İBNU'L-ESÎR el-CEZERÎ

Câmiu'l Usûl

Tercüme ve Şerh

Prof. Dr. Kemal Sandıkçı

Prof. Dr. Muhsin Koçak

2

ensar

عبد القادر جرلاك الحنفي
طالب علوم الشرعية
دار العلوم الاسلامية (بلدة طيبة)

İBNU'L-ESÎR EL-CEZERÎ

جامع الأصول

من أحاديث الرسول

CÂMİU'L-USÛL

C.2

ENSAR NEŞRİYAT
Ticaret Anonim Şirketi

ISBN : 978-9944-704-35-9
Sertifika No: 0107-34-007151

Kitabın Adı
Câmiu'l-Usûl 2

Yazarı
İbnu'l-Esîr El-CEZERÎ

Yayına Hazırlayan
Hüseyin KADER

Tercüme
Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI
Prof. Dr. Muhsin KOÇAK

Kapak Düzeni
Erhan Akçaoğlu

Baskı
Acar Basım ve Cilt Sanayi TİC. A. Ş.
0212 422 18 34

1. Basım
Mart 2008

İsteme Adresi
Kıztaşı Cad. No: 10 Fatih-İstanbul
Tel : (0212) 491 19 03-04
Faks : (0212) 491 19 30
www.ensarnesriyat.com.tr ensar@ensarnesriyat.com.tr

İBNU'L-ESÎR EL-CEZERÎ

جامع الأصول

من أحاديث الرسول

CÂMİU'L-USÛL

Tercüme ve Şerh:
Prof. Dr. S. Kemal SANDIKÇI Prof. Dr. Muhsin KOÇAK

C.2

İstanbul 2008

Bu ciltte yer *alan Kitabu'l-Buyû', Kitabu'l-Buhl ve Kitabu'l-Bünyân*
adlı bölümlerin tercüme ve şerhi Prof. Dr. Muhsin Koçak
tarafından yapılmıştır.

İÇİNDEKİLER

بسم الله الرحمن الرحيم

حرف الباء:

و فيه أربعة كتب:

كتاب البرّ ، كتاب البيع ، كتاب البخل و ذم المال ، كتاب البنيان و العمارات

(ب) "be" harfi:

(ب) "be" harfi:

الكتاب الأول

في البرّ

1. KİTAB: **BİRR** (İyilikler): **188-238**

الكتاب الأول

في البِرّ

و فيه خمسة أبواب:

الباب الأول

في بر الوالدين

11- İYİLİKLER

A- ANA BABAYA İYİLİK

١٨٨ - *(خ م - أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : جاء رجل إلى النبي صلى الله عليه وسلم فقال: يا رسول الله ، مَنْ أحقُّ الناس بحُسْنِ صَحابتي ؟ قال: «**أمُّك**» ، قال : ثم مَنْ ؟ قال : « **أمُّك**» ، قال: ثم مَنْ ؟ قال: « **أمُّك** » ، قال: ثم مَنْ؟ قال : « **أبوك** ».

وفي رواية قال : « **أمَّك ، ثم أمك ، ثم أباك ، ثم أدناك أدناك** ».أخرجه البخاري ومسلم.

وزاد مسلم في رواية قال : فقال : « **نعم وأبيك ، لَتُنبَّأَنَّ** ».

188- Ebû Hureyre şöyle dedi:

Bir adam Hz. Peygamber'e (as.) geldi ve şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; benim güzel ülfet ve sohbetime insanların en lâyık olanı kimdir?"

"- Annen."

"- Sonra kim?"

"- Annen."

"- Sonra kim?"

"- Annen."

"- Sonra kim?"

"- Baban."[1]

---

[1] **Buhârî**, Edeb, 2; **Müslim**, Birr, 1/1.

RİVAYETLER:

Bir rivâyette ibâre şu şekildedir:

"...Annen, sonra yine annen, sonra baban, sonra sırasıyla en yakınlarındır."

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

Müslim'in rivâyetinde şöyle bir ziyâdelik vardır:

"Evet, baban hakkı için; sana mutlaka haber verilecektir."

İZAH

Hadîs-i şerîf, insanın özellikle anne-babasına karşı itâatkâr ve saygılı olmasını, onlara güzel muâmele etmesini ve bu güzel muâmeleyi de yakından uzağa doğru genişleyen bir halka şeklinde bütün insanlara karşı devam ettirmesini emretmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'de de insanın anne-babasına karşı davranışını tanzim eden çeşitli âyetler vardır. **Bakara** sûresinde; ***"Allah'tan başkasına ibâdet etmeyin, ana-babaya da iyilik edin!"***[2] buyurulmaktadır. **Nisâ** ve **En'am** sûrelerinde de aynı meâlde âyetler bulunmaktadır.[3]

İsrâ sûresinde ise şöyle buyurulmaktadır:

"Rabbin, kendisinden başkasına ibâdet etmemenizi ve ana-babaya iyilik etmenizi emretti. Eğer onlardan biri veya her ikisi yanında ihtiyarlarsa, sakın onlara 'Öf!' ***bile deme! Onları azarlama! İkisine de güzel ve yumuşak söz söyle!"***[4]

Bazı âyetlerde de anne-babaya itâat ve saygının ilâhi bir vasiyet olduğu ifâde edilmektedir:

"Biz insana, ana ve babasına iyilik etmesini vasiyet ettik."[5]

Ankebût ve **Lokman** sûrelerinde de aynı meâlde âyetler bulunmaktadır.[6]

İlk âyetlerde görüldüğü üzere, Allah'a ibâdetten sonra ana-babaya itâat emri gelmektedir. Ebeveyne itâatin, Allah'a ibâdetten

---

[2] Bakara, 83.

[3] Bkz., Nisâ, 36; En'âm, 151.

[4] İsrâ, 23.

[5] Ahkaf, 15.

[6] Bkz., Ankebût, 8; Lokman, 14.

sonra ilk sırayı alması fevkalâde câlib-i dikkattir. Şüphesiz bu, anne-babaya itâatin önemine ve lüzûmuna işâret etmektedir.

Ancak burada şunu kaydetmeliyiz ki, İslâm'da hiç kimseye körü körüne itâat söz konusu değildir. İtâat ancak meşrû ve ma'rûf işlerdedir. Rasûlullah (as.) şöyle buyurmaktadır:

"Allah'a isyân konusunda hiç kimseye itâat edilmez. İtâat, ancak ma'rûf işlerde olur."[7]

Ankebût sûresinde de şöyle buyurulmaktadır:

"Eğer hakkında bilgi sahibi olmadığın bir şeyi bana ortak koşman için seninle uğraşırlarsa, o zaman onlara** (anne-babana) **itâat etme!"[8]

Sa'd b. Ebî Vakkâs, bu âyetin kendisi hakkında nâzil olduğunu söyler ve sebebini de şöyle açıklar:

"Ben, anneme itâatkâr bir çocuktum. Müslüman olunca annem kızdı ve dedi ki:

"- Ya bu dîni bırakırsın, ya da ben yemem, içmem ve nihâyet ölürüm. Sen de anne katili olarak ayıplanırsın."

Annemi bundan vazgeçirmeğe çalıştımsa da dinlemedi ve gerçekten iki gün hiçbir şey yemedi, içmedi, tâkatten kesildi. O zaman anneme dedim ki:

"- Vallahi ana, iyi bil ki, senin yüz tane canın olsa, bunlar birer birer çıksa, ben yine dinimden dönmem. Artık sen ister ye, ister yeme!"

Bu azmimi gören annem yeyip içmeye başladı. İşte bu olay üzerine yukarıdaki âyet nâzil oldu."[9]

Bu konuda genel prensip herhalde şöyle olmalıdır:

Durumları ne olursa olsun, anne-babaya güzel muâmele edilir. İyilik ve itâat gösterilir. Yalnız itâat keyfiyeti, insanı harama ve isyâna götürecek hususlarda söz konusu değildir. Buna rağmen onlara güzel muâmeleden yine de vazgeçilmemelidir.

---

[7] **Buhârî**, Ahkâm, 4; **Müslim**, İmâret, 39.

[8] Ankebût, 8; Lokman,15.

[9] ***Edebu'l-Müfred***, Bâb-u Birri'l-Vâlidi'l-Müşrik.

Hadîste anneye iyilik ve ihsânın üç defa zikredilmesi, ananın evlâd üzerinde babanın üç misli hakkı bulunduğunu ifâde eder. Bu hususu te'yîd eden birçok hadîs-i şerif vardır. **Aynî**, bu hadîsleri **Buhârî** şerhinde sıralar.[10]

Gerçekten anne, çocuğunu dokuz ay karnında taşır ve kanı ile besler, yıllarca kucağında taşır, uykusuz kalır ve sütü ile besler, bir ömür boyu da kalbinde taşır. Zayıf yapısına rağmen annenin katlandığı sıkıntı ve meşakkat, babanınkinden çok daha fazladır.

Anneye üç misli hak verilmesinin hikmetini, bazıları; hâmilelik çilesi, doğurma meşakkati ve emzirme sıkıntısı olmak üzere üç ayrı olaya bağlarlar. Bu üç konuda babanın hiçbir ortaklığı yoktur. Mesele her ne kadar ihtilâflı ise de, iyilik ve hizmet konusunda annenin babadan önce geldiğine dâir İslâm âlimlerinin çoğunluğu görüş birliği içindedirler.

Anneye iyilik konusunda bu derece dikkat gösterilmesi, ana hakkını gözetme gâyesine de bağlıdır. Çünkü insanlar, anne hakkında daha ihmalkârdırlar. Anne, devamlı çocuğu ile yüz-göz olduğu için aralarındaki mesafe kalkar. Çocuk annesine çok rahat karşı gelir. Ama aynı şeyi babasına yapamaz. Ayrıca âilede babanın gücü ve otoritesi, anneden fazladır. Bütün bunlar anne hakkını gözetmekte insanı gevşekliğe sevk edeceği için, Rasûlullah (as.) anne hakkı üzerinde ısrarla durmuştur.

Hadîste ayrıca iyilik ve güzel muâmelede bulunulması gereken insanlar, yakından uzağa doğru mantıkî bir sıralamaya tâbi tutulmaktadır. Bu sıralamada âile bağlarını, akrabalık ilişkilerini ve külfet-nimet dengesini de gözeten bir anlayış bulunmaktadır.[11]

١٨٩ - (د ـــ كليب بن منفعة عن جده) أنه أتى رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، فقال: يا رسول الله ، مَنْ أبَرُّ ؟ قال: « **أمَّك وأباك** ، **وأختك وأخاك** ، **ومولاك الذي يلي ذلك** ، **حقًّا واجبًا** ، **ورَحِمًا موصولة** ».أخرجه أبو داود.

---

[10] **Aynî**, XXII, 82.

[11] Şerh için bkz., **Nevevî**, XVI, 102; **İbnu Hacer**, XII, 5; **Aynî**, XXII, 81.

189- Küleyb b. Menfaa,[12] dedesinden rivâyet eder:

Dedesi Rasûlullah'a (as.) gelip dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlû; kime iyilik edeyim?"

"- Annene, babana, kız kardeşine, erkek kardeşine ve onu takip eden yakınına. Bu, vâcib, hak bir sözdür ve sılası gereken bir akrabalıktır."[13]

İZAH

Hadîsin râvîsi **Küleyb**'in sikalığı ihtilâflıdır. Sadece **İbn Hibbân**, onun sika olduğunu söylemektedir. Ancak bundan sonra gelecek olan hadîs, **Küleyb**'in rivâyetini te'yîd etmektedir. **Küleyb**'in dedesi **Bekr b. el-Hâris,** sahabîdir, **Humus**'da ikamet etmiş ve orada vefat etmiştir.

Bu hadîste, iyilik yapılacak insanlar öncelik sırasına konulmaktadır. Buna göre iyilik ve güzel muâmele yapılacak insanların başında anne gelmektedir. Sonra baba, sonra kız ve erkek kardeşler, sonra diğer yakınlar gelir.

Nevevî sıralamayı şöyle yapar:

"Önce anne, sonra sırasıyla baba, çocuklar, dedeler ve nineler, kız ve erkek kardeşler, sonra amca, hala, dayı, teyze gibi diğer mahremler, sonra bunların çocukları, sonra hısımlar, sonra diğer yakınlar, sonra komşular."

Özetleyecek olursak, iyilik ve güzel muâmele en yakından başlamak üzere uzağa doğru genişler ve nihayet komşular, tanıdıklar ve tüm insanlık câmiasını kapsar.[14]

١٩٠ – (ت د ـ بهز بن حكيم عن أبيه عن جده رضي الله عنه) قال : قلت : يا رسول الله، مَنْ أبرُّ ؟ قال: «**أُمَّك**» قال: قلت: ثم مَن ؟ قال : « **أمَّك** » ، قال : قلت : ثم

---

[12] **Küleyb b. Menfaa b. Küleyb el-Hanefî el-Basrî:** Basralı sika tâbiîlerdendir. Dedesi Küleyb sahabîdir. Babasından ve dedesinden rivâyeti vardır. Kendisinden Damdan b. Amr ve el-Hâris b. Mürre rivâyet eder. Hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edildi.

[13] **Ebû Davud**, Edeb, 127/5140

[14] Şerh için bkz., **Nevevî**, XVI; 103; **Avnu'l-Mabûd**, XIV, 48; **Bezlu'l-Mechûd**, XX, 73.

مَن ؟ قال : « **أمك** » ، قال : قلت : ثم مَن ؟ قال : « **أباك ، ثم الأقربَ فالأقرب** ». هذه رواية الترمذي.

ورواية أبي داود قال: قلت: يا رسول الله، مَن أبرُّ ؟ قال: «**أمَّك ثم أمَّك ثم أمَّك، ثم أبَاكَ، ثم الأقربَ فالأقربَ**» وقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**لا يَسْألُ رجلٌ مولاه من فَضْلٍ هو عنده فيمنَعَه إياه إلا دُعِي له يوم القيامة فَضْلُه الذي مَنَعه شُجاعًا أقْرَعْ**». قال أبو داود: الأقرع: الذي قدْ ذهب شعر رأسه منَ السُّمِّ.

190- Bihz b. Hakîm, babası vasıtasıyla dedesinden rivâyet eder. Dedesi şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; kime iyilik edeyim?"

"- Annene."

"- Sonra kime?"

"- Annene."

"- Sonra kime?"

"- Annene."

"- Sonra kime?"

"- Babana, sonra sırasıyla en yakınlarına."[15]

RİVAYETLER:

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir. **Ebû Davud**'un rivâyeti de şöyledir:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; kime iyilik edeyim?" dedim.

"- Annene, sonra yine annene, sonra yine annene, sonra babana, sonra sırasıyla en yakınlarına."

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bir adam, bir yakınından, yanındaki fazla maldan ister, o da vermezse, kıyâmet günü o fazla mal, sâhibi için zehirli bir yılan olur."

Ebû Davud dedi ki:

"(Hadîste geçen) **Akra' (kelimesi)**, zehirin tesirinden başındaki kılları dökülmüş olan yılandır."

---

[15] **Ebû Davud**, Edeb, 127/5139; **Tirmîzî**, Birr, 1/1897.

İZAH

Bu hadîste daha önce geçen öncelik sıralaması tekrar edilmektedir.

Hadîsin son fıkrasında geçen "**mevlâhu**" kelimesi, "**âzâd edilmiş köle**" anlamına geldiği gibi, "**insanın yakını**" anlamına da gelmektedir. Biz konuyla ilgisini de düşünerek "**yakını**" anlamını tercih ettik.

١٩١ – (د ـــ **عبد الله بن عمرو بن العاص** رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم أتاه رجل ، فقال : يا رسول الله إنَّ لي مالاً ووَلَداً ، وإن أبي يَحْتَاجُ مالي ، فقال : « **أنت ومالُك لأبيك ، إن أولادَكم منْ أطْيَبِ كَسْبِكُم ، فكُلُوا منْ كَسْبِ أولادِكُم** ».

أخرجه أبو داود.

191- Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan rivâyet edilmiştir ki, Rasûlullah'a (as.) bir adam geldi ve şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; benim malım ve çocuklarım var. Babam, benim malımı yeyip tüketiyor. (Ne buyurursunuz?)"

"- Sen de, malın da babanındır. Çocuklarınız, kazancınızın en temiz ve helâllerindendir. Öyleyse çocuklarınızın malından yeyiniz!"[16]

İZAH

Bu hadîs, çocuğun malında babanın tasarruf hakkı bulunduğunu ifâde etmektedir. Baba, evlâdının malında, izinsiz de tasarrufta bulunabilir. Özellikle baba muhtaç ise, çocuğunun malından alabilir. Ancak israf edemez, gayr-i meşrû harcamada bulunamaz.

Hadîste çocuğun, babanın kazancı olarak gösterilmesi, şüphesiz mecâzî bir ifâdedir. Baba, çocuğun dünyaya gelmesine vesîle olduğu için, evlâd onun bir nevi kazancı sayılmış ve dolayısıyla evlâdının

[16] **Ebû Davud**, Buyû', 79/3530; **İbnu Mâce**, Ticâret, 64/2291.

kazancından, yani kendi kazancının kazancından yemesi halâl kılınmıştır.

Şâfiî'ye göre fakir ve çalışamaz durumda olan babanın nafakasını karşılamak, çocuğa vâcibtir. Zengin veya sağlıklı ise vâcib olmaz.

Buna karşılık diğer fukahâ, her hâl ü kârda anne babanın nafakasını karşılamanın çocuğa vâcib olduğu görüşündedirler.

Buna göre hadîs; baban, senin malını da ihtiyacı nispetinde kendi malı gibi kullanır demektir. Sen de muhtaç düşen babana bakmak zorundasın. Babanın, ihtiyacı olmadığı halde, evlâdının malını dilediği gibi kullanması, herhalde hadîste murâd edilmemiştir.[17]

١٩٢ - (م ت ــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : « سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: « **رَغِمَ أنفُهُ** ، **رَغِمَ أنفه** ، **رَغِمَ أنفه** » قيل : مَنْ يا رسول الله ؟ قال : **مَنْ أدْرَكَ والديه عنْدَ الْكِبَرِ: أحدُهُما أو كلاهما ثُمَّ لم يدخل الجنة** ». هذه رواية مسلم.

وأخرجه الترمذي مع فَصْلَيْن آخرين من غير هذا المعنى ، وهو مذكور في موضعه.

192- Ebû Hureyre dedi ki: Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Burnu yerlerde sürünsün!.. Burnu yerlerde sürünsün!.. Burnu yerlerde sürünsün!.."

Denildi ki:

"- Kimin, ey Allah'ın Rasûlü?"

"- Anne-babasından birinin veya her ikisinin ihtiyarlığına yetişip de sonra cennete giremeyen..."[18]

RİVÂYETLER

Bu ibâre, **Müslim**'in rivâyetidir.

---

[17] Şerh için bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 444; **Bezlu'l-Mechûd**, XV, 210.

[18] **Müslim**, Birr, 3/9; **Tirmizî**, Daavât, 101/3545.

Aynı hadîsi **Tirmizî** de tahric etmiştir. Ancak **Tirmizî'**nin rivâyetinde, yukarıdaki konudan farklı olarak iki husus daha zikredilmiştir ki, bunlar ilerde görülecektir.

İZAH

Hadîs-i şerîf, anne-babaya, bilhassa ihtiyarladıkları zaman hizmetlerinde bulunmak, ihtiyaçlarını karşılamak, gönüllerini almak gibi hizmetlerin, insanın cennete girmesine vesile teşkil eden hayırlı amellerden olduğunu ifâde etmektedir. Bu görevleri edâ etmeyen, o nimete nâil olamaz. Sürünmeye mahkûm olur. Kendisini büyütüp yetiştiren anne-babasına, evlâtlık görevini yapmayana da, ancak sürünmek lâyıktır.

Hadîste lügat karşılığı olarak; **"burnu yerlerde sürünsün"** diye tercüme ettiğimiz *"rağime enfuhu"* cümlesinin, **"yazıklar olsun!"** şeklinde tercümesi de mümkündür. Bu tâbir, anne-babasına gerekli hizmette bulunmayanlara karşı nefreti ifâde ettiği gibi, cehenneme düşmekten sakındırmak gâyesini de gösterir.

١٩٣ - (م د ت ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**لا يَجْزِي وَلَدٌ وَالِدَهُ : إلا أنْ يجدَه مملوكًا فيشتريه فيُعْتِقَهُ** ». وفي رواية « **لا يجزي وَلَدٌ والِدًا**». أخرجه مسلم والترمذي وأبو داود.

193- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur :

"Hiçbir çocuk babasının hakkını ödeyemez; meğerki onu köle olarak bulup satın almış ve âzâd etmiş olsun!"[19]

İZAH

Ulemânın çoğunluğuna göre, bir insan, köle olan babasını satın aldığında, baba hürriyetine kavuşmuş olur. Babasını âzâd etmesi için ayrı bir akde gerek yoktur. Hatta insanın usûl ve furûu da aynı

---

[19] **Müslim**, Itk, 6/25; **Ebû Davud**, Edeb, 129/5137; **Tirmizî**, Birr, 8/1906.

hükme dâhil edilmiştir. Yani insan, köle düşen usûl ve furûundan birini satın almasıyla, hemen hürriyetine kavuşmuş olur.

Akraba konusu ise ihtilâflıdır. **Ebû Hanîfe**'ye göre; nikâhı birbirine haram olan bütün akraba, satın alınmakla hür olur. **Şâfiîler** ise, satın alınmakla hür olmayı sadece usûl ve furûa tahsîs edenler, akrabayı dâhil etmezler. **İmâm Mâlik,** usûl ve furûa, kardeşleri de dâhil eder.

Hadîste; babayı satın alıp kölelikten kurtarmak, babanın evlâdına yaptığı iyiliğe eşit görülmektedir. Gerçekten aralarında bir münâsebet de vardır. Zirâ baba, çocuğuna hayat vermiş, onun dünyaya gelmesine vesile olmuştur. Çocuk da, köle olan, bir hiç mesâbesinde bulunan babasına özgürlüğünü sağlamış, onu âdetâ yeniden hayata kavuşturmuştur. Bu yönüyle her ikisinin yaptığı iş de, birbirini dengelemiş olmaktadır.

Anne-babadan birini köle hâlinde bulmak, bin yılda bir rastlanabilecek çok nâdir bir olay, hemen hemen imkânsız bir hâdisedir. Bu durumda hadîs, gerçek anlamda anne-babanın hakkını ödemek imkânsızdır anlamına gelir.[20]

١٩٤ - (ت ـــ ابن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) أن رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال: «**رِضَى الرَّبِّ في رضى الوالد ، وسَخَطُ الرَّبِّ في سخط الوالد** ».أخرجه الترمذي. وأخرجه أيضًا، ولم يَرْفَعه ، وقال : وهو أصح.

194- İbn Amr b. el-Âs, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu, der:

"Allah'ın rızâsı babanın rızâsına, Allah'ın öfkesi de babanın öfkesine bağlıdır."[21]

İZAH

Her ne kadar hadîslerde "**baba**" lâfzı sıkça kullanılıyorsa da, maksat anne ve babanın her ikisi olmalıdır. Tağlîb tarîkıyla sadece baba zikredilmiş, anne de ona dâhil edilmiştir. Sâdece babanın

---

[20] Şerh için bkz., **Nevevî**, X, 152; **Avnu'l-Ma'bûd**, XVI, 46; **Bezlu'l-Mechûd**, XX, 73.

[21] **Tirmizî**, Birr, 3/1899.

murâd edildiğini düşünsek bile, Allah'ın rızâsını kazanmak, babanın rızâsını kazanmaya bağlı olduğuna göre, çocuk üzerinde babadan daha çok hakkı olan annenin rızâsını kazanmak, şüphesiz ki Allah'ın rızâsını kazanmaya çok daha uygun düşer. Hülâsâ edecek olursak, anne-babanın nefret veya sevgisi, Allah'ın nefret veya sevgisinin ölçüsüdür.

١٩٥ - (خ م د ت س ــ وعنه) قال : جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فاستأذنه في الجهاد فقال: «أحَيٌّ والداك؟» قال : نعم ، قال : « ففيهما فجاهد ». أخرجه الجماعة إلا الموطأ.

وفي رواية لمسلم قال : أقبل رجل إلى رسول الله - صلى الله عليه وسلم - فقال : أبايعك على الهجرة والجهاد ، أبتغي الأجرَ من الله ، قال : « فهل من والديك أحدٌ حَيٌّ ؟ » قال: نعم ، بل كلاهما حَيٌّ، قال : « فتبتغي الأجرَ من الله ؟» قال: نعم ! قال : «فارجع إلى والديك فأحسنْ صُحْبَتَهُما».

وفي أخرى لأبي داود والنسائي قال : جاء رجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال: جئتُ أبايعُك على الهجرة وتركتُ أبويَّ يبكيان ، قال: «فارجع إليهما ، فأضحكْهُما كما أبكيتَهُما».

195- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet edilmiştir :

"Bir adam Rasûlullah'a (as.) geldi ve cihâda gitmek için izin istedi. Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Annen baban sağ mı?"

"- Evet."

"- Onlar hakkında cihâd et!"[22]

RİVÂYETLER

Bu hadîs **Muvatta** hariç Kütüb-i Sitte'de rivâyet edilmiştir.

Müslim'in diğer bir rivâyeti şöyledir:

---

[22] **Buhârî**, Edeb, 3; **Müslim**, Birr, 1/5; **Ebû Davud**, Cihâd, 33/2528; **Tirmizî**, Cihâd, 2/1671; **Nesâî**, Cihâd, 5; Bîat, 10.

Rasûlullah'a (as.) bir adam geldi ve şöyle dedi:

"- Hicret ve cihâd şartı ile size bîat ediyorum. Sevâbını da Allah'tan beklerim."

"- Annenle babandan hayatta olan var mı?"

"- Evet, ikisi de hayatta."

"- Allah'tan sevâb istiyor musun?"

"- Evet."

"- O halde, anne-babanın yanına dön, onlara güzel hizmette bulun!"

Ebû Davud ve **Nesâî**'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Bir adam Rasûlullah'a (as.) geldi ve şöyle dedi:

"- Hicret etmek üzere sana bîat ediyorum. Arkamda da annemle babamı ağlar vaziyette bıraktım."

"- Dön onlara! Onları nasıl ağlattı isen, öyle güldür!"

İZAH

"Onlar hakkında cihâd et!" sözü, zâhirî manâsına hamledilmemelidir. Maksat, cihâdın sebep olduğu bedenî yorgunluk ve mâlî fedakârlıktır. Yâni, mâlî fedakârlığa ve bedenî yorgunluğa katlanarak anne-babaya hizmet edilmeli, rızâları kazanılmalıdır.

Bir kısım ulemaya göre, anne-babanın rızâsı cihaddan üstündür. Bu hadîs, bu görüşün delilidir. Hatta bazı âlimler, anne-babanın rızâsı olmadan cihâda gitmenin câiz olmadığı görüşündedirler. **İbnu Hacer,** âlimlerin çoğunluğuna göre, müslüman olan anne-baba izin vermeden cihâda gitmenin haram olduğunu kaydeder. Çünkü anne-babaya iyilik farz-ı ayın, cihâd farz-ı kifâyedir. Ancak düşmanla çarpışmak zarûret hâline gelirse, izin şart değildir. Buna göre nâfile cihâd için izin şart, ancak farz cihâd için izin şart değildir.

Hattâbî, borçlunun da alacaklısından izin almadan savaşa ve hacca gidemeyeceğini söyler.

Bu hadîs, insanı yoran her şeye cihâd dendiğini göstermektedir; çünkü savaşla hiç alâkası olmadığı halde anne-babaya hizmet işine cihâd denmiştir.[23]

١٩٦ - (د ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) أنَّ رجلاً من أهل اليمن هَاجَرَ إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال له : «**هل لك أحدٌ باليمَن ؟**» قال : أبَوَايَ ، قال : «**أذنَا لك ؟**» قال: لا، قال: « **فارجع إليهما فاسْتَأذِنْهُما ، فإن أذنَا لك فجاهِدْ ، وإلا فَبرَّهما**». أخرجه أبو داود.

196- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre; Yemenli bir zât Rasûlullah'a (as.) gelmişti. Rasûlullah (as.) ona:

"- Yemen'de kimsen var mı?" diye sordu. Cevâben;

"- Annemle babam var."

"- Sana izin verdiler mi?"

"- Hayır!"

"- Dön onlara, izinlerini al! İzin verirlerse cihâda çık, vermezlerse onlara güzel hizmette bulun!"[24]

İZAH

Hadîste sözü edilen zât, cihâda çıkmak niyetiyle **Yemen**'den gelmişti. Rasûlullah (as.) ise, ona, hicret ve cihâd için anne-babasından izin istemesini emretmiştir.

Yemen'den geldiği söylenen zâtın ismini tespit mümkün olmamıştır. Bu olayın, hicret ve cihâdın farz-ı ayın olmadığı bir sırada meydana gelmiş olması muhtemeldir.[25]

---

[23] Şerh için bkz., **Nevevî**, XVI, 104; **Aynî**, XIV, 250; **Avnu'l-Ma'bûd**, VII, 203; **Bezlu'l-Mechûd**, XII, 17.

[24] **Ebû Davud**, Cihâd, 33/2530.

[25] Şerh için bkz., **Bezlu'l-Mechûd**, XII, 19.

١٩٧ - (س ـ معاوية بن جاهمة رضي الله عنهما) أنَّ جَاهِمَةَ جاءَ إلى النبي صلى الله عليه وسلم ، فقال: يا رسول الله ، أردْتُ أن أغْزُوَ، وقد جئْتُ أسْتَشِيرُك ، فقال: « هل لك من أمٍّ؟ » قال : نعم! قال: « فالْزَمْها ، فإن الجَنَّةَ عند رِجْلِها ». أخرجه النسائي.

197- Muâviye b. Câhime'den[26] rivâyet edilmiştir:

"Câhime,[27] Hz. Peygamber'e (as.) gelip şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; savaşa gitmek istiyorum, danışmak için size geldim."

"- Annen var mı?"

"- Evet."

"- Onun yanından ayrılma! Çünkü cennet, onun ayakları altındadır."[28]

١٩٨ - (ت د ـ ابن عمر رضي الله عنهما) قال : كانت تَحْتِي امرأةٌ أحِبُّها ، وكان عمرُ يكرهُها ، فقال لي طَلِّقْهَا ، فأبَيْتُ ، فأتى عمرُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فذكر ذلك له ، فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم : « طَلِّقْهَا ». أخرجه الترمذي وأبو داود.

198- İbnu Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Benim bir karım vardı, onu seviyordum. (Babam) Ömer ise ondan hoşlanmıyordu. Bana:

"- Karını boşa!" dedi. Ben kabul etmedim. Bunun üzerine Rasûlullah'a (as.) gitti, meseleyi anlattı. Hz. Peygamber (as.) bana;

---

[26] **Muâviye b. Câhime b. Abbas b. Mirdâs es-Sülemî:** Babası vasıtasıyla Hz. Peygamber'den rivâyet eder. Babası ve dedesi sahabîdr. Hicazlıdır. Tek hadîsi bilinmektedir. Rivâyeti **Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[27] **Ebû Muâviye, Câhime b. Abbas b. Mirdâs es-Sülemî:** Sahabîdir. **Hendek** savaşına katılmıştır. Muâviye b. Câhime'nin babasıdır. Hz. Peygamber'den tek hadis rivâyet etmiştir. Kendisinden oğlu Muâviye rivâyet etti. Hadîsi **Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

[28] **Nesâi**, Cihâd, 6. **Câmiu'l-Usûl'**ün matbû nüshasında hadîsin son fıkrası, **"ayağının yanındadır"** şeklindedir. Ancak hadîsi rivâyet eden **Nesâî'**de ise, **"ayakları altındadır"** ibâresi yer almaktadır. Biz de tercümeyi **Nesâî'**deki ibâreye göre yaptık.

"**- Karını boşa!**" buyurdu.[29]

İZAH

Hz. Ömer'in, gelininden hoşlanmaması, şüphesiz gelinin bir takım dinî kusurlarından dolayıdır. Zâten Rasûlullah'ın (as.) boşama emri de, bu yüzden verilmiştir. Yoksa **Ömer** gibi büyük bir sahâbe, sebepsiz olarak karısını boşamasını oğluna teklif etmez. Hz. Peygamber de böyle bir teklife rızâ göstermez. **Ömer**'in boşama isteği tamamen Allah yolunda bir istek idi, onun dünyevî bir gâyesi yoktu. Bu istek, **Ömer**'in, gelininden hoşlanmamasını gerektiren haklı bir nedene dayanır.

Öyleyse bu, özel bir durumdur. Bu hadîsten genel bir hüküm çıkarmak doğru değildir. Yani her erkek, annesinin veya babasının istemediği karısını boşamak zorundadır, denemez. Bu konuda erkeğe, anne-babasına itâat mükellefiyeti yüklenemez. Ancak boşamayı meşrû kılan haklı bir gerekçe olursa, o ayrı biri konudur.

١٩٩ - (ت ـــ *أبو الدرداء* رضي الله عنه) أنَّ رجلاً أتاه ، فقال : إن لي امرأةً ، وإن أمّي تأمرني بطلاقها ، فقال له أبو الدرداء : سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : «**الوالِدُ أوسَطُ أبواب الجنة** » ، فإن شِئتَ فأضع ذلك البابَ أو احْفَظْهُ. أخرجه الترمذي.

199- Ebû'd-Derdâ'ya bir adam gelip şöyle der:

"- Benim bir karım var, annem onu boşamamı istiyor."

Ebû'd-Derdâ ona; Rasûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim, dedi:

"Baba, cennetin orta kapısıdır. Artık sen, ister o kapıya sahip ol, ister kaybet."[30]

---

[29] **Ebû Davud**, Edeb, 20/5138; **Tirmizî**, Talak, 13/1189.

[30] **Tirmizî**, Birr, 3/1900

İZAH

Hadîste geçen **"cennet kapılarının en ortası"** ibâresinden maksat, **"cennet kapılarının en hayırlısı, en iyisi"**dir. Cennetin müteâddit kapıları vardır ve bunların en üstünü en ortada bulunan kapısıdır. Bu kapıdan cennete girmeyi sağlayan şeylerden biri de, anne-babanın hukûkuna riâyettir.

Hadîste sadece "**baba**" lafzı geçmekte ise de, şüphesiz bu kelimenin şumûlünde anne de vardır. Zaten **"vâlid"** kelimesi lügâtte **"doğurucu"** anlamına gelir. Çocuğun doğmasına baba da, anne de vesiledir.

٢٠٠ - (م ت د — بريدة بن الحصيب رضي الله عنه) قال : بينما أنا جالسٌ عند رسول الله صلى الله عليه وسلم إذ أتتهُ امرأةٌ ، فقالت : إني تصَدَّقْتُ على أمّي بجارية ، وإنّها ماتتْ ، فقال : «وَجَبَ أجْرُكَ ، ورَدَّها عليك الميراثُ».قالت : يا رسول الله ، إنّها كان عليها صَومُ شَهْرٍ ، أفأصومُ عنها ؟ قال : « صُومي عنها » ، قالت : إنها لم تَحُجَّ قط ، أفأحُجُّ عنها ؟ قال : « حُجّي عنها »

وفي رواية : صومُ شهرين. أخرجه مسلم والترمذي وأبو داود. وفي أخرى لأبي داود : حديثُ الجارية والميراث لا غير.

200- Bureyde b. el-Husayb şöyle dedi:

"Rasûlullah'ın (as.) yanında otururken bir kadın gelip dedi ki:

"- Ben anneme bir câriye tasadduk (hibe) etmiştim. Annem vefat etti. (Durum ne olacak?)"

"- **Sen** (hibenle) **sevâba hak kazandın.** (Annenin) **mirâsı, câriyeyi de sana iâde etti."**

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; annemin bir ay oruç borcu vardı, onun namına oruç tutabilir miyim?"

"- **Onun namına oruç tut."**

"- Annem hac yapamadı, onun namına hacca da gidebilir miyim?"

"- **Onun adına haccet.**"[31]

RİVÂYETLER

Hadîsin diğer bir rivâyetinde "**bir ay oruç borcu**" yerine, "**iki ay oruç borcu**" ibâresi bulunmaktadır.

Hadîsi **Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Bu hadîsin konumuzla ilgili tarafı, anneye bir câriyenin hediye edilmesidir. Anne-babanın gönlünü almanın yollarından biri de, onlara zaman zaman hediyeler vermektir. Bu iş, sâdece senenin muayyen bir gününde, bir âdet veya alışkanlığın yerine getirilmesi şeklinde olmayıp, sâdece onların rızâlarını tahsil ve gönüllerini kazanmak gâyesine yönelik olmalıdır. Şüphesiz bunun da belli bir gün ve takvimi olamaz.

Hadîsin delâlet ettiği ikinci konu ise, hukûkî bir meseledir. İnsan anne-babasının mülküne mîrâs yoluyla sahip olur. Bu arada daha önce onlara hediye ettiği şeyler de mîrâs yoluyla tekrar kendisine intikal etmiş olabilir.

Diğer bir husus da, çocuğun, anne-babası nâmına oruç tutması ve haccetmesidir. Bu işler de, anne-baba öldükten sonra onlara yapabileceği iyilikler cümlesindendir. Bu konu, daha sonra "**Oruç**" ve "**Hac**" bahislerinde ele alınacaktır.[32]

٢٠١- (خ م د ـــ *اسماء بنت ابي بكر* رضي الله عنهما) قالت: قَدِمَتْ عَلَيَّ أمّي وهي مُشركةٌ في عَهْد رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فَاسْتَفْتَيْتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، قلت: «قَدِمَتْ عليَّ أمِّي وهي رَاغبةٌ ، أفأصِلُ أمِّي ؟» قال: « نعم ، صِلي أمَّك ».

---

[31] **Müslim**, Siyâm, 27/157; **Tirmizî**, Zekât, 31/667; **Ebû Davud**, Vesâyâ, 17/2877; Zekât, 31/1656.

[32] Şerh için bkz., **Nevevî**, VIII, 23; **Avnu'l-Ma'bûd**, VIII, 79; **Bezlu'l-Mechûd**, XIII, 136.

زاد في رواية فأنزل الله فيها {لا يَنْهَاكُمُ اللهُ عن الذين لم يُقاتِلُوكُمْ في الدِّين} [الممتحنة: ٨].

وفي رواية : قدمت عليَّ أمي ، وهي مشركة في عهد قريش إذْ عَاهَدُوا رسُولَ الله صلى الله عليه وسلم ومُدَّتِهِمْ. هذه رواية البخاري ومسلم.

وأخرجه أبو داود ، قال : قدمت عَلَيَّ أمي راغِبةً ، في عَهْدِ قُرَيْشٍ وهي راغمةٌ مشركة ، فقلت: يا رسول الله إن أمي قدمت عليَّ وهي راغمَةٌ مُشرِكَةٌ ، أفَأَصِلُها ؟ قال: «نعم ، صلي أمَّك».

201- Hz. Ebû Bekr'in kızı Esmâ şöyle dedi:

"Müşrik olan annem, Hz. Peygamber (as.) döneminde bana gelmişti. Rasûlullah'a (as.) sordum:

"- Annem bana geldi, benimle görüşmek istiyor. Ona ikrâm ve ihsanda bulunabilir miyim?"

"- Evet, annene ikrâmda bulunabilirsin."[33]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Allah, din hususunda sizinle savaşmamış kimselere iyilik etmekten sizi menetmez."[34]

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Kureyş'in Rasûlullah'la (as.) muâhede imzaladığı dönemde, henüz müşrike olan annem bana geldi."

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim'**in rivâyetleridir.

Aynı hadîsi **Ebû Davud** da tahric etti. Onun rivâyeti şöyledir:

"Kureyş'in (müslümanlarla) anlaşmalı olduğu dönemde annem beni arzulamış, ziyâretime gelmişti. O sırada annem müşrikti. İslâm'dan, benim de Müslüman olmamdan hoşlanmıyordu. Dedim ki:

---

[33] **Buhârî**, Hibe, 29; Cizye, 18; Edeb, 7, 8; **Müslim**, Zekât, 14/50; **Ebû Davud**, Zekât, 34/1668.

[34] Mümtehine, 8.

"- Ey Allah'ın Rasûlü; müşrike olan annem beni arzulamış, ziyâretime geldi, ona ikrâmda bulunabilir miyim?"

"- Evet, annene ikrâmda bulun."

İZAH

Hadîste zikri geçen **Esmâ**'nın annesinin kim ve adının ne olduğu ihtilaflıdır. Hakikî annesi mi, yoksa üvey veya süt annesi mi olduğu da ihtilaflıdır. **Aynî**, hakikî annesi rivâyetinin en sahîh rivâyet olduğunu söyler ve isminin de **Kuteyle bint Abdüluzzâ b. Esed** olduğunu kaydeder. **İbn Hacer** de bu görüşe katılır. Buna göre **Hz. Ebû Bekir,** onu câhiliyet döneminde boşamıştı.

Bu kadının bilâhare müslüman olup olmadığı da ihtilaflıdır. Çoğunluk, müşrik olarak öldüğü görüşündedirler.

Hadîste geçen **"*râğibeten* = arzu ederek"** lafzının delâleti de ihtilaflıdır. Bu ibâre, "kızını veya kızının ikrâm ve yardımını veya müslümanlığı arzu ederek" tarzında farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu kadının müslüman olduğuna dair elde sağlam bir delil bulunmadığına göre, üçüncü yoruma hak vermek, yâni müslümanlığı arzu ederek geldi şeklinde anlamak mümkün olmamaktadır.

Hatta bu ibâre "***râğibeten ani'l-İslâm*** = **İslâm'dan yüz çevirdiği halde"** diye de anlaşılmıştır.[35]

Bu hadîsin bazı rivâyetlerinde kadının **Esmâ**'ya üzüm, yağ gibi bazı hediyeler getirdiği kaydedilmektedir. Bu rivâyete göre **Esmâ,** ondan hediyeleri kabulden çekinmiş, **Hz. Âişe**'yi Rasûlullah'a (as.) göndererek durumu sordurmuştur.

Bu durumda ifadeyi, kızını arzulayarak geldi şeklinde anlamak, herhalde yanlış olmasa gerektir. Ancak hediyelerine mukabil, kızından bazı hediyeler beklemiş olması da muhtemeldir.

Hadîsin son fıkrasında geçen "***râğimeten***" kelimesi ise **"bana kızgın olduğu ve İslâm'dan hoşlanmadığı halde geldi"** demektir.

---

[35] Bkz., **Bezlu'l-Mechûd**, VIII, 214.

Kureyş'in Rasûlullah'la (as.) muâhede imzaladığı dönemden maksat, **Hudeybiye Musâlahası** ile **Mekke** fethi arasında geçen zamandır.

Bu hadîs, **Sıddîk**'ın kızı **Esmâ**'nın fazîletini göstermektedir. Zirâ o, annesi bile olsa, kendisine göstereceği ilgi konusunda dininin hükmünü araştırıyor. Gerçekten **Sıddîk**'ın kızına lâyık bir imân bütünlüğü gösteriyor.

Ayrıca hadîs, kâfir de olsa akrabaya sıla yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim yukarıdaki âyet de buna delâlet etmektedir.[36]

٢٠٢ – (ت – ابن عمر رضي الله عنهما) أنَّ رجلاً أتى النبي صلى الله عليه وسلم فقال : يا رسول الله ، إنِي أصبتُ ذنبًا عظيمًا ، فهل لِي من توبة ؟ فقال : « **هَلْ لَكَ مِن أمٍّ ؟** » قال: لا ، قال: «**فهل لك من خَالةٍ ؟** » قال : نعم ، قال : « **فَبِرَّها** ». أخرجه الترمذي.

202- İbn Ömer'den rivâyet edildiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'e (as.) geldi ve şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ben büyük bir günah işledim. Benim için tövbe var mı?"

"- Annen var mı?"

"- Hayır."

"- Teyzen var mı?"

"- Evet."

"- Ona iyilik yap!"[37]

---

[36] Bkz., **Nevevî**, VII, 185; **İbn Hacer**, V, 555; **Aynî**, XIII, 173; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 85; **Bezlu'l-Mechûd**, VIII, 213.

[37] **Tirmizî**, Birr, 6. Gerek **Concordance** ve gerek muhakkık, bu hadîsin işâret edilen yerde bulunduğunu kaydetmektedirler. Ancak anılan yerde bulunamamıştır. Söz konusu bâb'da tek bir hâdis bulunmaktadır, o da 203 no ile gelecek olan hadîstir. Aynı hadîs Tirmizî'nin şerhi ***Ârızatu'l-Ahvezî***'de de yer almaktadır. Ziyâuddîn el-Makdisî de, ***Fedâilu'l-A'mâl*** adlı eserinde aynı hadîsi kaydederek **Tirmizî**'de tahric edildiğini söylemektedir.

İZAH

Bu ve müteâkip hadîste de görüleceği üzere teyze, anneden sonra, anne yerine saygı gösterilmesi gereken en önemli kişidir. Çünkü o, annenin en yakınıdır. Annenin hâtırası ve özellikleri, onun şahsında canlılığını korumaktadır. Ona gösterilen saygı, zâten anneden dolayı gösterilmektedir. Binâenaleyh, bir nevi anne gibidir.

٢٠٣- (ت ـ البراء بن عازب رضي الله عنهما) أنّ النبي صلى الله عليه وسلم قال : «الخالةُ بمنزلةِ الأم ». قال الترمذي : وفي الحديث قصة طويلة ، ولم يذكرها.

قُلْتُ : القصة : هي حديثُ بنتِ حمزةَ بن عبد المطلب ، وتشاجُرِ عليٍّ وجعفر وزيدٍ في أيّهم يأخذها إليه يكفُلُها ، والحديث مذكورٌ في عمْرَةِ القضاءِ من كتاب الغزوات ، من حرف الغين.

203- el-Berâ b. Âzib'den[38] rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Teyze, anne mesâbesindedir."[39]

RİVÂYETLER

Tirmizî, bu hadîsin uzun bir hikâyesi olduğunu söyler, ama onu zikretmez. Bence bu hikâye, Kitâbu'l-Gazâvât'ta Umretu'l-Kazâ faslında zikredilecek olan, Hz. Hamza'nın kızı (Fâtıma) olayını

---

[38] **Ebû Umâre, el-Berâ b. Âzib b. el-Hâris el-Ensârî el-Evsî el-Medenî:** ö. 71/690. Meşhur sahâbîlerdendir. Küçük yaşta müslüman olmuştu. Hz. Peygamber'le birlikte on beş savaşa katılmıştı. **Bedir** savaşında henüz küçük olduğu için katılmasına izin verilmemişti. Bilahare komutanlık da yapmıştır. Hz. Osman döneminde **Rey, Kazvin, Ebhur** ve **Zencan**'ı fethetti. **Cemel, Sıffîn** ve **Nahrevan** savaşlarında Hz. Ali ile beraberdi. Babası da sahabî idi. Kendisinden 305 hadîs rivâyet edilmiştir. Hadîsleri kütüb-ü sitede tahrc edilmiştir. Ondan Ebû İshak es-Sebîî, Şa'bî ve Adiyy b. Sabit rivâyet etti. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'ye yerleşmiş ve orada vefat etmiştir.

[39] Tirmizî, Birr, 6/1904.

anlatan hadîstir. Orada bu kızı, Hz. Ali, Câfer ve Zeyd'den hangisinin alıp bakacağı hikâye edilmektedir.[40]

İZAH

Yerinde de geleceği üzere **Umretü'l-Kazâ** esnâsında **Hz. Hamza**'nın kızı (Fâtıma) Rasûlullah'a (as.) getirilmişti. **Hz. Ali;**

"- Onu ben alıp bakacağım, çünkü amcamın kızıdır" demiş, **Câfer;**

"- Benim de amcamın kızıdır ve üstelik teyzesi karımdır" demiş, **Zeyd** de;

"- Kardeşimin kızıdır" demişti.

Rasûlullah (as.) ise kızı teyzesine vermiş ve *"Teyze, anne yerinedir"* buyurmuştu. **Hz. Ali**'ye;

"- Sen bendensin, ben de sendenim", **Câfer**'e;

"- Yaratılışın yaratılışıma, huyun huyuma benziyor", **Zeyd**'e de;

"- Sen bizim kardeşimiz ve dostumuzsun" diyerek gönüllerini almıştı.

٢٠٤- (د ــ *أبو أسيد مالك بن ربيعة الساعدي* رضي الله عنه) قال : بينا نحن جلوسٌ عند رسول الله صلى الله عليه وسلم ، إذ جاءه رجلٌ من بني سَلِمة ، فقال : يا رسول الله :« **هل بَقِيَ من برّ أبَوَيَّ شيءٌ أبَرُّهما بعد موتهما؟**» فقال: «**نعم، الصلاةُ عليهما ، والاستغفار لهما ، وإنْفاذُ عهدهما من بعدهما وصِلَةُ الرَّحِمِ التي لا تُوصَلُ إلا بهما وإكرامُ صديقهما**». أخرجه أبو داود.

204- Ebû Üseyd Mâlik b. Rabîa es-Sâidî[41] şöyle dedi:

---

[40] Bkz., hadîs, no: 6133.

[41] **Ebû Üseyd, Mâlik b. Rabîa b. el-Beden el-Ensârî el-Hazrecî es-Sâidî**: ö. 60/680. Sahabîdir. **Bedir** ehlindedir. Hz. Peygamber'le birlikte bütün savaşlara katılmıştır. **Bedir** ehlinden son vefat eden **sahabîdir. Mekke** fethinde Benû Sâide kabilesinin sancaktarlığını yapıyordu. Kendisinden 28 hadîs rivâyet edilmiştir.

"Bizler Rasûlullah'ın (as) huzurunda otururken, Benî Seleme'den bir adam geldi ve dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; anne-babam öldükten sonra onlara yapabileceğim herhangi bir iyilik var mı?"

"- Evet, onlara duâ etmek ve onlar için mağfiret dilemek. Vasiyetlerini yerine getirmek. Ancak onlar vasıtasıyla ulaşılan akrabaya sıla yapmak. Onların dostlarına ikrâm etmek."[42]

İZAH

Hadîs-i şerîf, anne-babanın ölümünden sonra, çocuklarının yapmakla yükümlü oldukları görevlerini bildirmektedir.

Hadîste geçen **"onlar vasıtasıyla ulaşılan akraba"**dan maksat; onların vasıtasıyla akrabalık tesis edilen kişilerdir. Baba tarafından olan yakınlar babanın vasıtasıyla, anne tarafından olan yakınlar da anne vasıtasıyla akraba olmuşlardır.[43]

٢٠٥- (م ت د ـــ *ابن عمر* رضي الله عنهما) أنه كان إذا خرج إلى مكّة ، كان له حمارٌ يتروَّحُ عليه إذا ملّ ركوبَ الرّاحلَة ، وعمامةٌ يَشُدُّ بها رأسَه ، فبينما هو يومًا على ذلك الحمار ، إذ مرَّ به أعرابيٌّ ، فقال : ألستَ ابنَ فلان ؟ قال : بلى، فأعطاه الحمار ، فقال: اركب هذا، والعمامة وقال: اشْدُدْ بها رأسَكَ ، فقال له بعض أصحابه : غفرَ الله لك ، أعطيتَ هذا الأعرابي حمارًا كنتَ تَرَوَّحُ عليه وعمامةً كنتَ تشُدُّ بها رأسَكَ. فقال: إني سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**إنَّ من أبرِّ البرِّ صلَةَ الرجل أهلَ وُدِّ أبيه بعد أن يُوَلِّيَ**» وإنَّ أباه كان وُدًّا لعُمَر. أخرجه مسلم.

وأخرجه الترمذي مختصرًا ، قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « **إنَّ أبرَّ البرِّ أنْ يَصِلَ الرَّجُلُ أهْلَ وُدِّ أبيه**». وأخرج أبو داود المسنَد منه فقط ، مثل مسند مسلم.

205- İbnu Ömer'den rivâyet edildiğine göre; "o, **Mekke**'ye gitmek üzere yola çıktığı zaman, yolda deveye binmekten

---

[42] **Ebû Davud**, Edeb, 129/5142.

[43] Şerh için bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XIV, 52; **Bezlu'l-Mechûd**, XX, 79.

usandığında, rahatlamak maksadıyla binmek için bir de merkep bulundururdu. Bir de başına sardığı bir sarığı vardı. Bir gün yine merkep üzerinde yol alırken bir bedevîye rastladı. O;

"- Sen, falancının oğlu değil misin?" dedi.

"- Evet" diye karşılık verdi. Abdullah, merkebi ona verdi ve;

"- Al, buna bin!" dedi. Sonra sarığını da verdi ve;

"- Bunu da başına sar" dedi. Arkadaşlarından biri ona dedi ki:

"- Allah iyiliğini versin, üzerinde istirahat ettiğin merkebini ve başına sardığın sarığını şu bedevîye verdin." Şu karşılığı verdi:

"Ben Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim.:

"- Bir insanın, babasının ölümünden sonra, onun sevdiği kişiye sıla yapması, iyiliklerin en mükemmellerindendir."

Onun babası, (babam) Ömer'i severdi."[44]

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** tahric etti. Aynı hadîsi **Tirmizî** muhtasar olarak şu şekilde tahric eder: Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak ki iyiliklerin en mükemmeli, insanın, babasının sevdiği kişiye sıla yapmasıdır."

Ebû Davud, bu hadîsin sadece müsned kısmını tahric eder, ki bu da **Müslim**'in Rivâyet ettiği müsned metin gibidir.

٢٠٦ – *(د ـ عمر بن السائب)* بَلَغَهُ أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم كان جالسًا يومًا ، فأقبل أبوه من الرَّضاعة ، فوضع له بعضَ ثَوْبِه ، فقعد عليه ، ثم أقبلت أمُّه من الرَّضاعة ، فوضع لها بِقَّ ثوبه من جانبه الآخر ، فجلَسَتْ عليه ، ثم أقبل أخوه من الرضاعة ، فقام النبي صلى الله عليه وسلم ، فأجْلَسَهُ بَيْنَ يَدَيْه. أخرجه أبو داود.

206- Ömer b. es-Sâib'den[45] rivâyet edilmiştir:

---

[44] **Müslim**, Birr, 5/13; **Ebû Davud**, Edeb, 129/5143; **Tirmizî**, Birr, 5/1903.

[45] **Ebû Amr, Ömer b. es-Sâib b. Ebî Râşid ez-Zührî el-Mısrî:** ö. 234/848. Mısırlıdır. Sika muhaddislerdendir. Fakihtir. Bilinen tek hadîsi, **Ebû Davud**'daki bu mu'dal rivâyettir.

"Kendisine ulaşan habere göre, Rasûlullah (as.) bir gün otururken, süt babası çıkageldi. Hz. Peygamber (as.) ona elbisesinin eteğini serdi ve o da oturdu. Sonra süt annesi geldi, bu sefer elbisesinin diğer taraftaki eteğini serdi, o da oturdu. Sonra süt kardeşi geldi. Hz. Peygamber (as.) kalktı ve onu önünde oturttu.[46]

İZAH

Bu hadîs mu'daldır. Râvî **Ömer b. es-Sâib,** tâbiînden rivâyet etmektedir. Halbuki kendisi üçüncü asrın adamıdır.

Rasûlullah'ın (as.) süt annesi **Halîme**'dir ve müslüman olmuştur. Süt kardeşinin adı **Şeymâ'**dır, o da müslüman olmuştur. Süt babası ise **el-Hâris b. Abduluzzâ** olup, onun da müslüman olduğu rivâyet edilmektedir.

Bu hadîste Rasûlullah'ın (as.) süt yoluyla yakınlık tesis ettiği kişilere nasıl ilgi gösterdiği ifâde edilmektedir. Şüphesiz ki bu durum, bütün müslümanlar için örnek bir davranıştır.[47]

٢٠٧ - (د ـــ *أبو الطفيل* رضي الله عنه) قال: «رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يَقْسِمُ لَحْمًا بِالجِعْرَانة وأنا يومئذ غُلَامٌ أحْمِلُ عَظْمَ الجزُور إذْ أقْبَلَت امرأةٌ حتى دَنَتْ إلى النبي صلى الله عليه وسلم فَبَسَطَ لها رِدَاءه فَجَلَسَتْ عليه، فقلت: مَنْ هِيَ؟ فقالوا: هذه أُمُّه التي أرضعته». أخرجه أبو داود.

207- Ebû't-Tufeyl[48] şöyle dedi:

"Rasûlullah'ı (as.) **Ci'râne**'de et taksim ederken gördüm. O gün ben, deve kemiklerini taşıyan bir çocuktum. Bir kadın gelip Hz.

---

[46] **Ebû Davud**, Edeb, 129/5145.

[47] Şerh için bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XIV, 54; **Bezlu'l-Mechûd**, XX, 82.

[48] **Ebû't-Tufeyl, Âmir b. Vâsile b. Abdullah b. Amr b. Cahş el-Leysî el-Kinânî el-Mekkî**: ö. 100/718. Sahabîdir. Rasûlullah'ın (as.) vefatında sekiz yaşında olduğu rivâyet edilir; Uhud savaşı sırasında dünyaya gelmişti. Şâirdi. Hz. Ali ile birlikte **Kûfe**'ye gitmiş ve onun sancaktarlığını yapmıştı. Sahâbelerden en son vefat edenidir. Ondan Zührî, Katâde ve Amr b. Dînâr rivâyet etti. Rivâyetleri kütübü sittede tahric edildi. **Mekke**'de vefat etti. Kendisinden 20 hadîs rivâyet edildi.

Peygamber'e (as.) yanaştı. Rasûlullah (as.) hemen cübbesini serdi, kadın da üzerine oturdu.

"- Kim bu kadın?" diye sordum. Dediler ki:

"- Bu, Rasûlullah'ı (as.) emziren süt annesidir.[49]

İZAH

Ci'râne, Mekke'ye yakın bir yerdir. Hz. Peygamber (as.) **Huneyn** gazâsının ganimetlerini taksim için orada on gün kadar kalmış ve oradan **Umre** yapmıştı. Yanına gelen kadın ise, süt annesi **Halime** idi.

٢٠٨ – (م ــ *أنس* رضي الله عنه) قال : « انطلق النبيُّ صلى الله عليه وسلم إلى أمِّ أيْمَنَ ، فانطلقتُ معه فناولَتْهُ إناءاً فيه شَرابٌ ، قال : فلا أدْري أصَادَفَتْهُ صَائمًا ، أو لم يُرِدْهُ ، فَجَعَلَتْ تَصْخَبُ عليه. وتَذَمَّرُ عليه». أخرجه مسلم.

208- Enes şöyle dedi:

"Hz. Peygamber Ümmü Eymen'e gitti. Ben de O'nunla beraber gittim. Ümmü Eymen, O'na içecek dolu bir kap getirdi. Oruçlu olduğu güne mi rastladı, yoksa onu arzu mu etmedi bilmiyorum. (Hz. Peygamber onu içmeyince) Ümmü Eymen, O'na bağırıp çağırmaya, söylenmeye başladı."[50]

İZAH

Aslen **Habeş**'li olan **Ümmü Eymen,** Hz. Peygamber'in (as.) babasının câriyesi idi. Rasûlullah'ı (as.) o büyütüp terbiye etmişti. Bir nevi O'na annelik yapmıştı. Bu bakımdan Hz. Peygamber'i (as.) çocuğu gibi görürdü. O'na nazı geçtiği için bazen kızıp söylenirdi. İşte bu hadîste de takdim ettiği bir süt veya şerbeti içmediği için söylenmiştir. Anne makamında olan birinin darılması ve söylenmesi çok görülmez. Nitekim Rasûlullah (as.) da bundan gücenmemiştir. Bilâkis hiçbir zaman hürmette kusur etmemiştir.

---

[49] **Ebû Davud**, Edeb, 129/5144.

[50] **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 18/102.

٢٠٩ـ (عمر بن السائب) بلغه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم شفع أمه التي أرضعت فيما استشفعت إليه فيه من وفد هوازن ، وأكرمها و أباه من الرضاعة ، بأن بسط لهما رداءه فأجلسهما عليه. هذا من أحاديث رزين التي لن أجدها في الأصول.

209- Ömer b. es-Sâib'e ulaşan habere göre; "Rasûlullah (as.) süt annesinin, Hevâzin heyetinde bulunan insanlar hakkındaki şefaat talebini kabul buyurdu, ona ve süt babasına ridâsını sererek ikrâmda bulundu."[51]

٢١٠- (زيد بن أرقم رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « مَنْ حَجَّ عَنْ أحَدِ أبَوَيْه أجْزأ ذلك عنه ، وبُشِّرَ رُوحُه بذلك في السماء، وكُتِبَ عند الله بارًا، ولو كان عاقًا».

وفي رواية قال : «مَنْ حَجَّ عن أحد أبويه كُتِبَ لأبيه بحجٍّ وله بسبع». وهذا الحديث أيضًا لرزين ، ولم أجده في الأصول.

210- Zeyd b. Erkam,[52] Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu, der:
"Anne-babasından biri adına hac yapana bu (sevâp) **kâfidir. Gökte onun rûhu, bu hacla müjdelenir. Çocuk âsî bile olsa, Allah katında itâatkâr yazılır.**[53]

---

[51] Bu hadîs, **Rezîn** tarafından rivâyet edilmiştir ve **Kütüb-ü Sitte**'de bulunamamıştır.

[52] **Ebû Amr, Zeyd b. Erkam b. Zeyd b. Kas el-Ensârî el-Hazrecî**: ö. 68/687. Sahabîdir, Ensârdandır. Hz. Peygamber'le birlikte on yedi sefere katıldı. **Sıffîn**'de Hz. Ali ile birlikte idi. **Kûfe**'ye yerleşti ve orada vefat etti. Kendisinden Ebû İshak es-Sebîî, **Ebû** Osman en-Nehdî ve Ebû Amr eş-Şeybânî rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[53] Musannıfın **Rezîn** tarafından rivâyet edildiğini ve **Kütüb-ü Sitte**'de bulamadığını söylediği bu hadîsin bir benzerini **Dârekutnî** (*Sünen*, II, 260); **Taberânî** (*Kebîr*, V, 200, hadîs, 5083) ve **Heysemî** (*Mecmau'z-Zevâid*, III, 282 ve VIII, 146) de rivâyet ettiler.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette şöyle buyurulur:

"Kim anne-babasından biri adına hac yaparsa, onun için bir hac, kendisi için yedi hac sevâbı yazılır."

Bu hadîsi **Rezîn** zikretti, onu diğer kaynaklarda bulamadım.

الباب الثاني

في بر الأولاد و الأقارب

B- ÇOCUKLARA VE AKRABAYA İYİLİK

٢١١- (خ م ت ـ *عائشة* رضي الله عنها) قالت : دخلت عليّ امرأة ومعها ابنتان لها ، تسأل ، فلم تجد عندي شيئًا ، غير تمرة واحدة ، فأعطيتُها إيّاها ، فقسمَتها بين ابنتيها ، ولم تأكل منها ، ثم قامت فخرجت ، فدخل النبي صلى الله عليه وسلم، فأخبرتُه، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «**مَن ابتُلي من هذه البَنات بشيء، فأحْسَنَ إليهنَّ ، كُنَّ له سترًا من النار**».

هذه رواية البخاري ومسلم. ولمسلم أيضًا ، قالت : جاءتني مسكينةٌ تحملُ ابنتين لها ، فأطْعَمتُها ثَلاثَ تمْرات ، فأعطت كلَّ واحدة منهما تمرةً ، ورَفعت إلى فيها تمرةً لتأكُلَها ، فاستطْعَمتْها ابنتاها ، فَشقَّت التمرة التي كانت تريد أن تأكلَها بينهما ، فأعجبني شأنها ، فذكرتُ الذي صَنَعَتْ للنبي صلى الله عليه وسلم ، فقال : «**إنَّ الله عز وجل قد أوجبَ لها بها الجنة ، وأعتقها بها من النار** ». وأخرجه الترمذي بمثل رواية البخاري ومسلم. وأخرجه أيضًا مختصرًا ، أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال : « **مَن ابتُلي بشيء من البنات فصَبَرَ عليهنَّ ، كُنَّ له حجابًا من النَّار** ».

211- Hz. Âişe'den rivâyet edilmiştir:

"Bir gün yanında iki kızı bulunan bir kadın evime geldi, bir şeyler istedi. Yanımda kuru bir tek hurmadan başka bir şey yoktu. Onu kendisine verdim. Kadın, o tek hurmayı iki kızına taksim etti, kendisi yemedi. Sonra kalkıp evden çıktı. Arkasından Raşûlullah (as.) eve geldi. Meseleyi O'na anlattım. Şöyle buyurdu:

"Her kim, şu kız çocukları yüzünden bir sıkıntıya uğrar da, onlara iyi bakarsa, kızlar onun için cehenneme karşı perde olurlar."[1]

---

[1] **Buhârî**, Zekât, 10; Edeb, 18; **Müslim**, Birr, 46/147; **Tirmizî**, Birr, 13/1915.

RİVÂYETLER

Bu, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetidir.

Müslim'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"İki kızı sırtında fakir bir kadın bana geldi. Kendisine üç kuru hurma verdim. Kadın, kızların her birine bir hurma verdi. Kalan bir hurmayı da kendisi yemek için ağzına götürdü. Ama kızları onu da yemek istediler. Kadın, yemek için ağzına götürdüğü hurmayı da ikisine taksim etti. Onun bu hâli, beni çok duygulandırdı. Kadının yaptığını Rasûlullah'a (as.) anlattım. O şöyle buyurdu:

"Azîz ve Celîl olan Allah, bu hurma vesilesiyle ona cenneti vâcib kılmıştır ve bu hurma sebebiyle onu cehennemden âzâd etmiştir."

Tirmizî de aynı hadîsi, **Buhârî** ve **Müslim**'deki gibi tahric etti.

Tirmizî, ayrıca muhtasar olarak da rivâyet eder. Bu rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim, kız çocuklar yüzünden bir sıkıntıya uğrar da yine sabrederse, kızlar onun için cehenneme karşı örtü olurlar."

İZAH

Yukarıdaki ifâde **Müslim**'de; **"Allah bu hurma sebebiyle ona cenneti vâcib kılmıştır. Yahut bu hurma sebebiyle onu cehennemden âzâd etmiştir"** şeklindedir. Bu farklılık, ya baskı hatasından meydana gelmiş veya müellifin elindeki **Müslim** nüshalarının farklılığından kaynaklanmıştır.

Hadîste geçen **"sıkıntıya uğrarsa"** ibâresi, bazı rivâyetlerde **"bakımını üstlenirse"** şeklindedir. Bu rivâyetlerin her ikisi de aynı mânâyı mûrad etmektedir. Çünkü çocukların bakımını üstlenmek bir takım sıkıntılara katlanmayı gerektirir.

Nevevî, bu ifâdenin, Arapların kız çocuklarından hoşlanmadıklarına işâret ettiğini kaydeder. Onların bu tutumlarına karşılık İslâm, bilhassa kız çocuklarına ihtimâm gösterilmesi gerektiğini vurgulamak istemiştir.

Rivâyetlerden birinde **Hz. Âişe**'nin bir tek hurma verdiği ifâde edilirken, diğerinde üç hurma verdiği kaydedilmektedir. Bu iki rivâyet şu şekilde te'lif edilebilir:

Muhtemeldir ki, **Hz. Âişe**, önce yanındaki bir tek hurmayı vermiş, sonra evi araştırınca iki hurma daha bulmuş ve onları da vermiştir. Diğer bir ihtimâle göre de **Hz. Âişe** aslında üç hurma vermiş, ama kadın birer tanesini çocuklarına verdikten sonra kalan tek hurmayı da kendisi yemeyip onlara bölüştürdüğü için, **Hz. Âişe**, o üçüncü tek hurmaya dikkat çekmek amacıyla o bir hurmanın macerasını ifadeye çalışmış olabilir. Veya bu olayın iki defa cereyan etmesi de ihtimâl dâhilindedir.

KIZ ÇOCUKLAR

Hadîste özellikle kızların terbiyesi ve bakımının önemine dikkat çekilmekte, erkek çocuklardan söz edilmemektedir. Bunun iki önemli sebebi vardır:

1- Fizikî yapı farklılığı: Kızlar, fizikî açıdan zayıftırlar. Kendi geçimlerini bile temin edecek güçte değildirler. Hayatın zorlu mücadelesine hazır ve dayanıklı değildirler. Bu bakımdan mutlaka bir hâmîye , bir yardımcıya ihtiyaçları vardır.

İbn Mâce'nin rivâyet ettiği bir hadîste şöyle buyurulur:

"Size, sadakanın en faziletlisini bildireyim mi? Senin eline bırakılan ve senden başka çalışanı olmayan kızın!"[2]

2- Görev farklılığı: Kadın, gelecek nesli yetiştirecek, terbiye edecektir. Eğer kendisi mükemmel şekilde terbiye edilip yetiştirilirse, kendi çocuklarını da mükemmel yetiştirir.

Bu hadîs; yanında bulunan tek hurmayı da vermekten çekinmeyen **Hz. Âişe**'nin ne kadar cömert olduğunu, kız çocukların bakımı, terbiyesi ve eğitiminin erkek çocuklardan daha önemli olduğunu göstermektedir.[3]

---

[2] **İbnu Mâce**, Edeb, 3/3667.

[3] Şerh için bkz., **Nevevî**, XVI, 179; **İbn Hacer**, XII, 37 vdv; **Aynî**, XXII, 99.

٢١٢- (م ت ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال : « مَن عالَ جَارِيَتَيْن حَتَّى تَبْلُغَا ، جاء يَوْمَ القيامة أنا وهُوَ ، وضمَّ أصابعهُ ». هذه رواية مسلم.

وأخرجه الترمذيّ قال: «مَن عال جاريَتَيْن ، دخلتُ أنا وهو الجَنَّة كهاتين ، وأشار بأصبُعَيْه».

212- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Her kim, bülûğa erinceye kadar iki kız çocuğuna bakarsa, kıyâmet gününde ben ve o şöyle beraber geliriz."

Hz. Peygamber (as.) böyle demiş ve parmaklarını bir araya getirmiş.[4]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim**'in rivâyetidir.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Kim iki kız çocuğuna bakarsa, ben ve o cennete şöyle gireriz."

Rasûlullah (as.) bu sırada iki parmağıyla işâret buyurdu."

٢١٣- (د ت ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «مَنْ كان له ثلاثُ بَنات ، أو ثَلاثُ أخوات ، أو بِنْتان ، أو أختان ، فأحْسَنَ صُحْبَتهُنَّ ، واتَّقى الله فيهنَّ ، فله الجنة ».

وفي أخرى قال : لا يكون لأحدكم ثَلاثُ بنات ، أو ثلاثُ أخوات فيُحْسِنَ إليهنَّ إلا دخل الجنة.

أخرجه الترمذي. وفي رواية أبي داود قال : « من عال ثلاث بنات ، أو ثلاث أخوات ، أو أختين ، أو ابنتين، فأدَّبَهُنَّ وأحسن إليهن وزوَّجَهُنَّ ، فله الجنة ».

---

[4] **Müslim**, Birr, 46/149; **Tirmizî**, Birr, 13/1916.

213- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Kimin üç kızı veya üç kız kardeşi yahut iki kızı veya iki kız kardeşi olur da onlara iyi davranırsa, onlar hakkında Allah'tan korkarsa onun için cennet vardır."[5]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette ise Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden birinin üç kızı veya üç kız kardeşi olur da onlara iyi davranırsa, onun için ancak cennet vardır."

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyeti de şöyledir:

"Kim üç kıza veya üç kız kardeşe yahut iki kıza bakar, onları terbiye edip yetiştirir, onlara güzel muâmele eder ve evlendirirse, onun için cennet vardır."

İZAH

Önceki hadîslerde ebeveynin kız çocuklarına karşı görevlerine işâret edilirken, burada anne-babadan sonra bu görevin, erkek kardeşlere düştüğü ifade edilmektedir. Görülüyor ki kızlar, en çok dikkat ve ihtimâm gösterilmesi gereken kişilerdir.

Onlara karşı yapılması gereken görevler, öncelikle yiyecek, içecek ve giyeceklerinin teminidir. Bu husus, **İbnu Mâce**'de sarîh olarak ifâde edilmektedir:

"Kimin üç kızı olur da sabreder ve varlığından onları yedirir, içirir ve giydirirse, o kızlar, kıyâmet günü onun için cehenneme karşı perde olurlar."[6]

Sonra da yukarıda geçen **Ebû Davud**'un rivâyetinde görüldüğü üzere, onların terbiyesi, kendilerine güzel muâmele edilmesi ve evlendirilmesi gelir.

---

[5] **Ebû Davud**, Edeb, 130/5147; **Tirmizî**, Birr, 13/1912,

[6] **İbn Mâce**, Edeb, 3/3669.

٢١٤ - (د ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «مَنْ كانت له أنثى فلم يَئِدْهَا ولم يُهِنْها ولم يُؤثِرْ ولده، يعني: الذُّكور عليها، أدخله الله الجنة». أخرجه أبو داود.

214- İbn Abbas dedi ki: Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kimin bir kızı olur da, onu canlı canlı toprağa gömmez, onu hakîr görmez ve erkek çocuğunu ona tercih etmezse, Allah onu cennete sokar."[7]

İZAH

Bilindiği üzere câhiliyet döneminde kız çocuklar hor görülür ve canlı canlı toprağa gömülürlerdi. İslâm, bu insanlık dışı âdeti kaldırmış, hatta kızlara erkeklerden daha çok ihtimâm gösterilmesi prensibini getirmiştir. Erkek çocukla kız çocuk arasında herhangi bir ayırım ve tercih yapılması câiz değildir. Belki kız çocuğun lehine tercih yapılması mümkündür.

٢١٥ - (د ـ عوف بن مالك الأشجعي رضي الله عنه) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «أنا وامرأةٌ سَفْعَاءُ الخدَّيْن كهاتين يوم القيامة» وأَوْمَأ بيده يزيدُ بنُ زُرَيع: الوُسطَى والسَّبَّابَة، «امرأةٌ آمَتْ من زوجها ، ذاتُ مَنْصِبٍ وجمال ، حَبَسَتْ نَفْسَها على يتاماها ، حتى بانوا أو ماتوا». أخرجه أبو داود.

215- Avf b. Mâlik el-Eşcaî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Ben ve yanakları solmuş kadın, kıyâmette şöyle beraberiz."

Râvî Yezîd b. Zuray'[8] bu sırada şehâdet parmağı ile orta parmağını işâret etti.

---

[7] **Ebû Davud**, Edeb, 130/5146.

[8] **Ebû Muâviye, Yezîd b. Zuray' el-Ayşî et-Temîmî el-Basrî**: 101-182/720-798. Basralı meşhur muhaddislerdendir. İbn Ebî Arûbe ve Eyyub es-Sahtiyânî'yi dinlemiş, kendisinden de İbn Mehdî, Müsedded gibi döneminin meşhur muhaddisleri

"Kocasından dul kalan, çocukları büyüyünceye veya kendisi ölünceye kadar, kendini yetimlerine hasretmiş asîl ve güzel kadın."[9]

İZAH

Kadının yanaklarının solması, meşakkat ve sıkıntıdandır. Çünkü dul ve himâyesiz kalmış, yetimlerinin bütün sıkıntısı omuzlarına binmiş ve daha çok çalışmak ve mücâdele etmek zorunda kalmıştır. Çocuklarının bakımı ve yetiştirilmesi uğrunda gençliğini tüketmiş, sararıp solmuştur.

"Şöyle beraberiz" ifâdesinde Rasûlullah (as.), işâret parmağı ile orta parmağını göstermiştir. Şüphesiz ki Peygamberlerin cennetteki makamları, insanların makamlarından çok üstündür. Özellikle bizim Peygamberimizin makamı, hepsinden de üstündür. Buna rağmen iki parmak gibi yakın oldukları ifâdesi, şüphesiz ki mübâlağadır, kadının cennette çok üstün bir makama ulaşacağını ifâde etmektedir.

Hadîste geçen **"çocukları büyüyünceye kadar"** ibâresi, iki şekilde izâh edilebilir:

1- **Olgunlaşıncaya kadar.** Akılları kemâle erip güç-kuvvet kazanıncaya, ihtiyaçlarını karşılayacak duruma gelinceye kadar.

2- **Evleninceye kadar.**

Metindeki **"ölünceye kadar"** ibâresi ise, kızların değil annenin sıfatıdır. Yani ölünceye kadar bu hizmeti gören dul hanımlar...[10]

Bu hadîsin râvîlerinden **Nehhâs el-Basrî** hadîsçiler nazarında zayıf biridir; bu itibarla bu hadîs de zayıftır.

٢١٦ - (ت ـــ عمر بن عبد العزيز رحمه الله) قال : زَعَمَتِ المرأةُ الصالحةُ، خَوْلَةُ بنتُ حكيم، قالت: خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم ذاتَ يومٍ - وهو مُحْتَضِنٌ أحدَ ابنَي ابنته

---

rivâyet etmişlerdir. Hammâd b. Zeyd'le birlikte döneminin **Basra** muhaddisi kabul edilirdi. Takvâsı ve sünnete bağlılığı ile meşhurdu. Hafız muhaddislerdendi. **Ahmed b. Hanbel**; "**o, Basra'nın reyhanesidir. Ne sağlamdır, ne hafızdır o!**" derdi. Her bakımdan huccetti.

[9] **Ebû Davud**, Edeb, 130/5149.

[10] Şerh için bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, XIV, 59.

- وهو يقول: «إنكم لتبخلون، وتجبنون، وتجهلون، وإنكم لمن ريحان الله». أخرجه الترمذي

216- Ömer b. Abdülazîz, "Sâliha kadın Havle bint Hakîm'in[11] şöyle dediğini rivâyet etti:

"Rasûlullah (as.) bir gün (evden) çıktı; kızının iki oğlundan birini kucağında taşıyor ve şöyle diyordu:

"Muhakkak ki siz insanları cimriliğe, korkaklığa ve bilgisizliğe sevk edersiniz. Ama yine de siz, Allah'ın en güzel lütfusunuz."[12]

İZAH

Burada çocukların anne-babayı cimriliğe, korkaklığa ve bilgisizliğe sevk ettiği ifâde edilmektedir. Evlâd-ü iyâl endişesi, çok kere insanın elini-kolunu bağlamakta, istediklerini yapmasına engel olmaktadır. Çoluk-çocuk endişesi, insanı cömertlikten uzaklaştırır, cimri yapar. Bir hayır yapmayı veya birine yardımda bulunmayı düşünse, çocukları aklına gelir, vazgeçer.

Evlâd-ü iyâl, korkaklığa da sebeptir. Çoluk-çocuk düşüncesi, insanı ideâlinden, inancından ve şahsiyetinden bile fedakârlık yapmaya mecbur eder. Aksi halde çocuklar aç ve perişan kalabilir endişesi zihinleri kurcalar.

Çocuklar, insanı bilgisizliğe de mahküm eder. Zirâ çoluk-çocuk sahibi insan, ilmi ve tahsili değil, onların mâişetini düşünür, bunun için çalışır.

Ama buna rağmen çocuklar, yine de Allah'ın en güzel hediyesidir. Hadîste geçen "**reyhan**" kelimesinden maksat, Allah'ın lütfu ve ikrâmı veya güzel kokudur. Çocuklar bir yönüyle, bir insana

---

[11] **Ümmü Şerîk, Havle bint Hakîm b. Ümeyye es-Sülemiyye:** Hanım sahabîlerdendir. Osman b. Maz'un'un zevcesidir. Salih, fâzıl bir hanımdı. Hişâm b. Urve'nin söylediğine göre, o kendisini Rasûlullah'a (as.) hibe eden hanımlardandı. Kendisinden Sa'd b. Ebî Vakkas, İbn Müseyyeb ve Urve b. Zübeyr rivâyet ettiler. Rivâyetleri **Müslim, Tirmizî, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

[12] **Tirmizî**, Birr, 11/1910.

Allah'ın verdiği en büyük nimet, diğer yönüyle de öpülüp koklanan çiçeklerdir. Bu bakımdan kelimenin her iki anlamı da ibâreye uygundur.

٢١٧- (د ـ البراء بن عازب رضي الله عنهما) قال: «دخلتُ مع أبي بكر أوّلَ ما قَدِمَ من المدينة على أهْلِه فإذا عَائشةُ ابنتُه مُضْطَجعةٌ، قد أصابتْها الحُمَّى، فأتاها أبو بكر، فقال: كيفَ أنتِ يا بُنَيَّةُ؟ وقَبَّلَ خَدَّها». أخرجه أبو داود. وقد أخرجه البخاري ومسلم في جملة حديث.

217- el-Berâ' b. Azib şöyle dedi:

"Hz. Ebû Bekir Medîne'ye ilk geldiği günlerde, onunla birlikte evine girdim. Baktım ki, kızı Âişe hummaya yakalanmış, yatıyor. Ebû Bekir yanına gidip;

"- Nasılsın yavrucuğum" dedi ve yanağından öptü.[13]

٢١٨- (ت ـ سعيد بن العاص رحمه الله) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «ما نَحَلَ وَالدٌ وَلَدًا من نَحْلٍ أفضل من أدبٍ حَسَنٍ» أخرجه الترمذي.

218- Saîd b. el-Âs'dan[14] rivâyet edilmiştir:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[13] **Ebû Davud**, Edeb, 158/5222.

[14] **Ebû Osman, Saîd b. el-Âs b. Saîd el-Emevî el-Kuraşî**: ö. 59/679. Babası **Bedir** savaşında müşrikler safında idi ve Hz. Ali tarafından öldürülmüştü. Kendisi hicret yılında dünyaya geldi. Kureyşin eşrâfındandı. Fesahatı ve cömertliğiyle meşhurdu. İbn Ömer'in rivâyetine göre; bir kadın Hz. Peygamber'e bir hırka getirmiş ve; **"bunu Arabın en kerîmine vereceğim"** demişti. Hz. Peygamber de, **"şu çocuğa ver!"** diyerek Saîd'i işaret etmişti. Hz. Ömer'in elinde yetişmiş, komutanlık ve valilik de yapmıştı. **Kûfe** ve **Medîne** valiliklerinde bulundu. **Cürcan, Azerbeycan** ve **Taberistan**'da savaştı. Hz. Osman döneminde Mushaf'ı yazanlardandı. Hz. Osman'ın şehadetinden sonraki fitne döneminde köşesine çekilip tarafsız kaldı. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Âişe'den rivâyetleri vadır. Kendisinden Salim b. Abdullah ve Urve b. Zübeyr rivâyet etti. Rivâyetleri **Müslim** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

"Hiçbir baba, çocuğuna güzel terbiyeden daha üstün bir hediye veremez."[15]

٢١٩- (ت ـ جابر بن سمرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «لأنْ يُؤَدِّبَ الرجلُ وَلَدَه ، خيرٌ من أن يتصدق بصاع ». أخرجه الترمذي.

219- Câbir b. Semüre[16] dedi ki:

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Bir adamın çocuğunu terbiye etmesi, bir sa' (mal) **tasadduk etmesinden hayırlıdır."**[17]

٢٢٠- (ت ـ عائشة رضي الله عنها) قالت: قال النبي صلى الله عليه وسلم: «خيرُكم خيرُكم لأهْله وأنا خيرُكم لأهْلي وإذا مات صاحِبُكم فدَعُوهُ». أخرجه الترمذي مُسندًا ومرسلاً عن عُروة.

220- Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

"Sizin en hayırlınız, âilesine en hayırlı olanınızdır. Ben, âileme en hayırlı olanınızım. Bir arkadaşınız öldüğü zaman, onu (kötü şekilde anmayı) **bırakın."**[18]

İZAH

Rasûlullah (as.) burada, âile fertlerine nasıl muâmele edilmesi gerektiği konusunda kendini örnek göstermektedir. O'nu örnek

---

[15] **Tirmizî**, Birr, 33/1952. Bu da zayıf bir rivâyettir.

[16] **Ebû Abdullah, Cabir b. Semüre b. Cünâde el-Âmirî es-Süvâî**: ö. 74/693. Kendisi ve babası sahabîdirler. Sa'd b. Ebî Vakkas'ın kız kardeşi Hâlide'nin oğludur. **Kûfe**'de ikamet etmiş ve orada vefat etmiştir. Kendisinden 146 hadîs rivâyet edilmiştir. Ondan Şa'bî, Simâk b. Harb ve Ebû İshak es-Sebîî rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[17] **Tirmizî**, Birr, 33/1951

[18] **Tirmizî**, Menâkıb, 64/3895.

almak, hem herkesin görevini hakkıyla yaparak sorumluluktan kurtulmasını sağlayacak, hem Rasûlullah'ı (as.) örnek edinmenin mükâfatını alacak, hem de dünyada çok mutlu ve huzurlu bir âile hayatı yaşayacaktır. Çünkü Rasûlullah'ın (as.) âilesi, hiç şüphe yok ki, dünyanın en mutlu ve en huzurlu yuvasıydı.

Bir de, ölünün arkasından kötü konuşmamak gerekir. Çünkü müslüman, daima iyilik düşünen, iyilik dileyen ve iyiye yorandır.

الباب الثالث

في بر اليتيم

C - YETİMLERE İYİLİK

٢٢١- (خ ت د ـ سهل بن سعد الساعدي رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**أنا وكافل اليتيم في الجنة هكذا**» وأشار بالسبابة والوسطى وفرّج بينهما شيئًا. أخرجه البخاري والترمذي وأبو داود. إلا أن أبا داود قال: و فرّقَ بين إصبعيه ، الوسطى و التي تلي الإبهام.

221- Sehl b. Sa'd es-Sâidî, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Ben ve yetime bakan, cennette şöyle (beraberiz)**."**

Bu sırada orta ve işâret parmağını gösterdi ve aralarını bir miktar ayırdı.[1]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî, Tirmizî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyetinde ibâre şu şekildedir:

"Orta parmağı ile ondan sonraki işâret parmağını ayırdı."

İZAH

Yetim; babası olmayan çocuktur.

Yetime bakandan maksat; onu yetiştiren, ihtiyaçlarını karşılayan ve terbiye edendir.

Hadîsin **Ebû Davud**'da nakledilen rivâyetinde "وفرّقَ بَينَ اصْبعَيْه" **"parmaklarının arasını ayırdı"** ibaresine mukabil, **Ebû Davud**'un, elimizdeki matbû nüshasında bu cümle "وَ قَرَنَ بَيْنَ اصْبعَيْه" **"parmaklarını yaklaştırdı"** şeklindedir. **Bezlu'l-Mechûd**'da, bazı

---

[1] **Buhârî**, Edeb, 24; **Ebû Davud**, Edeb, 131/5150; **Tirmizî**, Birr, 14/1918.

nüshalarda ilk rivâyetin yazılı olduğuna işâret edilmektedir. Her iki rivâyetin müşterek bir noktası vardır, ki oda parmakların bitişik olmadığıdır.

215 nolu hadîste de söylendiği gibi, **"şöyle beraberiz"** sözü mübâlağa ifâde eder. Yoksa bu insanın Rasûlullah'la (as.) aynı yerde olacağını göstermez. Zaten işâret buyurulan iki parmak da, aynı olmayıp birbirinden farklıdırlar. Nitekim başka bir hadîste de; **"ben ve kıyâmet, şöyle beraber gönderildik"**[2] buyurulmuştur. Öyleyse bu ifâde, yakınlığı göstereceği gibi, o insanın cennetteki makamının üstünlüğünü de gösterir. Bu cümle şu şekilde de yorumlanmıştır:

"Rasûlullah (as.) nasıl ki, din konusunda hiçbir şeye aklı ermeyen bir millete gönderilmiş, onların bakımını üstlenmiş, mürşidi ve muallimi olmuş ise, ne dini ve ne de dünyası konusunda hiçbir şeye aklı ermeyen bir yetimin bakımını üstlenen insan da o yetimi terbiye ve irşâd etmiş ve ona gerekli şeyleri öğretmiştir. Bu açıdan her iki iş arasında bir münâsebet vardır."[3]

İbn Battâl, bu hadîsi duyan herkesin, cennette Rasûlullah'a (as.) arkadaş olması için, mûcibince amel etmesi gerektiğini, çünkü âhirette bundan üstün bir makamın olmadığını söyler.

Bu ibâre, cennete Rasûlullah'la (as.) beraber girmeyi de ifâde edebilir. **Ebû Ya'lâ**'nın **Müsned**'inde **Ebû Hureyre**'den rivâyet edilen merfû bir hadîste şöyle buyurulur:

"Cennetin kapısını ilk defa ben açacağım. Hemen o anda bakarım ki, bir kadın, benimle beraber cennete girmeye çalışıyor.

"- **Kimsin sen?"** diye sorduğumda;

"- **Ben, yetimlerime bakmak için dul yaşayan bir kadınım"** der.[4]

---

[2] **Buhârî**, Rikâk, 39; **Müslim**, Cumâ, 43.

[3] **İbn Hacer**, XII, 49.

[4] Bu hadîs ve şerh için bkz., **İbn Hacer**, XII, 48-49; **Aynî**, XXII, 104; **Avnu'l-Ma'bûd**, XIV, 60; **Bezlu'l-Mechûd**, XX, 86.

٢٢٢- (م ط ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال :

«كافِلُ اليتيم ، له أو لغيره ، أنا وهو كهاتَيْن في الجنة ».

وقال مالكُ بنُ أنس : بإصبعيه السَّبَّابة والوسطى. هذه رواية مسلم ، وأرسله مالك في الموطأ عن صَفْوَان بن سُلَيم.

222- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Kendisinin veya başkasının yetimine bakan ve ben, cennette şöyle (beraberiz')."[5]

RİVÂYETLER

Mâlik b. Enes dedi ki:

"Rasûlullah (as.), işâret ve orta parmağını gösterdi."

Yukarıdaki ibâre **Müslim**'in rivâyetidir.

Mâlik de **Muvatta**'da bu hadîsi, Safvân b. Süleym'den mürsel olarak rivâyet eder.

İZAH

Bu hadîste izâha muhtaç konu, **"kendisinin veya başkasının yetimi"** cümlesidir.

Kendisinin yetiminden murad; anne ölmüşse baba, baba ölmüşse annedir. Buna dede, amca, dayı, kardeş, kızkardeş, hala, teyze vb. yakın akrabayı da katmak yanlış olmasa gerektir. Çünkü kendi adamlarının, yani oğlunun, yeğeninin veya kardeşinin yetimidir. **Bezzâr**'ın **Ebû Hureyre**'den rivâyet ettiği bir hadîste; **"kim, akrabası olan veya olmayan bir yetimi himâyesine alırsa..."** buyurulmaktadır.

Buna göre, akrabasının yetimine bakan insan, kendi yetimine bakıyor demektir.

Başkasının yetiminden murat da, aralarında akrabalık bulunmayan çocuktur.[6]

---

[5] **Müslim**, Zühd, 2/42; **Muvatta**, Şaar, 1/5.

٢٢٣ – (ت ـ ابن عباس رضي الله عنهما) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال:

«مَنْ قَبَضَ يتيمًا من بين المسلمين إلى طعامه وشرابه أدخلَهُ الله الجنَّةَ البتَّةَ ، إلا أن يكون قد عمل ذنبًا لا يُغفر». أخرجه الترمذي

223- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim, müslümanlar arasından bir yetimi sofrasına alırsa, Allah onu mutlaka cennete sokar. Ancak affedilmeyecek bir günah işlemesi müstesnâ."[7]

İZAH

"Sofrasına alırsa.." diye tercüme ettiğimiz ibâre, yemesine içmesine ortak ederse, anlamındadır. Bundan maksat da, bakımını üstlenirse demektir.

"Müslümanlar arasından" kaydı da, aralarında hiç yakınlık bulunmayan bir yabancıyı ifâde etmektedir.

Bu hadîs, senedi zayıf bir rivâyettir; çünkü senedinde **Haneş er-Rahbî** adlı zayıf bir râvî bulunmaktadır.

---

[6] Şerh için bkz., **Nevevî**, XVIII, 112; **Müntekâ**, VII, 268.

[7] **Tirmizî**, Birr, 14/1917.

الباب الرابع
في إماطة الأذى عن الطريق

D - YOLDAN EZİYET VEREN ŞEYİ KALDIRMAK

٢٢٤- (خ م ط ت د ــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «**بينما رجلٌ يمشي بطريق وجَدَ غُصْنَ شوْكٍ على الطريق ، فأخَّرَهُ ، فشكَرَ الله له ، فغَفرَ له**».

هذه رواية البخاري ومسلم والموطأ والترمذي. ولمسلم أيضًا قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**لقد رأيت رجلاً يتقلَّبُ في الجنة في شَجَرَة قَطَعَها منْ طريق المسلمين كانت تُؤذي الناس**».

وفي أخرى له قال : مرَّ رجل بِغُصْنِ شَجَرَةٍ على ظَهْرِ الطريق ، فقال : «**والله لأُنحِّيَنَّ هذا عن المسلمين لا يُؤذيهم ، فأُدْخِلَ الجنة** ».

وأخرجه أبو داود قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « **نَزَعَ رجلٌ لم يَعْمَلْ خيرًا قطُّ غُصْنَ شوْكٍ عن الطريق ، إمَّا كان في شجرة فقطَعَهُ ، وإمَّا كان موضوعًا ، فأماطه عن الطريق ، فشكر الله ذلك له فأدْخَلَه الجنَّة** ».

224- Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet eder:

"Bir adam yolda yürürken, yol üzerinde bir diken dalı buldu da onu attı. Allah da ona teşekkür etti ve onu mağfiret buyurdu."[1]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buharî, Müslim, Muvatta** ve **Tirmizî** tahric etmiştir.

Müslim'in bir rivâyetinde de, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu işittim, der:

---

[1] **Buhârî**, Ezân, 32; Mezâlim, 28; **Müslim**, İmâret, 51/164; Birr, 36/127; **Muvatta**, Salâtu'l-Cemâat, 2/6; **Ebû Davud**, Edeb, 172/5245; **Tirmizî**, Birr, 38/1958.

"Müslümanların gelip geçtiği yoldan insanlara eziyet veren bir ağacı kesen adamı cennette gezinirken gördüm."

Müslim'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Bir adam, yol üzerinde bir ağaç dalı gördü de, *'Vallahi ben bunu müslümanların (yolundan) uzaklaştıracağım ki, onlara eziyet vermesin'* dedi. İşte o, bu yüzden cennete konuldu."

Ebû Davud'un rivâyeti de şöyledir:

"Hayır nâmına hiçbir amel işlemeyen bir adam, yoldan bir diken dalını attı. Bu, ya bir ağacın dalı idi de onu kesti veya (yola) düşmüştü de yoldan kaldırdı. İşte bu yüzden Allah ona teşekkür etti ve onu cennete soktu."

İZAH

Bu hadîsler, yolda, gelip-geçenlere eziyet veren taş, diken, ağaç, pislik vb. şeyleri kaldırıp yolu temizlemenin fazîletine delildir. Hatta bunun, imanın şubelerinden biri olduğu ifâde buyurulmaktadır.[2]

Dinimiz, hakiki kıymeti ancak günümüzde anlaşılan yol ve caddelerin bakımını ve temizliğini ve bu şekilde insanları rahatlatıp sıkıntı ve eziyetten kurtarmayı imanın şûbesi saymıştır. O kadar ki, bu iş, insanın cennete girmesine vesile olan hayırlı amellerdendir.

Hadîsteki **"Allah ona teşekkür etti"** cümlesi, Yüce Mevlâ onun bu işinden hoşnut oldu, onu hayırlı bir amel olarak kabul buyurdu anlamındadır.

Bu hadîse göre bir bahçeden yola sarkan ve gelip geçenlere sıkıntı veren ağaç dallarını kesmek veya sahibini dâva etmek, o yoldan geçenlerin hakkıdır.

٢٢٥- (م ــ *أبو ذرٍّ* رضي الله عنه) قال : قال النبي صلى الله عليه وسلم : «
عُرِضَتْ عليّ أعمالُ أمّتي : حَسَنُها وسَيِّئُها ، فوجدتُ في مَحاسِنِ أعمالها : الأذى يُماطُ

---

[2] Bkz., **Müslim**, İman, 12/48.

عن الطريق ، ووجدتُ في مساوئ أعمالها : النُّخَامَةَ تكون في المسجد لا تُدْفَنُ ». أخرجه مسلم.

225- Ebû Zerr'in rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"Bana ümmetimin iyi ve kötü amelleri arz olundu. Yoldan eziyet veren şeyleri kaldırmayı iyi amelleri arasında, mescide balgam atıp gizlememeyi de kötü amelleri arasında gördüm."[3]

٢٢٦- (م — أبو برزة الأسلمي رضي الله عنه) قال : قلتُ: يا نبي الله: إنِّي لا أدْرِي ، لَعَسَى أنْ تَمضِيَ وأبْقَى بعدَك، فَزَوِّدْنِي شيئًا يَنفعُنِي الله به ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «افعلْ كذا ، افعلْ كذا ، وأمِرَّ الأذى عن الطريق».

وفي أخرى قال أبو بَرْزَةَ: قلتُ : يا نبيَّ الله ، علمني شيئًا أنتفعُ به ، قال : « اعْزِلِ الأذى عن طريق المسلمين ». أخرجه مسلم.

226- Ebû Berze el-Eslemî[4] şöyle der:

"- Ey Allah'ın Peygamberi; bilemiyorum, olur ki siz dünyadan göçersiniz de, ben sizden sonraya kalırım. Bana öyle bir azık ver ki, Allah bana onunla lütufta bulunsun" dedim. Şöyle buyurdu:

"- Şunu, şunu yap! Bir de yoldan insanlara eziyet veren şeyi kaldır!"[5]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette **Ebû Berze** şöyle der:

"- Ey Allah'ın Peygamberi, bana faydalanacağım bir şey öğret!"

---

[3] **Müslim**, Mesâcid, 13/57.

[4] **Ebû Berze, Nadle b. Ubeyd b. El-Hâris el-Eslemî**: ö. 65/685. Sahabîdir. **Hayber** ve **Mekke** fetihlerine katıldı. Rasûlullah'la (as.) birlikte yedi gazaya katılmıştı. Hz. Peygamber'in vefatından sonra **Basra**'ya yerleşti. **Horasan** ve **Nahravan'da** savaştı. Kendisinden Ebû Osman en-Nehdî ve Hasan el-Basrî rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Merv**'de vefat etti. Kabri **Kâlâbâz**'dadır.

[5] **Müslim**, Birr, 36/132.

Hz. Peygamber (as.) de şu cevabı verir:

"- Müslümanların yollarından eziyeti yok et!"

Hadîsi **Müslim** tahric etti.

الباب الخامس
في أعمال من البر متفرقة

E - İYİ AMELLERE DAİR MÜTEFERRİK HADÎSLER

٢٢٧ - (خ م ت س ــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **«السَّاعي على الأرْمَلَة، والمسكين ، كالمجاهد في سبيل الله - وأحْسِبُهُ قال - وكالقائم لا يفتُرُ ، وكالصائم لا يُفطِرُ »**.

وفي رواية عن صفوان بن سُلَيم ، يَرْفَعُهُ إلى النبي صلى الله عليه وسلم قال : **«السَّاعي على الأرملة والمسكين ، كالمجاهد في سبيل الله ، أو كالذي يصومُ النهار ، ويقوم الليل»**.

أخرجه البخاري ومسلم والترمذي. وأخرج النسائي الرواية الأولى إلى قوله: **«في سبيل الله»**.

227- Ebû Hureyre'den rivâyet edilen hadîse göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Dul kadınların ve fakirlerin nafakasını temine çalışan, Allah yolunda cihâd eden gibidir."

Zannediyorum şunu da söyledi:

"Aralıksız oruç tutan ve geceleri ibâdet eden gibidir."[1]

RİVÂYETLER

Safvân b. Süleym'den[2] gelen merfû bir hadîste Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[1] **Buhârî**, Nafakat, 1; Edeb, 25; **Müslim**, Zühd, 2/41; **Tirmizî**, Birr, 44/1969; **Nesâî**, Zekât, 78.

[2] **Ebû Abdullah, Safvân b. Süleym el-Kuraşî el-Medenî**: ö. 132/749. Medîneli tâbiîlerden ve sika hadîs hafızlarındandır. Âbid, zâhid ve fakîh biriydi. Özellikle ibadetine olan düşkünlüğü ile meşhurdu. Kendisinden Süfyan es-Sevrî, İmâm Mâlik ve İbn Uyeyne rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

"Dul kadınların ve fakirlerin nafakası için koşan, Allah yolunda cihâd eden veya gündüzleri oruç tutup geceleri ibâdet eden insan gibidir."

Bu hadîsi **Buhârî, Müslim** ve **Tirmizî** rivâyet ettiler.

İlk rivâyetin **"Allah yolunda cihâd eden gibidir"** cümlesine kadar olan kısmını **Nesâî** de tahric etti.

İZAH

Hadîste geçen ve "**fakir**" diye tercüme ettiğimiz "***miskîn***" lafzı, bir günlük nafakası bulunmayan yoksullar için kullanılır.

"Koşan, çalışan" anlamına gelen ***"es-Sâî"*** kelimesinden maksat, söz konusu kişilerin nafakalarını temin gâyesiyle çalışan, yorulan, gayret sarfeden insandır.

Devamlı oruç ve gece ibâdetinden gâye de, nâfile ibâdet yapmaktır.

"*Ermile*" kocasız kadın demektir. Dullar ve evlenmemiş kızlar da bu kapsama girer. Ancak ***"İrmâl"*** fakirlik anlamına gelir. Binâenaleyh kocası olmadığı için fakir düşen kadına "***Ermile***" denmiştir.

Buna göre dul kalsa bile zengin olan kadına "*Ermile*" denmez.

İşte böyle dul ve yoksullara yardım için çalışan insan, Allah yolunda savaşan mücâhid gibi, gündüzü oruçlu, gecesi namazlı âbidler gibi sevâp kazanır.

Bu husus sosyal açıdan ele alındığında, toplumda nasıl birlik ve beraberliği sağladığını, birçok sosyal yaraları ve patlamaları önlediğini ve hiçbir istismâra açık kapı bırakmadığını görmemek mümkün değildir.[3]

٢٢٨ - (خ د ـ *أبو كبشة السلولي* رحمه الله) أنَّ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « أربعون خَصْلَةً أعلاها : مَنيحَةُ الْعَنْزِ ، مَا مِنْ عاملٍ يعمل بخصلةٍ منها رجاءَ ثَوابِها وتصديقَ مَوْعُودِها إلا أدْخلَهُ الله بها الجنّة ».

---

[3] Şerh için bkz., **Nevevî**, XVIII, 112.

قال حسّان بن عطية – الراوي عن أبي كبشة – : فعددْنا ما دون منيحة العنز من: ردّ السلام، وتشميت العاطس، وإماطة الأذى عن الطّريق، ونحوه، فما استطعْنا أن نصل إلى خمس عشرة خصلة. أخرجه البخاري وأبو داود.

228- Ebû Kebşe es-Selûlî'den[4] rivâyet edildiğine göre; Abdullah b. Amr b. el-Âs, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu söyledi:

"Kırk haslet vardır ki, bunların en üstünü sağmal keçi hediye etmektir. Kim bu kırk hasletten herhangi birini, sevâbını umarak ve vadedileni tasdik ederek yaparsa, bu vesile ile Allah onu cennete sokar."[5]

RİVÂYETLER

Ebû Kebşe'nin râvîsi Hassân b. Atıyye[6] şöyle dedi:

"Biz, keçi hediyesi dışında kalan hasletleri saydık: Selâm almak, aksırana ***'Yerhamükellah'*** demek, yoldan eziyet veren şeyleri kaldırmak vb... Ancak bütün bunları on beş haslete kadar bile ulaştıramadık."

Hadîsi **Buharî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Hadîs-i şerifte, **kırk güzel hasletten** bahsediliyor, ancak bunlardan sadece biri zikrediliyor. Râvî **Hassân b. Atıyye** de bu

---

[4] **Ebû Kebşe es-Selûlî eş-Şâmî:** Şamlı tâbiîlerdendir. Abdullah b. Amr b. el-Âs, Sevbân ve Ebû'd-Derdâ'dan rivâyeleri vardır. Kendisinden Hassân b. Atıyye ve Rabîa b. Yezîd rivâyet etti. Rivâyetleri **Buharî, Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de taric edildi. Künyesiyle maruftur, ismi tam olarak bilinememektedir. Sika muhaddislerdendir.

[5] **Buhârî**, Hibe, 35; **Ebû Davud**, Zekât, 42/1683.

[6] **Ebû Bekir, Hassân b. Atıyye el-Muhâribî ed-Dımaşkî:** ö. 120/737 ds. Şamlı tâbiîlerden, sika muhaddislerden, zamanının âlim ve fazıl şahsiyetlerindendir. İbn Müseyyeb, Halid b. Ma'dân ve İbn Münkedir'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Velid b. Müslim ve Evzâî rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. İbadetine son derece düşkündü. Evzâî kendisinden sitayişle bahseder. Kaderci olmakla itham edilmiştir.

hasletleri on beşe bile ulaştıramadığını ifâde ediyor. Acaba bu hasletler nedir ve Rasûlullah (as.) onları niçin bildirmemiştir?

İbn Battâl bu tür sorulara cevâben; Rasûlullah'ın (as.) bu kırk güzel hasleti saymaması, herhalde saymasından daha faydalı bir gâyeye mebnî olmalıdır, ki bunu da ancak Allah bilir. Belki bunların sayılmasından, diğer hayır ve hasenattan yüz çevrileceği endişesi ile vazgeçilmiştir. Kaldı ki **İbn Atıyye**'nin söz konusu kırk hasleti bulamaması, başkasının da bulamamasını gerektirmez. **Aynî** ve **İbnu Hacer,** çeşitli hadîsleri cem ederek bu kırk rakamına ulaşmaya çalışırlar.

Menîha: Kelime anlamı hediye demektir. Burada maksat, hayvanı sağıp sütünden istifâde etmesi için muvakkat bir süre ile bir fakire vermektir. Bu süre zarfında onun hem sütünden, hem yününden istifâde eder.

Anlaşıldığı üzere, hadîste işâret edilen hasletler, hep sosyal tesânüdü sağlamak, dayanışmayı temin etmek ve insanî ilişkileri güzelleştirmek gâyesine yöneliktir.[7]

٢٢٩- (خ م ــ *ابو موسى الأشعري* رضي الله عنه) أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «**على كُلِّ مسلمٍ صدقةٌ** » ، قيل : أرأيت إنْ لم يجدْ ؟ قال : « **يَعْتَمِلُ بيديْه ، فينفعُ نفسَهُ ويتصدَّقُ**» قال : أرأيتَ إنْ لم يستطعْ ؟ قال : « **يُعينُ ذا الحاجة الملْهُوفَ** » ، قال : قيل له : أرأيتَ إن لم يستطع ؟ قال: «**يأمُرُ بالمعروف ، أو الخير**» ، قال : أرأيت إنْ لم يفعلْ ؟ قال: « **يُمسِكُ عن الشرِّ ، فإنها صدقة** ». أخرجه البخاري ومسلم.

229- Ebû Musa'l-Eş'arî'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber;

"Her müslümanın sadaka vermesi gerekir" buyurdu. Denildi ki:

"- Eğer verecek bir şey bulamazsa ne buyurursunuz?"

"- Elleriyle çalışır, hem kendisi kazanır, hem de sadaka verir."

---

[7] Şerh için bkz., **İbn Hacer**, V, 568; **Aynî**, XIII, 187; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 97; **Bezlu'l-Mechûd**, VIII, 230.

"- Çalışmaya gücü yetmezse ne dersiniz?"

"- Darda kalan muhtaca yardım eder."

"- Buna da gücü yetmezse ne buyurursunuz?"

"- İyiliği veya hayrı emreder."

"- Bunu da yapamazsa?"

"- Kötülükten vazgeçer, zirâ bu da sadakadır."[8]

İZAH

Bu hadîsin zâhirine göre, herkes sadaka vermekle mükelleftir. Ancak bu ifâde, sadakanın vâcib olduğuna da, müstahab olduğuna da hamledilmeye müsâittir. **Aynî**, hadîste geçen "**alâ**" harf-i cerinin, vücûb bildirdiğini kaydeder. **Kurtubî** de, vücûbu ifâde ettiğini, ancak yüce Mevlâ'nın nâfilelerle bunu hafiflettiğini söyler.

Aynî'ye göre vücûb manası, açlıktan ölmek üzere olanı gören müslümana hamledilir. Ona sadaka verip hayatını kurtarmak, farz olur.

Sahabenin, **"verecek bir şey bulamazsa"** şeklindeki sorusu, sadakayı ihsan ve ikrâm manasında anladığını gösterir.

Sadaka mefhumu, biraz geniş düşünülse, mesele daha kolay anlaşılır. Bundan maksat, toplumda müspet bir fonksiyon icrâ etmek, bir katkıda bulunmaktır. Nitekim hadîs-i şerifte, iyiliği emretmek ve kötülükten vazgeçmek gibi sadaka mefhumunun bilinen manası ile ilgisi bulunmayan hususlar da bu cümleden sayılmıştır. **234** nolu hadîste de geleceği üzere, meşrû ve marûf her türlü iş, yardım, davranış, bir güzel söz, bir tebessüm dahi sadaka hükmündedir.[9]

٢٣٠ – (خ م – *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «**كلُّ سلامى من الناس عليه صدقةٌ ، كلَّ يومٍ تطْلُعُ فيه الشمسُ** » قال : تَعدلُ بين الاثنين صدقة ، وتُعينُ الرَّجل في دابته فتحمله عليها أو ترفع له عليها مَتاعَه ، صدقةٌ » ، قال :

---

[8] **Buhârî**, Zekât, 30; Edeb, 33; **Müslim**, Zekât, 16/55.

[9] Şerh için bkz., **Nevevî**, VII, 94; **İbn Hacer**, IV, 63; XII, 62; **Aynî**, VIII, 311; XXII, 112.

« والكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ صدقة، وكلُّ خُطوة تمشيها إلى الصلاة صَدَقة ، وتُميطُ الأذى عن الطريق صدقة». أخرجه البخاري ومسلم.

230- Ebû Hureyre'den rivâyet edilen bir hadîste Rasûlullah (as) şöyle buyurdu:

"İnsanların her mafsalı için, üzerine güneş doğan her günde sadaka gerekir."

Şöyle devam etti:

"İki kişi arasını adâletle ıslah etmen, sadakadır. Hayvana binmesi için birine yardım etmen veya yükünü hayvanına yüklemen sadakadır."

Sonra şunları ekledi:

"Güzel söz sadakadır. Namaza gitmek için atılan her adım sadakadır. Yoldan eziyet veren şeyleri kaldırman sadakadır."[10]

İZAH

"Sülâmâ"; parmak kemiklerine denir. Maksat insan vücûdundaki her uzvun mafsalıdır. Bilindiği üzere kemik ve mafsal, insan vücûdunun esasını teşkil ederler ve hareket kabiliyetini sağlarlar. İnsanı ayakta tutarlar. Binâenaleyh, Allah'ın en büyük nimetlerindendir. Bunlar olmasa insan bir et yığınından ibâret kalır.

İlke olarak her iyiliğe ve her nimete teşekkür etmek gerekir. Bu açıdan bakıldığında insanın her mafsalı için her gün teşekkür etmesi gerekir. Çünkü insanın her mafsalı ayrı ayrı bir nimet ve lütuftur. Binâenaleyh insanın, nefes her alış-veriş için bile teşekkürü gerektirir. Zira nefes alıp veremeyebilirdik de...

Müslim'de bir insanın 360 mafsalı olduğu rivâyet edilmektedir.[11]

Ama yüce Mevlâ, bu ağır yükten insanları kurtarmış, her mafsal için her gün teşekkür etme mecbûriyetini hafifletmiştir. Hayatın tabiî seyrinde herkesin yaptığı ve pek de önemsenmeyen birtakım

---

[10] **Buhârî**, Sulh, 11; **Müslim**, Zekât, 16/56.

[11] Bkz., **Müslim**, Zekât, 16/54.

davranışları; güzel söz, birine basit bir işte yardım etmek, dargınları barıştırmak vb. işleri sadaka kabul etmiş ve bunları, verilen nimete yapılması gereken teşekkürün karşılığı saymıştır. Yoksa insanın şükrünü ve kulluk görevini hakkıyla edâ etmesi mümkün değildir. Şâirin dediği gibi;

Ger tenim üzre kılım cümle zebân olsa dahi,
Edemez şükrün edâ, nimetinin binde birin.

(Vücûdumdaki kılların hepsi dile gelip şükretse bile, verdiğin nimetlerin binde birinin dahi şükrünü edâ edemez.)

٢٣١- (خ م ــ **حكيم بن حزام** رضي الله عنه) قال : يا رسولَ الله : أرأيت أمُورًا كُنْتُ أتحَنَّثُ بها في الجاهلية : من صلاة ، وعَتاقَة ، وصدقة ، هل لي فيها أجرٌ ؟ قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « **أسْلَمتَ على ما سلَفَ لك من خير** ».

وفي رواية ، قال عروة بن الزبير : إن حكيم بن حزام أعتَقَ في الجاهلية مائة رقبة ، وحَمَلَ على مائة بعيرٍ ، فلما أسلم حَمَلَ على مائةِ بعيرٍ ، وأعتق مائة رقبة ، قال : سألتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، قلتُ : يا رسول الله ، أشياءَ كُنتُ أصْنَعُها في الجاهلية ، كنتُ أتحَنَّثُ بها – يعني أتَبرَّرُ بها – قال : فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **أسلمت على ما سَلَف لك من خير**» ، وفي أخرى: « **أسلمت على ما أسلفتَ لك من خير** » قلتُ : فوالله لا أدَعُ شيئا صنعتُه في الجاهلية إلا فَعَلْتُ في الإسلام مثله. أخرجه البخاري ومسلم.

231- Hakîm b. Hizâm[12] şöyle dedi:

[12] **Ebû Halid, Hakîm b. Hizâm b. Huveylid el-Kuraşî el-Esedî el-Mekkî:** ö. 58/678. Sahabîdir. Hz. Hatice'nin kardeşinin oğludur. Kureyş eşrâfındandır. Fil vak'asından on üç yıl evvel Kâbe'de dünyaya geldi. Neseb bilgini idi. Her dönemde Hz. Peygamber'e yakın olmuş, ama İslâm'a ancak fetih yılında girmişti. Akıllı, dirâyetli biriydi. Son derece cömertti. Câhiliyet döneminde yüz köleyi özgürlüğüne kavuşturmuştu. Yüz yirmi yıllık ömrünün yarısını câhiliyette, yarısını İslâm'da geçirdi. **Medîne**'de vefat etti. Kendisinden 40 hadîs rivâyet edildi. Onn İbn Müseyyeb, Urve b. Zübeyr ve Atâ b. Ebî Rebâh rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ben câhiliyet döneminde ibâdet niyetiyle duâ, köle âzâdı, sadaka gibi birtakım işler yapıyordum. Bunlarda benim için bir sevâp var mıdır?"

"- Sen, geçmişte yaptığın hayır üzerine müslüman oldun."[13]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette Urve b. ez-Zübeyr şöyle dedi:

"Câhiliyet döneminde Hakîm b. Hizâm yüz köle âzâd etmiş ve yüz deve yükü mal tasadduk etmişti. Müslüman olunca da yüz deve yükü mal tasadduk etti ve yüz köleyi de âzâd etti. Sonra Rasûlullah'a (as.) sordum dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; ben câhiliyette birtakım işler yapıyordum. Bu işlerle ibâdet ediyordum. (Yani iyilik ve hayır yapıyordum.)"

Buyurdu ki:

"- Sen, geçmişte yaptığın hayır üzerine müslüman oldun"

Diğer bir rivâyette de:

"- Sen, geçmişteki hayır üzerine müslüman oldun."

Şöyle dedim:

"- Vallahi, câhiliyette yaptığım her şeyin aynını İslâm'da da yaptım."

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

Câmiu'l-Usûl'un her iki baskısında da, **Hakîm**'in yaptıkları **"namaz, köle âzâdı ve sadaka"** şeklinde sıralanmaktadır. Ancak bu hadîsin **Buhârî** ve **Müslim'**deki rivâyetlerinde ise bu ibâre **"sadaka veya köle âzâdı veya sıla-i rahim"** şeklindedir. Biz tercümeyi **Câmiu'l-Usûl'**deki ibâreyi esas alarak yaptık. Ancak "**namaz**" kelimesini, bilinen anlamıyla "**namaz**" değil de, kelimenin lügât anlamı ile "**duâ**" diye tercüme ettik. Çünkü câhiliyet döneminde bir müşrikin ancak duâ etmiş olabileceğini düşündük.

---

[13] **Buhârî**, Zekât, 24; Buyû', 100; Itk, 12; **Müslim**, İman, 55/194.

KÂFİRİN AMELİ

Bu hadîsin **"sen, geçmişte yaptığın hayır üzerine müslüman oldun"** cümlesi üzerinde çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

Mesele, bir kâfirin, küfür hâlinde işlediği hayırlardan, müslüman olduktan sonra sevâp kazanıp kazanamayacağı konusudur.

İslâm dininin ana prensiplerinden biri; bir kâfirin yaptığı hayır ve hasenâtın, hiçbir değer ifâde etmeyeceğidir. **Mâide** sûresinde şöyle buyurulur:

"Kim imânı inkâr ederse, onun bütün amelleri boşa gider, O, âhirette de hüsrâna uğrayacaktır."[14]

Buna göre kâfirin işlediği bütün ameller, yaptığı bütün iyilikler bâtıldır, değersizdir, karşılığında mükâfat alması söz konusu değildir. Çünkü işin aslı, imândır. İmân olmadan yapılan işler, heder olur gider.

Ancak acaba müslüman olmadan önce hayır-hasenât yapan ve bilâhare de müslüman olan insan, bu amellerinden sevâp alır mı?

Bu hadîsin şerhi esnasında bütün kaynakların atıfta bulunduğu **Mâzerî**[15] şöyle der:

"Bu konu ihtilâflıdır. Hadîsin zâhiri, usûlun muktezâsına aykırıdır. Zirâ kâfirin ibâdeti sahîh değildir ki, yaptığı hayırdan dolayı sevâp alsın!.. İbâdet, ancak Allah'a yaklaşmak niyetiyle işlenirse sahîhtir ve sevâp kazanılır. Kâfirin ise böyle bir niyeti olmaz. Çünkü yaklaşma isteği O'nu bilmeye, inanmaya bağlıdır. Bu ise kâfirde yoktur. Ancak bu insanın ibâdet değil de, itâat göstermiş olması sahîhtir. İşte bu anlayışa göre âlimler bu hadîsi üç şekilde tefsir ederler:

1- Senin geçmişte yaptığın güzel ameller, sana güzel bir huy ve tabiat kazandırdı. ve sen, bu tabiatla müslüman oldun. Bu güzel tabiatından, müslümanlıkta da istifâde edersin.

---

[14] Mâide, 5.

[15] **Ebû Abdullah, Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temimî el-Mâzerî:** ö. 536/1141. Aslen **Sicilya**'lıdır. **İfrikıye**'de doğdu. Muhaddis, fakih, edib, kelamcı ve usûlcü idi. **Mâlikî** fukahasındandı. Hadîs ve fıkha dair kıymetli eserler telif etmiştir. **Müslim**'i şerh etmişti.

2- O yaptıklarınla güzel bir nam kazandın. ve bu ictimaî şerefinle müslüman oldun. Bu nâmın müslümanlıkta da devam eder.

3- Müslüman olduktan sonra yaptığın hayırlara, geçmişteki iyiliklerinden dolayı fazla sevâp verilmesi de muhtemeldir."

Kâdı Iyâz; "Cümlenin mânası, geçmişte yaptığın hayırlar sayesinde müslüman oldun demektir" der.

Buhârî şârihi **İbn Battâl** ve diğer bazı âlimlere göre, hadîsten murat, zâhirî mânasıdır. Onlara göre, kâfir Müslüman olursa, geçmişte yaptığı her hayır için sevâp alır. Üzerinde durduğumuz hadîsin mânası budur. Diğer bir delil de, **Ebû Saîd el-Hudrî** hadîsidir. **Dârekutnî'**nin dokuz tarîkle rivâyet ettiği bu hadîste şöyle buyurulur:

"Kâfir müslüman olur ve müslümanlığını da güzel yaşarsa, geçmişte yaptığı her hayırdan dolayı Allah ona bir sevap yazar ve geçmişteki her kötülüğü siler. Bundan sonra yapacağı iyilik, ona, on mislinden 700 misline kadar sevâp kazandırır. Kötü ameli ise, şayet Allah onu bağışlamazsa, misli ile cezâ görür."[16]

İbn Battâl, bu hadîsten sonra şöyle der:

"Yüce Mevlâ, kullarına dilediği lütûf ve ikrâmı yapar. Kimsenin O'na itiraz hakkı yoktur."

Aynî'nin işaret ettiği bir hadîste şöyle buyurulur:

"Kâfir, güzel Müslüman olunca, şirk halinde iken yaptığı bütün iyilikleri ona sevap yazılır."[17]

Bazı âlimler, müslüman olmadan önce yapılan iyiliklerin sevap hânesine yazılacağını, kötülüklerin ise yazılmayacağını söylerler. Çünkü İslâm geçmişteki kötülükleri siler. Geçmişte yaptığı hayırları ise, ilâhî rızâyı düşünerek yaptığı için yazılır.

Fukahânın; kâfirin geçmişteki ibâdetlerine itibâr edilmez şeklindeki beyânına, **Nevevî,**; **"dünyevî ahkâm açısından itibar edilmez"** diye ilâve eder. Ona göre eğer bu sözle, "âhirette sevâba nâil olamaz" mânası murad edilmişse, bu görüş, sahîh hadîsle reddedilir.

---

[16] Hadîs için bkz., **Nevevî,** II, 141; **Aynî,** VIII, 303.

[17] **Aynî,** I, 252.

Hayli tartışılan bu konuda, **İbn Battâl**'ın görüşü dikkate değerdir.[18]

٢٣٢- (م ــ *عائشة* رضي الله عنها) قالت : قُلتُ : يا رسول الله : إنَّ ابنَ جُدْعانَ كان في الجاهلية يَصِلُ الرحمَ ، ويُطعم المسكينَ ، فهل ذلك نافعُهُ ؟ قال : « **لا ينفعُهُ ، إنه لم يقل يومًا : رب اغفرْ لي خطيئتي يومَ الدين** ».أخرجه مسلم.

232- Âişe şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; İbnu Cud'ân[19], câhiliyet döneminde akrabaya sıla yapıyor, miskine yediriyordu. Bu yaptıkları ona fayda verecek mi?" diye sordum.

"- Ona fayda vermez. Çünkü o, bir gün bile; *'Ya Rabbi, kıyâmet günü hatalarımı bağışla!'* demedi" buyurdu.[20]

İZAH

Burada, önceki hadîsle farklı bir durumla karşı karşıyayız. Orada, kâfirken iyilik yapmış, ama sonra müslüman olmuş bir insan söz konusu idi. O, müslüman olduğu için geçmişteki iyiliklerinden de faydalanır.

Ancak burada söz konusu olan **İbnu Cud'ân,** müşrik olarak ölmüştür. Her ne kadar bir takım iyilikler yapmış ise de, İslâm ile müşerref olmamıştır. Kâfirin, yaptığı iyiliklerden faydalanamayacağı konusu yukarıda geçmişti. Bu hususta icmâ da vardır. Ancak kâfirler, dünyadaki isyân ve günahlarının derecesine göre cehennemde farklı azap görürler.[21]

---

[18] Şerh için bkz., **Nevevî**, II, 140; **İbn Hacer**, IV, 55; **Aynî**, VIII, 302.

[19] **Abdullah b. Cud'ân et-Teymî el-Kuraşî:** Câhiliyette cömertliği ile meşhurdu. Son derece misafirperver ve hayırsever biriydi. Kureyş kabilesinin reislerindendi. İslâm gelmeden önce vefat etti.

[20] **Müslim**, İman, 92/365.

[21] Bkz., **Nevevî**, III, 86.

٢٣٣- (م ـ أبو ذرّ رضي الله عنه) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : « لا تحقِرَنَّ مِنَ المعروف شيئًا ، ولو أنْ تَلْقَى أخاك بوجْهٍ طَلْقٍ » أخرجه مسلم.

233- Ebû Zer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kardeşini güleç bir çehre ile karşılamaktan ibâret bile olsa, hiçbir iyiliği hor görme!"[22]

٢٣٤- (خ م د ت ـ حذيفة وجابر رضي الله عنهما) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «كلُّ معْروفٍ صدقة». أخرجه البخاري ومسلم عنهما ، وأبو داود عن حذيفة وحده.

وأخرجه الترمذي عن جابر وزاد: «وإن من المعروف أن تلقى أخاك بوجهٍ طَلْقٍ وأن تُفرِغَ من دلْوكَ في إناء أخيك».

234- Huzeyfe ve Câbir, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet ederler:

"Her meşrû ve ma'rûf iş, sadakadır."[23]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi, **Buhârî** ve **Müslim**, Huzeyfe ve Câbir'den, **Ebû Davud** ise sadece **Huzeyfe'**den rivâyet eder.

Tirmizî de Câbir'den rivâyette bulunur. Orada şu fazlalık vardır:

"Kardeşini güleç bir cehre ile karşılaman ve senin kovandan kardeşinin kovasına (su) **boşaltman, ma'rûf işlerdendir."**

İZAH

Ma'rûf; her çeşit tâat ve meşrû fiildir.

---

[22] **Müslim**, Birr, 43/144.

[23] **Buhârî**, Edeb, 33; **Müslim**, Zekât, 16/52; **Ebû Davud**, Edeb, 68/4947; **Tirmizî**, Birr, 45/1970.

Hadîs-i şerif, ehemmiyetsiz de olsa hiçbir iyiliğin hor görülemeyeceğine ve iyilik yapmak konusunda cimriliğin doğru olmadığına delâlet etmektedir.

Bir güler yüz, belki önemli bir şey değildir, ama bir muhabbet ve ülfet ifâde eder. Karşımızdakine güven verir. Ona içimizin ısındığını, kendisinden hoşlandığımızı, ona kötülük beslemediğimizi gösterir.

Bu hadîsin **Dârekutnî** ve **Hâkim**'deki rivâyetinde; **"İnsanın âilesi için yaptığı harcama sadakadır, ırzını koruması da sadakadır"** ziyâdesi yer alır.

"Sadaka"dan maksat, sadaka sevâbıdır. Eğer bu işler yapılırken, hayır niyeti de bulunursa, sahibi mutlaka sevâp kazanır. Niyet olmaz da rasgele yapılırsa, muhtemelen yine sevâp alır.[24]

٢٣٥- (خ م ت ـ عدي بن حاتم رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «ما منكم منْ أحد إلا سيُكلّمُهُ ربُّه، ليس بينه وبينه تَرْجُمان، فينظُرُ أيمَنَ منه، فلا يَرَى إلا ما قدَّمَ، وينْظُرُ أشْأمَ منه ، فلا يَرَى إلا ما قَدَّمَ ، وينظر بين يديه ، فلا يرى إلا النارَ تلْقاءَ وَجْهه ، فاتّقوا النّار ولو بِشقِّ تَمرة» زاد في رواية: «فمن لم يجد فبِكلمةٍ طيِّبة».

وفي رواية : أنه ذكر النار فتعوَّذ منها ، وأشاح بوجهه ثلاث مرات ثم قال : « اتقوا النّار ولو بِشقِّ تَمْرَة ، فإن لم تجدُوا فَبِكلمة طيبة . أخرجه البخاري ومسلم، وأخرج الترمذي الأولى.

235- Adiy b. Hâtim'den[25] rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (as.) şöyle buyurdu:

---

[24] Şerh için bkz., **İbn Hacer**, XII, 62.

[25] **Ebû Tarîf, Adiy b. Hâtim b. Abdullah et-Tâî**: ö. 68/687. Sahabîdir, Tay kabilesinin reisidir. Hicrî 7. yılda müslüman oldu. **Kûfe**'de ikamet etti. Irak fethine katıldı. **Cemel, Sıffîn** ve **Nahravan** savaşlarında Hz. Ali ile beraberdi. **Sıffîn**'de gözü çıkmıştı. İslâm'dan önce hıristiyandı. Bir asrı aşkın bir hayat yaşadı. Cömertliği dillere destan Hâtem-i Tâî'nin oğludur. Kendisinden 66 hadîs rivâyet edildi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Ondan Şa'bî, Saîd b. Cübeyr ve Amr b. Hureys rivâyet ettiler. **Kûfe**'de vefat etti.

"Sizden hiçbir kimse yoktur ki Rabbi onunla konuşmasın!.. Hem de arada tercüman olmadan konuşacaktır. İnsan sağına bakar, önceden yaptıklarından başka bir şey göremez. Soluna bakar, dünyada yaptıklarından başka bir şey göremez. Önüne bakar, karşısında cehennemden başka bir şey göremez. Öyleyse, yarım hurma ile dahi olsa, kendinizi cehennemden koruyunuz."[26]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; **"Onu da bulamazsa, bâri güzel bir sözle koruyunuz!"** ziyâdesi vardır.

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Rasûlullah üç defa cehennemi andı, ondan (Allah'a) sığındı ve yüzü ile de sakınır gibi yaptı. Sonra şöyle buyurdu:

"Yarım hurma ile dahi olsa, kendinizi cehennemden kurtarın. Eğer onu da bulamazsanız, bâri güzel bir sözle..."

Bu hadîsi **Buhârî** ve **Müslim**, ilkini **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

İnsanın sağına soluna bakması, çaresizliğin ifâdesidir. Bir şeyler bulurum, belki bir yardım gelir ümidiyle çırpınacağını göstermektedir.

Hz. Peygamber'in (as.) yüzünü sakınması; ya gerçekten cehennemi gördüğünden, veya konuyu canlı bir şekilde anlatmak istediğinden veyahut da onu gören insanın hâlet-i rûhiyesini göstermek istediğindendir.

Buhadîs; Yüce Allah'ın kıyâmette insanlara aracısız konuşacağına, güzel sözlerin ve küçük hayırların da insanın cehennemden çıkmasına vesile olabileceğine delâlet etmektedir.[27]

---

[26] **Buhârî**, Zekât, 9; Menâkıb, 25; Edeb, 34; Rikâk, 49, 51; Tevhîd, 24, 36; **Müslim**, Zekât, 20/677; **Tirmizî**, Sıfatu'l-Kıyâme, 1/2115.

[27] Şerh için bkz., **Nevevî**, VII, 100.

٢٣٦- (أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « الكَلمة الطيبة صدَقة ». هذا الحديث ذكره رزينٌ ، و لم أجده في الأصول.

236- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Güzel söz, sadakadır."[28]

٢٣٧- (البراء رضي الله عنه) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : « ألا رجلٌ يَمنَحُ أهْلَ بَيْتٍ نَاقةً تغدُو بِعُسٍّ وتَرُوحُ بِعُسٍّ ؟ إنَّ أجرها لَعَظيم ». وهذا الحديث أيضًا لرزين.

237- el-Berâ'dan rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (as.) şöyle buyurdu:

"Dikkat edin! Bir hâne halkına sabah bir tas, akşam bir tas sağılan bir deveyi veren adamın sevâbı çok büyüktür."[29]

٢٣٨- (م — أبو هريرة رضي الله عنه) يَبْلُغُ به ، ألا رجلٌ يَمنَح أهل بيت ناقةً تغدُو بِعَشاء، وتَرُوح بعشاء؟ إنَّ أجرها لعظيم. أخرجه مسلم.

238- Ebû Hureyre, kendisine ulaşan bir habere göre şunu rivâyet etmiştir:

"Dikkat edin! Sabah-akşam birer tas sağılan bir deveyi bir hâne halkına menîha olarak veren insanın sevâbı çok büyüktür.[30]

---

28 Musannıfın **Rezîn** tarafından rivâyet edildiğini ve **Kütüb-ü Sitte**'de bulamadığını söylediği bu hadîs *Keşfu'l-Hafâ,* II, 151 hadîs, 1947'de zikredilmiştir.

29 Musannıfın **Rezîn** tarafından rivâyet edildiğini söylediği bu hadîsi **Müslim** de rivâyet etmiştir, Zekât, 22/73. Ayrıca bkz., **Ahmed b. Hanbel,** *Müsned,* II, 242, hadîs,7299.

30 **Müslim**, Zekât, 22/73.

İZAH

Menîha'nın mâhiyeti, 228 nolu hadîste açıklanmıştı.

Bu hadîste sütünden ve yününden bir müddet istifâde etmeleri için deve, koyun gibi bir hayvanı muvakkat olarak bir fakire vermenin fazîleti ifâde edilmektedir.[31]

[31] Şerh için bkz., **Nevevî**, VII, 106.

(ب) *"be" harfi:*

الكتاب الثاني

في البيع

الكتاب الثاني

في البيع

و فيه عشرة أبواب:

الباب الأول

في آدابه

و فيه أربعة فصول

الفصل الأول

في الصدق و الأمانة

12 - KİTABU'L - BUYÛ'

A- ALIŞ-VERİŞ ÂDÂBI

I- DÜRÜSTLÜK VE GÜVEN

٢٣٩ - (ت ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) أن رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال: «التَّاجِرُ الأمينُ الصَّدُوقُ: مع النَّبِيِّينَ والصِّدِّيقين والشُّهداء». أخرجه الترمذي.

239- Ebû Saîd el-Hudrî, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

"Dürüst ve güvenilir tâcir, peygamberlerle, sıddîklarla, şehitlerle beraberdir."[1]

[1] **Tirmizî**, Buyû', 4/1209.

İZAH

Hadîste zikredilen **"dürüst ve güvenilir"** vasfı, ticârî muâmelelerde bu nitelikleri esas alan ve şahsında uygulayan kişiyi ifâde eder. İşte bunlar, zikredilen bahtiyarlar zümresinde haşrolunur. Bu vasıflara aykırı davranan tâcir de fâsıklar ve âsilerle beraber olur.

Bu hadîse göre ticârette esas olan, çok kazanmak değil dürüstlüktür. Kimseyi aldatmamak, hile yapmamaktır. ve bu, çok büyük bir fazîlettir.

Sıddîk; sözü fiiline uygun olan insanın vasfıdır ki, bir fazîlet ifâdesidir.

Ekonomik hayat, dürüstlük ve güvenilirlik esasına dayandığında, bunun güzel neticeleri sosyal hayata da yansır. İnsanların birbirlerine karşı güven ve itimat duyguları pekişir. Hilekârlık ve aldatma, meslek olmaktan çıkar.

٢٤٠- (ت ـــ رفاعة بن رافع رضي الله عنه) قال : خرجت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى المصلى ، فرأى الناس يَتبايَعُونَ ، فقال : « **يا مَعْشَرَ التُّجَّار** » ، فاستجابوا ، ورفَعُوا أعناقَهم وأبصارهم إليه ، فقال : « **إنَّ التُّجَّارَ يُبْعثُونَ يوم القيامة فُجَّارًا إلا مَن اتَّقَى الله ، وبرَّ وصَدَقَ.** ». أخرجه الترمذي.

240- Rifâa b. Râfi'[2] şöyle dedi:

"Hz. Peygamber'le (as.) beraber namazgâha gittim. Rasûlullah (as.), insanların alış-veriş yaptıklarını görünce;

"- Ey ticâret erbâbı!" diye seslendi. İnsanlar da buna icâbet ederek başlarını ve gözlerini kaldırdılar. Hz. Peygamber (as.) şöyle devam etti:

---

[2] **Ebû Muâz, Rifâa b. Râfi' b. Mâlik el-Ensârî el-Hazrecî:** ö. 41/661. Sahabîdir. Babası, Ensârdan ilk müslüman olandır. Kendisi ve babası birinci ve ikinci **Akabe** ehlindendir. Bedir savaşına katılmıştır. **Cemel** ve **Sıffîn'**de Hz. Ali ile birlikte idi. Kendisinden 24 hadîs rivâyet edilmiştir. Rivâyetleri **Müslim** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Medîne'**de vefat etti.

"Şüphesiz tâcirler, kıyâmet günü fâcirler olarak diriltilecektir. Ancak Allah'tan korkan, iyilik yapan ve doğru olanlar müstesnâ."[3]

İZAH

Fâcir; günahkâr demektir. Allah'ın emrine aykırı hareket etmek, yalan söylemek, hilekârlık yapmak vb. sebeplerle günah işleyen insandır. Bu lafzı, alış-verişte bir vasıf olarak düşündüğümüzde; ticârette yalan söyleyen, hile yapan, çok yemin eden, müşteriyi aldatan tâcir demek olur.

"Allah'dan korkan" cümlesinden maksat, alış-verişte İslâm'ın meşrû görmediği bir davranışta bulunmaktan Allah korkusuyla vazgeçmek, kulluk görevini ticârette de unutmamaktır.

"İyilik yapmak"dan murat da; alış-veriş esnasında insanlara güzel muâmele etmek, özellikle fakirleri gözetmek, hatta zaman zaman karşılıksız vermek, ikrâm etmektir.

"Doğru olanlar" ise, alış-verişte küçük de olsa günaha girmeyen, doğru konuşan, aldatmayan, dürüst davrananlardır.

Ticâretten gâye, şüphesiz ki kazanmaktır. İnsan çok kazanmak için de genellikle Allah'ın rızâsını, O'na hesap vereceğini unutur. Malın kusurunu gizlemeyi, yalan yere yemin etmeyi, bir sürü laflarla müşteriyi kandırmayı, hülâsa iyi tezgâhtarlığı alışkanlık hâline getirir. Burada görünen ana gâye, dürüstlükten ziyâde, daha çok sürüm ve daha çok kazançtır. Üstelik istifçilik ve ihtikâr da yaparlar. Fakire acımaz, merhamet etmezler. İşte bu yüzden onlar fâcirdirler.

Ancak niyetinde, sözünde ve işinde doğru olan, dürüst davranan, fakirleri kayıran tâcirler de şüphesiz yok değildir ve bunlar, gerçek fazilet ehlidirler.

٢٤١ - (ت د س ـــ قيس بن أبي غرزة رضي الله عنه) قال : كُنَّا في عَهدِ رسول الله صلى الله عليه وسلم نُسَمَّى - قبل أن نُهاجِرَ - السَّماسِرة ، فمرَّ بنا يومًا بالمدينة فسَمَّانا باسمٍ

---

[3] **Tirmizî**, Buyû, 4/1210.

هو أحسنُ منه، فقال: «يا معْشرَ التُّجَّار، إنَّ البَيْعَ يحْضُرُه اللّغْوُ والحلفُ». وفي رواية: «الحلفُ والكَذبُ».

وفي أخرى: «اللّغْوُ والكذبُ، فَشوبُوه بالصدقة». هذه رواية أبي داود.

ورواية الترمذي نحوه، وفيه «إن الشيطان والإثْمَ يحضران البيع، فَشوبُوا بَيْعَكم بالصدقة».

ورواية النسائي قال: كنا بالمدينة نَبيعُ الأوْسَاقَ ونبتاعُها، و[كُنّا] نُسمّي أنفسنا السَّماسِرَةَ، ويُسمينا النَّاسُ، فخرج إلينا رسول الله صلى الله عليه وسلم فَسَمَّانا باسم هو خيرٌ من الذي سَمَّيْنا به أنفُسَنا، فقال: «يا معْشرَ التُّجَّار، إنه يشهَدُ بيعكم الحلفُ واللّغوُ، فشُوبُوه بالصدقة».

241- Kays b. Ebî Ğaraza[4] şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) döneminde -hicretten önce- bize 'Simsâr' deniyordu. Bir gün Medîne'de Hz. Peygamber (as.) bize rastladı. Bize, bundan daha güzel bir isim taktı ve şöyle buyurdu:

"- Ey tâcirler topluluğu! Şüphesiz alış-verişte yemin ve boş sözler çok olur."[5]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette **"...Yemin ve yalan söz..."** denir.

Diğer bir rivâyet; **"...Boş ve yalan söz... Öyleyse satışınıza sadaka katın!"** şeklindedir.

Bunlar **Ebû Davud**'un rivâyetleridir.

Tirmizî'nin benzer bir rivâyeti şöyledir:

"Şüphesiz şeytan ve günah, alış-verişe katılırlar. Siz de satışınıza sadaka karıştırın."

---

[4] **Kays b. Ebî Ğaraza el-Ğifârî:** Sahabîdir. Hz. Peygamber onu, kabilesini İslâm'a davetle görevlendirmişti. Rasûlullah'tan (as.) sonra **Kûfe**'de ikâmet etti ve orada vefat etti. Hz. Peygamber'den tek hadîs rivâyet etmiştir. Hadîsi **Sünen**'lerde tahric edilmiştir. Bunu ondan Şekîk b. Seleme rivâyet etti.

[5] **Ebû Davud**, Buyû', 1/3326; **Tirmizî**, Buyû', 4/1208; **Nesaî**, Eymân, 22.

Nesaî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Biz, Medîne'de pazar yerlerinde alış-veriş yapardık Kendimize simsâr derdik. İnsanlar da bize (böyle) diyorlardı. Bir gün Rasûlullah (as.) bize uğradı ve bize kendimize verdiğimiz isimden daha güzel bir isim verdi. Şöyle buyurdu:

"Ey tâcirler topluluğu! Muhakkak ki alış-verişinizde yemin ve boş söz çok olur, ona sadaka karıştırın."

İZAH

Simsâr, tâcir ve tüccâr, dilimizde de kullanılan tâbirlerdir.

Alış-veriş esnasında insanların konuşmaları, pazarlık yapmaları kaçınılmazdır. İşte bu sırada bir hile ve aldatma gâyesi olmadan da boş sözlerin sarfedilmesi, hatta yemin edilmesi vb. bir takım hatâların yapılması, pazarlığın tabiî sonucudur. Bu esnada her türlü hatalı söz ve davranışlardan kaçınmak, çok az kişiye nasip olur.

İşte bu hataların vebâlinden kurtulmanın yolu da, buna sebep olan maldan sadaka vermektir. Bu sadaka, hem o hatayı siler, hem Allah'ın gazâbını söndürür, hem de rızâsına vesile olur.

Hattâbî, bazı **Zâhirîler**'in bu hadîse dayanarak ticâret mallarından zekât gerekmediğini ileri sürdüklerini kaydeder. Onların iddiasına göre, diğer mallarda olduğu gibi şâyet ticâret mallarından da zekât verilmesi gerekli olsaydı, Hz. Peygamber (as.) **"Bir miktar sadaka verin"** demekle kalmaz, zekât vermelerini açıkça emrederdi.

Bunun yanlış bir istidlâl olduğuna şüphe yoktur. Bu hadîs, söz konusu iddiâya delil de olmaz. Çünkü Rasûlullah (as.) bu hadîste, alış-veriş esnasında sâdır olan bir takım hatâlı söz ve davranışlara keffâret olması için bir miktar sadaka vermelerini emretmiştir. Bu emir, malın değil, hatalı söz ve davranışın keffâretidir.

Mallardan verilmesi gereken ve miktarı da belli olan zekât ise, ayrıca verilecektir. Nitekim ticâret mallarının zekâtı konusunda **Semüre b. Cündüb** şu hadîsi rivâyet eder:

إنَّ رَسُولَ اللّه [صعلم] كانَ يَأمُرُنا أنْ نُخْرُجَ الصَّدَقَةَ مِنَ الّذى نُعدُّ لِلبَيْعِ.

"Rasûlullah (as.) ticâret mallarımızdan zekât vermemizi emrederdi."[6]

Kaldı ki, tarih boyunca bütün müslümanlar, ticâret mallarından zekât verme hükmünü uygulamışlardır ve ilim adamlarının da bu hükümde icmâı vardır.[7]

٢٤٢- (م س ـ أبو قتادة رضي الله عنه) أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : «إيَّاكم وكثرة الحلف في البيع ، فإنه يُنفِّق ، ثم يَمحَق». أخرجه مسلم والنسائي.

242- Ebû Katâde'den[8] rivâyet edildiğine göre, o, Hz. Peygamber'in (as.) şöyle söylediğini işitti:

"Alış-verişte çok yemin etmekten sakının! Çünkü yemin mala sürüm sağlar ise de, sonra (bereketi) **yok eder."**[9]

İZAH

Hadîsteki yeminden maksat, yalan yemindir. Ancak yemin alışkanlık haline gelirse, insan doğruya da, yalana da yemin etmeyi bir tabiat hâline getirir. Öyleyse ister doğru olsun, ister yalan, yeminden sakınılmalı, onu alışkanlık haline getirmemelidir.

Kaldı ki, yalan olmasa bile gereksiz yere yemin de mekruhtur. Alış-verişte, fazla olarak bu yemin, mala sürüm sağlamak ve müşteriyi aldatmak gibi meşrû olmayan bir gâyeye de hizmet etmektedir.

Her ne kadar malın sürümü, satıcı için kazanç gibi görünürse de, hakikatte bu kazancın bereketi olmaz. Bereketin yok olması keyfiyeti

---

[6] **Ebû Davud**, Zekât, 22/1562.

[7] Şerh için bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 173; **Bezlu'l-Mechûd**, XIV, 286.

[8] **Ebû Katâde, el-Hâris b. Rib'î el-Ensârî es-Sülemî el-Medenî:** ö. 54/674. Sahabîdir. **Bedir** ehlinden olup olmadığı ihtilaflıdır. Uhud ve daha sonraki savaşlara katıldığında ihtilaf yoktur. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikâmet etti, Hz. Ali ile bütün savaşlara katıldı. **Kûfe**'de vefat etti. **"Rasûlullah'ın (as.) süvarisi"** lakabına sahipti. Kendisinden Muammed b. Sîrîn, Ebû Seleme b. abdrrahman ve Atâ b. Yesâr rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[9] **Müslim**, Müsâkât, 27/132; **Nesaî**, Buyû', 5.

de; ya mal ve kazancın elden gitmesiyle, ya gereksiz harcamalarda tüketilmesiyle, veya uhrevî sevâptan mahrum kalmakla, yahut parayı biriktirip ondan istifâde edememekle, veyahut da onu, kendisine hiç hayrı dokunmayacak olan vârislerine bırakmasıyla gerçekleşir. Hülâsa yeminin karşılığı meydana gelen zarar, ya dünyada, ya âhirette tahakkuk eder.[10]

٢٤٣- (خ م د ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «الحلفُ مَنْفقَةٌ للسِّلْعَة، مَمْحَقَةٌ للْكَسْب». هذه رواية البخاري ومسلم. وعند أبي داود: «مَمْحَقَةٌ للبَرَكَة».

243- Ebû Hureyre dedi ki:
Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:
"Yemin, mala sürüm sağlar, ama kazancı götürür."[11]

RİVÂYETLER
Bu, **Buharî** ve **Müslim**'in rivâyetidir.
Bu hadîs, **Ebû Davud'da "...Bereketi götürür"** şeklindedir.

٢٤٤- (خ م ت د س ــ حكيم بن حزام رضي الله عنهما) أن رسول اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «البيِّعان بالخيار ما لم يتفرَّقا» ، أو قال: «حتى يتفرَّقا ، فإنْ صَدَقا وبيَّنا ، بُورك لهما في بيعهما ، وإن كَتَما وكَذَبا ، مُحقَت بركَةُ بَيْعهما».

وفي رواية أخرى للبخاري : «فإن صَدَقَ البيِّعان وبيَّنا ، بوركَ لهما في بَيْعهما ، وإن كَتَما وكَذَبا ، فعَسَى أنْ يَرْبَحا رِبحًا ما ويَمحَقا بركَةَ بيْعهما اليمينُ الفَاجِرَةُ مَنْفقَةٌ للسِّلْعَة مَمْحَقَةٌ للكَسْب». أخرجه الجماعة إلا الموطأ.

244- Hakîm b. Hizâm'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle dedi:

---

[10] Şerh için bkz., **İbn Hacer**, IV, 266; **Aynî**, XI, 204; **Avnu'l-Ma'Bûd**, IX, 184.

[11] **Buhârî**, Buyû', 26; **Müslim**, Müsâkât, 27/131; **Ebû Davud**, Buyû', 6/3335.

"Alış-veriş yapanlar birbirinden ayrılmadıkça -veya birbirinden ayrılıncaya kadar dedi- (almak ve satmakta) **muhayyerdirler. Eğer doğru söyler ve** (mal ve paranın durumunu) **açıkça bildirirlerse, bu alış-veriş onlara mübârek kılınır. Eğer** (mal ve paranın durumunu) **gizler ve yalan konuşurlarsa, alış-verişlerinin bereketi yok edilir."**[12]

RİVÂYETLER

Buhârî'nin diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Alan ve satan doğru söyler ve (ayıbı) **beyan ederlerse, alış-veriş onlara mübârek kılınır. Eğer** (ayıbı) **gizler ve yalan söylerlerse, belki kazanırlar, ama alış-verişlerinin bereketini yok ederler. Yalan yemin, mala sürüm sağlar, ama kazancı götürür."**

Hadîs **Muvatta** dışındaki Kütüb-ü Sitte kaynaklarında tahric edilmiştir.

İZAH

Alış-verişte alıcı ve satıcı, bazı hususları birbirlerine açıkça bildirmek zorundadırlar. Satıcı; malın durumunu, eski-yeni, taze-bayat olduğunu, kalitesini söyleyecek, herhangi bir ayıp ve kusurunu gizlemeyecektir. Müşteri de ödeyeceği parayı ve ödeme şeklini açıklayacaktır.

Her iki taraf için bu beyan, dürüstlüğün ilk şartıdır. Neticesinde ise, satan kazancından, alan da malından hayır ve bereket görür. İkisi de buna riâyet etmezse, ikisi de hayır görmezler. Biri riâyet eder, diğeri etmezse, riâyet etmeyen hayır görmez.

Hadîste dile getirilen diğer bir husus da muhayyerlik konusudur. Bu mesele, daha sonra müstakil olarak ele alınacaktır. Burada sadece alış-verişin âdâbı açısından bu rivâyet sevk edilmiştir.[13]

---

[12] **Buhârî**, Buyû', 19, 22, 44, 46; **Müslim**, Buyû', 11/47; **Ebû Davud**, Buyû', 533/3459; **Tirmizî**, Buyû', 26/1246; **Nesaî**, Buyû', 4.

[13] Şerh için bkz., **Nevevî**, X, 173; **İbn Hacer**, IV, 276; **Aynî**, XI, 195; **Kastalânî**, IV, 44; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 322; **Bezlu'l-Mechûd**, XV, 126. Muhayyerlik için ayrıca bkz., Hadîs no: 407.

الفصل الثاني

في التَّسَاهُل و التسامح في البيع و الإقالة

II- ALIŞ-VERİŞTE VE AKDİN FESHİNDE KOLAYLIK VE MÜSAMAHA GÖSTERMEK

٢٤٥- (خ ت ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «رَحِمَ اللّهُ رجلاً سَمْحًا إذا باع ، وإذا اشترى ، وإذا اقْتَضَى ». أخرجه البخاري.

وعند الترمذي قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « غَفَرَ الله لرجل كان قبلكم : سهلاً إذا باع ، سَهلاً إذا اشترى ، سهلاً إذا اقتضى ».

245- Câbir b. Abdullah'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Sattığı, satın aldığı ve alacağını tahsil ettiği sırada müsamahakâr davranan insana, Allah merhamet buyursun!"[14]

RİVÂYETLER

Bu, **Buhârî**'nin rivâyetidir.

Tirmizî'deki rivâyette ise, Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Sizden önceki dönemde (yaşayan ve) **hem satarken, hem satın alırken ve hem de ödemede kolaylık gösteren insanı, Allah mağfiret buyurmuştur."**

İZAH

"Merhamet buyursun!" ifâdesi, duâ olabileceği gibi, **"merhamet buyurdu"** şeklinde haber de olabilir. **Tirmizî'**nin rivâyeti haber anlamını te'yîd etmektedir. **Kirmânî** de, hadîsin zâhiri bunu gerektirir, der. Ancak **İbn Battâl, Dâvûdî** ve **İbn Habîb** duâ anlamını tercih ederler.

---

[14] **Buhârî**, Buyû', 16; **Tirmizî**, Buyû', 74/1320.

Alış-verişte müsamaha ve yumuşaklık, İslâm ahlâkının gereğidir. Bu hadîs, alacak için insanların sıkıştırılmamasına delildir. Şüphesiz maksat, alacağını terk etmek değil, zorlamayı terk etmektir. Ama imkânı olmayan fakirlere, alacağını gönül hoşluğuyla bağışlamak, elbetteki büyük bir hayır ve fazilettir. Kaldı ki, "**müsamahakâr**" diye tercüme ettiğimiz "**Semh**" kelimesinin bir anlamı da cömertliktir. Nitekim bazı hadîs şârihleri cömertlik anlamını tercih etmişlerdir. Alış-verişteki cömertlik de, gerektiğinde bağışlayıcı olmak, alacağından sarf-ı nazar edebilmektir.[15]

٢٤٦ – (ت ـــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم :
«إنَّ اللهَ يُحِبُّ **سَمْحَ البيع ، سَمح الشراء ، سَمح القضاء** ». أخرجه الترمذي

246- Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in (as.) şöyle söylediğini rivâyet eder:

"Muhakkak Allah, satmanın, satın almanın ve ödemenin müsamahakâr olanını sever."[16]

٢٤٧ – (س ـــ *عثمان بن عفان* رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**أدخل الله عزَّ وجلَّ رجلاً كان سهلاً مُشتريًا، وبائعًا، وقاضيًا، ومُقتضيًا الجنة**».
أخرجه النسائي.

247- Osman b. Affân'dan[17] Rasûlullah'ın (as.) şöyle söylediği rivâyet edilmiştir:

---

[15] Şerh için bkz., **İbn Hacer**, IV, 260; **Aynî**, XI, 188.

[16] **Tirmizî**, Buyû', 74/1319.

[17] **Ebû Amr, Osman b. Affân b. Ebî'l-Âs el-Kuraşî:** ö. 35/656. Râşid halifelerin üçüncüsüdür. Aşere-i mübeşşeredendir. İlk müslümanlardandır. Müslüman olduktan sonra büyük malî fedakârlıklar yapmıştır. Rasûlullah'ın (as.) kızı Rukiyye ile, onun ölümü üzerine de diğer kızı Ümmü Gülsüm ile evlendi. Bu yüzden kendisine "**Zinnûreyn**" lakabı verildi. Kıtlık yılında bin deve ve yetmiş at yükü erzakı karşılıksız dağıtmıştır. **Habeşistan**'a ilk hicret edenlerdendir. Zevcesi Rukiyye'nin vefatı üzerine **Bedir** savaşına katılamadı. Oniki yıllık halifeliği

"Alırken, satarken, borcunu öderken ve alacağını isterken kolaylık göstereni, Yüce Allah cennete sokar."[18]

İZAH

Yukarıda da işâret ettiğimiz gibi, müsamaha ve kolaylıkta, cömertlik anlamı da düşünülmelidir. Bu hadîslerde müsamahakârlık, her iki taraf için düşünülmelidir. Alan da, satan da, borçlu olan da, alacaklı olan da kendi imkânına ve muhatabının da durumuna göre müsamaha göstermelidir.

٢٤٨- (خ م ــ حذيفة ، وأبو مسعود البدري ، وعقبة بن عامر رضي الله عنهم)

قال رِبْعِيّ بن حِرَاش : قال حُذيفة: أتى اللهُ عز وجل بعبد من عبَاده آتاه الله مالاً ، فقال له : ماذا عملتَ في الدنيا؟ قال: { **ولا يكتمون الله حديثًا** } [النساء : ٤١]. قال : يا رب ، آتيْتني مالاً ، فكُنتُ أبايعُ النّاسَ، وكان من خُلقي الجوَازُ ، فكنْتُ أتيسّرُ على الموسِر ، وأُنْظِرُ المُعْسِرَ ، فقال الله عز وجل : أنا أحَقُّ به منك ، تجاوَزُوا عن عَبْدي ، فقال عقبةُ بن عامر الجهني ، وأبو مسعود الأنصاري رضي الله عنهما هكذا سمعناه من فيّ رسول الله صلى الله عليه وسلم. أخرجه مسلم موقوفًا على حذيفة ومرفوعًا على عُقبة بن عامر الجُهَنيّ وأبي مسعود الأنصاري.

وقد أخرج البخاريّ ومسلم عن حذيفة مرفوعًا ، في جملة حديث يتضمن ذكر الدّجال - وسيجيء في موضعه - هذا المعنى ، فقال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **إنّ رجلاً ممن كان قبلكم ، أتاه المَلَكُ ، ليَقْبِضَ رُوحَهُ. فقال: هل عملتَ من خير ؟ قال :**

---

döneminde **Ermeniye, Horasan, Kirman, Sicistan, İfrikıye** ve **Kıbrıs** fethedildi. Ancak siyasî çalkantılar da o dönemde başladı. Birlik parçalandı. Kendisi de evinde kırk gün muhasara altında kaldı. Kurban bayramı sabahı evinde Kur'an okurken şehid edildi. İbn Ömer; **"Osman'ın itham edildiği işleri Ömer yapsaydı, insanlar onu itham edemezlerdi"** der. Kendisinde 146 hadîs rivâyet edilmiştir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[18] **Nesaî**, Buyû', 103.

ما أعلمُ ، قيل له : انظر ، قال : ما أعلم شيئا غيرَ أني كنتُ أبايعُ النّاسَ في الدُّنيا ، فأنظرُ الموسرَ ، وأتجاوزُ عن المُعسِر ، فأدخله الجنة ». فقال أبو مسعود : وأنا سمعته يقول ذلك.

وأخرج مسلم عن أبي مسعود قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « حُوسِبَ رَجُلٌ ممَّن كان قبلكم، فلم يوجد له من الخير شيءٌ، إلا أنه كان يُخالطُ الناسَ، وكان موسرًا، فكان يأمُرُ غلْمانَه أن يتجاوزوا عن المُعْسِر قال: قال الله عز وجل: نحن أحق بذلك منه ، تجاوزوا عنه».

وفي رواية لمسلم عن حذيفة قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «تَلَقَّت الملائكة رُوحَ رجلٍ ممن كان قبلكم فقالوا: أعملتَ من الخير شيئًا؟ قال: لا. قالوا: تذكَّر. قال: كنتُ أداينُ الناسَ فآمُرُ فتياني أن يُنْظِرُوا المعْسِرَ ويَتَجَوَّزُوا عن الموسر قال: قال الله تعالى: تجاوزوا عنه».

وله في أخرى قال: اجتمع حُذيفةُ وأبو مسعود، فقال حُذيفة رجلٌ لقي ربَّهُ ، فقال: ما عملتَ؟ قال: ما عملتُ من الخير إلا أني كنتُ رجلاً ذا مال، فكنتُ أطالبُ به النّاسَ، فكنتُ أقبلُ المَيْسُورَ، وأتجاوزُ عن المعسور ، قال : تجاوزوا عن عبدي.

قال أبو مسعود : هكذا سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول.

وله في أخرى عن حذيفة عن النبي صلى الله عليه وسلم أنَّ رجلاً ماتَ فدَخل الجنّة فقيل له: ما كنت تعمل؟ قال: - فإمّا ذَكَر ، وإمّا ذُكِّرَ - فقال: إني كنتُ أبايعُ النَّاسَ، فكنت أُنظِر المعسر، وأتجوَّزُ في السِّكّة أو في النقد فغفرَ له. فقال أبو مسعود: وأنا سمعته من رسول الله صلى الله عليه وسلم.

248- Huzeyfe, Ebû Mes'ûd el-Bedrî[19] ve Ukbe b. Âmir'den[20] rivâyet edilmiştir: Rib'î b. Hirâş[21] şöyle dedi:

---

[19] **Ebû Mes'ûd el-Bedrî, Ukbe b. Amr b. Sa'lebe el-Ensârî:** ö. 40/660. Meşhur sahabîlerdendir. Hazrec kabilesinden ve ikinci **Akabe** ehlindendir. **Bedir** ve daha sonra yapılan bütün savaşlara katılmıştır. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikâmet etti, hatta bir müddet Hz. Ali'nin **Kûfe** valiliğini yaptı. Hz. Ali taraftarı idi. **Kûfe**'de vefat etti. Kendisinden 102 hadîs rivâyet edilmiştir. Rivâyetleri kütüb-ü

Huzeyfe dedi ki:

"Yüce Allah'ın, kendisine mal verdiği kullarından biri Allah'a getirilir. Ona buyurur ki:

"- Dünyada ne amel işledin?"

Huzeyfe, *"İnsanlar, Allah'tan hiçbir sözü gizleyemezler"*[22] âyetini okudu ve adamın cevâbını şöyle hikâye etti:

"- Ey Rabbim; sen bana mal verdin. Ben de insanlarla alış-veriş yapıyordum. Alış-verişte müsamaha, benim ahlâkî hasletlerimdendi. Buna göre ben, hali vakti yerinde olana kolaylık gösterir, fakire de mühlet verirdim."

Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyurur:

"- Ben, bu müsamahaya senden daha lâyığım. Kulumu bırakın!"

Ukbe b. Âmir el- Cühenî ve Ebû Mes'ûd el-Ensârî; "Biz Rasûlullah'ın (as.) ağzından bunu böylece duyduk"dediler.[23]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Müslim**, Huzeyfe'den mevkûf olarak, ama Ukbe b. Âmir el-Cühenî ve Ebû Mes'ûd el-Ensârî'den merfû olarak rivâyet eder.

---

sittede tahric edilmiştir. Kendisinden Şekîk b. Seleme, Rib'î b. Hirâş ve Halid b. Sa'd rivâyet ettiler.

[20] **Ebû Hammâd, Ukbe b. Âmir b. Abs el-Cühenî:** ö. 58/677. Sahabîdir; ilk Müslümanlardan ve ilk muacirlerdendir. Muâviye'nin **Mısır** valiliği görevinde bulundu. **Sıffîn**'de Muâviye ile birlikte idi. Kur'ân'ı cem edenlerdendir. Şair, kâri' ve fakihti; feraizde mahirdi. Son derece fasihti. İyi bir okçu idi. **Mısır'**da vali iken vefat etti. Kendisinden 55 hadîs rivâyet edilmiştir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Kendisinden Rib'î b. Hirâş, Ebû İdris el-Havlânî ve Cübeyr b. Nüfeyr rivâyet ettiler.

[21] **Ebû Meryem, Rib'î b. Hirâş b. Cahş b. Amr el-Absî el-Kûfî:** ö. 101/720. Kûfeli büyük tâbiîlerdendir. Hz. Ömer ve Hz. Ali'den rivâyeti vardır. Kendisinden Abdülmelik b. Umeyr, Şa'bî ve Mansur rivâyet ettiler. İbadetine düşkünlüğü ve hayatında asla yalan söylememesi ile maruftur. Sika hadîs hafızlarındandır, huccettir.

[22] Nisâ, 41.

[23] **Buhârî**, Buyû', 17; İstikrâz, 5; Enbiyâ, 50; **Müslim**, Müsâkât, 6/29.

Buhârî ve **Müslim** ayrıca, Deccâl konusunu da ihtivâ eden ve ilerde gelecek olan bir hadîste, bu meâlde bir ibâreyi Huzeyfe'den de merfû olarak tahric ederler. Oradaki rivâyette Huzeyfe, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim, diyerek hadîsi şu lafızlarla rivâyet eder:

"Melek, sizden önce yaşayan bir adamın canını almak için geldi ve ona şöyle sordu:

"- Herhangi bir hayır işledin mi?"

"- Bilmiyorum."

Ona denir ki:

"- Araştır, bak!"

"- Bir şey bilmiyorum. Ancak şu kadar var ki, ben dünyada insanlarla alış-veriş yapıyordum. İmkânı olana süre veriyor, fakire de bağışlıyordum."

Allah onu cennete soktu."

Ebû Mes'ûd; "Ben Rasûlullah'ın (as.) böyle dediğini işittim." dedi:

Müslim, Ebû Mes'ud'dan Hz. Peygamber'in (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

"Sizden öncekilerden biri hesaba çekildi. Ancak hayırlı bir ameli bulunamadı. Fakat o, insanlarla haşir-neşir olurdu. Zengindi ve hizmetçilerine fakiri affetmelerini emrederdi."

Yüce Allah da şöyle buyurdu:

"Biz bu müsamahaya, ondan daha lâyığız. Onu bırakın!"

Müslim'in Huzeyfe'den rivâyet ettiği diğer bir hadîste ise, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Melekler, sizden öncekilerden bir adamın ruhunu karşıladılar ve dediler ki:

"- Hayır nâmına yaptığın bir amelin var mı?"

"- Yok!"

"- Düşün, hatırlamağa çalış!"

"- Ben, insanlara borç verirdim. Hizmetçilerime de; fakire mühlet vermelerini, zengine de müsamahakâr davranmalarını emrederdim."

Bunun üzerine Yüce Allah şöyle buyurdu:

"- Onu bırakın!"

Yine **Müslim**'in diğer bir rivâyeti de şöyledir:

Huzeyfe ile Ebû Mes'ûd, bir araya geldiler. Huzeyfe şunları söyledi:

"Bir adam Rabbine kavuştu. Allah ona dedi ki:

"- Ne amel işledin?"

"- Hayırlı bir amelim yok. Ancak ben varlıklı bir adamdım. İnsanlardan alacağımı isterken, mümkün olanı alır, imkânı olmayana da müsamaha gösterirdim."

Allah da şöyle buyurdu:

"- Kulumu bırakın!"

Ebû Mes'ud bunun üzerine; "Rasûlullah'ın (as.) böyle söylediğini ben de işittim" dedi:

Yine **Müslim**'de, Huzeyfe'nin Hz. Peygamber'den rivâyet ettiği bir hadîse göre, bir adam öldü ve cennete girdi. Ona dendi ki:

"- Sen (dünyada**) ne amel yapmıştın?"**

Râvî; "Ya hatırlar veya hatırlatılır" dedi ve şöyle devam etti:

"- Ben insanlarla alış-veriş yapardım. Fakire mühlet verir, para-pul konusunda müsamaha gösterirdim."

İşte bu yüzden ona mağfiret edildi."

Ebû Mes'ûd; "Bunu ben de Rasûlullah'tan (as.) duydum" dedi.

İZAH

Bu hadîsin hemen her tarîkında geçen iki lafız vardır:

Biri, "مُوسِر" **"Mûsir":** Bir miktar mâlî imkâna sahip olan insan demektir. Şüphesiz ki bu miktar, izâfîdir. Bazıları, kendisine ve nafakalarını teminle mükellef olduğu kişilere gerekli olan mâlî imkâna sahip insan diye tarif ederler. Nisap miktarı malı olan veya zekât verecek seviyeye gelmeyen, yahut nafakası, evi ve borcundan fazla malı olmayan şeklinde farklı tarifler yapılmıştır.

Bu tariflerin her birinde müşterek olan nokta, söz konusu kişinin bir miktar mâlî imkâna sahip olmasıdır. Bunu da, daha yoksul

olanların varlığını düşünerek "**Zengin**" diye tercüme etmek bile mümkündür.

Diğer lafız "مُعسِر," "**Mu'sir**" ise; darda olan, sıkıntı çeken fakirdir. **Mûsir'**den daha düşük seviyededir.

Bu iki tabirin mâhiyeti, değişik zaman ve farklı toplumlarda değişiklik arz edebilir. Çünkü bu konu izâfîdir. Yardıma muhtaç olan fakiri veya kendi yağı ile kavrulabilen, ayakta durabilen orta halliyi örf tayin eder.

Bu hadîsler, alış-verişte veya alacağını tahsil ederken, durumu hallice olana müsamaha göstermek, fakire de süre vermek, hatta mümkünse tamamen veya kısmen bağışlamak konusunda delildirler. Bu, bizden önceki ümmetlerin de hasleti idi. Mukabilinde ise Yüce Mevlâ'nın rahmeti, mağfireti, hatta cenneti vardır.

BAZI HÜKÜMLER

1- Borçluya süre tanımak ve kolaylık göstermek, alacağının tamamından veya bir kısmından vazgeçmek, en hayırlı amellerdendir.

2- Hayırlı bir iş küçük de olsa hor görülmemelidir. Zirâ bu, belki ilâhî rahmete ve ebedî mutluluğa vesile olabilir.

3- Şahsî işlerin takibi için, vekil tayin edilebilir.

4- Bu hadîste, bizden önceki ümmetlerin güzel bir âdeti beyan edilmektedir.[24]

٢٤٩- (ط ــ *عمرة بنت عبد الرحمن*) قالت : ابتاعَ رجلٌ ثَمرةَ حائطٍ في زمانِ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فعالَجهُ. وقام فيه ، حتى تبيَّنَ له النقصان ، فسألَ ربُّ الحائط أن يَضَعَ له ، أو يُقيلَهُ ، فحلف أن لا يفعل ، فذهبت أمُّ المشتري إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فذكرت ذلك له، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **تألَّى أن لا يفعل خيرًا** » ، فسمع بذلك ربُّ الحائطِ ، فأتى رسولَ الله صلى الله عليه وسلم فقال : يا رسول الله ، هو له. أخرجه الموطأ.

---

[24] Şerh için bkz., **Nevevî**, X, 224; **İbn Hacer**, IV, 260; **Aynî**, XI, 189.

249- Amra binti Abdurrahman[25] şöyle dedi:

"Hz. Peygamber (as.) döneminde bir adam, bir bostandaki meyveyi satın aldı. Gerekli bakımı yaptı. Meyve umulandan az olunca, bostan sahibinden ya fiyatı düşürmesini veya akdi feshetmesini istedi. Mal sahibi ise bunu yapmayacağına yemin etti. Bunun üzerine müşterinin annesi Rasûlullah'a (as.) gitti ve durumu arz etti. Hz. Peygamber (as.);

"- O, hayır işlemeyeceğine dair yemin mi etti?" diye sordu. Bu sözü duyan bostan sahibi Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; onun olsun, ben bir şey istemiyorum."[26]

İZAH

Muvatta'da mürsel olarak rivâyet edilen bu hadîsi **Buhârî** mevsûl olarak nakleder. Aynı hadîs, **Müslim**'de de yer alır. **Sahîhayn'**daki **rivâyette "Fiyat indirimi veya akdin feshinden hangisini isterse, onun olsun"** ibâresi yer almaktadır.[27]

BAZI HÜKÜMLER

1- Borçluya iyi muâmele edilmelidir, gerektiğinde alacağın bir kısmı bağışlanmalıdır.

2- Hayır yapmamaya yemin edilemez. **Nevevî**, hayır yapmamaya yemin eden birinin, yeminini bozup kefâret vermesinin müstahab olduğunu söyler.

3- Hadîs, sahâbenin ne derece hayra mütemâyil olduğunu, Rasûlullah'ın (as.) bir işâretine itirazsız teslim olduklarını gösterir.

---

[25] **Amra bint Abdurrahman b. Es'ad b. Zürâre el-Ensâriyye en-Neccârîyye el-Medeniyye:** ö. 98/716. Medîneli meşhur tâbiîn hanımlarındandır. Hz. Âişe'nin elinde yetişti ve ondan çok hadîs rivâyet etti. Kendisinden Zührî, Urve b. zübeyr ve Süleyman b. Yesâr rivâyet ettiler. Muhaddis ve fakihti. Sikadır. Halife Ömer b. Abdülaziz, tedvin dönemini başlatırken, **Medîne** valisine; **"Amra'nın hadîslerini yazmasını, böylece hadîsleri kaybolmaktan kurtarmasını"** emretmişti. Amra, Hz. Âişe'nin hadîsini en iyi bilenlerdendi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[26] **Muvatta,** Buyû', 10/15.

[27] Bkz., **Buhârî,** Sulh, 10; **Müslim,** Müsâkât, 4/19.

4- Borçlu, alacaklıdan indirim isteyebilir. Ancak bunun için haklı gerekçeleri olmalıdır. Lüzumsuz yere şahsiyetini rencide etmemelidir.[28]

٢٥٠ - (د ـ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أن رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قال : « مَنْ اقَالَ مُسلمًا ، أقالَهُ اللهُ عَثْرَتَهُ ». أخرجه أبو داود.

250- Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in şöyle dediğini rivâyet eder: **"Kim, bir müslümanın, satış akdini kaldırmak hususundaki isteğini kabul ederse, Allah da onun hatasını kaldırır."**[29]

İZAH

İkâle: tarafların akdi yürürlükten kaldırmaları, feshetmeleri demektir. Bunun şekli de şöyledir:

Bir malı satın alan insan, o mala ihtiyacı olmaması, veya bedelini ödeyememesi, yahut aldandığına kanâat getirmesi vb. sebeplerle pişman olur, malı iâde etmek ister ve satan da bunu kabul ederse, **ikâle** gerçekleşmiş olur. Böylece satan, alana iyilik etmiş ve mukabilinde de Allah tarafından günahının silinmesi imkânına kavuşmuş olur.

Satıcı da cayar ve akdi bozmak ister, alan da kabul ederse yine **ikâle** gerçekleşir ve bu sefer aynı iyiliği satın alan yapmış ve aynı ilâhî mükâfata o kavuşmuş olur.

Yalnız **ikâle'**nin gerçekleşmesi için her iki tarafın da rızâsı gerekir. Biri ister, diğeri istemezse akid devam eder. Ancak diğer tarafın da buna uyması, hadîste de ifâde buyurulduğu üzere fazîlettir, günahların silinmesine vesiledir.[30]

---

[28]Şerh için bkz., **Nevevî**, X, 219; **Müntekâ**, IV, 231; **İbn Hacer**, V, 226; **Aynî**, XIII, 285.

[29] **Ebû Davud**, Buyû', 54/3460.

[30] Şerh için bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 331; **Bezlu'l-Mechûd**, XV, 133.

الفصل الثالث

في الكيل و الوزن

III- ÖLÇEK - TARTI

۲٥۱ - (د س ـ ابن عمر رضي الله عنهما) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «الوزْنُ وَزْنُ أهل مكة ، والمكيالُ مكيالُ أهل المدينة». وفي رواية :«وزنُ المدينة، ومكيالُ مكة».

أخرجه أبو داود والنسائي ، وأخرجه أبو داود أيضًا عن ابن عباس ، عوَضَ ابن عمر.

251- İbn Ömer'in rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu: **"Tartıda esas olan Mekkelilerin tartısıdır. Ölçekte esas olan da Medînelilerin ölçeğidir."**[31]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette ibâre, **"Medîne tartısı, Mekke ölçeği"** şeklindedir.

Hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etti.

Bu hadîsi **Ebû Davud,** İbn Ömer yerine, ayrıca İbn Abbas'dan da tahric eder.

İZAH

Mekkelilerin tartısının esas alınması, onların ticâret ehli olmaları, tartı ile ilgili muâmeleleri iyi bilmeleri sebebiyledir. Buna mukabil Medîneliler de zirâatçı idiler, onlar da zirâî mahsûllerin ölçümünde kullanılan ölçeği iyi bilirlerdi.

Her ne kadar bir rivâyette **"Medîne tartısı, Mekke ölçeği"** şeklinde tam ters bir ibâre nakledilmişse de, muhaddisler bu rivâyeti hatalı bulmuşlar ve itibâr etmemişlerdir. Buradaki hata, râvîlerden kaynaklanmıştır.

---

[31] **Ebû Davud**, Buyû', 8/3340; **Nesaî**, Buyû', 54.

Bu hadîsten maksat, zekât, kefâret gibi Allah hakkına taalluk eden hususlarda kullanılan ölçek ve tartının mâhiyetidir. Buna göre altın ve gümüşün nisabı için muteber olan **Mekke** tartısıdır. Bu da, altın için miskal, gümüş için dirhemdir. O dönemde dirhemin miktarı, çeşitli yerlerde farklı farklı idi. Onun için bir birlik sağlanmak istenmiştir.

Aynı şekilde ölçek de farklı idi. Mahsûl için de Medînelilerin ölçeği esas alınarak birliği temin etme cihetine gidilmiştir.

İnsanlar arasındaki ihtilaf hallerinde de bunlara başvurulması gerektiği görüşü var ise de, **Hattâbî** bunun doğru olmadığını söyler. Hadîsin, insanlar arasındaki muâmelatta değil, dinî ahkâm konusunda, yani zekât, fıtır, kefâret gibi hususlarda hüküm ifâde edeceğini belirtir. İnsanlar arasındaki muâmelatta ise, hüküm örfe göre verilir.

Zekâta esas olan bu tartı ve ölçek konusu ve bunların miktarı, ilerde **Zekât** bahsinde ele alınacaktır.[32]

٢٥٢- (خ ـ *المقدام بن معدي كرب* رضي الله عنه) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «**كِيلُوا طَعامكم يُبارَكْ لكم فيه** .» أخرجه البخاري.

252- el-Mikdâm b. Ma'dîkerib, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Erzakınızı ölçün, bereketiniz çoğalır."[33]

İZAH

Hadîs, bir âilede yiyecek maddelerinin rasgele değil, ölçerek, tartarak alınmasını ve yine bu tarzda kullanılmasını tavsiye etmektedir. Bu tutum, berekete vesiledir. Zirâ âile, durumunu bilir ve ona göre kendini ayarlar. Âilede tüketilen erzak, bir disipline bağlanmış olur. Bu disiplin, zamanında tedbir alma imkânını da

---

[32] Şerh için bkz., **Hattâbî**, III, 633; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 188; **Bezlu'l-Mechûd**, XIV, 303.

[33] **Buhârî**, Buyû', 52.

sağlar. Aksi halde fazla gelir israf olur, az gelir ihtiyaca kâfi gelmez. Hz. Peygamber'in (as.), gıda ihtiyâcını senelik temin ettiği, gelen rivâyetler arasındadır.

٢٥٣- (ت ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أن رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال لأهل الكيل والميزان: «إنَّكم قد وُلِّيتم أمْرَين، هَلَكَتْ فيهما الأُمَمُ السَّالفةُ قبلكم». أخرجه الترمذي، وقال: وقد رُوي بإسناد صحيح موقوفًا عليه.

253- Abdullah b. Abbas, Rasûlullah'ın (as.) ölçen ve tartanlara şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Sizden önce geçmiş olan ümmetlerin helâkine sebep olan bu iki iş, size emânet edilmiştir."[34]

İZAH

Ölçü ve tartıda hilekârlık, bizden önceki milletlerin helâkine sebep olmuştur. Zirâ ölçü ve tartı, tamamen kul hakkı ile alâkalıdır. Kul hakkına riâyetsizlik zulümdür. Zulüm ise, helâk sebebidir. Ayrıca hakka -hukuka riâyetsizlik, toplumda güvensizlik de yaratır. Kimsenin kimseye itimâdı kalmaz. Bu hal, toplumu sarsar, mücâdele ve kavgalara sebep olur. Bu durum genelleşince de helâk kaçınılmaz olur.

Bu rivâyetin senedinde, metrûk kabul edilen **Hüseyin b. Kays er-Rahbî**'nin bulunması sebebiyle zayıf bir hadîstir.

٢٥٤- (د ـ أم حبيب بنت ذُؤيب بن قيس المزنية رضي الله عنها) قال ابنُ حرمَلَة: «وهَبَتْ لنا أمُّ حبيب صاعًا، حدَّثتنا عن ابن أخي صَفيَّة عن صفية زَوْجِ النبي صلى الله عليه وسلم، أنَّه صاعُ النبي صلى الله عليه وسلم. قال أنسٌ: فَجَرَّبْتُهُ مُدَّيْن ونصفًا بمدِّ هشام». أخرجه أبو داود.

---

[34] Tirmizî, Buyû', 9/1217.

254- Ümmü Habîb binti Züeyb b. Kays el-Müzeniye'den[35] rivâyet edilmiştir:

İbn Harmele[36] şöyle dedi:

"Ümmü Habîb, bize bir sa' hibe etti. Bize, Hz. Peygamber'in (as.) hanımı Safiye'den naklen, Safiye'nin kardeşinin oğlundan tahdis ettiğine göre, bu, Rasûlullah'ın (as.) sa'ı idi." Enes (b. Iyâd)[37] dedi ki:

"Onu ölçtüm, baktım ki, Hişâm (b. Abdülmelik'in) müddü ile iki buçuk müd geliyordu."[38]

İZAH

Buradaki **sa'**dan maksat, bir **sa'** erzakı ölçmek için kullanılan kaptır.

Bu konuda mezhep imamları arasında bir takım rakam ihtilafları vardır. Ancak genel olarak bir **sa'**, Iraklılara göre 1.040 dirhem, Hicazlılara göre 685 veya 693 dirhemdir.

Bu konu **Zekât** bahsinde ele alınacaktır.

Halife **Hişâm b. Abdülmelik** de ölçek olarak kullanılmak üzere değişik bir kap ihdâs etmişti ve bu kap, Medînelilerinkinden farklı idi.[39]

---

[35] **Ümmü Habîb (Habîbe) bint Züeyb b. Kays el-Müzenîye:** Hanım râvîlerdendir. Kocası vasıtasıyla, teyzesi Hz. Safiye'den rivâyet ettiği bir hadîs **Ebû Davud**'da geçer. Kendisinden sadece Abdurrahman b. Harmele rivâyet etti. Kocası, Hz. Safiye'nin kardeşinin oğlu idi. Âdil ve sika biri olarak kabul edilir.

[36] **Ebû Harmele, Abdurrahman b. Harmele el-Eslemî el-Medînî:** ö. 145/762. Medîneli muhaddislerdendir. Amr b. Şuayb ve Saîd b. el-Müseyyeb'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Hâtim b. İsmail ve Abdülaziz ed-Derâverdî rivâyet etti. Hadîste durumu tartışmalıdır. Yahya b. Maîn sika olduğunu, Nesaî de onda beis olmadığını söyler. Buna mukabil Yahya'l-Kattân zayıf olduğunu, Ebû Hâtim de hadîslerinin yazılabileceğini, ama delil olarak kullanılamayacağını kaydeder. Hafızasınınkötü olduğu ve telkine maruz kaldığı rivâyet edilir.

[37] **Ebû Damra, Enes b. İyâd b. Damra el-Leysî el-Medenî:** ö. 200/815. Asrının **Medîne** muhaddisi idi. **Medîne**'de âli isnad ona dayanır. Hişâm b. Urve, İbn Cüreyc ve Ebû Hâzim'den rivâyette bulunur. İmâm Şâfiî, Ali b. el-Medînî ve Ahmed b. Hanbel gibi büyük alimler de ondan rivâyet ederler. Sikadır. Ancak İbn Sa'd çok hata yaptığını söyler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[38] **Ebû Davud**, Eymân, 18/3279.

٢٥٥- (خ م — جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : بعتُ النبي صلى الله عليه وسلم بعيرًا في سفر ، فلما أتينا المدينة قال : « ائت المسجد فصلِّ ركعتين » ، قال : فوزن لي فأرجح ، فما زال منها شيء حتى أصابها أهل الشام يوم الحرَّة. أخرجه البخاريّ ومسلم. وهو طريق من طرق عدة أخرجاها بأطول من هذا وسيجيء ذكرها في الفصل الثاني من الباب الثالث من كتاب البيع.

255- Câbir b. Abdullah şöyle dedi:

"Bir sefer esnasında Hz. Peygamber'e (as.) bir deve satmıştım. Medîne'ye döndüğümüzde bana;

"- Mescide git, iki rekât namaz kıl!" buyurdu.

Câbir, devamla şöyle der:

"Rasûlullah (as.) benim için tarttı, hatta bir miktar da ziyâde yaptı. Harre vak'asmda Şamlılar elimden alıncaya kadar bu ziyâde bende kaldı.[40]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, hadîsin müteaddit turûkundan sadece biridir. Bu hadîs, çok daha uzun bir şekilde **Sahîhayn'**da tahric edilmiştir. Bu da ilerde 340 numara ile gelecektir.

İZAH

Harre vak'ası, hicrî 63. yılda **Yezîd b. Muâviye** ile Medîneliler arasında **Medîne** yakınında **Harre** denilen taşlık arazide yapılan savaştır. Burada çok kanlı bir savaş yapılmış ve birçok sahâbenin kanı dökülmüştür.

Bu hadîsin burada verilmesinin iki sebebi vardır:

1- Hz. Peygamber (as.) de alış-veriş yapmış ve böylece bu işin meşrûiyetini bizzat göstermiştir.

2- Tartı esnasında bir miktar fazla verilmesi müstahaptır.

---

39 Şerh için bkz., **Avnu'l-Ma'Bûd**, IX, 104.

40 **Buhârî**, Hibe, 23; **Müslim**, Müsâkât, 21/109.

Hadîs ayrıca, seferden dönen birinin, önce mescide giderek iki rekât namaz kılmasının müstahâb olduğuna delâlet etmektedir.

٢٥٦ - (خ ـ **السائب بن يزيد** رضي الله عنهما) قال : «كان الصاع على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم مُدًّا وثُلُثًا بِمُدِّكُم اليومَ ، وقد زيد [فيه] في زمن عمر بن عبد العزيز».

256- es-Sâib b. Yezîd[41] şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) döneminde bir sa', sizin bugünkü ölçünüzle 1 tam 1/3 müd idi. Ona Ömer b. Abdülaziz döneminde ziyâde yapıldı."[42]

İZAH

"Bugünkü müd"den maksat, **Sâib b. Yezîd**'in hadîsi rivâyet ettiği zamandaki **müd**'dür. Önceleri bir **müd**, dört **rıtıl**'dı. Buna göre bir **sa'**, o gün üçte bir oranında büyütülmüş ve 5 tam 1/3 **rıtıl** olmuş.

Hadîs, Hz. Peygamber (as.) döneminde kullanılan **müd** ve **sa'** gibi ağırlık birimlerinin bilâhare değiştirilip büyütüldüğünü ifâde etmektedir. Bu dönemden sonra artık Rasûlullah (as.) döneminde kullanılan değil, büyütülen birim esas alınmıştır.

Günümüzde ise bu birimler uluslararası birliğe kavuşmuş bulunmaktadır.[43]

---

[41] **Ebû Yezîd, es-Sâib b. Yezîd b. Saîd b. Sümâme el-Kindî:** ö. 91/710. Kendisi ve babası sahabîdirler. Hicretin ilk yılında doğdu. Babasıyla birlikte veda haccına katıldı. Hz. Ömer döneminde çarşı-oazar teftişi ile görevliydi. Babasından, Hz. Ömer ve Hz. Osman'dan rivâyetleri vardır. Ondan Zührî, Humeyd b. Abdurrahman b. Avf ve Yahya'l-Ensârî rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Kendisinden 22 hadîs rivâyet edilmiştir. **Medîne**'de son ölen sahabîdir.

[42] **Buhârî**, Keffâret, 5; İ'tisâm, 16; **Nesaî**, Zekât, 44.

[43] Şerh için bkz., **İbn Hacer**, XI, 517; XIII, 259; **Aynî**, XXIII, 219; XXV, 57.

٢٥٧- (خ ـ عثمان بن عفان رضي الله عنه) أنّ النبي صلى الله عليه وسلم قال له :

«إذا بِعتَ فكِلْ ، وإذا ابْتَعْتَ فاكْتَلْ» ، أخرجه البخاري.

257- Osman b. Affân'dan rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.), ona şöyle dedi:

"Bir şey sattığın zaman ölç, satın aldığın vakit de ölçtür."[44]

İZAH

Bu hadîsi **Buhârî**, ta'lîkan rivâyet etmiştir. **İbn Hacer** bunu, **İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Dârekutnî** ve **Bezzâr'**ın mevsûl olarak rivâyet ettiklerini kaydeder.

Bu hadîsin zâhirî anlamına göre, ölçmek ve tartmak gibi külfetler satıcıya âittir. Bunun için bir ücret ödenmesi gerekiyorsa, satıcının ödemesi gerekir.

Ayrıca bu hadîsin ne eksik, ne de fazla, tam olarak tartmak gerektiği anlamına gelebileceği şeklinde de yorumlanmıştır.[45]

الفصل الرابع

في أحاديث متفرقة

IV- MÜTEFERRİK HADİSLER

٢٥٨- (م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم :

« إنّ أحبَّ البلاد إلى الله المساجدُ ، وأبغضَ البلاد إلى الله الأسواق ». أخرجه مسلم.

258- Ebû Hureyre, Hz. Peygamber'in (as.) şöyle dediği rivâyet etti:

---

[44] **Buhârî**, Buyû', 51.

[45] Şerh için bkz., **İbn Hacer**, IV, 288; **Aynî**, XI, 245.

"Allah'ın en sevdiği yer mescidler, en hoşlanmadığı yer de sokaklardır."[46]

İZAH

Câmilerin en sevilen yer olmasının hikmeti açıktır. Çünkü orada isyân değil, itâat yapılır. Câmiler, ihlâs ve takvâ temeline dayanır. Orası, Allah'ın en çok zikredildiği, insanların en çok Allah'a yaklaştıkları mekândır.

Sokaklar ise yalanın, aldatmanın, hilekârlığın, yalan yere yeminin, Allah'ı unutmanın ve her türlü ahlâksızlığın kol gezdiği yerlerdir.

Nevevî'nin beyanına göre Allah'ın muhabbet ve buğzu, hayır ve şer irâdesi veya yaratması anlamındadır. Mescidler ilâhî rahmet ve hayrın indiği, sokaklar ise şer ve kötülüğün kaynaştığı yerlerdir.[47]

٢٥٩- (م ـ *سلمان الفارسي* رضي الله عنه) قال : « لا تَكونَنَّ - إنِ استَطَعْتَ - أولَ من يدخل السوقَ ولا آخر مَن يخرج منها فإنها مَعرَكَةُ الشيطان وبها يَنصِبُ رايته».

أخرجه مسلم.

259- Selmân el-Fârisî şöyle dedi:

"Eğer gücün yeterse, sakın sokağa ilk çıkan ve oradan son ayrılan sen olma! Zira sokak, şeytanın savaş alanıdır, bayrağını oraya diker."[48]

İZAH

"Şeytanın savaş alanı" diye tercüme ettiğimiz ibâreden maksat, şeytanın mücâdele sahası, yeri ve yurdudur. Sokaklar, şeytanın emeline uygun düşen fiillerin en çok işlendiği yer olmaları hasebiyle, şeytan oraları savaş alanı olarak kullanır. O, insanları sapıtmak için

---

[46] **Müslim**, Mesâcid, 52/288.

[47] Şerh için bkz., **Nevevî** V, 171.

[48] **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 16/100

en uygun yeri seçmiştir. Bilhassa çarşı-pazar yerlerinde işlenen hatalar, irtikâb edilen kul hakları, şeytan için bulunmaz bir fırsattır ve onun işini kolaylaştırmaktadır.

"Sancağını oraya dikme"sinden gâye de, orasını karargâh edinmesi, insanları sapıtmak ve gayr-ı meşrû fiillere teşvik etmek için bütün yardımcılarıyla birlikte sokaklarda hazır bulunmasıdır.

"Sokağa ilk çıkan ve son ayrılan kişi olmamak" cümlesinden gâye de, ilk olarak şeytana muhatap olmamak, onun iğfâline hedef olmamak, böylece güne hata ile başlamamaktır. Son defa oradan ayrılan insan için de aynı şey söz konusudur.[49]

٢٦٠- (ت ـ عمر بن الخطاب رضي الله عنه) قال: «لا يبعْ في سُوقنا إلا مَن قدْ تفقَّهَ في الدِّين» أخرجه الترمذي.

260- Ömer b. el-Hattâb şöyle dedi:

"Bizim çarşımızda, dinde fakîh olandan başkası satış yapmasın."[50]

İZAH

Çünkü **fakîh,** helâli-haramı bilir. Neyi alıp neyi vereceğini bilir. Yalanlarla alış-verişi ifsâd etmez. Kimseyi aldatmaz. İşine meşrû olmayan bir şey karıştırmaz. Hilekârlık yapmaz. Hülâsa yapılan alış-veriş, tam bir İslâmî ticaret olur. O, müslüman olsun olmasın herkese aynı davranacağı için, herkesin kalbi de mutmain olur.

Bu manzara, bir toplum için ideâl bir ahlâkî seviyeyi temsil eder. İslâm'ın, güzel olmayanı da güzelleştirmek gibi, daima iyiye, güzele, doğruya, hayırlı ve faydalı olana doğru giden bir hedefi vardır.

٢٦١- (أبو الدرداء رضي الله عنه) قال: « ما أوَدُّ أنَّ لي مَتْجَرًا على دَرَجة جامع دمشق، أُصيبُ فيه كل يوم خمسين دينارًا أتَصَدَّقُ بها في سبيل الله ، وتفوتُني الصلاةُ في

---

[49] Şerh için bkz., **Nevevî,** XVI, 7.

[50] **Tirmizî,** Vitir, 21/1487.

الجماعة، وما بِيَ تحريمُ ما أحلَّ الله ، ولكن أكرهُ أنْ لا أكون من الذين قال الله فيهم : {رجالٌ لا تُلْهِيهِم تجارةٌ ولا بَيْعٌ عن ذِكْرِ الله } إلى { القلوبُ والأبصار } [النور : ٣٦]». هذا من الأحاديث التي أخرجها رزين ، ولم أجدها في الأصول ، والله أعلم.

261- Ebû'd-Derdâ' şöyle dedi:

"Dımaşk câmii derecesinde bir ticârethânemin olması, oradan her gün 50 dinar kazanmam ve onları Allah yolunda tasadduk etmem, ama buna mukabil cemâatle namazı kaçırmam benim hiç hoşuma gitmez. Ancak ben, Allah'ın helâl kıldığı şeyin (ticâretin) haram olduğunu da söylemek istemiyorum. Fakat ben Yüce Allah'ın, haklarında; ***"Nice adamlar vardır ki, ne bir ticaret, ne bir alış-veriş kendilerini Allah'ı anmaktan, namazı kılmaktan, zekâtı vermekten alıkoymaz. Onlar öyle bir günden korkarlar ki, o günde kalpler ve gözler korkudan hâlden hâle dönerler"***[51] diye taltif buyurduğu kişilerden olmamayı da hoş görmüyorum."[52]

İZAH

"Derecesinde" diye tercüme ettiğimiz ibâreden maksat, o büyüklükte, o genişlikte olmasıdır. Gerçi bu hadîsin **Ebû Nuaym** tarafından gelen rivâyette **"kapının eşiğinde"** ibâresi bulunmaktadır. Aynı rivâyette **"300 dinâr kazanmak"** ifâdesi de yer almaktadır.[53]

Hadîs, ticâretin meşrûiyetini, hatta bunun bir ibâdet olduğunu göstermektedir. Fakat, bu meşrû iş, kulluk görevlerini ihmâl ettirmemelidir. İnsana, Allah'ını unutturmamalıdır, ki böylece hem yaptığı ticâretten dünyada bereket elde etsin, hem de âhirette güzel mükâfatlara nâil olsun.

---

[51] Nûr, 36.

[52] Bu rivâyet de Rezîn'in tahrîc ettiği, ancak **Kütüb-ü Sitte**'de bulunamayan hadîslerdendir.

[53] Bkz., **Hilyetü'l-Evliyâ**, I, 208.

الباب الثاني

فيما لا يجوز بيعه و لا يصح

و فيه أربعة فصول:

الفصل الأول

في النجاسات

B– SATIŞI CÂİZ VE SAHİH OLMAYAN ŞEYLER

I– PİS OLAN ŞEYLER (NECÂSETLER)

٢٦٢– (خ م ت د س – *جابر بن عبد الله* رضي الله عنهما) قال :سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول عامَ الْفَتْحِ بمكة : «**إنّ الله ورسوله حرّم بَيْعَ الخمر والمَيْتة ، والخنزير، الأصنام**». فقيل: يا رسول الله ، أرأيتَ شُحُومَ الميتة ؟ فإنّها تُطلى بها السُّفُنُ ، وتُدْهَنُ بها الجلود ، ويَسْتَصْبِحُ بها الناس ؟ فقال: «**لا ، هو حَرامٌ** ».

ثم قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عند ذلك : «**قاتلَ اللّه اليَهُودَ ، إنَّ الله لمّا حرَّم عليهم شحومها أجْمَلوهُ ، ثم باعوه ، فأكلوا ثمنه**». أخرجه الجماعة إلا الموطأ.

262- Câbir b. Abdullah anlatıyor:

"Mekke'nin fethedildiği sene Rasûlullah'ın (as.) Mekke'de şöyle buyurduğunu işittim:

"Şüphesiz Allah ve Rasulü, içki, murdar hayvan, domuz ve putların satışını haram kıldı."

Bunun üzerine;

"- Yâ Rasulallah (as.), murdar hayvanın iç yağları hakkında ne buyurursunuz? Zira onunla gemiler ve deriler yağlanır ve insanlar onu aydınlatmada kullanırlar" diye soruldu. Hz. Peygamber;

"- Hayır, o da haramdır" buyurdu, sonra da ilâve etti:

"Allah Yahudilerin canını alsın; Allah onlara iç yağlarını haram kılınca onu erittiler, sonra satıp parasını yediler."[1]

İZAH

Metinde ifâde edildiği üzere bu hadîs, **Mekke**'nin fethi esnasında vârid olmuştur. **Mekke**'nin fethi ise hicretin sekizinci yılı Ramazan ayında gerçekleşmiştir.

Bazı âlimler, hadîste sözü edilen şeylerin daha önce haram kılındığı halde, Hz. Peygamber'in (s.a), o zamana kadar duymamış olanların da duymasını sağlamak için bunları tekrarlamış olması ihtimali bulunduğunu söylemişlerdir.

Buhârî ve **Müslim**'in *Sahîh*'leri ile **Tirmizî**, **İbn Mâce** ve **Nesaî**'nin *Sünen*'lerindeki **"Allah ve Rasûlü haram kıldı"** ifâdesindeki *"**haram**"* fiili tekil (müfred) olarak kullanılmıştır. Bazı kitaplarda ise fiil ikil (tensiye) sigasıyla; **"Allah ve Rasulü haram kıldılar"** şeklinde geçmektedir. Kıyasa uygun olan da budur. Ancak, meşhur olan şekil, ilk rivâyetteki müfred şeklidir. İbâre, bu fiilin tesniye sigasıyla olmasını gerektirdiği halde neden müfred sigası kullanılmıştır? Bu konuda iki izah şekli bulunmaktadır:

1- Bazı âlimler, Allah'ın emri Hz. Peygamber'in de emridir. Çünkü Rasûlullah (as.), ancak Allah'ın emrettiği şeyi emreder. Binâenaleyh, emir tek şahıstan sadır olmuş gibidir. Bunun için fiil müfred olarak kullanılmıştır, demişlerdir.

2- Diğer bir kısım âlimler ise, bu fiilin aslı tesniyedir. Ancak Rasûlullah (as.), Allah'a karşı olan saygısından bunu müfred olarak kullanmıştır, demişlerdir.

Hadîste satışı haram kılınan şeyler, **hamr, meyte, hınzır** (domuz) ve **asnâm** (putlar) şeklinde sıralanmıştır.

Hamr; şarap demektir. Bunun satışının haram kılınmasının illeti, sarhoşluk verici olmasıdır. Bu itibarla, sarhoşluk veren her şey aynı hükme tâbidir.

---

[1] **Buhârî**, Buyû, 112; Meğâzî 50; **Müslim**, Müsâkât 12/71; **Tirmizî**, Buyû, 61/1297; **Ebû Davud**, Buyû, 66/3486; **Nesaî**, Buyû, 93.

Meyte; dinin gerektirdiği şekilde kesilmeksizin ölen veya öldürülen hayvan demektir. Türkçe'de buna **murdar** denilmektedir.

Asnâm; **sanem** kelimesinin çoğuludur. **Sanem**, put demektir. Arapça'da put manasına "**vesen**" kelimesi de kullanılır. Bazıları, bu iki kelimenin eş manalı olduğunu söylerken, diğer bazı lügat âlimleri, bu iki kelimenin manaları arasında farklılık bulunduğuna kaildirler. Onlara göre **vesen**, taş, ağaç veya başka madenlerden yapılmış cüsseli put; **sanem** ise, cüssesiz portredir.

Hadîste sözü edilen dört şeyin satışının haram olduğunda icmâ vardır.

Murdar hayvan, hamr ve domuzun satılmasının yasak olmasının illeti, ekseri âlimlere göre necis (pis) olmalarıdır. Binâenaleyh, bu hüküm bütün necisler için geçerlidir.

Putların satışının yasak edilmesinin illeti ise, kendisinde mübâh bir menfâatin bulunmayışıdır. Dolayısıyla bunun karşılığında para vermek malı ziyan etmektir. Malı ziyan etmek ise Şâri tarafından yasaklanmıştır. Buna göre, bazı **Şâfiîler**'le bazı **Hânefîler**, putlar kırılır da parçalarından istifâde edilir bir duruma getirilirse, bunları satmak câizdir demişlerdir.

Âlimler bu hadîse dayanarak, ister Müslim ister gayr-i müslim olsun, insan ölüsünün satılamayacağına hükmetmişlerdir. Müslüman ölüsünün satışı, şeref ve faziletinden dolayı haram sayılmıştır. Bu sebeple bir müslüman ölüsünün, saç ve derisi de dahil, hiçbir organından faydalanmak câiz değildir. Gayr-i müslim ölüsünün satışının yasak olması ise **İbn İshâk** ve diğer bazı siyercilerin naklettikleri bir rivâyete dayandırılmaktadır. Bu rivâyete göre; **Hendek** harbinde öldürülen müşriklerden **Nevfel b. Abdullah b. el-Muğîre**'nin cesedi müslümanların eline geçmiş, müşrikler bunu para ile satın almak isteyince Hz. Peygamber (s.a);

"Bırakın şunu alsınlar, bizim onun ne cesedine ne de parasına ihtiyacımız vardır!" buyurmuştur. Bu rivâyet, **Tirmizî**'nin **İbn Abbas**'tan yaptığı benzer başka bir rivâyetle teyit olunmuştur.[2]

---

[2] **Tirmizî**, Cihâd, 36/1715.

Bazıları bu hadîsle insan ölüsünün pis olduğuna istidlâl etmişler ve bunu insan etinin haram olmasıyla teyit etmeye çalışmışlarsa da **Hâkim**'in *Müstedrek*'inde yer alan bir hadîs, bu hadîsin umûmunu tahsîs ederek, müslümanın ne dirisinin ve ne de ölüsünün pis olmayacağını bildirmiştir.[3]

Hadîste sahâbenin iç yağlarla ilgili sorusuna Hz. Peygamber'in, **"Hayır, o haramdır!"** şeklinde vâki olan cevabı, aralarında **İmam Şâfiî**'nin de bulunduğu bazı âlimler tarafından **"bunun satılması haramdır"** diye yorumlanmıştır. Bu yoruma göre, murdar hayvanın iç yağlarından faydalanmak, bunu satış hükmünün dışında kılar, yani bu satış câizdir. Meselâ bu yağlar, gemilerin ve derilerin yağlanmasında, kandillerde aydınlatma aracı olarak kullanılabilir. **Atâ b. Ebî Rabâh** ve **İbn Cerîr et-Taberî**'nin görüşleri de böyledir. Ekseri âlimler ise, Hz. Peygamber'in bu ifâdesini, bu yağlardan faydalanmanın haramlığı manasına yorumlamışlardır. Bunlara göre, istisnâî delil bulunmadıkça mundar hayvandan (meyteden) faydalanmak câiz değildir. Meselâ, tabaklandığı zaman temiz olacağına dair özel delil bulunduğu için, mezkür hayvanın tabaklanmış derisinden faydalanmak câizdir.

Nevevî'nin ifâdesine göre içine bir pislik düşen sıvı yağları aydınlatmada, sabun yapımında vb. şeylerde kullanmak, pislenmiş olan balı arılara yedirmek, murdar hayvanı köpeklere yedirmek, pislenen yemeği hayvanlara yedirmek gibi hususlar selef ulemâsı arasında tartışmalıdır. **Kadı Iyâz**, bir çok sahâbîden, **Mâlik, Şâfiî, Ebû Hanîfe** ve arkadaşlarından, **Sevrî** ve **Leys b. Sa'd**'dan bütün bunların câiz olacağını nakletmiştir. Hatta **Ebû Hanîfe** ve arkadaşları ile **Leys**, pisliğini açıklamak kaydıyla, pislenmiş olan zeytin yağının satışına bile cevâz vermişlerdir. **Abdülmelik b. el-Mâceşûn, Ahmed b.** Hanbel ve **Ahmed b. Salih** ise, adı geçen şeylerden hiç birinin câiz olmadığını söylemişlerdir.

Bazı âlimler, yine bu hadîse dayanarak murdar hayvanın kıl, tırnak ve diş gibi parçalarının da pis olduğunu savunmuşlardır. Bu görüş, **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'in görüşüdür. **Ebû Hanîfe** ve

---

[3] Bkz., Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 542/1422.

Mâlik ise, kendisine hayat sirâyet etmeyen bu gibi uzuvların ölüm ile pislenmeyeceğini ve satışının da câiz olduğunu söylemişlerdir.

Kurtubî'nin beyanına göre, insan ve hayvan gübresi gibi kendisinde menfâat bulunan pis ve haram şeylerin satılmasının câiz olup olmadığı konusu da tartışmalıdı:**Şâfiî** ve **Mâlik** bunu câiz görmezken, Kûfeli fakihler ve **Taberî** câiz görmüşlerdir. Bazı fakîhler de, bunu müşteriye câiz, satıcıya ise yasak saymışlar; müşteri buna mecbur olduğu için mazur sayılacağını düşünmüşlerdir. Bu görüş, bir kısım **Şâfiî** fakîhlerinden rivâyet edilmiştir.

Hadîsin devamında, kendilerine haram kılınan şeyden hile yapmak suretiyle istifâde etmeye kalkan Yahudilerin bu tutumları kınanarak, **"Allah, Yahudilerin canını alsın"** buyuruluyor. Zira onlar, "*şahm*" diye ifâde edilen iç yağlarını eriterek "*vedek* (et yağı)" haline getiriyorlar ve böylece, bir isim değişikliği hilesi ile bu yağları satarak parasını yiyorlardı. Yaptıkları bu hilenin, kendilerine haram olan şeyi helâl kılmadığı, hadîste açıklanmış olmaktadır.[4]

Hattâbî, bu hadîste harama vesile olan tüm hilelerin bâtıl olduğunun ayrıca bir şeyin şeklinin ve isminin değiştirilmesiyle hükmünün değişmeyeceğinin beyan edildiğini söyler.[5]

٢٦٣- (خ م د س ــ *عائشة* رضي الله عنها) قالت: لما نزلت الآياتُ من أواخر سورة البقرة [٢٧٥ - ٢٨١] في الربا قرأها رسول الله صلى الله عليه وسلم على الناس ثم حرَّم التجارة في الخمر.

وفي رواية : لما نزلت ، تَلاهُنَّ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في المسجد ، فحرَّم التجارة في الخمر. وفي أخرى : قالت : خرج النبيُّ صلى الله عليه وسلم فقال : « **حُرِّمت التجارة في الخمر**». أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود. وأخرج النسائي الرواية الأولى.

263- Hz. Âişe anlatıyor:

---

[4] Yahudilere iç yağlarının haram kılındığını bildiren âyet için bkz. En'âm, 146.

[5] Şerh için bkz., **Nevevî**, XI, 3,6-8; **İbn Hacer**, IV, 351-353; **Aynî**, XII, 54-56; **Şevkânî**, V, 150-152; *Tuhfetü'-l Ahvez*, IV, 521-522; **Kâmil Miras**, *Tecrîd*, VI, 338-340.

"Bakara sûresinin sonlarında yer alan riba hakkındaki ayetler nâzil olunca[6] Rasûlullah (as.) onları halka okudu, sonra şarap ticaretini haram kıldı."[7]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyetgtte şöyle geçmektedir: "(Sözü edilen ayetler) nâzil olunca, onları mescitte okudu ve şarap (içki) ticaretini haram kıldı."

Diğer bir rivâyet: (Hz. Âişe) şunları söylemiştir:"Rasûlullah (as.) dışarı çıktı ve; **'İçki ticareti haram kılındı'** buyurdu."

Bu hadîsi **Buhârî**, **Müslim** ve **Ebû Davud** tahrîc etmişlerdir.

İlk rivâyet **Nesaî**'de de yer almaktadır.

İZAH

Nevevî'nin **Kadı Iyâz** ve diğer bazı âlimlerden nakline göre, içki yasağı fâiz âyetinden epey zaman önce nâzil olmuştur. Buna göre bu hadîste, içki ticareti yasağının fâiz yasağı ile birlikte zikredilmesi iki şekilde yorumlanmıştır:

1- İçki ticareti yasağı, onun içilmesi yasağından sonra olabilir.

2- Yahut içilmesi ve ticareti aynı zamanda haram kılındığı halde, fâiz âyeti nâzil olunca içki ticareti yasağı tekid edilmiş ve o mecliste bu yasaktan haberi olmayanların da bulunabileceği dikkate alınarak, bunların da haberdar olmalarını ve içki ticareti yasağının daha fazla yaygınlaşmasını temin için, bu yasak tekrar haber verilmiştir.[8]

٢٦٤- (م ط س ــ عبد الرحمن بن وعلة رحمه الله) سأل ابن عباس رضي الله عنهما عمَّا يُعْصَرُ من العِنَبِ ؟ فقال: إنَّ رجلاً أهدَى لِرسول الله صلى الله عليه وسلم راوِيَة خمرٍ ، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **هل عَلمتَ أنَّ الله حرَّمَها** ؟ » قال : لا ، قال :

---

[6] Bu ayetler: Bakara, 275-281.

[7] **Buhârî**, Salât, 73; Buyû, 24, 105; Tefsîr, 65/49, 50, 51; **Müslim**, Müsâkât, 12/69, 70; **Ebû Dâvud**, Buyû, 64/3490-91; **Nesaî**, Buyû, 90.

[8] **Nevevî**, XI, 5; **İbn Hacer**, I, 461; **Aynî**, IV, 232; ***Avnu'l-Ma'bûd***, IX, 380.

فسَارَّ إنسانًا إلى جَنْبِه ، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم : « بِمَ سارَرْتَهُ ؟ » قال : أمرتُه بِبيعها ، فقال: «إن الذي حرَّم شربَها ، حرَّمَ بَيْعها ، ففَتَحَ المَزادَ حتى ذهب ما فيها».

أخرجه مسلم والموطأ والنسائي.

264- Abdurrahman b. Va'le'nin[9] rivâyetine göre, kendisi İbn Abbas'a üzümden yapılan içkinin hükmünü sormuş, İbn Abbas da şu cevabı vermiştir:

"Bir adam Rasûlullah'a (as.) bir kırba şarap hediye etmişti. Rasûlullah (as.) ona;

"- Allah'ın bunu haram kıldığını biliyor musun?" buyurdu. Adam;

"- Hayır" diye cevap verdi ve yanındaki birine birşeyler fısıldadı. Raslullah (as.);

"- Ona ne fısıldadın?" diye sordu. Adam;

"- Onu satmasını emrettim" dedi. Rasûlullah (as.);

"- Onun içilmesini haram kılan, satılmasını da haram kılmıştır" buyurdu.

Bunun üzerine adam kırbanın ağzını açtı, içindeki (akıp) gitti."[10]

İZAH

Anlaşıldığı kadarıyla bu hâdise, içkinin yeni haram kılındığı ve bu haramlığın henüz iyice yaygınlaşmadığı bir zamana rastlamaktadır. Hz. Peygamber'in sorusu da, adamın içki yasağını bilip bilmediğini öğrenip ona göre muâmele yapmak için olmadır.

HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER

1- Şarabı içmek ve satmak bütün ulemânın ittifakıyla haramdır.

---

[9] **Abdurrahman b. Va'le el-Mısrî:** Mısırlı tâbiîlerdendir. İbn Abbas'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Mersed el-Yezenî ve Zeyd b. Eslem rivâyet etti. Sikadır. Hadîsi **Müslim**'de tahric edilmiştir.

[10] **Müslim**, Müsâkât, 12/68; **Muvatta'**, Eşribe, 5/12; **Nesaî**. Buyû, 90. **Muvatta** ve **Nesaî**'nin elimizdeki matbu nüshalarında "**kırba**" kelimesi "**iki kırba**" şeklinde tesniye (ikil) olarak kullanılmıştır.

2- Bir insana bazı sırlarını sormak câizdir. Sorulan şahıs, sırrı gizlenmesi gereken bir şeyse gizleyebilir, değilse söyleyebilir.

3- Ekseri âlimlere göre, şarap kaplarının kırılması, kırbalarının yırtılması gerekmez. İçindekileri boşaltmak yeterlidir. **İmam Mâlik**'ten, biri ekseriyetin görüşü gibi, diğeri ise bu tür kapların kırılacağı, kırbaların yırtılacağı şeklinde olan iki görüş nakledilmiştir. **Nevevî**, ondan nakledilen bu ikinci görüşün, delili bulunmayan zayıf bir görüş olduğunu söyler.[11]

٢٦٥- (د ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « إنَّ الله حَرَّمَ الخَمْرَ وثَمَنَها ، وحَرَّمَ الْمَيْتَةَ ، وثَمَنَها ، وحَرَّمَ الخنزيرَ وثَمَنَه ». أخرجه أبو داود.

و أخرجه الموطأ أيضا قال: "نهى عن المزابنة. و المزابنة: أنْ يَبيعَ الثمَرَ بالتَّمر كيْلًا ، و الكرم بالزبيب كيلا."

وأخرجه الترمذي، أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن المحاقلة والمزابنة و لم يزد.

وأخرجه أبو داود وقال : نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن بيع الثمر بالتمر كيلاً ، وعن بيع العنب بالزبيب كيلاً ، وعن بيع الزرع بالحنطة كيلاً. وأخرجه النسائي الرواية الأولى والأخيرة من روايات البخاري ومسلم.

265- Ebû Hureyre'den rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Şüphesiz Allah, şarabı ve bedelini, boğazlanmadan ölen (mundar) **hayvanı ve bedelini, domuzu ve bedelini haram kılmıştır."**[12]

٢٦٦- (خ م س ـــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : بَلَغَ عمربن الخطاب رضي الله عنه أنَّ فلانًا باعَ خمرًا ، فقال: قَاتَلَ الله فلانًا ، ألم يعلم أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم

---

[11] **Nevevî**, XI, 4, vd.

[12] **Ebû Davud**, Buyû, 66/3485.

قال: «لعن الله اليهود ، حُرِّمت عليهم الشُّحومُ ، فجَمَلوها ، فباعوها». هذه رواية البخاري ومسلم.

وأخرجه النسائي قال : بلغ عمر أن سَمُرَةَ بنَ جُنْدُبٍ باع خمرًا ، فقال : قاتل الله سمرة ، ألم يعلم؟... الحديث.

266- İbn Abbas anlatıyor:

"Ömer b. el-Hattâb'a birinin[13] içki (hamr) sattığı haberi ulaşınca;

"- Allah, falanın canını alsın. Rasûlullah'ın (as.); ***'Allah Yahudilere lânet etsin, kendilerine iç yağları haram kılındığında, onları eritip sattılar'*** buyurduğunu bilmiyor mu?" dedi.[14]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Buhârî ve Müslim**'e aittir.

Aynı hadîsi **Nesaî** de şöyle tahric etmiştir: "Semüre b. Cündüb'ün içki (hamr) sattığı haberi Ömer'e ulaştığında;

"- Allah Semüre'nin canını alsın, bilmiyor mu ki..." dedi, diyerek aynı hadîsi zikreder.

İZAH

Nesaî'nin rivâyetinden anlaşıldığı üzere hadîste sözü edilen zat, **Semüre b. Cündüb**'tür. Bu zat, **Medîne**'de yetişmiş, **Hz. Ömer** zamanında **Basra**'ya yerleşmiştir. Rivâyete göre **Basra** valisi **Ziyâd b. Ebîhi Basra**'da bulunmadığı zaman yerine vekil olarak **Semüre**'yi bırakırmış. **İbnu'l-Cevzî**, bu zatın **Hz. Ömer** zamanında **Basra** valiliği yaptığını söylerse de, **İbn Hacer**, bunun doğru olmadığını, yalnız bazı **Basra** valileri tarafından cizye toplamakla görevlendirilmiş olabileceğini ifade eder.[15]

---

[13]**Müslim**'in elimizdeki matbu müshasındaki rivâyette **biri** ifâdesinin yerinde **Semüre b. Cündüb**'ün adı geçmektedir.

[14] **Buhârî**, Buyû', 103; **Müslim**, Müsâkât, 13/72; **Nesaî**, Fera' ve Atîra, 9.

[15] **el-İsâbe**, IV 344.

Semüre b. Cündüb gibi bir sahâbînin nasıl içki satabileceği meselesi üzerinde durulmuş ve aşağıdaki ihtimallere yer verilmiştir:

1- **Semüre**, sözü edilen içkiyi gayr-i müslimlerden cizye olarak almış ve câiz olduğunu düşünerek bu içkiyi yine onlara satmıştır. **İbnu'l-Cevzî** ile **Kurtubî** bu kanâattedirler. **İbnu'l-Cevzî** der ki, eğer **Semüre** içkiyi onların kendilerine sattırıp da parasını cizye olarak alsaydı mahzur ortadan kalkardı. Çünkü bu tardirde kendisi haram olan bir işleme girmiş olmazdı.

2- **Semüre,** şarabı değil de üzüm şırasını şarap yapan kimselere satmıştır. Netice itibariyle şarap olacağı için şıraya şarap denmiştir. **Hattabî** bu görüştedir ve şöyle der: Şarabın haramlığı hükmü her tarafa yayıldıktan sonra **Semüre**'nin bizzat şarabı satması düşünülemez. O, olsa olsa üzüm şirasını (şarap imal edene) satmış olabilir.

3- **Semüre**, şarabı sirkeye dönüştürdükten sonra satmış, **Ömer** ise bunun temiz ve helâl olmayacağı görüşünde olmuş olabilir. Nitekim, **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'in görüşleri ile **Mâlik**'in bir görüşü de böyledir. **Semüre** ise bunun câiz olduğu görüşünde olabilir. **Ebû Hanîfe, Evzâî** ve **Leys** ile bir rivâyete göre **Mâlik** de bu kanaattedirler İşaret etmeliyi ki, bu tartşma şarabın, bir müdahale sonucu sirkeye dönüşmesi durumuna mahsustur.Şarabın, kendiliğinden sirkeye dönüşmesi halinde, yukarıda isimleri geçen mezhep imamlarının hepsi de bunun temiz ve helâl olacağı görüşündedirler.

4- **İbn Hacer** ve **Aynî'**nin nakline göre, **İsmailî,** ***el-Medhal*** isimli kitabında **Semüre**'nin, şarabın haram olduğunu bildiği halde satışının haram olduğunu bilmemiş olabileceği şeklinde bir ihtimal daha ileri sürmüş ve **"eğer böyle olmasaydı Ömer onu görevde tutmaz, azlederdi"** diyerek görüşünü teyide çalışmıştır. Ancak, **Semüre**'nin **Hz. Ömer** tarafından herhangi resmi bir göreve getirildiğinin sabit bulunmadığına dair **İbn Hacer**'in itirazından bu izahın baş tarafında bahsetmiştik.

"Allah canını alsın" şeklinde tercüme ettiğimiz "قاتل الله" ifâdesinin, bu manası yanında lânet manasına kullanıldığı da söz konusudur. Buna göre **Hz. Ömer**'in " قاتل الله سمرة " şeklindeki sözü, herhangi bir isyankâra lânet edilebileceğine delâlet ediyorsa da, onun bu sözü, tağlîz için söylemiş olma ihtimâli de vardır. Zira Araplar bu sözü hakiki manasında değil de bir şeyden men etmek istedikleri zaman kullanırlar.

HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER

1- Hatalı davranan kimseleri yermek ve onlara kızmak meşrûdur.

2- Haram kılınan bir şeye vesile olan hileler bâtıldır.

3- İçki satışı haramdır. **İbnu'l-Münzir** ve diğer bir kısım âlimler, bu konuda icmâ bulunduğunu söylemişlerdir.

4- Bazı âlimler bu hadîsin, kendisi (aynı) haram olan bir şeyin bedelinin de (senem) haram olacağına delil sayılacağını düşünmüşlerse de **Aynî** bunun her şey için geçerli, genel bir hüküm olmadığını söyler.

5- Müslümanın zimmîye içki satması haramdır. Bu konuda itilaf yoktur.

6-Benzer mesele ve hadîslerde kıyas kullanmak câizdir.[16]

٢٦٧- (خ م — أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «قاتَلَ الله اليهودَ ، حرَّم الله عليهم الشُّحُومَ ، فباعوها وأكلوا أثمانَها ». أخرجه البخاري ومسلم.

267- Ebû Hureyre'den rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Yahudilerin canını alsın; Allah kendilerine iç yağlarını haram kıldı, onlarsa bu yağları satıp paralarını yediler."[17]

---

[16] **Nevevî**, XI, 3 vd.; **İbn Hacer**, IV, 344 vd.; **Aynî**, XII, 36 vd.

[17] **Buhârî**, Buyû, 103; **Müslim**, Müsakât, 13/73.

٢٦٨- (د ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : رأيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم جالسًا عند الرُّكنِ ، فرفع بَصرهُ إلى السماء فضحكَ ، وقال : « لعن الله اليهود – ثلاثًا – إنَّ الله حرَّمَ عليهم الشحوم ، فباعوها وأكلوا أثمانها ، وإن الله عز وجل إذا حَرَّمَ على قومٍ أكْلَ شيءٍ حَرَّمَ عليهم ثمنه ». أخرجه أبو داود.

268- İbn Abbas anlatıyor:

"Rasûlullah'ı (as.) Rükn (–i Yemânî)[18] yanında otururken gördüm. Bir ara gözünü göğe doğru kaldırdı, güldü ve şöyle buyurdu:

"Allah Yahudilere lânet etsin -bu sözü üç defa söyledi–; **Allah kendilerine iç yağlarını haram kılmıştı, onlarsa bu yağları satıp paralarını yediler. Halbuki Allah bir kavme bir şeyin yenmesini haram kılınca, bedelini de haram kılar."**[19]

İZAH

Bu hadîs, Allah'ın, kullarına haram kıldığı şeylerin satışının ve parasının da haram olduğuna delil teşkil etmektedir. Hakkında özel delil bulunanlar müstesnâ, her şey bu umûmi hükmün şumûlüne dahil bulunmaktadır.[20]

Bazı âlimlerce bu hadîs, pislenmiş olan zeytinin yağının satışının dahi haram ve fâsit olacağına da delil sayılmıştır.[21] Bu konudakı görüşlere 262 nolu hadîsin izahında temas edilmişti.

٢٦٩- (د ـ المغيرة بن شعبة رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «مَنْ بَاعَ الْخَمْرَ فَلْيُشَقِّصِ الخنازير ». أخرجه أبو داود.

---

[18] Rükn-i Yemânî: **Kâbe**'nin güney tarafındaki köşelerinden biridir. Aynı yöndeki diğer köşesine ise **Rükn-i Hacer** denir.

[19] **Ebû Davud**, Buyû, 66/3488.

[20] **Şevkânî**, *Neyl*, V, 152. Ayrıca bkz., 266 nolu hadîsin izâhı.

[21] **Hattâbî**, *Meâlim*, (Ebû Davud), III, 758; **Şevkânî**,*l*, V, 152; *Avnu'l-Ma'bûd*, IX, 379.

269- Muğîre b. Şu'be'den rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"İçki satan kimse, domuz kasaplığı da yapsın!.."[22]

İZAH

Hattâbî'nin açıklamasına göre bu hadîste içki satışının haramlığı tekit edilmekte ve günahının ağırlığı dile getirilmektedir. " فليشقص الخنازير : **Domuz kasaplığı yapsın**" ifâdesi ise **"domuz eti yemeyi helâl saysın"** demektir. Yani, kim içki satışını helâl görürse, domuz eti yemeyi de helâl görsün. Çünkü, haram olma ve günah açısından içki satışı ile domuz eti yeme arasında bir fark yoktur. Buna göre hadîsten, eğer domuz eti yemeyi helâl görmüyorsan, içki parasını da helâl sayma şeklinde bir mana çıkmaktadır.[23]

٢٧٠- (ط ــ عبد الله بن أبي بكر) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « قاتل الله اليهودَ ، نُهوا عن أكل الشحم ، فباعوه ، فأكلوا ثمنه ». أخرجه الموطأ.

270- Abdullah b. Ebî Bekir'in[24] rivâyetine göre Rasûlullah (as.) buyurmuştur ki:

"Allah Yahudilerin canını alsın, kendileri iç yağını yemekten nehyedildiler, fakat onlar, onu satıp parasını yediler."[25]

---

[22] **Ebû Davud**, Buyû, 66/3489.

[23] **Hattâbî**, *Meâlim*, III, 759; *Bezlü'l Mechûdl*, XV; *Avnu'l Ma'bûd*, IX, 379 vd.

[24] **Ebû Muhammed, Abdullah b. Ebî Bekir b. Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensârî el-Medenî**: ö. 135/752. Medîneli tâbiîlerden ve meşhur âlimlerdendir. Muhaddis ve fakîhtir. Amra bint Abdurrahman ve Enes b. Mâlik'ten rivâyetleri vardır. Çok hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden Fuleyh, Süfyan es-Sevrî ve İbn Uyeyne rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Ahmed b. Hanbel; "**onun hadîsi şifadır**" derdi. Sika ve huccet kabul edilir. *Megâzî* müellifidir.

[25] **Muvatta**, Sıfatü'n-Nebî, 10/26.

İZAH

"Allah canını alsın" diye tercüme ettiğimiz ifâdenin bu manası yanında, **"Allah lânet etsin"** manasına da kullanıldığını daha önce kaydetmiştik.

Bu ifâde ile Hz. Peygamber'in Yahudilere bedduâyı murat etmiş olması muhtemel bulunduğu gibi, Allah'ın onlar hakkında verdiği bir hükmü haber vermeyi murat etmiş olması da muhtemeldir.

İç yağlarını yeme yasağı, ancak kıyas ve re'y yoluyla, satıp parasını yeme yasağını da şumûlüne almaktadır.[26]

٢٧١ - (ت د ــ *أبو طلحة* رضي الله عنه) قال : يا نبي الله ، إني اشتريتُ خمرًا لأيتامٍ في حِجْري ، فقال : « **أهْرِق الخمرَ ، واكسِر الدِّنان** » ، هذه رواية الترمذي.

قال الترمذي : وقد روي عن أنس ، أنّ أبا طلْحة كان عنده خمرٌ لأيتام ، وهو أصح.

ورواية أبي داود : أنّ أبا طلحة سأل النبي صلى الله عليه وسلم عن أيتامٍ وَرِثُوا خمرًا ؟ فقال: «**أهْرِقْها** » ، قال : ألا أجعلُها خلاً ؟ قال : « **لا** ».

271- Ebû Talha'dan rivâyet olyunduğuna göre, o Hz. Peygamber'e;

"- Yâ Rasûlullah (as.), himayemde bulunan yetimler için içki (hamr) satın aldım. (Bu konuda ne buyurursunuz)?" demiş, Rasûlullah (as.) ise:

"- İçkiyi dök, kaplarını da kır!" buyurmuştur.[27]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Tirmizî der ki: Enes'ten "Ebû Talha'nın yanında yetimlere âit şarap vardı..." diye rivâyet edilmiştir ve bu rivayet daha sağlamdır.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Ebû Talha Hz. Peygamber'e, kendilerine miras olarak şarap (hamr) kalan yetimleri (n durumunu) sordu. Rasûlullah (as.);

---

[26] **Bâcî**, *el-Münteka*, VII, 246.

[27] **Tirmizî**, Buyû, 58/1293; **Ebû Davud**, Eşribe, 3/3675.

"- **Onu dök!**' buyurdu. Ebû Talha;

"- Onu sirke yapamaz mıyım?" deyince de Hz. Peygamber;

"- **Hayır!**" diye cevap verdi.

İZAH

Bu hadîs, içine herhangi bir şey katmak suretiyle şarabın sirkeye dönüştürülmesine cevâz vermeyen, bu yolla şarabın temiz ve helâl olmayacağına kail bulunan müctehidlerce delil olarak kullanılmıştır. **Nevevî**'nin cumhura nispet ettiği bu görüşün **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'e âit bulunduğunu, **Ebû Hanîfe, Evzâî** ve **Leys**'in ise bunu temiz ve helâl saydıklarını, herhangi bir şey katılmaksızın, kendiliğinden sirkeye dönüşmesi halinde, ittifakla temiz ve helâl sayılacağını 266 nolu hadîsin izahında ifade etmiştik.[28]

٢٧٢- (ت ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : « كان عندنا خمرٌ ليتيم ، فلما نزلت المائدة [٩٠ - ٩٣] سألتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم عنه ، وقلتُ : إنه ليتيم، قال: أهْرِقْه». أخرجه الترمذي.

272- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

"Yanımızda bir yetime âit şarap (hamr) vardı. Mâide (suresinin 90-93. ayetleri) nâzil olunca Hz. Peygamber'e onu (n hükmünü) sordum ve 'şarap bir yetimindir' dedim. Rasûlullah (as.);

"- Onu dök!" buyurdu.[29]

٢٧٣- (عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم: إني اشتريتُ خمرًا لأيتامٍ في حجري ، فقال : « أهْرِقْهَا ، واكْسِر الدِّنانَ ». هذا أخرجه رزين، ولم أجده في الأصول.

---

[28] Ayrıca bkz. **Nevevî**, XIII, 152; **Şevkânî**, *Neyl*, VIII, 195; **Azîmâbâdî**, *Avn*, X, 114.

[29] **Tirmizî**, Buyû, 38/1263.

273- Abdullah b. Amr b. el-Âs'dan rivâyet olunduğuna göre, o, Rasûlullah'a (as.);

"- Himayemdeki yetimler için şarap satın aldım" demiş, Hz. Peygamber ise;

"- **Onu dök, kaplarını da kır!**" buyurmuştur.[30]

الفصل الثاني

في بيع ما لم يُقبَضْ ، أو ما لم يُملَكْ

II- TESLİM ALINMAYAN VEYA MÂLİK OLUNMAYAN ŞEYİN SATIŞI

٢٧٤- (خ م ط د س ـــ ابن عمر رضي الله عنهما) أن رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال: «**مَن اشترى طعامًا فلا يَبِعهُ حتى يَستوفيه**» قال: وكُنا نشتري الطعام من الرُّكبان جُزافًا، فنهانا رسول الله صلى الله عليه وسلم أن نبيعه حتى نَنقُلَهُ من مكانه. وفي رواية إلى قوله: «**حتى يَستَوفيَهُ**».

وفي رواية قال : كنا في زمان رسول الله صلى الله عليه وسلم نبتاعُ الطعام ، فَيَبعثُ علينا من يأمرُنا بانتقالِهِ من المكان الذي ابتعناه فيه ، إلى مكانٍ سِواهُ ، قبل أن نبيعَهُ.

وفي أخرى قال : كانوا يشترونَ الطعام من الرُّكبان على عهد النبي فيبعثُ عليهمْ منْ يمنعهم أن يبيعوه حيث اشتَرَوْهُ حتى يَنقُلوه ، حيث يُباعُ الطعام.

وفي أخرى قال: كنا نَتلَقَّى الرُّكبان فَنَشْتَري منهم الطَّعام فَنَهى النبيُّ صلى الله عليه وسلم أن نَبيعَه حتى نَبلُغَ به سوقَ الطعام.

وفي أخرى قال : من ابتاع طعامًا فلا يَبِعْهُ حتى يَقْبِضَهُ.

وفي أخرى قال : رأيت الناسَ في عهد رسولِ الله صلى الله عليه وسلم إذا ابتاعوا الطعام جُزافا ، يُضرَبونَ أن يبيعُوه في مكانه ، حتى يُؤووه إلى رِحَالِهم. وفي رواية : يحوّلوه.

---

[30] **Kütüb-i Sitte**'de bulunmayan, ancak **Rezîn**'in tahrîc ettiği bu hadîs, 271 nolu **Ebû Talha** hadîsine benzemektedir.

وفي رواية : أنه كان يشتري الطعام جزافًا فيحمله إلى أهله. هذه روايات البخاري ومسلم.

وأخرجه الموطأ منه ثلاث روايات : الثانية ، والثالثة ، والسادسة.

وأخرج أبو داود : الثانية، والثالثة ، والسابعة. وله في أخرى: أنّهم كانوا يبتاعون الطعام في أعلى السوق فيبيعونه في مكانه فنهاهم رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيعه في مكانه حتى ينقلوه. وأخرج النسائي نحوًا من هذه الروايات.

274- İbn Ömer'den rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Bir yiyecek satın alan kimse, teslim almadan onu satmasın!"

İbn Ömer der ki:

"Biz hayvanla gelenlerden götürü olarak yiyecek satın alırdık; sonra Rasûlullah (as.), bunları aldığımız yerden (başka yere) nakletmeden satmaktan bizi men etti."[31]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; **"Teslim almadıkça"** ifâdesine kadar geçmektedir.

Başka bir rivâyete göre; "İbn Ömer dermiştir ki:

"Rasûlullah (as.) zamanında gıda maddesi satın aldığımızda O bize, bunu s atmadan önce, satın aldığımız yerden başka bir yere nakledilmesini isteyen birini gönderirdi"

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Abdullah b. Ömer'in anlattığına göre, onlar, Rasûlullah (as.) zamanında, erzak getirenlerden gıda maddesi satın alırlardı. Rasûlullah (as.) onlara, gıda maddeleri satılan yere nakledinceye kadar, satın aldıkları yerde onu satmalarını engelleyecek birini gönderirdi."

Bir başka rivâyete göre İbn Ömer şöyle dedi:

---

[31] **Buhârî**, Buyû, 49, 51, 54, 55; Hudûd, 42; **Müslim**, Buyû, 8/29-41; **Muvatta**, Buyû, 19/40; **Ebû Davud**, Buyû, 67/3492-95 3498; **Nesaî**, Buyû, 55.

"Biz (pazara) yiyecek getirenleri (yolda) karşılar ve onlardan gıda maddesi satın alırdık. Rasûlullah (as.), onu yiyecek pazarına götürünceye kadar satmamızı yasakladı."

Diğer bir rivâyete göre Rasûlullah (as.) buyurmuştur ki:

"Kim bir yiyecek satın alırsa, onu kabzetmedikçe (teslim almadıkça) **satmasın."**

Başka bir rivâyette Abdullah b. Ömer şöyle der:

"Ben, Rasûlullah (as.) zamanında, insanların götürü usulde gıda maddesi satın aldıklarında, o malı evlerine götürmeden, satın aldıkları yerde satmalarından dolayı dayak yediklerini gördüm."

Bir rivâyette de; "Götürünceye kadar..." yerine, "nakledinceye kadar..." ifâdesi yer alır.

Diğer bir rivâyette de, "(Abdullah b. Ömer) götürü usulde gıda maddesi satın alır, müteâkiben onu evine götürürdü." Diye geçmektedir.

Bu rivâyetler **Buhârî** ve **Müslim**'e aittir.

Bunlardan üç tanesini **Muvatta** da tahrîc etmiştir. Bunlar; ikinci, üçüncü ve altıncı rivâyetlerdir. İkinci, üçüncü ve yedinci rivâyetleri **Ebû Davud** da tahrîc etmiştir.

Yine **Ebû Davud**'a âit diğer bir rivâyet ise şöyledir:

"Abdullah b. Ömer'in anlattığına göre onlar, pazarın yukarı tarafında gıda maddesi satın alırlar ve (teslim almadan önce) olduğu yerde satarlardı. Rasûlullah (as.), o malı (başka tarafa) nakletmedikçe, bulunduğu yerde satmaktan onları nehyetti."

Nesaî de bu rivâyetlere benzer rivâyetler tahrîc etmiştir.

İZAH

Bu rivâyetlerden, satın alınan bir malın teslim alınmadan önce başkasına satılamayacağı anlaşılıyor. Görüldüğü üzere bu, bazı rivâyetlerde "**kabz**", bazılarında ise "**istîfâ**" kelimeleriyle ifâde edilmiştir. Bunların ikisi de aynı manaya gelmektedir ve malı teslim almak, ele geçirmek demektir.

Satın alınan bir malı teslim almadan önce satmanın cevâzı ve bunun şumûlü, müctehidler arasında tartışmalıdır. Buradaki rivâyetlerde tesellümden önce satışı yasak edilen şeyler, gıda maddeleri olarak geçmektedir. İşte bunu esas alan bazı âlimler, teslim alınmadan önce satışı yasak olan malları sadece yiyecek maddelerine hasretmiler, diğer eşyada ise buna cevâz vermişlerdir. **Mâlikîler**'in görüşü böyledir. Bu mezhebde, yiyecek maddeleri dışında kalan malların teslim alınmadan satılabileceğinde, kendisinde fâiz cereyan eden gıda maddelerinin de teslim alınmadan satılamayacağında ihtilâf yoktur. Kendisinde ribâ cereyan etmeyen gıda maddelerinde ise **İmam Mâlik**'ten iki görüş nakledilmiştir. Bunlardan biri, bu tür gıda maddelerinin de tesellümden önce satılamayacağı şeklindedir. **Mâlikî** mezhebinde meşhur olan görüş de budur. **Ahmed b. Hanbel** ile **Ebû Sevr**'in görüşleri de böyledir. Ancak, adı geçen bu iki âlim, teslim alınmadan önce satılamayan yiyecek maddesinde ayrıca ölçü veya tartı ile satılan cinsten olması şartını da ileri sürmüşlerdir. **İmam Mâlik**'in diğer bir görüşüne göre ise kendisinde ribâ cereyan etmeyen gıda maddelerini teslim almadan önce satmak câizdir.

Bu bölümün 278 nolu hadîsinde de geleceği üzere **Abdullah b. Abbas**, teslim almadan satış yapma konusundaki yasağın, sadece gıda maddelerini değil, bütün malları kapsadığını söylemiştir. **Şâfiî, Sevrî, Muhammed b. Hasen** ve **Câbir**'in görüşleri de böyledir. Bu müctehitlere göre, ister gıda maddesi, isterse başka bir mal olsun satın alınan her şeyin teslim alınmadan önce satışı yasaktır. Bunların, menkul mal olması ile akar olması arasında da bir fark yoktur. **Ebû Hanîfe** ve **Ebû Yusuf** akarı bu yasağın kapsamı dışında tutmuş, gayr-i menkul malları teslim almadan önce satmak câizdir; her çeşit menkul malı ise teslim almadan önce satmak câiz değildir, demişlerdir. **Osman el-Bettî** ise hiçbir malda yasak taraftarı olmamış ve her çeşit malın teslim alınmadan önce satışına cevâz vermiştir.

Ancak, **el-Bettî**'nin bu görüşü hadîslere muhalif, münferit bir görüş olarak kabul edilmiştir.[32]

Satın alınan bir malın teslim alınmadan önce satılması yasağının sebebi üzerinde durulmuştur. **Avnu'l-Ma'bûd** müellifinin nakline göre **İbnu'l-Kayyim**, bu konuda şunları söylemiştir:

"Satın alınan bir mal teslim alınmadıkça tamamen ele geçirilmiş sayılmaz ve o maldan satıcının alâkası kesilmiş olmaz. Eğer satıcı, müşterinin o malı kârla sattığını görürse yaptığı satış akdini bozup malı teslim etmeme cihetine gidebilir. Hatta, kara tamah ederek akdi bozmak için, zulme yol açsa bile, bir takım hileli yollara baş vurabilir. Bu da düşmanlık, kin ve bir kısım üzücü olaylara sebebiyet verebilir. İşte Şârî, buna meydan vermemek ve böyle bir kötülüğün kapısını kapamak için, tam ele geçirme hasıl olup, satıcının alâkası tamamen kesilmedikçe müşterinin satın aldığı malda tasarrufunu yasaklamıştır. Tam tesellümden sonra müşteri o malı kârlı ve iyi bir kazançla da satsa, artık satıcının akdi bozmaya ve malı teslim etmemeye yeltenmesi söz konusu olmamaz."[33]

Kâmil Miras da, satın alınan bir malı teslim almadan satma yolu açık bırakıldığı takdirde ihtikâra kapı açılacağını, mal yerinden ayrılmadan dilden dile dolaşa dolaşa, sebepsiz olarak fiyatların yükselmesini mûcip olacağını, bunu önlemek için hadîslerdeki yasağın konduğunu söyler.[34]

Metinlerinde de görüldüğü üzere hadîsin bazı rivâyetlerinde satın alınan gıda maddelerinin satın alındığı yerden evlere taşınmadan önce satışının yapılamayacağı beyan edildiğinden bazı âlimler, mücerret kabzın yeterli olmayacağını, zâhirenin müşterinin bulunduğu yere yahut ticaret eşyasını koyduğu yere nakledilmesinin gerektiğini söylemişlerse de **İbn Hacer**, burada evlere taşımakla ilgili emrin ekseriya böyle yapılmasına binâen vâki olduğunu ifâde ederek, cumhurun böyle bir şart aramadığını söylemiştir. **Aynî**,

---

[32] **Nevevî**, X, 169; **İbn Rüşd**, II, 158 vd. ; **İbn Hacer**, IV, 293; **Aynî**, XI, 242; **Bâcî**, IV, 279, 284; V, 31; **Şevkânî**, V, 168; **Avnu'l Ma'bûd**, IX, 381 vd.

[33] **Azîmâbâdî**, IX, 389.

[34] **Kâmil Miras**, *Tecrîd*, VI, 447 vd.

hadîste zikri geçen naklin kabzdan (teslim almaktan) ibâret bulunduğunu ifâde etmiştir. **Kastalânî** de metinlerdeki evlere nakille ilgili ibâreleri kabz şeklinde açıklamıştır. **Hattâbî** ise bu hadîsi açıklarken kabz şekillerinin satılan şeyin durumu ile insanların âdetlerine göre değişebileceğini, bunun bazen malı müşterinin eline vermekle, bazen müşteri ile mal arasından çekilmekle, bazen de malın yerini değiştirmekle gerçekleşeceğini söylemiştir.[35]

GÖTÜRÜ USULDE SATIŞ

Bu rivâyetlerde yer alan diğer bir mesele, bir malı ölçmek ve tarkmaksızın satma meselesidir. Rivâyetlerde bu ,"***cizâf***" kelimesiyle ifâde edilmiştir.

Cizâf; ölçmeden ve tartmadan, götürü usulde yapılan alış veriştir. Kelime, ***cizâf, cezâf*** ve ***cüzâf*** olmak üzere üç hareke ile de okunabilmektedir. Cizâf veya cüzâfın mı daha fasih olduğu tartışmalıdır.[36]

Miktarı satıcı ve alıcı tarafından bilinmeyen bir malın ölçüsüz ve tartısız bir şekilde, "***cizâfen***" satışının mübah olduğunda müctehidler arasında ihtilâf yoktur. Yalnız, **İmam Şâfiî**'nin iki görüşünden biri, bunun tenzihen mekruh olacağı şeklindedir. **İmam Mâlik**'ten de satıcı tarafından malın miktarı bilinirse cizâfın sahih olmayacağı rivâyet edilmiştir.[37]

Ribâya tabi olan malların kendi cinsleriyle böyle götürü bir şekilde, cizâfen satışı da müctehidler tarafından câiz görülmemiştir.[38]

Yukarıdaki hükümlerin dışında, bu rivâyetler, idarecinin (ulü'l-emr), usulüne uygun alış veriş yapmayan kimseleri ta'zîr cezası ile cezalandırabileceğine delâlet etmektedir.[39]

---

[35] **İbn Hacer**, IV, 293; **Hattâbî**, ***Meâlimu's-Sünen***, , III, 761; **Aynî**, XI, 294; **Şevkânî**, V, 170; **Avnu'l Ma'bûd**, IX, 390.

[36] **Keşşâfu Istilâhâti'l-Fünûn**, I, 241; **İbn Hacer**, IV, 293; **Aynî**, XI, 250; **Şevkânî**, V, 170.

[37] **Nevevî**, X, 169; **İbn Kudâme**, ***el-Muğnî***, IV, 226; **İbn Hacer**, IV, 293; **Aynî**, XI, 250; **Şevkânî**, V, 170.

[38] **Ali Haydar Efendi**, *Düreru'l-Hükkâm*, I, 345, md. 217.

[39] **Nevevî**, X, 170 vd.

٢٧٥- (د ـ ابن عمر رضي الله عنهما) قال : «ابتعتُ زيتًا في السُّوق ، فلما استَوْجَبْتُهُ لَقِيَنِي رجُلٌ ، فأعْطاني به رِبحًا حسنًا ، فَأَرَدتُ أنْ أضرِبَ على يَده ، فأخذ رجلٌ من خلفي بذراعي فالتَفَتُّ، فإذا زيدُ بنُ ثابتٍ » ، فقال: « لا تَبِعه حيثُ ابتعتَه ، حتى تَحُوزَهُ إلى رَحْلِكَ فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم نَهى أنْ تُباعَ السِّلَعُ حتى يَحُوزَها التُّجَّارُ إلى رِحالهم». أخرجه أبو داود.

275- İbn Ömer anlatıyor:

"Pazardan zeytin yağı satın aldım. Onu mülkiyetime geçirince bana bir adam rast geldi ve iyi bir kâr verdi. (Hayırlaşmak için) elini tutmak istedim, arkadan bir zat kolumu tuttu. Döndüm baktım ki Zeyd b. Sâbit. Bana şöyle dedi:

"- Onu kendi evine nakletmedikçe aldığın yerde satma! Çünkü Rasûlullah (as.), tüccar (satın aldığı) malı kendi evlerine nakletmedikçe, malın (satın alıdığı yerde)satılmasmı yasakladı."[40]

٢٧٦- (ت د س ـ حكيم بن حزام رضي الله عنه) قال: قلتُ: يا رسولَ الله إنَّ الرجلَ لَيأتيني فَيُريدُ مني البيع وليس عندي ما يَطْلُبُ أفأبيع منه ثم أبْتاعُه من السوق؟ قال: «**لا تَبِعْ ما لَيْسَ عندك**».

هذه رواية الترمذي وأبي داود. وللترمذي في أخرى قال : نهاني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم أنْ أبيعَ ما ليس عندي.

وفي رواية للنسائي قال: ابتعتُ طعامًا من طعام الصدقة فَتَرَبَّحْتُ فيه قبلَ أنْ أقْبِضَهُ فأتَيْتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم فذكرتُ ذلك له فقال «**لا تَبِعْهُ حتّى تَقْبِضَهُ**».

وأخرجه الرواية الأولى.

276- Hakîm b. Hizâm'dan şöyle rivâyet olunmuştur:

---

[40] **Ebû Davud**, Buyû, 67/3499.

"- Ey Allah'ın Rasulü; bazen müşteri gelir ve yanımda olmayan bir malın satışını benden ister. Ona satış muamelesi yapıp sonra gidip çarşıdan o malı(onun için) alayım mı?" dedim. Rasûlullah (as.);

"- **Yanında** (mülkiyetinde) **olmayan bir malı satma!"** buyurdu.[41]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Tirmizî'nin diğer bir rivâyetinde Hakîm b. Hizâm; "Rasûlullah (as.) yanımda olmayan bir malı satmaktan beni men etti" demiştir.

Nesaî'nin bir rivâyetine göre de Hakîm b. Hizâm şunları söylemiştir:

"Zekât olarak toplanan gıda maddesinden bir miktar satın aldım. Onu teslim almadan önce (sattım ve) para kazandım. Sonra Rasûlullah'a (as.) gelip bunu anlattım. Rasûlullah (as.);

"- **Onu teslim almadan satma!"** buyurdu.

Nesaî ayrıca birinci rivâyeti de tahric etmiştir.

İZAH

Bu hadîs, satış akdi yapılırken satıcının mülkiyetinde bulunmayan bir malın satılmasının câiz olmayacağına delil sayılmıştır. Ancak bu hükümden "**selem**" denilen akid çeşidi istisnâ edilmiştir. Bu hadîsin de, selem yoluyla satılan mallar dışında kalan malların satışına âit olduğu kabul edilmiştir. Selem akdi ise, cevâzını ifâde eden delillerle bu umumi hükmün dışında tutulmuştur.

İnsanın, müşteriye teslim etme gücüne sahip bulunmadığı mal da satış yasağı hükmüne tabidir. Hadîsteki yasak, şahsın mülkünde olmayan şeyleri ifâde ettiği gibi müşteriye teslim imkânı bulunmayan şeyleri de kapsamaktadır. Meselâ, sahibinin elinden kaçıp geri dönmesi mutad olmayan kuşun satışı böyledir. Eğer akşam olunca kuşun yerine dönmesi mutad ise, ekseriyete göre bunun satışı da yine sahih değildir. Ancak arı bu hükümden müstesnâ sayılmıştır. **Şevkânî**'nin nakline göre **Nevevî** ***Ziyâdatu'r-***

---

[41] **Tirmizî**, Buyû, 19/1232; **Ebû Davud**, Buyû, 70/3503; **Nesaî**, Buyû, 60.

Ravda isimli eserinde doğru olan görüşün bunun sahih olacağı şeklindeki görüş olduğunu söylemiştir.

Başkasının malını sahibinden izin almaksızın satmak da **İmam Şâfiî**'ye göre bu hadîsin ifâde ettiği yasak hükmüne tabidir. Zira, mal sahibinin bunu kabul edip etmeyeceği belli değildir. **Hanefîler, Mâlik** ve **Ahmed b. Hanbel** ise bu satışın geçerliliği mal sahibinin iznine bağlıdır, o kabul ederse bu satış geçerlilik kazanır demişlerdir.[42]

Bu hadîsin bazı rivâyetlerinde yer alan, bir malın teslim alınmadan önce satışı meselesi ise 274 nolu hadîsin izahında geçmişti.

٢٧٧- *(م ت د س ـــ ابن عباس* رضي الله عنهما) قال :أمَّا الذي نَهى عنهُ النبيُّ صلى الله عليه وسلم : فهو الطعام: أن يُباعَ حتَّى يُقْبَض ، قال ابن عباس : ولا أَحْسِبُ كلَّ شيءٍ إلا مثله.

وفي رواية قال : «**من ابتاعَ طعامًا فلا يَبِعْهُ حتى يَستوفيَهُ**».

وفي رواية طاوُوس : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نَهى أن يَبيعَ الرجلُ طعامًا حتَّى يَستوفيَهُ ، قال : قلتُ لابن عباس : كيف ذاكَ ؟ قال : « **ذاك دَراهِمُ بدراهم ، والطَّعامُ مُرْجَأٌ** ».

وفي رواية : مَن ابتاعَ طعامًا ، فلا يَبعهُ حتى يَقْبِضَهُ ، ومنهم من قال: حتَّى يَكْتالَهُ. هذه روايات البخاري ومسلم.

وأخرجه الترمذي مثل الرواية الأولى وأخرجه أبو داود مثل الأولى أيضًا وله في أخرى: مَن ابتاعَ طعامًا ، فلا يَبعهُ حتى يَكْتَاله.

وفي أخرى له قال : قُلْتُ لابن عباس : لِمَ ؟ قال : ألا ترى أنهم يَتَبَاعُونَ الذَّهبَ بالذَّهبِ ، والطعامُ مُرجَأ ؟. وأخرج النسائي الرواية الأولى والرابعة.

277- İbn Abbas şöyle demiştir:

---

[42] Şerh için bkz., **Şevkânî**, V, 164 vd.; **Avnu'l Ma'bûd**, IX, 401 vd.; **Zuhaylî**, IV, 374-376.

"Rasûlullah'ın (as.) teslim alınmadan satılmasını yasak ettiği şey, gıda maddesidir. Ben, her şeyin gıda maddesi gibi olduğunu zannederim."[43]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Kim bir yiyecek maddesi satın alırsa, onu tamamen teslim almadıkça satmasın!"

Tavus kanalıyla gelen bir rivâyet de şöyledir:

"Rasûlullah (as.), bir kimsenin, teslim almadıkça yiyecek maddesi satmasını yasakladı. Ben, İbn Abbas'a;

"- Bunun sebebi nedir?" diye sordum. O da;

"- Müşterinin aldığı herhangi bir gıda maddesini kabz ve nakletmeden satması, parayı para ile satmak demektir. Halbuki ortada satın alınan malın teslimi geciktirilmiştir" diye cevap verdi.

Başka bir rivâyet; **"Kim bir yiyecek maddesi satın alırsa onu kabzetmeden satmasın!"** şeklindedir.

Bu rivâyeti bazıları, "**kabzetmeden**" yerine "**ölçmeden**" şeklinde nakletmişlerdir.

Bu rivâyetler **Buhârî** ve **Müslim**'e aittir.

Tirmizî, bu hadîsi birinci rivâyete benzer şekilde tahric etmiştir.

Ebû Davud da keza birinci rivâyete benzer bir şekilde tahric etmiştir.

Onun başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Kim bir yiyecek maddesi satın alırsa, onu ölçmedikçe satmasın!"

Yine **Ebû Davud**'un bir başka rivâyetine göre, Tavus, "İbn Abbas'a;

"- Niçin?" diye sordum, dedi.

"- Görmüyor musun, altını altınla satın alıyorlar?[44] Halbuki satın alınan yiyecek maddesi tehir edilmiştir" diye cevap verdi.

---

[43] **Buhârî**, Buyû, 54, 55; **Müslim**, Buyû, 8/29; **Tirmizî**, Buyû, 56/1291; **Ebû Davud**, Buyû ve'l-İcâre, 67/3496-97; **Nesaî**, Buyû, 55, 56.

Nesaî de birinci ve dördüncü rivâyeti tahric etmiştir.

İZAH

Bu hadîs de satın alınan bir malın teslim alınmadan önce satılmasının meşrû olmadığını ifâde ediyor.

Hadîsin bazı rivâyetlerinde **Tavus**'un sorusuna karşılık **Abdullah b. Abbas**'ın cevabında yer alan; **"bu, parayı parayla** (dirhemi dirhemle) **satmaktır. Altını altınla satmaktır"** şeklindeki ifâdeler hadîs şârihleri tarafından şöyle izah edilmiştir:

Bir kimse, bir dinar karşılığında bir yiyecek maddesi satın alıp parasını verse, fakat malı satıcıdan teslim almasa; aradan zaman geçtikten sonra henüz teslim almadığı o malı ya bir başkasına, yahut mal elinde bulunan ilk satıcısına iki dinar karşılığında satsa, bu durumda o şahıs kendi bir dinarını iki dinar karşılığında satmış gibi olmaktadır ki, bu da iki yönden sakıncalıdır:

1- Bir dinar, iki dinar karşılığı satılmış olmaktadır. Bu durumda fazlalık ribası (ribâ-i fadl) meydana gelmektedir.

2- Peşin olan nakit, ortada olmayan nakit karşılığında satılmış olmaktadır. Bu durumda da gecikme fâizi (ribâ-i nesie) meydana gelmektedir.[45]

Kâmil Miras da hadîs şârihlerinden yukarıda kaydettiğimiz izahı naklettikten sonra şunları söyler:

"Bu durum ribânın bizzat kendisinden, tefecilikten daha çirkin bir muâmeledir. Ribânın zararı sınırlıdır, yalnız borçlunun kendisine münhasırdır. Fakat gıda maddelerinin böyle tesellüm edilmeyerek elden ele intikali, fiyatların yükselmesini mûcip olduğundan zararı sârî ve bütün cemiyete şâmildir. Bu şumûlünden dolayıdır ki, ihtikâr yapanlar cemiyet aleyhine cephe alan şerli kimseler addolunarak her

---

[44] **Ebû Davud**'un elimizdeki matbu nüshasında ifâde **"Altınla alış veriş yapıyorlar"** şeklindedir.

[45] **Hattâbî**, *Meâlimü's-Sünen*, III, 763; **Aynî**, XI, 250; **İbn Hacer**, IV, 292; **Şevkânî**, V, 169; **Avnu'l Ma'bûd**, IX, 392.

yerde ve her devirde cemiyetin lânetine, kınama ve aşağılamasına uğramış sefillerdir."[46]

٢٧٨ - (ط ــ *القاسم بن محمد*) قال : سمعتُ عبدَ الله بن عباس رضي الله عنهما ورجلٌ يسألُهُ عن رَجلٍ سَلَّفَ في سَبائبَ فأرادَ بيعَها قبل أن يقبِضَها ، فقال ابنُ عباسٍ : تلك الوَرِقُ بالورِق، وكَرِهَ ذلك ، أخرجه الموطأ.

278- Kasım b. Muhammed'den[47] şöyle rivâyet edilmiştir:

"Bir adam Abudullah b. Abbas'a;

"- Selem yoluyla bir parça kumaş satın alan bir kimse, onu teslim almadan önce satmak istese hükmü nedir?" diye sordu. İbn Abbas;

"- Bu, gümüşü gümüş karşılığında satmak gibidir" dedi ve bunu hoş görmedi.[48]

İZAH

Bu hadîsi **Muvatta**'ında nakleden **İmam Mâlik**, "anladığmıza göre o adam aldığı malı, tekrar satın aldığı kimseye alış fiyatından daha fazlasına satmak istemiştir. Şayet bunu satın aldığı adamdan başka birisine satacak olsaydı bunda bir mahzur olmazdı" der.[49]

Bu izah, **İmam Mâlik**'in, teslim almadan satılmasına cevâz verilmeyen malları yiyecek maddelerine hasreden görüşünün bir ifâdesidir. Başlarında **Abdullah b. Abbas**'ın bulunduğu ekseri âlimlerin ise, yiyecek maddeleriyle diğer mallar arasında bir fark

---

[46] **Kâmil Miras,** *Tecrid,* VI, 451-452.

[47] **Ebû Muhammed, Kasım b. Muhammed b. Ebî Bekir es-Sıddîk el-Kuraşî et-Teymî el-Medenî:** ö. 106/724. Medîneli büyük tâbiîlerden, fukaha-i seb'adandır. Hz. Ebû Bekir'in torunudur. Zamanının en faziletli kişilerindendi. İbn Uyeyne; "Kasım, döneminin en faziletli kişisiydi" der. Ebû'z-Zinâd da; "sünneti ondan iyi bilen birini görmediğini söyler. Halası Hz. Âişe dahil pek çok sahabîden rivâyet etmiştir. Hatta o, Hz. Âişe'nin hadîslerini en iyi bilen üç kişiden biriydi. Kendisinden oğlu Abdurrahman, Zührî ve Yahya'l-Ensârî rivâyet ettiler. Sika ve huccettir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[48] **Muvatta Buyu,** 31/70.

[49] **Muvatta,** Buyû, 31/70; **Bâcî,** V, 31.

gözetmeksizin, satın alınan bir malın, teslim alınmadan önce satılmasını câiz görmediklerini 274 nolu hadisin izahında ifade etmiştik.

٢٧٩- (ط ـ **نافع** رحمه الله) قال : إنّ حكيم بن حزام باعَ طعامًا ، أمَرَ به عُمَرُ للنّاس في أعْطياتهم ، قبل أن يستوفيه، فسمع به عمر رضي الله عنه فرَدّهُ عليه ، وقال: لا تَبِعْ طعامًا ابتعتَهُ حتّى تَستوفيَه ، أخرجه الموطأ.

279- Nâfi'den[50] rivâyet oluduğuna göre Hakîm b. Hizâm, Hz. Ömer'in emriyle halka verilen atiyyelerden bir gıda maddesini teslim almadan önce satmış; bunu işiten Hz. Ömer , onun bu alış-verişini kabul etmemiş ve;

"- Satın aldığın herhangi bir gıda maddesini teslim almadıkça satma!" demiştir.[51]

İZAH

Hadis, daha önce geçen hadisler gibi bir kimsenin, satın aldığı bir gıda maddesini, satın aldığı şahıstan henüz teslim almadan, bir başkasına satmasını yasaklamaktadır. Konuya ilişkin açıklama ve müctehitlerin görüşleri 274 nolu hadisin izahında geçmiştir.

Burada bir hususa işaret etmede yarar bulunmaktadır: **Hz. Ebû Bekir**'den sonra, İslam ülkelerinin genişlemesi ve hazine gelirlerinin artması üzerine **Hz. Ömer, Divan** teşkilatı kurulmasını emretmiş ve bu teşkilat aracılığı ile hazine gelirlerini, peryodik olarak, halka dağıtmıştır. O'nun emriyle halka bağlanan bu tahsisata **atâ** veya

---

[50] **Ebû Abdullah, Nâfi b. Sercis el-Medenî:** ö. 117/735. İbn Ömer'in âzâdlısı ve en güvenilir râvisidir. Medîneli büyük tabiîlerden ve sika muhaddislerindendir. **Medîne âlimi** olarak şöhret buldu. Çok hadis rivâyet etmiştir. Sika ve huccettir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[51] **Muvatta**, Buyû, 19/43.

atiyye adı verilmiştir[52]. İşte hadiste bahsi geçen atiyyeden maksat budur.

Hadisten anlaşıldığına göre, **Hakîm b. Hizâm**, hazineden kendisine bağlanmış bulunan atiyyeyi, hazineden henüz teslim almadan, bir başkasına satmış, ancak **Hz. Ömer,** bu satışa izin vermemitir.

۲۸۰ – (م — جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال: كان رسول الله يقول: «إذا ابْتَعْتَ طعامًا ، فلا تبعهُ حتى تستوفيَه». أخرجه مسلم.

280- Câbir b. Abdullah'ın şöyle dediği rivâyet olunmuştur:

"Rasûlullah (as.); **'bir yiyecek** (maddesi) **satın aldığın zaman, onu tamamen teslim almadan satma!'** buyururlardı."[53]

۲۸۱ – (م — سليمان بن يسار رحمه الله) قال: إنَّ أبا هريرة قال لمروان بن الحكم: أحْلَلْتَ بَيعَ الرِّبا ؟ فقال: ما فعلتُ ؟ قال أبو هريرة: أأحْلَلْتَ بيع الصِّكاك ، وقد نهى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عن بيع الطعام حتى يُستَوفَى ، فخطبَ مَروانُ ، فَنَهى عن بَيعه. قال سليمان بنُ يسار: فنظرتُ إلى حَرسٍ يأخذونها من أيدي الناس. وفي رواية مختصراً أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال: « من اشترى طعامًا ، فلا يبعه حتى يكتاله». أخرجه مسلم.

281- Süleyman b. Yesâr[54] anlatıyor:

---

[52] Konuya ilişkin açıklamalar için bkz. **Ebû Yusuf,** 46-49; **el- Emvâl,** 272 vd.;**İbn S'd,** III, 295 vd.; **Mâverdî,** 201 vd.; **Mustafa Fayda,** DİA, XII, 513. "Fey" maddesi.

[53] **Müslim,** Buyû, 8/41.

[54] **Ebû Eyyub, Süleyman b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî:** ö. 107/725. Medîneli büyük tâbiîlerdendir. Atâ b. Yesâr'ın kardeşidir. Ümmü Seleme ile mükâtebe yapmıştı. Rasûlullah'ın (as.) zevcesi Meymûne'nin âzâdlısıdır. Fukaha-i seb'adandır. Muhaddis ve fakihti. Huccet kabul edilen fâzıl bir şahsiyetti. İbn Abbas, Ebû Hureyre ve Ümmü Seleme'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Amr b. Dînâr, Zührî ve Katâde gibi büyük muhaddisler rivâyet ettiler. Büyük âlimdi. İbn Müseyyeb'den büyük bir fakîh olduğu söylenir. Hatta İbn Müseyyeb, kendisine

"Ebû Hureyre, Mervân b. Hakem'e;

"- Sen fâizli satışı helâl mi kıldın?" dedi. Mervân;

"- Ne yapmışım?" diye sordu. Ebû Hureyre de,

"- Sen senet satışını helâl kılmışsın. Halbuki Rasûlullah (as.) teslim almadıkça yiyecek satmayı yasaklamıştı" dedi. Bunun üzerine Mervan halka hitap ederek senet satışını yasakladı.

Süleyman b. Yesâr der ki: "Ben, muhafızların bu senetleri halkın elinden topladıklarını gördüm."[55]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de kısaca şu ifâde yer almaktadır:

Rasûlullah (as.) **"Herhangi bir yiyecek satın alan, onu ölçmeden satmasın!"** buyurmuştur. Hadîsi **Müslim** tahric etmiştir.

İZAH

Hadîste geçen "**senet**" diye tercüme ettiğimiz, "**Sıkâk** (veya ***sukûk)***" kelimesi, "***sak***" kelimesinin çoğuludur.

Sak; üzerinde borç yazılı kâğıt, yani borç senedi demektir. Burada kastedilen manası, devlet yetkililerinin, devlette alacağı olan hak sahiplerine alacakları şeyleri yazıp tasdik ederek verdikleri alacak belgeleridir. İşte bu tür belge sahipleri, belge muhteviyatını hazineden henüz teslim almadan bunu başkalarına satarlardı.

Bunun cevâzı ulema arasında tartışmalıdır: **Nevevî**'nin ifâdesine göre **Şâfiîler** ve daha birçok âlim tarafından sahih olarak kabul edilen görüş, bu satışın câiz olacağı görüşüdür. Bir kısım âlimler ise buna cevâz vermemişlerdir. Bunlar, kaydı geçen hadîsin zâhiriyle âmel ederken, câiz görenler hadîsi te'vil cihetine gitmişler ve; "burada sak denen belgeyi sahibinden satın alan müşteri, onu ele geçirmeden bir üçüncü şahsa satmış olmalıdır. Yasak olan bu ikinci satıştır, senet/belge sahibinin ilk satışı değildir. Çünkü senet sahibi o senede tam bir şekilde mâliktir, onu satın alan bir müşteri değildir ve

sorulan ve cevabını veremediği sorular için **"Süleyman'a gidin"** derdi. Çok hadis rivâyet etmiştir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[55] **Müslim**, Buyû, 8/40.

onun bu satışı yasak değildir. Nitekim bir kimse, kendisine miras kalan bir malı teslim almadan satabilmektedir, bu yasak sayılmamıştır. Buradaki durum da bunun gibidir" demişlerdir.

Kadı Iyâz hadîsi bu şekilde yorumladıktan sonra, "Müslümanlar bu senetleri/belgeleri bu şekilde satın alırlar ve onları teslim almadan başkasına satarlardı, işte bundan men edildiler..." demektedir.[56]

Nitekim, bunu takip eden rivâyet de bu yorumu teyit etmektedir

٢٨٢- (ط ــ **مالك بن أنس** رحمه الله) بَلَغَهُ أنَّ صُكُوكًا خَرَجَتْ للنَّاسِ في زَمَنِ مَرْوانَ بنِ الحكم من طعامِ الجارِ ، فتبايع الناسُ تلك الصُّكوكَ بينهم قبل أن يَستوفوها ، فدخل زيدُ بن ثابت ورجلٌ معه من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم على مروان بن الحكم ، فقالا : أتُحِلُّ بيع الربا يا مَرْوان ؟ فقال : أعوذ بالله ، وما ذاك ؟ قالا : هذه الصكوك ، تبايَعها الناسُ ، ثم باعوها قبل أن يستوفُوها ، فبعث مروان الحَرَسَ يتتبَّعُونَها ، يَنتزِعونَها من أيدي الناس ، ويَردُّونها إلى أهلها. قال ابن وضَّاح : الرجل الصحابي : رافعُ بن خَديج ، أخرجه الموطأ.

282- Mâlik b. Enes'e şöyle rivâyet edilmiştir:

"Câr[57] deposunda bulunan yiyecek maddeleriyle ilgili senetler, Mervan b. Hakem zamanında çıkmıştı. Halk da bunları teslim almadan önce kendi aralarında ala-veresini yaparlardı. Bunun üzerine Zeyd b. Sabit, Rasûlullah'ın (as.) ashâbından bir adamla Mervan b. Hakem'in huzuruna çıkıp;

"- Sen fâiz ticaretini helâl mı kılıyorsun, ey Mervân?" dediler. Mervân;

"- Bundan Allah'a sığınırım, bu nereden çıktı?" dedi. Onlar;

"- Şu senetler!.. İnsanlar o senetleri satın alıyorlar, sonra da onları teslim almadan satıyorlar" dediler. Bunun üzerine, Mervân, onları

---

[56] **Nevevî**, X, 171 vd. Krş., **Bâcî**, IV, 285.

[57] **Câr**; sahilde yiyecek maddelerinin depolanıp halka senet karşılığı dağıtıldığı bir yerdir. **Muvatta**, dipnot, II, 397.

takip edecek muhâfızlar gönderdi. Muhâfızlar, bu senetleri satın alanlardan geri alıp sahiplerine iâde ediyorlardı."

İbn Vaddâh[58], Zeyd b. Sâbit'in yanındaki sahabînin Râfi b. Hadîc[59] olduğunu söyler.[60]

İZAH

Görülüyor ki bu hadîs, bir önceki hadîsteki ekseri âlimlerin yorumunu teyit etmekte ve adına senet düzenlenen şahsın, bu senedin muhteviyâtını teslim almadan önce onun satışını değil, ondan bu senedi satın alan müşterinin onu henüz teslim almadan bir diğer şahsa satmasını yasaklamaktadır.

٢٨٣- (ط ـ *مالك بن انس* رحمه الله) بلغه أن رجلاً أراد أن يبتاع طعامًا من رجُلٍ ، فذهب به إلى الرجل الذي يريدُ أن يبيعَهُ الطعامَ إلى السوق ، فجعل يُريه الصُّبَرَ، ويقول له: مِن أيِّها تُحِبُّ أنْ أبتاع لك؟ فقال المبتاع: أتبيعني ما ليس عندك؟ فأتَيا عبد الله ابن عمر رضي الله عنهما فذكرا ذلك له، فقال عبد الله بن عمر للمُبتاع: لا تبتعْ منه ما ليس عندَه وقال للبائع: لا تبع ما ليس عندك». أخرجه الموطأ.

---

[58] **Ebû Abdullah, Muhammed b. Vaddâh b. Bezî' el-Mervânî el-Endülüsî el-Kurtubî:** 199-286/815-899. **Kurtuba**'da dünyaya geldi. Tahsil için **Mısır, Suriye, Irak** ve **Hicaz'ı** dolaştı. **Endülüs**'te döneminin en büyük muhaddislerinden biriydi, dinî ilimlerin en önemli simasıydı. Uzun müddet **Endülüs**'te hadîs okutmuş, kendisinden bütün **Endülüs** ehli rivâyet etmişlerdir. Bakî b. Mahled ile beraber **Endülüs**'ü hadîs yurdu haline getirmişti. Muhaddis, hafız ve fakihti. **Mâlikî** fakîhi idi. Âbid ve zâhiddi. Hadisi ve İlel'ini bilirdi. Fıkıh ve Arapçaya derin bir vukûfu yoktu. Arapça bilgisi az olduğu için rivâyetlerde çokça tashîf yapardı. Bazan sahih hadisleri de reddeden bir tabiata sahipti. Fakir, ama kanaatkâr, afîf, zâhid ve âbid bir şahsiyetti. Çeşitli eserler telif etmişti; bunlardan iki risâlesi neşredilmiştir.

[59] **Ebû Abdullah, Râfi' b. Hadîc b. Râfi' b. Adiyy el-Hârisî el-Ensarî el-Evsî el-Medînî**: ö. 73/692. Medîneli ashabdandır. Küçük olduğu için **Bedir** savaşına katılamadı. **Uhud**'da kendisine bir ok isabet edince, Hz. Peygamber ona; "**ben, kıyamet günü sana şahidlik yapacağım**" demişti. **Sıffîn**'de Hz. Ali ile beraberdi. Muâviye döneminde ve sonraki yıllarda **Medîne**'de fetva verirdi. Kendisinden es-Sâib b. Yezîd, Mücahid ve Şa'bî rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Ölüm tarihi hakkında ihtilaf vardır.

[60] **Muvatta**, Buyû, 19/44.

283- Mâlik b. Enes'e rivâyet olunduğuna göre; "bir adam diğerinden vadeli olarak bir yiyecek maddesi satın almak istedi. Adam müşteriyi alarak pazara götürdü. Orada bulunan yiyecek yığınlarını göstererek;

"- Senin için bunların hangisini satın almamı istersin?" deyince müşteri;

"- Sen bana kendinde olmayan şeyi mi satıyorsun?" dedi. İkisi birlikte Abdullah b. Ömer'in yanına geldiler ve bu durumu ona anlattılar. Abdullah b. Ömer müşteriye;

"- Kendisinde olmayan şeyi ondan satın alma!", satıcıya da;

"- Kendinde olmayan şeyi satma!" dedi.[61]

İZAH

Zürkânî'nin ifadesine göre **İbn Ömer** bu çıkarımı, **Hz. Peygamber'**in, bir kimsenin satın aldığı bir yiyecek maddesini henüz teslim almadan (kabz) önce satmasını yasaklamasından yapmış olabilir. Satın alınmış bir şeyin, teslim alınmadan satılması yasaklandığına göre, henüz satın alınmamış bir şeyi satmanın , önceliklikli olarak yasaklanması gerekir.

İbn Ömer, bu görüşünü, **Hakîm b. Hizâm'** dan , sünen sahiplerinin rivayet ettiği şu hadise dayandırmış da olabilir. **Hakîm b. Hizâm** der ki: "Yâ Rasulallah, bazen müşteri bana gelir, kendisine bende bulunmayan bir mal satmamı ister. Ben, onun istediği şeyi (kendisine) satıp sonra pazardan, o malı onun için satın alabilir miyim?" diye sordum. **Hz. Peygamber:** " Yanında (mülkiyetinde) olmayan bir malı satma" buyurdu.[62]

Görülüyorki bu hadis, kişinin, akit zamanında mülkiyetinde bulunmayan bir malı, kendisinden mal isteyen birine sattıktan sora, gidi,p pazardan satın alarak , getirip adama teslim etmesi şeklinde gerçekleşen bir alış-verişi yasaklamaktadır. Böyle bir akit bâyıldır. Çünkü, ğarar, bilinmezlik/ belirsizlik içermektedir.

---

[61] **Muvatta**; Buyû, 19/45

[62] Bkz. **Ebû Davud,** Büyû, 68/3503; **Tirmizî,** Büyû, 19/1232; **Nesâî,** Büyû, 60; **İbn Mâce,** Ticârât, 20/2187.

Ancak hadis şârihleri, bu hadisteki yasağın selem akdini kapsamadığını söylemişlerdir. Bilindiği gibi selemde de akde konu olan mal, akit sırasında satıcının mülkiyetinde bulunmamaktadır. Ancak, malın vasıfları, miktarı, teslim zamanı ve teslim yeri belirlenmesi şartıyla, böyle bir satışa, istisnai olarak, hadislerde müsaade verilmiştir.[63]

٢٨٤- (خ ـ ابن عمر رضي الله عنهما) قال : كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سَفَرٍ ، فكُنتُ على بَكْرٍ صَعْبٍ لعُمَرَ ، فكان يَغْلِبُني ، فيَتقدَّمُ أمَامَ القَوْمِ فيَزْجُرُهُ عُمَرُ ، ويَرُدُّهُ ، ثُمَّ يَتقدَّمُ فيزجره، ويقول لي: أمْسِكْهُ ، لا يَتَقَدَّمْ بين يَدَيْ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال له رسول الله صلى الله عليه وسلم: « بعنيه يا عمر». فقال: هُو لكَ يا رسول الله فباعَهُ منه ، فقال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم: «هُو لكَ يا عبد الله ، فاصنع به ما شئت». أخرجه البخاري.

284- İbn Ömer anlatıyor:

"Bir yolculuk esnasında Rasûlullah (as.) ile beraber bulunuyorduk. Ben (babam) Ömer'e âit, henüz yeni binilmeye başlanan genç bir deveye binmiştim. Deveyi zaptedemiyrdum, atak yapıp kafilenin önüne geçiyor; Ömer onu engelleyip geri çeviriyordu. Sonra deve tekrar öne geçiyor, Ömer de onu engelliyor, bana da;

"- Onu tut, Rasûlullah'ın (as.) önüne geçmesin!" diyordu. Bu sırada Rasûlullah (as.);

"- Onu bana satsana Ömer!" dedi. Ömer de:

"- O senindir ya Rasûlallah" dedi ve deveyi Rasûlullah'a (as.) sattı. Rasûlullah (as.) bana;

"- Abdullah, şimdi deve senindir, istediğin gibi tasarrufta bulunabilirsin" buyurdu.[64]

---

[63] Bkz. **Hattâbî,** III, 769; **Avnu'-Ma'bûd,** IX, 402; **Bezlü'l-Mechûd,** XV, 178. Ayrıca selem akdi ve şartları için bkz. 423 nolu hadisin izahı.

[64] **Buhârî,** Buyû, 47; Hibe, 35.

İZAH

Bu hadîs, bir alışveriş akdinin **"sattım"**, **"aldım"** gibi sözlerle tamam olup, satıcı ile alıcının birbirlerinden bedenen ayrılmalarının gerekli bulunmadığına delil olarak kabul edilmiştir ki, **Hanefîler**'in görüşü böyledir. Zira Rasûlullah (as.) deveyi o anda **İbn Ömer**'e bağışlamıştır. Eğer deve o anda Rasûlullah'ın (as.) malı olmasaydı onu **İbn Ömer**'e hibe etmez, satıcı ile müşterinin birbirlerinden bedenen ayrılmalarını beklerdi. Buna göre, satış akdinin tamam olması için satıcının "**sattım**", müşterinin de "**aldım**" demek suretiyle sözle birbirlerinden ayrılmaları kâfidir. Böyle bir akitle müşteri malda dilediği tasarrufta bulunabilir. Bu konuda başka hadîslere istinat eden **İmam Şâfiî**, akit meclisinin sonuna kadar taraflara bir muhayyerlik hakkı tanımıştır. Fıkıh literatüründe buna meclis muhayyerliği denir. Böyle bir muhayyerlik, bu hadîsin zâhirine aykırı düşmektedir. Bunun için ki, **Şâfiî** fukahası bu hadîsi, Rasûlullah ile **Hz. Ömer** arasında sözlü akit gerçekleştikten sonra, **Ömer**'in Rasûlullah'tan biraz geri kalmış veya biraz ileriye geçmiş olması muhtemeldir, diye tevil etmişlerdir.

HADÎSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER

Yukarıda kaydolunan hükümden başka bu hadîsten şu hükümler de çıkarılmıştır:

1- Alış–verişte satıcının, malını müşteriye arz etmesi şart değildir. Müşterinin, **"malını bana satar mısın?"** şeklinde bir pazarlık kapısı açması da câizdir.

2- Akitten sonra satıcıya malın bedelini vermeden önce müşterinin o malda tasarrufu câizdir.

3- Satın alınan bir malın, teslim alınmadan önce, satıcıdan başkasına hibe edilmesi, tasadduk olarak verilmesi ve rehin olarak verilmesinin câiz olacağına **İmam Muhammed** bu hadîsle delil getirmiştir.

4- Sahâbenin Rasûlullah'a (as.) saygısı ve yürürken onun önüne geçmedikleri beyân edilmektedir.

5- Hayvanları azarlamak câizdir.

6- Rasûlullah'ın (as.), ashâbını koruyup gözettiği ve onları sevindirmeye olan arzusu beyan edilmektedir.[65]

الفصل الثالث

في بيع الثمار و الزرع

و فيه ثلاثة فروع:

الفرع الأول

في بيعها قبل إدراكها و أمنها من العاهة

III – MEYVE VE TAHILLARIN SATIŞI

1- HENÜZ YETİŞMEDEN VE ÂFETTEN KURTULMADAN ÖNCE SATIŞI

٢٨٥ - (خ م ط د س ت ـــ ابن عمر رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**لا تَبيعوا الثَّمَرَ حتَّى يَبْدُوَ صلاحُه ، ولا تَبيعوا الثَّمَرَ بالتَّمر**». قال سالمٌ : وأخبرني عبد الله بن عمر عن زيد بن ثابت ، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم، رخَّصَ بعد ذلك في بيع العَرِيَّةِ بالرُّطَبِ أو بالتَّمر، ولم يُرَخِّصْ في غَيره.

وفي رواية : أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع الثمار حتى يبدوَ صَلاحُها ، ونهى البائع والمبتاع.

وفي أخرى : نهى النبيُّ صلى الله عليه وسلم عن بيع الثَّمَرَة حتى يَبْدُوَ صلاحُها ، وكان إذا سئل عن صلاحها قال : « **حتى تذهب عاهتُه** ». هذه رواية البخاري ومسلم. ووافقهما الموطأ وأبو داود على الرواية الثانية ، وقال : « **نهى البائع والمشتري** ». ووافقهما النسائي على الأولى والثانية.

---

65 Aynî, XI, 231; İbn Hacer, IV, 281-82; Kâmil Miras, *Tecrid*, VI, 423.

وفي رواية لمسلم والترمذي وأبي داود والنسائي : أن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع النَّخْل حتى يَزْهُوَ ، وعن السُّنْبُلِ حتى يَبْيَضَّ ويأمَنَ العَاهَةَ ، نهى البائع والمشتري.

وفي أخرى لمسلم قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **لا تَبْتَاعُوا الثَّمَرَ حتَّى يَبْدُوَ صَلاحُه ، وتَذْهَبَ عنه الآفَةُ** » ، قال : يبدو صَلاحُهُ : حُمْرَتُه وصُفْرَتُه.

وفي أخرى له وللنسائي : حتى يبدُو صلاحُه ، ولم يَزِدْ.

285- İbn Ömer'den rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur

" Salahı zahir oluncaya/olgunluk belitisi görülünceye kadar yaş meyveyi satmayın! Ayrıca yaş hurmayı kuru hurma karşılığında satmayın!"

Sâlim b. Abdullah demiştir ki:

"Abdullah b. Ömer'in Zeyd b. Sâbit'ten naklettiğine göre; Rasûlullah (as.) böyle yaş hurmanın, kurusu ile değiştirilmesini yasakladıktan sonra ariyyenin (belli bir ağaçtaki yaş hurmanın yerdeki) yaş veya kuru hurma ile değiştirilmesine müsaade buyurdu. Bundan başkasına izin vermedi."[66]

RİVÂYETLER

Bir rivâyet de şöyledir: "Rasûlullah (as.) salahı (olgunluk belirtisi) görülünceye kadar yaş meyveleri satmayı yasakladı. Bundan satanı da, satın alanı da nehiy buyurdu."

Bir başka rivâyette İbn Ömer; "Hz. Peygamber olgunluk belirtisi görülünceye kadar yaş meyveleri satmayı yasak etti" demiş, kendisine salahından maksadın ne olduğu sorulunca da; 'zarar görme tehlikesi ortadan kalkıncaya kadar' diye cevap vermiştir.

Bu rivâyetler, **Buhârî** ve **Müslim**'e aittir.

İkinci rivâyeti aynı lafızlarla **Muvatta** ve **Ebû Davud** da tahrîc etmişlerdir. Onların rivâyetinde; "Bundan satıcıyı da müşteriyi de nehiy buyurdu" ifâdesi de yer almaktadır.

---

[66] **Buharî** Zekât, 58; Buyû; 82, 87; **Müslim**, Buyû, 13/9-52; **Muvatta**; Buyû, 8/10; **Ebû Davûd** Buyû, 23/3367; **Tirmizî**, Buyû, 15/1226-27; **Nesaî**, Buyû, 44/28.

Nesaî ise hem birinci hem de ikinci rivâyeti **Buhârî** ve **Müslim**'in lafızlarıyla tahrîc etmiştir.

Müslim, Tirmizî, Ebû Davud ve **Nesaî**'ye âit diğer bir rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah (as.) olgunlaşıncaya kadar hurmayı, tanesi beyazlaşıp âfetten kurtulacak hale gelinceye kadar başağı satmaktan men etti. Bundan hem satıcıyı ve hem de müşteriyi nehiy buyurdu."

Müslim'in bir başka rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Meyveyi olgunluğu belirip âfetten kurtulma devresine girinceye kadar satmayın!"

İbn Ömer de; "salahın ortaya çıkması, meyvenin kızarması ve sararmasıdır" demiştir.

Yine **Müslim** ve **Nesaî**'ye âit diğer bir rivâyette ise; **"salahı (olgunluk belirtisi) görülünceye dek..."** kısmına kadar olan yer nakledilmiş, başka bir ilâve yapılmamıştır.

İZAH

Olgunluk belirtisi görülünceye kadar" şeklinde tercüme ettiğimiz ifâdenin aslı "Büdüvvü's-salâh : salahın zahir olması"dır. Bundan kastedilen ise, hadîsin bazı rivâyetlerinde **Abdullah b. Ömer** tarafından da işaret edildiği gibi, meyvenin kızarması veya sararması gibi olgunluk alâmetlerinin görülmesi ve meyvenin tat, yumuşaklık, yenmeye elverişli olma açısından bulunması istenen bir duruma gelmesidir. Bu da meyvenin cinsine göre değişiklik arzeder.

Bunu takip eden hadîslerde de görüleceği üzere bu mana; " حتى يوزن ", " حتى يأكل منه أو يؤكل ", " حتى يطيب ", " حتي تشقح ", " تزهو ", " حتى يطعم ", " حتى تنجو من العاهة " gibi değişik kelimelerle ifâde edilmiştir. 293 numaralı hadîsin izahında da geleceği üzere bazı âlimler, bunu belli bir zamana bağlamış ve bundan maksat, Süreyyâ/ ülker yıldızının doğmasıdır, bu sırada meyvede olgunlaşma görülmese de netice değişmez, demişlerdir. Ancak bu görüş fazla

taraftar bulmamıştır. **Ebû Hanîfe** ise **"salahı ortaya çıkmasından maksat, meyvenin, ağacında tamamen belirmiş bulunmasıdır"** demiştir.

Meyvelerin satışı konusunda müctehidlerin görüşüne gelince:

Henüz oluşmamış meyvenin satışına âlimler cevâz vermemişlerdir. Zira bu henüz var olmayan şeyin satışı ve ağacın birkaç yıl için satışı kabilindendir. Halbuki Rasûlullah (as.) ağacı birkaç yıllığına satmayı yasaklamıştır. **Hz. Ömer** ile **Abdullah b. Zübeyr**'in ağacı birkaç yıllığına satmayı câiz gördükleri rivâyeti de vardır.

Henüz olgunlaşmamış olsa bile oluşmuş meyvenin toplandıktan sonra satışının câiz olacağı konusunda ihtilâf yoktur.

Bu durumdaki meyvenin henüz dalında iken satışı da, ekseri müctehidlere göre, hemen kesilip toplanması şartıyla câizdir. **Sevrî** ve **İbn Ebî Leyla**'dan yapılan bir rivâyet ise bunun câiz olmayacağı şeklindedir. Bunların delili zikri geçen hadîsin zâhiridir. Ekseriyet ise, hadîsteki yasağın sebebini dikkate almış ve bunun, meyvelerin olgunlaşıncaya kadar çok kere bir tabiî âfete maruz kalması ihtimali olduğunu tespit etmişlerdir. Bu hususa, bundan sonra gelecek olan şu hadîste işaret edilmektedir:

Hz. Peygamber (as.), olgunlaşmamış meyvenin satışını yasakladıktan sonra; **"Eğer Allah meyveyi kısmet etmezse, o zaman neye karşılık kardeşinin malını helâl sayarsın?"** buyurmuştur. Satış, meyvelerin hemen toplanması şartıyla yapılırsa, âfete uğrama ihtimali ortadan kalkmaktadır, diye düşünmüşlerdir.

Bu durumdaki meyvenin, olgunlaşıncaya kadar dalında bırakılması şartıyla satışı ise câiz görülmemiştir. Hatta bu hükümde icmâ bulunduğu dahi söylenmiştir. Ancak **İbn Hacer**, **İbn Ebî Habîb**'in bunu da câiz gördüğünü ileri sürerek, bu konuda icmâın bulunmadığını ifâde etmiştir.

Kezâ böyle bir meyvenin mutlak olarak, yani kayıtsız şartsız satışı ise tartışmalıdır: **Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak, Leys, Sevrî** ve diğer bir kısım âlimler bunu câiz görmemişlerdir. Bunların delili izahını yaptığımız bu hadîstir.

Hanefîler ve **Evzâî** ise buna cevâz vermişlerdir. Ayrıca **Ebû Hanîfe**, bu durumda alıcının meyveleri hemen toplaması gerekir demiştir. Bu satışı câiz görenlerin delili, **Buhârî**'nin **Abdullah b. Ömer**'den rivâyet ettiği; **"Kim aşılanmış (meyveli) bir hurma ağacını satarsa, meyvesi satana aittir. Meğer ki alıcı onun, kendisine âit olmasını şart koşmuş olsun"**[67] hadîsidir. Bu hadîs, meyvenin ağaçtan ayrı olarak ve olgunlaşmadan satılmasının mübah olduğuna delâlet eder. Zira, şart koşulmadıkça satılan şeye dahil olmayan bir şey, müstakil olarak da satışa konu olabilir. Bu hadîste de, olgunlaşmamış meyvenin, şart koşulmadıkça satışa dahil olmayacağı ifâde edilmiştir. Dolayısıyla bunlar tek başına satış konusu olabilirler. Mutlak akit de mevzûun derhal teslimini gerektirir. Bu ise, kesip toplama şartına eşittir.

Bu görüş sahiplerine göre, karşı görüştekilerin delil olarak kullandıkları hadîste ifâde edilen yasak, henüz oluşmamış meyveyi satmaya dairdir. Daha önce de temas edildiği gibi bu, satıcının, elinde mevcut olmayan bir şeyi satması kabilinden olur ki, Rasûlullah (as.) bunu yasaklamıştır. Yine aynı hadîsi, hemen kesmeyip bekletmek şartıyla satışı yasaktır şeklinde yorumlamak da mümkündür.

Tahâvî'nin ifâdesine göre bazı âlimler de bu hadîsteki yasağın, haramlık bildirmek için değil, ashâbın, aralarında çıkan ihtilaflar dolayısıyla, bu konuda sık sık Hz. Peygamber'e (as.) başvurmaları sonucunda Hz. Peygamber'in onlara yapmış olduğu bir tavsiye niteliğinde olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe **Zeyd b. Sâbit**'ten rivâyet edilen 289 numaralı hadîsi delil olarak kullanmışlardır.

Olgunlaşmış, fakat henüz dalından toplanmamış meyvenin satışı, toplanması şartıyla olduğu takdirde ihtilâfsız câiz görülürken; ağaçta bırakılması şartıyla olursa, **Ebû Hanîfe** buna cevâz vermemiştir.[68]

Fıkıh kitaplarında sebzeler de meyveler gibi mütâlaa edilmiştir.[69]

---

[67] **Buharî**, Buyû, 90.

[68] *İbn Rüşd*, II, 164 vd.; **İbn Hacer**, IV, 329, 331; **Aynî**, XI, 298 vd.; XII, 2 vd.; **Kâsânî**, *Bedâî*; VI, 2996 vd.; **Nevevî**, *Şerh Sahihi Müslim*, X, 181 vd.; **Şevkânî**, , V, 184; **Karaman**, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, II, 160.

KISIM KISIM OLGUNLAŞAN MAHSÛLÜN SATIŞI

Kabak, patlıcan, salatalık, incir, kavun, karpuz gibi hepsi birden olgunlaşmayıp kısım kısım olgunlaşan zirâî ürünler satış akdine konu oldukları takdirde, bu akdin cevâzı da tartışılmıştır: **Hanefî, Şâfiî** ve **Hanbelî** mezhepleri, akdin yalnızca olgunlaşmış bulunan mahsûller için geçerli ve câiz olacağı hükmünü benimsemişlerdir. Ancak bazı **Hanefî** âlimleri, halkın teâmul ve ihtiyaçlarını göz önüne alarak, olgunlaşanlara tebean diğerlerinin satışı da câiz olur demişlerdir. **Mâlikîler** ise peşi peşine yetişen mahsûlleri ikiye ayırarak, fâsılasız olanları ittifakla câiz görmüşler; iki mahsûl arasında fâsıla bulunması durumunda iki gruba ayrılmışlardır.[70]

TAHIL ÜRÜNLERİNİN SATIŞI

Bu hadîsin bir rivâyetinde geçtiği üzere, Hz. Peygamber (as.) beyazlaşıp âfetten kurtulacak bir duruma gelmedikçe, (taneli) başağın satışını yasaklamıştır. Konuyla ilgili olarak müctehidlerin tafsilatlı görüşleri ise şöyledir:

Henüz yetişmemiş hububat cinsi yeşil mahsûllerin, biçilmesi şartıyla satışını ekseri müctehidler câiz görmüşlerdir. **Süfyân es-Sevrî** ve **İbn Ebî Leyla** ise buna cevâz vermemişlerdir.

Bu tür mahsûlün, biçilme şartı olmaksızın satışını ise, **İbn Hazm** dışındaki fakihler sahih görmemişlerdir.

Yetişmiş de olsa, başak içerisindeki tanelerin (mesela buğdayın) başaktan ayrı olarak satışı ittifakla câiz görülmezken, bu tür mahsûlün başağı ile birlikte satılmasının cevâzı tartışmalıdır: **Ebû Hanîfe**, **Mâlik** ve diğer ekseri fakihler bunu câiz görürlerken, **Şâfiîler** tafsilâta tabi tutmuşlardır: Eğer bitki, arpa ve mısır gibi taneleri görünen mahsûllerden ise, bu tür mahsûlleri başağıyla birlikte satmak câizdir. Buğday gibi kavuzlu olup taneleri görünmeyenlerden ise, **Şâfiî**'nin yeni mezhebine göre câiz değildir. Bu mezhepte sahih kabul edilen görüş de budur.

---

[69] **Karaman**, II, 160.

[70] **Kâsânî**, *Bedâî*; VI, 2997; **Karaman**, II, 162.

Yetişmemiş mahsûlü, tarla ile birlikte şartsız olarak satmak, tarlaya tebean câiz görülmüştür.[71]

İzahı sadedinde bulunduğumuz bu hadîste, kuru meyve karşılığında yaş meyvenin satışı da yasaklanmış, ancak ariyye satışı bundan istisnâ edilmiştir. Ariyye satışı, bundan sonra gelen özel bölümünde açıklanacaktır.

٢٨٦ - (خ م ط س ــ **أنس بن مالك** رضي الله عنه) أنَّ النَّبي صلى الله عليه وسلم نَهى عن بيع الثِّمار حتَّى تَزْهوَ ، فقلنا لأنس : ما زَهْوُها ؟ قال : تَحْمَرُّ وتَصْفَرُّ ، قال : أرأيتَ إنْ مَنَعَ الله الثَّمَرَةَ ، بِمَ تَستَحِلُّ مالَ أخيكَ ؟ وفي رواية قال النبي صلى الله عليه وسلم :

«إنْ لم يُثْمِرها الله ، فَبِمَ تَستَحِلُّ مَالَ أخيكَ؟» أخرجه البخاري ومسلم والموطأ والنسائي.

286- Rivayete göre, Enes b. Mâlik; "Rasûlullah (as.) olgunlaşıncaya kadar meyvelerin satışını yasakladı" demişti.

Râvî der ki:

"Bunun üzerine biz Enes'e;

"- Meyvenin olgunlaşmasından maksat nedir?" diye sorduk. O;

"- Kızarması ve sararmasıdır" diye cevap verdi ve şöyle devam etti:

"- Ne dersin? Şayet Allah, meyveyi kısmet etmezse kardeşinin malını neyin karşılığı olarak helâl sayacaksın?"[72]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Eğer Allah meyve vermezse kardeşinin malını neye karşılık helâl sayarsın?"

Hadîsi **Buharî, Müslim, Muvatta** ve **Nesaî** tahric etmiştir.

---

[71] *İbn Rüşd*II; 167; **Nevevî**, X, 182 vd.; **Kâsânî**, VI, 2997 vd.; **Şevkânî**, V, 185 vd.

[72] **Buharî** Zekât, 58, Buyû, 85, 86, 87, 93; **Müslim**, Musâkât, 3/15; **Muvatta** Buyû, 8/11; **Nesaî**, Buyû, 29.

İZAH

Görüldüğü üzere, bu hadis, **Hz. Enes'**e nisbet edilerek nakledildiği gibi, **Enes** kanalıyla **Hz. Peygamber'** e nisbet edilerek de naklolunmuştur. Ekseri rivâyetlerde durum böyledir.

Hadîste meyvenin olgunlaşma devresinden önce satılması yasağının hikmeti, belîğ bir üslupla ifâde buyurulmuştur. Belâgat âlimlerinin açıklamalarına göre burada söz, soru şeklinde ifâde olunmakla birlikte kendisinden emir kastedilmiştir ki, bu en belîğ bir kinâye tarzıdır.

Yine gerek bu hadîsteki, gerekse bundan önce geçen ve bundan sonra gelecek olan buna benzer hadîslerdeki yasak, ekseri ahvâle göre vârit olmuştur. Zira mahsûl, insanların gücü dahilinde olmayan bir takım tabiî âfetlere, olgunlaşma devresinden önce maruz kaldığı gibi sonra da kalır. Fakat meyvelerin olgunlaşmaya başladığı zamanla toplama zamanı arasındaki süre, önceki devre nispetle çok kısadır. Bu nispete göre de âfet tehlikesi azdır. Mahsûller çeşitli tabiî âfetlerden genellikle ilk devrelerinde etkilenirler. Bu sebeple onların bu devrelerde satışı yasaklanmıştır.

Burada daha önceki hadîsin izahında temas edilmeyen bir fıkhî hükme yer vermemiz uygun olacaktır: Henüz iyiliği ortaya çıkmadan ağaç üzerinde iken satılan meyveye[73] herhangi bir tabiî âfet ârız olursa, meydana gelen zararı satıcı mı, yoksa alıcı mı çekecektir? Ekseri selef âlimleri, **Ebû Hanîfe**, **Sevrî, Ebû Yusuf, Muhammed**, yeni kavline göre **Şâfiî**, **Taberî, Davud ez-Zâhirî** ve arkadaşları, âfet meyve ağaçlarını teslim aldıktan sonra müşterinin elinde iken meydana gelirse, az olsun çok olsun zarar müşteriye aittir; şayet satıcının elinde iken meydana gelirse satıcıya aittir, dolayısiyle müşteriden alması gereken bedeli iptal eder, demişlerdir.[74]

---

[73] Toplanması şartıyla meyvenin iyiliği ortaya çıkmadan önce de satılabileceğine ekseri müctehidlerin cevâz verdiğini daha önce kaydetmiştik. Bunun için 285 nolu hadîsin izahına bakınız.

[74] **Aynî**, XII, 7 vd.; **Kâmil Miras**, *Tecrîd*, VI, 502 vd.

٢٨٧- (م س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «لا تَبتاعوا الثَّمرَ حتى يَبدُوَ صلاحُه ، ولا تبتاعوا الثَّمرَ بالتَّمْرِ». أخرجه مسلم والنسائي.

287- Ebû Hureyre'den rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Salahı zahir olmadan (olgunluk belirtisi görülmeden) meyveyi satın almayın, kuru hurma karşılığı yaş hurmayı da satın almayın!"[75]

İZAH

Görülüyor ki bu hadîs, yaş hurmanın kuru hurma karşılığında satılamayacağını ifâde etmektedir. Bu ve benzeri hadîsleri dikkate alan âlimler, kendisinde riba (fâiz) cereyan eden malların, miktarları eşit olsa bile yaşı ile kurusunun birbiriyle değiştirilmesinin câiz olmayacağını söylemişlerdir. Meselâ; yaş hurma ile kuru hurmayı, yaş üzüm ile kuru üzümü ve başaktaki buğday ile safi buğdayı değiştirmek gibi. Aralarında **Ebû Yusuf** ve **Muhammed**'in de bulunduğu ekseri âlimlere göre bunların kesilip toplanmış olmaları ile ağaç üzerinde bulunmaları arasında fark yoktur. **Ebû Hanîfe** ise, bunların toplanmış olanlarını, kendi cinsleriyle eşit olarak değiştirilmesinde bir sakınca görmemiştir. Ona göre dalından toplanmış taze hurmayı, aynı miktar kuru hurma karşılığı; toplanmış yaş üzümü aynı miktar kuru üzüm karşılığında satmak câizdir. **Hanefîler**'den **Tahâvî** ve **İbnü'l-Münzir**'in beyanına göre, **Ebû Sevr** de bu görüştedir. Buna cevâz vermeyenler, yaş hurmanın kuruyunca azalacağını ve böylece kuru hurma ile aralarındaki eşitliğin bozulacağını dikkate almışlar; ayrıca bu tür bir alış-verişi Hz. Peygamber'in (as.) yasakladığı *"Müzâbene"* satışı olarak kabul etmişlerken; **Ebû Hanîfe**, böyle bir alış-verişin cevâzı için eşitlikten başka bir şart ihtivâ etmeyen hadîsleri dikkate alarak, akit anında miktarların eşit olmasını kâfi görmüştür. Ayrıca ona göre, yasak olan

---

[75] **Müslim** Buyû, 13/57; **Nesâî**, Buyû, 28.

"Müzâbene", toplanmış hurmayı, dalındaki hurma karşılığında satmaktan ibârettir.[76]

Buna cevâz vermeyen ekseri âlimler de "**ariyyeyi**" bu yasak kapsamı dışında tutmuşlardır.

Gerek "**ariyye**" ve gerekse "**müzâbene**" hakkında daha sonra gelecek olan özel bölümlerinde bilgi verilecektir.

٢٨٨- (خ م د س ـــ ***جابر بن عبد الله*** رضي الله عنه) أنَّ رسول الله نَهى أنْ تُباعَ الثَّمَرَةُ حتى تُشْقِحَ ، قيل : وما تُشْقِحُ ؟ قال : « **تَحْمَارُ وتَصفَارُ ، ويؤكلُ منها** » ، هذه رواية البخاري ومسلم وأبي داود ، إلا أنَّ مسلمًا زاد في أوله زيادة تَجيءُ في الفرع الثالث من هذا الفصل مع الحديث تامًّا، ورواية النسائي قال: نهى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عن بيع النخل حتى يُطْعِمَ.

وفي رواية لمسلم قال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الثَّمَر حتى يَبدُوَ صلاحُه ، وفي أخرى قال : نهى عن بيع الثَّمر حتى يَطيبَ.

وفي أخرى لأبي داود قال : نهى عن بيع الثَّمر حتى يبدوَ صلاحُهُ ، ولا يُباعُ إلا بالدِّينار والدرهم إلا العرايا.

288- Câbir b. Abdullah'tan şöyle rivâyet olunmuştur:

"Rasûlullah (as.) olgunlaşıncaya kadar meyveyi satmayı yasakladı."

Kendisine;

"- Olgunlaşmak ne demektir?" diye sorulunca;

"**- Kızarması, sararması ve yenir hale gelmesidir**" diye cevap vermiştir.[77]

---

[76] *İbn Rüşd*, II; 152; **Aynî**, XI, 290; **Nevevî**, X, 188; **Şevkânî**, V, 188.

[77] **Buharî**, Zekât, 58; Buyû, 83, 85; **Müslim**, Buyû, 13/53; **Ebû Davud**, Buyû, 23/3370, 3373; **Nesaî**, Buyû, 29.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî, Müslim** ve **Ebû Davud**'a aittir. Ancak **Müslim**, rivâyetinin baş tarafına bir ilâve daha yapmıştır ki, bu ilâve, bu faslın üçüncü fer'inde hadîsle birlikte tam olarak gelecektir.

Nesaî'nin yaptığı rivâyette râvî şöyle demiştir:

"Rasûlullah (as.), yenilecek hale gelmedikçe hurmanın satışını yasak etti."

Müslim'e âit bir rivâyette de râvî şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (as.) salahı/olgunluk belirtisi görülünceye (olgunluğu) kadar meyveyi satmayı yasakladı."

Yine **Müslim**'in diğer bir rivâyetinde ise ravî; "Rasûlullah (as.), olgunlaşıncaya kadar meyveyi satmayı yasakladı" demiştir.

Ebû Davud'a âit bir başka rivâyette de şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (as.) salahı/olgunluk belirtisi görülünceye kadar meyveyi satmayı yasakladı. Arâyâ (satışı) dışında (yaş meyve) ancak dinar ve dirhem ile satılır" buyurdu.

İZAH

Görüldüğü üzere hadîsin metninde soruyu soran ve cevap veren zatların isimleri belirtilmemiştir. Metnin ifâdesinden bu cevabı verenin **Câbir** olduğu hatıra gelmektedir. **İsmâilî**'ye göre de durum böyledir. Yani soruyu soran, hadîsi **Câbir**'den rivâyet eden **Saîd b. Mînâ**, cevabı veren ise **Câbir**'dir. **Ahmed b. Hanbel**'in bu hadîsi rivâyet ederken yaptığı tespite göre ise, soruyu soran, hadîsin üçüncü râvîsi tâbiûn âlimlerinden **Süleym b. Hayyân,** cevâbı veren ise hadîsi **Câbir**'den rivâyet eden **Saîd b. Mînâ**'dır. Konu bu şekilde iftilâflı bulunduğundan tercümede soruyu soran ile cevabı verenin isimlerini belirtmedik.

"**Olgunlaşma**" olarak tercüme ettiğimiz, metindeki ***"tuşkıh – işkah"*** kelimesinin anlamını soran kimseye râvînin verdiği cevap "**kızarması ve sararması**" şeklinde tercüme ettiğimiz "***ihmirâr*** ve ***isfirâr***" kelimelerini **Hattâbî**, kırmızılığın ve sarılığın koyulaşmadan meyvede ilk görüldüğü bir devir olarak açıklamıştır. **Aynî,**

Hattâbî'nin bu açıklamasının sülâsî mücerret sigasının ifâde ettiği bir mana olduğunu, ziyâde sigasının ise çokluğa ve mübâlağaya delâlet ettiğini, binâenaleyh, *"ihmirâr ve isfirâr"* kelimeleri de ziyâde sigası olduğundan, bu devrenin, meyvenin kızarma ve sararmasının tamamiyle arttığı olgunluk devresi olduğunu söyler. Ancak **Kâmil Miras**, meyve satışlarında geçerli olan örfü dikkate alarak, **Hattâbî**'nin görüşünü tercih etmiştir.[78]

٢٨٩- (خ د ـــ ***زيد بن ثابت*** رضي الله عنه) قال: «كان النَّاسُ في عَهْدِ رسول الله صلى الله عليه وسلم يتبايعون الثِّمارَ فإذا جَدَّ النَّاسُ وحضر تَقاضِيهِم قال المُبتاعُ: إنَّه أصاب الثَّمرَ الدَّمانُ أصابه مُراضٌ أصابه قُشامٌ عاهاتٌ يَحْتَجُّونَ بها فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم لَمَّا كَثُرَتْ عنده الخُصُومةُ في ذلك: «إمَّا لا، فلا تَبَايَعُوا حتَّى يبدوَ صلاحُ الثَّمَرِ» كالمَشُورَةِ يُشيرُ بها لكثرة خُصومتِهم».

هذه رواية البخاري. وأخرجه أبو داود بزيادة في أوله بعد قوله: «**يتبايعون الثِّمار**»، فقال: «**قبل أن يبدُوَ صلاحُها**» وزاد في آخره بعد قوله: «**وخصومتهم**» فقال: «**واختلافهم**».

289- Zeyd b. Sâbit[79] anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) zamanında halk (olgunlaşmamış) meyveleri alıp satarlardı. Meyveyi toplayıp da karşılığını ödeme zamanı gelince

---

[78] **Aynî**, XII, 5 vd.; **Kamil Miras**, *Tecrîd*, VI, 500; **Hattâbî**, *Meâlim*, III, 667.

[79] **Ebû Saîd, Zeyd b. Sâbit b. ed-Dahhâk el-Ensarî:** ö. 45/665. Meşhur sahabîlerdendr. Hz. Peygamber **Medîne**'ye geldiğinde 11 yaşında idi. Küçük olduğu için **Bedir** savaşına katılamadı. **Uhud** ve sonraki bütün savaşlara katıldı. Uzun süre vahiy kâtipliği yapmıştır. Ashabın fukahasındandı. Özellikle Kur'ân'ı ve ferâizi çok iyi bilirdi. Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'an'ı cemeden ve Hz. Osman döneminde de Kur'an'ı teksir eden heyetin başkanlığını yapmıştır. Hz. Ömer **Medîne**'den ayrılınca vekâleti ona verirdi. Hz. Peygamber'in isteği üzerine İbraniceyi de öğrenmişti. Fetva verme ehliyetini haizdi. **Medîne**'de vefat etti. Mezara konulduğunda İbn Abbas büyük bir üzüntü ile; **"bugün îlmi defnettik"** demişti. Kendsinden oğlu Hârice, Tavus ve Ebân b. Osman ve ayrıca pek çok sahabî rivâyet etmiştir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

müşteri, mahsûle duman (küf, çürüme), hastalık ve âfetler ârız oldu diyerek; türlü bahânelerle dava açarlardı. Bu konuda Rasûlullah'a (as.) başvurular çoğalınca, Hz. Peygamber, başvuruların çokluğu sebebiyle, onlara öğüt kabilinden şöyle buyurdu:

"- **Eğer siz olgunlaşmamış meyvenin alım-satımını bırakmayarak birbirinizi dava etmekten vaz geçmeyecekseniz,** (ağaç üzerindeki) **meyve olgunlaşmadan alış-veriş yapmayınız!**"[80]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî**'nindir.

Aynı rivâyeti **Ebû Davud** da tahrîc etmiştir. O, rivâyetin baş tarafında, **"meyve alış-verişi yaparlardı"** ifadesinden sonra; **"iyiliği ortaya çıkmadan önce"** şeklinde; son tarafında da, **"başvurularının** çoğalması" ifâdesinden sonra; **"ihtilâflarının çoğalması"** şeklinde bir ilâvede bulunmuştur.

İZAH

285 nolu hadisin izahında da ifâde edildiği üzere bu hadîs olgunlaşmamış meyvenin satışı ile ilgili yasağın haramlık bildirmek için olmayıp, Hz. Peygamber'in bir tavsiyesi niteliğinde olduğuna delil olarak kullanılmıştır.

٢٩٠- (خ م ــ ابن عباس رضي الله عنهما) سأله سعيد بن فَيْرُوز ، عن بَيْع النخل ؟ فقال نَهَى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع النخل حتَّى يَأكُلَ منه ، أو يُؤكَلَ ، وحتَّى يُوزَن ، قال: فقلتُ : مَا يُوزَنُ ؟ فقال رجلٌ عنده : حتى يُحْزَرَ. أخرجه البخاري ومسلم.

290- Saîd b. Firûz[81], İbn Abbas'a hurma satışını sormuş, o da;

---

[80] **Buhârî**, Buyû, 85; **Ebû Davud**, Buyû, 23/3372.

[81] **Ebû'l-Buhterî, Saîd b. Firuz et-Tâî el-Kûfî**: ö. 83/702. Kûfeli meşhur tâbiîlerdendir. İbn Abbas ve İbn Ömer gibi ashâbın ileri gelenlerinden hadîs rivâyet etmiştir. Kendisinden Amr b. Mürre ve Seleme b. Küheyl rivâyet etti. Ebû Zür'a, İbn Main, Ebû Hâtim gibi tenkitçiler onun sikâ muhaddislerden olduğunu

"- Hz. Peygamber, (sahibi) kendisinden yeyinceye, yahut yenilinceye ve tartılıncaya kadar hurmayı satmayı yasakladı" diye cevap vermiştir. Saîd der ki: Bunun üzerine ben;

"- Tartılmadan maksat nedir?" diye sordum. İbn Abbas'ın yanında bulunan bir adam;

"- Göz kararı ile tahmini bir ölçü konuluncaya kadar" dedi."[82]

İZAH

Görülüyor ki bu hadîste de, yenilecek bir duruma gelmedikçe meyvenin satılmasının câiz olmadığı ifâde edilmektedir.

Yine burada, bu konuyla ilgili diğer hadîslerde yer almayan bir hususa temas edilmektedir ki, o da göz kararı ile satmaktır. Ziraî mahsûllerin göz kararı ile satışı meselesi, daha önce geçen 274 numaralı hadîsin izahında açıklanmıştı.

٢٩١- (ط ـ *عمرة* رحمها الله) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع الثّمارِ حتَّى تَنجُوَ من العاهة. أخرجه الموطأ.

291- Amra (bint Abdurrahman b. Sa'd b. Zürâre); "Rasûlullah (as.) âfetten kurtulacak bir duruma gelinceye kadar meyveyi satmayı yasakladı" demiştir.[83]

٢٩٢- (ت د ـ *أنس* رضي الله عنه) أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم نَهى عن بيع العِنَب حتَّى يَسْوَدَّ ، وعن بيع الحبّ حتَّى يشتَدَّ. أخرجه الترمذي وأبو داود.

292- Enes rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.), kararıncaya kadar üzümü satmayı; (iyice yetişip) sertleşinceye kadar da buğdayı satmayı yasakladı."[84]

---

söylemişlerdir. Ancak dinlemediği sahabîlerden mürsel rivâyette bulunurdu. Fakih, âbid, salih ve fâzıl bir şahsiyetti. **Cemâcim** vakasında öldürüldü.

[82] **Buhârî**, Selem, 3; Buyû 85; **Müslim** Buyû, 13/55.

[83] **Muvatta**, Buyû, 8712.

[84] **Tirmizî**, Buyû, 15/1228; **Ebû Davud**, Buyû, 23/3371.

٢٩٣ - (ط ـ خارجة بن زيد [بن ثابت] رضي الله عنه) أنّ أباه كان لا يبيع ثمارَه حتى تطلُعَ الثُّريَّا. أخرجه الموطأ.

293- Hârice b. Zeyd'in[85] anlattığına göre; "babası (Zeyd b. Sabit) Süreyya yıldızı doğuncaya kadar meyvesini satmazmış."[86]

İZAH

Bu hadîs, 285 nolu hadîs izahında da kısaca temas edildiği gibi, iyiliğin ortaya çıkmasında muteber olan, Süreyya (Ülker) yıldızının doğmasıdır, diyen âlimlerin delillerindendir. Bu görüşü destekleyen başka rivâyetler de vardır.[87] Bu rivâyetlerde Süreyya yıldızı doğunca meyvelerden âfet tehlikesinin kalkacağı ifâde edilir. Bu yıldızın ise yaz mevsiminin girdiği günün sabahında doğduğu[88], bunun da yaz sıcaklarının başlangıcı olduğu ve meyvelerin olgunlaşmaya başladığı belirtilir.[89] Ancak daha önce de geçtiği üzere, ekseri âlimler bu konuda belli bir zamana değil, meyvenin olgunlaşmasına itibar etmişlerdir.

---

[85] **Ebû Zeyd, Hârice b. Zeyd b. Sâbit el-Ensarî en-Neccarî el-Medenî:** ö. 99/717. Medîneli büyük tâbiîlerdendir. Meşhur sahabî Zeyd b. Sâbit'in oğludur. Hz. Osman dönemine yetişmiştir. Babasından ve Sehl b. Sa'd'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden Ebû'z-Zinâd ve Zührî rivâyet ettiler. Fukaha-i seb'adan ve Medîne'nin en gvenilir âlinlerindedi. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmştir. Ancak rivâyeti azdır.

[86] **Muvatta** Buyû, 8/13.

[87] Bu rivâyetler ve değerlendirmeleri için bkz., **Aynî**, XII, 4; **Bâcî**, IV, 222.

[88] **İbn Rüşd**, bu yıldızın Mayıs ayından 12 gece geçtikten sonra göründüğünü söyler. Bkz., *Bidâyetü'l-Müctehid*, II, 166.

[89] **Aynî**, XII, 4; ***İbn Rüşd***, II, 166; **Hattâbî**, II, 667.

الفرع الثاني

في بيع العَرَايَا

2- ARÂYÂ SATIŞI

٢٩٤- (خ م ت د س - **سهل بن أبي حثمة** رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم نَهى عن بَيع الثَّمر بالتَّمْر، ورَخَّص في العَرِيَّة أنْ تُباعَ بخَرْصِها ، يأكُلُها أهْلُها رُطَبًا. وفي رواية عن سهلٍ ورافع بن خديج رضي الله عنهما أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نَهى عن بيع المزابنة : بيع الثَّمرِ بالتَّمْر ، إلا أصحابَ العرايا ، فإنه أذنَ لهم.

وفي رواية عن بعض أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ، من أهل دارِهم - منهم سهل بن أبي حَثْمَة - ، أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نَهى عن بيع الثَّمرِ بالتَّمْر ، وقال : ذلك الرِّبا ، تلك المزابنة ، إلا أنه رخَّص في بيع العريَّة : النَّخلة والنخلتين ، يأخُذُها أهلُ البيت بخَرْصِها تمرًا ، يأكلونها رُطَبًا.

وفي أخرى عن أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم : أنَّهم قالوا : رخَّص رسولُ الله صلى الله عليه وسلم في بيع العريَّة بخرصها تمرًا. هذه روايات البخاري ومسلم.

ولمسلم عن أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم من أهلِ داره أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نَهى - فذكر مثله - إلا أنَّه جَعَلَ مكانَ «الرِّبا»: «الزَّبْن» ، ووافقهما أبو داود على الأولى.

وأخرجه الترمذي ، وهذه روايته : قال: إن رافع بن خديج وسهل بن أبي حَثْمَة حدَّثا بُشَيرَ بنَ يَسارٍ : أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نَهى عَنْ بَيْعِ الْمُزَابَنة : الثَّمر بالتَّمر ، إلا أصحابَ العرايا ، فإنه قد أذنَ لهم ، وعن العنب بالزَّبيب ، وعن كل ثَمَرَة بخرصها. وأخرج النسائي الرواية الأولى ، ورواية مسلم والترمذي.

294- Sehl b. Ebî Hasme'den[90] şöyle rivâyet olunmuştur:

---

[90] **Ebû Muhammed, Sehl b. Ebî Hasme b. Sâide el-Ensarî el-Evsî**: ö. 50/670? Küçük sahâbîlerdendir. Hicretten üç yıl sonra dünyaya gelmişti. Babası da sahabîdir. Hz.

"Hz. Peygamber (ağactaki) yaş hurmayı kuru hurma karşılığında satmayı yasakladı, ancak ariyyeye, yani sahiplerinin (satın alanların) onu yaş olarak yemeleri için tahminen, onun miktarı kadar olan kuru hurma karışılığında satılmasına izin verdi."[91]

RİVÂYETLER

Yine Sehl (b. Ebî Hasme) ve Râfî b. Hadîc'den yapılan bir rivâyette de şunlar yer almaktadır:

"Rasûlullah (as.), ***müzâbene*** satışını, yani (dalındaki) yaş hurmayı kuru hurma karşılığında satmayı yasakladı, ancak arâyâ sahiplerine müsaade verdi."

Rasûlullah'ın (as.) bazı sahâbîlerinin, aralarında Sehl b. Ebî Hasme'nin de bulunduğu, kendi hemşehrilerinden yaptıkları bir rivâyet de şöyledir:

"Hz. Peygamber (dalındaki) taze hurmayı kuru hurma karşılığında satmayı yasakladı ve **'bu ribâdır, o müzâbenedir'** buyurdu. Ancak ariyye satışına, yani bir hane halkının, taze olarak yemeleri için, kuruduğu zaman ne kadar geleceğini tahmin etmek suretiyle, o kadar kuru hurma karşılığında bir iki ağaç yaş hurma satın almalarına izin verdi."

Kendilerinden yapılan diğer bir rivâyette de Rasûlullah'ın (as.) ashabı şöyle demişlerdir:

"Rasûlullah (as.) kuruduğu zaman ne kadar geleceği tahminî bir ölçü ile takdir edilmek suretiyle ariyye satışına izin verdi."

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Rasûlullah'ın (as.) ashâbının, onun hemşehrilerinden yaptıkları **Müslim**'e âit diğer bir rivâyete göre; **"Rasûlullah (as.)... yasakladı"** dedikten sonra yukarıdaki rivâyetin benzer ifâdelerini kaydetmiş, ancak "***ribâ***" kelimesi yerine "***zebn***" kelimesini kullanmıştır.

Peygamber'den sonra bir müddet **Kûfe**'de oturdu, sonra tekrar **Medîne**'ye yerleşti. **Medîne**'de vefat etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[91] **Buharî**, Buyû, 83; Şurb, 17; **Müslim**, Buyû, 14/67-68; **Ebû Davûd**, Buyû, 19/3362; **Tirmizî**, Buyû, 64/1303; **Nesaî**, Buyû, 35.

Buhârî ve **Müslim**'in ilk rivâyetin, **Ebû Davud** da onlara muvafakat etmiştir.

Bu hadîs, **Tirmizî** tarafından da rivâyet edilmiştir. Onun ifâdesi şöyledir:

"**Râfî' b. Hadîc** ve **Sehl b. Ebî Hasme, Büşeyr b. Yesâr**'dan[92] şunları nakletmişlerdir:

"Rasûlullah (as.) müzâbene satışını, yani yaş hurmanın kuru hurma karşılığında satılmasını yasakladı, ancak arâyâ sahiplerini bundan istisnâ etti ve onlara izin verdi. Yine yaş üzümü kuru üzüm karşılığında ve her meyveyi (kendi cinsinden) tahmini karşılığı ile satmayı yasakladı."

İlk rivâyet ile **Müslim** ve **Tirmizî**'nin rivâyetlerini **Nesaî** de tahric etmiştir.

İZAH

Ariyye lügatte; **hibe** anlamına gelir. **İbn Hacer**'in ifâdesine göre ariyye; ağacın üzerindeki yaş hurmayı hediye etmek demektir. Eski Arap âdetlerine göre, kıtlık zamanlarında hurması olanlar, olmyanmayanlara böyle ikramlarda bulunurlardı: Karşılıksız olarak yapılan bu ikrama ariyye denirdi. Bu kelime Türkçe'ye "**azıklık satış**" diye tercüme edilmiştir. Kelimenin çoğulu "***arâyâ***"dır.

Ariyyenin terim olarak karşılığı ve hükmü konusunda âlimler değişik görüşler ileri sürmüşlerdir:

İmam Mâlik'e göre ariyye, bir kimsenin, bahçesindeki bir veya birkaç ağacın hurmalarını birine hibe ettikten sonra, onun, hurmalığına girip çıkmasından rahatsızlık duyması neticesinde hibe ettiği hurmaları, ağaç üzerinde iken tahminî bir ölçü ile miktarını tespit ederek, aynı miktar kuru hurma karşılığında satın alması demektir.

---

92 **Büşeyr b. Yesâr el-Ensarî el-Hârisî el-Medenî**: öl. 100/718 ds. Medîneli tâbiîlerdendir. Benû Hârse'nin âzâdlısıdır. Enes, Cabir ve Sehl b. Ebî Hasme'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Yahya'l-Ensârî ve Muhammed b. İshak rivâyet eder. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Ancak rivâyeti azdır.

Mâlikî mezhebine göre böyle bir satışın caiz olması için kuru hurmaların, yaş hurmaların kesim zamanında teslim edilmesi gerekir. Peşin teslim edilirse bu satış câiz değildir. Ayrıca, kuru hurmalarla yaş hurmaların cinslerinin aynı olması şarttır.

Bu satış hakkındaki ruhsat, sadece yaş hurmaları hibe eden kimse içindir. Buradaki ruhsatın sebebi ise, bundan sonraki özel bölümünde geleceği üzere, yasaklanmış bulunan yaş hurmanın kuru hurma karşılığında satılması manasındaki "*müzâbene*" satışı ile "**riba**" satışının her iki çeşidinden de bu satışın istisnâ edilmiş olmasıdır. Aslında bu satış, miktarı tahmin ile tayin edilen yaş hurmanın, miktarı kesin olarak bilinen kuru hurma karşılığında satışı demek olduğundan, iki hurma arasında miktar bakımından bir eşitlik bulunmamaktadır. Ayrıca, bu satış, kuru hurmaların tesliminin yaş hurmaların kesim zamanına denk düşmemesi durumunda, aynı zamanda veresiye bir satıştır. Cinsleri aynı olan iki yiyecek maddesinin biri diğerinden fazla veya veresiye olarak birbiri karşılığında satılması ise"**riba**" olmaktadır. **Riba** ise yasaktır. Ancak, hadislerde buna izin verildiği için caiz görülmüş ve kuru hurmanın tesliminin, yaş hurmanın kesim zamanında olması şartı öngörülmüştür.

İmam Mâlik, ariyye satışının kurutulup biriktirilebilen her meyvede câiz olduğunu da söylemiştir.

İmam Şâfiî'ye göre ariyye, bir kimsenin, kuruduğu zaman ne kadar geleceğini tahminî bir ölçü ile tespit ettiği ağaç üzerindeki yaş hurmayı, aynı miktar kuru hurma karşılığında satın alması manasına gelmektedir.

Şâfiî, kuru hurmanın peşin verilmesini şart koşmuştur. Aksi takdirde, kuru hurmayı teslim etmeden alıcı ve satıcı birbirlerinden ayrılırlarsa satış bozulur demiştir.

Yine **Şâfiî**'ye göre bu satış hakkında söz konusu olan ruhsat, sadece hurmaları hibe eden şahsa has olmayıp herkese şâmildir. Zira herkes yaş meyve yemek ihtiyacındadır. Zaten **Şâfiî**'ye göre bu satışta hibe yoktur, bu satışa mecâzen hibe denmiştir.

İmam Şâfiî, bu satışı sadece hurma ve üzümde câiz görmektedir.

Meselenin delillerine gelince; **İmam Mâlik**'in ariyye satışının yorumu konusundaki delili Medînelilerin tatbikatıdır.

Yine **Mâlikîler**'in, bu satışın sadece hibe edene mahsus olduğu hususundaki delillerinden birisi de izahını yapmaya çalıştığımız hadîstir. **Mâlikîler**, hadîste geçen **"sahipleri onu yaş olarak yiyebilsinler"** ifâdesini, ruhsatın hibe edene âit olduğunu gösteren bir delil olarak kabul etmişler; zira bu sözün zâhirinden, yaş hurma sahiplerinin onu hibe edenler olduğu anlaşılır, demişlerdir.

Ancak, onu satın alan kimsenin de, satın aldıktan sonra onun sahibi olacağı, **"onu yaş olarak yiyebilsinler"** şeklindeki ta'lîlin de onu hibe edene uygun düşmediği dikkate alındığında bu hadîsin **İmam Mâlik**'ten ziyâde **İmam Şâfiî**'ye delil teşkil ettiği görülür. Çünkü ta'lîl onun görüşüne uygun düşmektedir. Nitekim **İmam Şâfiî**'nin görüşünün delillerinden biri de bu hadîstir.

Ahmed b. Hanbel de ariyyenin hibe olduğu konusunda **İmam Mâlik**'in görüşüne katılmıştır. Ancak burada ruhsatın, **Mâlik**'in dediği gibi hibe edene değil, hibe edilene verildiği görüşündedir. Ayrıca ona göre, kendisine yaş hurma hibe edilen şahıs, kuru hurma karşılığında satacağı bu hurmalarını sadece hibe edene değil, istediği şahsa satabilir.

Ebû Hanîfe de ariyyenin hibe olduğu kanâatindedir. Ayrıca Ona göre bu muamele,dalındaki yaş hurmaları hibe eden şahsın, onların kuruduğu zaman ne kadar geleceğini tahmin ederek, o kadar kuru hurma karşılığında hibe ettiği şahıstan geri almasıdır. Bu da, diğer ekseri fukahanın savunduğunun aksine bir satış değil, hibeden dönüştür. Dolayısıyle buradaki ruhsat, yasaklanmış olan ağaçtaki yaş hurmayı, toplanmış kuru hurma karşılığında satmak anlamındaki "*müzâbene*" satışından istisnâ edilmiş bir satış hakkında değil, bir kimsenin, ağaç üzerindeki yaş hurmalarının bir kısmını hibe edip de, hibede bulunduğu şahsa henüz teslim etmediği bu hurmaların yerine, tarifte geçtiği ölçüde kuru hurma vererek hibesinden geri dönmesi hakkındadır. Bundan dolayıdır ki **Ebû Hanîfe** ariyyeye dair olan ruhsatı, sadece yaş hurmalarını hibe eden kimseye tanımıştır. Böylece bu kimse, birisine vermeyi vadettiği yaş

hurmaların yerine kuru hurma vermekle, vadine muhalefet eden kimse durumuna düşmemiş olmakta ve günaha girmemiş bulunmaktadır. İşte burada ruhsat buna verilmiştir.[93]

٢٩٥- (خ م ط د س ت ـ **زيد بن ثابت** رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم رَخَّصَ لصاحب الْعَرِيَّة: أن يَبيعَها بخرصها من التَّمْر.

وفي أخرى : رخَّص في العرية يأخذها أهل البيت بخرصها تمرًا ، يأكلونها رُطبًا.

قال يحيى بن سعيد : والعَرِيَّةُ : النَّخْلَةُ تُجْعَلُ لِلْقَوم فَيبيعونها بخرصها تَمرًا.

وقال في أخرى : العَرِيَّةُ : أن يشتري الرجل تمر النَّخلات لطعام أهله رُطبًا بخرصها تمرًا.

هذه روايات البخاري ومسلم ، ووافقهما الترمذي على الرواية الأولى. وللترمذي أيضًا: أنه نهى عن الْمُحَاقلة والْمُزابنة، إلا أنه أذنَ لأهلِ العرايا أنْ يَبيعُوها بمثْل خَرْصها.

ورواية أبي داود: أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم رَخَّص في بَيْع العَرَايَا بالتَّمر والرُّطب، وأخرج النسائي نحوًا من هذه الروايات.

295- Zeyd b. Sabit rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.) ariyye sahibine, kuruduğu zaman ne kadar geleceğini tahminen takdir etmek suretiyle o kadar kuru hurma karşılığında satmasına izin verdi."[94]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette şunlar yer almaktadır:

"Rasûlullah (as.) bir ailenin, kuruduğu zaman ne kadar geleceğini tahminen takdir etmek suretiyle o kadar kuru hurma karşılığında yaş hurma alıp taze taze yemeleri için ariyyeye izin verdi."

---

[93] **Aynî**, XI, 292, 299-300, 302, 305; **İbn Rüşd**, II, 245; **Şevkânî**, V, 212 vd., **Nevevî**, X, 188 vd., **İbn Hacer**, IV, 323, 325 vd.; **Hattâbî**, III, 659 vd.; **Avnu'l-** ***Ma'bûd*** IX, 216 vd.; **Bâcî**, ***el-Müntekâ***, IV, 224 vd.

[94] **Buharî, Buyû**, 82; Müsâkât, 18; **Müslim**, Buyû, 14/64-65; **Muvatta**, Buyû, 9/14; **Ebû Davûd**, Buyû, 19/3362; **Tirmizî**, Buyû; 63/1302; **Nesaî**, Buyû, 34-35.

Yahya b. Saîd demiştir ki:

"Ariyye, bir topluluk için ayrılan hurma ağacıdır ki onlar, üzerindeki yaş hurmanın kuruduğu zaman ne kadar geleceğini tahminen tespit ederek, onu o kadar kuru hurma karşılığında satarlar."

Yine Yahya b. Saîd bir başka rivâyette de şöyle demiştir:

"Ariyye, kişinin kendi âile efrâdına taze hurma yedirmek için birkaç hurma ağacının dalındaki yaş meyvelerini, kuruduğu zaman ne kadar geleceğini tahmin ederek, o kadar kuru hurma karşılığında satın almasıdır."

Bu rivâyetler **Buhârî** ve **Müslim**'e aittir. İlk rivâyette **Tirmizî** de onlara muvâfak etmiştir.

Tirmizî'ye âit olan diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) ***muhâkale*** ve ***müzâbene***'den[95] men etti, ancak arâyâ sahiplerinin onu tahminen tespit ettikleri ölçüsü kadarına satmalarına izin verdi."

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

"Rasûlullah (as.), kuru ve yaş hurma karşılığında arâyâ satışına ruhsat verdi."

Nesaî de bu rivâyetlere benzer rivâyetler tahric etmiştir.

İZAH

En son kaydolunan **Ebû Davud**'a âit rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'de; **"yaş veya kuru hurma karşılığında satmaya ruhsat verdi"** şeklinde geçmektedir.

Buhârî şârihlerinden **Kastalânî**'nin ifâdesine göre bu hadîsi dikkate alan bazı âlimler, dalındaki yaş hurmayı arâyâ şeklinde kuru hurma karşılığında satmak câiz olduğu gibi, dalından toplanmış yaş hurma karşılığında satmak da câizdir demişlerdir. Bu görüş sahipleri hadîsteki "**veya**" ifâdesinin muhayyerlik için olduğu düşüncesinden hareket etmişlerdir. Ancak ekseri âlimler arâyâ satışında, dalındaki

---

[95] **Muhâkale** ve **müzâbene** hakkında bundan sonra gelecek olan özel bölümünde bilgi verilecektir.

yaş hurmanın ancak kuru hurma karşılığında satılabileceğini, bunun toplanmış yaş hurma karşılığında satılmasının câiz olmadığını savunmuşlar ve bu hadîsteki "**veya**" ifâdesinin, râvînin tereddüdünden kaynaklandığını söylemişlerdir. Çünkü arâyâ hakkındaki hadîslerin ekserisinde, dalındaki yaş hurmanın kuru hurma ile değiştirilmesine izin verildiği bildirilmektedir. Bunlarda ise yaş hurmadan bahsedilmemektedir. Bu itibarla, rivâyetlerin ekserisine göre hüküm vermek gerekir, demişlerdir.

Kastalânî ve **Azîmâbâdî**, ilk görüş sahiplerini destekleyen başka hadîslerin bulunduğunu da söylemişlerdir.[96]

٢٩٦ - (خ م ط ت د س ـــ ***أبو هريرة*** رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم رَخَّص في بَيع العرايا بِخَرصِها من التَّمرِ فيما دون خمسةِ أوْسُق ، أو في خمسة اوسق.

شَكَّ داودُ بنُ الحصَيْنِ في « خمسة » أو « **دون خمسة** » أخرجه الجماعة.

296- Ebû Hureyre rivâyet ediyor:

"Rasûlullah, (as.), kuruduğu zaman ne kadar geleceği tahminle tesbit edilen dalındaki yaş hurmanın, aynı miktar kuru hurma karşılığında satılmasına (ariyye satışına), hurmanın beş vesaktan az veya beş vesak[97] olması durumunda müsâade verdi"[98]

Hadîsin râvîlerinden Davud b. el-Husayn, ifâdenin "*beş*" şeklinde mi yoksa "*beşten az*" şeklinde mi olduğu konusunda tereddüt etmiştir.

İZAH

Bu hadîse nazaran ariyye (azıklık) satışında meyvenin beş vesaktan çok olduğunda câiz olmadığı ve beş vesaktan az olduğunda

---

[96] Bkz., **Kastalânî**, IV, 83; **Avn u'l-Ma'bûd**, IX, 217.

[97] 5 vesk, Irak ekolüne göre yaklaşık bir ton, Hicâz ekolüne göre ise yaklaşık 650 kg.lık bir miktara tekabül etmektedir. Bkz., **Kâmil Miras**, ***Tecrîd***, V, 373 vd. VI, 497.

[98] **Buhârî**, Buyû, 83; Şurb, 17; **Müslim**, Buyû, 14/71; **Ebû Dâvûd**, Buyû, 20/3362.

câiz olduğu konusunda ihtilaf yoktur. Tam beş vesak olması durumunda ise ihtilâflıdır:

Ahmed b. Hanbel ile **İbnü'l Münzir**'e göre câiz değildir. **Şâfiî**'nin meşhur görüşü ile **Mâlik**'in bir görüşü de böyledir. **Mâlik**'in meşhur görüşü ile **Şâfiî**'nin bir görüşüne göre ise câizdir. **İsmail b. Saîd** bu görüşü **Ahmed b. Hanbel**'den de rivâyet etmiştir. Buradaki ihtilâfın sebebi, hadîsin "**beş vesaktan az veya beş vesak**" şeklinde tereddütlü bir ifâde ile nakledilmesidir. Burada tereddüt edilen miktar "**beş vesak**"tır. Bu miktara cevâz verenler, şüpheli olan kısmı "**ibâha**" kuralına göre mübah sayarken; cevâz vermeyenler, şüpheli olan kısmı bu konudaki haramlık hükmünün umumuna dahil saymışlardır. Zira dalındaki yaş meyvenin, toplanmış kuru meyve karşılığında satmak anlamına gelen "*müzâbene*"den nehiy sabittir ve umumidir. Bu umumî hükümden ancak istisnâ edildiği kesin olarak bilinen miktar müstesnâdır. Halbuki "**beş vesak**"ta şüphe bulunmaktadır. Şüphe olması durumunda da mübahlık sâbit olamaz, demişlerdir. Ayrıca bundan başka hadîslere de dayanmışlardır.[99]

الفرع الثالث

في المحاقلة والمزابنة والمخابرة و ما يجري معها

3– MUHÂKALE, MÜZÂBENE, MUHÂBERE vb. MUÂMELELER

٢٩٧- (خ م ط س ـــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الْمُزَابَنَةِ والْمُحَاقلة ، والمزابنة : اشتراء الثَّمرِ في رؤوس النخل ، والمحاقلة :

[99] Bkz., **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, IV, 182; **İbn Rüşd**, II, 245, 247; **Aynî**, XI, 303; **Şevkânî**, V, 214 vd.; **Nevevî**, X, 189; **Avnu!l-Ma'bûd**, IX, 219; **Hattâbî**, III, 662.

كراءُ الأرض. هذه رواية البخاري ومسلم. وعند الموطأ: المزابنةُ: اشتراء الثَّمَرِ بالتَّمْرِ في رُؤوس النخل والمحاقلة: كراء الأرض بالحنطة.

وعند النسائي: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المحاقلة والمزابنة ولم يَزِدْ.

297- Ebû Said el-Hudrî anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), müzâbene ve muhâkaleyi yasakladı. ***Müzâbene,*** hurma dalındaki yaş meyvenin satın alınması; ***Muhâkale*** ise arazinin kiralanmasıdır."[100]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'e aittir.

Muvatta'daki, rivâyete göre; "***Müzâbene,*** ağaç üzerindeki yaş hurmayı, (toplanmış) kuru hurma karşılığında satın almak; ***Muhâkale*** ise, araziyi buğday karşılığı kiralamaktır."

Nesaî'deki rivâyette ise râvî; "Rasûlullah (as.), muhâkale ve müzâbeneyi yasakladı" demiş, buna başka bir ifâde ilâve etmemiştir.

İZAH

Müzâbene: Bu kelime sözlükte, itişip kakışma, çekişme anlamına gelir.

Terim olarak ise, dalındaki yaş hurmayı, kuruduğu zaman ne kadar geleceğini tahmin etmek suretiyle, o kadar kuru hurma karşılığında satmaktır, şeklinde tarif edilmiştir.

Bu tahmin işi hatadan âri olmadığı için, akdi yapan taraflardan biri, diğerine karşı yanılma iddiasında bulunarak satış akdini bozmak; diğeri de onun bu iddiasını reddederek akdi devam ettirmek isteyebilir. Böylece iki taraf arasında anlaşmazlık çıkabilir ve bu durum taraflar arasında çekişmeye sebep olur. İşte bu da dikkate alınmak suretiyle, böyle bir alış verişe bu ismin verildiği söylenebilir. Esas itibariyle yasağın sebebi de budur.

---

[100] **Buhârî** Buyû, 82; **Müslim**, Buyû, 18/105; **Muvatta**, Buyû, 13/24; **Nesaî,** Buyû, 35.

Nevevî, İbn Abdülberr ve **İbn Battal** gibi hadîs şârihlerinin ifâdelerine göre, arâyâ akdi hariç, dalındaki yaş hurmanın kuru hurma karşılığında satılmasının haramlığı konusunda âlimler ittifak etmişlerdir.

Çubuğu üzerindeki yaş üzümün, kuru üzüm karşılığında ve başağındaki taze buğdayın sâfî buğday karşılığında satılmasının câiz olmadığı da yine icmâya konu olmuştur.

Daha önce de temas ettiğimiz gibi aralarında **Ebû Yusuf** ve **Muhammed**'in de yer aldığı ekseri âlimler, kuruları karşılığında satılması câiz görülmeyen yaş hurma ve üzümün, ağacı üzerinde bulunması ile kesilip toplanmış olması arasında bir fark gözetmemişlerdir. Yani dalındaki yaş hurmanın toplanmış kuru hurma karşılığında, çubuğu üzerindeki yaş üzümün kuru üzüm karşılığında satılması yasak olduğu gibi, fukahanın ekseriyetine göre toplanmış yaş hurmanın kuru hurma karşılığında ve kesilmiş yaş üzümün kuru üzüm karşılığında satılması da câiz değildir.

Ebû Hanîfe, bu konuda ekseriyetten ayrılarak yaş hurma ve yaş üzümün kesilip toplandıktan sonra, aynı miktar kuru hurma ve kuru üzüm karşılığında satılmasına cevâz vermiştir. Ona göre meselâ, dalından toplanmış bir ölçek yaş hurma, bir ölçek kuru hurma karşılığında; kesilmiş bir ölçek yaş üzüm de bir ölçek kuru üzüm karşılığında; kezâ başağından yeni temizlenmiş yeni buğday aynı miktar kuru buğday karşılığında satılabilir. **İbnü'l-Münzir**'in ifâdesine göre **Ebû Sevr** de bu görüştedir.[101]

Muhâkale: Bu kelimenin ifâde ettiği anlam konusunda çok değişik görüşler ileri sürülmüştür: Arazinin kiralanması; arazinin buğday karşılığında kiralanması; henüz biçilmemiş buğdayın safi buğday karşılığında ölçekle satılması; yeşil ekinin (الحقل) belli ölçüde yiyecek maddesi karşılığında satılması; ekinin (الزرع) buğday karşılığında satın alınması şeklindeki tarifler bunlardandır.

Yine bu kelimeye "henüz yetişmemiş bir ekini satmak" şeklinde anlam verenler olduğu gibi; "bir arazinin, oradan elde edilecek

[101] **Aynî**, XI, 290; **Nevevî**, X, 188; *Miras*, VI, 482 vd.

mahsûlün üçte biri, dörtte biri... gibi belirli bir miktarı karşılığında işletilmesi" olduğunu söyleyenler de vardır.

Bu muameleye, yani araziden elde edilecek ürünün belli miktarı karşılığında kiralanmasına "*Muhâbere*" ve "*Muzâraa*" da denmiştir.

Başağındaki buğdayın safi buğday karşılığında satılması ile henüz olgunlaşmamış mahsûlün satılmasının hükmü 285 nolu hadisin izahında açıklanmışt.

Arazinin kiralanması meselesine gelince: Bu konu fukaha arasında tartışmalıdır: **Hasan el-Basrî** ve **Tâvus**, ister zâhire karşılığında, ister para (altın veya gümüş) ile, isterse çıkan mahsûlün bir kısmı karşılığında olsun arazinin kiralanması, hiçbir sûretle câiz değildir, zira arazinin kiralanmasını yasaklayan hadîs mutlaktır, demişlerdir.[102]

Rabîa b. Abdurrahman, arazinin sadece para karşılığında kiralanabileceğini söylerken; **Mâlik**, para ve diğer şeylerle kiralamak câizdir, zâhire karşılığında câiz değildir demiştir. **Ebû Hanîfe, Şâfiî** ve diğer bazı âlimler ise arazinin, çıkan mahsûlün üçte biri, dörtte biri gibi belli bir miktarı karşılığında kiralanmasını, câiz görmemişlerdir. Onlar, bu muameleyi, yasak kapsamına giren *Muhâbere*'den saymışlardır. Onlara göre, ayrıca,tarlanın muayyen bir parçasının mahsûlünün tarla sahibine âit olmasını şart koşmak da câiz değildir. Buunun dışındaki şeylerle arazi kiralanması isecâizdir. Yani bunlara göre, örneğin para, zâhire ve sâir eşya karşılığında arazi kiralanabilir, kira bedelinin tarlaya ekilen mahsûlün cinsinden olup olmaması arasında da bir fark yoktur. Bunların delilleri, altın gümüş ve benzeri şeylerle tarla kiralanmasının câiz olduğunu bildiren **Râfi b. Hadîc** ve **Sâbit b. Dahhâk** hadîsleridir.[103] Bunlar, arazinin kiralanmasını yasaklayan hadîsleri iki şekilde yorumlamışlardır:

1- Hz. Peygamber'in (as.) yasağı, su boylarının, yahut tarlanın muayyen bir parçasının mahsûlünün tarla sahibine verilmesi

---

[102] Bu konudaki hadîsler için , bu kitabın "**Muzâraa**" bölümüne bakınız.

[103] Bu hadîsler için bkz., **Nevevî**, X, 198.

karşılığında, veya çıkan mahsûlün üçte biri, dörtte biri gibi bir bölümü karşılığında kiralanmasına hamledilebilir.

2- Hz. Peygamber'in (as.) yasağı, tenzihen kerâhete ve tarlanın iâre olarak verilmesinin daha uygun olacağına işaret sayılabilir.

Yine bu âlimler, arazinin çıkacak mahsûlün belli bir nispeti karşılığında kiralanmasının câiz olmadığı konusunda da bazı hadîslere dayanmışlar,[104] ayrıca bu durumda kira bedelinin meçhûl olduğunu, zira araziden mahsûl elde edilememesinin de ihtimal dahilinde bulunduğunu söylemişlerdir.

Ebû Yusuf, Muhammed b. Hasan, Ahmed b. Hanbel, Mâlikîler'den bir grup ve diğer bazı âlimler ise, arazi kiralanmasının para ve diğer eşya karşılığında câiz olduğu gibi, çıkan mahsûlün üçte biri, dörtte biri gibi belli bir bölümü karşılığında "**muzâraa**"sının da câiz olduğunu söylemişlerdir. **Nevevî**'nin tercih ettiği görüş de budur. Bunlar, Rasûlullah'ın (as.) **Hayber** arazisindeki uygulamasına istinat etmişlerdir.[105]

Muhâbere: Bu kelimenin, bir arazinin, elde edilecek mahsûlün üçte biri, dörtte biri gibi belli bir bölümü karşılığında kiralanması manasına geldiğini ve bu muâmeleye "*Muzâraa*" ve "*Muhâkale*" dahi dendiğini ve konuyla ilgili olarak fukahanın görüşlerini biraz önce kaydetmiştik.

Buna göre bazı âlimler, "*Muhâbere*" ile "*Muzâraa*" arasında herhangi bir fark bulunmadığını, her ikisinin de aynı manayı ifâde ettiğini söylerken, bazıları "**Muzâraa**"da ekilecek tohumun toprak sahibine, "**Muhâkale**"de ise kiracıya âit olduğunu söyleyerek aralarında fark görmüşlerdir.[106]

٢٩٨- (م ت س ــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: « نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المحاقلة والمزابنة» أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

---

[104] Hadîsler için bkz., **Aynî**, XII, 163, 167 vd.

[105] **Aynî**, XI, 298; XII, 164 vd., 167; **Nevevî**, X, 193; 198 vd.; **Şevkânî**, V, 186 vd., 291.

[106] **Nevevî**, X, 193; **İbn Hacer**, V, 9.

298- Ebû Hureyre şöyle dedi:
"Rasûlullah (as.), muhâkale ve müzâbeneyi yasakladı."[107]

٢٩٩- (خ ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : «نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المحاقلة والمزابنة». أخرجه البخاري.

299- İbn Abbas şöyle dedi:
"Rasûlullah (as.) muhâkale ve müzâbeneyi yasakladı."[108]

٣٠٠- (خ م ط د ت س ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن المزابنة والمزابنة : بَيْعُ الثَّمَرِ بالتَّمر كيلاً ، وبَيْعُ الْكَرمِ بالزَّبيب كَيلاً.
و في رواية قال: "نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المزابنة: أنْ يَبيعَ الرجلُ ثَمرَ حائطه، إن كان نخلاً بتمر كيلاً و إن كان كرْما: أنْ يبيعه بزبيب كيلاً ، و إن كان زرْعًا: أنْ يَبيعَه بكيل طعام، نهى عن ذلك كلِّه."
و في أخرى أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن المزابنة قال : "و المزابنة: أنْ يُباعَ ما في رُؤوس النَّخلِ بتَمرٍ مُسَمًّى ، إنْ زاد فلي ، و إن نَقص فعَليَّ." هذه روايات البخاري و مسلم. و زاد مسلم في بعضها ، "و عن كلِّ ثَمرٍ بخَرْصه."

300- İbn Ömer'den rivâyet edilmiştir:
"Rasûlullah (as.) müzâbeneyi yasakladı. Müzâbene; yaş hurmayı kuru hurma karşılığında, yaş üzümü de kuru üzüm karşılığında ölçekle satmaktır."[109]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette İbn Ömer şöyle demiştir:

---

[107] **Müslim**, Buyû,18/104; **Tirmizî**, Buyû, 14/1224; **Nesaî**, Buyû, 35.

[108] **Buhârî**, Buyû, 83.

[109] **Buhârî** Buyû, 75, 82, 91; **Müslim,** Buyû, 16/84-85; **Muvatta**; Buyû, 13/24; **Ebû Dâvud**, Buyû, 19/3361; **Tirmizî**, Buyû, 63/1300; **Nesaî**, Buyû, 33.

"Rasûlullah (as.) müzâbeneyi yasakladı. Yani bir kimsenin, bahçesinin meyvesini, eğer yaş hurma ise kuru hurma karşılığında, yaş üzümse kuru üzüm karşılığında, yeşil ekinse zâhire karşılığında ölçekle satmasını, bunların tamamını yasakladı."

Bir başka rivâyette ise şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (as.) müzâbeneyi yasakladı. Müzâbene; dalındaki hurmayı belli miktar kuru hurma karşılığında, ''eğer (dalındaki kurumalar bu ölçüden) daha fazla gelirse benimdir, yok eğer noksan gelirse ben tamamlayacağım''demek suretiyle satmaktır."

Bu rivâyetler, **Buhârî** ve **Müslim**'e aittir.

Müslim, rivâyetlerinin birinde; "...ve her türlü meyveyi tahmini bir ölçü ile satmayı da (yasakladı)" şeklinde bir ilâvede bulunmuştur.

Bu rivâyet **Muvatta**'da da bulunmaktadır. Onun ifâdeleri ise şöyledir:

İbn Ömer; "Rasûlullah müzâbeneyi yasakladı. Müzâbene; dalındaki yaş hurmayı kuru hurma karşılığında ve çubuğundaki yaş üzümü de kuru üzüm karşılığında ölçekle satmaktır" dedi.

Bu rivâyeti **Tirmizî** de; "Rasûlullah (as.) muhakale ve müzâbeneyi yasakladı" şeklinde nakletmiş, buna başka bir ilâvede bulunmamıştır.

Aynı rivâyet **Ebû Davud**'da şöyle geçmektedir:

"Rasûlullah (as.) yaş hurmayı kuru hurma karşılığında, yaş üzümü kuru üzüm karşılığında, yeşil ekini de safi buğday karşılığında ölçekle satmayı yasakladı."

Nesaî de **Buharî** ve **Müslim**'in ilk ve son rivâyetini tahric etmiştir.

İZAH

Görüldüğü gibi, **Buhârî** ve **Müslim**'in ilk rivâyetleri ile **Muvatta** ve **Ebû Davud**'un rivâyetlerindeki Arapça ifâde, " بيع الثمر بالتمر " şeklindedir. Biz bu ifâdeyi Türkçe'ye; **"yaş hurmayı kuru hurma karşılığında satmak"** diye çevirdik. **Aynî**'nin ifâdesine göre buradaki "*semer*", yani "**yaş meyve**"den maksat, dalındaki yaş

hurmadır, her yaş meyve değildir. Çünkü diğer taze meyvelerin kuru hurma ile satılması câizdir.

Yine buradaki hadîslerde geçen *"Kerem"* kelimesi, asıl itibariyle üzüm çubuğu demekse de, burada yaş üzümün kendisi kast olunmuştur.[110]

Hadîslerde yasaklandığı ifâde edilen dalındaki yaş hurmanın kuru hurma karşılığında, yaş üzümün kuru üzüm karşılığında satışı ile ilgili detay ve fukahanın görüşleri,287 nolu hadîsin izahında geçmiştir.

Burada bir hususa daha işaret etmek istiyoruz:

Müslim'de yer alan bir rivâyetten öğrendiğimize göre bu yasak sadece hurma ve üzüm için söz konusu olmayıp, her türlü meyvenin kendi cinsi ile satışında da geçerlidir.

٣٠١- (خ م ت د س ـ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) قال :نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن المُخابَرَة والمحاقلة ، وعن المزابنة ، وعن بيع الثمر حتى يَبدُوَ صلاحُه ، وأن لا يُباعَ إلا بالدِّينار والدِّرهَم ، إلا العَرايَا

وفي رواية: وعَن بَيع الثَّمَرة حَتَّى تُطْعِمَ. قال عطاء : فَسَّرَ لنا ذلك جابر قال : أمَّا المُخابرة، فالأرض البيضاء يدفَعُها الرَّجُلُ إلى الرجل ، فَيُنفِقُ فيها. ثم يأخذ من الثمر. وزَعَمَ أنَّ : المزابنة بيعُ الرطب في النخل بالتَّمْرِ كيلاً. والمحاقلة في الزرع على نحو ذلك ، يبيعُ الزرع القائم بالحب كيلاً.

وفي أخرى قال : نهى عن المحاقلة والمزابنة والمخابرة ، وأن يشتريَ النخل حتى يُشقِهَ.

و«**الإشقاه**»: أن يحمَرَّ أو يصفَرَّ أو يُؤكل منه شيءٌ والمحاقلة: أن يُباع الحقلُ بكيل من الطعام مَعلوم والمزابنة: أن يباع النخل بأوساق من التمر والمخابرة: بالثُّلث والربع وأشباه ذلك.

قال زيد بن أبي أُنَيْسَةَ: قلت لعطاء: أسَمِعْتَ جابرًا يذكُرُ هذا عن رسول الله صلى الله عليه وسلم؟ قال: نعم.

---

[110] **Aynî**, XI, 290.

هذه روايات البخاري ومسلم. ولمسلم أيضًا قال نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المزابنة والمحاقلة والمخابرة وعن بيع الثمر حتى تُشقحَ قال: قلت لسعيد: ما تُشقحُ؟ قال: تَحْمَارُّ أو تَصفارُّ ، ويؤكلُ منها. ووافقه البخاري على الفصل الأخير ، دون الأول من هذه الرواية.

وفي أخرى له قال : نهى عن المحاقلة ، والمزابنة ، والمعاومة ، والمخابرة ، قال : بيع السنين هي المعاومة ، وعن الثُّنْيا ، ورخَّص في العرايا.

وفي أخرى: أن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع السنين ، وأخرجه الترمذي قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المحاقلة ، والمزابنة ، و المخابرة ، والثُّنْيَا ، إلا أن يُعْلَم.

وفي أخرى قال: نهى عن المحاقلة والمزابنة والمخابرة ، والمعاومة ، ورخَّص في العرايا.

وأخرجه أبو داود ، أن النبي صلى الله عليه وسلم : نهى عن بيع السنين ، ووَضَعَ الجوائح.

وفي أخرى له أن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن المعاومة، وقال أحدُ رُواته: بيع السنين.

وفي أخرى له قال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المحاقلة ، والمخابرة ، والمزابنة، والمعاومة. زاد في رواية : وبيع السنين ، ثم اتَّفقا ، وعن الثُّنْيَا ، ورخَّص في العرايا.

وفي أخرى له وللنسائي ، قال : نهى عن المزابنة والمحاقلة ، وعن الثُّنْيَا ، إلا أنْ يُعْلَم.

وفي أخرى للنسائي : نهى عن المزابنة والمحاقلة ، وبيع الثمر حتى يُطْعِمَ ، إلا العرايا.

وفي أخرى له قال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم : عن المزابنة ، والمحاقلة والمُخَاضَرَة والمخابرة.

قال : « **المخاضرة : بيعُ الثَّمر قَبْلَ أنْ يزهُوَ ، والمخابرةُ : بَيْعُ الكُدْسِ بكذا وكذا صاعًا**».

وله في أخرى : نهى عن بيع الثمر سنين، لم يَزِدْ. وأخرج نحو الرواية الأولى ، وفي أخرى: نهى عن بيع السِّنين.

301- Câbir b. Abdullah anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) muhâbere, muhâkale ve müzâbeneyi, salahı (olgunluğu) ortaya çıkıncaya kadar meyveyi satmayı ve ariyyeler hariç meyveyi altın ve gümüşten (paradan)başka bir şeyle satmayı yasakladı."[111]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette "...ve yenmeye elverişli hale gelinceye kadar meyveyi satmayı yasakladı" diye geçmektedir.

Ata[112] der ki: "Câbir, bize bunları şöyle açıkladı:

"Muhâbere; boş tarlayı sahibinin birisine vermesi, alanın da ona sarfiyatta bulunması, sonra da tarla sahibinin yetişen mahsûlün bir kısmını almasıdır. Müzâbene; ağaçtaki yaş hurmayı kuru hurma karşılığında ölçekle satmaktır. Muhâkale ise; ekin mahsûlünde yapılan, hurmadaki müzâbeneye benzer bir şeydir ki, sahibi henüz biçilmemiş ekini safi hububat karşılığında ölçekle satar."

Başka bir rivâyette Câbir şöyle demiştir:

"Rasûlullah (as.) muhâkale, müzâbene, muhâbereyi ve *işkâh* haline gelinceye kadar hurma satın almayı yasakladı."

İşkâh; hurmanın kızarması yahut sararması veya yenilir hale gelmesidir.

Muhâkale; tarlanın (biçilmemiş mahsûlünün) belli ölçüde yiyecek maddesi karşılığında satılmasıdır.

Müzâbene; hurmalığın (meyvesinin) belli ölçüdeki kuru hurma karşılığında satılmasıdır.

Muhâbere; tarlanın, çıkacak mahsûlün üçte biri, dörtte biri ve benzeri gibi, (belli bir miktarı) karşılığında (kiralanmasıdır)".

---

[111] **Buharî,** Şurb 17; **Müslim,** Buyû, 15/81; **Ebû Dâvûd,** Buyû, 24/3374-75; **Tirmizî,** Buyû, 55/1290, 1313; **Nesaî,** Buyû, 39.

[112] **Ebû Muhammed, Atâ b. Ebî Rebâh el-Mekkî**: ö. 114/732. Aslen Yemenlidir. Ama **Mekke**'de yetişti. **Mekke** fukahasındandır. Tâbiûndandır; İbn Abbas, Ebû Hureyre, İbn Ömer ve Hz. Aişe'yi dinledi. Müfessir, muhaddis, fakih, karî', âbid, zâhid ve fasihti. **Mekke**'nin en meşhur âlimi idi. İbn Abbas'dan sonra Mescid-i Haram'daki ders halkasının başına geçti. İbn Abbas ve İbn Ömer, ona büyük değer verirlerdi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Mekke**'de vefat etti. **Tefsir** ve **Garibu'l-Kur'an**'a dair eserleri vardır.

Zeyd b. Ebî Üneyse[113] demiştir ki: "Atâ'ya;

"- Sen Câbir'in bunu Rasûlullah'tan (as.) naklettiğini işittin mi?" diye sordum;

"- Evet" diye cevap verdi.

Bu rivâyetler, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Müslim'e âit diğer bir rivâyet şöyledir: Câbir der ki:

"Rasûlullah (as.) müzâbene, muhâkale ve muhâbereyi ve işkâh haline gelinceye kadar meyveyi satmayı yasakladı."

(Hadîsin râvîlerinden Selîm b. Hayyân) der ki: "(Hadîsi Câbir'den rivâyet eden) Saîd (b. Mînâ'ya);

"- İşkâh haline gelince ne demektir?" diye sordum;

"- Kızarır veya sararır ve yenecek hale gelince demektir"cevabını verdi.

Bu rivâyetin baş tarafına değil, ama son kısmına **Buhârî** de iştirak etmiştir.

Yine **Müslim**'e âit bir başka rivâyette Câbir şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (as.) muhâkale, müzâbene, muâveme ve muhâbereyi yasakladı. Birkaç yıllığına satmak muâvemedir.[114] Rasûlullah (as.) istisnâlı satışı da yasakladı. Yalnız ariyyelere izin verdi."

Bir başka rivâyette de Câbir; "Rasûlullah (as.) birkaç yıllığına satış yapmayı yasakladı" demiştir.

Bu hadîs **Tirmizî**'de de yer almaktadır. Bu rivâyete göre de Câbir; "Rasûlullah (as.), muhâkale, müzâbene, muhâbere ve miktarı bilinmeyen istisnâlı satışları yasakladı" ifadesini kullanmıştır.

---

[113] **Ebû Üsâme, Zeyd b. Ebî Üneyse (Zeyd) el-Ğanevî el-Kûfî el-Cezerî er-Ruhâvî**: ö. 125/743. Aslen Kûfelidir, ama **Ruhâ**'da ikamet etmiştir. Hafız muaddislerdendir. Zührî, Ebû İshak es-Sebîî ve Ata b. Ebî Rebâh'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden Mis'ar, İmam Malik ve Ubeydullah b. Amr rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Âlim, fakîh bir zattır. Ancak çok genç yaşta vefat etmiştir. 36 yaşında *Ruhâ*'da vefat etti.

[114] Muâvemenin tarifine dair olan bu ifâde, elimizdeki matbu nüshada hadîsi **Câbir**'den rivâyet eden, **Ebû'z-Zübeyr** ve **Saîd b. Mînâ**'dan birine nispet edilerek; "**ikisinden biri dedi**" şeklinde geçmektedir.

Başka bir rivâyette de Câbir şöyle demiştir:

"Rasûlullah (as.) muhâkale, müzâbene, muhâbere ve muâvemeyi yasakladı. Ariyyeye ise müsaade etti."

Hadîsi **Ebû Davud** da tahrîc etmiştir. Bu rivâyet şöyledir:

"Rasûlullah (as.), mahsûlün birkaç yıllığının birden satılmasını yasakladı ve âfet sebebiyle telef olan meyvenin karşılığını bağışladı."

Ebû Davud'un başka bir rivâyeti de; "Rasûlullah (as.) muâvemeyi yasakladı" şeklindedir.

Hadîsin râvilerinden biri hadîsteki "***Muâveme***" kelimesi yerine "***Bey'u's-sinîn***", yani "**mahsûlün birkaç yıllığının birden satılması**" ifâdesini kullanmıştır.

Yine **Ebû Davud**'a âit bir başka rivâyette de Câbir; "Rasûlullah (as.) muhâkale, muhâbere, müzâbene ve muâvemeyi yasakladı" demiştir.

Ebû Davud başka bir rivâyette de; "***Bey'u's-sinîn,*** yani mahsûlün birkaç yıllığının birden satılması" ifâdesini ilâve etmiş, sonra da her iki rivâyette şu ifâdeler müştereken yer almıştır: "...istisnâlı satışları da yasak etti. Ariyyeye ise müsaade verdi."

Ebû Davud ve **Nesaî**'ye âit bir başka rivâyette de Câbir demiştir ki:

"Rasûlullah (as.), müzâbene, muhâkale ve miktarı bilinmeyen istisnâlı satışları yasakladı."

Nesaî'nin başka bir rivâyeti ise şöyledir:

"Rasûlullah (as.), müzâbeneyi, muhâkaleyi ve ariyyeler hariç yenecek hale gelinceye kadar meyveyi satmayı yasakladı."

Yine **Nesaî**'ye âit bir başka rivâyette de Câbir şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (as.) müzâbene, muhâkale, muhâdara ve muhâbereyi yasakladı."

Câbir bunları şöyle açıkladı:

"***Muhâdara***; meyveyi olgunlaşmadan önce satmaktır. ***Muhâbere***; ölçülmemiş, yığın halindeki meyve ve zâhireyi, bunların ölçülmüşü karşılığnda satmaktadır.

Nesaî başka bir rivâyetinde de; "birkaç senenin meyvesini önceden satmayı yasak etti" ifadelerine başka bir ilâvede bulunmamıştır.

Bir başka rivâyetinde ise; "mahsûlün birkaç yıllığının birden satılmasını yasakladı" ifâdelerine yer vermiştir.

İZAH

Hadîste geçen **müzâbene**, **muhâkale** ve **muhâbere** terimleri hakkında daha önce malumat verilmişti.

Bu hadîste ilk defa karşılaştığımız "***muhâdara***" tabiri, hadîsin râvîsi tarafından açıklanmış ve **"olgunlaşmamış meyveyi satmak"** anlamına geldiği ifâde edilmiştir ki, bu konu da daha önce açıklanmıştı..[115]

Muâveme ile istisnâlı satışlar ve mahsûle âfet isâbet etmesi meselesine gelince:

Muâveme: Hadîsin bazı rivâyetlerinde de geçtiği üzere buna **"bey'u's-sinîn"** de denir. Bunun anlamı ise, muayyen ağaçların birkaç yılda vereceği meyveleri önceden satmaktır.

Nevevî'nin ifâdesine göre böyle bir satış icmâ ile bâtıldır. Bu konudaki icmâyı **İbnü'l-Münzir** ve başkaları nakletmişlerdir. İcmânın dayanağı bu rivâyetlerdir. Zira bu, satıcının mülkiyetinde bulunmayan, müşteriye teslim imkânı olmayan madûm ve meçhûl olan bir şeyin satışıdır, denmiştir.

Hattâbî ise bu hükmün muayyen ağaçların vereceği mahsûle âit bulunduğunu; şu veya bu bahçenin, ya da şu ağacın vereceği mahsûl şeklinde bir kayıtlama yapılmaksızın, şu evsafta ve şu ölçü birimi ile şu kadar zaman içinde teslim etmek kaydı ile, teslim edileceği tarihte piyasada bulunabilen bir mahsûlün satılmasının ise câiz olduğunu, buna "***selem***" veya "***selef***" dendiğini söylemiştir.

Burada şuna da işaret etmeliyiz ki, "***muâveme***"yi, arâzinin birkaç yıllığına kiralanması; "***Bey'u's-sinîn***"i de, satıcının alıcıya; "yıl sona erdiğinde aramızda alış veriş bulunmamak, benim parayı (semen),

---

[115] Bkz., 285 nolu hadîsin izahı.

senin de malı (mebî) geri vermen şartıyla şu malı sana bir seneliğine sattım" demesi suretiyle meydana gelen alış veriştir diye açıklayanlar da olmuştur.

İstisnâlı satışlar: Burada bahsi geçen istisnâlı satışlardan maksat, akit esnasında satılık malın bir miktarını pazarlıktan hariç tutmaktır.

İstisnâ edilen kısmın miktarının belli olup olmamasına göre hüküm değişmektedir:

"Sana şu zâhire yığınını sattım, ama bir kısmı müstesnâ", "şu ağaçları sattım, fakat bazısı müstesnâ" gibi sözlerle istisnâ edilen, miktar belirtilmeden yapılan satış akdi bâtıldır. Zira istisnâ edilen miktar malûm değil, meçhûldür.

Ancak, "sana bu ağaçları sattım, yalnız şu ağaç müstesnâ", "bu sürüyü sattım, şu koyun müstesnâ", "şu zâhire yığınını sattım, yalnız üçte biri müstesnâ" gibi ifâdelerle istisnâ edilen miktar belirtilerek yapılan istisnâlı akitler, ittifakla sahih kabul edilmiştir. Nitekim hadîsin bir rivâyetinde de, miktarı bilinen istisnâlı satışlar yasak kapsamının dışında tutulmuştur.

Mahsûle Âfet İsabet Etmesi

Bu konu izahını yapmakta olduğumuz hadîsin bazı rivâyetlerinde ***"cevâih"*** kelimesiyle ifâde edilmiştir. ***"Cevâih"***, ***"câiha"*** kelimesinin çoğuludur. ***Câiha*** da, meyveleri helâk eden âfet demektir.

Olgunlaştıktan sonra satılan ve müşterinin toplamasına imkân verilen bir meyve, henüz müşteri toplamadan herhangi bir semâvî/önlenemez âfetle zarar görürse, zararı satıcı mı, yoksa müşteri mi çekecektir? Bu konu müctehidler arasında tartışmalıdır:

Ahmed b. Hanbel, Ebû Ubeyd, hadîsçilerden bir grup ve **Şâfiî**'nin mezheb-i kadîmine göre zarar satıcıya aittir. Zararın az veya çok olması arasında da bir fark yoktur. Ancak tahdit ve tespiti mümkün olmayacak derecede az ve telef olması âdet hükmüne giren miktara itibar edilmez.

İmam Mâlik, âfetle zarar gören kısım, mahsûlün üçte birinden az ise zarar müşterinin, üçte biri kadar veya daha fazla ise zarar satıcınındır, demiştir. **İbn Kudâme**'nin ifâdesine göre **Ahmed b. Hanbel**'den yapılan bir rivâyet de böyledir.

Selef ulemasının ekserisi ile **Ebû Hanîfe, Leys b. Sa'd** ve **Şâfiî**'nin yeni mezhebine göre, bu durumda zarar, az olsun veya çok olsun, müşteriye aittir.

Zararın satıcıya âit olduğunu söyleyenlerin delillerinden biri, izahını yapmakta olduğumuz hadîsin ilgili rivâyetidir. Onlar, bu hadîste âfete uğrayan kısmın müşteriden alınmaması emredilmiştir ,buradaki emir de vücûb içindir, demişlerdir.

Yine bu konu ile ilgili olarak **Müslim**'de geçen bir hadîste Hz. Peygamber (as.); **"...ondan bir şey alman sana helâl olmaz"** buyurmuştur.[116] Ayrıca ağaçların sulanması ve bakımı ile ilgili diğer hususlar, sahibinin vazifesi olduğu için ağaçtaki meyveler, manen onun elindedir ve müşteri onu teslim almadan önce telef olmuş gibidir, demişlerdir.

Bu durumda, zararın müşteriye âit olup umumi fiyattan düşülemeyeceği görüşünde olan ekseri âlimler ise, bu hadîsteki emrin ya mendûbluk ve müstehablık için olduğunu veya bu emrin henüz olgunlaşmamış meyvenin satılması ile ilgili bulunduğunu söylemişlerdir. Zira bu meyveler, tamamen müşterinin mülkiyetine girdikten sonra helâke uğramıştır. Eğer müşteri o meyveleri bir başkasına satmış veya hibe etmiş olsaydı, yaptığı tasarruf sahih sayılırdı. Bu da gösteriyor ki mal tamamen müşterinin tazmin sorumluluğun dadır. Ayrıca, daha önce de geçtiği üzere, henüz olgunluk alâmeti görülmeyen meyvelerin satışı yasaklanmıştır. Bu yasağın sebebi, âfete uğrama ihtimali çok olan bu meyvelerden dolayı müşterinin zarar görmemesidir. Eğer meyve olgunlaştıktan sonra da âfetin zararı satıcının malından karşılanacak olursa, olgunlaşmamış meyvenin satışının yasaklanmasının bir manası

---

116 **Müslim**, Müsakât, 3/14.

kalmazdı, demişlerdir.[117] Ayrıca, başka hadîslerle de istidlâlde bulunmuşlardır.[118]

٣٠٢- (خ ــ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : « نَهى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عن المحاقلة ، والمُخاضَرَة، والمُلامَسَة ، والمنابذة» ، أخرجه البخاري.

302- Enes b. Mâlik şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) muhâkale, muhâdara, mülâmese ve münâbezeyi yasakladı."[119]

İZAH

Muhâkale ve **muhâdara** hakkında 297 ve 301 nolu hadislerin izahında malumat verilmişti.

Bu hadîste ilk defa karşılaştığımız "***Mülamese***" ve "***Münâbeze***" satışları ise bu kitabın kendi özel bölümünde, 343, 344 ve 345 nolu hadîslerin izâhında gelecektir.

٣٠٣- (س ــ رافع بن خديج رضي الله عنه) قال: "نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن المحاقلة ، و المزابنة." أخرجه النسائ.

303- Râfî' b. Hadîc rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.) muhâkale ve müzâbeneyi yasakladı."[120]

٣٠٤- (م س ــ سعيد بن المسيب رحمه الله) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم : نهى عن المزابنة ، والمحاقلة ، والمزابنةُ : اشتراء الثَّمَر بالتَّمرِ ، والمحاقلةُ : اشتراء الزرع بالقمح ،

---

[117] Bütün bu izahlar için bkz., **Nevevî**, X, 193, 195, 216 vd.; **Hattâbî**, III, 670 vd., 694; **İbn Kudâme**, IV, 215 vd.; *Avnu'l-* **Ma'bûd**, IX, 227 vd., 271; **Şevkânî**, V, 187; **Hatipoğlu**, ***İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi***, VI, 207.

[118] Hadîs için bkz., **Müslim**, Müsâkât, 3/15-16.

[119] **Buhârî**, Buyû, 93.

[120] **Nesaî**, Buyû, 33.

واسْتِكْرَاءُ الأرض بالقمح. قال : وأخبرني سالم بن عبد الله [بن عمر] عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه قال : « **لا تَبْتَاعوا الثَّمَر حتى يَبْدُوَصَلاحُهُ ، ولا تبتاعوا الثَّمر بالتَّمْرِ** ».

وقال سالم : أخبرني عبد الله عن زيد بن ثابت عن رسول الله صلى الله عليه وسلم أنه رخَّص بعد ذلك في بيع العَرِيَّة بالرُّطَب ، أوْ بالتمر ، ولم يُرَخِّص في غير ذلك. أخرجه مسلم.

وفي رواية النسائي ، أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم : نهى عن المحاقلة والمزابنة.

304- Saîd b. el-Müseyyeb anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) müzâbene ve muhâkaleyi yasakladı. Müzâbene; dalındaki taze hurmayı kuru hurma karşılığında satın almaktır. Muhâkale; (biçilmemiş) ekini safi buğday karşılığında satın almak ve araziyi buğday karşılığında kiralamaktır."[121]

RİVÂYETLER

Yine Saîd b. el-Müseyyeb demiştir ki: "Sâlim b. Abdullah'ın[122] rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"İyiliği ortaya çıkıncaya kadar meyveyi satın almayın ve dalındaki yaş hurmayı kuru hurma karşılığında satın almayın!"

Sâlim de şöyle demiştir: "Abdullah (b. Ömer)in Zeyd b. Sâbit'ten, onun da Rasûlullah'tan (as.) bana haber verdiğine göre; Hz. Peygamber bundan sonra ariyye bey'inde yaş hurmanın yaş veya kuru hurma karşılığında satılmasına izin verdi, bundan (ariyyeden) başkasına izin vermedi."

Bu rivâyet **Müslim**'e aittir.

---

[121] **Müslim,** Buyû, 14/59.

[122] **Ebû Ömer, Sâlîm b. Abdullah b. Ömer el-Kuraşî el-Adevî el-Medenî**: ö. 106/724. **Medîne** fukahasından, tâbiîlerin önde gelen âlimlerindendir. Sikadır. Abdullah b. Ömer'in oğlu ve Hz. Ömer'in torunudur. Zamanının en faziletli kişilerinden sayılırdı. İmam Mâlik; **"yaşadığı dönemde zühd ve fazilette ona benzer brinin bulunmadığını"** söyler. Huyu ve yaşantısı babasına benzerdi. Babasından, Ebû Hureyre ve Hz. Âişe'den rivâyet eder. Kendisinden Zührî, Nâfi ve Salih b. Keysan rivâyet ederler. Fukaha-i seb'adan ve hafız muhaddislerdendir. Döneminin **Medîne** müftüsüdür. Çok hadîs rivâyet etmiş, rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Ahmed b. Hanbel ve İshak b. Râhûye; en sahîh isnâdın, Zührî, Sâlim ve babası İbn Ömer zinciri olduğunu söylerler. **Medîne**'de vefat etti.

Nesaî'nin rivâyeti ise şöyledir:
"Rasûlullah (as.) muhâkale ve müzâbeneyi yasakladı."

الفصل الرابع

في أشياء متفرقة لا يجوز بيعها

امهات الأولاد

IV – SATIŞI CÂİZ OLMAYAN ÇEŞİTLİ ŞEYLER

1- EFENDİSİNDEN ÇOCUK DÜNYAYA GETİREN CÂRİYELER (ÜMMEHÂTÜ'L-EVLÂD)

٣٠٥- (ط ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنّ عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال: «أيُّما وَليدَةٍ وَلَدَتْ من سيِّدها فإنّهُ لا يَبيعُها ، ولا يَهَبُها ، ولا يُوَرِّثُها ، و[هو] يستمتعُ بها ما عاش ، فإذا مات فهي حُرّةٌ». أخرجه الموطأ.

305- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Ömer b. el-Hattâb şöyle demiştir:

"Efendisinden çocuk doğuran câriyeyi efendisi satamaz, hibe edemez, onu miras olarak bırakamaz. Yaşadığı sürece ondan faydalanır, efendi ölünce câriye hür olur."[123]

İZAH

Başlıkta kullanılan "***ümmehâtü'l-evlâd***" ifâdesi, dilimize "**ümm-i veled**" şeklinde geçen "***ümmü'l-veled***" ifâdesinin çoğuludur. **Ümm-i veled,** efendisinden çocuk dünyaya getiren câriye demektir.

Böyle bir câriyenin satılıp satılamayacağı konusunda değişik görüşler bulunmaktadır:

[123] **Muvatta,** Itk ve'l-Velâ, 5/6; **Nesaî,** Muzâraa, 45.

Yukarıdaki hadîse göre **Hz. Ömer**, bunların satılamayacağı, efendisi ölünce hürriyetlerine kavuşacağı görüşündedir. **Hz. Osman**'ın da aralarında bulunduğu sahâbe ve tâbiûn ulemasının ekseriyeti ile onlardan sonraki ekseri fukahanın görüşleri de böyledir.

Bişr b. Ğiyâs el-Merîsi ile **Zâhirîler**, ümm-i veledin satışına cevâz vermişlerdir. Bu görüş, **Hz. Ebû Bekir, Hz. Ali, İbn Abbas, İbn Zübeyr, Câbir b. Abdullah** ve **Ebû Saîd el-Hudrî'**den de rivâyet edilmiştir. Bu görüş sahipleri, bundan sonra gelecek olan; "Biz Rasûlullah (as.) ile Ebû Bekir dönemlerinde *ümmehâtu'l-evlâd*'ı satardık, Ömer halife olunca bize bunu yasakladı, biz de bundan vazgeçtik" meâlindeki **Câbir** hadîsidir. Buna göre onlar, bu tasarrufun **Hz. Ömer**'e âit olduğunu, hadîsle sabit olan bir hükmü, **Hz. Ömer**'in tasarrufunun ortadan kaldıramayacağını söylemişlerdir. Ayrıca **Zâhirîler**, ***"icmâ halinin istishâbı"***[124] diye bilinen bir delil ile de istidlâl ederek, "ümm-i veled olan câriye henüz efendisinden çocuk doğurmamışken efendisinin mülkü olduğunda icmâ bulunduğuna göre, aksini gösteren bir delil bulunmadıkça, çocuk doğurduktan sonra da onun mülkü olması lâzım gelir" demişlerdir.

Ümm-i veledin satılamayacağını, efendisinin ölümünden sonra hür olacağını söyleyenler, **İbn Abbas**'tan rivâyet edilen; **"Herhangi bir adamın câriyesi, o adamdan çocuk doğurursa, o câriye o adamın ölümünden sonra âzâd edilmiş olur"** hadîsi ve yine **İbn Abbas**'tan rivâyet olunan; "Rasûlullah'ın (as.) yanında oğlu **İbrahim**'in annesinden (Hz. Peygamber'in câriyesi olan Mâriye'den) söz edilince, Hz. Peygamber; **'onu oğlu** (İbrahim) **âzâd etti'** (yani âzâdına vesile oldu) buyurmuştur" hadîsi ile istidlâl etmişlerdir[125]

---

[124] **İstishâb**, mevcut olan bir şeyin değiştiğini gösteren bir delil bulunmadıkça o şeyin aynen devam ettiğinin kabul edilmesidir, diye tarif edilir. Bkz., **Ebû Zehra**, ***Usûlu'l-Fıkh***, Eren ofset, İstanbul, s., 296.

[125] Her iki hadîs için bkz., **İbn Mace**, Itk, 2/2515-16. Bu hadîslerin başka kaynakları ve haklarında söylenenler için bkz., **Şevkânî**, VI, 102 vd.

Kâsânî'nin ifâdesine göre **Saîd b. el-Müseyyeb**'in de insanlar, **ümmehâtü'l-evlâd**'ın âzâd edilmesini ilk emredenin **Ömer b. el-Hattâb** olduğunu söylüyorlar, ama hakikat öyle değildir, bunu Rasûlullah (as.) emretmiştir, dediği rivâyet olunmuştur.

Bu görüşte olan âlimlerden bazıları, aksi görüşte olan sahâbe fakihlerinin de bu görüşe döndüğünü ve bu konuda sahâbenin icmâının meydana geldiğini iddia ederken, bazıları da, sahâbe arasında tartışmalı olan bu konuda tâbiûn devrinde icmâ meydana geldiğini, sonraki icmânın da önceki ihtilâfı ortadan kaldıracağını ileri sürerek bu hükmün yine icmâ ile sabit bulunduğunu söylemişlerdir.

Bu âlimler, **Zâhirîler**'in "icmâ hâlinin istishâbı" adı verilen delillerine "iddiaya iddia ile karşılık vermek" diye bilinen benzer bir delille karşılık vererek, "bilmiyor musunuz ki, câriye hâmile iken satılamayacağına dair icmâ vardır? Şu halde doğumu yaptıktan sonra da bu icmâ hâlinin devam etmesi lâzım gelir" demişlerdir.

Ümm-i veled'in satılamayacağı görüşünü benimseyen ekseri âlimler, karşı görüşte olanların istidlâl ettikleri **Câbir** hadîsini de birkaç şekilde yorumlamışlardır. Buna göre;

a) Bu hadîste, Rasûlullah'ın (as.) ve **Hz. Ebû Bekir**'in, hâdiseden haberdar olup olmadıklarına dair bir açıklık bulunmamaktadır. Belki de bu bazı sahâbîlerin kendiliklerinden uyguladıkları bir iştir ve bundan da Hz. Peygamber'in ve **Hz. Ebû Bekir**'in haberleri yoktur.

b) Bu satış, İslâm'ın ilk yıllarında mübah iken Rasûlullah'ın (as.) vefatına yakın bir dönemde O'nun tarafından yasaklanmış olup, bu yasaktan **Hz. Ebû Bekir**'in haberi olmamış veya onun zamanında hâdise meydana gelmemiş olabilir. Zaten onun dönemi kısa sürmüş ve irtidat edenlerle savaş, din hizmetleriyle meşguliyet gibi yoğun çabalarla geçmiştir. İşte bütün bu ihtimaller kendisinde bulunan **Câbir** hadîsi hüccet olamaz.

Yine cumhur, **Hz. Ömer**'in, onların satılamayacağı konusunda yaptığı **"etlerimiz etlerine, kanlarımız kanlarına karışmıştır"** şeklindeki ta'lîlini de dikkate alarak aklî yönden de şu delili getirmişlerdir: Efendiden olan çocuk anne ile birleşmiş ve onun bir

parçası haline gelmiştir. Bu münasebetle ona hürmet gerekli olmuştur. Onu satmak ise hürmete aykırı düşen bir durumdur.

Hattâbî de konu ile ilgili olarak şu değerlendirmeyi yapar:

Rasûlullah (as.); **"Biz peygamberler vâris bırakmayız bıraktığımız her şey sadakadır"** buyurmuştur. Hz. Peygamber (as.) vefat ettiğinde ümm-i veledi olan **Mâriye** hayatta idi. Eğer o âzâd edilmemiş câriye telâkki edilecek olsa idi, satılıp parasının sadaka olması gerekirdi. Halbuki böyle bir şey olmamıştır.

Ayrıca Hz. Peygamber (as.), esaret durumunda çocuklarla annelerini birbirinden ayırmayı yasaklamıştır. Şayet ümm-i veledi satmak câiz olsaydı, satılması durumumda çocuklarından ayrılması gerekirdi. Dolayısıyla bu yasağın bir anlamı kalmazdı.

Kaldı ki câriyenin, efendisinden doğurduğu çocuk hürdür. Bu durum, onun annesinin de hür olmasını gerektirir. Ayrıca kişinin, kendi çocuğunun annesini satması, fazilet ve üstün ahlâk ile bağdaşacak bir durum değildir. Halbuki Hz. Peygamber (as.); **"Ben ancak üstün ahlâkı tamamlamak için gönderildim"** buyurmuştur.

Öyle ise, ümm-i veled olan câriye satılamaz, hibe edilemez ve başkalarına temlik edilemez. Sahibi onu âzâd etmeden ölürse, kendiliğinden hürriyetine kavuşmuş olur.[126]

٣٠٦- (*جابر بن عبد الله* رضي الله عنهما) قال : «بِعْنَا أُمَّهَاتِ الأَوْلادِ على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وأبي بكر ، فلما كان عمر نهانا فانتهينا». ذَكَرَهُ رزينٌ ولم أجده في الأصول.

306- Câbir b. Abdullah anlatıyor:

"Biz Rasûlullah (as.) ve Ebû Bekir devirlerinde ümmehâtü'l-evlâdı satardık. Ömer halife olunca bunu bize yasakladı, biz de vazgeçtik."[127]

---

[126] **İbn Rüşd**, II, 453 vd.; **Kâsânî**, V, 2455; **İbn Kudâme**, XII, 494 vd.; **Hattâbî**, IV, 263-64; **Şevkânî**, VI, 105 vd.

[127] Musannıf, bu hadîsi kaynaklarda bulamadığını, onu **Rezîn**'in zikrettiğini söylemektedir. Ancak **Câmiu'l-Usûl**'un muhakkıkı, bu hadîsi **Ebû Davud**'da ve

İZAH

Bu hadise istinaden ümm-i veledin satışa konu olabileceğini savunan müctehitlerle karşı görüşte olanların bu hadis hakkındaki değerlendirmeleri bir önceki hadisin izahında geçmişti.

الْوَلاءُ

2– VELÂ

٣٠٧– (خ م ط ت د س ـ ابن عمر رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم : نهى عن بَيْعِ الولاءِ وعن هِبَتِهِ. أخرجه الجماعة وأنكر ابنُ وَضَّاح أن يكون «وعن هِبَتِهِ» من كلام النبي صلى الله عليه وسلم.

307- İbn Ömer rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.) velâ (hakkı) nın satılmasını ve hibe edilmesini yasakladı."[128]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi Kütüb-i Sitte sahiplerinin tamamı tahric etmişlerdir.

İbn Vaddâh, "hibe edilmesini (yasakladı)" ifâdesinin Rasûlullah'ın (as.) sözü olduğunu kabul etmemiştir.[129]

İbn Mace'de tesbit etmiştir. Adı geçen eserlerin elimizdeki matbu nüshalarında mevcuttur. Bkz., **Ebû Davud**, Itk. 8/3954; **İbn Mâce**, Itk, 12/2517.

[128] **Buharî,** Itk, 10; Ferâiz, 21; **Müslim**, Itk, 3/16; **Muvatta**, Itk, 10/20; **Ebû Dâvûd**, Ferâiz, 17/2925; **Tirmizî**, Buyû, 20/1236; **Nesaî**, Buyû, 87; **İbn Mâce**, Ferâiz, 1572747.

[129] Eserin muhakkıkı, elde mevcut kaynaklarda **İbn Vaddâh**'ın bu reddine rastlamadığını; hiç kimsenin de bu ifâdeye tenkit yöneltmediğini görmediğini söyler, Bkz., ***Câmiu'l-Usûl***, I, 483, dipnot, 3.

İZAH

Hadîste sözü edilen **velâ**'dan maksat, âzâd etmek yoluyla meydana gelen velâ'dır; (*velâu'l-ıtk* veya *ıtâka*). Burada yasaklandığı belirtilen şey, âzâd edilen kölenin asabe ve farz sahibi vârisi bulunmaması durumunda âzâd edenin, o âzâd edilene mirasçı olma hakkıdır.

Rivâyetlere göre, İslâm'dan önce Araplar, bu hakkın satılmasını veya hibe edilmesini yasak saymazlarmış.

Rasûlullah (as.) bunu yasaklamıştır. Hadîs âlimlerinin açıklamalarına göre müctehidler de bu yasağı icmâya yakın bir ittifakla kabul etmişlerdir. Zira velâ da nesep gibidir. İzâle ile ortadan kaldırılmaz. Nesebin satışının câiz olmadığı gibi velâ hakkının satışı da câiz değildir, demişlerdir.[130]

الماء والملح والكلأ والنار

3– SU, TUZ, OT VE ATEŞ

٣٠٨– (ت د س – إياس بن عبد الله رضي الله عنه) قال : « نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع الماء» ، أخرجه الترمذي وأبو داود والنسائي. وقال في رواية أخرى : نهى عن بيع فضْل الماء.

308- İyâs b. Abdullah[131] şöyle dedi:
"Rasûlullah (as.) suyu satmayı yasakladı."[132]

---

130 Bkz., **Aynî**, XIII, 55; **İbn Kudâme**, VII, 243; **Hattâbî**, III, 344.

131 **Câmiu'l-Usûl**'de râvî'nin ismi her ne kadar İyâs b. Abdullah şeklinde zaptedilmiş ise de, Sünen'lerde ve ricâle dair kaynaklarda bu hadîsin râvîsinin ismi İyâs b. Abd el-Müzenî olarak zikredilmektedir. Onun kısa biyografisi de şöyledir: **Ebû Avf, İyâs b. Abd el-Müzenî**: Sahabîdir. Hz. Peygamber'den suyun satışını yasaklayan bir rivâyeti vardır. Kendisinden sadece Abdurrahman b. Mut'im rivâyet etti. Hadîsi *Sünen*'lerde tahric edildi.

132 **Ebû Davud,** Buyû, 63/3478; **Tirmizî**, Buyû, 44/1271; **Nesaî,** Buyû, 89.

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etmişlerdir.

Başka bir rivâyette ise İyâs şöyle demiştir:
"Hz. Peygamber suyun fazlasını satmayı yasakladı."

İZAH

Bu hadîs, ihtiyaçtan fazla olan suyun satılmayacağını göstermektedir. **Şevkânî**'nin ifâdesine göre hadîs, ihtiyaç fazlası suyu satmanın haramlığına delâlet eder. Hadîsin zâhirinden anlaşıldığına göre, kişinin kendi arazisinde bulunan su ile, mübah arazide onun tarafından çıkarılan su arasında bir fark yoktur. Keza içmek , hayvanları suvarmak veya ekinleri sulamak için olması arasında da fark yktur. Çölde veya bir başka yerde olması da neticeyi değiştirmez. Bu görüşte olan başka âlimler de vardır.

Ancak ekseri âlimler bidon, fıçı vb. gibi özel kaplarla koruma altına alınan suları bu umumi hükmün dışında tutmuşlardır. Onlar bunu dağdan toplanan oduna kıyas etmişler, mübah araziden toplanan odunların satılması câizdir, nitekim Hz. Peygamber (as.) bir adama odun toplayıp satmak suretiyle geçimini temin etmesini ve böylece dilencilikten kurtulmasını emretmiştir, demişlerdir.

Kendisinde ortaklığın bulunup bulunmamasına göre sular dört kısma ayrılır:

1- Deniz suları ile kimsenin mülkiyetinde olmayan büyük, küçük göl suları.

2- Seyhan, Ceyhan gibi kimsenin mülkü dahilinde bulunmayan büyük nehir ve kanal suları.

3- Bir köye veya bir gruba âit olan, onların mülküne dahil bulunan nehir suları.

4- Bidon, fıçı gibi kap kaçaklarda koruma altına alınan sular.

Bunlardan birinci ve ikinci maddede sözü edilen sular, bütün insanlar için mübâh ve müşterektir, herkesin bundan her türlü istifâde hakkı vardır. Çünkü Hz. Peygamber (as.) **"Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Su, ot ve ateş"** buyurmuştur.[133]

---

[133] Bkz., 313 numaralı hadîs.

Ancak işaret etmek lâzımdır ki mübâh olan bir şeyle faydalanmanın câiz olması, başkalarına zarar vermeme şartına bağlı olduğundan, bunlardan istifâde edecek olanların umuma zarar vermemeleri gerekir. Böyle bir zarar söz konusu olursa, bu faydalanma câiz olmaz ve engellenir.

Üçüncü maddede zikri geçen suların **hakk-ı şirbi** yani ekin ve hayvan sulamak için o sulardan faydalanma hakkı, bu suların sahiplerine aittir. Diğer insanların bu sularda sadece **hakk-ı şefeh** denilen, içme ve hayvan sulama hakları vardır. Abdest almak, çamaşır yıkamak, hamur yoğurmak, yemek pişirmek gibi ihtiyaçlarda kullanmak da bu hakka dahildir. Bu istifâde, su sahibinin ekinine akıttığı suyun tamamını kapsasa bile, bunu engelleyemez.

Şahıslara mahsus olan kuyu, havuz ve pınar sularının hükmü de böyledir.

Bu tafsilât **Hanefîler**'e aittir.

Son paragrafta sözü edilen sular hakkında **Şâfiîler**'in görüşü de böyledir.

İmam Mâlik ise, sahibi ihtiyacından fazla olan bu tür suyu, bedava olarak insan ve hayvanlara vermemezlik edemediği gibi, ekinleri sulamaya da engel olamaz demiştir.

Burada sözü edilen kuyu, havuz ve pınarlar, şahsın kendi arazisi içinde olmayanlardır.

Şahsın kendi arazisinde bulunan kuyu, havuz ve pınar suları da **Hanefîler**'e göre kazanılmış mal (mal-ı muhrez) sayılmaz. Kendisinin öncelik hakkı bulunmakla birlikte, ihtiyacından fazla olan sudan başkaları da içmek, hayvan sulamak gibi hususlarda faydalanabilirler. Ancak kuyu sahibi, mülküne başkalarını girmekten alıkoyma hakkına sahiptir. Onun izni olmadıkça, mülküne kimse giremez. Şu da var ki, o mülkün yakınında başka mübâh su bulunmazsa mülk sahibi ihtiyaçlıya su çıkarmak veya girip su almasına izin vermek mecburiyetindedir. Suyu alacak olan şahıs da mal sahibine zarar vermekten sakınmalıdır. **İbn Hacer**'in ifâdesine

göre **İbnu'l-Kayyim**, bu durumda mal sahibinin iznini gerekli görmemiş, ihtiyaç sahibinin izinsiz olarak girebileceğini söylemiştir.

Buradaki yakınlık ve uzaklık ise **Hanefîler** tarafından bir mil olarak takdir edilmiştir. Buna göre bir mil mesafede su bulunursa, o arazinin yakınında su var demektir. Bundan daha fazla mesafede bulunan su ise uzak sayılır.

Şâfiî mezhebine göre bu tür sular, kişinin malı sayılır. Ama mal sahibi, o çevrede başka su bulunmaması şartıyla, kendi ihtiyacından fazla olan suyu, ihtiyaç duyanlara, içmek ve hayvanlarını sulamak için bedava vermek mecburiyetindedir.

İbn Kudâme de, sahibinin, ihtiyaç fazlası bu tür suları, içmek veya hayvan sulamak için başkalarına parasız vermesi gerektiğini söyler.

Buradaki ihtiyaç ise, kişinin kendisi, âile efradı, hayvanları ve ekinlerinin ihtiyacı olarak yorumlanmıştır.

Dördüncü maddede sözünü ettiğimiz, testi, bidon, fıçı gibi kap kacaklarda koruma altına alınan (muhrez) sulara gelince; bunlar sahibinin malı sayılır. Sahibi bu tür suları kullanma hakkına sahip olduğu gibi, satma hakkına da sahiptir. Telef eden de tazminle yükümlüdür. Bu tür sudan sahibinin izni olmadıkça, kimsenin alma hakkı yoktur. Zira kişi, yakaladığı av hayvanında olduğu gibi, suyu ele geçirmekle ona mâlik olmuştur. Ancak, susuzluktan kendisi veya hayvanı telef olma tehlikesinde bulunan kimseye ihtiyacı kadar su vermek mecburiyetindedir. Vermediği takdirde, ihtiyacından fazla olan kısımdan olmak ve silaha başvurulmamak üzere, bu su zorla alınır. Bu durumda su sahibinin de bunu tazmin ettirme hakkı vardır.[134]

---

[134] İzah için bkz., **Nevevî**, X, 229; **Aynî**, XII, 194; *el-İhtiyâr*, III, 70 vd.; **Zeylaî**, *Tebyînu'l-hakâik*, VI, 59 vd.; **Şevkânî**, V, 154 vd.; **İbn Hacer**, *Bulûğu'l-merâm*, terc. **Ahmet Davudoğlu**, III, 24; **Bilmen**, *Kamus*, VII, 187 vd.; **Miras**, *Tecrîd-i Sarîh*, VII, 191 vd., 198; **Hatipoğlu**, *İbn Mâce Tercümesi*, VII, 23.

٣٠٩- (م س ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : «نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع فضل الماء». أخرجه مسلم والنسائي.

309- Câbir b. Abdullah rivâyet ediyor:

"Hz. Peygamber (ihtiyaçtan) fazla suyu satmayı yasakladı."[135]

٣١٠- (خ م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «لا يُبَاعُ فَضْلُ الماء ، لِيُباعَ به الكلأ». أخرجه البخاري ومسلم.

310- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Netice itibariyle ot satılmış olacağı için su (yun ihtiyaçtan fazlası) **satılamaz."**[136]

İZAH

Hadîs şârihleri, bu hadîsten kastedilen manayı şöyle açıklamışlardır:

Bir insan hiç kimseye âit olmayan (mübah) bir arazide kuyu kazar ve ona sahip olur. Kuyudan çıkan su onun ihtiyacından fazladır. Kuyunun yanında da umuma âit bir otlak bulunmaktadır ve bu civarda adamın kuyusundan başka da su yoktur. Bu itibarla o kuyudan su verilmediği takdirde hayvanları o merada otlatmak, barındırıp yaşatmak mümkün olmaz. Bu durumda kuyu sahibi suyu bedava vermeyip de satmaya kalktığı zaman çevredeki merayı satmış olur. Zira o merada hayvan otlatmak isteyen, suyu satın almak mecburiyetinde bırakılınca, o suyu, o meradan istifâde etmek için satın alacaktır. Bu da sonuçta otun satılması olacaktır.[137]

---

135 **Müslim,** Musakat, 8/34; **Nesaî,** Buyû, 89.

136 **Buharî,** Şurb, 2, Hiyel, 5; **Müslim,** Müsâkat, 8/38.

137 **Aynî,** XII, 194; **Hattâbî,** III, 747; **Azîmâbâdî,** ***Avn,*** IX, 367; **İbn'l-Esîr,** ***Câmi,*** I, 484.

Suyun satışı ile ilgili olarak biraz önce geçen hadîsin izahında malumat verilmişti. Otun satışına ilişkin açıklamalar ise 313 nolu hadîsin izahında gelecektir.

٣١١- (خ م ط ت د ــ وعنه رضي الله عنه) أن رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قال : «لا تمنعوا فَضلَ الماءِ لتمنعوا به الكلأَ» ، أخرجه الجماعة إلا النسائي.

311- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber;

"Netice itibariyle otu esirgemiş olacağınız için, suyun (ihtiyaçtan) **fazlasını esirgemeyin!"** buyurmuştur."[138]

٣١٢- (ط ــ عمرة بنت عبد الرحمن رحمها الله) قالت : إنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : « لا يُمنَعُ نَقعُ البئرِ ». أخرجه الموطأ.

312- Amre bint Abdurrahman, Hz. Peygamber'in;

"Kuyunun ihtiyaçtan fazla suyu esirgenmez" buyurduğunu rivâyet etmiştiri.[139]

٣١٣- (د ــ رجل من المهاجرين رضي الله عنهم) من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : غَزَوْتُ مَعَ رَسول الله صلى الله عليه وسلم ثلاثًا ، أسمعه يقول :
وفي أخرى : غزوتُ معَ رسول الله صلى الله عليه وسلم في غَزْوَة فسمعته يقول :
«المسلمون شركاءُ في ثلاث : في الماء ، والكلأ ، والنار ». أخرجه أبو داود.

313- Hz. Peygamber'in ashabından olan muhacirlerden bir zat anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) ile üç kez savaşa iştirak ettim, (bu esnada) O'nun şöyle buyurduğunu işittim -Başka bir rivâyette de; bir savaşta

---

[138] **Buhari**, Şurb, 2; Hiyel, 5; **Müslim**, Müsakat, 8/37; **Muvatta**; Akdıye, 25/28; **Ebû Davud**, Buyû, 62/3473; **Tirmizî**, Buyû, 44/1272;.

[139] **Muvatta**, Akdıye, 25/30.

Rasûlullah (as.) ile beraber bulundum ve O'nun şöyle buyurduğunu işittim-:

"Müslümanlar üç şeyde ortaktırlar: Suda, otta ve ateşte."[140]

İZAH

Bu ve benzeri hadîslerin zâhirini dikkate alan bazı âlimler, su, ot ve ateş hiçbir surette kimsenin malı sayılmaz; temlik edilemez ve satılamaz demişlerdir. Nitekim, 308 nolu hadîsin izahında bu görüşe temas etmiş ve sular konusundaki diğer görüşleri de açıklamıştık.

OTLAR

Hadîste kullanılan " *kele'* " kelimesi, yaş ve kuru her çeşit ot anlamına gelmektedir.

Ekseri âlimler, burada tüm müslümanların ortak olduğu ifâde edilen otların, kimsenin mülkünde olmayan, mübah/herkesin istifadesine açık olan arazide bulunan, herkesin yararlanabileceği meralardaki otlardır, demişlerdir. Bu tür meralar umuma âit olduğu için otlarından herkes istifâde edebilir, kimse bundan engellenemez.

Bir kimsenin kendi mülkü olan arazisindeki otlara gelince; **Hattâbî**, bu tür otlar onun malıdır, insanların ortak malı sayılmaz, sahibinin izni olmadan kimse ondan yararlanamaz görüşündedir.

Hanefîler'e göre ise, sahipsiz olan yerlerde kendiliğinden biten /hüdâ-yı nâbit otlar mübah olduğu gibi, bir kimsenin mülkünde kendiliğinden biten otlar dahi mübahtır. Ancak mülk sahibi, başkalarını mülküne girmekten alıkoyabilir. Çünkü bir kimsenin mülküne, mübah olan bir şeyi almak için dahi olsa bir başkasının izinsiz olarak girmesi, bir çeşit tasarruftur; bu ise câiz değildir. Fakat bir kimsenin, hayvanına vermeye mecbur olduğu otu temin için mülk sahibinin mülküne sokulmadığı, o civardaki mübah arazilerde de ot bulunmadığı takdirde, mülk sahibi, ya hayvan sahibinin ot koparmak üzere mülküne girmesine izin vermeye veya kendisi bizzat koparıp vermeye mecburdur. Yani, yerinde izah olunduğu gibi, bir kimsenin mülkünde bulunan kuyu, havuz, pınar vs. sular hakkındaki hüküm burada da câridir.

---

[140] **Ebû Davud**, Buyû, 62/3477.

Arazi sahibinin, bizzat kendisinin yetiştirdiği otlar ise onun mülküdür, bunda kimsenin ortaklık-hakkı yoktur.

ATEŞ

Hadîste herkesin ortaklık hakkının bulunduğu ifâde edilen şeylerden biri de ateştir. Bunda ortaklıktan maksat ise, açıkta yakılan ateşin ışığından ve ısısından herkesin istifâde edebilmesi ve aydınlatmada kullandığı aracını bundan yakabilmesidir. Ateşin közü ise adamın malıdır. Ondan almak sahibinin iznine bağlıdır.

Şahsın kendi mülkünde yaktığı ateşten istifâde etme durumu ise, mülk arazideki su ve ot gibidir. Yani sahibinin ateşten istifâdeyi engelleme hakkı yoktur, ancak başkalarını mülküne sokmama hakkına sahiptir.

Hadîste sözü edilen ateşten maksat, kendileriyle ateş yakılan taşlardır. Binâenaleyh, ölü/mevat arazide bulunan bütün taşlardan herkesin istifâde etme hakkı vardır, diyenler de olmuştur.

Bu hadîste ifâde edilen ortaklık/şirket mülkiyette ortaklık (şirket-i mülk) değil, istifâdede ortaklıktır (şirket-i ibâha). Yani asıl itibariyle kimsenin mülkü olmayan bu gibi şeyleri almak, mülk edinmek hakkında herkes ortaktır.

Hadîste sadece üç şeyin zikredilmesi teberrük/ onların önemine vurgu yapmak içindir. Mübah arazide kendiliğinden biten ağaçlar, böyle ağaçların meyveleri ve av gibi herkesin ortak malı sayılan başka şeyler de vardır.

Bu ortaklık hakkında müslümanlarla gayr-i müslimler arasında da bir fark yoktur. Hadîste "**müslümanlar**" şeklinde bir kaydın bulunması, şerîatle muhatap olanlar müslümanlar olması hasebiyledir. Yani kayd-ı vukûîdir. Yoksa gayr-i müslimleri bunun dışında bırakmak için yani kayd-ı ihtirâzî değildir.

Nitekim, hadîsin bazı rivâyetlerinde "**müslümanlar**" yerine "**insanlar**" anlamına gelen "***en-Nâs***" ifâdesi kullanılmıştır.[141]

---

[141] **Aynî,** XII, 190-194; ***el-İhtiyâr,*** III, 72; **Hattâbî,** III, 751; **İbn Hacer,** ***Bulûğu'l-Merâm,*** III, 181; ***Avnu'l-Ma'bûd,*** IX, 370; **Haydar Efendi,** ***Mecelle Şerhi,*** III, 219, madde, 1045; III, 512 madde, 1234; ***Tecrîd-i Sarîh,*** VII, 193.

٣١٤- (د ــ بهيسة) قالت : استأذن أبي النبيَّ صلى الله عليه وسلم ، فدخل بَيْنَهُ وبَيْنَ قَميصه، فجعل يُقَبِّلُ ويَلْتَزِمُ ، ثم قال : يا رسول الله ، حَدِّثْني : مَا الشَّيْءُ الذي لا يَحِلُّ مَنْعُهُ؟ قال: «الماء » ، قال : ما الشيء الذي لا يحل منعه ؟ قال : «المِلْحُ». [قال : ثم ماذا ؟ قال: «النَّار»] قال: يا نبيَّ الله، ما الشيء الذي لا يحل منعه ؟ قال: « أنْ تفعَلَ الخَيْرَ خَيْرٌ لَك»

أخرجه أبو داود.

314- Büheyse (el-Fezâriyye)[142] anlatıyor:

"Babam, Rasûlullah'dan (as.) izin isteyerek kendisi ile cübbesi (kamis) arasına girdi ve onu kucaklayıp öpmeye başladı. Sonra:

"- Ey Allah'ın Rasulü; (insanlardan) esirgenmesi helâl olmayan şeyin ne olduğunu bana haber veriniz!" dedi. Rasûlullah (as.);

"- Su" diye cevap verdi. O tekrar;

"- Yasaklanması helâl olmayan şey nedir?" diye sordu.

"- Tuz" dedi.

["- Sonra hangisidir?" diye sorunca;

"- Ateştir" buyurdu.] Tekrar;

"- Yâ Rasulallah, esirgenmesi helâl olmayan şey nedir?" diye sorunca da;

"- Hayır işlemen senin için daha hayırlıdır" buyurdu.[143]

İZAH

Daha önce izahı geçen su, ot ve ateşe ilâveten bu hadîste bir de "**tuz**" ifâdesi yer almaktadır. **Hattâbî**'ye göre; bu hadîste ortak olduğu ifâde edilen tuz, mülk arazide olmayan, yani mübah olan arazide bulunan tuzdur. Herkesin bundan istifâde hakkı vardır.

---

[142] **Büheyse el-Fezâriyye**: Hanım râvîlerdendir. Bazıları onu sahabîlerden sayar, ama kaynakların ekserisi tâbiîlerden olduğunu kaydederler. Babası Umeyr sahabîdir. Buheyse marûf biri değildir, hadîsçiler nazarında meçhûldür. Kendisinden rivâyette de Ebû Süleyman Seyyâr b. Manzûr tek kalmıştır. Bilinen tek hadîsi **Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[143] **Ebû Davud**, Buyû, 62/3476. Köşeli parantez arasındaki ibâre, **Ebû Davud**'da bulunmamaktadır.

Kimse bundan alıkonamaz. Ama şayet bir kimsenin mülkiyetine geçerse, mâlikinin artık onda dilediği gibi tasarruf hakkı doğar.

Hadîsin sonunda Hz. Peygamber, **"hayır işlemen senin için daha hayırlıdır"** buyurmakla, soruların uzayıp gitmesini önlemek için konuyu değiştirmiş, veya insanlara engel olmaya çalışmak yerine faydalı olmaya gayret etmek gerektiğini kastetmiş olmalıdır.[144]

القَيْنات

4– ŞARKICI CÂRİYELER

٣١٥- (ت ــ أبو أمامة رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال :
«لا تَبيعُوا القَيْنَاتِ الْمُغَنِّيَاتِ ، ولا تَشْتَرُوهُنَّ ، ولا تُعَلِّمُوهُنَّ ، ولا خَيْرَ في تِجَارَةٍ فيهن ،
وثَمَنُهُنَّ حَرَامٌ ، وفي مِثْلِ هذا أُنْزِلَتْ : {ومن الناس من يشتري لَهْوَ الحديث...} [لقمان :
٦] الآية». أخرجه الترمذي.

315- Ebû Ümâme'den rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Şarkıcı câriyeleri satmayın, satın da almayın! Onlara (şarkıcılığı) **öğretmeyin. Onların ticâretini yapmakta hayır yoktur. Satış bedelleri haramdır.** ***'Bazı insanlar, Allah yolundan saptırmak için boş lâfı satın alır...'***[145] **âyeti bu gibiler hakkında nâzil olmuştur."**[146]

İZAH

Hadîs, şarkıcı câriyelerin ticâretinin yapılmasını yasaklamaktadır. İşaret etmeliyiz ki bu yasak mutlak değildir. Yani hadîsteki yasak, şarkıcı câriyeleri şarkıcılık etsin diye satmaya ve satın almaya

---

[144] İzah için bkz., **Hattâbî**, III, 750; ***Avu'l-Ma'bûdn***, IX, 369; ***Bezlü'l-mechûd***, XV, 154.

[145] **Lokman**, 6.

[146] Tirmizî Buyû; 12/51, r. 1282; Tefsiru'l-Kur'an, 44/31, r. 3195. İbn Mace, Ticârât 12/11, r.2168.

mahsustur. Bunları, meşrû amaçlarla satmak veya satın almak yasak kapsamına girmemektedir.

Yine hadîs, câriyelere şarkıcılığı öğretmeyi de yasaklamaktadır. Âlimler bunun zinâya bir basamak teşkil edeceği için yasaklandığını söylerler.

Yukarıda geçen âyetteki "**boş laf**" ifâdesi de Allah'ı zikirden alıkoyan, zararlı, faydasız ve hakikati olmayan her çeşit söz olarak yorumlanmıştır.[147]

الغنائم

5- GANİMETLER

٣١٦- (ت ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : « نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن شراء الغَنَائِمِ حتى تُقْسَم». أخرجه الترمذي.

316- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) taksim edilmeden önce ganimetin satılmasını yasakladı."[148]

İZAH

Hadîs, ganimet olarak elde edilen malların gâzîler arasında henüz paylaştırılmadan önce satılamayacağını ifâde etmektedir. Bu tür malların satılamayacağı hükmünde birleşen fukaha, bu yasağın sebebi konusunda farklı düşünmüşlerdir:

Bu tür malda tam bir mülkiyetin meydana gelmesi, malın taksim edilmesine bağlıdır diyenlere göre bu yasağın sebebi, malda tam mülkiyetin bulunmamasıdır.

---

147 *Tuhfetü'l-Ahvezî,* IV, 503; **Hatipoğlu,** *Süneni İbn Mâce Şerhi,* VI, 143; **Canan**, III, 49.

148 **Tirmizî**, Siyer, 14/1563.

Taksim edilmemiş bile olsa, gâzîlerin eline geçen ganimet mallarında tam bir mülkiyet meydana gelmiştir diyenlere göre ise, bu yasağın sebebi satışa konu olan şeyin ayn/kendisi ve sıfatının meçhûl / bilinme olmasıdır.

Bu görüşlerden birincisi **Hanefîler**'e aittir. Onlara göre düşmandan elde edilen ganimet bir mal, ancak İslâm ülkesinde paylaştırıldıktan sonra mülkiyet altına girmiş olur. Binâenaleyh bu tür malların taksim edilmeden önce satışı câiz olmadığı gibi, düşman ülkesinde/dâru'l-harpte paylaştırılması da câiz değildir. Zira bunlar hakkında tam mülkiyet sabit olması için vaz-ı yed / ele geçirmek yeterli olmayıp yed-i nâkile / başkasına verme hakkına sahip olmak da gereklidir. Bunlar daru'l- harpte bulunduğu sürece de yed-i nâkile gerçekleşmez, bunları düşmanın geri alma ihtimâli mevcuttur. Bu malın İslâm ülkesine taşınmasıyla gâzîlerin bunlardaki hakları kuvvet kazanır, burada paylaştırıldıktan sonra da tam mülkiyet meydana gelmiş olur.

İkinci görüşü benimseyen **Mâlik, Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel** ise, gâzîler bu mallara daru'l-harpte ele geçirdikleri andan itibâren mâlik olurlar ve bunlar orada iken gâzîlere paylaştırılabilir, demişlerdir.[149]

٣١٧- (د ــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : « نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع الغنائم حتى تُقْسَم، وعن بيع النَّخل حتى يُحْرَزَ من كل عارضٍ، وأن يُصَلِّيَ الرجل بغير حزام». أخرجه أبو داود.

317- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) taksim edilmeden önce ganimetleri, her türlü âfetten kurtuluncaya kadar (dalındaki) hurmayı satmayı ve kişinin kuşaksız olarak namaz kılmasını yasakladı."[150]

---

[149] *el-ihtiyâr*, IV, 126; **İbn Kudâme**, X, 466; **İbnü'l-Hümâm**, *Şerhu Fethi'l-Kadîr*, IV, 305; **Avnu'l-Ma'bûdî**, IV, 223; **Bilmen**, *Kamus*, III, 395.

[150] **Ebû Davud**, Buyû, 23/3369. Ayrıca bkz., **Nesaî** Buyû, 79; *Müsned*, IV, 108 (son iki kaynağın râvileri farklıdır.)

İZAH

Paylaştırılmamış ganimet malının satışı konusu bir önceki hadîsin izahında, olgunlaşmamış meyvenin satışı konusu ise daha önce geçmişti.[151] Hadîsin namaza ilişkin kısmı ise ilgili bölümde gelecektir.

حَبَلُ الحَبَلَة

6- YAVRUNUN YAVRUSU (*HABLÜ'L-HABELE*)

٣١٨- (خ م ط ت د س ــ ابن عمر رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بَيْعِ حَبَلِ الحَبَلَة ، وكان بَيْعًا يَتبايَعُهُ أهلُ الجاهلية. وكان الرجلُ يَبْتَاعُ لَحْمَ الْجَزُور أي أن تُنْتجَ النَّاقة ، ثم تُنْتجَ التي في بطنها. هذه رواية الموطأ.

وفي رواية البخاري ومسلم قال: كان أهلُ الجاهلية يَبْتاعونَ لُحُومَ الْجَزورِ إلى حَبَ الْحَبْلَة وحَبلُ الحَبْلَة: أن تُنْتجَ الناقةُ ما في بَطْنِها ثم تَحْمِل التي نُتجت فنَهاهُم النبي صلى الله عليه وسلم عن ذلك. و في أخرى للبخاري نحوه ، و قال : ثم تُنْتج التي في بطنها.

وفي آخرى له قال : كانوا يَبْتاعون الجزُور إلى حَبَل الحَبْلة ، فنهى صلى الله عليه وسلم عنه. ثم فَسَّرَهُ نافع : أن تُنْتجَ النَّاقةُ ما في بطنها.

وأخرجه مسلم أيضًا والترمذي، وأبو داود مختصرًا: أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع حَبل الحبْلة. ولأبي داود أيضًا مثل البخاري ومسلم تاماً. وأخرج النسائي رواية الموطأ ، وأخرج الرواية الأخرية.

318- İbn Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) gebe devenin karnındaki yavrunun yavrusunu satmayı yasakladı. Bu, cahiliye halkının yaptıkları bir satış şekli idi.

---

[151] Bkz., 285 nolu hadîs ve izahı.

Kişi, deve etini,[152] gebe bir devenin doğurmasına, sonra doğan bu yavru da (gebe kalıp) karnındaki yavruyu doğurmasına kadar alıp satardı."[153]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Muvatta**'nındır.

Buhârî ve **Müslim**'e âit rivâyette ise İbn Ömer şöyle demiştir:

"Câhiliye devri insanları, deve etlerini, ***hablü'l-habele***ye kadar alış veriş yaparlardı. ***Hablü'l-habele***; gebe devenin, karnındaki yavruyu doğurması, sonra doğurduğu yavrunun da gebe kalmasıdır. Rasûlullah (as.) bunu yasakladı."

Buhârî'nin diğer bir rivâyeti de buna benzemektedir. Bu rivâyette; "sonra bu yavrunun da (gebe kalıp) karnındaki yavruyu doğurmasına kadar" (şeklinde bir ilâve bulunmaktadır.)

Yine **Buhârî**'nin bir başka rivâyetinde İbn Ömer; "onlar deveyi ***hablü'l-habele***'ye kadar satarlardı, Rasûlullah (as.) bunu yasakladı" demiş; sonra da Nâfi; bu ifâdeyi, *"gebe devenin, karnındaki yavruyu doğurmasıdır"* diye açıklamıştır.

Bu rivâyeti **Müslim** de tahric etmiştir.

Tirmizî ve **Ebû Davud** ise daha kısa olarak tahric etmişlerdir. Bu rivâyet; "Rasûlullah (as.) ***hablü'l-habele***yi satmayı yasakladı" şeklindedir.

Ebû Davud'un buna benzer uzun bir rivâyeti daha vardır.

Muvatta'daki rivâyetle en son rivâyet **Nesaî** tarafından da tahric edilmiştir.

İZAH

Hadîste geçen ve **"gebe devenin karnındaki yavrunun yavrusu"** şeklinde tercüme ettiğimiz "***hablü'l-habele***" ifâdesi, hadîsin değişik

---

[152] **Muvatta**'nın elimizdeki matbu nüshasında "*lahm*", yani "**et**" ifâdesi yoktur, sadece "**deve**" kelimesi geçmektedir.

[153] **Buharî**, Buyû, 6; Fedâilu'l-Ashâb, 26; Selem, 8; **Müslim**, Buyû, 2/4; **Muvatta**, Buyû; 26/63; **Ebû Davud**, Buyû, 25/3380-81; **Tirmizî**, Buyû, 16/1229; **Nesaî**, Buyû; 67.

rivâyetlerinden de anlaşıldığı üzere, bunun dışında, "**gebe devenin yavrulaması**", "**gebe devenin yavrulaması, doğan bu yavrunun da gebe kalması**" şeklinde de yorumlanmıştır.

Hadîsteki yasağın, bu yavruların doğurma zamanına kadar olan vadeli satışa mı, yoksa bu yavruların satılmasına mı âit bulunduğu konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Ancak hadîste hangi mana kastedilmiş olursa olsun netice değişmemektedir. Bu alış veriş şekillerinin tamamının sahih ve câiz olmadığında görüş birliği vardır. Zira, hadîste vade kastedilmesi durumuna göre vadenin meçhûl olması; yavrunun kastedilmesi durumuna göre ise, meçhûl olan, elde mevcut olmayan ve teslimine imkân bulunmayan bir şeyin satışı söz konusudur. Bunların da hiçbirisi câiz değildir.[154]

٣١٩- (س ـ ابن عباس رضي الله عنهما) أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال : «السَّلَف في حَبَل الحَبَلَة ربًا» أخرجه النسائي.

319- İbn Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"**Gebe devenin yavrusunun yavrusuna selem yapmak** (önceden para vermek) **fâizdir.**"[155]

İZAH

Hadîste kastedilen **selem;** müşterinin, doğacak olan yavrunun yavrusunu satın almak üzere gebe devesi olan birine peşin para vermesi şeklinde olabilir.[156]

Bunun, câhiliye döneminden kalma bir âdet olduğu bir önceki hadîste geçmişti. Burada aldatma söz konusu olduğu için fâiz gibi haram telâkki edilmiştir. Zira henüz elde bulunmayan, malûm

---

[154] **İbn Hacer,** IV, 299; **Nevevî,** X, 158; **Aynî,** XI, 266; **İbn Kudâme el-Makdis,** *Şerhu'l-Kebîr,* IV, 27; **Avnu'l-Ma'bûd,** IX, 234; **Şevkânî,** V, 157.

[155] **Nesaî,** Buyû, 67.

[156] **Ahmet Muhtar Büyükçınar,** *Nesaî Tercümesi.,* VII, 383.

olmayan, teslimine imkân bulunmayan bir şeyin satışı söz konusu olmaktadır.

ضِرَابُ الجَمَلِ

7– HAYVAN ÇEKİMİ

٣٢٠ - (م س ـ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : «نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ضراب الجمل وعن بيع الماء ، وكِراء الأرض لِيَحْرُثَهَا» ، فعَنْ ذلك نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم. أخرجه مسلم والنسائي.

320- Câbir b. Abdullah anlatıyor:

"Hz. Peygamber, erkek deveyi dişi deveye (para ile) çekmeyi, suyu satmayı ve ekmek için araziyi kiralamayı yasakladı. Rasûlullah (as.) bunları nehiy buyurdu."[157]

İZAH

Bu bâbın başlığı sadece deveyle ilgiliyse de, hüküm sadece deveyle sınırlı olmadığı için başlığın tercümesinde genel ifâde kullanmayı tercih ettik.

Görülüyor ki hadîs, erkek devenin, dişi ile çiftleştirilmesi için kiralanmasını veya erkek devenin dişi ile çiftleştirilmesi karşılığında ücret alınmasını yasaklamaktadır. Bu hüküm sadece deveye mahsus olmayıp diğer büyük ve küçük baş hayvanlar için de geçerlidir.

Bu hadîs, değişik râvîler kanalıyla diğer kütüb-i sitte sahipleri tarafından da tahric edilmiştir. Onların ifâdesi; *"asebü'l-fahl"* şeklindedir.[158]

Bu kelimenin ifâde ettiği anlam konusunda ihtilaf edilmiş, bazıları bunun erkek hayvanın erlik suyu (menisi) manasına

---

157 **Müslim** Müsâkât 8/35; **Nesaî**, Buyû; 94.

158 Bkz., **Buhârî**, İcâre, 21; **Ebû Davud**, Buyû, 40/3429; **Tirmizî**, Buyû, 45/1273; **İbn Mâce**, Ticâret, 9/2160.

geldiğini söylemişlerse de, ekseri âlimler kelimenin, erkek hayvanın dişi hayvana çekilmesi ve onunla çiftleştirilmesi karşılığında alınan ücret anlamını tercih etmişledir.

Erkek hayvanın, dişilerle çifteştirilmek için kiraya verilmesinin ve erlik suyunun satılmasının haram olduğunu söyleyen âlimler bu hadîslere dayanmışlardır. Bu hükmün gerekçesi, zikri geçen şeyin mal olmaması, malum bulunmaması ve tesliminin de mümkün olmamasıdır. Bu görüş, aralarında **Hz. Ali** ve **Ebû Hureyre**'nin de yer aldığı bir grup sahâbe ile **Ebû Hanîfe, Evzâî, Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel**'in de bulunduğu ekseri fukahanın görüşüdür.

Sahâbe ve tâbiîlerden bir gurup fukaha ile **İmam Mâlik**, belirli bir süre veya belli sayıda çiftleştirme için hayvan kiralamayı câiz görürler. Çünkü buna ihtiyaç vardır ve bunda bir menfâat de söz konusudur, demişlerdir. Bunlara göre bu hadîslerdeki yasak, tenzîhen mekruh anlamındadır ve güzel ahlâkı teşvik amacı gütmektedir.

İbn Hacer'in ifâdesine göre, bu amaçla hayvanı ödünç vermenin câiz olacağında herhangi bir ihtilaf yoktur. Hatta bunun mendup olduğu söylenmiştir. Şart koşulmaması kaydıyla tohumluk hayvanını emanet verenin, emanet alan şahsın hediyesini kabul etmesinde de bir sakınca görülmemiştir.[159]

Bu hadîste yer alan suyun satılması ile arazinin kiralanması konuları daha önce açıklanmıştı.[160]

---

[159] **Nevevî**, IX, 230; **İbn Hacer**, IV, 379; **Aynî**, XII, 105 vd.; **Hattâbî**, III, 711; **Şevkânî**, V, 155 vd.; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 296.

[160] Bkz., 297 ve 308-310 numaralı hadîsler ve izâhları.

الصَّدَقَة

8– SADAKA(VAKIF)

٣٢١– (خ ـ أنس بن مالك رضي الله عنه) قال : «باع حَسَّانُ حِصَّتَهُ من بَيْرَحَاء من صدقة أبي طَلْحَة» ، فقيل له : «أتبيعُ صَدَقَةَ أبي طلحة ؟» فقال : «ألا أبيع صاعًا من تمرٍ بصاعٍ من دراهم ؟» قال : «وكانت تلك الحديقة في موضعِ قصرِ بني جُدَيْلة الذي بناه معاوية» ، قال : «فباع حصته منها ، واشترى بثمنها حدائق خيرًا منها مكانَها» ، أخرجه البخاري.

321- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Hassân, Ebû Talha'nın tasadduk ettiği Beyrahâ (adlı bahçe)den hissesine düşen kısmı satmıştı. Kendisine;

"- Sen Ebû Talha'nın sadakasını satıyor musun?" denilince, Hassân;

"- Yani bir sa' hurmayı, bir sa' dirhem karşılığında satmıyayım mı?" diye cevap verdi

Bu bahçe, Muâviye'nin yaptırmış olduğu Benî Cüdeyle Sarayı'nın bulunduğu yerde idi. Hassân buradaki hissesini sattı, parası ile onun yerine ondan daha iyi bahçeler satın aldı."[161]

İZAH

Burada, musannıfın sadece satışla ilgili bölümünü aldığı bu hadîsin **Buhârî**'deki tam metninden anlaşıldığına göre; ***"sevdiğiniz şeylerden infâk etmedikçe en iyiye** (birr'e) **eremezsiniz"***[162] âyeti nâzil olunca **Ebû Talha**, Rasûlullah'a (as.) gelir ve en değerli malı olarak kabul ettiği, mescidin karşısında yer alan ve Hz. Peygamber'in de zaman zaman girip gölgelendiği ve suyundan içtiği **Beyrahâ** adlı bahçesini, Allah'ın gösterdiği yerlere sarfetmek üzere Rasûlullah'a

---

[161] **Buhârî**, Vesâyâ, 17.

[162] Âl-i İmrân, 92.

(as.) bırakır. Rasûlullah da (as.), onun bu sadakasını kabul eder ve onu kendi akrabalarına tassadduk etmek üzere, kendisine geri verir. **Ebû Talha** da orayı kendi akrabalarına tasadduk eder.[163] **Hassân** da **Ebû Talha**'nın akrabalarındandır, o yerden ona da hisse düşer. İşte **Hassân**'ın sattığı yer burasıdır. Bunu satın alan da **Muâviye b. Ebî Süfyan**'dır.

İbn Hacer'in nakline göre **Muâviye b. Ebî Süfyan, Hassân**'ın bu hissesini yüz bin dirheme satın almış ve metinde zikri geçen sarayı yaptırmıştır.[164]

Vakıf malın satılmasının caiz olmaması sebebiyle alimler, **Hassân**'ın hissesini satmasını yorumlama ihtiyacı duymuşlar ve bunu iki şekilde yorumlanmıştır:

Bazı âlimler, **Ebû Talha** bu bahçeyi aralarında **Übey b. Ka'b**'ın da bulunduğu akrabalarına vakfetmemiş, temlik etmiştir. Zira eğer vakfetmiş olsa, **Hassân**'ın bunu satması câiz olmazdı, demişlerdir.

Bazıları ise, bu hadîsin vakıf meselelerinde de delil olarak kullanıldığını dikkate alarak **Ebû Talha** akrabalarına burayı vakfederken, ihtiyaç duyanların hissesini satabileceği şart koşulmuş olmalıdır, böyle bir şartla vakıf da câizdir, demişlerdir.[165]

الحيوان باللحم

9- ET KARŞILIĞINDA HAYVAN SATIŞI

٣٢٢- (ط ـ سعيد بن المسيب رحمه الله) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم : نهى عن بيع الحيوانِ باللَّحْمِ. أخرجه الموطأ.

---

[163] Bkz., **Buhârî**, Zekât, 44; **Müslim**, Zekât, 14742.

[164] **Aynî**, IX, 29; XIV, 53; **İbn Hacer**, V, 290.

[165] **Aynî**, IX, 29; XIV, 53; **İbn Hacer**, V, 290.

322- Saîd b. el-Müseyyeb rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.) hayvanı et karşılığında satmayı yasakladı."[166]

İZAH

Bu ve benzeri rivâyetleri dikkate alan fukaha, etin aynı cinsten hayvan karşılığında satılamayacağı kanaatine varmışlardır. Bu görüş, **Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel** ve Medîneli yedi fakihe (fukahâ-i seb'a) âittir.

Hayvanla etin cinslerinin farklı olması durumunda, **Ahmed b. Hanbel** ve **Hıraki'**ye göre yine câiz değildir. Diğer bazı âlimlerle **Şâfiî'**nin bir görüşüne göre ise câizdir. Bunu dahi câiz görmeyenler, bu konudaki hadîslerin umumu/genel nitelikli ifadeleri ile amel edip bütün etleri aynı cins sayarken, cevâz verenler hayvanla etin cinslerinin farklılığını dikkate almışlardır.

Eğer et, eti yenmeyen bir hayvan karşılığında satılacak olursa, bu durumda cinslerin farklı olduğunu düşünen ekseri âlimler, bunu câiz görmüşlerdir. Bu konudaki yasağın genel olması dikkate alan **Şâfiî**, bir görüşünde buna da cevâz vermemiştir.

Ebû Hanîfe ise etin hayvan karşılığında satışına mutlak olarak cevâz vermiştir. Yani **Ebû Hanîfe**'ye göre yukarıda sözü edilen bütün satışlar câizdir. O, bu konuda; *"Allah alış-verişi helâl kıldı..."*[167] âyetinin umumu / genel nitelikli ifadesi ile amel etmiş ve kendisinde riba cereyan eden bir mal (et), riba cereyan etmeyen mal (hayvan) karşılığında satılmıştır diye düşünmüş, eti para ile satışa benzetmiştir.[168]

---

[166] **Muvatta,** Buyû, 27/64-66. Burada mürsel olarak rivâyet edilen bu hadîs, muhtelif tarîklerle başka kitaplarda da yer almıştır. Bkz., **Şevkânî,** *Neyl*, V, 215 vd.

[167] Bakara, 275.

[168] Bkz., **İbn Kudâme,** *el-Muğnî*, IV, 146-150; **Şevkânî,** V, 216.

الباب الثالث

فيما لا يجوز فعله في البيع

و فيه ثمانية فصول:

الفصل الأول

في الخداع

و فيه ثلاثة فروع:

الفرع الأول

في مطلق الخداع

C– ALIŞ-VERİŞTE YAPILMASI CÂİZ OLMAYAN DAVRANIŞLAR

I- ALDATMA

1- MUTLAK MANADA ALDATMA

٣٢٣- (خ م ط د س ــ *عبد الله بن عمر* رضي الله عنه) «أنَّ رجلاً ذَكَرَ لرسول الله صلى الله عليه وسلم: أنه يُخْدَعُ في البُيوع فقال النبي صلى الله عليه وسلم: **مَنْ بَايَعْتَ فَقُلْ: لا خِلابَةَ**»

زادَ في رواية للبخاري : فكان إذا بايعَ قال : لا خلابة ، وفي رواية لمسلم : فكان إذا بايعَ قال: لا خِيَابَةَ ، وأخرجه الموطأ ، وأبو داود ، والنسائي مثلهما.

323- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Bir adam Hz. Peygamber'e, alış-verişte aldatıldığını söyledi. Rasûlullah (as.) da kendisine;

"- Sen de alış-veriş yaptığın kimseye, *'aldatmaca yok'* de!" buyurdu."[1]

RİVÂYETLER

Buhârî'ye âit bir rivâyette şöyle bir ilâve vardır: "Adam alış-veriş yaptığı zaman ***'lâ hilâbete'***, yani aldatmaca yok derdi."

Müslim'in bir rivâyetinde şu ifâde yer almaktadır: "Adam alış-veriş yaptığında, ***'lâ hiyâbete'***, yani aldatmaca yok derdi."

Muvatta, Ebû Davud ve **Nesaî** de bu rivâyeti, onlar gibi tahric etmişlerdir.

İZAH

Şârihler, Rasûlullah'a (as.) aldatıldığından şikayetçi olan zatın **Habbâb b. Munkız** olduğunu söylemişlerdir. Rivâyete göre bu zat, Ensâr'dandır. **Uhud** ve ondan sonraki savaşlara katılmış, **Hz. Osman** döneminde vefat etmiştir. Hz. Peygamber ile birlikte bulunduğu bir gazâda, başından bir taşla yaralanmış, bu yüzden konuşmasında ve aklında bir ârıza meydana gelmişti. Fakat şuûrunu tamamen kaybetmiş değildi. Yalnız dilinde meydana gelen ârızadan dolayı bazı harfleri teleffuz edemez, aklında meydana gelen ârızadan dolayı da alış-verişinde daima aldanırmış. Buna rağmen alış-verişten de bir türlü vazgeçemezmiş.

Yine rivâyetlerden anlaşıldığına göre Rasûlullah (as.) onun bu durumundan dolayı kendisine üç günlük bir mukayyerlik hakkı tayin buyurmuş; o zat alış-veriş yaptığı zaman, kendisine yanıldığı söylenirse bu hakkı kullanır, yaptığı bu alış-verişten dönermiş.

Hadîste geçen "***hilâbe***" kelimesi, aldatma manasına gelmektedir. Metinde de görüldüğü üzere, hadîsin bazı rivâyetlerinde bu kelime "***hiyâbe***" şeklinde geçmekte ise de bunun, **Habbâb**'ın dilinde meydana gelen ârızadan dolayı "***hilâbe***" kelimesini, "***hiyâbe***" şeklinde telaffuz etmesinden kaynaklandığı söylenir.

---

[1] **Buhârî**, **Buyû**, 48; İstikrâz, 19; Husûmât, 3; Hiyel, 7; **Müslim**, Buyû, 12/48; **Muvatta**, Buyû, 46/98; **Ebû Dâvûd**, Buyû, 66/3500; **Tirmizî**, Buyû, 28/1250; **Nesaî**, Buyû, 12.

Bazı rivâyetlerde de *"hilâbe"* yerine *"hiyâne"* diye geçmişse de, bunun bir yanlışlık eseri olduğu söylenmiştir.

Turbeştî'ye göre, Rasûlullah'ın (as.) **Habbâb**'a **"aldatma yok"** demesini tavsiye etmesi, onun bu sözü, alış-veriş esnasında karşı tarafa söyleyerek, mal ve fiyatlar hakkında bilgisi bulunmadığını bildirmesi ve böylece haksızlığa uğramamasını istemesi içindir. Bu gün bir kimsenin bir başkası ile alış-verişinde, müşterinin satıcıya meselâ: **"bu malın iyiliğini, kötülüğünü ve gerçek değerini bilmiyorum; insafına havâle ediyorum"** demesi de bu kabildendir.

HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER

1- Bu hadîse dayanan bazı **Mâlikî** fakihleri akitlerde aldanma (gabn) muhayyerliğinin gerekliliğine hükmetmişler, malın kıymetinin üçte biri nispetinde olursa aldanan taraf için muhayyerlik hakkı vardır, demişlerdir. **Hanbelî** mezhebinden bazı fakihlerin görüşü de böyledir. Bazıları da aldanma, malın kıymetinin altıda biri kadar olması durumunda, aldanan tarafa muhayyerlik hakkı tanımışlardır.

Hanefîler'le **Şâfiîler** ve diğer ekseri fakihler ise, hadîste beyan edilen **Habbâb** hakkındaki bu iznin, özel bir duruma âit bulunduğunu düşünerek aldanma (gabn) için bir muhayyerlik hakkını kabul etmemişler; aldanma az veya çok (fâhiş) olsun, aldatma hile ve kasda dayanmadıkça, aldanan tarafa muhayyerlik hakkı yoktur demişlerdir. **İmam Mâlik**'in iki görüşünden birisi de böyledir. Bunlar, eğer alış-verişte aldanma muhayyerlik hakkı verseydi, Rasûlullah'ın (as.) **Habbâb**'a üç günlük bir muhayyerlik hakkı tanımasına ve "**aldatma yok**" demesini tavsiye buyurmasına ihtiyaç kalmazdı demişlerdir.

Hanefîler bu umumî hükümden, yetim malını istisnâ etmişler ve yetim malını fâhiş gabin ile satmak, kasıt (tağrîr) bulunmasa dahi, sahih olmaz demişlerdir. Vakıf malı ile hazine malını da yetim malı gibi kabul etmişlerdir.

Aldatma ve hileye (tağrîr) dayanan fâhiş/aşırı gabin ise **Hanefîler** ve **Şâfiîler** tarafından da fesih sebebi sayılmıştır.

Gabnin mezkür hükümleri sadece alış-verişe münhasır olmayıp, diğer ivazlı akitler için de söz konusudur.

2- **Şâfiî, Ahmed b. Hanbel** ve **İshak**, sefihin **hacr** (tasarruftan men) edileceğine bu hadîsle istidlâl etmişlerse de **Ebû Hanîfe**, 324 nolu rivâyeti de dikkate alarak, aklı zayıf olan kimselerin **hacr** olunamayacağına hükmetmiştir. Zira, bu rivâyete göre **Habbâb** alış-veriş yapmadan duramayacağını söyleyince Rasûlullah (as.) kendisine, bu hâliyle alış-veriş yapma izni vermiştir. Bu izin hacr olunamayacağının delilidir. Böyle ufak tefek ârızalardan dolayı şahsın hürriyetini sınırlamak doğru değildir, bu onun insanlığını hiçe saymak olur, diye düşünmüştür.

3- Yine bu hadîse istinâden, alış-verişte muhayyerlik şartı koşulabileceğine hükmedilmiştir. Ancak, süresi ihtilâflıdır: **Ebû Hanîfe, Şâfiî** ve **Züfer**'e göre bu süre üç günlüktür. Üç günden fazla muhayyerlik câiz olmaz, üç günden fazla muhayyerlik şart koşulursa alış-veriş fâsit olur. Bu görüş, **İbn Şübrüme**'den de rivâyet olunmuştur.

İbn Ebî Leyla, Ebû Yusuf, Muhammed, Hasan b. Salih, Ahmed b. Hanbel, İshak, Ebû Sevr, Davud ez-Zâhirî ve **İbnül'l-Münzir**, kaç gün olursa olsun üzerinde anlaşılan müddet muteberdir, demişlerdir.

İmam Mâlik ise satılan malın cinsine göre muhayyerlik tanımıştır. Meselâ, elbisede bir iki gün, evde bir ay süreli muhayyerlik câizdir, demiştir.[2]

٣٢٤- (ت د س ـ *أنس بن مالك* رضي الله عنه) أن رجلاً كان يَبْتَاعُ على عَهْدِ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وفي عُقْدَته ضَعْفٌ ، فأتى أهلُه رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقالوا: يا رسول الله ، احْجُرْ على فُلانٍ فإنه يبتاع وفي عُقْدَته ضَعْفٌ. فنهاهُ ، فقال الرجل : إني لا أصْبِرُ عَنِ البيع. فقال: إنْ كنتَ غير تاركٍ للبيع ، فقل: هَاء وَهَاء ، ولا خِلابَة.
وأخرجه الترمذي ، وأبو داود، والنسائي ، ولم يذكر النسائي : هاء وهاء.

---

[2] **Aynî**, XI, 233 vd.; **İbn Hacer**, IV, 283 vd.; **Nevevî**, X, 177; **Bâcî**, *el-Münteka*, VI, 108; **Şevkânî**, V, 194 vd.

324- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) devrinde bir adam, hâfızası zayıf olduğu halde alış-veriş yapıyordu. Yakınları Rasûlullah'a (as.) gelerek;

"- Ya Rasûlallah (as.), falancayı *hacr* altına al! Zira o, aklında zayıflık bulunduğu halde alış-veriş yapıyor" dediler. Rasûlullah (as.) onu alış-veriş yapmaktan men edince, adam;

"- Ya Rasûlallah (as.), ben alış-veriş yapmadan duramam" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah(as.);

"- Eğer alış-verişi bırakamazsan, o halde *'işte para işte mal, aldatmaca yok'* de!" diye buyurdu.[3]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahric etmişlerdir. Yalnız **Nesaî**'de; **"işte para, işte mal"** ifâdesi yoktur.

İZAH

"Hafızası zayıf, aklında zayıflık bulunan" şeklinde tercüme ettiğimiz cümledeki "*ukde*" kelimesi; rey, görüş diye de açıklanmıştır. Buna göre ifâde **"menfâatlerini koruma konusunda görüşü yetersiz olan"** manasına gelir. Aklında zayıflık bulunan kimsenin de menfâatlerini yeterince koruyamayacağı dikkate alınırsa, bu iki mana arasında önemli bir fark bulunmadığı söylenebilir.

Bu hadîsin **Ebû Hanîfe** tarafından, aklında zafiyet bulunsa bile yetişkin kimselerin hacr altına alınamayacağına, yani tasarruftan men edilemeyeceğine delil olarak kullanıldığını bir önceki hadîsin izahında ifade etmiştik. O, eğer bu durumda hacr gerekli olsaydı, Rasûlullah (as.) **Habbân**'a sadece **"aldatmaca yok"** demesini tavsiye ile yetinmez, onun alış-veriş yapmamasını emrederdi, diye düşünmüştür.[4]

---

[3] **Tirmizî**, Buyû, 28/1250; **Ebû Davud**, Buyû, 66/3501; **Nesaî**, Buyû, 44/12.

[4] **Sehârenfûrî**, *Bezl*, XV, 175.

٣٢٥- *(خ ت ـــ العداء بن خالد)* قال عبد المجيد بن وهب : قال لي العدَّاءُ بن خالد ابن هَوْذَةَ: ألا أُقْرِئك كتابًا كتبه لي رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ قلت: بلى ، فأَخرج إليَّ كتابًا : **«هذا ما اشترى العدَّاءُ بن خالد بن هَوْذَةَ من محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم ، اشترى منه عبدًا أو أمةً ، لا دَاءَ ، ولا غائلَةَ ، ولا خِبْثَةَ ، بَيْعَ المُسْلِم المُسْلِمَ».**

أخرجه الترمذي ، وأخرجه البخاري ، قال : ويُذْكَرُ عن العَدَّاء بن خالد ، قال: كتب لي رسول الله صلى الله عليه وسلم هذا ما اشترى مُحَمَّدٌ رسول الله صلى الله عليه وسلم من العداء بن خالد بيع المسلمِ المسلمَ، لا داء، ولا خبثة، ولا غائلة، قال قتادة: العائلة: الزنا ، والسرقة ، والإباق.

325- Abdülmecîd b. Vehb[5] anlatıyor:

"Bana, Addâ b. Halid b. Hevze[6];

"- Rasûlullah'ın (as.) bana yazdığı bir mektubu sana okutayım mı?" dedi. Ben;

"- Evet" deyince, bir mektup çıkardı, (mektupta şunlar yazılı idi):

"Bu, Addâ b. Halid b. Hevze'nin, Allah'ın Rasûlü Muhammed'den (as.) satın aldığı** (şeyin satışına âit belge)**dir. Addâ O'ndan bir köle veya câriye satın almıştır. Onda hiçbir hastalık, hiçbir huysuzluk ve hiçbir aldatma yoktur.** (Bu satış) **müslümanın müslümana satışıdır."[7]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

---

[5] **Ebû Vehb, Abdülmecîd b. Vehb el-Âmirî el-Basrî**: Basralı tâbiîlerdendir. Addâ' b. Halid'den rivâyeti vardır. Kendisinden Vekî' b. el-Cerrâh ve Hammâd b. Zeyd rivâyet ettiler. Sikadır; rivâyetleri *Sünen*'lerde tahric edilmiştir.

[6] **el-Addâ' b. Halid b. Hevze b. Halid el-Âmirî:** Kendisi ve babası sahabîdirler. **Huneyn**'den sonra bir heyetle gelip İslâm'ı kabul etmişti. **Mekke** fethinden sonra babası ile birlikte müslüman olduğu da rivâyet edilir. Benû Âmir kabilesinin reisi idiler. Bâdiye'de otururdu. Kendisinden Ebû Recâ el-Utâridî ve Abdülmecîd b. Vehb rivâyet etti. Hadîsi *Sünen*'lerde tahric edilmiştir. **Rahîh**'de son ölen sahabîdir.

[7] **Buhârî**, Buyû, 19; **Tirmizî**, Buyû, 8/1216.

Hadîsi **Buhârî** de tahric etmiştir. O (bu rivayette) şunları söylemiştir:

"Adda b. Halid'in şöyle dediği rivâyet olunur:

"Rasûlullah (as.) benim için (şu vesikayı) yazdı:

"Bu, Allah'ın Rasûlü Muhammed'in (as.), Addâ b. Halid'den satın aldığı** (şey)**dir. Bu, müslümanın müslümana satışıdır.** (Satılan şeyde) **hiçbir hastalık, hiçbir huysuzluk ve hiçbir aldatmaca** (hile) **yoktur."

Katâde[8] der ki:

"(Bu yazıdaki) gâile (huysuzluk) kelimesi; zinâ, hırsızlık ve kaçma (huyu) demektir."

İZAH

Görülüyor ki hadîsin **Tirmizî**'deki rivâyeti ile **Buhârî**'deki rivâyeti arasında fark bulunmaktadır. **Tirmizî**'deki rivâyette Rasûlullah (as.) satıcı olarak gösterilirken **Buhârî**'deki rivâyette müşteri olarak takdim edilmiştir.

---

[8] **Ebû'l-Hattâb, Katâde b. Diâme b. Katâde es-Sedûsî el-Basrî:** 61-118/680-736. **Basra** tâbiîlerindendir. Anadan doğma âmâ olduğu rivâyet edilir. Enes b. Mâlik'in talebesidir. Enes b. Mâlik, Saîd b. el-Müseyyeb ve Hasan el-Basrî'den rivâyete bulunmuştur. Kendisinden Hişâm b. ed-Destüvâî, Hammâd b. Seleme ve Şu'be b. el-Haccâc rivâyet ettiler. Muaddis, hâfız, müfessir, fakîh ve kırâat imamı idi. Arap dili, lügât, eyyam-ı arap ve nesepte allâme idi. İhtilâfu'l ulemâyı bilirdi. İbnu'l-Medînî, onu, hadîs ilminin o devirde **Basra**'daki en büyük temsilcisi sayar. Çok kuvvetli bir hafızaya sahipti. Hiçbir muhaddise **"tekrarla!"** demediğini, kulağının işittiği her hadîsi kalbinin hıfzettiğini ifâde eder. **"Bir mecliste hadîsin tekrarı, onun nurunu öldürür"** derdi. Kendisine bir defa okunan Câbir b. Abdullah'ın sahifesini derhal ve hatasız olarak ezberlemişti. Hatta birgün Sâîd b. Ebî Arûbe'ye **Bakara** sûresini tek harf hata yapmadan okumuş, sonra da ona; **"Câbir'in sahifesini bundan daha iyi ezberledim"** demişti. Âbid ve zâhid bir şahsiyetti. **Basra**'yı baştanbaşa yaya dolaşırdı. Sünnete sıkı bir bağlılığı vardı; kırk yıldan beri re'y ile konuşmadığını söyler. Üç sahîh isnâdın ana mihveri kabul edilir: 1- Şu'be, **Katâde** ve Enes. 2- Hîşâm ed-Destüvâî, **Katâde** ve Enes. 3- Şu'be, **Katâde,** İbnu'l-Müseyyeb, Âmir ve Ümmü Seleme. Sika ve huccet olmasına, zengin bir ilmî müktesebata sahip olmasına ve insanların en hafızı sayılmasına rağmen bazen tedlîs yapardı. Şa'bî, ne bulursa gözü kapalı alır anlamında; **"o, hâtibu'l-leyldir"** derdi. Aynı zamanda kaderîlikle müttehemdi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Tefsir** ve **Nesh** ile ilgili iki eser telif etti. **Vasıt**'ta vebâdan öldü.

Bazı yorumcular, ***iştерâ*** kelimesi ile ***bey'*** kelimesinin Arapça'da aynı anlama geldiğini dikkate alarak, Rasûlullah'ın (as.) ismine öncelik vermek için hadîsin **Buhârî'**deki rivâyetinin mana yoluyla yapılmış bir rivâyet olduğunu söylemişlerdir.

İbnü'l-Arâbî, hadîste geçen ***'dâ''***, beden hastalığı; ***'hibs'*** huy hastalığı; ***'gâile'*** ise: satıcının malda bildiği kusurları açıklamamasıdır, demiştir.

HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER

1- Yapılan satışları yazıya geçirmek müstehabdır.

2- Alış-verişte ileri sürülen şartları yazmak meşrûdur ve müstehabdır.

3- Alış-verişte, satılan malın, sadece hadîste zikri geçen ayıplardan değil, diğer bütün ayıplardan sâlim olmasını şart koşmak sahihtir. Zira hadîste zikri geçen ayıplar, nefiyden(olumsuzluk) sonra nekre (belirsiz) olarak gelmiştir ki, bu bütün ayıpları kapsamaktadır.

4- Büyükler, bildikleri dinî bilgileri müslümanlara aktarmalıdırlar.

5- Satıcı, bir mal satarken mal kusursuz ise bunu söylemeli, kusuru varsa bunu da belirtmelidir.[9]

٣٢٦- (خ ـــ *ابن أبي أوفى* رضي الله عنه) «أنَّ رجلاً أقامَ سلْعَةً في السوق ، فحَلَفَ بالله لقد أُعْطِيَ بها مَا لم يُعْطَ، ليُوقعَ فيها رجلاً من المسلمين ، فنزلت: {**إنَّ الَّذينَ يَشْتَرونَ بِعَهدِ اللهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَليلاً**... } إلى آخر الآية ، [آل عمران: ٧٧] ». أخرجه البخاري.

326- İbn Ebî Evfâ[10] anlatıyor:

---

[9] **Aynî**, XI, 192 vd.; **İbn Hacer**, IV, 262 vd.; **Hatipoğlu**, ***İbn Mâce Tercümesi***, VI, 250.

[10] **Ebû İbrahim, Abdullah b. Ebî Evfâ (Alkame) b. Halid el-Eslemî**: ö. 87/706. Sahabîdir. Babası ve kadeşi de sahabî idi. **Hudeybiye** ve sonraki bütün savaşlara iştirak etmiş, Rıdvân bîatına da katılmıştır. Hz. Peygamber'in vefatına kadar **Medîne**'de kalmış, sonra **Kûfe**'ye göçmüştür. **Kûfe**'de son vefat eden sahabîdir. İleri yaşlarda gözlerini kaybetmişti. Ondan Amr b. Mürre, A'meş ve İsmail b. Ebî Halid rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

"Adamın biri pazara bir mal getirmişti. Müslümanlardan birini (onu satın almaya) ikna etmek için, bu mala müşteri tarafından verilmeyen fiyatın (daha önce) verildiğine dair Allah adına yemin etmişti. Bunun üzerine: ***'Allah'a karşı verdikleri sözü ve yeminlerini az bir paraya satanlara gelince...'***[11] âyeti nazil oldu."[12]

İZAH

Şârihler, **Buhârî**'nin bu hadîsi naklettiği bâb başlığından da hareketle, alış-veriş esnasında yemin etmenin mekruh olduğuna hükmetmişlerdir. Bu mekruhluk da yemin edenin, yemininde doğru veya yalancı olmasına göre değişir; eğer doğru ise yemin tenzihen mekruh, yalancı ise tahrimen mekruh olur.

Görülüyor ki kişi, yemininde doğru olsa bile bu yemin mekruh sayılmaktadır. Zira, kişinin söylediği sözde doğru olduğuna Allah Teâlâ'yı şâhit göstermek demek olan yemine, böyle alış-veriş gibi basit işlerde baş vurulması doğru değildir.[13]

الفرع الثاني

في إخفاء العيب

2– KUSURU GİZLEME

٣٢٧- (خ ـــ *عمرو بن دينار* رحمه الله) قال : «كان ها هنا رجل اسمه نَوَّاسٌ ، وكان عنده إبلٌ هِيمٌ ، فذهب ابن عمر واشترى تلك الإبل من شريك له ، فجاء إليه شريكُه» ، فقال: «بِعْنَا تلك الإبل» ، قال: «مِمَّنْ ؟» قال : «من شيخ كذا وكذا» ، قال : «وَيْحَكَ ؛ واللهِ ذَاكَ ابن عمر» ، فجاءه، فقال: «إنَّ شريكي بَاعَكَ إبلاً هيمًا ، ولم يُعرِّفْكَ» ، قال:

---

[11] Âl-i İmrân, 77.

[12] **Buhârî**, Buyû, 27; Şehâdât, 25; Tefsîrul-Kur'an, 3/3.

[13] **İbn Hacer**, IV, 267; **Aynî**, XI, 206; **Miras**, *Tecrîd-i sarihi*, VI, 395 vd. Ayrıca bu âyetin diğer nuzûl sebepleri için bkz., **Zemahşerî**, *Keşşâf*, I, 439; **Taberî**, III, 321.

«فاستقهها». فلما ذهب ليستاقها، قال: «دعها، رضينا بقضاء رسول الله صلى الله عليه وسلم : لا عَدْوَى ». أخرجه البخاري.

327- Amr b. Dînâr[14] anlatıyor:

"Şurada (Medîne'de) Nevvâs adında (deve tâciri) bir adam vardı. Yanında hastalıklı bir deve bulunmakta idi. İbn Ömer gidip, onun ortağından bu deveyi satın aldı. Ortağı, Nevvâs'a geldi ve;

"- O (hasta) deveyi sattık" dedi. Nevvâs;

"- Kime?" diye sordu. Ortağı;

"- Şöyle şöyle olan bir ihtiyara" diye cevap verdi. Nevvâs;

"- Yazıklar olsun sana! Vallahi o zat İbn Ömer'dir" dedi ve hemen İbn Ömer'e gidip;

"- Ortağım, kusurunu bildirmeden sana hastalıklı bir deve satmış" dedi. İbn Ömer;

"- Öyle ise onu al götür!" dedi:

Nevvâs, deveyi götürmek için davrandığı sırada İbn Ömer

"- Neyse bırak! Biz Rasûlullah'ın (as.); ***'hastalığın** (kendiliğinden)* ***sirâyeti yoktur'*** şeklindeki hükmüne razı olmuşuz" dedi.[15]

İZAH

Hadîste geçen ve "**hastalık**" diye tercüme ettiğimiz "***hîm***" kelimesi, öldürücü derecede suya kanamama hastalığı olarak açıklandığı gibi, bir cinnet hastalığı olarak da açıklanmıştır.

Hadîsin son kısmında Rasûlullah'ın (as.) hükmü olarak ifâde edilen; **"Hastalığın** (kendiliğinden) **sirâyeti yoktur"** diye tercüme

---

[14] **Ebû Muhammed, Amr b. Dînâr el-Cumehî el-Mekkî el-Esrem**: 46-126/667-744. Mekkeli meşhur muaddislerden, tâbiîlerin büyük âlimlerindendir. Muhaddis, hâfız, fakîh ve müctehid idi. Güvenilir olduğunda ittifak vardır. Rivâyetleri huccet kabul edilirdi. Döneminin Hicaz allâmesiydi. Otuz yıl boyunca **Mekke**'de fetva merciî idi. Hadisi manen rivâyet ederdi. Gecenin üçte birini uyku, üçte birini ibâdet, üçte birini de okuyup yazmakla geçirirdi. Abdullah b. Zübeyr, İbn Abbas ve Cabr b. abdullah'tan rivâyette bulunur. Kendsinden Şu'be, İbn Uyeyne, Hammâd b. Zeyd ve Süfyan es-Sevrî gibi büyük mhaddisler rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[15] **Buhârî**, Buyû, 36; Cihâd, 47; Nikâh, 17; Tıp, 43, 53, 54.

ettiğimiz *"lâ advâ"* kelimesi, bir hadîsin ilk kelimesidir. **Ebû Hureyre, İbn Abbas** ve **Sâib b. Yezîd**'den muhtelif tarîklerle rivâyet edilen bu hadîsin tamamı şöyledir:

"Hastalığın (kendiliğinden) **sirâyeti yoktur. Kuşların uğursuzluğu yoktur, gece kuşu ve baykuş** (ötmesinin tesiri) **yoktur. Safer** (ayının haramlığı veya uğursuzluğu) **yoktur.** (Bunlar câhiliyet hurâfeleridir)."[16]

Advâ; bir hastalığın, bulunduğu kimseden bir başkasına geçmesi anlamına gelen bir kelimedir.

Bu hadîste Hz. Peygamber (as.) bunun olamayacağını ifâde etmektedir. Bunu, mutlak manada bir reddediş olarak kabul etmemek gerekir. Çünkü, bütün sağlık kaidelerine riâyeti ve çeşitli hastalıklara karşı bütün tedavi şekillerine başvurmayı önemle tavsiye eden, özellikle de bulaşıcı hastalıklardan korunma yollarını, zamanımızın karantina şekline kadar öğreten Hz. Peygamber'in,[17] bulaşıcı bir hastalığın sahibinden başkasına bulaşmasını inkâr etmesi düşünülemez. O halde bu inkâr, Allah'ın izni olmadan hastalığın bulaşmasını inkârdır. İnsanlara her türlü hayır ve şerrin her çeşit nimet ve musîbetin, Allah'ın izni ve irâdesiyle erişmesi esası, İslâm'ın inanç esaslarından birisi olduğu göz önüne alınırsa, bu esasa göre bulaşıcı hastalığın da Allah'ın izniyle sirâyet ettiği gerçeği kabul edilir. İşte Hz. Peygamber (as.) bu ifâdesi ile, bu gerçeği bize öğretmek istemiştir. Nitekim hadîsin diğer kısımlarında da islâmî düşünceye aykırı olan kuşların uğursuz sayılması, baykuş ötmesinin etkisinin olduğu gibi hurâfelerin reddedilmesi de bu hususu teyit etmektedir.[18]

HADİSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER

Kusuru açıklanmadan satın alınan ve sonradan kusuruna vâkıf olunan ayıplı bir malın sahibine iâdesi câiz olduğu gibi, o hâliyle kabul edilmesi de câiz ve alış-veriş geçerlidir.

---

[16] **Buhârî**, Tıp, 53-54; **Müslim**, Selâm, 33/101-109.

[17] Örnekler için bkz., **Buhârî**, Tıb, 14 vd.

[18] **Miras***Tecrîd-i sarih* , VI, 410.

İnsanları aldatmaktan sakınmalıdır. Özellikle sâlih kimseler hakkında daha titiz davranılmalıdır.[19]

٣٢٨- (م ت د ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم مرَّ في السوق على صُبْرَة طعام ، فأدْخَل يده فيها ، فنالتْ أصابعه بَلَلاً ، فقال: «ما هذا يا صاحب الطعام؟»، قال: يا رسول الله أصابته السماء ، قال: «أفلا جعلتَه فوقَ الطعام حتى يراهُ الناسُ؟!»، وقال : «مَن غشَّنا فليس منا » ، وهذه رواية مسلم ، والترمذي.

وفي رواية أبي داود: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم مَرَّ برجل يَبيعُ طعامًا ، فسأله: «كيف تبيع؟» فأخبره ، فَأُوحِيَ إليه: أَنْ أَدْخِلْ يَدَكَ فيه، فأدخل يده فيه ، فإذا هو مبلول، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «ليس منا من غشَّ».

328- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Bir gün Rasûlullah (as.) çarşıda bir yiyecek yığınına rastladı ve elini ona daldırdı. Parmakları ıslandı. Bunun üzerine;

"- Ey yiyecek sahibi, nedir bu?" dedi. Adam;

"- Ona yağmur değdi, yâ Rasûlallah" diye cevap verdi. Hz. Peygamber;

"- İnsanların onu görmesini sağlamak için o ıslak kısmı üste getiremez miydin?" dedi ve devamla; **"Bizi aldatan bizden değildir"** buyurdu.[20]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim** ve **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

"Bir gün Rasûlullah (as.), yiyecek maddesi satan bir adama rastladı ve ona;

"- Nasıl satıyorsun?" diye sordu. Adam anlattı. Bu arada Rasûlullah'a (as.); ***'Elini ona daldır'*** diye vahiy geldi. Rasûlullah da (as.) elini ona daldırdı. Bir de baktı ki eli ıslanmış. Bunun üzerine;

---

[19] **Aynî**, XI, 218.

[20] **Müslim**, İman, 43/164; **Tirmizî**, Buyû, 74/1315; **Ebû Davud**, Buyû, 52/3452.

"Aldatan bizden değildir" buyurdu.

İZAH

Hadîsteki "**bizden değildir**" ifâdesini, bizim yolumuz ve gidişatımız üzere değildir şeklinde yorumlayan **Hattâbî**, Hz. Peygamber bununla, başkalarına hile yapan ve aldatan kimse, "**bana uymayı ve sünnetime sarılmayı terk etmiştir**" demek istemiştir, der.

Aynı ifâdeyi bazı âlimlerin, "**böyle davranan kimse müslüman değildir**" şeklinde yorumladıklarını da bildiren **Hattâbî,** bu yorumun doğru olmadığını ifâde ettikten sonra, kendi yorumunun doğruluğuna; *"Kim bana uyarsa o bendendir. Kim de bana karşı gelirse şüphesiz sen çok bağışlayan, pek esirgeyensin"*[21] ayetini delil olarak zikretmiştir. **Nevevî** de, aynı hadîsin şerhinde **Hattâbî**'nin yorumlarına benzer açıklamalarda bulunduktan sonra, **Süfyan b. Uyeyne**'nin bu tür yorumlardan hoşlanmadığını, bu şekildeki tehditlerin daha etkili olması açısından, böyle yorumlara yer vermeden olduğu gibi bırakmanın daha doğru olacağını düşündüğünü söyler.

İbn Hacer ve **Azîmâbâdî**'nin ifâdelerine göre bu hadîs, alış verişte hile yapmanın haram olduğuna delildir ve bu hükümde âlimler görüş birliği içindedirler.[22]

٣٢٩- (خ ــ عقبة بن عامر رضي الله عنه) قال : «لا يَحِلُّ لامْرِيءٍ مسلمٍ يبيعُ سِلْعَةً يَعْلَمُ أنَّ بها داءً إلا أخْبَرَ به.» ذكره البخاري في ترجمة باب.

329- Ukbe b. Âmir şöyle demiştir:

"Kusurlu olduğunu bildiği bir malı, kusurunu haber vermeden satması hiçbir müslümana[23] helâl değildir."[24]

---

[21] İbrahim, 36.

[22] **Hattâbî**, III, 732; **Nevevî**, II, 108, 109; **İbn Hacer**, *Bulûğu'l-Merâm*, III, 55; *Avnu'l-Ma'bûd*, IX, 321 vd.

[23] **Buhârî**'nin elimizdeki matbu nüshasında "**Müslüman**" kelimesi bulunmamaktadır. İfade; "**hiç kimseye helâl olmaz**" şeklinde geçmektedir.

İZAH

Kusurlu olan bir malın kusuru bildirilmeden satılması durumunda, müşterinin bu malı sahibine iâde etme hakkı bulunmaktadır. Fıkıh literatüründe buna *"hiyâru'l-ayb"*, yani "**ayıp muhayyerliği**" denmektedir.

İâdeyi gerektirecek kusurun neler olduğu, malın iâdesi için ne gibi şartlar arandığı, ne kadarlık bir süre içerisinde geri verilebileceği gibi konularda mezheplerin birleştiği ve ayrıldığı noktalar bulunmaktadır. Bu teferruat için fıkıh kitaplarına baş vurulmalıdır.[25]

Ancak şuna işaret etmeliyiz ki, satış yapılırken, varsa malın kusurunun açıklanması gereği ve kusurlu bir malı sağlammış gibi satmanın haram olduğu, bu konudaki hadîslerden anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili olarak **İbn Mâce**'nin *Sünen*'inde yer alan bir hadîste de şöyle buyurulmuştur:

"Kim kusurunu açıklamadan bir malı satarsa, o daima Allah'ın gazabındadır, melekler de ona devamlı olarak lânet ederler."[26]

٣٣٠- (خ م ط ت د س ـ *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **لا تُصَرُّوا** ».

وفي رواية : « **لا تُصَرُّوا الإبِلَ والغنم ، فمن ابتاعها فهو بخير النظرَيْن بعد أن يَحْلِبها ، إن شاء أمْسَكَ ، وإنْ شاء رَدَّها وصاعًا من تمرٍ** ».

وفي رواية للبخاري قال: «**من اشترى غنمًا مُصَرَّاةً فاحتلبها ، فإن رضيها أمسكها ، وان سَخِطها ففي حَلبتها صاعٌ من تمر**».

وفي أخرى لمسلم قال : « **مَنِ اشترى شَاةً مُصَرَّاةً فَلْيَنْقَلِبْ بها فَلْيَحْلِبْها ، فإنْ رَضِيَ حلابها أمسكها ، وإلا رَدَّها ومَعَها صاعٌ من تَمرٍ** ».

---

[24] **Buhârî**, Buyû, 19. Bu hadîsi **İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel** ve **Hâkim** de; biraz değişik ifâdelerle **Abdurrahman b. Şemâse** yoluyla yine **Ukbe b. Âmir**'den merfû olarak rivâyet etmişlerdir. Bkz., **İbn Mace**, Ticâret, 45/2246.

[25].Toplu bir malumat için bkz., **el-Cezîrî**, *Kitâbu'l-Fıkh ale'l-mezâhibi'l-erbea,* II, 188 vd.

[26] **İbn Mâce**, Ticâret, 45/2247. Ayrıca bkz., **İbn Hacer**, IV, 293; **Aynî**, XI, 194.

وفي أخرى له قال: «مَنِ اشترى شاة مصراة فهو فيها بالخيار ثلاثة أيام ، إن شاء أمسكها ، وإنْ شاء رَدَّها ، وردَّ معها صاعًا من تمر».

وفي أخرى له: «ردَّ معها صاعًا من طعامٍ لا سَمْرَاء». وفي أخرى: «من تمرٍ لا سمراء».

وفي أخرى لهما بزيادة في أوله قال: «لا تُتَلَقَّى الرُّكبان للبيع ولا يَبِعْ بعضكم على بيع بعض ولا تَنَاجَشُوا ولا يَبِعْ حاضرٌ لبادٍ ولا تُصَرُّوا الإبل والغنم... الحديث». أخرج الموطأ هذه الرواية الأخيرة. وأخرجه الترمذي ، وأبو داود ، والنسائي بنحو من هذه الطرق ، إلا أنَّ للنسائي في بعض طرقه: «من ابتاع مُحَفَّلَةً أو مُصَرَّاةً...» الحديث.

وفي أخرى له : « إذا باع أحدكم الشاة أو النَّعْجَة فلا يُحَفِّلْها ».

330- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Hayvanların memelerinde sütü biriktirmeyiniz!"[27]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette: **"Deve ve koyunların memelerinde** (müşterinin bol sütlü zannetmesi için) **sütü biriktirmeyiniz. Kim böyle bir hayvan satın alırsa, onu sağdıktan sonra şu iki şeyden birini seçebilir: Dilerse onu olduğu gibi kabul eder, isterse bir sa' hurma ile birlikte geri verir"** buyurulur.

Buhârî'nin bir başka rivâyetinde Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Kim sütü sağılmayıp memesinde biriktirilen bir koyun satın alır, onu sağar da bu hâliyle razı olursa, onu tutar, razı olmazsa (geri verir), **sağması karşılığında da bir sa' hurma verir."**

Müslim'e âit başka bir rivâyette de Rasûlullah (as.) buyurmuştur ki:

---

[27] **Buhârî**, Buyû, 64-65; **Müslim**, Buyû, 7/23-28; **Ebû Davud**, Buyû, 48/3443, 3446; **Tirmizî**, Buyû, 29/1251-1252; **Nesaî**, Buyû, 14.

"Kim, sütü sağılmayıp memesinde biriktirilmiş bir koyun satın alırsa, onu hemen götürüp sağsın! Eğer sütüne razı olursa onu alıkor, aksi takdirde geri verir, onunla birlikte bir sa' da hurma verir."

Yine **Müslim**'e âit bir başka rivâyette de Rasûlullah (as.); **"Kim, sütü sağılmayıp memesinde biriktirilmiş bir koyun satın alırsa üç gün muhayyerdir; isterse onu kabullenir, isterse geri verir, beraberinde de bir sa' hurma verir"** buyurmuştur.

Yine **Müslim**'in başka bir rivâyetinde; **"...beraberinde bir sa' yiyecek verir, ama buğday değil"** buyurulmuştur.

Keza **Müslim**'in bir başka rivâyetinde; **"...bir sa' kuru hurma verir, buğday değil"** denir.

Buhârî ve **Müslim**'e âit başka bir rivâyette de hadîsin baş tarafında şöyle bir ilâve yer almaktadır:

"Pazara mal getiren kimseler, alış-veriş için yolda karşılanmaz. Bir kısmınız, diğer bir kısmının satışı üzerine satış yapmasın! Hileli artırma yapmayın! Şehirli köylü namına satış yapmasın! Develerin ve koyunların sütlerini memelerinde biriktirmeyin!.."

Bu son rivâyeti **Muvatta** da tahric etmiştir.

Bu hadîsi, **Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî** de benzer yollarla rivâyet etmişlerdir.

Ancak **Nesaî**'nin bir rivâyetinde; **"Kim sütü memesinde biriktirilmiş bir deve veya davar satın alırsa..."** denir.

Nesaî'nin bir başka rivâyetinde ise; **"Herhangi biriniz, koyun veya deve sattığında göğüslerinde/memelerinde sütü biriktirmesin!"** buyurulmuştur.

İZAH

Bu hadîs *"Musarrât"* hadîsi diye bilinir.

Musarrât kelimesi, *tasriye* kökünden gelir. **Tasriye;** hayvanın sütünü sağmayıp, memesinde biriktirmektir. Sütü memesinde biriktirilen hayvana da "**Musarrât**" adı verilir.

Kelimenin, bu rivâyetlerde kastedilen manası, müsteriyi aldatmak için hayvanın sütünü sağmayıp memesinde biriktirmek, çok süt veriyor gibi göstererek yüksek fiyata satmaya çalışmaktır. Bu bir hile ve aldatmadır. Bunu yapmak câiz olmayıp, haram telâkki edilmiştir. Böyle bir hile câiz olmamakla birlikte, bu şekilde yapılacak alış-veriş sahih ve muteber sayılmıştır. Ancak, bu şekilde bir alış-verişte müsterinin bu malı geri verme hakkının bulunup bulunmadığı tartışmalıdır:

1- Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İbn Ebî Leylâ, Leys, İshak, Ebû Sevr, Ebû Ubeyd, Ebû Süleyman, Züfer ve bir rivâyete göre **Ebû Yusuf**, yukarıdaki rivâyetlere istinâden müşteriye bu hakkı tanımışlar ve musarrât olan hayvanı müşteri isterse o hâliyle kabullenir, dilerse satana geri verir demişlerdir.

Müşteriye böyle iâde hakkı tanıyan âlimler, müşterinin bu hakkının, hayvanı sağıp hileyi anladıktan sonra mı, yoksa sağmamış bile olsa hileye vâkıf olduktan sonra mı doğduğunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bunlardan bazıları, hadîsin bazı rivâyetlerindeki; "**onu sağdıktan sonra**" ifâdesinin zâhirini dikkate alarak muhayyerlik hakkının, ancak hayvanı sağdıktan sonra doğacağını ileri sürmüşlerse de, ekseriyet sağmamış olsa bile, hileyi anladığı zaman müşteriye bu hakkın doğacağını söylemişlerdir. Onlar, buradaki "**sağmak**" kaydının bağlayıcı olmadığını, "**tasriye**" genellikle sağdıktan sonra anlaşılacağından böyle bir kayıtla geçtiğini kabul etmişlerdir.

Müşteriye iâde hakkı tanıyan âlimler, müşterinin bu aldatma işini anlayınca hemen geri vermek zorunda mı olduğu, yoksa bu hakkını üç güne kadar tehir edip edemeyeceği konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Bazıları, yine rivâyetlerin bir kısmında geçen "**üç günlük**" süreyi dikkate alarak müşteriye, malı iâde etmek için bu kadar bir süre tanırlarken; bir kısmı da müşteri iâde edecekse, hileyi anlayınca hemen iâde etmek zorundadır demişlerdir. Onlara göre, bazı rivâyetlerde geçen bu üç günlük süre, bu süreden önce hayvanın musarrât olduğunun anlaşılamaması durumuna mahsustur. Zira, genellikle hayvanın musarrât olduğu daha az bir

zamanda anlaşılamaz demişlerdir. **Nevevî**'nin ifâdesine göre **Şâfiî** mezhebinde sahih kabul edilen görüş budur.

Müşteriye muhayyerlik hakkı tanıyanların ihtilâf ettikleri noktalardan biri de, musarrât olan hayvan, satıcıya geri verilirken onunla birlikte verilmesi lâzım gelen şey konusudur: **Şâfiîler**'in ekseriyeti, müşterinin sağdığı sütün azlığına-çokluğuna ve sağıldığı hayvanın cinsine bakmaksızın, hayvanla birlikte bir sa' hurma verilmesi gerektiği görüşündedirler.

Mâlik , hurma şart değildir, o yörede genellikle yenen gıda maddesinden bir ölçek verilmesi yeterlidir, demiştir. **İbn Ebî Leylâ** ve bir görüşüne göre **Ebû Yusuf**, bir sa' hurmanın kıymeti verilir demişlerdir. **Züfer**, hayvan iâde edilirken onunla birlikte, ya bir sa' kuru hurma, yahut bir sa' arpa veya yarım sa' buğday verileceğini söylemiştir. **Mâlik**'ten, sağılan süt kadar kuru hurma veya o kadar kuru hurmanın kıymetinin verilmesi lâzım geldiği görüşü de rivâyet edilmiştir.

2- Ebû Hanîfe, Muhammed, meşhur bir rivâyete göre **Ebû Yusuf**, **Mâlikîler**'den **Eşheb**, kendilerinden yapılan bir rivâyete göre **Mâlik** ve **İbn Ebî Leylâ** ise, müşteri, musarrât olan hayvanı, "***hiyâru'l-ayb***" denilen kusur muhayyerliği ile sahibine geri verme hakkına sahip değildir, demişlerdir.

Bu hadîs hakkında ise **Hanefîler** şunları söylemişlerdir:

a) **İsa b. Ebân**'a göre bu hüküm, İslâm'ın ilk devirlerinde câri olan bir hükümdü. Daha sonra kaldırılmıştır. **Muhammed b. Şucâ**, bu hadîsin; **"Alış-veriş yapanlar birbirinden ayrılmadıkça muhayyerdirler"** hadîsi ile neshedildiğini söyler.

b) **İbnu't-Tîn**, musarrât hadîsi muzdariptir; zira hadîste bazen "**bir sa' kuru hurma**", bazen "**bir sa' yiyecek**", bazen de, "**sütün bir veya iki misli**" gibi değişik ifâdeler kullanılmıştır, demiştir.

c) Bir hadîs, adâlet ve zabt sahibi râvîler tarafından rivâyet edilse bile, muteber sayılabilmesi için şâz ve ma'lûl olmamalıdır. Halbuki bu hadîs mualledir. Çünkü hadîsin ihtiva ettiği hüküm, İslâm hukukunun genel kurallarına aykırı bulunmaktadır. Bu münâsebetle

bu hadîsin zâhirî manasına göre amel edilemez. Çünkü hadîs, müşterinin, musarrat hayvanı satıcısına iâde ederken, sağdığı sütün karşılığında da kuru hurma veya bir başka yiyecek maddesi vermesini ön görmektedir. Bunlar ise, sütün ne misli, ne de kıymetidir. Halbuki kural, "**tazminin, mislî mallarda misliyle, kıyemî mallarda kıymetiyle olmasını**" ön görmektedir. Ayrıca bu hadîs, Hz Peygamber'in (as.); "**Haraç kefâlete tabidir**"[28] meşhur hadîsine dayanan "**yarar ve hasarın dengelenmesi**" kuralı ile de uyuşmamaktadır. Bu ilkeye göre bir şeyin tazmin sorumluluğu kime âitse, o şeyin gelirleri de ona âitir. Buna göre sağdığı süt, karşılık ödemesine gerek olmaksızın müşteriye âit olmalıdır. Çünkü hayvanı teslim aldıktan sonra ona gelecek zarar, kendi sorumluluğunda bulunmaktadır. Buna rağmen müşterinin, satıcıya hurma veya bir başka yiyecek maddesi vermekle yükümlü tutulması, bu genel kurala aykırıdır.

Hanefîler adına kaydettiği bu cevapları ***Umdetü'l-karî*** adlı eserinden özetlediğimiz **Aynî,** bu rivâyetleri ayrıca şu açılardan tenkide tabi tutmuştur:

d) Hadîs, kusur ve şart bulunmaksızın malın iâdesini ön görmektedir.

e) Hadîste, muhayyerlik süresi üç gün olarak takdir edilmiştir. Halbuki üç gün ile kayıtlanan muhayyerlik, şart muhayyerliğidir.

f) Hadîs, satışa konu olan malın bir kısmının telef olmasından sonra iâdeyi gerektirmektedir.

g) Hadîs, mübdel (süt) ortada mevcutken bedelinin verilmesini ön görmektedir.

Tasriye'den dolayı hayvanın değerinde meydana gelen eksikliği telâfi etmek için müşterinin satıcıya müracaat hakkı var mıdır? Bu konuda **Ebû Hanîfe**'den iki görüş nakledilmiştir:

Bir görüşüne göre müşteri bu hakka sahiptir. Zira hayvanın sütü sağıldıktan sonra arzu edilen bol sütlü olma vasfı elde edilememiştir. Geri verilmesi de söz konusu değildir. Öyle ise noksanlık bu yolla telâfi edilmelidir.

---

[28] Bkz., **Ebû Davud**, Buyû, 71/2508-2510; **Tirmizî**, Buyû, 53/1285-1286.

Diğer bir görüşüne göre ise müşterinin böyle bir hakkı da yoktur. Çünkü sütün memede birikmesi veya biriktirilmesi bir kusur değildir.

Bazı **Hanefî** fıkıh kitaplarında, satıcının bu hilesi ile müşteriyi aldattığı dikkate alınarak, **Ebû Hanîfe**'nin birinci görüşü tercih edilmiştir.

Tasriye'den dolayı müşteriye iâde muhayyerliği tanıyanların ekserisi, bunu bütün hayvanlara teşmil ederken; **Zâhirîler**, hadîslerde sadece iki cinsin adının geçtiğini dikkate alarak, bunu deve ve koyunala sınırlı tutmuşlardır.

Bunun bütün hayvanlara şâmil olduğunu söyleyenle göre, bu kusurdan dolayı iâde edilen hayvan, eti yenmeyen hayvanlardansa, hayvanla birlikte sütünün bedelinin de ödenmesi gerekmez. Çünkü bu sütler, âdeten satılmaz ve buna karşılık bedel de istenmez.[29]

٣٣١- (خ م ـ عبد الله بن مسعود رضي الله عنه) قال : من اشترى محفّلة فردّها ، فليَرُدَّ معها صاعًا ، قال: ونهى النبي صلى الله عليه وسلم عن «**تَلَقّي البيوع**».

أخرجه البخاري، ووافقه مسلم على «**تلقي البيوع**» وحده .

331- Abdullah b. Mesud şöyle demiştir:

"Kim sütü memesinde biriktirilmiş bir hayvan satın alır ve onu geri verirse, onunla birlikte bir sâ' da (bir şey daha) versin. (Ayrıca) Rasûlullah (as.), satılık malları (henüz pazara gelmeden yolda) karşılamayı yasakladı."[30]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Buhârî** tahric etmiştir.

Müslim ise sadece **"satılık malları** (yolda) **karşılamak"** kısmına muvafakatta bulunmuştur.

---

[29] Açıklamalar için bkz., **Aynî**, XI, 269 vd.; **Nevevî**, X, 161 vd.**İbn Hacer**, IV, 302 vd.; ***İbn Kudâme***, IV, 233 vd. **İbnü'l-Hümâm**, V, 184; **İbn Âbidin**, IV, 97; **Şevkânî**, V, 227 vd.

[30] **Buhârî**, Buyû, 64, 71; **Müslim**, Buyû; 5/15.

İZAH

Hadîsin, sütü göğsünde biriktirilen hayvanla ilgili kısmının açıklaması, bir önceki hadîsin şerhinde geçmişti. Satılık malları yolda karşılama ile ilgili kısmı hakkındaki açıklama, 349 numaralı ve müteakip hadîslerde gelecektir.

٣٣٢- (د ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «مَن باع مُحَفَّلَةً فهو بالخيار ثلاثة أيام فإن ردّها ردّ معها مثل أو مِثْلَيْ لبنها قمحًا».

أخرجه أبو داود.

332- Abdullah b. Ömer'den, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Kim sütü memesinde biriktirilmiş bir hayvan satın alırsa (onu geri verme hususunda) **üç gün muhayyerdir. Eğer onu geri verirse, onunla birlikte sütünün bir veya iki misli buğday da versin!"**[31]

İZAH

"Sütü memesinde biriktirilmiş hayvan" şeklinde tercüme ettiğimiz ifâdenin, gerek bu hadîsteki ve gerekse bir önceki hadîsteki Arapça aslı *"muhaffele"*dir. Şârihler bu ifâdenin "**musarrât**" ile aynı anlama geldiğini söylemişlerdir.

Bu hadîste geçen "**bir veya iki misli**" şeklindeki tereddüt, râviye aittir.

Musarrât olan hayvanla birlikte iâde edilecek şey konusunda, açıklamasını yaptığımız, daha önceki hadîslere muhâlif olan bu hadîsin senedinde zayıflık vardır diyen **İbn Hacer**, aynı zamanda **İbn Kudâme**'den de bunun zâhirinin metrûk olduğunu nakletmiştir.[32]

---

[31] **Ebû Davud**, Buyû, 46/3446.

[32] Bkz., **İbn Hacer**, IV, 305; *Avnu'nu'l-*Ma'bûd, IX, 313.

الفرع الثالث

في النجش

3– HİLELİ ARTTIRMA
(*Neceş*)

٣٣٣- (خ م ت د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: «لا تَنَاجَشُوا». هذا لفظ الترمذي ، وأبو داود. وقد أخرج هذا القَدْرَ البخاري ، ومسلم في الحديث الطويل الذي في الفرع الثاني قبل هذا ، فيكون هذا القدر أيضًا متفقًا عليه بينهم.

333- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Hileli arttırma yapmayın!"[33]

RİVÂYETLER

Bu ifâde **Tirmizî** ve **Ebû Davud**'a âittir.

Hadîsin bu kısmını, **Buhârî** ve **Müslim** de, bir önceki bölümde yer alan (330 numaralı) uzun hadîs içerisinde tahric etmişlerdir. Dolayısıyle hadîsin bu kısmı, bu kaynaklar arasında ittifaklı (müttefekun aleyh) hale gelmiştirir.

İZAH

Bu hadîste yapılmaması istenen, bir sonraki hadîste de Rasûlullah (as.) tarafından yasaklandığı bildirilen ve "**hileli arttırma**" diye tercüme ettiğimiz "*Neceş*"; bir kimsenin, satılan bir mala, alma niyeti bulunmadığı halde, sırf fiyat yükseltmek için müşteri olması hâdisesidir. **Nevevî**'nin ifâdesine göre böyle bir davranışın haram olduğunda icmâ bulunmaktadır. Zira bu bir hile ve aldatmadır. Bu

[33] **Buharî**, Buyû, 64; **Müslim**, Buyû, 4/11; **Ebû Dâvûd**, Buyû, 44/3438; **Tirmizî**, Buyû; 65/1304.

hile, eğer satıcı ile anlaşmalı yapılırrsa, hem yapan ve hem de satıcı günahkâr olur. Şayet satıcının bilgisi dışında yapılırsa, günah bunu yapana âittir.

Bir üçüncü şahsın ,bu şekilde bir hilesi ile yapılan böyle bir alış-verişin geçerliliği tartışmalıdır:

Bazı hadîsçiler ile **Zâhirî** mezhebi mensupları ve **İmam Mâlik**'ten yapılan bir rivâyete göre bu akit fâsittir. Satıcı ile anlaşmalı olması durumunda, **Hanbelîler** nezdinde meşhur olan görüş de böyledir.

Mâlikî Mezhebinde meşhur kabul edilen görüşe göre , böyle bir alış-verişte müşteri için muhayyerlik söz konusudur. **Şâfiî** mezhebindeki bir görüş de böyledir.

Hanefîlere göre ise böyle bir davranış günah olmakla birlikte, bu şekilde yapılan bir alış-verş geçerlidir.[34]

٣٣٤- (خ م ط س — *ابن عمر* رضي الله عنهما) قال : نهى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم «عن النَّجَش». أخرجه البخاري ، ومسلم ، والموطأ ، والنسائي. وزاد الموطأ ، قال : «والنَّجَشُ : أن تُعْطِيَهُ بسلعته أكْثَرَ من ثَمَنها ، وليس في نفسك اشتراؤُها فيقتدي بك غيرُك».

334- İbn Ömer demiştir ki:

"Rasûlullah (as.) hileli arttırmayı (neceşi) yasakladı."[35]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi, **Buhârî, Müslim, Muvatta** ve **Nesaî** tahrîc etmişlerdir.

Muvatta şu ilâveyi de yapmıştır:

"Neceş, niyetin satın almak olmadığı halde, başkalarının da sana uyması (ve fiyatı yükseltmesi) için satıcının malına kıymetinden daha fazla fiyat vermendir."

---

[34] **Nevevî**, X, 159; **Aynî**, XI, 263; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 304; **Şevkânî**, V, 176.

[35] **Buhârî** Buyû, 60; Hiyel, 6; **Müslim**, Buyû, 4/13; **Muvatta**, Buyû, 45/97; **Nesaî**, Buyû, 21.

٣٣٥- (خ ــ عبد الله بن أبي أوفى رضي الله عنه) قال : النَّاجِشُ آكل رِبًا خائِنٌ ، وهو خِدَاعٌ باطل لا يَحِلُّ. ذكره البخاري تعليقًا.

335- Abdullah b. Ebî Evfa şöyle demiştir:

"Hileli arttırma yapan, fâiz yiyendir, hâindir. Bu iş (neceş), aldatmadır, bâtıldır, helâl değildir."[36]

Buhârî bu hadisi senetsiz olarak zikretmiştir.

İZAH

İbnu'l-Esîr'in, muallak, yani senetsiz olarak rivâyet edildiğini söylediğı bu hadîsi **Buhârî**, hem **Kitabu'l-Buyû**, hem de **Kitabu'ş-Şehâdât**'ta rivâyet etmiştir; **Kitabu'ş-Şehâdât**'taki rivâyeti hem daha tafsilatlı ve hem de mevsûldur. Yani kesintisiz bir senetle naklolunmuştur.

İbn Hacer, hadîsin son kısmında yer alan; "Bu iş aldatmadır, bâtıldır, helâl değildir" ifâdelerinin **Abdullah b. Ebî Evfâ**'nın sözü olmayıp, **Buhârî**'ye âit bulunduğunu, **Buhârî**'nin de bunu, **İbn Ebî Evfâ**'nın sözlerinden çıkardığını söyler.[37]

الفصل الثاني

في الشرط و الإستثناء

II– ŞART VE İSTİSNÂ

٣٣٦- (ط ــ ابن مسعود رضي الله عنه) اشترى جاريةً من امرأته زينبَ الثَّقَفيَّة ، واشترطت عليه : أنَّك إنْ بِعْتَها فَهِيَ لِي بالثَّمنِ الذي تَبيعُها به ، فاستفتَى في ذلك ابنُ مسعود عمرَ بن الخطاب ، فقال له عمر : لا تَقْرَبْها وفيها شرطٌ لأحَدٍ. أخرجه الموطأ.

---

[36] **Buhari**, Buyû, 60; Şehâdât, 25.

[37] Bkz., **İbn Hacer**, V, 297-298.

336- İbn Mesud'dan rivayet olunduğuna göre kedisi, hanımı Zeyneb es-Sakafiyye'den[38] bir câriye satın alır; Zeyneb ona;

"- Şayet bu câriyeyi satacak olursan, satacağın fiyata bana vereceksin" diye şart koşar. İbn Mesud da bu konuda Ömer b. el-Hattâb'ın grüşünü almak ister. Hz. Ömer ise;

"- Bu câriye hakkında herhangi bir kimse için şart olduğu sürece ona yaklaşma!" der."[39]

İZAH

Görülüyor ki hadîs, şartlı olarak aktedilen bir alış verişin durumunu ifâde etmektedir.

Bir alış-veriş akdinin hangi şartlarla geçersiz olacağına dair fıkıh kitaplarında mezheplere âit geniş malumât ve tafsilât bulunmaktadır. Burada bunların tamamını vermeye imkân yoktur. Ayrıca bu, konumuzun sınıflarını da aşmaktadır. Ancak burada mezheplerin genel prensiplerine işaret etmekte fayda bulunmaktadır:

Akitlerde koşulacak şartlar konusunda âlimler üç gruba ayrılmışlardır:

1- Akitlerlerde koşulacak şartların sınırını çok dar tutanlar: Bunlar, mübah olduğuna dair şer'î nass bulunmayan tüm şartları haram sayan **Zâhirîler** ve onlara tâbi olanlardır.

2- Bu şartların sınırını geniş tutanlar: Bunlar da yasak olduğuna dair şer'î nass bulunmayan tüm şartları mübâh sayan **Hanbelîler** ve onlara tâbi olanlardır.

3- Akitlerde ileri sürülebilecek şartların sınırı konusunda orta yolu tutanlar. Bular da çoğunlu teşkil eden diğer müctehitlerdir.[40]

---

[38] **Zeyneb bint Abdullah b. Muâviye b. Attâb es-Sekafiyye el-Ensâriyye:** Hanım sahabîlerdendir. Meşhur sahabî Abdullah b. Mes'ûd'un zevcesidir. İsminin Râita olduğu da rivâyet edilmiştir. Babasının isminin Muâviye veya Ebû Muâviye olduğu da söylenmiştir. Kendisinden oğlu Ebû Ubeyde ve Büsr b. Saîd rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[39] **Muvatta**; Buyû, 5/5.

[40] Bkz., **Abdülkerim Zeydân,** *el-Vecîz*, s. 61-62; **Karaman,** II, 195 vd..

Bu hadîste **Hz. Ömer**'in; "Onda herhangi biri için şart bulunduğu sürece kendisine yaklaşma!" şeklindeki sözü değişik şekillerde yorumlanmıştır:

1- Bu sözün manası, bu şartla onu satın alma demek olabilir. O zaman böyle bir alış-verişin fâsit olduğunu, yapılmaması lâzım geldiğini ifâde eder. **Ebû Mus'ab**, bu görüşü **Mâlik**'ten rivâyet etmiştir.

2- Bu söz, "bu şart o câriyede bulunduğu sürece onunla cinsî münasebette bulunma!" manasına da gelebilir. Bu durumda, hadîste sözü edilen akdin hükmü açıklanmamış demektir. Bu ihtimali de **Bâcî** ileri sürmüştür.

İsmail b. Said'in rivâyetine göre **Ahmed b. Hanbel** de bu hadîsin zâhiriyle istidlâlde bulunarak, bu tür alış-verişin cevâzına hükmetmiştir.

Abdullah b. Mesûd'un, kendisi âlim ve müctehid biri olduğu halde, **Hz. Ömer**'den bunun hükmünü sorması da birkaç şekilde açıklanmıştır:

1- Bu konuda **Abdullah b. Mesûd**, meselenin hükmünü bilmediğinden **Hz. Ömer**'i taklit etmek istemiş olabilir. Bir âlimin, kendisinden daha bilgili birini taklit etmesi mümkündür.

2- **Hz. Ömer**'in açıklamaları doğrultusunda meselenin deliline vâkıf olmak istemiş olabilir.

3- **Abdullah b. Mesûd** meselenin hükmünü bildiği halde **Hz. Ömer**'in bu konuda kendisi ile aynı görüşte mi, yoksa farklı görüşte mi olduğunu öğrenmek istemiş olabilir.[41]

٣٣٧- (ط د ــ عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضي الله عنهما) قال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع العُرْبان. قال مالك : وذلك فيما نُرَى - والله أعلم - أنْ يشتريَ الرجل العبدَ أو الوليدةَ ، أو يتكارَى الدابة ، ثم يقول للذي اشترى منه أو تكارَى منه : أُعْطِيكَ دينارًا أو درهمًا أو أكثر من ذلك أو أقلّ ، على أنّي إن أخَذْتُ السِّلعَةَ أو ركبْتُ

---

[41] **Bâcî**, *el-Münteka*, IV, 211; **İbn Kudâme elMadisî**, *Şerhu'l-kebîr*, IV, 55.

ما تَكارَيْتُ منك ، فالذي أعطيْتُكَ هو من ثمن السلعة ، أو من كراء الدابة ، وإن تركتُ ابتياع السلعة ، أو كراءَ الدَّابَّة، فما أعطيْتُكَ باطل بغير شيء . أخرجه الموطأ وأبو داود.

337- Amr b. Şuayb'ın[42], babası[43] kanalıyla dedesinden[44] rivâyet ettiğine göre; "Rasûlullah (as.) ***urbân*** satışını yasaklamıştır."

Mâlik der ki:

"Allah daha iyi bilir, ama kanâatimize göre bu şöyle olur: Biri köle veya câriye satın alır, yahut hayvan kiralar. Sonra kendisinden (köle veya câriye) satın aldığı yahut (hayvan) kiraladığı şahsa;

"- Sana bir dinar veya bir dirhem yahut daha çok veya daha az veriyorum; şayet malı alır yahut hayvana binersem, verdiğim (para) malın bedelinden yahut hayvanın kirasından sayılacaktır. Şayet malı satın almaktan veya hayvanı kiralamaktan vazgeçersem, sana verdiğim (para) hiçbir şey değildir, bâtıldır (yani senin olsun)" der.[45]

---

[42] **Ebû İbrahim, Amr b. Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. el-Âs el-Kuraşî es-Sehmî**: ö. 118/736. Meşhur sahabî ve büyük dedesi Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın hadîslerini rivâyetiyle tanınır Babasından, Tavus ve İbn Müseyyeb'den hadis dinledi. Kendisinden Zührî, İbn Cüreyc rivâyet ettiler. **Buharî** ve **Müslim**, ondan hadis rivâyet etmediler. Çünkü onun, "babasından, dedesinden..." şeklindeki rivâyeti mürseldir. Zira dedesi Muhammed'e yetişememiştir. Eğer bu ifadeden maksat babasının dedesi ise, babası Şuayb'ın da dedesi Abdullah'a yetiştiği konusunda ihtilaf vardır. Kendisi **Hicaz** muhaddisidir, sikadır, ancak huccet kabul edilmez. Hadîsleri *Sünen*'lerde tahric edilmiştir.

[43] **Şuayb b. Muhammed b. Abdullah b. Amr b. el-Âs el-Kuraşî es-Sehmî**: Tâbiîlerdendir. Meşhur sahabî Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın torunu ve Amr b. Şuayb'ın babasıdır. Ubâde b. Sâmit ve İb Ömer'den rivâyetleri vardır. Dedesi Abdullah b. Amr b. el-Âs'tan da rivâyet eder, ama onun dedesine yetiştiği konusu ihtilaflıdır. Kendsinden oğlu Amr, Sabit el-Bünânî ve Atâu'l-Horasânî rivâyet ettiler. Rivâyetleri *Sünen*'lerde tahric edilmiştir.

[44] **Muhammed b. Abdullah b. Amr b. el-Âs el-Kuraşî es-Sehmî et-Tâifî**: Sika tâbiîlerdendir. Ünlü sahabî Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın oğludur. Babasından rivâyetleri vardır. Kendisinden oğlu Şauyb ve Hakîm b. el-Hâris rivâyet ettiler. Rvâyetleri **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

[45] **Muvatta**; Buyû, 1/1; **Ebû Davûd**, Buyû, 69/3502.

İZAH

Hadîste geçen "*urbân*" kelimesi, Arapça'da "*arbûn*" ve "*urbûn*" şeklinde de okunmaktadır.

Manası, hadîsin metninde **İmam Mâlik** tarafından da ifâde edildiği üzere, bir alış-veriş veya kira muamelesinde müşterinin, aralarında akit gerçekleştiği takdirde malın bedelinden sayılmak, gerçekleşmemesi durumunda ise mal sahibinin olmak üzere mal sahibine verdiği paradır. Buna Türkçede "**kaparo**" veya "**pey akçesi**" denilmektedir.

Kelime; bozukluğu gidermek, ıslâh etmek manasına gelen "*i'râb*" kökünden alınmadır. Kaparo, satın alınan malın başka müşteriye satılması tehlikesini önlediği için bu ismin verildiği söylenir.

Ekseri âlimler böyle bir satışa cevâz vermemişlerdir. Zira böyle bir satış, sonu meçhûl olan bir satıştır ve bunda başkasının malını haksız yere, karşılıksız olarak yemek söz konusudur. Ayrıca, akdin kesinlik hükmüne aykırı düşen iki fâsit şart bulunmaktadır:

1- Malı almama durumunda müşterinin verdiği kaparonun yanması şart koşulmuş olmaktadır.

2- Yine müşterinin akde razı olmaması durumunda malın satıcıya iâdesi şart koşulmuş bulunmaktadır.

Ekseri müctehitlerden farklı düşünen **Ahmed b. Hanbel**, bu satışın câiz ve pey akçesinin helâl olduğunu söylemiştir. Bu görüş, **Hz. Ömer**, oğlu **Abdullah** ve bir grup tâbiûn ulemâsından da nakledilmiştir. Bu görüşün delili, **Abdürrezzâk**'ın *el-Musannef*inde rivâyet ettiği **Zeyd b. Eslem** hadîsidir. Bu hadîse göre **Zeyd b. Eslem**, Hz. Peygamber'e (as.) alış-verişte kaparonun hükmünü sormuş, o da bunun helâl olduğunu bildirmiştir.

Ancak, bu hadîsin mürsel ve senedinde bulunan **İbrahim b. Ebî Yahya**'nın zayıf olması dolayısıyla, tercihe şayan bulunmamıştır. Gerçi, izâhını yapmakta olduğumuz **Amr b. Şuayb** hadîsi hakkında da bazı tenkitler vârit olmuştur, ancak bu hadîs, birbirini takviye eden değişik kanallardan rivâyet edildiği için tercihe değer bulunmuştur. Ayrıca, **Amr b. Şuayb** hadîsinin yasak bildirmesi, **Zeyd b. Eslem** hadîsinin ise mübâhlık ifâde etmesi de bir tercih

sebebi sayılmış ve usûle göre yasak ifâde eden, mübâhlık ifâde edene tercih edilir, denmiştir.[46]

٣٣٨- (ط ـــ *عبد الله بن أبي بكر*) أنَّ جده محمد بن عمرو بن حزم باع ثَمَر حائط له ، يقال له : «الأفرق ، بأربعة آلاف درهم ، واستثنى بثمانمائة درهم تمرًا ». أخرجه الموطأ.

338- Abdullah b. Ebî Bekir'in anlattığına göre; "Dedesi Muhammed b. Amr b. Hazm,[47] el-Efrâk denilen bahçesinin meyvesini dört bin dirheme satmış, ancak bundan sekiz yüz dirhemlik hurmayı istisnâ etmiş."[48]

İZAH

Hadîs, meyvenin istisnâlı satışının cevâzına delâlet etmektedir. Biz bu konuya daha önce temas etmiş; ister meyve, ister başka bir şey olsun, bir satış akdinde satılık malın belli bir miktarını pazarlıktan hariç tutmanın câiz ve böyle bir akdin sahih olduğunu; belli olmayan bir miktarını hariç tutmanın ise câiz olmayıp, böyle bir akdin de bâtıl bulunduğunu ifade etmiştik.[49]

٣٣٩- (ط ـــ *مالك بن أنس* رضي الله عنه) بلغه أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بَيْعٍ وسَلَف. قال مالك : وتفسير ذلك : أن يقول الرجلُ للرجلِ : آخُذُ سِلْعَتَكَ بكذا وكذا ، على أن تُسْلِفَني كذا وكذا فإنْ عَقَدَا بَيْعَهُما على هذا ، فهو غير جائز. أخرجه الموطأ.

İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 180; Şevkânî, V, 162 vd. ; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 398 vd.

[47] **Ebû Abdülmelik, Muhammed b. Amr b. Hazm el-Ensarî el-Medenî**: ö. 63/681. Medîneli tâbiîlerdendir. Babası sahabî idi. Hz. Peygamber döneminde **Necran**'da doğdu. O sırada babası, Hz. Peygamber'in **Necran** vâlisi idi. Bazıları onun Hz. Peygamber'i gördüğünü, hatta ismini ve künyesini Hz. Peygamber'in koyduğunu, ama O'ndan semâının bulunmadığını söyler. Babasından ve Amr b. el-Âs'tan rivâyetleri vardır. Kendisinden oğlu Ebû Bekir rivâyet etti. Sikadır; bir hadîsi **Nesaî**'de tahric edilmiştir. **Harre** vak'asında öldürüldü.

[48] **Muvatta**; Buyû, 11/18.

[49] Bkz., 301 nolu hadîsin izahı. Ayrıca bkz., **İbn Rüşd**, II, 181; **Bâcî**, IV, 237.

339- Mâlik b. Enes'e ulaştığına göre; "Rasûlullah (as.) selef ile birlikte bey'i; yâni ödünçle birlikte satış yapılmasını yasaklamıştır."

Mâlik der ki:

"Bunun izâhı şöyledir: Bir kimsenin diğerine;

"- Senin bana şunu şunu ödünç vermen şartıyla, malını şuna şuna alırım" demesidir. İşte bu şekilde akit yapacak olurlarsa, bu câiz değildir."[50]

İZAH

Ahmed b. Hanbel de bunu şöyle açıklar:

Bu, müşteriye bir miktar borç verip, sonra ona değerinden yüksek fiyatla mal satmaktır. Bir mal karşılığında borç verip, sonra borcu ödememesi durumunda o malın satışının yapılmış sayılması manasına gelmesi de muhtemeldir.

Bâcî der ki: Hadîsin bu şeklinin sahih bir isnadını bilmiyoruz. Ancak fakihler, hadîste ifâde edilen davranışın yasak olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu hadîsle böylece amel edilmiş olması, onun manasının sahihliğine delildir ve bu sahih bir isnad yerine geçer.[51]

٣٤٠- (خ م ت د س ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : كنتُ مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سَفرٍ، وكنتُ على جَمَلٍ ثَفالٍ ، إنما هو في آخر القوم ، فمرَّ بِي النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فقال: « **مَن هذا** ؟ ». قُلتُ : جابرُ بن عبد الله ، قال : « **مالَكَ** ؟ » قلت: إن على جمل ثَفال ، قال : أَمَعَكَ قَضيبٌ ؟ قلتُ : نعم. قال : « **أَعْطِنيه** » ، فأعْطَيْتُهُ ، فضَرَبه وزجره ، فكان من ذلك المكان في أول القوم ، قال : « **بِعنيه** » ، فقلتُ : بَل هو لك يا رسول الله، قال : « **بل بعنيه ، قد أخذتُهُ بأربعة دنانير ، ولَكَ ظَهْرُهُ إلى المدينة** » ، فلما دنونا من المدينة أخذتُ أرتَحِلُ ، قال: أينَ تُريدُ؟ قُلتُ : تزوجتُ امرأةً قد خلا منْها ، قال : « **فهلا جاريةً تُلاعبُها وتُلاعبُكَ** ؟ » قُلتُ : إنَّ أبي تُوفِّيَ وتَرَكَ بنات ، فَأَرَدتُ أنْ أتزوَّج امرأةً قد جَرَّبتْ ، وخلا منها ، قال : «**فذلك**» ، قال : فلما قدمنا المدينة، قال: «**يا**

---

[50] **Muvatta**, Buyû, 30/69.

[51] **Bâcî**, *el-Münteka*, V, 29; **Tirmizî**, *Sünen*, III, 526.

بلالُ، اقْضه وزدْهُ »، فأعطاهُ أربعةَ دنانير، وزاده قيراطًا، قال جابر: لا تفارقُني زيادةُ رسول الله صلى الله عليه وسلم، فلم يكن القيراطُ يُفارقُ قِرابَ جابر بن عبد الله.

هذا لفظ البخاري. وفي رواية له ، ولمسلم قال : غزوتُ مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فَتَلاحَقَ بي النبي صلى الله عليه وسلم ، وأنا على ناضحٍ لنا قد أعْيَى ، قال : فتخلَّفَ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فزجره ودعا له ، فما زال بَين يَديَ الإبل ، قُدَّامَها يسير ، فقال لي : « **كيف ترى بعيرك ؟** » فقلتُ : بخير ، قد أصابته بركتُك ، قال : « **أفتبيعُنيه ؟** » ، قال : فاستحييت، ولم يكُنْ لنا ناضحٌ غيره ، قال: فقلت: نعم! فَبِعْتُهُ إياهُ ، على أنَّ لي فَقارَ ظَهْرِه ، حتى أبلغَ المدينة. قال : فقلت: يا رسول الله ، إنِّي عروسٌ ، فاستأذنتُه ، فأذن لي ، فتقدمتُ الناسَ إلى المدينة ، حتى أتيتُ المدينة ، فلقيني خالي ، فسألني عن البعير ، فأخبرتُه بما صنعتُ فيه فلامَني ، قال : وقد كانَ قال لي رسول الله صلى الله عليه وسلم - حين استأذنته - : هل تزوجتَ بكرًا أم ثيبًا ؟ قلت: تزوجتُ ثيبًا ، فقال: «**هلا تزوجتَ بكرًا تُلاعبُها وتُلاعبُك؟**» قلتُ: يا رسول الله: تُوُفِّيَ والدي ، أو استُشهدَ ، ولي أخواتٌ صغارٌ، فكرهتُ أنْ أتزوجَ مثْلَهُنَّ، فلا تُؤدِّبُهنَّ، ولا تقومُ عليهنَّ، فتزوجتُ ثَيِّبًا لتقومَ عليهنَّ، وتؤدِّبَهُنَّ، قال: فلما قدِمَ رسول الله صلى الله عليه وسلم غَدَوتُ عليه بالبعير، فأعطاني ثمنه، ورَدَّهُ عَلَيَّ.

وفي أخرى : أنه كان يسير على جمل له قد أعيَى ، فَمَرَّ به النبي - صلى الله عليه وسلم - فضَرَبَهُ ، ودَعَا له ، فَسارَ بِسَيْرٍ ليس يَسيرُ مثلَهُ ، ثم قال : « **بِعْنِيه بأُوقيَّة** » ، قلت: لا ، ثم قال : «**بعنيه بأوقية**» ، فبِعْتُهُ ، واستثنيتُ حُمْلانَهُ إلى أهلي ، فلما قدمنا أتيته بالجمل ، وَنَقَدَني ثَمنَهُ ، ثم انصرفتُ ، فأرسلَ على أثري ، فقال : « **ما كنتُ لآخُذَ جملكَ ، فخذ جَمَلكَ، فهو مالُك**».

قال البخاري : قال جابر:أَفْقَرَني رسول الله صلى الله عليه وسلم ظَهْرَهُ إلى المدينةَ.

وقال في أخرى : فبعتُه على أنَّ لي فَقَارَ ظَهْرِه حتى أَبْلُغَ المدينَةَ.

وقال في أُخرى : لَكَ ظَهْرُه إلى المدينة. وفي أُخرى : وَشَرَطَ ظَهْرَهُ إلى المدينة.

قال البخاري : الاشتراط أكثر وأصحُّ عندي. قال : وفي رواية : أنه اشتراه بأوقية. وفي أخرى : « بأربعة دنانير». قال البخاري : وهذا يكون أوقية ، على حساب الدنانير بعشرة.

وقال في رواية : أوقية ذهب ، وفي أخرى : مائتي درهم.

وفي أخرى قال : اشتراه بطريق تبوك ، أحْسبُهُ قال : بأربع أواقيَ.

وفي أخرى : بعشرين دينارًا. قال البخاري : وقولُ الشَّعْبِيِّ : بأوقية ، أكثر.

وفي رواية للبخاري ومسلم نحو الرواية الأولى ، وفيه : فنزل فَحَجَنَهُ بمحْجَنه ، ثم قال : اركَبْ - وذكر نحوه - وقال فيه : أمَا إنَّكَ قادمٌ ، فإذا قَدمْتَ فالْكَيْسَ الْكَيْسَ. وفيه: فاشتراه مني بأوقية، وفيه : فقدمتُ بالغداة فجئتُ المسجدَ فوجدتُه على باب المسجد ، فقال: الآن قَدمْتَ ؟ قلتُ : نعم. قال : فَدَعْ جَمَلَكَ وادْخُل فصَلِّ ركعتين ، فدخلتُ فَصَلَّيْتُ ، ثم رجعتُ ، فأمر بلالاً أنْ يزن لي أوقية ، فَوزَنَ لي بلال ، فَرجَحَ الميزان ، فَانطَلَقْتُ ، فلمَّا ولَّيْتُ قال : ادْعُ لي جابرًا ، فَدُعيتُ ، فقلتُ: الآنَ يَرُدُّ عليَّ الْجَمَلَ ، ولم يكن شيء أبغضَ إليهِ منه ، فقال : خُذْ جَمَلَكَ ، ولك ثَمنُه.

وفي رواية لهما أيضًا ، قال : كُنَّا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزاة ، فلما أقبلنا تَعَجَّلْتُ على بَعيرٍ لي قَطُوف ، فلحقني راكبٌ من خلفي ، فَنَخَسَ بَعيري بعنَزَة كانت معه ، فانطلق بعيري كأجودَ ما أنتَ راءٍ من الإبل ، فَالتفتُّ ، فإذا أنا برسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : «**ما يُعْجلُكَ يا جابرُ؟**» قلتُ: يا رسول الله، إني حديثُ عهدٍ بعُرسٍ، قال: «**أبكْرًا تزوجتَها، أم ثيبًا؟**» - فذكره - قال: فلما ذهبنا لندخلَ قال: « **أمْهلوا ، حتَّى ندخلَ ليلاً** ، **أي : عشاءا** ، **كَيْ تَمتَشطَ الشَّعثَةُ ، وتَستَحدَّ الْمُغيبَةُ** » زاد مسلم : فإذا قدمتَ فالكَيْسَ الْكَيْسَ.

وفي رواية لمسلم قال : أقبلنا من مكة إلى المدينة ، مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأعْيى جملي - وذكر نحو حديث قبله - وفيه : ثم قال لي : « **بعْني جملكَ هذا** » ، قلتُ : لا ، بل هو لك ، قال : « **لا ، بل بعنيه** » ، فقلتُ : لا ، بل هو لك يا رسول الله ، قال : «**لا ، بل بعنيه** » ، قُلتُ: فإنَّ لرجلٍ عليَّ أوقيَّةً من ذَهَب ، فهو لك بها ، قال : « **قد أخذتُه ، فَتبَلَّغْ عليه إلى المدينة** » ، فلما قدمتُ المدينة ، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم لبلال : « **أعطه أوقيةً من ذهب وزدْهُ**»، قال: فأعطاني أوقيةً من ذهب ، وزادني قيراطًا ، قال : فقلتُ :

لا تفارقُني زيادةُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، قال : فكان في كِيسٍ لي ، فأخذه أهل الشام يومَ الحَرَّة.

وفي أخرى لمسلم نحو ذلك ، وفيه قال : أتبيعُنيه بكذا وكذا والله يغفر لَكَ ؟ قلتُ : هو لك يا نبي الله ، قال ذلك ثلاثًا ، وذكر الحديث.وفي أخرى له ، قال لي: اركَب بِسْم الله ، وفيه: فما زال يزيدُني ويقول: واللهُ يَغْفِرُ لَكَ.

وفي أخرى له قال : فَنخَسَهُ ، فوثَبَ ، فكنتُ بعد ذلك أحْبِسُ خُطامهُ لأسمعَ حديثَهُ ، فما أقدرُ عليه ، فَلحقَني النبيُّ صلى الله عليه وسلم ، فقال : « بِعْنيه » ، فبعتُهُ ، بخَمْسِ أواقيَّ ، قال : قلت : على أنَّ لي ظهره إلى المدينة ، فلما قدمْتُ المدينةَ أتيتُهُ ، فزادني أوقيةً ، ثم وَهَبَه لي.

وفي رواية لهما قال : سافرتُ معه في بعض أسفاره - قال أبو المتوكل : لا أدْري غَزْوَةً ، أو عُمْرةً - فلما أن أقبلنا، قال النبي صلى الله عليه وسلم: «**مَنْ أحَبَّ أنْ يَتَعَجَّلَ إلى أهله فَلْيَتَعَجَّلْ**» ، قال جابر : فأقبلنا ، وأنا على جمل لي أرمل ، ليس فيه شِيَةٌ ، والناس خَلْفي ، فبينما أنا كذلك إذ قام عليَّ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: «**يا جابر، استَمْسِكْ**» ، فضربه بسوطه ، فوثَبَ البعير مكانه، فقال: «**أتبيع الجملَ؟**» فقلت: نعم، فلما قدمنا المدينة، ودخل النبي صلى الله عليه وسلم المسجد في طوائفَ من أصحابه ، دخلتُ إليه ، وعَقَلْتُ الجمل في ناحية البَلاَط ، فقلت له : هذا جملُك ، فخرج فجعل يُطيفُ بالجمل، ويقول : الجملُ جَملُنا ، فبعث النبي صلى الله عليه وسلم إليه بأوَاقيَّ من ذهب، فقال: «**أعطوها جابرًا**»، ثم قال: « **استوفَيْتَ الثَّمَنَ؟** » قُلتُ: نعم؛ قال: « **الثمنُ والجملُ لك** ».

وفي رواية قال : اشترى منّي النبي صلى الله عليه وسلم بعيرًا بوُقيّتين ودرهم أو درهمين ، فلما قدمَ صرارًا أمرَ ببقرة فذُبحتْ ، فأكلوا منها ، فلما قدموا المدينة ، أمرَني أنْ آتيَ المسجدَ ، فأصليَ فيه ركعتين ، ووَزَنَ لي ثمن البعير. ومن الرواة مَن اقْتَصرَ على ذِكْر الركعتين في المسجد. وفي رواية : أنه لما قدم المدينة نَحرَ جَزورًا.

هذه روايات البخاري ومسلم التي ذكرها الحُمَيْدي في كتابه في ذكر بيع الجمل والاشتراط.

وقد أضاف إليها روايات أخرى لهما ، تتضمَّن ذكْرَ تزويج جابر ، وسؤالَ رسول الله صلى الله عليه وسلم إيَّاه عنه ، وذكر دخول الرجل على أهله طُروقًا ، ولم يذكر فيها بيع الجمل ، فلهذا لم نذكرها نحن ها هنا ، وأخَّرْناها لنجيء في كتاب النكاح من حرف النون ، وفي كتاب الصحبة من حرف الصاد ، إن شاء الله تعالى. والمراد من ذكر هذا الحديث بطوله : ذكر الاشتراط في البيع ، ولأجل ذلك أخرجوه ، ولهذا السبب لم يخرِّج منه الترمذي وأبو داود إلا ذكر الاشتراط.

وهذا لفظ الترمذي: إنَّ جابرًا باع من النبي صلى الله عليه وسلم بعيرًا واشترط ظهره إلى أهله.

وهذا لفظ أبي داود ، قال جابر : بعتُهُ – يعني بعيره – من النبي صلى الله عليه وسلم ، واشترطتُ حُمْلانه إلى أهلي.

وقال في آخره : « **تُراني إنما ما كَسْتُكَ لأذهب بجملك ؟ خُذْ جملك وثمنه ، فهما لك** ».

وحيث كان المقصود من الحديث ذكر الاشتراط ، وهو متفق عليه بين البخاري ومسلم والترمذي وأبي داود ، عَلَّمنا عليه علاماتهم الأربع ، وإن لم يكن جميع الحديث متفقًا عليه.

وأخرج النسائي روايات متفرقة نحو هذه الروايات المتقدمة.

340- Câbir b. Abdullah anlatıyor:

"Bir yolculukta Rasûlullah (as.) ile birlikte bulunuyordum ve ağır yürüyüşlü bir deveye biniyordum. Bu deve kafilenin en gerisinde idi. Derken yanıma Rasûlullah (as.) geldi ve :

"- Bu kimdir?" dedi.

"- Câbir b. Abdullah'tır" dedim.

"- Neyin var (ki geride kaldın)?" buyurdu.

"- Ağır yürüyüşlü bir deve üzerindeyim" dedim.

"- Yanında bir çubuk var mı?" dedi.

"- Evet" dedim..

"- Onu bana ver" buyurdu.

Çubuğu O'na verdim. Onunla deveye vurdu ve onu dehledi. Artık bu yerden itibâren deve kafilenin en önüne geçti. Rasûlullah (as.):

"- **Onu bana sat!"** dedi.

"- Bedava senin olsun" dedim.

"- **Hayır, sen onu bana sat! Onu dört dinara alayım, Medîne'ye kadar binme hakkı da senin olsun!"** buyurdu.

Medîne'ye yaklaşınca ben hızlandım. Rasûlullah (as.);

"- **Nereye gitmek istiyorsun?"** diye sordu.

"- Ben, dul bir kadınla evlendim" dedim.

"- **Senin onunla, onun da seninle oynaşacağı bir kız bulamadın mı?"** buyurdu.

"- Babam vefat etti ve geride birkaç kız çocuğu bıraktı. Bu yüzden ben, dul, tecrübeli bir kadınla evlenmek istedim" diye cevap verdim. Rasûlullah (as.):

"- **Neyse, hayırlı olsun!"** buyurdu.

Medîne'ye geldiğimizde Rasûlullah (as.);

"- **Ey Bilâl! Câbir'e devesinin bedelini öde, biraz da fazla ver!"** buyurdu.

Râvî der ki: "Bilâl, Câbir'e dört dinar verdi ve ona bir kîrât da ilâve etti. Câbir *'Rasûlullah'ın (as.) bu ilâvesi artık benden hiç ayrılmaz'* dedi. (Bundan böyle Hz. Peygamber'in ilâve olarak verdiği) bu kîrât, Cabir b. Abdullah'ın kılıç kınından hiç ayrılmadı."[52]

RİVÂYETLER

Bu ifâde, **Buhârî**'ye aittir.

Buhârî ve **Müslîm**'e âit bir rivâyette Câbir şunları söylemektedir:

"Rasûlullah (as.) ile birlikte bir gazveye katıldım. Ben, su taşımada kullandığımız yorgun devemizin üzerinde giderken, Hz. Peygamber bana yetişti. (Hayvanın geride kaldığını görünce) biraz

---

[52] **Buhari** Vekalet, 8; Buyû, 34; Cihad, 49, 113, 198; Şurût, 4; Hibe, 23; Mezâlim, 26; İstikraz 15; Nikâh, 10, 121, 122; Nafakat, 12; Daavât 53; **Müslim**, Müsâkat, 21/109; Salâtü'l-Müsâfirîn, 11/71; Rada', 15-16/54-57; İmâret, 56/181-185; **Tirmizî**, Buyû, 30/1253; **Ebû Davud**, Buyû, 69/3505; **Nesaî**, Buyû, 77.

gerileyip hayvanı sesle mahmuzladı ve ona duâ etti. Bunun üzerine hayvan, bütün develerin önünde yürümeye başladı. Rasûlullah (as.) bana;

"- Deveni nasıl görüyorsun?" diye sordu.

"- Çok iyi, ona bereketiniz değdi" dedim.

"- Onu bana satar mısın?" buyurdu. Ben utandım, ondan başka su taşımada kullandığımız devemiz yoktu. Ama yine de;

"- Evet" dedim ve Medîne'ye varıncaya kadar binme hakkı benim olmak şartıyla deveyi kendilerine sattım. Daha sonra;

"- Ya Rasûlallah, ben yeni evliyim" diyerek kendilerinden izin istedim. Bana izin verdiler. Bunun üzerine Medîne'ye müteveccihen, kafileyi geride bırakıp gittim. Nihayet Medîne'ye vardım. Beni dayım karşıladı ve deveyi sordu. Onunla ilgili durumu kendisine anlattım. O beni p ayladı. Kendilerinden izin istediğim sırada Rasûlullah (as.) bana;

"- Bâkire ile mi, yoksa dul ile mi evlendin?" diye sormuştu. Ben;

"- Dul biriyle evlendim" dedim.

"- Senin onunla, onun da seninle oynaşacağı bâkire biriyle evlenemedin mi?" buyurdu. Ben;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; babam vefat etti -yahut şehid oldu-, küçük kızkardeşlerim var. Onlar gibi (toy), onları terbiye edemeyecek ve onlara bakamayacak biriyle evlenmeyi istemedim. Bu yüzden onlara bakıp terbiye edecek dul biriyle evlendim" dedim.

Rasûlullah (as.) Medîne'ye gelince deveyi kendilerine götürdüm. Bana parasını verdi, deveyi de iâde etti."

Bir başka rivâyette Câbir şunları anlatmaktadır:

"Kendisi, bitkin bir deve üzerinde giderken Rasûlullah (as.) yanına gelir, deveye vurur ve ona duâ eder. Bunun üzerine deve öyle yürür ki, o ana kadar öyle yürüdüğü olmamıştır."

Câbir sözlerine devamla şunları söyler:

"Sonra Hz. Peygamber (as.);

"- Onu bana bir ûkıyyeye sat!" buyurdu. Ben de;

"- Peki sattım; ama âileme ulaşıncaya kadar devenin beni taşımasını da istisnâ ettim" dedim. Medîne'ye vardığımız zaman

deveyi kendilerine getirdim. Parasını bana ödedi, sonra geri döndüm. Hemen peşimden birisini göndererek;

"- **Ben, senin deveni** (elinden) **alacak değilim, deveni al, o senin malındır"** buyurdu."

Buhârî'nin bir başka rivâyetinde Câbir; "Rasûlullah (as.) Medîne'ye kadar binme hakkını bana verdi"demiştir.

Başka bir rivâyette de şöyle demiştir: "Medîne'ye varıncaya kadar binme hakkı benim olmak şartıyla onu Rasûlullah'a (as.) sattım"

Diğer bir rivâyette, Hz. Peygamber; **"Medîne'ye kadar binme hakkı senin"** buyurmuş.

Bir diğer rivâyette; "Medîne'ye kadar binme hakkını şart koştu" diye geçer.

Buhârî der ki: "Şart koşma ifâdesi ile yapılan rivâyetler çoğunluktadır ve bana göre bunlar daha sahihtir."

Başka bir rivâyette; "Rasûlullah (as.) onu bir ûkıyyeye satın aldı" diye; bir başkasında da; "Dört dinara" diye geçer.

Buhârî: "Bir dinar, on dirhem hesabına göre bu da bir ûkıyye olmuş olur" der.

Diğer bir rivâyette; "Bir ûkıyye altına";

Bir başkasında; "iki yüz dirheme";

Başka birinde; "Rasûlullah (as.) onu Tebük yolunda satın aldı, zannederim dört ûkıyye olduğunu söyledi."

Bir diğerinde de; "yirmi dinara" denir.

Buhârî der ki:

"Şa'bî'nin[53] 'bir ûkıyye' şeklindeki sözü en yaygın olan rivâyettir."

---

[53] **Ebû Amr, Âmir b. Şerâhil b. Abdullah eş-Şa'bî el-Hamedânî el-Kûfî:** ö. 105/723. Aslen **Yemen**'li olup **Kûfe**'de dünyaya geldi. Meşhur tâbiûn ulemasındandır. Kendi döneminin en büyük âlimi sayılırdı. 500 sahabîye yetiştiği, bundan 48'inden hadîs aldığı rivâyet edilir. Sahabeler hayatta iken bile ondan fetva istenirdi. Onu

Yine **Buhârî** ve **Müslim**'e âit bir rivâyette, ilk rivâyete benzer ifâdeler bulunmaktadır. Bu rivâyette; "Rasûlullah (as.) devesinden indi ve ucu eğri sopası ile onu (benim devemi biraz) çekti, sonra bana;

"- **Haydi şimdi bin!**" buyurdu, dedikten sonra ilk rivâyetin benzerini nakletmektedir.

Bu rivâyette ayrıca, Rasûlullah (as.) bana;

"- **Şimdi sen Medîne'ye gidiyorsun. Vardığın zaman aklını kullan aklını!**"[54] dedi ve; "onu benden bir ûkıyyeye satın aldı" ifâdeleri de yer almaktadır.

Aynı rivâyette şu ifâdeler de vardır: "Medîne'ye vardım. Doğruca mescide geldim. Rasûlullah'ı (as.) mescidin kapısında buldum. Bana;

"- **Şimdi mi geldin?**" diye sordu.

"- Evet" dedim.

"- **Deveni bırak, içeri gir ve iki rekât namaz kıl!**" buyurdu. İçeri girdim, namaz kıldım, sonra geri döndüm. Rasûlullah (as.) benim için Bilâl'e[55] bir ûkıyye (gümüş) tartmasını emretti. **Bilâl** de, terazi ağır basarak tartıp verdi. Ben geri dönüp giderken Rasûlullah (as.);

---

dinleyen **İbn Ömer**, onun kendisinden daha bilgili olduğunu söylemişti. Muhaddis, fakih, kadı, siyerci, edîb ve şâirdi. Son derece fasihti. Tâbiîlerin allâmesi, asrının biriciği sayılırdı. Her konuda geniş ilmi vardı. Hadîsi manen rivâyet ederdi. İclî; **"onun mürsel rivâyetlerinin de sahîh olduğunu, çünkü ancak sahîh olan hadîsleri irsâl ettiğini"** söyler. Çok güçlü bir hafızaya sahipti. Çeşitli eserler telif ettiği bilinmektedir. Kendisinden Ebû İshak es-Sebîî, Zekeriya b. Ebî Zâide ve süfyan es-Sevrî rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Kûfe**'de vefat etti.

[54] Bu ifâde şerhlerde **"aklını kullan da Allah'tan çocuk iste"** veya **"hanımın hayızlı olabilir. Dikkatli ol!"** şeklinde anlamlandırılmıştır.

[55] **Ebû Abdurrahman, Bilâl b. Rebâh el-Habeşî:** ö. 20/641. **Bilâl-i Habeşî** diye meşhurdur. Hz. Ebû Bekir'in âzâdlısı, Rasûlullah'ın (as.) müezzinidir. İslâm'ı ilk kabul edenlerden ve **Mekke**'de İslâm'ı ilk açıklayandır. **Bedir** ve sonraki bütün savaşlara katıldı. Müslüman olduğu için **Mekke**'de Ümeyye b. Halef tarafından büyük işkencelere uğratıldı, her şeye sabırla karşılık verdi. Yüce Allah da **Bedîr**'de Ümeyye'yi öldürmeyi Bilâl'e nasip etti. Hz. Ömer; **"Ebû Bekir bizim efendimizdir, efendimizi âzâd edendir"** derdi. Hz. Peygamber'in vefatından sonra, O'nun hatırasının bulunduğu **Hicaz**'da kalamadı, **Şam**'a gitmek istedi. Hz. Ebû Bekir onun **Medîne**'de kalmasını isteyince; **"beni kendin çin âzâd ettin ise**

"- **Câbir'i bana çağır!"** buyurdu. Çağırıldım. Kendi kendime;

"- Şimdi deveyi bana geri verecek herhalde" dedim. Halbuki bana bu deveden daha sevimsiz gelen bir şey yoktu. Rasûlullah (as.);

"- **Deveni al, parası da senin olsun!"** buyurdu.

Yine **Buhârî** ve **Müslim**'e âit bir rivâyette Câbir şunları söyler:

"Bir gazvede Rasûlullah (as.) ile beraberdik. Dönerken ben, yavaş yürüyen devemin üzerinde acelecilik gösterdim. Arkamdan bir süvari yetişip, yanındaki bir sopayla deveme dokundu. Bunun üzerine devem, gördüğün develerin en iyisi gibi gitmeye başladı. Dönüp baktım. Birden Rasûlullah (as.) ile karşılaştım. Bana;

"- **Ne acele ediyorsun, ey Câbir?"** dedi.

"- Yâ Rasûlallah (as.), ben yeni evliyim" dedim.

"- **Bâkire mi, yoksa dul biriyle mi evlendin?"** diye sordu. –Câbir burada diğer rivâyetlerde geçen konuşmayı naklettikten sonra– şöyle devam eder:

"Medîne'ye varıp da (şehre) girmek istediğimizde, Rasûlullah (as.);

"- **Biraz ağır olun, geceleyin, yani akşamla yatsı arası girelim. Böylece saçı-başı dağınık olan hanımlar taranır, kocasından ayrı kalmış hanımlar da etek tıraşı olur"** buyurdu.

Müslim bu rivâyete; **"Medîne'ye vardığın zaman aklını kullan, aklını!"** cümlesini de ilâve etmiştir.

Müslim'e âit başka bir rivâyette Câbir şunları anlatır:

"Hz. Peygamber'le birlikte Mekke'den Medîne'ye doğru yöneldik, devem rahatsızlandı..." Burada râvî, bundan önce geçen hadîstekine benzer şeyleri nakleder. Bu rivâyette şu ilâveler de yer alır:

---

yanında tut, ama eğer Allah için âzâd ettinse bırak istediğim yere gideyim" karşılığını verince, Ebû Bekir de onun gidişine rıza gösterir. **Şam**'da yerleşti ve **Dımaşk**'ta vefat etti. Hz. Peygamber'den sonra ezan okumayı da bıraktı ve cihad ile kendini oyaladı. *Sahîhayn*'da rivâyet edildiğine göre hakkında; **"cennete girdim, senin takunyalarının sesini işittim"** hadîsi vârid olmuştur. Kendisinden Kays b. Ebî Hâzim, Ebû Osman en-Nehdî ve Ebû İdris el-Havlânî rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

"Sonra Rasûlullah (as.) bana;

"- **Bu deveni bana sat!"** dedi.

"- Hayır, o, bedava senin olsun!" dedim.

"- **Yok, sat onu bana!"** buyurdu.

"- Hayır, o, bedava senin olsun ey Allah'ın Rasûlü!" dedim. O yine;

"- **Hayır, sat bana onu!"** diye ısrar etti. Ben de;

"- Birinin benden bir ûkıyye altın alacağı var, ona karşılık bu deve senin olsun!" dedim.

"- **Tamam, aldım. Medîne'ye kadar da sen bînebilirsin"** buyurdu.

Medîne'ye vardığımda, Rasûlullah (as.) Bilâl'e;

"- **Câbir'e bir ûkıyye altın ver, biraz da ilâvede bulun!"** dedi. Bilâl bana bir ûkıyye altın verdi, bir kîrât da ilâvede bulundu. Bundan böyle Rasûlullah'ın (as.) ilâvesi benden hiç ayrılmıyacak dedim. Bu, bana âit bir kese idi. (Fakat) onu Harre günü Suriyeliler aldı."

Müslim'in buna benzeyen bir başka rivâyetinde de şu ifâdeler bulunmaktadır:

"Hz. Peygamber;

"- **Allah seni bağışlasın! Şu ve şu fiyata onu bana satar mısın?"** dedi. Ben;

"- O, bedava sizin olsun, ey Allah'ın Rasûlü" dedim.

Râvî bu ifâdeyi üç defa tekrarladıktan sonra, yukarıdaki hadîsi nakleder.

Yine **Müslim**'in bir rivâyetinde Câbir şöyle der:

"Hz. Peygamber bana;

"- **Ona besmele ile bin!"** buyurdu.

Yine bu rivâyette şu ifâdeler de bulunmaktadır:

"Hz. Peygamber bana devamlı duâ ediyor, **'Allah seni bağışlasın'** diyordu."

Keza **Müslim**'e âit başka bir rivâyette Câbir der ki:

"Hz. Peygamber (bir çubukla) deveye dokundu, deve hızlandı. Bundan sonra ben Rasûlullah'ın (as.) sözünü işitmek için devenin

yularını çekiyor, fakat (onu yavaşlatmaya) güç yetiremiyordum. Derken Rasûlullah (as.) bana yetişti ve;

"- **Onu bana sat!"** buyurdu. Ben de beş ûkıyyeye sattım ve;

"- Medîne'ye kadar binme hakkı benim olmak şartıyla!" dedim. Medîne'ye varınca deveyi Rasûlullah'a (as.) götürdüm. Bana (konuştuğumuz fiyattan) bir ûkıyye de fazla verdi, deveyi de bana bağışladı."

Buhârî ve **Müslim**'in bir rivâyetinde de Câbir şunları anlatır:

"Bir seyahatinde Rasûlullah (as.) ile beraberdim. –Râvî Ebû'l-Mütevekkil[56] 'bu bir gazve mi, yoksa bir umre mi idi, bilmiyorum' diyor-. Döneceğimiz sırada Rasûlullah (as.);

"- **Âilesine çabuk gitmek isteyen acele edebilir"** buyurdu. Dönüşe geçtik. Ben, siyaha çalan boz bir deve üzerindeydim. Onun başkaca rengi yoktu. Kafile arkamda idi. İşte ben bu durumda iken, birden deve yerinde çakılakaldı. Hz. Peygamber;

"- **Câbir, iyi tutun!"** dedi ve kamçısı ile deveye vurdu. Deve olduğu yerde sıçradı. Hz. Peygamber;

"- **Bu deveyi bana satar mısın?"** buyurdu.

"- Evet" dedim.

Medîne'ye vardığımızda Hz. Peygamber, bir gurup arkadaşı arasında mescide girdi. Ben de yanına gittim. Deveyi yol kenarına bağlamıştım. Hz. Peygamber'e;

"- İşte deveniz!" dedim. Mecsitten çıktı. Devenin etrafında dönüyor;

"- **Bu deve, bizim devemiz"** diyordu.

(Câbir eve gidince) Hz. Peygamber altın ûkıyyeleri kendisine gönderdi ve;

"- **Bunları Câbir'e verin!"** buyurdu. Daha sonra kendisini çağırıp;

"- **Paranın tamamını aldın mı?"** diye sordu.

"- Evet" dedim. Hz. Peygamber;

---

56 **Ebû'l-Mütevekkil, Ali b. Davud en-Nâcî el-Basrî:** ö. 108/726. Basralı tâbiîlerdendir. Cabir b. Abdullah, İbn Abbas ve Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet etmiştir. Kendisinden Katâde, Sabit el-Bünânî ve Humeyd et-Tavîl rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"- Para da, deve de senin olsun!" buyurdu.

Bir başka rivâyette Câbir şunları söyler:

"Rasûlullah (as.) iki ûkıyye ile bir veya iki dirheme benden bir deve satın aldı. Sırâr (denen yere) gelince, bir sığır kesilmesini emretti. Sığırı kestiler, (hep beraber) yediler. Medîne'ye varınca Hz. Peygamber, mescide gelip iki rekât namaz kılmamı emretti ve devenin parasını ödedi."

Bazı râvîler, bu rivâyeti mescidde iki rekât namaz kısmına kadar rivâyet etmişlerdir.

Bir rivâyette de; "Rasûlullah (as.) Medîne'ye varınca, bir deve kesti" denmektedir.

Bütün bu rivâyetler, **Humeydî**'nin, kitabında, *"deve satışı ve şart koşma"* bahsinde naklettiği **Buhârî** ve **Müslim**'e âit rivâeyetlerdir.

Humeydî bu rivâyetlere, yine **Buhârî** ve **Müslim**'e âit olup, Câbir'in evlenmesi, Rasûlullah'ın (as.) bu evlilik hakkında ona soru sorması ve kişinin âilesine gece dönmesi konularını ihtiva eden, diğer bir kısım rivâyetler daha ilâve etmiştir. Ancak bu rivâyetlerde deve satışından bahsedilmemiştir. Bu yüzden biz, o rivâyetleri burada kaydetmeyip, inşâllâh, bir kısmı "**Kitâbu'n-Nikâh**"ta, bir kısmı da "**Kitâbu's-Sohbet**"te gelmek üzere geriye bıraktık.

Bu hadîsin burada böyle uzun uzadıya nakledilmesinden maksat, alış-verişte şart koşmayı anlatmaktır. Bunun içindir ki, muhaddisler bu hadîsi, bu bölümde tahric etmişlerdir. Yine bu sebeledir ki, **Tirmizî** ve **Ebû Davud**, bu bölümde bu hadîsin sadece şart koşmaya ilişkin kısmını nakletmişlerdir.

Tirmizî'nin ifâdesi şöyledir:

"Câbir, Rasûlullah'a (as.) bir deve sattı ve âilesine dönünceye kadar binme hakkının kendisinin olmasını şart koştu."

Ebû Davud'un ifâdesi de şu şekildedir: Câbir der ki:

"Devemi Rasûlullah'a (as.) sattım ve âileme dönünceye kadar taşıma hakkının benim olmasını şart koştum."

Hadîsin sonunda Câbir der ki:

"Rasûlullah (as.);

"- Devenle gitmem için mi seninle akit yaptığımı zannediyorsun? Deveni de parasını da al, her ikisi de senin olsun!" buyurdu.

Bu hadîsten maksadın, alış-verişte şart koşmayı beyan olduğu, bu da **Buhârî, Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud** arasında ittifak edilmiş bulunduğu için, hadîsin tamamı ittifaklı olmadığı halde, biz bu dört hadîsçiye âit işareti hadîsin başında gösterdik.

Geçen bu rivâyetlere benzer değişik rivâyetler **Nesaî** tarafından da tahric edilmiştir.

İZAH

Bu hadîs, metinde de görüldüğü üzere, uzunlu-kısalı muhtelif ifâdelerle **Buhârî, Müslim, Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî** tarafından rivâyet edilmiştir. **Buhârî**, *Sahîh*'inde bunu yaklaşık yirmi yerde rivâyet etmiştir.

Bazı rivâyetlerde hâdisenin **Tebük** seferinde geçtiği ifâde edilirken, bazıları bunun **Zât'ur-Rika** gazvesinde geçtiğini söylemişlerdir. Bir rivâyette de gazve adı verilmeksizin **Mekke**'den **Medîne**'ye dönerken meydana geldiği bildirilmektedir. Bunu da dikkate alan bazı âlimler; hâdisenin **Zâtu'r-Rika** gazvesinde geçtiğini bildiren rivâyeti tercih etmişlerdir. Zira, **Zâtu'r-Rika, Mekke** yolunda olduğu halde, **Tebük, Mekke** yolunda değildir.

Hadîsin, deveye karşılık ödenen miktar konusundaki rivâyetleri de oldukça değişiklik arz etmektedir. Bunun sebebi, hadîsin râvîler tarafından mana itibariyle rivâyet edilmesi gösterilmekte ve bunların şârihler tarafından muhtelif şekillerde izah ve telif edildiği görülmektedir.[57]

BU HADÎSTEN ÇIKARILAN HÜKÜMLER

1- Bazı fakihler, bu hadîse dayanarak satıcının binmesi şartıyla hayvan satmanın câiz ve şartın muteber olduğuna hükmetmişlerdir.

---

[57] Bu izâh ve te'lifler için bkz., **Nevevî**, XI, 32; **İbn Hacer**, V, 236; **Aynî**, XI, 216; XIV, 297-298.

Bu görüş, **Evzâî, İbn Şübrüme, İshak, Ebû Sevr, İbnü'l-Münzir** ve bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel**'in görüşüdür. Yine bu görüş **Hammâd** ve bazı tâbiûn âlimlerinden de nakledilmiştir. **İmam Mâlik** de bu hadîsi yakın mesafeye hamletmiş ve gidilecek mesafenin yakın olması kaydıyle böyle bir satışa cevâz vermiştir. Bu mesafeyi ise üç günlük bir mesafe olarak takdir etmiştir.

İbn Ebî Leylâ, Mâlikîler'den **Eşheb** ve bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel**, akit câiz, şart batıldır, demişlerdir. Bunların delili de, bundan sonra gelecek olan 341 numaralı hadîstir.

Hanefîler, İmam Şâfiî ve diğer bir kısım fukahaya göre ise, akit de, şart da muteber değildir. Mesafenin uzun veya kısa olması da neticeyi değiştirmez. Böyle bir akit, fâsittir. Bunlar, Rasûlullah'ın (as.) şartlı satışlarla istisnâlı satışları yasakladığına dair rivâyetlere istisnât etmişlerdir.

İlk görüşü savunan fakihlerin delil olarak kullandıkları bu hadîs hakkında ise şunları söylemişlerdir:

Bu hadîs, çok değişik ifâdelerle rivâyet edilmiştir. Rivâyetin birinde "**şart**" lafzı, diğerinde şart manasına gelebilecek lâfız, ötekinde de bunun bir alış-veriş değil de hibe olduğu intibâını veren lâfız kullanılmıştır. Bu da değişik ihtimalleri akla getirmektedir. Binâenaleyh bu hadîste sözü edilen husus, şartlı bir alış-veriş akdi değil de, bir ödünç verme akdi olabilir. Yani Rasûlullah'ın, **Câbir**'e deveye binme hakkını ödünç olarak vermiş olması düşünülebilir. Nitekim, **Kastalânî**'nin nakline göre **Nesaî**'ye âit bir rivâyette: **"Onu senden şu kadara aldım ve Medîne'ye kadar binme hakkını da sana ödünç olarak verdim"** diye geçmektedir. Ayrıca, hâdisenin cereyan ediş tarzı dikkate alındığında, Rasûlullah'ın (as.), **Câbir**'e yardım etmek için bu deve alış-verişini vesile kıldığı hissedilmektedir. **Ebû Davud**'un bir rivâyetindeki; **"Deveni elinden almak için mi seninle akit yaptığımı zannediyorsun?"** ifâdesi de bu ihtimali güçlendirmektedir.

2- Övünme niyeti olmamak şartıyla, insanın iyi amelini söylemesinde bir sakınca yoktur.

3- Kişinin âilesiyle oynaşması, şakalaşması ve iyi geçinmesine işaret vardır. Bu da müstehâb sayılmıştır.

4- **Câbir**'in, kızkardeşlerinin menfâatini, kendi menfâatine tercih etmesi bir fazilet örneğidir:

5- Hadîste Hz. Peygamber'in (as.) bir mucizesi haber verilmektedir ki bu, yürüyemez hale gelmiş devenin, Hz. Peygamber'in dokunmasıyla zor zaptedilecek derecede hızlanmasıdır.

6- Büyüklerin eserleriyle hayı ümit/teberrük edilebilir. Zira **Câbir**, Rasûlullah'ın (as.) yaptığı ilâveyi yanından ayırmayacağını söylemiş ve elinden alınıncaya kadar da ayırmamıştır. 7- Büyükle, arkadaşlarının her çeşit meseleleriyle ilgilenmel, onlara yol göstermelidirler. Bu müstehâptır. 8- Hadiste, öncelikle bâkire ile evlenmye teşvik vardır. 9- Bir yolculuktan dönen kimsenin, ilk önce mescide gidip namaz kılması müstehâptır.10- Hayra delalet etmek müsteh^ptır. 11- Bir malın bedeli veya borç ödenirken geniş davranmak müsteh^ptır. 12- Borç ödemelerinde veya diğer hakların iadesinde vekalet câizdir. 13- Malını satışa arzetmeyen kimseye satış yapması teklif edilebilir.[58]

٣٤١- (خ م ط ت د س ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : جاءت بَريرةُ تستعين بها في كتابتها ، ولم تكن قضت من كتابتها شيئًا ، فقالت لها عائشة : ارجعي إلى أهلك ، فإنْ أحبُّوا أنْ أقْضِيَ عنك كتابتك ، ويكونَ ولاؤُك لي فعلتُ ، فذكرتْ ذلك بَريرة لأهلها ، فأَبَوْا ، وقالوا : إن شاءت أن تحتسبَ عليك ، فلتفعل ، ويكون لنا ولاؤك ، فذكرت ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **ابتاعي وأعتقي ، فإنما الولاء لمن أعتق**» ، ثم قام رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال: «**مَا بَالُ أُناسٍ يَشْتَرطون شُروطًا ليست في كتاب الله؟ يا مَن اشترط شرطًا ليس في كتاب الله فليس له، وإن اشترط مائةَ مرَّة ، شرطُ الله أحقُّ وأوثق**».

هذه رواية البخاري ومسلم. وأخرج الموطأ والترمذي وأبو داود والنسائي نحوها.

---

58 **Nevevî**, XI, 30, vd.; **İbn Hacer**, V, 229-237; **Aynî**, XI, 216- 217, 288 vd.; XII, 140; XIII, 293-296; XIV, 297-298; **Kastalânî**, IV, 36; **Bezlü'l-Mechûd**, XV, 181 vd.; **Şevkânî**, V, 189 vd.; **Avnu!l-Ma!bûd**, IX, 412 vd.

وفي أخرى للبخاري ، من حديث أيمن المكي ، قال : دخلت على عائشة فقلت: كنتُ غلامًا لعُتبة بن أبي لَهب ، ومات وورثني بَنُوه ، وإنهم باعوني من ابن أبي عمرو ، واشترط بنو عتبة الولاء، فقالت : دخلتْ عليَّ بريرةُ. فقالت : اشتريني وأعتقيني ، قلت: نعم ! قالت : لا يبيعوني حتى يشترطوا وَلائي ، قلت : لا حاجة لي فيك ، فسمع بذلك رسول الله صلى الله عليه وسلم ، أو بَلَغَهُ فقال: « **ما شأنُ بريرة؟** » فذكرت عائشةُ ما قالت ، فقال : « **اشتريها فأعتقيها ، ولْيشترطوا ما شاؤوا** » قال : فاشتريتُها وأعتقتُها ، واشترط أهلها ولاءها ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم : « **الولاء لمن أعتق ، وإن اشترطوا مائة شرط** ».

وللبخاري ومسلم وغيرهما رواياتٌ أخرى لهذا الحديث بزيادة تتضمن ذكر تخييرها في زوجها لما عَتَقَتْ ، وذكر لَحمٍ تُصُدِّق به عليها ، وذكرَ قدرِ ما كُوتِبت عليه ، وقد تركنا ذكرها لتجيء في مواضعها من كتاب الفرائض ، والكتابة ، والصدقة والنكاح ، والطلاق.

341- Hz. Âişe'den rivâyet olunduğuna göre;

"Berîre[59], kitâbet bedelini ödemede yardım istemesi için kendisine gelmişti. Kitâbet bedelinden de henüz bir şey ödememişti. Hz. Âişe ona;

"- Sahiplerine git, eğer senin namına kitâbet bedelini ödememi, karşılığında da *velâ* hakkının benim olmasını kabul ederlerse bunu yaparım" dedi. Berîre gidip, bunu sahiplerine söyledi, ama onlar buna yanaşmadılar ve;

"- Senin velâ hakkın yine bize âit olmak üzere sana iyilikte bulunmak isterse yapsın!" dediler. Hz. Âişe durumu Rasûlullah'a (as.) anlattı. Hz. Peygamber de;

"- Sen, onu satın al ve âzâd et! Zira velâ, ancak âzâd edene aittir" buyurdu. Sonra ayağa kalkarak şöyle hitâb etti:

---

[59] **Berîre:** ö. 61/681. Hz. Âişe'nin âzâdlısıdır. Hanım sahâbîlerdendir. Velâ şartı ile köle âzâdı konusundaki hadîs, Berîre sebebiyle vârid olmuştur. Kocası Muğîs kendisine delice âşık olmasına, **Medîne** sokaklarında ağlayarak arkasından koşmasına mukabil, Berîre kocasından nefret eder, onu devamlı azarlardı. Bu yüzden Hz. Peygamber; **"Muğîs'in Berîre'ye olan aşkına mukabil, Berîre'nin Muğîs'e nefretine hayretini"** ifade ederdi.

"Bir kısım insanlara ne oluyor ki, Allah'ın kitabında olmayan şartlar ileri sürüyorlar. Her kim Allah'ın kitabında olmayan bir şart ileri sürerse, isterse yüz kere şart koşmuş olsun, bu şart onun için geçerli değildir. Allah'ın şartı daha doğru ve daha sağlamdır."[60]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Benzeri bir rivâyeti, **Muvatta, Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî** de tahric etmişlerdir.

Buhârî'nin, Eymen el-Mekkî'den[61] yaptığı bir başka rivâyet de şöyledir:

"Hz. Âişe'nin yanına gittim ve;

"- Ben Utbe b. Ebî Leheb'in[62] kölesi idim. O öldü, beni oğulları miras olarak aldılar. Onlar da beni İbn Ebî Amr'a sattılar,[63] velânın da kendilerine âit olmasını şart koştular" dedim.

---

[60] **Buharî,** Salât, 70; Zekât, 61; Buyû; 67, 73; Itk, 10; Mükâteb, 2, 3, 4, 5; Hibe, 6, 7; Şurût, 3, 10, 13, 17; Talâk, 16; Eymân, 8; Ferâiz, 19, 20, 22, 23; **Müslim**, Itk, 2/5; **Muvatta**, Itk, 10/17-20; **Ebû Davûd**, Itk, 2/3929-30; **Tirmizî**, Buyû, 23/1256; **Nesaî**, Buyû, 78.

[61] **Ebû Abdülvâhid, Eymen el-Mahzûmî el-Habeşî el-Mekkî**: Mekkeli tâbiîlerdendir. Benû Mahzûm'un âzâdlısıdır. Abdülvâhid'in babasıdır. Aslen Habeşlidir, **Mekke**'ye göçmüştü. Bu zat, Eymen b. Nâbül el-Habeşî el-Mekkî'den farklı biridir; Eymen b. Nâbül **Askalan**'a göçmüştü. İkisi de tâbiîlerdendir. Abdülvâhid'in babası olan ve şu anda biyografisini yazdığımız Eymen'in **Buharî**'de 5 hadîsi vardır; biri burada geçen velâ hakkındaki hadîstir, diğer ikisi Hz. Âişe'den, ikisi de Cabir'dendir. Bunların hepsi de mütâbaat nev'indendir. Kendisinden sadece oğlu Abdülvâhid rivâyet etti.

[62] **Utbe b. Ebî Leheb b. Abdülmuttalib el-Kuraşî el-Hâşimî**: Sahabîdir. Hz. Peygamber'in amcazâdesidir. İslâm'ın en büyük düşmanlarından Ebû Leheb'in oğludur. Utbe ve kardeşi Uteybe, Hz. Peygamber'in kızları Rukıyye ve Ümmü Gülsüm ile evlenmişler, ama ***Tebbet*** sûresi nâzil olduğunda babalarının isteği üzerine eşlerini boşamışlardı. **Mekke** fethi sırasında kardeşi Muattib ile birlikte **Mekke**'den kaçmışlardı; Hz. Peygamber onlara amcası Abbas'ı göndererek kendilerini bağışlamış, onlar da gelip Müslüman olmuşlardı. Hz. Peygamber onların İslâm'ı kabul etmelerine çok sevinmiş ve kendilerine duâ etmişti. Müteâkıben onlar da **Tâif** ve **Huneyn** seferlerinde Hz. Peygamber'in yanında yer

Âişe şöyle anlattı:

"Berîre yanıma geldi[64] ve bana;

"- Beni satın al ve hürriyetime kavuştur!" dedi. Ben de;

"- Olur" dedim. Berîre (sahiplerini kastederek);

"- Ama onlar, velâ'mın kendilerinin olmasını şart koşmadıkça beni satmıyorlar" dedi. Ben de;

"- Benim, senin velâna ihtiyacım yok" dedim. Bunu Rasûlullah (as.) işitti, yahut bu durum Rasûlullah'a (as.) ulaştı. Bana;

"- **Berîre'nin işi nedir?"** diye sordu.

Hz. Âişe, Berîre'nin söylediklerini Rasûlullah'a (as.) anlattı. Hz. Peygamber;

"- **Onlar istedikleri şartı koşsunlar, sen onu al ve âzâd et!"** buyurdu.

Hz. Âişe der ki:

"Ben de onu satın aldım ve âzâd ettim. Sahipleri de velâ hakkının kendilerinin olmasını şart koştular Bunun üzerine Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"- **İsterse yüz şart ileri sürsünler, velâ âzâd edenindir."**

Bu hadîsin, **Buhârî, Müslim** ve diğer kaynaklarda; Berîre'nin âzâd edilmesi münasebetiyle kocası hakkında muhayyer bırakılması, kendisine tasadduk edilen et, kitâbet bedeli olarak belirlenen miktar gibi meseleleri de ihtivâ eden başka rivâyetler de vardır. Ancak, ferâiz, kitâbet, sadaka, nikâh ve talâk gibi ilgili bölümlerinde kaydetmek üzere onları buraya almadık.

İZAH

Hadîsin ihtivâ ettiği hususlardan şartlı satış konusunda bundan önceki hadîsin izahında bilgi vermiş ve **İbn Ebî Leylâ, Eşheb** ve bir

---

almışlardı. Bu savaşta Rasûlullah'ın (as.) yanından ayrılmayıp sebat eden birkaç kişi arasında Utbe de vardı. **Mekke**'de oturdu ve orada vefat etti.

[63] **Buhârî**'nin elimizdeki matbu nüshasında bu ifâdeden sonra "**o da beni âzâd etti**" diye geçmektedir.

[64] Aynı eserin matbu nüshasında bu ifâdeden sonra "**O, hürriyetine kavuşma anlaşması** (kitabet) **yapmıştı**" diye geçmektedir.

rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel'in** bu hadîse istinâden şartlı alış-verişlerde koşulan şartın bâtıl, alış-verişin ise muteber bulunduğu görüşünde olduklarını söylemiştik

Burada bir önceki hadîste temas edilmeyen **mükâteb** kölenin satışına ilişkin görüşlere temas edeceğiz:

Ahmed b. Hanbel, Rabîa b. Abdurrahman, Evzâî, Leys, Ebû Sevr, Mâlik ve bir rivâyete göre **Şâfiî** bu hadîse dayanarak, efendisi ile belli bir meblağ ödemek suretiyle özgürlüğüne kavuşmak üzere anlaşmış bulunan (**mükâteb)** bir kölenin, anlaşma (kitâbet) bedelini ödeme imkânından mahrum olmasa bile, razı olduğu takdirde, satışının câiz olacağını söylemişlerdir. **İbn Cerîr** ve **İbnü'l-Münzir** de bu görüşü tercih etmişlerdir.

Ebû Hanîfe, bir rivâyete göre **Şâfiî** ve bazı **Mâlikîler**, bu durumdaki mükâteb bir kölenin satılamayacağı görüşündedirler. Onlar, bu hadîsin ifâde ettiği cevâzı, **Berîre**'nin kitâbet bedelini ödeyememesinden kaynaklanan bir cevâz olarak kabul etmişler ve bazı rivâyetlerde yer aldığı üzere, **Berîre**'nin, kitâbet bedelini ödeme konusunda **Hz. Âişe**'den yardım istemesini bunun delili saymışlardır.

Yine bu hadîs, köleyi satanın, velâ'sının kendisine âit olmasını şart koşmasının sahih olmayacağına delil sayılmıştır. Müctehidlerin icmâı ile velâ âzâd edene aittir.[65]

٣٤٢- (خ م ــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أنَّ عائشة أمَّ المؤمنين أرادت أنْ تشتريَ جارية فَتُعْتِقَها فقال أهلها: نَبِيعُكِها على أنَّ ولاءَها لنا فذكرت ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : « **لا يَمنَعْكِ ذلك ، فإنما الولاءُ لمن أعتق**».

قال الحُمَيْديُّ : ذكره أبو مسعود الدمشقي في المتفق عليه ، وهو في كتاب البخاري هكذا ، وفي كتاب مسلم عن ابن عمر عن عائشة ، فلا يكون حينئذ متفقًا عليه بينهما.

قال الحميدي : ولعله قد وجده في نسخة « **أنْ عائشة** » بَدَل « **عن عائشة** ».

---

[65] **Aynî**, XIII, 122-123; **Şevkânî**, V, 192.

وفي رواية للبخاري أيضًا عن ابن عمر أن عائشة سَاوَمَتْ بريرةَ ، فخرج النبي صلى الله عليه وسلم إلى الصلاة ، فلما جاء قالت : «**إنهم أبَوْا أنْ يبيعُوها إلا أن يَشْتَرِطُوا الولاء**» ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم : « **إنما الولاءُ لمن أعتق**» ، قيل لنافع : حُرًّا كان زوجُها أو عبدًا ؟ قال: ما يُدْرِيني؟. أخرجه البخاري ومسلم.

342- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Mü'minlerin annesi Hz. Âişe bir câriye satın alıp âzâd etmek istedi. Câriyenin sahipleri;

"- Velâsı bizim olmak şartıyla onu sana satarız" dediler. Hz. Âişe bunu Rasûlullah'a (as.) anlattı. Hz. Peygamber;

"- Bu sana engel olmasın, zira velâ ancak âzâd edene aittir" buyurdu.[66]

RİVÂYETLER

Humeydî demiştir ki:

"**Ebû Mes'ûd ed-Dımaşkî**, bu hadîsi müttefekun aleyh olan hadîsler arasında zikretmişse de hadîs, sadece **Buhârî**'nin kitabında bu şekildedir. **Müslim**'in kitabında ise; *"İbn Ömer'den, o da Âişe'den"* şeklinde geçmektedir. Bu durumda, **Buhârî** ile **Müslim** arasında bu hadîs muttefekun aleyh değildir. Belki de **Ebû Mesûd** bir nüshada, " **عن عاء شة** ", yani *"Âişe'den"* ibâresi yerine, " **أن عاء شة** ", yani *"şüphesiz Âişe"* ifâdesine rastlamış (ve bunun için hadîsin müttefekun aleyh olduğunu söylemiştir.)"

Yine **Buhârî**'nin, İbn Ömer'den yaptığı diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Âişe, Berîre için pazarlık yaptı. Bu sırada Hz. Peygamber (as.) namaza gitmişti. Döndüğünde Âişe;

"- Velâ hakkının kendilerinin olmasını şart koşmadıkça onu satmaya yanaşmıyorlar" dedi. Hz. Peygamber (as.);

"- Velâ ancak âzâd edinindir" buyurdu.

---

[66] **Buhârî**, Buyû, 67, 73, Mükâteb, 2; Ferâiz, 19, 22, 23; **Müslim**, Itk, 2/5-14. Musannıf işaret etmemekle birlikte hadîsi **Muvatta** da tahric etmiştir; bkz., Itk, 10/17-20.

(Hadîsin râvilerinden) Nâfi'ye;

"- Berîre'nin kocası hür mü, yoksa köle mi idi?" diye soruldu. Nâfi;

"- Ne bileyim ben?" cevabını verdi."

الفصل الثالث

في النهي عن بيع الملامسة و المنابذة

III– MÜLÂMESE VE MÜNÂBEZE SATIŞININ YASAKLANMASI

٣٤٣– (خ م د س – *أبو سعيد الخدري* رضي الله عنه) قال : نهى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عن لِبْسَتَيْن ، وعن بَيْعَتَيْن ، ونهى عن الملامسة والمنابذة في البيع صلى الله عليه وسلم والملامسةُ : لمسُ الرجل ثوب الآخر بيده بالليل أو بالنهار ، ولا يَقلبُهُ إلا بذلك. والمنابذة : أن يَنْبِذَ الرجلُ إلى الرجل ثَوْبَهُ ، ويَنْبِذَ الآخر بثوبه ، ويكون ذلك بيْعَهُمَا عن غير نَظَر ولا تَراضٍ ، واللِّبْسَتَان: اشتمال الصماء ، والصَّمَّاءُ : أن يَجْعَل ثوبه على أحد عاتقَيْه ، فيَبْدُوَ أحدُ شقَّيه، ليس عليه ثوب، واللِّبسة الأخرى: احْتِبَاؤُهُ بثوبه وهو جالس، ليس على فرجه منه شيء.

هذه رواية البخاري ومسلم ، إلا أن اللفظ للبخاري ، وهو أتَمّ.

وفي رواية أبي داود قال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيعتين وعن لبستين ، أما البيعتان ، فالملامسة والمنابذة ، وأما اللبستان ، فاشتمال الصماء ، وأن يحتَبِيَ الرجل في ثوب واحد، كاشفًا عن فَرْجه ، وليس على فرجه منه شيء ، واشتمال الصماء : أنْ يشتمل في ثوب واحد ، يَضَعُ طَرَفَي الثوب على عاتقه الأيسر ، ويُبْرِزُ شقَّهُ الأيمن. قال : والمنابذة... وذكر مثل البخاري ومسلم.

وفي رواية النسائي قال : نهى عن الملامسة ، وهو لمس الثوب لا ينظر إليه ، وعن المنابذة ، وهو طرح الرجل ثوبه إلى الرجل بالبيع قبل أن يقلبه ، أو ينظر إليه.

وله في أخرى مختصرًا قال : نهى عن الملامسة والمنابذة في البيع.

وله في أخرى قال : عن لبستين وعن بيعتين ، أما البيعتان : فالملامسة والمنابذة ، والمنابذة: أن يقول : إذا نَبَذتُ هذا الثوب فقد وجب البيع ، والملامسةُ : أن يَمَسَّهُ بيَدِهِ ولا يَنشُرُهُ ولا يُقلِّبُه ، إذا مَسَّ وجَبَ البيعُ.

343- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) iki giyim tarzını ver iki alış-veriş şeklini yasakladı. Yasakladığı alış-veriş şekilleri, ***mülâmese*** ve ***münâbeze***'dir. ***Mülâmese;*** bir kimsenin, gece veya gündüz diğer birisinin elbisesine eliyle dokunması, ayrıca onu evirip çevirmeden (bunun bir alış-veriş, sayılması) dır. ***Münâbeze*** ise; kişinin, elbisesini diğerine atması, diğerinin de kendi elbisesini ona atması ve bu atışmanın, karşılıklı rıza ve bakma olmaksızın, onların alış-verişi sayılmasıdır."

(Yasaklanan) iki giyim tarzından biri; ***iştimâlü's-sammâ***'dır. ***Sammâ;*** insanın elbisesini iki omuzundan biri üzerine atması, diğer tarafının, üzerinde elbise olmaksızın, açık kalmasıdır. Diğer giyim tarzı ise; ***ihtibâ***'dır. ***İhtibâ*** da; kişinin, oturur olduğu halde elbisesine bürünmesi ve elbisesinden herhangi bir parçanın ferci üzerinde bulunmamasıdır."[67]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir. Ancak ifâdeler **Buhârî**'ye aittir ve (Müslim'inkinden) daha eksiksizdir.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

"Rasûlullah (as.) iki tür alış-verişi, ve iki giyiniş şeklini yasakladı. İki tür alışveriş; ***mülâmese*** ve ***münâbeze***'dir. İki giyiniş şekli ise, ***iştimâlü's-sammâ*** ve ***ihtibâ***'dır. ***İhtiba;*** bir kimsenin, büründüğü elbiseden herhangi bir parçanın ferci üzerinde bulunmaksızın, ferci açık olarak bir elbiseye bürünmesidir. ***İştimâlü's-sammâ*** ise; elbisenin iki ucunu sol omuzuna atıp, sağ tarafını açık bırakacak şekilde bir elbiseye bürünmesidir. ***Münâbeze***'ye gelince..." Buradaki lafızlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in tarifleri gibidir.

---

[67] **Buharî,** Libas, 20, 21; Salât, 10; Savm, 66; Buyû, 62, 69; İsti'zân, 42; **Müslim**; Buyû; 1/2-3; **Ebû Davûd**, Buyû, 25/3377-78; **Nesaî**, Buyû; 25, 26.

Nesaî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) mülâmeseyi yasakladı. ***Mülâmese;*** (müşterinin) elbiseye bakmadan sadece dokunması (suretiyle gerçekleşen alış-veriş)tir. Rasûlullah (as.) münâzebeyi de yasakladı. ***Münâbeze*** ise; bir kimsenin, elbisesini bir başkasına, o şahıs daha onu açıp bakmadan atması (suretiyle alış-verişin gerçekleşmiş olması)dır."

Nesaî'nin muhtasar bir rivâyeti de; "Rasûlullah (as.) alış-verişte mülâmese ve münâbezeyi yasakladı"şeklindedir:

Kezâ **Nesaî**'ye âit bir başka rivâyet de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) iki şekil giyinişi ve iki türlü alış-verişi yasakladı. Bu iki alış-veriş, ***mülâmese*** ve ***münâbeze***'dir. ***Münâbeze;*** bir kimsenin, diğerine, *"bu elbiseyi sana attığım zaman satış (akdi) gerçekleşmiş olur"* demesidir. ***Mülâmese*** ise; müşterinin açmadan, evirip çevirmeden elbiseye dokunmasıdır ki, böyle dokununca alış-veriş gerçekleşmiş olur."

İZAH

345 nolu hadîste de ifâde edildiği gibi, câhiliye dönemi Araplarının alış-veriş şekillerinden olan ***mülâmese*** ve ***münâbeze,*** gerek bu hadîste ve gerekse bunu takip eden hadîslerde açıklanmıştır. Bu iki terim için, bir kısım âlimler tarafından daha başka tarifler de yapılmıştır. Ancak, bu tarifler de hadîsteki açıklamalardan pek farklı bulunmadığı için onları da burada ayrıca zikretmeye lüzum görmedik.

Görüldüğü gibi bu tür alış-verişler islâmî dönemde Hz. Peygamber (as.) tarafından yasaklanmıştır. Zira bunlarda cehâlet ve aldatma söz konusudur. Halbuki bir alış-verişin sahih olabilmesi için alıcı ve satıcının rızası, malın iyice görülmesi veya tam malum bulunması gerekmektedir. Halbuki mülâmese ve münâbezede bunlardan hiç birisi yoktur.

Gerçi satış meclisinde bulunmayan bir malın satışına İslâm hukukçuları cevâz vermişlerdir, ancak bu durumda müşteriye görme muhayyerliği denen muhayyerlik hakkı tanımışlardır.[68]

٣٤٤- (خ م ط ت س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، نهى عن الملامسة والمنابذة.

وفي رواية قال : نهى عن بيعتين : الملامسة والمنابذة ، أما الملامسة : فأن يلمس كل واحد منهما ثوب صاحبه بغير تأمل. والمنابذة : أن ينبذ كل واحد منهما ثوبه إلى الآخر ، ولم ينظر أحد منهما إلى ثوب صاحبه.

وفي أخرى قال: نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن صيامين وبيعتين: الفطر والنحر، والملامسة والمنابذة. أخرج الرواية الأولى الجماعة إلا أبا داود والثانية البخاري ومسلم والنسائي والثالثة البخاري.

344- Ebû Hureyre demiştir ki:
"Rasûlullah (as.) mülâmese ve münâbezeyi yasakladı.[69]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette Ebû Hureyre şöyle demiştir:

"Rasûlullah (as.) iki türlü alış-verişi yasakladı. Bunlar, mülâmese ve münâbezedir. ***Mülâmese;*** alıcı ve satıcıdan her birinin, hiç düşünmeden diğerinin elbisesine dokunması; ***Münâbeze*** ise; ikisi de birbirinin elbisesine bakmaksızın, her birinin, elbisesini diğerine atması (suretiyle alış-veriş yapması)dır."

Bir başka rivâyette de Ebû Hureyre şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (as.) iki orucu ve iki türlü alış-verişi yasakladı. Yasaklanan oruç, Ramazan Bayramı günü orucu ve Kurman Bayramı

---

[68] Tafsilât için bkz. **Aynî**, XI, 266-267; **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, IV, 275; **Şevkânî**, V, 160.

[69] **Buharî**, Buyû, 62, 63; Salât, 10; Mevâkîtu's-Salât, 30, 31; Savm, 68; Libâs, 20, 21; **Müslim**, Buyû, 69/1-2; **Muvatta**; Buyû; 35/76; **Tirmizî**, Buyû, 69/1310; **Nesaî**, Buyû, 23.

günü orucudur. Yasaklanan alış-veriş de; mülâmese ve münâbezedir."

İlk rivâyeti, **Ebû Davud**'un dışındaki bütün Kütüb-ü Sitte sahipleri, ikinci rivâyeti **Buhârî, Müslim** ve **Nesaî**, üçüncü rivâyeti ise, **Buhârî** tahric etmişlerdir.

٣٤٥- (س ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال: «نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن لبستين، ونهى عن بيعتين: عن لبستين، ونهى عن بيعتين: عن المنابذة والملامسة، وهي بيوع كانوا يتبايعون بها في الجاهلية». أخرجه النسائي.

345- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) iki tarz giyiniş ile iki türlü alış-verişi yasakladı. Yasaklanan alış-veriş; mülâmese ve münâbezedir. Bunlar, câhiliye döneminde halkın yaptığı alış-verişlerdi."[70]

الفصل الرابع

في النهي عن بيع الغرر والمضطر والحصاة

IV- ĞARARIN, MUZDARIN VE HASAT ALIŞ-VERİŞİNİN YASAKLANMASI

٣٤٦- (م ت د س ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع الغَرَر، وبيع الحَصَاة. أخرجه مسلم والترمذي وأبو داود والنسائي.

346- Ebû Hureyre şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) ğarar alış-verişini ve hasat alış-verişini yasakladı."[71]

---

[70] **Nesaî**, Buyû, 26.

İZAH

Bu hadîste biri bey-i ğarara, diğeri bey-i hasat olmak üzere iki alış-veriş türü yasaklanmaktadır. Bu iki alış-veriş türünün mana ve mâhiyetini kısaca açıklamaya çalışalım:

1- BEY-İ ĞARAR

Ğarar; asıl itibariyle tehlike manasına gelir. Meydana gelip gelmeyeceği bilinmeyen, sonucu meçhûl şey demektir.

İbn Arafe'ye göre ğarar; dış görünüşü parlak, aldatıcı, fakat hakikati meçhûl olan şeydir. Bunun icindir ki şeytana "*Ğarûr*" denmiştir. Zira şeytan, insanı nefsinin hoşlandığı şeylere teşvik eder, halbuki bunun arkasında kötülük bulunmaktadır.

Ezherî de ğarar alış-verişi, garanti ve güven bulunmayan alış-veriştir, satıcı ve müşterinin, hakikatine vâkıf olmadığı bütün alış-verişler buna dahildir, demiştir.

Meşârîk sahibi **İbn Debbâ** da, **bey-i ğarar**; bedeli yahut akde konu olan malı veya vâdesi meçhûl olup tehlikeli, zararlı (muhataralı) olan alış-veriştir, der.

Nevevî de bu konuda şunları söyler:

"Bey-i ğarar'ın yasaklanması, alış-veriş konusundaki önemli kaidelerden birini teşkil eder. Bunun örnekleri pek çoktur: Mevcut olmayan hayalî bir şeyi satmak, meçhûl olan şeyi satmak, müşteriye teslimine güç yetirilemeyen şeyi satmak, satıcının mülkiyetine henüz tamamen girmemiş olan şeyi satmak, göl ve deniz gibi büyük sulardaki balığı satmak, hayvanın memesindeki sütü satmak, annne karnındaki yavruyu satmak, sürüdeki koyunlardan belirsiz bir tanesini satmak gibi... Bütün bunların satışı bâtıl ve geçersizdir. Çünkü bunların hepsinde aldatma söz konusudur. Üstelik böyle bir satışa içtiyaç da yoktur."

İhtiyaç söz konusu olduğu zaman alış-verişte bazı zararlara katlanılır. Temeli bilinmeyen evin, gebe olan veya memesinde süt bulunan koyunun satışı gibi. Bunların satışı sahihtir. Çünkü evin

---

[71] **Müslim**, Buyû, 2/4; **Ebû Davud**, Buyû, 25/3376; **Tirmizî**, Buyû, 17/1230; **Nesaî**, Buyû, 27.

temeli zâhirine tabidir, böyle bir alış-verişe ihtiyaç vardır. Temeli görmek de mümkün değildir. Gebe yahut memesinde süt bulunan koyun da böyledir. Onun karnındaki yavruyu ve süt verim durumunu bilmek kolay değildir. Dolayısıyla bu gibi hususlarda aldanmak göze alınır.

Ufak tefek yanılmaların bulunduğu bazı muamelelerde de bu durum normal karşılanmıştır. Meselâ; bazı ayların 29, bazılarının 30 gün olmasına rağmen ev, hayvan gibi şeylerin aylık hesabı ile kiralanmasına; kimi çok, kimi az su kullandığı ve kimisi daha uzun süreli, kimisi daha az süreyle kaldıkları halde, insanların belli bir ücretle hamamda yıkanmasına cevâz verilmiştir.

Görülüyor ki, bazen aldanma söz konusu olduğu halde satışa cevâz veriliyor, bazen de verilmiyor. Bu konudaki ölçü şudur: Eğer aldanmaya katlanma ihtiyaç olur, bundan korunmak kolaylıkla mümkün olmaz ve basit bir aldanma da söz konusu ise akit câiz, aksi takdirde değildir. Bu konuya ilişkin olarak bazı meselelerde fukaha arasında meydana gelen akdin sahih veya bâtıl olduğu şeklindeki ihtilâflar hep bu esasa dayanmaktadır; bazıları o meseledeki aldanmayı basit görerek yok gibi telâkki etmiş ve akdi sahih saymışken, bazıları bu aldanmayı önemli görerek akdin bâtıl olduğuna hükmetmişlerdir.[72]

2- BEY-İ HASAT

Hasat; çakıl taşı demektir. Câhiliye döneminde icra edilen bazı alış-verişlerde çakıl taşları kullanıldığı için bu tür alış-verişlere hasat alış-verişi (bey-i hasat) denmiştir.

Nevevî'nin ifâdesine göre bey-i hasat üç şekilde açıklanmıştır:

1- Satıcının, müşteriye; **"atacağım şu taşın değdiği elbiseyi"** veya **"şu arazinin bu noktasından şu çakıl taşının düştüğü yere kadar olan kısmını sana sattım"** şeklinde yapılan alış-veriş akdi.

---

2 **İbn Hacer**, IV, 298; **Aynî**, XI, 263; **Miras**, VI, 462; **Haydar Hatipoğlu**, VI, 173.

2- Yine satıcının; **"şu çakıl taşını atıncaya kadar muhayyer olman şartıyla şu malı sana sattım"** demesi şeklinde yapılan alış-veriş akdi.

3- Satıcının; **"şu elbiseye çakıl taşı attığım zaman, o elbise sana şu fiyata satılmış olur"** demesi şeklinde yapılan alış-veriş akdi. Burada tarafların sadece taş atmayı, alış-verişin kesinlik kazanması şeklinde kabul etmeleri söz konusudur.

İşte bütün bunlar, câhiliye dönemine âit olup Hz. Peygamber (as.) tarafından yasaklanmıştır.

Gerek bu tür alış-verişler, gerekse bundan önce geçen mülâmese, münâbeze ve anne karnındaki yavrunun satılması şeklinde gerçekleştirilen alış-verişler, aslında aldatmalı alış-verişe (bey-i ğarara) dahil bulundukları halde, bunların her biri câhiliyye döneminin meşhur alış-veriş şekillerinden olması münasebetiyle, ayrı ayrı zikredilmiş ve her biri ayrı ayrı yasak konusu olmuştur.[73]

٣٤٧- (ط ـــ سعيد بن المسيب رحمه الله) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، نهى عن بيع الغرر. أخرجه الموطأ.

347- Said b. el-Müsseyyeb rivâyet ediyor:

"Rasûlullah (as.) bey-i ğararı yasakladı."[74]

٣٤٨- (د ـــ شيخ من بني تميم) قال : خطبنا علي بن أبي طالب ، أو قال : قال لي عليٌّ: سيأتي زَمان على الناس عَضُوضٌ يَعَضُّ المُوسِرُ فيه على ما في يده ويُبَايَع المضطرون ولم يؤمروا بذلك قال الله تعالى: **{ولا تَنسَوُا الفضلَ بينكم}** [البقرة : ٢٣٨] وقد نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع المضطر وعن بيع الغرر، وعن بيع الثمرة قبل أنْ تُدرِك. أخرجه أبو داود.

348- Benû Temîm'den yaşlı bir zat anlatıyor:

---

[73] **Nevevî**, X, 156-157; **Aynî**, XI, 264; **Şevkânî**, V, 156-157. Krşz., **İbn Hacer**, IV, 298.

[74] **Muvatta**; Buyû, 34/75.

"Ali b. Ebî Tâlib bize şöyle hitabede bulundu, -veya Ali bana şöyle dedi-:

"İnsanlara öyle çetin şartların bulunduğu bir zaman gelecek ki, o zamanda zenginler, kendilerine emredilmediği halde, cimriliklerinden ellerindekini sımsıkı tutacaklar da, darda kalanların (muzdar) malı alınıp satılır olacak. Halbuki Cenâb-ı Hak; *'Aranızdaki fazlı unutmayın'* buyurmuş; Rasûlullah da (as.) darda kalmışın satışını (bey-i muzdar), aldatmalı satışı (bey-i ğarar) ve olgunlaşmamış meyvenin satışını yasaklamıştır."[75]

İZAH

Hadîste yasaklandığı ifâde edilen henüz olgunlaşmamış meyvenin satışı ile aldatmalı satış (bey-i ğarar) ve hükümleri konusunda daha önce bilgi verilmişti.[76] Burada ilave olarak darda kalanın satışından söz edilmektedir.

3- BEY-İ MUZDAR

Darda kalmış olan kimsenin, yani muzdarın satışına gelince; **Hattâbî**'nin ifâdesine göre bu, iki şekilde olabilir:

1- Bir kimse tehdit ile malını satmaya zorlanır. Bu yolla yapılan alış-veriş akdi fâsittir, akit meydana gelmez.

2- Bir kimsenin, borç veya başka bir mecbûriyet sebebiyle elindeki malını değerinin altında satması söz konusu olabilir. Bu durumda yapılan alış veriş, her ne kadar fâsit sayılmasa da mekruh telâkki edilmiştir. Burada yapılacak şey de, böyle sıkışık olan bir kimsenin malını satın almak değil, ona borç para vermek, borcunu ertelemek gibi kolaylıklar sağlayarak kendisine yardımcı olmaktır. Her hâl-u kârda adam malını satacak da, bu malın alınması söz konusu olacaksa, hiç olmazsa malı değerine satın alınmalıdır. İnsanlık bunu gerektirir.

---

[75] **Ebû Davud**, Buyû, 26/3382.

[76] Bkz., 285 ve 346 numaralı hadîslerin izahları.

Onun sıkışıklığından istifâde ederek, istemediği halde malını satmaya mecbur bırakmak veya malını değerinden düşük fiyatla almak, yasak olan ve insanlığa yakışmayan bir davranıştır.[77]

İbn Âbidîn, böyle herhangi bir mecburiyet sebebiyle malını satmak zorunda kalan bir kimseyi muzdar saydığı gibi, ihtiyaç duyduğu bir şeyi, değerinin üzerinde bir fiyatla almak zorunda bırakılan kimseyi de muzdar saymış ve bunun alış-verişini de mekruh olarak değerlendirmiştir. Hatta bu durumdaki kimsenin fâhiş ğabinle alış ve satışının fâsit olduğunu ve bozulabileceğini ifâde etmiştir.[78]

الفصل الخامس

في النهي عن بيع الحضر للبادي ، وتلقي الركبان

V- ŞEHİRLİNİN KÖYLÜ ADINA SATIŞ YAPMASININ VE MAL SAHİPLERİNİ YOLDA KARŞILANMASININ YASAKLANMASI

٣٤٩- (م ت د س — جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « لا يَبِعْ حاضِرٌ لِبادٍ ، ودَعُوا الناس يرزُقُ الله بعضَهم من بعضٍ ».
أخرجه مسلم والترمذي وأبو داود والنسائي.

349– Câbir b. Abdullah (ra.) anlatıtor: Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Şehirli, bedevî adına satış yapmasın, insanları kendi haline bırakın da Allah onları birbirinden rızıklandırsın".[79]

---

77 **Sehârenfûrî**, *Bezl*, XV, 39; **Azîmâbâdî**, *Avn*, IX, 236.

78 **İbn Âbidîn**, IV, 106; **Karaman**, *Mukayeseli İslam Hukuku*, II, 137.

79 **Müslim**, Buyû, 6/20; **Tirmizî**, Buyû, 13/1223; **Ebû Davud**, Buyû, 47/3442; **Nesaî**, Buyû, 17.

İZAH

Hadîste geçen ve "**bedevî**" diye tercüme ettiğimiz "**bâdî**" kelimesi, sahrada yaşıyan, çadır halkı için kullanılan bir tabirdir. Bazı âlimler hadîste geçen bu ifâdenin, bedevîlerle ilgili olduğunu söylemişlerse de, ekseri âlimler, bunun bedevîlerle sınırlamak için kullanılmadığını, genel durumu yansıttığını, dolayısıyla pazara mal getiren herkese şâmil bulunduğunu söylemişlerdir. Buna göre hadîste yasaklanan mesele, sahra, köy, çiftlik vb. üretim yerlerinden pazara mal getiren üreticinin karşısına çıkarak, malını pazara arz etmesini önlemek ve onun adına azar azar ve pahalı bir fiyatla satmak şeklinde tasvir edilmiştir. Bunun hükmü fukaha arasında tartışılmıştır:

Mâlik, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak ve diğer ekseri müctehidler, bu satışı haram olarak değerlendirmişlerdir. Ancak **Şâfiî** ve **Hanbelîler**'e göre bu haram olma hükmü mutlak olmayıp şu şartlara bağlıdır:

1- Aracı, bu maksatla üreticiye başvurmuş olacak.

2- Üretici fiyatlardan habersiz olacak.

3- Malı satmak için getirmiş bulunacak.

4- Günün fiyatından satma niyetinde olacak.

5- Halkın bu mala ihtiyacı ve satışın gecikmesi halinde sıkıntıya düşme ihtimalleri bulunacak.

Haram olan şekliyle aracının yaptığı satış akdi, **İmam Mâlik** ile **Hanbelîler**'e göre sahih değil, bâtıldır. **Şâfiîler** ise, böyle bir satış haram olmakla birlikte, şayet gerçekleşecek olursa akit sahihtir demişlerdir. Bu görüş **Ahmet b. Hanbel**'den de rivâyet edilmiştir.

Hanefîler de, böyle bir satışın hukuken geçerli olmakla birlikte, o belde halkına zarar vermesi durumunda, dinen mekruh olduğunu söylemişlerdir.

Ata, Mücâhid gibi bazı âlimler ise, "**din nasîhattır**" hadîsinin umumunu dikkate alarak, böyle bir satışa cevâz vermişlerdir. Bunlar, ekseri âlimlerin delil olarak kullandıkları hadîsin bu hadîsle mensûh olduğuna kanidirler.

Buhârî de, bu iki hadîsi telif yönüne giderek, ekseri âlimlerin delil olarak kullandıkları hadîsteki yasağın, satıcının bunu bir ücret

karşılığında yapması durumuna mahsus bulunduğunu, ücretsiz yapması durumunda ise bunun bir yardım sayılacağı için yasak kapsamı dışında kalacağını söylemiştir. **Abdullah b. Abbas**'tan bu hadîsin yorumuna dair yapılan bir rivâyet de bu görüşün delili olarak kullanılmıştır. Rivâyete göre **Abdullah b. Abbas**'a **"şehirli, bedevî adına satış yapmasın!"** ifâdesinin manası sorulduğunda; **"Ona simsar olmasın!"** anlamına geldiğini söylemiştir.[80]

Bu yasağın, satın almayı da kapsayıp kapsamadığı tartışmalıdır:

Bazı âlimler, hadîsin zâhirini dikkate alarak yasağın sadece satış hakkında söz konusu olduğunu, binâenaleyh, şehirlinin köylü adına satın almasının câiz olacağını söylemişlerdir. Bu görüş, **Hasan el-Basrî** ile **Ahmed b. Hanbel**'e aittir. **İbn Sîrîn**, **İbrahim en-Nehaî** gibi diğer bazı âlimlerse *bey'* kelimesinin sözlükte hem satmak, hem de satın almak için müşterek kullanılan bir kelime olmasını dikkate alarak, yasağın hem satmayı, hem de satın almayı kapsadığını savunmuşlardır. Bu görüş **Enes b. Mâlik**'ten de rivâyet olunmuştur.

Burada bir noktaya daha işaret etmemiz uygun olacaktır: Üreticinin malını, onun adına satmak değil de, danıştığında ona bu konuda yol göstermek de mahzurlu mudur? Bu meselede de farklı fikirler bulunmaktadır:

Evzâî ve **İbnu'l-Münzir** gibi bir kısım âlimler, izahını yapmakta olduğumuz hadîsin bazı rivâyet tarîklerinde yer alan; **"Biriniz kardeşinden öğüt almak istediği zaman, onu irşad etsin!"** ifâdesini de dikkate alarak, satış konusundaki yasağın, yol göstermenin de yasak olmasını gerektirmeyeceğini söylemişlerdir. Hatta, **Ebû't-Tîb** ve **Ebû İshak el-Mervezî** gibi bazı âlimlerden, iş bilmeyen, fiyatlardan haberi olmayan üreticilere yol göstericilik yapmanın, onun, malını düşük fiyata satarak zarara girmesini önlemek için irşadda bulunmanın vâcib olduğu dahi nakledilmiştir.

Ebû Hafs b. el-Vekil ise, umumi menfâat ve halkın geçim imkânlarının bollaşması için böyle bir irşadın yapılmamasına taraftar olmuştur. **Mâlik** ve **Leys** de bunu mekruh saymışlardır.

---

[80] Bkz., hadîs no; 353.

İrşadın câiz olacağı görüşünü **Talha b. Ubeydullah**'dan da nakleden **İbn Kudâme**, aksine bir delil bulunmadıkça sahâbî kavlinin hüccet olacağını söylemiştir.[81]

٣٥٠- (خ م د س - أنس بن مالك رضي الله عنه) قال: « نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أن يبيعَ حاضرٌ لبادٍ، وإنْ كان أخاه لأبيه وأمه». هذه رواية البخاري ومسلم.

وفي رواية أبي داود والنسائي قال: لا يبيعُ حاضرٌ لبادٍ وإن كان أخاه وأباهُ ، وفي أخرى لأبي داود عن أنس قال: كان يُقال لا يبيع حاضرٌ لبادٍ وهي كلمةٌ جامعةٌ لا يَبيعُ له شيئا ولا يبتاعُ له شيئا.

350- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) ana-baba bir kardeşi bile olsa, şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı".[82]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'indir.

Ebû Davud ve **Nesaî**'ye âit bir rivâyette Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Kardeşi ve babası bile olsa şehirli köylü adına satış yapamaz!"

Ebû Davud'un, Enes'ten yaptığı bir başka rivâyette de Enes şunları söylemiştir:

"Şehirli köylü adına satış yapamaz denirdi. Bu (almayı ve satmayı) içine olan geniş manalı bir kelimedir: Onun adına hiçbir şey satamaz ve onun adına hiçbir şey de satın alamaz (demektir)."

---

[81] **Aynî**, XI, 258-259; 280-283; **Nevevî**, X, 160-161; **İbn Hacer**, IV, 310-312; **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, IV, 279-280; **Şevkânî**, V, 174-175; **el-Mevsılî**, II, 26; **Azîmâbâdî**, III, 305-310; *Tecrîd Tercümesi*, VI, 458.

[82] **Buhârî**, Buyû, 70; **Müslim**, Buyû, 6/21; **Ebû Davud**, Buyû, 47/3440; **Nesaî**, Buyû, 17.

٣٥١- (خ - عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) قال : «نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أنْ يَبيعَ حَاضِرٌ لِبادٍ ». أخرجه البخاري.

351- Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.), şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı."[83]

٣٥٢- (خ م د س - ابن عمر رضي الله عنهما) قال : «نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن تلقي البيوع ». هذه رواية مسلم. وله وللبخاري قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « لا تلقوا السِّلَعَ ، حتى يُهْبَطَ بها إلى السوق».

وأخرجه أبو داود بزيادة في أوله قال: لا يبع بعضُكم على بيع بعض ولا تَلَقَّوا السِّلَعَ. الحديث

وأخرجه النسائي وقال: « الْجَلَبَ » عوَضَ « السِّلَع». وله في أخرى : نهى عن النَّجَشِ والتَّلَقِّي ، أو يَبيعَ حاضرٌ لبادٍ، وفي أخرى : نهى عن التَّلَقِّي ، لم يَزِدْ.

352- İbn Ömer'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) satılık malları (yolda) karşılamayı yasakladı."[84]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim**'in rivâyetidir.

Müslim ve **Buhârî**'ye âit bir rivâyette de İbn Ömer şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (as.); **'Satılacak eşya, pazara indirilmeden,** (yolda) **karşılamayın!'** buyurdu."

Ebû Davud da bu hadîsi, baş tarafında şöyle bir ilâve ile rivâyet etmiştir:

---

[83] **Buhârî**, Buyû, 69.

[84] **Buhârî**, Buyû, 71; **Müslim**, Buyû, 5/14; **Ebû Davud**, Buyû, 45/3436; **Nesaî**, Buyû, 18.

"Hz. Peygamber; **'Biriniz diğerinin alış-verişi üzerine alış-veriş yapmasın! Satılacak eşyayı da** (yolda) **karşılamayın!'** dedi."

Bu hadîsi **Nesaî** de rivâyet etmiş ve satılacak eşya anlamına gelen ***sila'*** kelimesi yerine yine aynı anlama gelen ***celeb*** kelimesini kullanmıştır.

Nesaî'nin bir başka rivâyeti de şöyledir:

"Hz. Peygamber, hileli fiyat artırmayı (neceşi), pazara giden malları yolda karşılamayı ve şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı."

Nesaî diğer bir rivâyette de; "Hz. Peygamber (pazara giden malları yolda) karşılamayı yasakladı" cümlesine herhangi bir ilâvede bulunmamıştır.

İZAH

Hadîste yer alan ***sila'*** kelimesi, ***sil'a*** sözcüğünün çoğuludur, ticâret eşyası demektir. ***Celeb*** kelimesi de, bir yerden bir yere götürmek, sevk etmek anlamında bir mastardır. Ancak hadîste ism-i mef'ûl manasında kullanılmış ve pazarda satılmak üzere dışarıdan getirilen eşya kastedilmiştir. ***Buyû'*** kelimesi ise ***bey'*** sözcüğünün çoğuludur. Kelimenin asıl manası "**satmak**"tır. Bu kelime de burada "**satılık eşya**" anlamında kullanılmıştır.

Görülüyor ki hadîs, satılmak üzere dışarıdan getirilen malları henüz pazara ulaşmadan karşılayıp almaya çalışmayı yasaklamaktır. Şüphesiz ki bu yasak, aldanmayı önlemek içindir. Zira, eşyanın pazardaki fiyatını bilmeden satış yapan kimsenin malını ucuz fiyatla satarak aldanma ihtimali daima mevcuttur.

Hadîsteki bu yasağın haram mı, yoksa mekruh anlamında mı olduğu konusu ise tartışmalıdır: **İbn Hazm**'a göre haram anlamındadır. Binâenaleyh, satılmak üzere pazara getirilen malları yolda karşılayıp satın almak haramdır. **Nevevî, Mâlik, Şâfiî** ve ekseri âlimlerin görüşlerinin de böyle olduğunu söyler. Ancak, **İbnu'l-Münzir** ve **İbn Kudâme**'nin ifâdelerine göre, **Mâlik** ve **Şâfiî**'nin de bulunduğu ekseriyetin görüşü, bunun mekrûh olacağı şeklindedir.

Ebû Hanîfe ve arkadaşları ise, bu karşılamanın, şehir halkına zarar vermesi durumunda mekruh olacağını, aksi takdirde bunda bir sakınca bulunmadığını söylemişlerdir.

Yasağa rağmen karşılama gerçekleşir de akit meydana gelirse, ekseri müctehidlere göre bu akit sahihtir, geçerlidir. Zira yasak, akdin bizzat kendisine yönelik değil, haricî bir hususla ilgilidir. Ayrıca, **Ebû Hureyre**'den rivâyet edilen; **"satılmak üzere pazara getirilen malları yolda karşılamayın, kim karşılar da** (ondan bir şey satın alırsa sahibi) **pazara geldiğinde muhayyerdir"**[85] hadîsi de böyle bir akdin sahih olduğuna delildir. Çünkü muhayyerlik ancak sahih akit için geçerlidir. Akit fâsit olsa, muhayyerlikten söz edilmesinin anlamı olmazdı.

Mâlikî ve **Hanbelîler'**den bazı âlimler ise hadîsteki yasağın zâhirini dikkate alarak, böyle bir akdin fâsit olduğuna hükmetmişlerdir.

Pazara gelenlerden mal almak için değil de, onlara mal satmak için karşılama söz konusu olursa, **Hanbelîler**'e ve **Şâfiî** mezhebindeki bir görüşe göre, bu da aynen onlardan mal almak gibidir. Satın almadaki yasak hükmü burada da geçerlidir. **Şâfiî** mezhebinde başka bir görüşe göre ise hadîsteki yasak satın almaya ilişkindir, satmayı kapsamaz.

Bir kimse, alış-veriş yapmak maksadıyla değil de, başka herhangi bir şey için yola çıksa da, yolda pazarcılarla karşılaşıp onlarla alış-veriş yapsa, bu da yasak kapsamına girer mi? Bazı **Şâfiîler**'le bir kısım **Hanbelîler'e** göre bu da yasak kapsamındadır. **Şâfiî** mezhebindeki bir görüş ile **Leys b. Sa'd'**a göre ise bu durumda yasak söz konusu değildir.

Görülüyor ki, her konuda olduğu gibi bu konuda da İslâm, toplum menfâatini dikkate almıştır. Zira dışarıdan mal getiren şahıs, malını aracısız olarak bizzat kendisi sattığı zaman mal ucuzlar, bundan bütün şehir halkı istifâde eder. Diğer taraftan malları pazara gelip, umuma arz edilmeden yolda karşılamak, malın sınırlı sayıda şahısların eline geçmesine sebep olur, bu da fiyatların ucuzlamasını

---

[85] Bkz., 356 numaralı hadîs.

engeller. Dolayısıyla bu, birkaç aracının dışında, ne topluma ve ne de mal sahibine bir fayda sağlar.[86]

٣٥٣- (خ م د س ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « لا تَلَقَّوا الرُّكْبَان ، ولا يَبِيعُ حاضِرٌ لبادٍ ». فقال له طاووس : ما قوله : لا يبيع حاضرٌ لبادٍ ؟ قال : لا يكونُ له سِمْسارًا. أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود والنسائي، إلا أن أبا داود ليس عنده قوله: لا تَلَقَّوا الركبان.

353- Abdullah b. Abbas'ın rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Pazara mal getirenleri yolda karşılamayın! Hiçbir şehirli de köylü adına satış yapamaz."

Bunun üzerine Tavus[87], Abdullah'a;

"- *Şehirli köylü adına satış yapamaz* sözünün manası nedir?" diye sormuş, Abdullah da;

"- Ona simsar olamaz" diye cevap vermiştir."[88]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buhârî, Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahrîc etmişlerdir. Ancak **Ebû Davud**'da; **"Pazara mal getirenleri yolda karşılamayın!"** cümlesi yer almamaktadır.

---

[86] **Nevevî**, X, 162-163; **İbn Hacer**, IV, 313-314; **Aynî**, XI, 284-285; **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, IV, 281-282; **Şevkânî**, V, 176-178.

[87] **Ebû Abdurrahman, Tavus b. Keysân el-Havlânî el-Himyerî el-Hemdânî el-Yemanî:** ö. 106/724. Yemenli büyük tâbiîlerdendir; elli sahabîyi gördüğünü söyler. İbn Abbas, İbn Ömer ve Ebû Hureyre'den rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Zührî, Vehb b. Münebbih ve Süleyman et-Teymî rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Sika olduğunda ittifak vardır. Sağlam bir hâfızaya sahipti. Fakîh, âbid, zâhid, duası makbul, sâlih ve fâzıl biriydi. 40 defa hac yapmştı. Döneminde Yemenlilerin en büyük âlimi sayılırdı. Hadîsi kelime kelime rivâyet ederdi. **Mekke**'de vefat etti.

[88] **Buhârî**, Buyû, 68; İcâre, 14; **Müslim**, Buyû, 6/19; **Ebû Davud**, Buyû, 47/3439; **Nesaî**, Buyû, 18.

İZAH

Hadîste yer alan ve; "**pazara mal getirenler**" diye tercüme ettiğimiz "***Rukbân***" sözcüğü, "**rakb**" kelimesinin çoğuludur; "**binekli gelenler**" anlamındadır. Pazara satılmak üzere, meselâ bir yiyecek maddesi getiren genellikle binekli olduğu için, bu ifâde kullanılmıştır. Dolayısıyla pazara yaya olarak ticaret eşyası getiren kimseyi karşılamak da aynı hükme tabidir.

Bazı âlimler, **Abdullah b. Abbas**'ın bu hadîsteki yorumunu dikkate alarak, şehirlinin köylü adına mal satmasının herhangi bir ücret karşılığında olması durumunda yasak kapsamına gireceği, ama ücretsiz olursa bunda bir sakınca bulunmayacağı görüşündedirler. Bu husus, 349 nolu hadisin izahında ifâde edilmişti.

٣٥٤- (ت ــ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنه) قال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن تَلَقِّي البيوع . أخرجه الترمذي.

354- Abdullah b. Mesud şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) satılmak üzere pazara getirilen malları (yolda) karşılamayı yasakladı."[89]

٣٥٥- (د ــ **سالم المكي** رضي الله عنه) أنَّ أعرابيًا حدَّثَهُ أنَّهُ قَدِمَ بِحَلُوبَةٍ على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى المدينة ، فنزل على طلحة بن عبيد الله ، فقال له طلحة : إن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى أن يبيع حاضرٌ لباد، ولكن اذهب إلى السوق، فانظر من يُبَايعُكَ، وشاوِرني، حتَّى آمُرَكَ وأنهاكَ. أخرجه أبو داود.

355- Sâlim el-Mekkî'nin[90] bir bedevîden rivâyetine göre, o zat, Rasûlullah (as.) zamanında Medîne'ye (satmak için) sağmal bir deve

[89] **Tirmizî**, Buyû, 12/1220.

[90] **Sâlim el-Mekkî**: Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. Sahabî olduğu bilinen bir bedevîden rivâyet etmiştir. Kendisinden de sadece Muhammed b. İshak rivâyet etti. Yukarıda zikredilen tek hadîsi bilinmektedir, bunu da **Ebû Davud** tahric etmiştir.

getirir, Talha b. Ubeydullah'a misafir olur (deveyi satmasını ister) Talha da ona şunları söyler:

"- Rasûlullah (as.) şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı. Fakat sen pazara git; seninle kimin alış-veriş yapmak istediğine bak ve benimle istişârede bulun! Ben sana sat veya satma derim"[91]

İZAH

Bu hadîs, piyasadaki fiyatları bilmeyen yabancıya bu konuda yardımcı olunabileceğine delil teşkil etmektedir. 349 nolu hadisin izahında ifade olunduğu üzere bunun gerekli olduğunu söyleyen âlimler dahi bulunmaktadır.

٣٥٦- (خ م ت د س ـ *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم أنْ يُتَلَقَّى الْجَلَبُ ، فَمَنْ تَلَقَّى فاشتراه منه ، فإذا أتى سَيِّدُهُ السُّوقَ ، فهو بالخيار.

هذه رواية مسلم والترمذي وأبي داود ، وفي رواية البخاري والنسائي قال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن التَّلَقِّي وأنْ يبيع حاضرٌ لباد.

وفي رواية الترمذي أيضًا : أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : «**لا يبيع حاضر لباد**».

356- Ebû Hureyre şöyle dedi:

"Rasûlullah (as.) satılmak üzere pazara getirilen malın yolda karşılanmasını yasakladı ve;

"Kim karşılar da ondan bir şey satın alırsa, sahibi pazara geldiğinde muhayyerdir" buyurdu.[92]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud**'a aittir.

Buhârî ve **Nesaî**'nin rivâyetinde ise Ebû Hureyre şunları söylemiştir:

---

[91] **Ebû Davud**, Buyû, 47/3441.

[92] **Buhârî**, Buyû, 58, 70, 71; Şurût, 8, 11; **Müslim**, Buyû, 5/16; **Tirmizî**, Buyû, 12/1221; **Ebû Davud**, Buyû, 45/3437; **Nesaî**, Buyû, 18.

"Rasûlullah (as.) malı yolda karşılamayı ve şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı."

Tirmizî'nin bir başka rivâyeti de şöyledir:
"Rasûlullah (as.); **'Şehirli köylü adına satış yapamaz!'** buyurdu."

İZAH
352 nolu hadisin izahında temas edildiği üzere bu hadîs, pazara gelmeden kendisini karşılayanlara mal satan şahsın pazara geldiğinde muhayyer olacağına delil olarak kullanılmıştır.

الفصل السادس

في النهي عن بيعين في بيعة

VI- BİR SATIŞTA İKİ SATIŞ YAPMA YASAĞI

٣٥٧- (ط ت د س ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن بَيعتين في بيعة. أخرجه الترمذي. وأخرجه الموطأ، قال مالك: بلغه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم نهى عن بيعتين في بَيعة.

وأخرجه أبو داود قال قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « من بَاعَ بَيْعَتَيْن في بَيْعَة ، فَلَهُ أوكَسُهُما ، أو الربا ». وأخرج النسائي الرواية الأولى.

357- Ebû Hureyre şöyle rivayet etmiştir
"Rasûlullah (as.) bir satış içinde iki satışı yasakladı."[93]

RİVÂYETLER
Bu rivâyeti **Tirmizî** tahric etmiştir.

---

[93] **Muvatta**, Buyû, 33/72; **Tirmizî**, Buyû, 18/1231; **Ebû Davud**, Buyû, 55/3461; **Nesaî**, Buyû, 73.

Aynı hadîsi, **Muvatta'**da tahrîc emiştir. (Bu rivayette) Mâlik; "Rasûlullah'ın (as.) bir satış içinde iki satışı yasakladığının kendisine ulaştığını" söylemiştir.

Hadîsi, **Ebû Davud** da şöyle tahrîc etmiştir:

"Rasûlullah (as.); **'kim bir satış içinde iki satış yaparsa, ya az olan bedeli alır, yahut da bu fâiz olur'** buyurdu."

İlk rivâyeti **Nesaî** de tahric etmiştir.

İZAH

Hadîste ifâde edilen bu yasak, **Abdullah b. Ömer** ve **Abdullah b. Mes'ûd** kanalıyla da naklolunmuştur.[94]

İbn Abdilber, bu hadîslerin tamamının âdil kimseler tarafından nakledildiğini; **İbn Rüşd** de bundan dolayı bütün fukahânın, bu satışın câiz olmadığında görüş birliği içinde bulunduklarını söylemiştir.[95]

Ancak, hadîslerle yasaklanan bu satış şekli ihtilâflıdır. Yani "**bir satış içinde iki satışın**" nasıl gerçekleşeceği konusunda anlaşma sağlanamamış ve bu husus farklı şekillerde açıklanmıştır:

1- Bu; **"Sana şunu peşin bine veya bir sene vade ile iki bine sattım"** şeklinde olur. İşte hadîsin bu şekildeki tefsirine dayanan bazı âlimler, vade sebebiyle bir şeyin o günkü fiyatından fazlasına satılmasının haram olduğunu söylemişlerse de, ekseri âlimler, bunun câiz olduğuna hükmetmişlerdir: Bunlar, bu tefsire göre yasağın, satışın müphem kalmış olması ve bedellerden birine karar verilmeden bitirilmiş olmasından kaynaklandığını söylemişler; eğer akit bitmeden tek fiyat üzerinde anlaşma olur, meselâ; satın alan **"ben peşin olarak bine"** veya **"veresiye olarak iki bine kabul ettim"** der ve satış da buna göre yapılırsa câiz olur.

2- "Sen bana şu malını bine satman şartıyla ben de bu malımı bine sattım" şeklinde olur.

3- Bir adamın diğerine; "benim için şu malı peşin olarak al ki, ben de senden veresiye alayım" demesi şeklinde olur.

---

[94] Bkz., **Tirmizî**, Buyû, 18/1231.

[95] Bkz., **İbn Rüşd**, ***Bidâyetü'l-müctehid***, II, 168. Yalnız, **Ebû Davud**'un rivâyeti tenkit edilmiştir. Bkz., **Şevkânî**, V, 171 vd.

4- Bir adamın diğerinden bir malı "ya peşin şu kadar paraya yahut da veresiye, vasfı belli bir koyuna" satın alıp, iki şıktan birisi tayin edilmeden alış-verişin bitirilmesi şeklinde olur.

5- Satıcının, içinde oturmak şartıyla bir evi satması yahut da satın alanın borç veya hediye vermesini şart koşması şeklinde olur.

6- Bir satış içinde iki satıştan maksat şudur: "Bir şahıs diğerine, bir ay sonra bir ölçek buğdayı teslim etmesi için bir miktar para veriyor. Müddet dolup satıcı buğdayı temin edemeyince şöyle diyor: **'Benden alacak olduğun bir ölçek buğdayı bir ay vade ile bana iki ölçeğe sat!'** İşte bu bir satış içinde iki satış olur." Eğer müşteri iki ölçeği alırsa riba meydana gelir.

Bu tefsir, **İbn Raslân** ve **Hattâbî**'den, hadîsin **Ebû Davud**'da yer alan rivâyeti hakkında vârit olmuştur.

7- Yine **Ebû Davud**'da yer alan rivâyetin açıklamasında **İbnu'l-Kayyim** de şunları söyler:

Bunun tefsiri konusunda âlimlerin iki görüşü vardır: Birisi; **"sana şunu peşin ona, vadeli yirmiye sattım"** şeklinde olanıdır. Bu, **Ahmed b. Hanbel**'in, **Simmâk**'ten rivâyet ettiği tefsirdir. **Simmâk** bu tefsiri, **"Rasûlullah (as.) bir akit içinde iki akdi yasakladı"** şeklindeki **İbn Mesud** hadîsi hakkında yapmıştır. Bu tefsir zayıf bir tefsirdir. Zira bu durumda fâiz söz konusu olmaz ve burada iki akit de bulunmaz. Bu, iki değerden biri karşılığında yapılan tek bir akitten ibârettir.

İkinci tefsire göre ise; **"şunu senden peşin seksene almak şartıyla, sana bir sene vâdeli olarak yüze sattım"** şeklinde olur. Hadîsin esas manası budur. Bundan başka manası da yoktur ve bu, hadîste yer alan; **"ya az olan bedeli alır veyahut da fâiz olur"** ifâdesine de uygun düşmektedir... Bu yorum, **"bir akit içinde iki akit"** ifâdesine de uygun düşer. Zira böyle bir satış yapan sahıs, bir tek akit ve bir tek malda, biri peşin, diğeri vâdeli olan iki akdi birleştirmektedir. O, peşin parayı, kendisinde daha fazla olan veresiye para karşılığında satmayı kastetmiş olmaktadır. Bu durumda o, ancak parasını alma hakkına sahiptir, ki o da iki

bedelden az olanıdır. Eğer daha fazla olanını almakta ısrar ederse, fâiz almış olur...[96]

٣٥٨- (ط ـ مالك رضي الله عنه) بَلَغَهُ أن رجلاً قال لرُجلٍ : ابْتَعْ لي هذا البعيرَ بنقدٍ ، حتّى أبتاعه منك إلى أجَلٍ ، فسُئِلَ عن ذلك عبدُ الله بنُ عمر ، فكرِهَهُ ، ونهى عنه.

أخرجه الموطأ.

358- İmam Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre kendisine şöyle bir haber ulaşmıştır:

"Bir adam diğerine;

"- Benim için şu deveyi peşin olarak al ki ben de senden veresiye alayım" demiş. Bu husus, Abdullah b. Ömer'e sorulmuş, o bunu uygun görmemiş ve yasaklamıştır."[97]

İZAH

Bir önceki hadîsin izahında da ifâde edildiği gibi "**bir satış içinde iki satış**"ın yorumlarından biri de bu hadîste açıklandığı gibidir. Bundan dolayıdır ki **İmam Mâlik**, "**bir satış içinde iki satış**"ın örnekleri arasında bu rivâyeti de nakletmiştir. Bundan anlaşıldığına göre "**peşin al, bana veresiye sat**" diyen adam, diğerine, verdiği paradan daha fazla para teklif etmektedir. Adama herhangi bir mal lazım, parası yok. Parası olan bir başkasına peşin aldırıp daha yüksek fiyatla ondan veresiye satın almak istiyor. Bu, bir açıdan "**bir satış içinde iki satış**" olmaktadır. Zira malın peşin alımı, aynı malın daha pahalı olarak vadeli satışını da kapsamakta ve böylece biri

---

[96] Bütün bu izahlar ve daha geniş malumat için bkz., **Tirmizî**, Buyû, 18/1231; **Müzenî**, *el-Muhtasar* (Şâfiî'nin el-Umm adlı eseri ile birlikte), VIII, 88; **Hattâbî**, III, 739-740; **Bâcî**, **el-Müntekâ**, V, 36 vd.; **İbn Rüşrd**, ***Bidâyetü'l-Müctehid***, II, 168-170; **İbnu'l-Kayyim**, ***Tehzîbu's-Sünen*** (Câmiu'l-usûl'ün dipnotunda) I, 533-34; **Zürkanî**, IV, 269-70; **İbn Humâm**, ***Fethu'l-Kadir***, V, 217-218; **Şevkânî**, V, 161-162; **Azîmâbâdî**, IX, 332-334. Vadeli satış hakkında bilgi için de bkz., **Karaman**, ***İslâmın Işığında Günün Meseleleri***, I, 302 vd.

[97] **Muvatta**, Buyû, 33/73.

peşin diğeri vâdeli olmak üzere iki satış akdi meydana gelmiş olmaktadır.

Ayrıca burada, henüz mâlik olunmayan şeyin satışı da söz konusudur. Çünkü, ihtiyaç duyulan malı peşin olarak satın alan, henüz ona mâlik olmadan, veresiye satın alana satmış olmaktadır.

Yine burada, daha fazlası karşılığında borç verme de bulunmaktadır. Zira o malı peşin paraya satın alan şahıs, onu başkası için satın aldığı halde, adına satın aldığı şahsın, onu kendi ödediği paradan daha fazlasına, vadeli olarak satın almasını şart koşmuştur. Bu da paranın, belirli bir süreye kadar daha fazlası karşılığında borç verilmiş gibi olmasını gerektirmektedir.

İşte bütün bunlar, bu şekildeki bir satışın cevâzına engel olan hususlardır.[98]

الفصل السابع
في أحاديث تتضمن مَنهِيَّات مشتركة

VII– BİRDEN FAZLA YASAĞI KAPSAYAN HADÎSLER

٣٥٩- (خ م ط ت د س ـ عبد الله بن عمر بن الخطاب رضي الله عنهما) أنْ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**لا يَبِعْ بَعضُكُم على بيع بعض**». هذه رواية البخاري ومسلم والموطأ والنسائي. وفي أخرى للبخاري والترمذي قال: نَهى النبي صلى الله عليه وسلم أنْ يَبيعَ الرَّجُلُ على بيع أخيه أو يَخطُبَ. وفي أخرى لمسلم والنسائي وأبي داود : لا يَبِع الرَّجُلُ على بَيْعِ أخيه ، ولا يَخْطُبْ على خطبة أخيه ، إلا أنْ يأذَنَ لَهُ.

وفي أخرى للنسائي قال : لا يبع الرجل على بيع أخيه ، حتَّى يبتاع أو يَذَرَ.

359- Abdullah b. Ömer b. el-Hattâb'dan rivâyet olunduğuna göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

---

[98] **Bâcî**, *el-Münteka*, V, 38-39; **Zürkânî**, IV, 270.

"Biriniz diğerinin satışı üzerine satış yapmasın"[99]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Buhârî, Müslim, Muvatta** ve **Nesaî**'nindir.

Buhârî ve **Tirmizî**'ye âit diğer bir rivâyette, râvî şöyle demiştir:

"Rasûlullah (as.), bir kimsenin, mümin kardeşinin satışı üzerine satış yapmasını ve evlilik teklifi üzerine evlilik teklifinde bulunmasını yasakladı."

Müslim, Nesaî ve **Ebû Davud**'da yer alan bir başka rivâyette ise şöyle buyurulmuştur:

"Kimse, kendisine izin vermedikçe, din kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın ve onun evlenme teklifi üzerine evlenme teklifinde bulunmasın!"

Nesaî'deki diğer bir rivâyette de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Bir kimse, mümin kardeşi alış-verişi bitirmedikçe veya vaz geçmedikçe, onun satışı üzerine satış yapmasın!"

İZAH

Bu hadîste yer alan satışla ilgili yasak bazı rivâyetlerde "**satmasın!**" şeklinde nehiy sîgası ile, bazı rivâyetlerde ise "**satamaz**" şeklinde haber sîgası ile vârit olmuştur.[100] Dilcilerin ifâdelerine göre bu haber sîgası da nehiy için kullanılmıştır. Hatta, haber sîgası bu hususta daha belîğ olarak kabul edilmektedir.

Yine bazı rivâyetlerde yasak, "**satış**" hakkında değil de "**pazarlık**" hakkında varit olmuş, yani "**satış**" ifâdesi yerine "**pazarlık**" ifâdesi kullanılmıştır.[101]

İbn Rüşd'ün ifâdesine göre **İmam Mâlik** ve **Ebû Hanîfe**, her iki rivâyetin anlamını aynı olarak kabul etmiş, bunun da alıcı ile satıcı

---

[99] **Buhârî**, Buyû; 58, 71; Nikâh, 45; **Müslim**, Buyû, 4/7; Nikâh, 6/49; **Muvattâ**, Buyû, 45/95; **Ebû Dâvûd**, Nikâh, 18/2081; **Tirmizî**, Buyû, 57/1292; **Nesaî**, Buyû, 20.

[100] Bkz., 360 numaralı **Tirmizî** hadîsi.

[101] Bkz., 360 numaralı **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleri.

arasında akit tamamlanmak üzere iken, araya bir başka satıcının girerek müşteriye, satın almak üzere olduğu maldan daha iyisini ve kalitelisini ondan daha ucuza verebileceğini söylemek suretiyle onu caydırmaya çalışması şeklinde meydana geleceğini söylemişlerdir.

Nevevî, İbn Hacer ve **Aynî** gibi hadîs şârihleri ise, bunları farklı şekilde değerlendirmişlerdir. Onlara göre satış üzerine satış, akit tamamlanıp herşey bittikten sonra, varsa muhayyerlik müddeti içirisinde, araya girerek akdi bozmaya çalışmaktır. Pazarlık üzerine pazarlık ise, her konuda anlaşma sağlandığı halde henüz akit tamamlanmadan araya girmektir.

İşte böyle bir davranış hadîslerle yasaklanmıştır ve bunun hükmü ekseri âlimlere göre haramdır. **Hanefîler**, haber-i vâhid gibi zannî delil ile sâbit olan kesin yasağın tahrimen mekruhluk ifâde edeceği prensiplerinden[102] hareketle, bunun tahrimen mekruh olduğunu söylemişlerdir.

İbn Kudâme'nin ifâdesine göre, bir pazarlık hâdisesinde araya girmenin, bu hadîslerde yer alan yasak kapsamına girip girmemesi açısından dört durum söz konusudur :

1- Pazarlık yapılmış, satıcı razı olmuş ve bunu açıkça beyan etmiştir. Bu durumda araya girip bu pazarlığı bozmaya çalışmak haramdır.

2- Satıcı razı olmamış, rızasının olmadığını da belirtmiştir. Bu durumda araya girip o mala müşteri olmak câizdir.

3- Satıcı henüz karar vermemiştir; razı olup olmayacağı belli değildir. Bu durumda araya girmek de câiz değildir.

4- Satıcının razı olduğunu gösterir işaretler vardır, fakat bunu henüz açıkça ifâde etmemiştir. Bu durumda araya girmenin cevâzı tartışılmışsa da **İbn Kudâme** bunun dahi haram olduğunu söylemenin daha uygun olacağını ifâde etmiştir.

Hadîsteki yasak kapsamına giren şekliyle bir akit yapılırsa, bunu yapanın günahkâr olacağında ittifak olmakla birlikte, akdin geçerliliği tartışılmıştır:

---

[102] Bkz., **Zeydân**, *el-Vecîz*, s. 46.

Aralarında **Hanefîler** ve **Şâfiîler**'in de bulunduğu ekseri âlimler, böyle bir akit geçerli olur derken; **Hanbelîler**'den **İbn Kudâme Davud ez-Zâhirî** ve **İbn Hazm**, bâtıl olur demişlerdir. **Mâlikîler**'den ise, her iki görüş de nakledilmiştir.

Hadîsin bazı rivâyetlerinde yer alan "**kardeş**" ifâdesinden maksat "**müslüman**"dır. Nitekim, **Ebû Hureyre**'den yapılan bir rivâyette; **"Müslüman, müslümanın** (pazarlığı) **üzerine pazarlık yapamaz"** diye varit olmuştur.

İşte "**müslüman kardeşi**", "**din kardeşi**" gibi ifâdeleri dikkate alan **Evzâî** gibi bazı âlimler, gayr-i müslimin satışı üzerine satışta bir sakınca bulunmadığına kail olmuşlarsa da ekseri âlimler "**kardeş**" kaydının bir şart ifâde etmediğini, bunun mefhum-u muhalifiyle amel edilemeyeceğini, dolayısıyla bu konuda müslüman ile gayr-i müslim arasında bir fark bulunmadığını söylemişlerdir. Bu ifâde yapılan şeyin kötülüğünü ortaya koymak için kullanılmıştır. Zira kardeşlik kötülüğe engeldir.[103]

Rivâyetlerde yasaklanan "**başkasının dünür olduğu kadına dünür olması**" meselesi "**Nikâh**" bahsinde gelecektir.

٣٦٠- (خ م ط ت د س ـ *ابو هريرة* رضي الله عنه) قال: «نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم: أن يَبيع حاضرٌ لبادٍ، ولا تَناجَشُوا، ولا يبع الرجل على بيع أخيه، ولا يَخْطُبْ على خِطبةِ أخيه، ولا تَسألِ المرأةُ طلاقَ أختها لتَكْفَأ ما في إنائها».

وفي رواية : ولا يزيدَنَّ على بيع أخيه. وفي رواية : ولا يَسُمِ الرجلُ على سَوْمِ أخيه.

وفي أخرى قال : نهى النبي صلى الله عليه وسلم عَن التَّلَقّي وأنْ يبتاعَ المهاجرُ للأعرابي، وأن يشترط المرأة طلاق أختها ، وأن يَستام الرجل على سَوْمِ أخيه، ونهى عن النَّجَش والتَّصرية.

هذه روايات البخاري ومسلم. إلا أنَّ مسلمًا قال في هذه الأخيرة : نهى عن التَّلَقّي ، وأنْ يبيع حاضرٌ لبادٍ.

[103] **İbn Hacer**, IV, 295-297; **Aynî**, XI, 257; **Nevevî**, X, 158-159; **Bâcî**, *el-Münteka*, V, 100-101; **İbn Rüşd**, II, 182-183; **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, IV, 278-279; **Şevkânî**, V, 178-179; **Cezîrî**, II, 278.

وفي أخرى لهما وللموطأ قال : لا تَلقّوا الرُّكبان للبيع ، ولا يبعْ بعضكم على بيع بعض ، ولا تناجشوا ، ولا يبع حاضرٌ لباد ، ولا تُصرُّوا الإبل والغنم ، فمن ابتاعها بعد ذلك ، فهو بخير النظرين، بعد أن يحلُبَها ، فإن رضيها أمسَكَها وإن سَخِطَها ردَّها وصاعًا من تمرٍ.

وأخرجها أبو داود ، ولم يذكر في روايته : ولا تناجشوا ، ولا يبع حاضرٌ لباد.

وفي رواية الترمذي قال: لا يَبِيع الرجل على بيع أخيه، ولا يخطُبُ على خطبة أخيه.

وله في أخرى: لا يبيعُ حاضرٌ لباد.

وأخرج النسائي الرواية الأولى من هذا الحديث ، والرواية التي فيها : وأن يبتاع المهاجرُ للأعرابي. وأخرج أيضًا الأولى مرةً أخرى ، وزاد فيها : فإنما لها ما كُتِبَ لها.

360- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı ve buyurdu ki:

"Müşteri kızıştırmayın! Kişi kardeşinin satışı üzerine satış yapmasın, kardeşinin dünür gönderdiği kadına dünür göndermesin! Bir kadın da, din kardeşinin sahip olduğu iyiliklere konmak için onun boşanmasını istemesin!"[104]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; **"Kardeşinin satışı üzerine artırma yapmasın!"** diye geçmektedir.

Başka bir rivâyette; **"Kişi kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın!"** şeklindedir.

Diğer bir rivâyette Ebû Hureyre şunları söylemektedir:

"Hz. Peygamber (as.) satmak üzere pazara mal getirenleri yolda karşılamayı, muhâcirin bedevî adına alışveriş yapmasını; bir kadının, (kendisine evlilik teklif edene) din kardeşinin boşanmasını şart koşmasını; kişinin, din kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık

---

[104] **Buhârî**, Buyû, 58, 70, 71; Şurût, 8, 11; **Müslim**, Buyû, 4/9; **Muvatta**, Buyû, 45/96; **Ebû Dâvûd**, Nikâh, 16/2080, 17/2081; **Tirmizî**, Nikâh, 38/1134; **Nesaî**, Buyû, 19.

yapmasını; müşteri kızıştırmayı ve hayvanın sütünü memesinde biriktimeyi yasakladı."

Bütün bu rivâyetler **Buhârî** ve **Müslim**'e aittir. Ancak **Müslim** bu son rivâyette şöyle demektedir:

"Rasûlullah (as.), satmak üzere pazara mal getirenleri yolda karşılamayı ve şehirlinin köylü adına satış yapmasını yasakladı."

Yine **Buhârî** ve **Müslim** ile **Muvatta**'da yer alan bir başka rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Pazara mal getirenleri satış için yolda karşılamayın! Bazınız, diğer bir kısmınızın satışı üzerine satış yapmasın! Müşteri kızıştırmayın! Şehirli, köylü adına satış yapmasın! Deve ve koyunların sütlerini memelerinde biriktirmeyin! Böyle bir hayvanı satın alan, onu sağdıktan sonra iki husustan birini seçebilir: Razı olursa o hayvanı o hâliyle kabul eder, olmazsa bir ölçek hurma ile birlikte sahibine iâde eder."

Bu rivâyeti **Ebû Davud** da tahric etmiş, ancak o, rivâyetinde; **"Müşteri kızıştırmayın! Şehirli köylü adına satış yapmasın!"** ifâdelerini zikretmemiştir.

Tirmizî'ye âit bir rivâyette de Hz. Peygamber; **"kişi din kardeşinin satışı üzerine satış yapamaz, dünür gönderdiği kadına da dünür gönderemez"** buyurmuştur.

Yine **Tirmizî**'nin bir başka rivâyetinde ise; **"şehirli köylü adına satış yapamaz!"** buyurulmuştur.

Bu hadîsin ilk rivâyeti ile içinde; "muhacirin, bedevî adına alış-veriş yapmasını yasakladı" ifâdelerinin yer aldığı rivâyeti **Nesaî** de tahric etmiştir.

Yine **Nesaî** ilk rivâyeti bir kez daha tahric etmiş olup, o rivâyette (bir kadın, din kardeşinin sahip olduğu iyiliklere konmak için onun boşanmasını istemesin) ifâdesinden sonra şu ilâvede bulunmuştur: **"Şüphesiz o, kendisine ne takdir edilmişse ona kavuşur."**

İZAH

Bu rivayetlerde yer alan satışla ilgili hususların her biri daha önceki bahislerde de geçmiş ve oralarda açıklanmıştı.[105] Nikâhla ilgili hususlar ise ilgili bölümünde gelecektir.

٣٦١- (م ـ عقبة بن عامر رضي الله عنه) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «المؤمنُ أخو المؤمن فلا يَحِلُّ للمؤمن أن يبتاع على بيع أخيه، ولا يَخْطُبَ على خِطْبَة أخيه، حتى يَذَرَ» أخرجه مسلم.

361- Ukbe b. Âmir rivâyet ediyor: Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Mümin, müminin kardeşidir. Binâenaleyh bir mümine, kendisi vazgeçmedikçe, kardeşinin satışı üzerine satış yapması, dünür gönderdiği kadına dünür göndermesi helâl değildir.[106]

٣٦٢- (ت ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنه) أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال : « لا تَسْتَقْبِلوا السُّوقَ ، ولا تُحَفِّلوا ، ولا يُنَفِّق بعضكم لبعض .» أخرجه الترمذي.

362- Abdullah b. Abbas şöyle dedi: Rasûlullah (as.) buyurdu ki:

"Pazara getirilen malları yolda karşılamayın! Hayvanların memelerinde sütlerini biriktirmeyin ve birbirinize karşı hileli müzâyede yapmayın!"[107]

٣٦٣- (ت د س ـ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « لا يَحِلُّ سَلَفٌ وبَيْعٌ ، ولا شَرْطَان في بيع ، ولا رِبْحُ ما لم يُضْمَن ، ولا بيعُ ما ليس عندك». أخرجه الترمذي وأبو داود والنسائي.

---

[105] Bkz., 333, 349, 352 ve 359 nolu hadîslerin izahı.

[106] **Müslim**, Nikâh, 6/56.

[107] **Tirmizî**, Buyû, 41/1268.

363- Abdullah b. Amr b. el-Âs, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

"Müşteriden borç almak şartı ile ona satış yapmak, bir satışta iki şart koşmak, zararı tazmin edilmeyen malın kazancı ve mülkiyetinde bulunmayan malı satmak helâl değildir."[108]

İZAH

Bu hadîslerde yer alan başkasının satışı üzerine satış yapmak, pazara getirilen malları yolda karşılamak, sütlü görünmesini temin için hayvanı sağmayıp memesinde sütü biriktirmek, hileli müzâyede, müşteriden borç almak şartı ile ona satış yapmak, mülkiyetinde bulunmayan malı satmak ve şartlı satışlar daha önce açıklanmıştır.[109]

Ancak, şartlı satışlarla ilgili olarak burada bir hususa daha işaret etmemiz gerekiyor: Ekseri fukaha, bir satış akdinde, bir şart ile birden fazla şart arasında fark gözetmezken, 363 nolu hadîsin zâhirini dikkate alan **Ahmed b. Hanbel**, bir satış akdinin geçersiz olması için onda asgari iki şartın bulunması gerekir, demiştir.[110]

Hadîste yer alan "**zararı tazmin edilmeyen mal**"dan maksat, henüz satıcının sorumluluğunda bulunan, müşterinin sorumluluğuna geçmemiş olan maldır. Bir kimsenin satın aldığı malı henüz teslim almadan başkasına satması durumundaki gibi. Böyle bir satışın hukukî durumu tartışmalıdır. Ekseri müctehidler, bunun bâtıl ve kârının câiz olmadığı görüşündedirler.[111]

٣٦٤- (م س ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال: «نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع الصُّبْرَةِ من التمر لا يُعْلَمُ مَكيلتها بالكيل الْمُسمَّى من التمر». أخرجه مسلم والنسائي.

---

[108] **Tirmizî**, Buyû, 19/1234; **Ebû Davûd**, Buyû, 34/3405; **Nesaî**, Buyû, 60, 71, 72.

[109] Bkz., 330, 333, 336, 352 ve 359 nolu hadîslerin izâhı.

[110] Bkz., **İbn. Rüşd**, II, 176-177; **İbn Kudâme**, *el-Muğnî*, IV, 285; **Şevkânî**, V, 190-191.

[111] **Şevkânî**, V, 191. Bu konudaki tartışmalar için ayrıca bkz., 274 nolu hadîsin izâhı.

وللنسائي: لا تُباعُ الصبرة من الطعام بالصُّبْرَةِ من الطعام ولا الصُّبْرَة من الطعام بالكيل المسمَّى من الطَّعَام.

364- Câbir b. Abdullah anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) miktarı belli olmayan yığın halindeki kuru hurmayı, miktarı belli kuru hurma karşılığında satmayı yasakladı."[112]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Müslim** ve **Nesaî** tahrîc etmişlerdir.

Nesaî'deki diğer rivâyetin ifâdesi şöyledir:

"Yığın halindeki bir yiyecek maddesi, yine yığın halindeki yiyecek maddesi ile; kezâ, yığın halindeki yiyecek maddesi, ölçüsü belli yiyecek maddesi karşılığında satılamaz."[113]

الفصل الثامن

في التفريق بين الأقارب في البيع

VIII- SATIŞTA AKRABAYI BİRBİRİNDEN AYIRMAK

٣٦٥- (ت ـ أبو أيوب الأنصاري خالد بن زيد رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : «مَنْ فَرَّقَ بين والدة ، وَوَلَدِهَا فرَّقَ الله بينه وبين أحبَّته يوم القيامة». أخرجه الترمذي.

365- Ebû Eyyûb el-Ensârî, yani Halid b. Zeyd[114], Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim, der:

---

[112] **Müslim**, Buyû, 9/42; **Nesaî**, Buyû, 37-38.

[113] Konuyla ilgili açıklamalar için bkz.274 nolu hadîsin izahı.

[114] **Ebû Eyyub el-Ensârî, Halid b. Zeyd el-Hazrecî el-Ensârî el-Medenî:** ö. 52/672. Meşhur sahabîdir. İkinci **Akabe**'ye ve **Bedir** dahil bütün savaşlara katıldı. Hz.

"Kim anne ile çocuğunu birbirinden ayırırsa, Allah da kıyâmet günü onu sevdiklerinden ayırır."[115]

٣٦٦- (د ــ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) أنَّهُ فَرَّقَ بين والدةٍ وولدها ، فنهاهُ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك ، وردَّ البَيْعَ ، أخرجه أبو داود.

366- Hz. Ali'nin anlattığına göre; "o, (bir satış sebebiyle) bir anne ile çocuğunu birbirinden ayırmıştı. Rasûlullah (as.) onu bundan men etti, satışı da bozdu."[116]

٣٦٧- (ت ــ **وعنه** رضي الله عنه) قال : وَهَبَ لِي رسول الله صلى الله عليه وسلم غُلاَمَيْنِ أخوَيْنِ ، فَبِعْتُ أحدَهُمَا ، فقال لِي رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **ما فَعَلَ غُلاَمَاكَ؟** » فأخبرتُه ، فقال: « **رُدَّهُ ، رُدَّهُ** ». أخرجه الترمذي.

367- Hz. Ali anlatıyor:

"Bir gün Rasûlullah (as.) bana iki kardeş köle bağışladı. Ben onlardan birini sattım. Bir ara bana;

"- Kölelerin ne yapıyor?" diye sordu, ben de kendisine durumu bildirdim. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"- Onu geri al, onu geri al!" buyurdu.[117]

İZAH

Bu hadîsler, kölelerle ilgili bazı hükümleri ihtivâ etmektedir. Günümüzde kölelik müessesesi hukuken mevcut bulunmadığından

---

Peygamber **Medîne**'ye hicret edince ona misafir olmuştu. Hz. Ali'nin bütün savaşlarında onunla beraberdi. **İstanbul** kuşatmasında şehid oldu. Kabri **Eyüp**'tedir. Kendisinden 155 hadis rivâyet edilmiştir. Ondan Urve b. Zübeyr, Abdurrahman b. Ebî Leyla ve Atâ b. Yezîd el-Leysî rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[115] **Tirmizî**, Buyû, 52/1283.

[116] **Ebû Davud**, Cihad, 133/2696.

[117] **Tirmizî**, Buyû, 52/1284.

konuyla ilgili tafsilâta girmek istemiyoruz.[118] Ancak şunu ifâde etmeliyiz ki, Rasûlullah (as.), köle de olsalar akrabanın birbirinden ayrılmasını ve âilelerin parçalanmasını şiddetle yasaklamıştır. Bu, âlemlere rahmet olarak gönderilen Allah Rasûlü'nün insanlara verdiği değerin, onlara olan şefkat ve merhametinin bir ifâdesidir. Malumdur ki insanlar, bir âile yuvasına, âile fertleri aralarında ünsiyet ve ülfete pek ziyâde muhtaçtırlar. Bunları birbirinden ayırmak, çok fazla üzülmelerine, ızdırap çekmelerine, hattâ bazen çocukların helâkine sebep olabilir. Buna meydan verilmesi ise insanlık şeref ve haysiyetine asla yakışmaz ve asla doğru kabul edilemez.

Bugün parçalanmış âileler sorununa bir çözüm bulamayan modern dünyanın, İslâm Peygamber'inden alacağı pek çok ders bulunduğunu düşünüyoruz.

---

[118] Bu hadislerin ihtiva ettiği hükümlere ilişkin olarak geniş bilgi için bkz., **İbn Rüşd**, II, 186-187; **İbn Kudâme, el-Muğnî**, X, 467-471; **Şevkânî**, V, 172-173; **Azîmâbâdî**, VII, 363-364; **Bilmen**, *Kamus*, III, 402-403.

الباب الرابع

في الربا

و فيه فصلان:

الفصل الأول

في ذمّه و ذمّ آكله وموكاه

D- FÂİZ

I- FÂİZİN, ONU YİYENİN VE YEDİRENİN KÖTÜLENMESİ

٣٦٨- (م ت د ــ عبد الله بن مسعود رضي الله عنهما) قال: «لَعَن رسولُ الله صلى الله عليه وسلم آكِلَ الرِّبا وموكِله».

قال مغيرةُ: قلت لإبراهيم: وشاهِدَيْه وكاتِبَهُ ؟ فقال : إنّما نُحَدِّثُ بما سمعنا. هذه رواية مسلم.

وفي رواية الترمذي وأبي داود : « لَعَنَ آكل الربا وموكله وشاهدَيْه وكاتبه ».

368- Abdullah b. Mesud anlatıyor:

"Rasûlulah (as.) fâizi yiyene de, yedirene de lanet etti."

Muğîre[1] der ki:

"(Hadîsin râvisi) İbrahim'e[2];

---

[1] **Ebû Hişâm, Muğîre b. Miksem ed-Dabbî el-Kûfî ed-Darîr**: ö. 133/750. Kûfeli küçük tâbiîlerdendir. Şa'bî, İbrahim en-Nehaî ve Abû Vâil'den rivâyetleri vardır. Kendisindebn Şu'be, Cerîr b. Abdülhamîd ve Zâide rivâyet etti. Fakîh muhaddislerdendir. Âmâ idi. Muhaddislerin büyük çoğunluğu tarafından sika kabul edilir. Yalnız Ahmed b. Hanbel onu "**leyyin**" olmakla itham eder. Bazen tedlis yaptığı da rivâyet edilir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[2] **Ebû İmrân, İbrahim b. Yezîd b. Kays en-Nehaî el-Kûfî:** ö. 96/715. Meşhûr tâbiûn fukahasındandır. Kûfelidir. Bütün **Irak**'ın fakîhi kabul edilirdi. Hatta döneminde İslâm âleminin en büyük âlimi sayılırdı. Son derece saygın biriydi. Şöhretten

"- İki şahidine ve iki kâtibine de (lanet etmedi) mi?" diye sordum. O da;

"- Biz ancak işittiğimizi rivâyet ederiz" dedi.[3]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim**'indir.

Tirmizî ve **Ebû Davud**'un rivâyetlerinde şöyle geçmektedir: "Rasûlullah (as.) fâizi yiyene de, yedirene de, iki şâhidine ve iki kâtibine de lanet etti."

İZAH

Fâiz diye *tecüme ettiğimiz kelime metinlerde* ***ribâ ifadesi ile yer almaktadır. Ribâ;*** lügatte, artma ve çoğalma manasına gelir.

Terim olarak karşılığı ise; malın mal ile değişimi mâhiyetindeki bir akitte karşılığı bulunmayan bir fazlalıktır. Türkçe'de buna "**fâiz**" denilmektedir. İslâm bu yasaklanmıştır. Hükmü itibariyle de haramdır. Haramlığı Kitab,[4] sünnet ve icmâ ile sabittir.

Hadîste yer alan "**fâiz yiyen**" ifâdesinden maksat, fâiz alandır. Dolayısıyla fâiz alan kimse onu yese de, yemese de hüküm değişmez. Yararlanma çeşitlerinin en önemlisi yemek olduğu için bu ifâde kullanılmıştır. "**Fâiz yediren**"den maksat da fâiz verendir.

Görülüyor ki hadîs, sadece fâiz almayı değil, aynı zamanda vermeyi de yasaklıyor, alan gibi vereni de mes'ûl tutuyor. İşte hadîsteki bu yasak, İslâm hukukunda "**alması haram olan şeyin vermesi de haramdır**" şeklinde kaideleştirilmiştir.[5] **Mecelle**'ye de; "**alması memnû olan şeyin vermesi dahi memnûdur"** şeklinde yansımıştır.[6]

---

hoşlanmayan bir kişiliğe sahipti. Sorulmadan konuşmazdı. Ebû Hanîfe'nin hocasıydı. Aynı zamanda muhaddis ve hafızdı. Sika olduğunda icma vardır. Orta yaşta iken vefat etti.

[3] **Müslim**, Müsâkât, 19/105; **Ebû Davûd**, Buyû, 2/3333; **Tirmizî**; Buyû, 2/1206.

[4] Bkz., Bakara, 275, 278, 279; Al-i İmrân, 130.

[5] Bkz., **İbn Nuceym,** ***el-Eşbâh ve'n-Nezâir,*** s., 158, kaide, 14.

[6] Bkz., Madde, 34.

Yine bu hadîs, fâizli muâmeleye şâhitlik ve kâtiplik edenlerin de suç ve günaha ortak olduklarını bildirmektedir. **Müslim**'in elimizdeki matbu nüshasında aynı hadîsin **Câbir**'den yapılan bir başka rivâyetinde de bunu teyit eder mâhiyette; "**bunların hepsi eşittir**" şeklinde bir ilâve de yer almaktadır.

Netice itibariyle, bütün bunlardan anlaşılıyor ki, kötülüğe yardımcı olmak da kötülüktür ve yasaktır.[7]

٣٦٩- (م — جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) مثل رواية مسلم عن ابن مسعود ، إلا أنه لم يذكر مغيرة وإبراهيم. أخرجه مسلم.

369- Câbir b. Abdullah da Müslim'in İbn Mesud'dan yaptığı rivâyete benzer bir rivâyet yapmış, ancak o, Muğire ve İbrahim'in isimlerini zikretmemiştir.[8]

٣٧٠- (د س — أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال : «لَيَأتِيَنَّ على الناس زمانٌ ، لا يبقى أحدٌ إلا أكلَ الربا ، فمن لم يأكل أصابَهُ من بُخارِه». قال ابن عيسى : أصابه من غباره. أخرجه أبو داود والنسائي.

370- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Öyle bir zaman gelecek ki, insanlardan fâiz yemeyen kimse kalmayacak; yemeyenlere de kokusu bulaşacak."

Râvî İbn İsâ[9]; "kokusu" yerine "tozu kulaşacak" diye rivâyet etmiştir.[10]

---

[7] **Nevevî**, XI, 9, 26; **Şevkânî**, V, 201, **Azâmâbâdî**, IX, 182.

[8] **Müslim**, Müsâkât, 19/106.

[9] **Ebû Cafer, Muhammed b. İsa b. Necîh el-Bağdadî**: 150-224/767-839. İbnu't-Tabbâ' diye meşhurdur. Aslen **Bağdat**'lıdır, fakat **Adana**'ya göçmüş ve orada ikamet etmiştir. Muhaddis, hafız ve fakîhtir. Meşhur muhaddis Hüşeym b. Beşîr'in talebesi ve onun hadîslerini insanların en iyi bilenidir. Hatta İbn Mehdî ve Ebû Davud et-Tayâlisî, Hüşeym'in hadîsinde ihtilaf ettikleri zaman onun hakemliğine buşvururlardı. Kuvvetli hafızası ve geniş bilgisi ile, **Ahmed b. Hanbel**'in de

İZAH

İşte Rasûlullah'ın (as.) 1400 sene öncesinden gördüğü ve işaret buyurduğu manzara ve işte zamanımız!.. İzaha gerek var mı?

Öyle ise müslümana düşen, gücü yettiğince fâizden sakınmak, hatta kıyısından köşesinden de olsa, ona bulaşmamak için fâiz şüphesi bulunan şeylerden de uzak durmaktır. Meseleleri eğip bükerek, çeşitli te'vîl ve izahlarla fâiz yasağını delmeye çalışmak çıkar yol olmasa gerektir.

٣٧١- (د ـــ *سليمان بن عمرو الأحوص الجشمي* رحمه الله) عن أبيه قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول في حَجَّةِ الوداع : « **إنَّ كُلَّ ربًا من ربا الجاهلية موضوعٌ {لَكُمْ رُؤوسُ** أموالِكم ، **لا تَظْلِمُونَ ولا تُظْلَمُونَ** } [البقرة : ٢٧٩] **ألاَ وإنَّ كلَّ دمٍ من دماءِ الجاهلية موضوعٌ ، وأولُ دمٍ أضَعُه دمُ الحارث بن عبد المطلب** – وكان مسترضَعًا في بني ليث ، فقتلته هُذيل – **اللهم قد بلغتُ** ؟» قالوا : نعم ، ثلاث مرّاتٍ ، قال : «**اللهم اشهد ، ثلاثَ مراتٍ**». أخرجه أبو داود.

قال الخطابي : هكذا رواه أبو داود : دمَ الحارثِ بنِ عبد المطلب ، وإنما هو : دم ربيعة بن الحارث بن عبد المطلب، في سائر الروايات.

371- Süleyman b. Amr b. el-Ahvas el-Cüşemî, babasından rivâyet ediyor:

"Rasûlullah'ın (as.) Veda haccı'nda şöyle buyurduğunu işittim:

"Cahiliye devri fâizlerinin tamamı kaldırılmıştır. *'Ana paralarınız sizindir. Böylece ne zulmetmiş, ne de zulme uğramış olursunuz'*[11] **Dikkat edin!.. Câhiliyye dönemi kan davalarının da**

övgüsüne mazhar olmuştur. 40.000 hadîs bildiği rivâyet edilir. Mâlik b. Enes, Hammâd b. Zeyd ve Hüşeym b. Beşîr'den rivâyet etmiş, kendisinden de ez-Zühlî, Ebû Hâtim ve Ebû Davud rivâyet etmişlerdir. Rivâyetleri **Müslim** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Hadîslerini **Adana**'da yaymıştır. Geniş hadîs bilgisine rağmen bazen tedlis yapardı. Musannıflardan olduğu rivâyet edilir.

[10] **Ebû Davûd**, Buyû, 2/3331; **Nesaî**, Buyû, 2.

[11] Bakara, 279.

tamamı kaldırılmıştır. Kaldırdığım ilk kan davası da el-Hâris b. Abdulmuttalib'in kan davasıdır. -Bu zat, Benî Leys kabilesinde süt annesinde iken, Hüzeyl kabîlesi tarafından öldürülmüştü-."

Sonra Hz. Peygamber;

"- Allah'ım! Tebliğ ettim mi" dedi. (Dinleyenler);

"- Evet" dediler ve bunu üç kere tekrarladılar. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) da üç defa;

"- Allahım şâhit ol!" buyurdu.[12]

RİVÂYETLER

Bunu **Ebû Davud** tahric etmiştir. Hattâbî der ki:

"**Ebû Davud** hadîsi bu şekilde, yâni "**el-Hâris b. Abdilmuttalib'in kan davası**" şeklinde rivâyet etmişse de, diğer rivâyetlerde bu ifâde; **"Rabîa b. el-Hâris b. Abdülmuttalib'in kan davası"** şeklindedir.

İZAH

Burada öldürülen kişi **Rabîa** değil, onun, **Benû Leys** kabilesine süt anneye verilen oğludur. Küçükken öldürülmüş ve bu olay, bu iki kabile arasında kan davasının doğmasına sebep olmuştur. İşte Rasûlullah'ın (as.) kaldırdığını ifâde buyurduğu kan davası, bu çocuk yüzünden doğan kan davasıdır. Hadîste kanın, "**Rabîa'nın kan davası**" şeklinde **Rabîa**'ya nispet edilmesi, o çocuğun velisi bulunmasından dolayıdır. **Rabîa** kendisi **Hz. Ömer** devrinde vefat etmiştir.[13]

---

[12] **Ebû Davud**, Buyû, 5/3334.

[13] **Azîmâbâdî**, IX, 183; **Canan**, III, 101.

الفصل الثاني

في أحكامه

و فيه ثلاثة فروع:

الفرع الأول

في المكيال والموزون

II- FAİZİN HÜKMÜ

1- ÖLÇÜLEN VE TARTILANLAR

٣٧٢- (خ م ط ت د س ـ *عمر بن الخطاب* رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **الذَّهَبُ بالوَرِق ربًا ، إلا هَاءَ وهَاءَ ، والبُرُّ بالبُرِّ ربًا ، إلا هَاءَ وهَاءَ ، والشعير بالشَّعيرِ ربًا ، إلا هَاءَ وهَاء ، والتَّمْرُ بالتَّمْرِ ربًا، إلا هَاءَ وهَاءَ** ».

وفي رواية: «**الوَرِقُ بالوَرِقِ ربًا، إلا هَاءَ وهَاءَ ، والذَّهَبُ بالذهب ربًا، إلا هاء وهاء**». هذا حديث البخاري ومسلم.

وفي رواية للبخاري والموطأ ، قال مالك بن أوس بن الحَدَثَان النصْريّ : إنهُ التمس صرفًا بمائة دينار ، قال : فدعاني طَلحةُ بن عبيد الله ، فتراوضْنا حتى اصْطَرَفَ مِنِّي ، وأخَذَ الذَّهَبَ يُقَلِّبُها في يَدِه ، ثم قال : حتى يأتِيَني خازِني من الغابَة ، وعُمرُ بن الخطاب يسمعُ ، فقال عمر : والله لا تُفَارِقُهُ حتى تأخُذَ منه. ثُمَّ قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **الذَّهَبُ بالورقِ ربًا ، إلا هاءَ وهاءَ** » وذكر الحديث مثل الرواية الأولى ، إلا أنه قَدَّمَ التَّمْرَ على الشَّعير.

وفي رواية لمسلم والترمذي ، قال مالك : أقبلتُ أقول : من يَصْطَرِفُ الدراهم ؟ فقال طلحة بن عبيد الله – وهو عند عمر بن الخطاب – : أرِنا ذَهَبَكَ ، ثُمَّ ائْتِنَا إذا جاءَ خادمنا ، نُعْطِكَ وَرِقَكَ ، فقال عمر : كلاَّ والله ، لَتُعْطِيَنَّهُ ورقَهُ ، أو لَتَرُدَّنَّ إليه ذَهَبه ، فإن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**الوَرِقُ بالذَّهَبِ ربًا، إلا هاءَ وهاءَ**» وذكر مثل الأولى.

وفي رواية أبي داود مثل الرواية الأولى. وأخرج النسائي الرواية الأولى.

372- Ömer b. el-Hattâb anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Altını gümüşle satmak ribâdır, ancak ikisinin de peşin olması müstesna. Buğdayı buğdayla satmak ribâdır, ancak ikisinin de peşin olması müstesna. Arpayı arpayla satmak ribâdır, ancak ikisinin de peşin olması müstesna. Hurmayı hurmayla satmak ribâdır, ancak ikisinin de peşin olması müstesna."[14]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette: "**Gümüşü gümüşle satmak ribâdır, ancak ikisinin de peşin olması müstesna. Altını altınla satmak ribâdır, ancak ikisinin de peşin olması müstesna**" diye geçmektedir.

Bu hadîs ,**Buhârî** ve **Müslim**'e aittir.

Buhârî ve **Muvatta**'da yer alan bir rivâyette de Mâlik b. Evs b. el-Hadesân el-Basrî[15] şunları söylemektedir:

"Ben yüz dinar bozdurmak istedim, Talha b. Ubeydullah beni yanına çağırdı, pazarlık edip anlaştıktan sonra onları benden aldı ve bu altınları elinde evirip çevirmeye başladı, sonra da;

"- Veznedarım Gâbe'den[16] gelinceye kadar bana müsaade ver" dedi. Bunları Ömer b. el-Hattâb da dinliyordu, hemen söze karıştı:

"- Vallahi karşılığını alıncaya kadar ondan ayrılmıyacaksın" dedi. Sonra da Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu söyledi:

---

14 **Buhârî**, Buyû, 54, 74, 76; **Müslim**, Müsâkât 15/79; **Muvatta**; Buyû, 17/38; **Ebû Davûd**. Buyû, 12/3348; **Tirmizî**, Buyû, 24/1243; **Nesaî**, Buyû, 42.

15 **Ebû Saîd, Mâlik b. Evs b. el-Hadesân en-Nasrî el-Medenî**: ö. 92/711. Sahabîliği ihtilaflıdır, tâbiîlerden olduğu rivâyeti daha sahîh kabul edilir. Medînelidir. **Kudüs** fethine katılmıştır. Edib ve fasih biriydi. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Muhammed b. el-Münkedir, Zührî ve Muhammed b. Amr b. Atâ rivâyet ettiler. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Medîne**'de vefat etti.

16 **Ğâbe**: **Medîne**'de, şehir halkının mallarının bulunduğu özel bir yerin adıdır.

"Altını gümüşle satmak ribâdır, ancak ikisi de peşin olursa müstesna..."

Sonra râvî hadîsi ilk rivâyetteki gibi tamamladı, ancak bu rivâyette hurmayı arpadan önce söyledi.

Müslim ve **Tirmizî**'ye âit bir başka rivâyette de Mâlik şöyle demiştir:

"Bir gün ben;

"- (Altınla) dirhem bozduracak var mı?" diyerek (bir topluluğa) geldim. Talha b. Ubeydullah, ki kendisi o sırada Ömer b. el-Hattâb'ın yanında idi;

"- Altınını bize ver, sonra hizmetçimiz geldiği zaman gel, sana gümüşünü verelim" dedi. Bunun üzerine Ömer hemen söze karıştı:

"- Hayır, vallahi böyle olmaz. Ya bunun gümüşünü peşin ödersin veya altınını geri verirsin, çünkü Rasulululah (as.); ***'Gümüşü altınla satmak ribâdır, ancak ikisi de peşin olursa müstesna'*** buyurdu" dedi. Sonra hadîsi ilk rivâyetteki gibi tamamladı.

Ebû Davud'un rivâyeti de ilk rivâyet gibidir.

Nesaî de ilk rivâyeti tahric etmiştir.

İZAH

Türkçemizde "**faiz**" olarak ifâde edilen "**ribâ**"nın manası ve hükmü konusuna daha önce temas edilmişti.[17] Burada faizin çeşitlerine ve illetine yer verilecektir. Zaten buradaki hadîsler de bu hususlara dairdir. Ancak müellif konuyu "**ribânın hükmü**" şeklinde başlıklandırdığı için, biz de o başlığı aynen almak durumunda kaldık. Burada açıklanacak hususlar ise, yukarıda da ifâde edildiği gibi, ribânın çeşitleri ve illetidir.

FAİZİN ÇEŞİTLERİ

Ribânın hangi maddelerle gerçekleştiğini ifâde eden hadîslerde altı çeşit maldan bahsedilmiştir. Bunlar, altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzdur. Bunlardan altın ile gümüş tartı ile mübadele edilen

---

[17] Bkz., 368 nolu hadîsin izâhı.

mallar, diğerleri ise ölçülerek mübâdele edilen mallar olarak kaydedilmiştir. Bu değişimler de ya peşin veya veresiye olmaktadır.

İşte bu altı maldan her biri kendi cinsi ile, meselâ altın altın ile, buğday buğday ile... değiştirilecekse, bunun peşin ve eşit olması gerekir. Aksi halde fâiz gerçekleşir. Örneğin, bir kimse on gramlık külçe altını yine on gramlık işlenmiş altın ile veresiye olarak değiştirecek olsa faizli muamele yapmış olur. Bu çeşit fâize vâde fâizi (**ribe'n-nesîe**) denir. Bunların değişimi peşin olmakla birlikte biri diğerinden fazla olursa, yine fâiz meydana gelmiş olur . Buna da fazlalık fâizi (**ribe'l-fadl**) denir.

Tartılan mallar kendi aralarında, ölçeklikler de kendi aralarında mübadele edilecekse, peşin olmaları şartıyla, birbirlerine eşit olmaları aranmaz. Örneğin, yüz kilo buğday yüz elli kilo arpa ile, on gram altın otuz gram gümüş ile peşin değiştirilebilir, veresiye değiştirilmez. Aksi halde, yine vâde fâizi meydana gelir. Yukarıdaki hadîslerde de bu çeşit fâizden bahsedilmiştir. Fazlalık fâizine ilişkin hadîsler ise bundan sonraki bahiste gelecektir.

Değiştirilen iki maldan biri tartılıklardan, diğeri ise ölçekle ölçülenlerden ise ne eşitlik ve ne de peşin olma şartı vardır. Bunlar arasında fâiz cereyan etmez. Meselâ, altınla buğday değiştirilecekse ne eşit olması, ne de peşin olması aranır, bunlar istenildiği gibi alınıp verilebilir.

FAİZİN İLLETİ

Fâiz, sadece yukarıda ismi geçen altı maddeye münhasır değildir.[18] Onlarla aynı vasfı taşıyan diğer maddeler için de fâiz söz konusudur. İşte bu vasfa biz "**İllet**" diyoruz. Yani illet, iki malın değişiminde fâizin gerçekleşip gerçekleşmediğini belirleyen ölçü olmaktadır.

Müctehidler, fâizin illetini belirlemede farklı düşünmüşlerdir: **Hanefîler**'e göre illet, cins ve ölçüdür. Ölçüden maksat, malı mal ile değiştirirken aynı ölçü birimi ile ölçmektir. Meselâ, altın ve gümüş

[18] Zâhiriye mezhebi aksi görüştedir.

tartı ile değişilir. Arapçada tartılan şeye **mevzûn** veya **veznî** denir. Buğday, arpa vb. de ölçek ile ölçülerek mübâdele edilirdi, bunlara da **mekîl** veya **keylî** denir. İşte hem cinsleri, hem de tartı ile tartmak veya ölçü ile ölçmek bakımından ölçü birimleri aynı olan bütün maddelerin (meselâ; demirle demirin, bakırla bakırın, pirinçle pirincin, mısırla mısırın) birbirleriyle mübâdelelerinde hem peşinlik ve hem de eşitlik aranır. Bu vasıflardan biri farklı olan, meselâ; aynı cinsten olmakla birlikte aynı ölçü birimine tabi olmayan kumaş, koyun, kılıç, gibi; veya aynı ölçü birimine tabi olmakla birlikte cinsleri farklı bulunan, meselâ; buğday, arpa, pirinç, mercimek gibi maddelerin birbiriyle değişiminde sadece peşinlik aranır, eşit olmaları şart değildir. Para ile buğday, elma ile arpa gibi hem cinsleri ve hem de ölçü birimleri farklı olan şeylerin mübâdelesinde ise ne peşinlik ve ne de eşitlik aranır. Bunların, veresiye ve farklı ölçülerde mübâdelesi serbest olup, bunun fâizle alâkası yoktur.

Şâfiîler'e göre fâizin illeti buğday, arpa, hurma ve tuzda yiyecek olmaları; altın ve gümüşte ise bedel (semen) olmalarıdır. Bunlara göre, aynı cinsten iki yiyecek birbiriyle mübâdele edilirse, bunun peşin ve eşit olması gerekir. Aynı cinsten iki semen de böyledir. Buradaki görüş ayrılığı bu hadisin farklı şekilde yorumlanmasından doğmuştur.[19]

٣٧٣- (خ م ط ت س ـــ *أبو سعيد الخدري* رضي الله عنه) قال: كُنَّا نُرْزَقُ تمر الجمع على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو الخَلْطُ من التَّمْر فكُنَّا نَبيعُ صاعَيْنِ بِصاعٍ فبلغ ذلك رسولَ الله صلى الله عليه وسلم فقال «**لا صاعين تمرًا بصاع ولا صاعين حنطةً بصاع ولا درهمًا بدرهمين**»

وفي رواية قال : جاء بلال إلى النبي صلى الله عليه وسلم بتَمْرٍ بَرْنيٍّ ، فقال له النبي صلى الله عليه وسلم: «**مِنْ أينَ هذا؟**» فقال بلال : كان عندنا تمر رَديءٌ ، فبعتُ منه صاعين بصاع لِـمَطْعَمِ النبي صلى الله عليه وسلم فقال النبي صلى الله عليه وسلم عِنْدَ ذلك: «**أوَّهْ عَيْنُ**

---

19 **Karaman**, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, II, 207-215; *Anahatlarıyla İslâm Hukuku*, III, 296-298.

الرِّبَا عين الربا لا تفعل ولكن إذا أردتَ أن تشتريَ فبِعِ التمر بيعًا آخر ثم اشترِ به». هذه رواية البخاري ومسلم.

ولمسلم عن أبي نَضْرَةَ قال: سألت ابنَ عمر وابنَ عباسٍ عن الصَّرْف ؟ فلم يريا به بأسًا ، فإني لَقَاعدٌ عند أبي سعيد الخدري ، فسألتُهُ عن الصرف ؟ فقال : ما زاد فهو رِبًا ، فأنكَرْتُ ذلك لقولهما ، فقال : لا أحَدِّثُكَ إلا ما سمعتُ من رسول الله صلى الله عليه وسلم ، جاءه صاحبُ نَخْلَة بصاعٍ مِنْ تَمرٍ طيِّبٍ ، وكان تَمرُ النبي صلى الله عليه وسلم هذا اللَّوْنَ ، فقال له النبي صلى الله عليه وسلم: « **أنَّى لَكَ هذا ؟**» قال : انطلقْتُ بصاعَيْنِ فاشتَرَيْتُ به هذا الصاع ، فإنَّ سعر هذا في السوق كذا، وسعرَ هذا كذا ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **وَيْلَكَ ، أرْبَيْتَ ، إذا أرَدْتَ ذلك : فبعْ تَمرَكَ بسلعة، ثم اشتر بسلْعَتِكَ أيَّ تمرٍ شئْتَ**» ، قال أبو سعيد : فالتَّمرُ بالتَّمر. أحَقُّ أن يكُونَ رِبًا ، أم الفضَّةُ بالفضَّة ؟ قال : فأتيتُ ابنَ عمر بعدُ ، فنهاني ، ولم آت ابنَ عبَّاسٍ ، قال: فَحَدَّثني أبو الصَّهْباء: أنَّه سأل ابنَ عباس عنه بمكَّة ، فكَرِهَهُ.

ولمسلم من رواية أخرى عن أبي نَضْرَةَ قال : سألت ابن عباس عن الصرف ، فقال : أيدًا بيد؟ فقلت : نعم ، قال : لا بأسَ ، فأخبرتُ أبا سعيد فقلت : إني سألتُ ابن عباس عن الصرف ؟ فقال : أيدًا بيد ؟ قلتُ : نعم ، قال : فلا بأس به ، قال : أوَ قال ذلك ؟ إنا سنكتب إليه فلا يُفتيكُمُوهُ، قال : فوَالله لقد جاء بعض فتيان رسول الله صلى الله عليه وسلم بتمر فأنكره ، قال: كأنهَ هذا ليس من تمر أرضنا» ، أو في تمرنا ، العامَ بعضُ الشيء ، فأخذتُ هذا وزدْتُ بعضَ الزيادة ، فقال: «**أضْعَفْتَ، أرْبَيْتَ، لا تقرَبَنَّ هذا ، إذا رَابَكَ من تمرِكَ شيءٌ فَبِعْه ، ثم اشْتَرِ الذي تُريدُ من التمر**».

وفي رواية للبخاري ومسلم عن أبي سعيد موقوفًا : الدينار بالدينار ، والدرهم بالدرهم. زاد في أخرى : مثلاً بمثل ، من زادَ أو ازْدَادَ فقد أربَى.

قال راويه : فقلتُ له: فإن ابن عباس لا يقوله فقال أبو سعيد: سألْتُه: فقلتُ: سَمِعتَهُ من النبي صلى الله عليه وسلم أو وجدته في كتاب الله؟ قال: كل ذلك لا أقول وأنتم أعلم

برسول الله صلى الله عليه وسلم مني ولكن أخبرني أسامةُ بن زيد: أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**لا ربا إلا في النَّسيئة**».

وفي أخرى لمسلم : أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : « **لا تَبيعُوا الذَّهبَ بالذَّهَبِ ، ولا الورقَ بالورقِ ، إلا وزنًا بوَزْنٍ ، مِثلاً بمثل ، سواءً بسواء** ».

وفي أخرى له وللبخاري والموطأ: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: « **لا تبيعوا الذهب بالذهب ، إلا مثلاً بمثل، ولا تُشِفُّوا بَعْضَهَا على بعض ، ولا تَبيعوا الوَرِقَ بالوَرِق ، إلا مِثْلاً بمثل ، ولا تُشِفُّوا بعضَها على بعض ، ولا تبيعوا منها غائبًا بِنَاجِزٍ** ». زاد في رواية للبخاري: إلا يَدًا بيد.

وفي أخرى للبخاري عن ابن عمر رضي الله عنهما أنه لَقيَ أبا سعيد ، فقال: يا أبا سعيد ، ما هذا الذي تُحَدِّثُ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ فقال أبو سعيد : في الصرف ، سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **الذهب بالذهب مثلاً بمثل ، والورق بالورق مثلاً بمثل**».

وفي أخرى لمسلم قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**الذهب بالذهب، والفضة بالفضة، والبُرُّ بالبر ، والشعير بالشعير، والتمر بالتمر، والملح بالملح ، مِثْلاً بمثل ، يدًا بيد ، فمن زاد أو استزاد فقد أربى ، الآخذُ والمُعْطي فيه سواء**».

وفي رواية الترمذي : قال نافع : انطلقتُ أنا وابنُ عمر إلى أبي سعيد ، فحدَّثَنا أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال - سَمِعَتْهُ أذناي هاتان يقول - : «**لا تبيعوا الذهب بالذهب، إلا مِثْلاً بمثل، والفضة بالفضة، إلا مثلاً بمثل، لا تُشِفُّوا بعضَه على بعض ، ولا تبيعوا منه غائبًا بناجز**».

وأخرج النسائي الرواية الأولى والثانية ، وأخرج رواية مسلم المفردَة والتي بعدها ، وله روايات أخرى نحو ذلك. وأخرج قول أبي سعيد لابن عباس.

373- Ebû Saîd el-Hudrî anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) zamanında bize, muhtelif cins kuru hurmanın karışımından oluşan toplama hurma verilirdi. Biz de bunun iki

ölçeğini bir ölçek (iyi) hurma karşılığında satardık. Bu durum Rasûlullah'a (as.) ulaşınca şöyle buyurdu:

"Bir ölçek hurmaya iki ölçek hurma, bir ölçek buğdaya iki ölçek buğday ve iki dirheme bir dirhem olmaz." [20]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de Ebû Saîd şöyle demiştir:

"Bilâl, Hz. Peygamber'e (iyi cins bir hurma olan) Bern hurması getirmişti. Rasûlullah (as.);

"- Bu nereden?" diye sordu. Bilâl;

"- Bizde âdi hurma vardı. Allah Rasûlü'nün (as.) yemesi için ondan iki ölçek vererek bundan bir ölçek satın aldım" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"- Eyvah, bu faizin tâ kendisî, tâ kendisidir!.. Sakın öyle yapma! (İyi hurma) **satın almak istediğin zaman, elindekini ayrıca sat, sonra onun parasıyla iyi hurmayı satın al!"** buyurdu.

Bu rivâyetler, **Buharî** ve **Müslîm**'indir.

Müslim'in, **Ebû Nadra**'dan[21] rivâyeti de şöyledir:

"**İbn Ömer** ve İbn Abbas'a sarfı (n hükmünü) sormuştum, bunda bir sakınca görmediler. Bir gün Ebû Saîd el-Hudrî'nin yanında otururken sarfın hükmünü ona da sordum:

"- Fazlalık ribâdır" dedi. İbn Ömer ve İbn Abbas'ın sözlerinden dolayı ben bunu kabul etmedim. Ebû Saîd dedi ki:

"- Ben sana ancak Rasûlullah'tan (as.) duyduğumu söylüyorum. Bir gün, hurmalığı bulunan biri, kendisine bir ölçek iyi hurma getirmişti. Rasûlullah'ın (as.) hurması da bu çeşittendi. Rasûlullah (as.) ona:

---

20 **Buhârî**, Buyû, 20, 78, 79; **Müslim**, Müsâkât, 18/96-99; **Muvatta**, Buyû, 16/29-32; **Tirmizî**, Buyû, 24/1241; **Nesaî**, Buyû, 41.

21 **Ebû Nadra, el-Münzir b. Mâlik el-Abdî el-Avfî el-Basrî:** ö. 108/721. Basralı tâbiîlerdendir. İbn Ömer, Ebû Hureyre ve İbn Abbas'ı dinledi. Kendisinden Humeyd et-Tavîl, Katâde ve Davud **b.** Ebî Hind rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Hayatının sonuna doğru felç olmuş, bu yüzden hafızası bozulmuştu. **Basra**'da vefat etti, cenazesini Hasan el-Basrî kıldırdı.

"**- Bunu nereden aldın?**" diye sordu. Adam;

"- İki ölçek hurma götürdüm, onunla bu bir ölçeği satın aldım, çünkü pazarda bunun fiyatı şu kadara, onun fiyatı bu kadaradır" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"**- Yazık sana! Fâizli muamele yaptın. Bir daha böyle bir şey yapmak istediğin zaman, kendi hurmanı bir mal mukabilinde sat, sonra o kendi malınla dilediğin hurmayı satın al!**" buyurdu.

Ebû Saîd sözlerine şöyle bir soru ile devam etti:

"- Hurma karşılığında hurma satmak mı ribâ olmaya daha lâyıktır, yoksa gümüş karşılığında gümüş satmak mı?"

Ebû Nadre der ki:

"Bundan sonra İbn Ömer'e geldim, beni bundan nehyetti. İbn Abbas'a gitmedim. Ebû's-Sahbâ'nın[22] bana anlattığına göre, kendisi bu meseleyi Mekke'de İbn Abbas'a sormuş, o da bunu kerih görmüş."

Yine **Müslim**'in yaptığı bir başka rivâyette de Ebû'n-Nadra şöyle demiştir:

"İbn Abbas'a sarfın hükmünü sormuştum;

"- Peşin mi?" dedi.

"- Evet" dedim.

"- Öyleyse onda bir sakınca yoktur" dedi. Sonra bunu Ebû Saîd'e anlattım, dedim ki:

"İbn Abbas'a sarfın hükmünü sormuştum. Bana;

"- Peşin mi?" diye sordu. Ben;

"- Evet" deyince;

"- Öyleyse onda bir sakınca yoktur" dedi.

Bunun üzerine Ebû Saîd;

"- Gerçekten o bunu söyledi mi? Eğer öyleyse biz ona yazalım da, size bu fetvayı vermesin!" dedi ve sözlerine şöyle devam etti:

---

[22] **Ebû's-Sahbâ, Suheyb el-Bekrî el-Basrî**: Basralı tâbiîlerdendir. Aslen Medînelidir. Abdullah b. Abbas'ın âzâtlısıdır. Hz. Ali, Abdullah b. Mes'ûd ve İbn Abbas'ı dinledi. Kendisinden Tavus, Ebû Nadra ve Saîd b. Cübeyr rivâyet etti. **İbn Hibbân** onu *Sikat*'ına almış, **Ebû Zur'a** da sika olduğunu söylemiştir. Ancak **Nesaî**'ye göre zayıftır. Hadîsi **Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

"Vallahi, Rasûlullah'ın (as.) hizmetçilerinden biri bir gün kendisine kuru hurma getirmişti. Hz. Peygamber onu yadırgadı ve;

"- Galiba bu bizim toprağın hurmasından değil" dedi. Hizmetçi;

"- Bu sene bizim toprağın hurmasına –veya bizim hurmaya- bir şeyler oldu. Bunu aldım, biraz da fazla verdim" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"- Fazla verdin, fâizli muamele yaptın. Sakın buna yanaşma! Şayet hurman hoşuna gitmezse onu sat, sonra istediğin hurmayı satın al!" buyurdu."

Buhârî ve **Müslim**'in Ebû Sa'îd'den mevkûf olarak yaptıkları diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Dinar dinar karşılığında, dirhem de dirhem[23] karşılığında satılır."

Başka bir rivâyette bu ifâdeye şu ilâve yapılmıştır:

"Eşit şekilde satılır. Kim fazla verir veya alırsa fâizli muamele yapmış olur."

Hadîsi rivâyet eden râvî der ki:

"Ben Ebû Saîd'e;

"- Ama İbn Abbas böyle demiyor" dedim. Ebû Saîd dedi ki:

"- Ben bunu İbn Abbas'a sordum: *'Bunu Rasûlullah'tan (as.) mı işittin, yoksa Allah'ın kitabında mı buldun?'* dedim." İbn Abbas şöyle cevap verdi:

"- Bütün bunları ben söylemiyorum. Siz Rasûlullah'ı (as.) benden daha iyi bilirsiniz, ancak Üsâme b. Zeyd, bana Rasûlullah'ın; **'riba ancak veresiye olandadır** (nesîededir)' buyurduğunu" haber verdi."

Müslim'in bir başka rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Aynı ağırlıkta, aynı ölçüde (misli misline) **ve birbirine tamamen eşit olmadıkça altını altınla, gümüşü de gümüşle satmayın!"**

---

[23] Dinâr altın para, dirhem ise gümüş paradır.

Yine **Müslim, Buhârî** ve **Muvatta'**da yer alan başka bir rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Birbirine eşit olmadıkça altını altınla satmayın! Bunların birini diğerinden fazla yapmayın! Yine birbirine eşit olmadıkça gümüşü gümüşle satmayın! Bunların birini diğerinden fazla yapmayın! Bunlardan birini peşin, diğerini veresiye olarak da satmayın!"

Buhârî'nin bir rivâyetinde; "**ikisi de peşin olmadıkça**" şeklinde bir ilâve bulunmaktadır.

Yine **Buhârî**'nin, bir başka rivâyetine göre; "İbn Ömer bir gün Ebû Saîd'le karşılaşmış ve;

"- Ey Ebû Saîd; senin Rasûlullah'tan (as.) rivâyet ettiğin (sarf konusundaki) hadîs nedir?" diye sormuş. Ebû Saîd de;

"- Sarf konusunda Rasûlullah'ın (as.); ***'Altınla altın eşit olarak, gümüş ile gümüş de eşit olarak değiştirilir'*** buyurduğunu işittim" şeklinde cevap vermiştir.

Müslim'e âit diğer bir rivâyette de Ebû Saîd şunları söylemiştir:

"Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Altın ile altın, gümüş ile gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma, tuz ile tuz aynı ölçüde (misli misline) **ve peşin satılacaktır. Kim fazla verir veya fazla alırsa faizcilik yapmış olur. Bu konuda alan ve veren eşittirler."**

Tirmizî'ye âit bir rivâyette de **Nâfi'** şöyle demiştir:

"İbn Ömer ile birlikte Ebû Saîd'e gitmiştik. Bize, Rasûlullah'tan (as.) bizzat iki kulağı ile işittiğini söylediği şu hadîsi rivâyet etti:

"Birbirine eşit (misli misline) **olmadıkça altını altın ile ve yine birbirine eşit olmadıkça gümüşü gümüş ile satmayın! Bunlardan birini diğerinden fazla yapmayın ve bunlardan birini peşin diğerini veresiye olarak da satmayın!"**

İlk ve ikinci rivâyet ile **Müslim**'in münferit rivâyetini ve ondan sonraki rivâyeti **Nesaî** de tahric etmiştir.

Nesaî'nin buna benzer başka rivâyetleri daha vardır. Ayrıca o, Ebû Saîd'e ait olan sözü, İbn Abbas'ın sözü olarak da nakletmiştir.

İZAH

Bu hadîsler, aralarında ribâ cereyan eden malların birbiri karşılığında satılması durumunda kalite farkının dikkate alınmayacağına delil teşkil etmektedir. Binâenaleyh, meselâ yüksek kaliteli bir buğdayla düşük kaliteli bir buğdayın değiştirilmesi esnasında aralarındaki kalite farkını dikkate alarak farklı miktarlarda almak veya vermek câiz değildir. Bu da fâizli muameledir.

Bu kısa hatırlatmadan sonra burada daha önceki izâhlarda yer almayan bazı hususlara temas edelim:

SARF

Lügatte bozmak, değiştirmek anlamına gelir. Terim olarak karşılığı ise, değer ölçüsü olarak yaratılmış olan şeyleri birbiriyle satmak demektir. Altını altınla veya gümüşle, gümüşü de gümüşle veya altınla satmak gibi. Türkçede buna "**akçe bozma**" denir. Daha önce de geçtiği üzere bu, usûlü dairesinde yapılırsa câizdir. Ancak, sarfı yapılacak şeylerin aynı cinsten olması durumunda, eşit miktarda olmalarına dikkat etmek gerekir. Aksi halde fazlalık fâizi (ribe'l-fazl) gerçekleşmiş olur ki, bu da haramdır. Ancak, **Müslim**'in **Ebû Nadra**'dan yaptığı rivâyetten anlaşıldığına göre **İbn Ömer** ve **İbn Abbas** önceleri bunda bir sakınca görmemişler ve aynı cinsten olsa bile peşin olarak alınıp satılan şeylerde ribâ meydana gelmeyeceğine kail olmuşlardır. Bu görüşün dayanağı ise, **Üsâme b. Zeyd**'den rivâyet edilen; **"Fâiz ancak veresiye olandadır** (nesîededir)" hadîsidir. Ancak yukarıda geçtiği üzere, **Ebû Saîd el-Hudrî'**nin rivâyet ettiği hadîs kendilerine ulaşınca **İbn Ömer** ve **İbn Abbas** bu görüşlerini terk etmişlerdir.

Bazı âlimler, **Üsâme**'den rivâyet olunan **"fâiz ancak veresiye olandadır"** hadîsinin, bu konudaki diğer hadîslerle neshedildiğini; müslümanların, bu hadîsin zâhiri ile amel etmemek konusunda icmâ etmelerinin de bu neshin delili sayıldığını söylemişlerdir.

Diğer bir kısım âlimler ise, bu hadîsi çeşitli şekillerde te'vîl etmişlerdir. Buna göre;

1- Bu hadîsle, "asıl fâiz, en büyük fâiz veresiye olandadır" denmek istenmiştir.

2- Bu hadîs, aralarında ribâ cereyan etmeyen mallar hakkında vârit olmuştur. Meselâ; borcu, borç karşılığında veresiye olarak satmak gibi.

3- Bu hadîs, cinsleri değişik olan ribevî mallar hakkında vârit olmuştur. Altın karşılığında gümüşü, gümüş karşılığında altını satmak gibi. Malum olduğu üzere bunlarda fazlalık açısından fâiz söz konusu değildir. Peşin olmak kaydıyla fazla verilip alınabilir.

4- Bu hadîs müphemdir. Diğer hadîsler bunu açıklamışlardır. Binâenaleyh, açıklayan nassla amel etmek gereklidir.[24]

٣٧٤- (خ م ط س ـــ *أبو سعيد وأبو هريرة* رضي الله عنهما) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم استَعْمَلَ على خَيْبَرَ، فجاءهم بتمر جَنيبٍ ، فقال : « **أكُلُّ تمر خَيْبَر هكذا ؟**» قال: إنا لنأخذُ الصاعَ بالصاعين، والصاعين بالثلاث، قال: «**لا تفعل: بِع الْجَمع بالدراهم ثم ابْتَعْ بالدراهمِ جَنِيبًا**» وقال في الميزان مثل ذلك. هذه رواية البخاري ومسلم والموطأ والنسائي.

374- Ebû Sa'îd ve Ebû Hureyre naklediyorlar:

"Rasûlullah (as.), birisini (Sevâd b. Ğaziyye'yi) Hayber'e tahsildar olarak göndermiş, o da kendilerine iyi cins hurma getirmişti... Hz. Peygamber;

"- **Hayber'in bütün hurmaları böyle midir?**" diye sordu. Adam;

"- (Hayır!) Biz bunun bir ölçeğini iki ölçek (kalitesiz hurma) karşılığında, iki ölçeğini üç ölçek karşılığında alıyoruz" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.);

"- **Böyle yapma! Toplama** (karışık) **hurmayı para karşılığında sat, sonra da yine para ile iyi hurmayı satın al!**" dedi ve tartılarak alınıp satılanlar hakkında da aynı şeyi söyledi.[25]

---

24 Bkz., **Nevevî**, XI, 23-25; **Şevkânî**, V, 203-204; **Bilmen**, *Kamus*, VI, 8, 91; **Karaman**, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, II, 208.

25 **Buhârî**, Buyû, 89; Vekâlet, 3; İ'tisâm, 20; **Müslim** Müsâkât, 18/94; **Muvatta** Buyû, 12/21; **Nesaî**, Buyû, 41.

٣٧٥- (ط ـ عطاء بن يسار رحمه الله) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم :
«التمر بالتمر مثلاً بمثل» فقيل له : إنَّ عَامِلَكَ على خَيْبَر يأخذ الصاعَ بالصاعين ، فقال
رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « ادْعُوه لي » ، فَدُعِيَ له ، فقال له رسول الله صلى الله
عليه وسلم : « أتأخذُ الصاعَ بالصاعين؟» فقال: يا رسول الله ، لا يبيعونني الجنيب بالجمْع
صاعًا بصاع، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «بع الجمع بالدراهم ، ثم ابتعْ بالدراهم
جنيبًا ». أخرجه الموطأ.

375- Atâ b. Yesâr[26] anlatıyor:

"Rasûlullah (as.);

"Hurma hurma ile eşit olarak (misli misline) **satılır"** buyurunca, kendisine;

"- Yâ Rasûlallah (as.), Hayber'deki tahsildarınız bir ölçeği iki ölçek karşılığında alıyor" denildi. Hz. Peygamber;

"- Onu bana çağırın!" buyurdu. Çağırdılar. Aralarında şu konuşma geçti.

"- Bir ölçek (hurmayı) **iki ölçek** (hurma) **karşığında mı alıyorsun ?"**

"- Ya Rasûlallah (as.), bana iyi cins hurmayı, toplama hurma karşığında eşit olarak satmıyorlar."

"- O halde toplama hurmayı para ile sat, sonra da bu para ile iyi cins hurma al!"[27]

٣٧٦- (س ـ أبو صالح رحمه الله) أنَّ رجلاً من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم
قال: يا رسول الله : إنا لا نجد الصَّيْحَانيَّ ولا العذْقَ بجمع التمر ، حتى نزيدهم ، فقال رسولُ
الله صلى الله عليه وسلم : « بعهُ بالورق ، ثم اشتر بذلك ». أخرجه النسائي.

---

[26] **Ebû Muhammed, Atâ b. Yesâr el-Hilâlî el-Medenî:** ö. 103/721. Hz. Peygamber'in zevcesi Meymûne'nin âzâdlısıdır. Medînelidir. Meşhur tâbiûn âlimlerindendir. Muhaddis, hâfız, fakîh, âbid ve zâhiddi. Sika olduğunda ittifak vardır. **İskenderiye**'de öldüğü rivâyet edilir.

[27] **Muvatta**; Buyû, 12/20.

376- Ebû Salih[28] anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) ashâbından bir adam;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; fazla vermedikçe toplama hurma karşılığında iyi cins hurma bulamıyoruz" dedi. Hz. Peygamber;

"- **Onu para ile sat, sonra da bu para ile** (iyisini) **satın al!**" buyurdu.[29]

٣٧٧- (م ط س ـ *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «الذهب بالذهب وَزْنًا بوزن ، مثلاً بمثل ، والفضة بالفضة وَزْنًا بوزن ، مثلاً بمثل ، فَمَنْ زاد أو اسْتَزَادَ فهو ربًا ».

وفي رواية قال : « الدينار بالدينار لا فَضْلَ بينهما ، والدرهم بالدرهم لا فضل بينهما ».

وفي أخرى قال : « التمر بالتمر ، والحنطة بالحنطة ، والشعير بالشعير ، والملح بالملح، مثلاً بمثل ، يدًا بيد ، فمن زاد أو استزاد فقد أربَى ، إلا ما اختلفت ألوانه ».

أخرجه مسلم. وفي رواية الموطأ قال: «الدينار بالدينار، والدرهم بالدرهم ، لا فضل بينهما». وأخرج النسائي الرواية الأولى. ورواية الموطأ.

377- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Altın altın ile aynı ağırlıkta, eşit olarak (misli misline), gümüş gümüş ile aynı ağırlıkta, eşit olarak (misli misline) satılır. Kim fazla verir veya alırsa bu (yaptığı) ribâdır.[30]

---

[28] **Ebû Salih, Zekvân es-Semmân ez-Zeyyât el-Medenî**: ö. 101/719. Medîneli tâbiûn ulemasındandır. Cüveyriye bint el-Ğatafânî'nin âzâdlısıdır. Hz. Osman'ın evine yapılan kuşatmaya şahit olmuştur. Ebû Hureyre, Sa'd b. Ebî Vakkas ve Ebû'd-Derdâ'dan rivâyette bulunur. Kendisinden Atâ b. Ebî Rebâh, Abdullah b. Dînâr ve Recâ b. Hayve rivâyet etti. Bir müddet **Kûfe**'de oturdu, **Kûfe**'ye zeytin sevk ederdi. Çok hadîs rivâyet etmiştir. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Hadîs hafizlarındandır, huccettir. **Medîne**'de vefat etti.

[29] **Nesaî**, Buyû, 40.

[30] **Müslim**, Müsâkât, 15/83-85; **Muvatta**, Buyû, 16/29; **Nesaî**, Buyû, 45, 46.

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette; "**Dinar** (altın) **dinar karşılığında satılırsa aralarında fazlalık söz konusu olamaz. Dirhem** (gümüş) **de dirhem karşılığında satılırsa aralarında fazlalık söz konusu olamaz"** diye geçmektedir.

Bir başka rivâyette de Hz. Peygamber (as.) şöyle buyurmuştur: **"Hurma karşılığında hurma, buğday karşılığında buğday, arpa karşılığında arpa, tuz karşılığında tuz eşit** (misli misline) **ve peşin olarak satılır. Her kim fazla verir veya alırsa fâizcilik yapmış olur. Ancak cinsleri değişik olursa bu müstesna** (bunda sakınca yoktur.)"

Bunları **Müslim** tahrîc etmiştir.

Muvatta'ya âit rivâyette ise; "**Dinar** (altın) **dinar karşılığında, dirhem** (gümüş) **de dirhem karşılığında satılırsa aralarında fazlalık söz konusu olamaz"** buyurulmuştur.

İlk rivâyet ile **Muvatta**'nın rivâyetini **Nesaî** de tahric etmiştir.

٣٧٨- (م ت د س ـــ ***عبادة بن الصامت*** رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: **«الذهب بالذهب والفضة بالفضة والبُرُّ بالبُرِّ والشعير بالشعير والتمر بالتمر والملح بالملح. مِثْلاً بمثل سواءًا بسواءٍ، يدًا بيدٍ ، فإذا اختلفت هذه الأصناف فَبيعُوا كيف شئتُم – إذا كان يدًا بيد».**

وفي رواية أبي قلابة قال: كنتُ بالشام في حَلْقَةٍ فيها مسلمُ بنُ يَسَار، فجاء أبو الأشعث، فقالوا: أبو الأشعث، أبو الأشعث، فجلس ، فقلت له : حَدِّثْ أخانا حَديثَ عُبادةَ بن الصامت. فقال: نعم ، غَزَوْنا غَزاةً، وعلى الناس معاوية، فَغَنِمْنا غنائمَ كثيرة ، فكان فيما غَنِمْنا آنيةٌ من فِضَّة ، فأمر معاويةُ رجلاً أن يبيعَها في أعْطيات الناس ، فتسارع الناسُ في ذلك ، فبلغ عُبادةَ بن الصامت، فقام فقال : إني سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ينهى عن بيع الذهب بالذهب ، والفضة بالفضة ، والبر بالبر ، والشعير بالشعير ، والتمر بالتمر ، والملح بالملح ، إلا سواءًا بسواء ، عَينًا بعين ، فمن زاد أو ازداد فقد أربى ، فردَّ الناسُ ما أخذُوا، فبلغ ذلك معاويةَ ، فقام خطيبًا ، فقال: ألا ما بالُ رجالٍ يتحدَّثون عن رسول الله صلى الله عليه

وسلم أحاديث ، قد كنّا نشهده ونصحبُهُ ، فلم نسمعها منه ، فقام عبادة بن الصامت ، فأعاد القصة، وقال: لَنُحَدِّثَنَّ بما سمعنامن رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وإن كَرِهَ معاوية ، أو قال : وإن رَغِمَ ، و ما أبالي ألا أصحبَه في جُنده ليلةً سوداء. هذه رواية مسلم.

وفي رواية الترمذي: أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «**الذهب بالذهب، مثلاً بمثل، والفضة بالفضة مثلاً بمثل، والتمر بالتمر مثلاً بمثل، والبر بالبر مثلاً بمثل، والملح بالملح مثلاً بمثل، والشعير بالشعير مثلاً بمثل، فمن زاد أو ازداد فقد أربى، بيعوا الذهب بالفضة كيف شئتم يدًا بيد وبيعوا البُرَّ بالتمر كيف شئتم يدًا بيد وبيعوا الشعير بالتمر كيف شئتم يدًا بيد**».

وفي رواية أبي داود: أن النبي صلى الله عليه وسلم قال: «**الذهب بالذهب، تبرُها وعَيْنُها، والفضة بالفضة تبرها وعينها والبر بالبر مُدّين بمدين والشعير بالشعير مُدّين بمدين والتمر بالتمر مُدّين بمدين والملح بالملح مدين بمدين، فمن زاد أو ازداد فقد أربى**». وأخرج النسائي نحو روايات مسلم وأبي داود.

378- Ubâde b. es-Sâmit'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Altın ile altın, gümüş ile gümüş, buğday ile buğday, arpa ile arpa, hurma ile hurma, tuz ile tuz misli misline (aynı ölçüde) **eşit ve peşin olarak satılır. Bu sınıflar değişince istediğiniz gibi satın; yeter ki peşin olsun!"**[31]

RİVÂYETLER

Ebû Kılâbe[32] de rivâyetinde şunları anlatmaktadır:

---

[31] **Müslim**, Müsâkât, 15/80; **Ebû Davûd**, Buyû, 12/3348-50; **Tirmizî**, Buyû, 23/1240; **Nesaî**, Buyû, 43-44.

[32] **Ebû Kılâbe, Abdullah b. Zeyd b. Amr el-Cermî el-Ezdî el-Basrî:** ö. 106/724. Basralı meşhur tâbiûn ulemasından, güvenilir hadîs hafızlarındandır. Enes b. Malik, Hz. Âişe ve İbn Ömer'i dinledi. Kendisinden Yahya b. Ebî Kesîr, Eyyub es-Sahtiyânî ve Halid el-Hazzâ rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Muaddis, fakîh, âbid

"Şam'da, Müslim b. Yesâr'ın[33] da katıldığı bir mecliste bulunuyordum. Bu sırada Ebû'l-Eş'as[34] geldi. Cemâat;

"- Ebû'l-Eş'as geldi, Ebû'l-Eş'as!" dediler. (Ebû'l-Eş'as geçip) oturdu. Ben, kendisine;

"- Ey kadeşimiz, bize Ubâde b. es-Sâmit'in hadîsini naklet!" dedim.

"- Olur" dedi ve şunları söyledi:

"Bir gazaya çıkmıştık, ordunun başında Muâviye[35] bulunuyordu. Pek çok ganimet elde ettik. Aldığımız ganimetler arasında bir gümüş

---

ve zâhid bir şahsiyetti. Kendisine **Basra** kadılığı teklif edilmiş, ama kabul etmemişti. Israrlar karşısında **Basra**'dan kaçtı, önce **Yemâme**'ye, arkasından da **Şam** civarındaki **Dâriyâ**'ya yerleşti. Yine ısrarlar devam edince halifeden yardım isteyerek bu sıkıntıdan kurtuldu. Vefatına yakın gözlerini kaybetti ve felç oldu; ama asla şikâyetlenmeden şükre ve hamde devam etti. Ölmeden önce vücuduna felç vurmuş; eli-ayağı tutmaz, gözleri de görmez olmuştu. Buna rağmen şükreder, Allah'a hamdederdi. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Dâriyâ**'da vefat etti.

[33] **Ebû Abdullah, Müslim b. Yesâr el-Emevî el-Basrî el-Mekkî**: ö. 100/718. Basralı tâbiîlerdendir. Benû Ümeyye'nin âzâdlısıdır. Abdullah b. Abbas, İbn Ömer ve Ebû'l-Eş'as es-San'ânî'den rivâyette bulunur. Kendisinden Ebû Kılâbe, Muhammed b. Sîrîn ve Sabit el-Bünânî rivâyet etti. Hadîsleri **Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. Sika, fakîh, âbid ve zâhid bir şahsiyetti.

[34] **Ebû'l-Eş'as, Şerâhîl b. Edde (Âde) es-San'ânî eş-Şâmî**: Şamlı tâbiîlerdendir. Ebû Hureyre, Ubâde b. Sâmit ve Sevbân'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Ebû Kılâbe, Müslim b. Yesâr ve Hassân b. Atıyye rivâyet eder. Rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Suriye** fethine katılmıştı. **Şam**'da ikamet etti. Sikadır. Yaşadığı dönemde **Şam**'ın büyük âlimlerindendi.

[35] **Ebû Abdurrahman Muâviye b. Ebî Süfyan (Sahr) b. Harb el-Kuraşî el-Emevî:** ö. 60/680. Sahabîdir. Babası Ebû Süfyan, müslümanlara karşı savaşan Mekkeli müşriklerin reisi idi. Kendisi ve babası, **Mekke** fethinde İslâm'a girdiler. Muâviye, Hz. Ömer döneminde başlayan **Şam** valiliğinde yirmi yıl kaldı. Sonra Hz. Hasan'dan hilâfeti devralarak yirmi yıl da Halife olarak görev yaptı. Emevî hanedanının kurucusudur. Son derece zeki, akıllı, müdebbir biriydi. İnsan idaresini iyi bilen bir siyasetçiydi. Hz. Peygamber'den 163 hadîs rivâyet etti. Kendisinden Kays b. Ebî Hâzim, Ebû İdris el-Havlânî ve Saîd b. el-Müseyyeb rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Şam**'da vefat etti. Ölürken; **"keşke adı-sanı bilinmeyen biri olsaydım ve bu işlerle hiç uğraşmasaydım!"**

kap da bulunuyordu. Muâviye bir adama, bu kabı halka ayrılan hisseler arasında satmasını emretti. Halk buna çok rağbet gösterdi. Neticede bunu Ubâde b. es-Sâmit duydu, ayağa kalktı ve şunları söyledi:

"- Ben, Rasullah'ın (as.) altın ile altını, gümüş ile gümüşü, buğday ile buğdayı, arpa ile arpayı, hurma ile hurmayı, tuz ile tuzu satmayı yasakladığını işittim. Ancak, eşit ve peşin olarak satılırsa o müstesna. Her kim fazla verir veya alırsa fâizcilik yapmış olur."

Bunun üzerine halk, aldıklarını geri verdiler. Durum Muâviye'ye intikal etti. Muâviye konuşmak üzere ayağa kalktı ve;

"- Hayret! Bazı kimselere ne oluyor ki, Rasûlullah'tan (as.) bir takım hadîsler rivâyet ediyorlar? Biz de O'nu görüyor ve sohbetinde bulunuyorduk, ama bunları O'ndan işitmedik" dedi. Bunun üzerine Ubâde b. es-Sâmit ayağa kalktı, hâdiseyi tekrarladı ve şöyle dedi:

"Muâviye hoşlanmasa da –veya istemese de- biz Rasûlullah'tan (as.) işittiklerimizi söyliyeceğiz. Ordusu arasında bir karanlık gece bile kendisi ile beraber bulunmamış olsam da aldırmam (netice değişmez)!"

Bu rivâyet, **Müslim**'e aittir.

Tirmizî'ye âit bir rivâyette de Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Altın, altın ile eşit olarak (misli misline); **gümüş, gümüş ile eşit olarak; hurma, hurma ile eşit olarak; buğday, buğday ile eşit olarak; tuz, tuz ile eşit olarak; arpa da, arpa ile eşit olarak satılır. Kim fazla verir veya alırsa fâizcilik yapmış olur. Ama peşin olmak kaydıyla gümüş karşılığında altını istediğiniz gibi satın. Yine peşin olmak şartıyla hurma karşılığında buğdayı istediğiniz gibi satın. Keza peşin olmak şartı ile hurma karşılığında arpayı dilediğiniz gibi satın!"**

Ebû Davud'a âit bir rivâyette ise Rasûlullah (as.) şunları söylemiştir:

---

diye hayıflanmış ve Hz. Peygamber'in kendisine hediye ettiği gömlekle defnedilmesini vasiyet etmişti.

"İster külçe olsun ister işlenmiş, altın (aynı miktar) **altınla; ister külçe olsun ister işlenmiş, gümüş** (aynı miktar) **gümüşle; buğday buğdayla iki ölçeğe karşılık iki ölçek olmak üzere; arpa arpa ile iki ölçeğe karşılık iki ölçek olmak üzere; hurma hurma ile iki ölçeğe karşılık iki ölçek olmak üzere; tuz tuz ile iki ölçeğe karşılık iki ölçek olmak üzere satılır. Kim fazla verir veya alırsa fâizcilik yapmış olur."**

Nesaî de, **Müslim** ve **Ebû Davud**'un rivâyetleri gibi tahric etmiştir.

٣٧٩- (خ م س — **أبو المنهال** رحمه الله) قال : سألت زيد بن أرقم ، والبراءَ بنَ عازب عن الصَّرْف ، فكل واحد منهما يقول : هذا خير منِّي ، وكلاهما يقول : نهى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عن بيع الذهب بالورق دَيْنًا.

وفي رواية قال أبو المنهال : باعَ شَرِيكٌ لي ورقًا بنسيئة إلى الموسم أو إلى الحج ، فجاءَ إليَّ، فأخبرني ، فَقُلْتُ : هذا أمْرٌ لا يصلُح ، قال : قد بعتُه في السوق ، فلم يُنْكِرْ ذلك عليَّ أحدٌ ، قال : فائت البراءَ بن عازب ، فأتيتُه ، فسألته ، فقال : قدمَ النبي صلى الله عليه وسلم ، ونحن نبيع هذا البيعَ، فقال : « **ما كان يدًا بيد فلا بأسَ به ، وما كان نَسيئةً فهو ربًا ، وائت زيد بن أرقم ، فإنه أعظمُ تجارةً مني ، فأتيته فسألته ، فقال مثل ذلك**». هذه رواية البخاري ومسلم.

وللبخاري عن سليمان بن أبي مسلم قال : سألت أبا المنهال عن الصرف يدًا بيد ، فقال : اشتريتُ أنا وشريكٌ لي شيئًا يدًا بيد ، ونسيئةً ، فجاءنا البراء بن عازب ، فسألناه ، فقال : فعلته أنا وشريكي زيدُ بن أرقم ، فَسَأَلْنَا النَّبي صلى الله عليه وسلم عن ذلك ، فقال: « **أمَّا ما كان يدًا بيد فخذوه ، وما كان نسيئة فردُّوه** ».

وأخرج النسائي الرواية الثانية. وفي أخرى : سألتُ البراء بن عازب وزيدَ بن أرقم ، فقالا: كنا تاجرَيْن على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فسألنا رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الصرف؟ فقال :« **إن كان يدًا بيد فلا بأس ، وإن كان نسيئة فلا يَصْلُحُ** ».

379- Ebû'l-Minhâl[36] anlatıyor:

"Zeyd b. Erkam ve Berâ b. Âzib'e sarfın hükmünü sordum. Her biri diğeri hakkında; *'o benden daha hayırlıdır (yani daha iyi bilir)'* diyor ve her biri; *'Rasûlullah (as.) altını gümüş karşılığında vadeli olarak satmayı yasakladı'* diye ilâve ediyordu."[37]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette de Ebû'l- Minhâl şunları anlatmaktadır:

"Benim bir ortağım bir gün, bir gümüşü Hac mevsimine kadar vâdeli olarak satmıştı. Müteâkiben bana gelip durumu anlattı:

"- Bu, doğru olmayan bir iştir" dedim. O;

"- Ben onu pazarda sattım, ama kimse bunun yasak olduğunu bana söylemedi. Sen bir git de Berâ b. Âzib'e sor!" dedi. Ben de gidip ona sordum. O şunları söyledi:

"Hz. Peygamber (as.) Medîne'ye geldiği zaman biz bu tür satışlar yapıyorduk. Rasûlullah;

"(Bu tür alış veriş) **peşin olursa bir sakınca yoktur, ama veresiye olursa bu ribâdır"** buyurdu. Ancak, yine de sen Zeyd b. Erkam'a bir git de sor. Çünkü o, benden daha büyük bir ticâretçidir, dedi. Ben de gidip ona sordum. O da aynı şeyi söyledi."

Bu rivâyet **Buhârî** ve **Müslim**'e aittir.

Buhârî'nin Süleyman b. Ebî Müslim'den[38] yaptığı bir rivâyet de şöyledir:

---

[36] **Ebû'l-Minhâl, Abdurrahman b. Mut'im el-Bünanî el-Basrî el-Mekkî**: ö. 106/724. Ebû'l-Mihâl el-Mekkî diye bilinir. Mekkeli tâbiîlerdendir. Aslen Basralıdır, **Mekke**'de oturmuştur. İbn Abbas, el-Berâ b. Âzib ve Zeyd b. Erkam'dan rivâyette bulunmuştur. Kendisinden Amr b. Dînâr ve Habîb b. Ebî Sabit rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. İbn Maîn, Ebû Zur'a, Darekutnî, İbn Hıbbân ve İbn Sa'd gibi tenkitçiler kendisinin sika olduğunu söylemişlerdir.

[37] **Buhârî**, Buyû, 8, 80; **Şirket,** 10; Menâkıbu'l-Ensâr, 50; **Müslim**, Müsâkât, 16/86; **Nesaî**, Buyû, 49.

[38] **Ebû Müslim, Süleyman b. Ebî Müslim (Abdullah) el-Mekkî el-Ahvel**: Mekkeli sika tâbiîlerdendir. İbn Ebî Necîh'in dayısıdır. Ebû'l-Minhâl, Tarık b. Şihâb ve Saîd b. Cübeyr'i dinledi. Kendisinden Şu'be, İbn Cüreyc ve İbn Uyeyne rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Ebû'l-Minhâl'e peşin sarfın hükmünü sordum, şöyle cevap verdi:

"Ben ve bir ortağım (hem) peşin, (hem de) veresiye (böyle) bir şey satın almıştık. Bu sırada Berâ b. Âzib yanımıza geldi, meseleyi ona sorduk. O da şunları söyledi:

"Ben ve ortağım Zeyd b. Erkam böyle bir şey yapmıştık, bunu Rasûlullah'a (as.) sorduğumuzda;

"Peşin olanı alın, veresiye olanı ise iâde edin!" buyurdu.

İkinci rivâyeti **Nesaî** de tahric etmiştir.

Onun başka bir rivâyetinde ise Ebû'l-Minhâl şöyle demektedir:

"Berâ b. Âzib ve Zeyd b. Erkam'a (sarfın hükmünü) sordum, dediler ki:

"Rasûlullah (as.) zamanında ikimiz de ticaretle uğraşırdık. Kendisine sarfın hükmünü sorduk, buyurdular ki:

"Peşin olursa bir sakınca yoktur, veresiye olursa câiz olmaz."[39]

٣٨٠ - (م ت د س ــ *فضالة بن عبيد* رضي الله عنه) قال : أُتِيَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وهو بخيبرَ بقلادة فيها خَرزٌ وذهبٌ ، وهي من المغانم تُباع ، فأمر رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بالذهب الذي في القلادة ، فنُزِعَ وحدَه ، ثم قال لهم رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **الذهب بالذهب وَزْنًا بِوَزْنٍ** ».

وفي رواية قال: اشتريتُ يوم خيبرَ قلادة باثني عشر دينارًا فيها ذهب وخَرَزٌ فَفَصَّلْتُها، فوجدتُ فيها أكثر من اثني عشر دينارًا فذكرتُ ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم. فقال: «**لا تُبَاعُ حتى تُفَصَّلَ**».

وفي أخرى قال : كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم خيبر نُبَايِعُ اليهودَ الوُقِيَّة الذهب بالدينارين والثلاثة ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**لا تبيعوا الذهب بالذهب إلا وَزنًا بِوَزْنٍ**».

---

[39] Bu hadîslerde çok kullanılan sarfın anlamı için bkz., 373 nolu hadîsin izâhı.

وفي أخرى قال حَنَش الصَّنْعَانيّ: كنا مع فَضَالَةَ في غَزوة ، فَطَارَتْ لي ولأصحابي قلادَةٌ ، فيها ذهبٌ وورق وجَوْهر، فأردتُ أنْ أشترِيَها ، فسألتُ فَضالة بنَ عُبيد ، فقال : انْزِعْ ذهبها فاجْعَلْه في كَفَّة واجْعَل ذهبك في كَفَّة ، ثم لا تأخُذنّ إلا مثلاً بمثل ، فإنِّي سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **مَنْ كان يؤمن بالله واليوم الآخر فلا يأخُذنَّ إلا مثلاً بمثل** ». هذه روايات مسلم.

وأخرج الترمذي الرواية الثانية. وأبو داود الرواية الثانية والثالثة ، ولأبي داود أيضًا قال : أُتِيَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم عامَ خيبر بقلادة فيها ذهب وخَرَزٌ ، ابْتاعها رجلٌ بتسعة دنانير، أو بسبعة دنانير ، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: « **لا ، حتى تُميِّز بينه وبينه**» ، فقال : إنما أردتُ الحجارة – وفي رواية : التجارة – فقال النبي صلى الله عليه وسلم: « **لا ، حتى تُميِّزَ بينهما** » ، قال: فردَّه ، حتى ميَّزَ بينهما. وأخرج النسائي الرواية الثانية.

وفي أخرى قال : أصبتُ يوم خيبر قلادةً فيها ذهبٌ وخرزٌ ، فأردتُ أن أبيعَها ، فذكر ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم، فقال : « **افْصِلْ بَعْضَها من بَعْض ، ثُمَّ بِعْها** ».

380- Fedâle b. Ubeyd'den[40] rivâyet edilmiştir:

"Hayber'de bulunduğu sırada Rasûlullah'a (as.), satılık ganimet mallarından olan altın ve boncuktan yapılmış bir gerdanlık getirildi. Hz. Peygamber, gerdanlıktaki altının ayrılmasını emretti, derhal ayrıldı. Sonra Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Altın karşılığında altın eşit olarak satılır."[41]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette de Fedâle şunları söylemiştir:

---

[40] **Ebû Muhammed, Fedâle b. Ubeyd b. Nâfiz el-Ensarî el-Evsî**: ö. 53/673. Sahabîdir. **Uhud** ve daha sonra yapılan savaşlara katılmış, **Rıdvan** bîatına da iştirak etmiştir. Hz. Peygamber'in vefatından sonra **Şam**'a yerleşti ve Muâviye'nin **Şam** kadısı oldu. Muâviye **Şam**'dan ayrıldığında onu kendisine vekil bırakırdı. Kurrâ idi. Komutanlık yapmış, Mısır fethine de katılmıştı. Kendisinden Sümâme b. Şufeyy, Haneş es-San'ânî ve Abdullah b. Muhayrîz rivâyet etti. Rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi.

[41] **Müslim**, Müsâkât, 17/89; **Ebû Dâvûd**, Buyû, 13/3551-53; **Tirmizî**, Buyû, 32/1255; **Nesaî**, Buyû, 48, 49.

"Hayber'in fethi günü on iki dinara, altın ve boncuktan yapılmış bir gerdanlık satın aldım. Bunun altınlarını ayırdım, on iki dinardan fazla geldi. Durumu Rasûlullah'a (as.) bildirdiğimde; '(Altın boncuktan) **ayrılmadıkça satılmaz'** buyurdu."

Bir başka rivâyette de yine Fedâle demiştir ki:

"Hayber'in fethi gününde Rasûlullah (as.) ile beraberdik. Yahudilerle alış veriş yapıyor, bir ûkıyye altını iki, üç dinara satın alıyorduk.[42] Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Eşit olmadıkça altını altın karşılığında satmayın!"

Diğer bir rivâyette de Haneş es-San'ânî[43] demiştir ki:

"Bir gazvede Fedâle ile beraberdik. (Dağıtılan gamimetten) bana ve arkadaşlarıma, içerisinde altın, gümüş ve cevher bulunan bir gerdanlık düştü. Ben onu (arkadaşlarımın hissesini) satın almak istedim ve Fedâle b. Ubeyd'e sordum. O şöyle dedi:

"- Gerdanlığın altınlarını ayır; onları bir kefeye, kendi altınlarını da diğer kefeye koy, eşit olmadıkça katiyyen alma! Zira ben Rasûlullah'ın (as.); **'Allah'a ve âhiret gününe imanı olan kimse** (böyle şeyleri) **eşit olmadıkça almasın!'** buyurduğunu işittim."

Bunlar, **Müslim**'in rivâyetleridir.

İkinci rivâyeti **Tirmizî**, ikinci ile üçüncü rivâyeti **Ebû Davud** da tahric etmişlerdir.

Ebû Davud'a âit başka bir rivâyet de şöyledir:

---

[42] **Nevevî**'nin ifâdesine göre, burada sözü edilen bir ûkıyye altından maksat, boncuk ve diğer şeylerle karışık bulunan altm olmalıdır. Zira bir ûkıyye, kırk dirhem ağırlığında bir ölçüdür. Bu ağırlıktaki saf altını da iki , yahut üç dinara kimsenin vermeyeceği malumdur. Bkz., **Nevevî**, XI, 19.

[43] **Ebû Rişdîn (Rüşd?), Haneş b. Abdullah b. Amr es-San'ânî ed-Dımaşkî el-**Mısrî: ö. 100/718. Tâbiîlerdendir. Abdullah b. Abbas ve Ebû Hureyre'den rivâyeti vardır. Kendisinden Mısır ve Mağribliler rivâyet etti. **Dımaşk**'ın **San'a** köyünde dünyaya geldi. Hz. Ali taraftarıydı, **Kûfe**'de Hz. Ali ile beraber kaldı, onun ölümünden sonra **Mısır**'a gitti. **Mağrib** ve **Endülüs** fetihlerine katıldı. Hayatının önemli bir kısmını Kuzey Afrika'da geçirdi. Sika ve müttaki biriydi. **İfrikıye**'de murabıt kaldı. Kendisinden Bekr b. Sevâde ve Ebû Merzûk et-Tücîbî rivâyet etti. Rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi. **Kayravan**'da vefat etti.

"Hayber'in fethi yılında Rasûlullah'a (as.) altın ve boncuktan yapılmış bir gerdanlık getirildi. Sahâbeden biri onu dokuz veya yedi dinara satın almıştı. Rasûlullah (as.);

"Altınla boncuğu birbirinden ayırmadıkça olmaz" dedi. Adam;

"- Ben onu, boncuklarını niyet ederek –bir rivâyette ticâret niyetiyle- satın aldım" dedi. Hz. Peygamber;

"- **Onları birbirinden ayırmadıkça olmaz!"** buyurdu ve gerdanlığı adama geri verdi. Bunun üzerine adam da onları birbirinden ayırdı."

İkinci rivâyeti **Nesaî** de tahric etmiştir. Ona âit başka bir rivâyette de **Fedâle b. Ubeyd** şöyle demiştir:

"Hayber'in fethi günü altın ve boncuktan yapılmış bir gerdanlık ele geçirdim. Onu satmak istedim. Durum Rasûlullah'a (as.) anlatılınca; **'Altınla boncuğu birbirinden ayır, ondan sonra sat!'** buyurdu."

İZAH

Bu rivâyetlere dayanan bazı âlimler, başka bir şeyle karışık olan altın ve gümüşün, karışık olduğu şeyden ayrılmadıkça saf altın ve gümüş karşılığında satılması câiz değildir; zira altın ve gümüşün satışlarında gerekli bulunan eşitliğin bunlarda sağlanıp sağlanmadığı meçhûldür demişlerdir. **Şâfiî, Ahmed b. Hanbel, İshak** ve **Mâlikîler**'den **Muhammed b. el-Hakem**'in görüşleri böyledir. Bu görüş **Hz. Ömer** ve oğlu **Abdullah**'tan da rivâyet edilmiştir. Aralarında fâiz cereyan eden (ribevî) diğer mallardaki hüküm de aynıdır.

Ebû Hanîfe, Sevrî ve **Hasan b. Salih** ise, karşık altın veya gümüşe karşılık verilecek saf altın veya gümüş, ondan daha fazla olursa câizdir; çünkü bu fazlalık, karışımdaki diğer maden veya taşa karşılık verilmiş olur; ama saf altın veya gümüş, karışık olandan az, veya ona denk olur, yahut da hangisinin daha az veya çok olduğu bilinmez, meçhûl bulunursa akit câiz değildir demişlerdir.

İmam Mâlik ve diğer bir kısım âlimlere göre, altın veya gümüş ile karışık bulunan herhangi bir şey satışa konu olduğunda, bu

karışımdaki altın veya gümüşün miktarı, para olarak verilen altın ve gümüşün üçte birinden fazla olmamak şartıyla alış veriş geçerli, aksi takdirde fâiz gerçekleşmiş olur.

Hammad b. Ebî Süleyman, saf altın, karışık altından az veya çok olsun yahut ona denk bulunsun netice değişmez, her hâlukârda bu akit geçerlidir, demişse de bu gürüş, izahını yapmakta olduğumuz bu hadîslerin açık hükümlerine aykırı bulunmuştur.[44]

٣٨١- (خ م س ـــ *أبو بكرة* رضي الله عنه) قال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن الفضة بالفضة ، والذهب بالذهب ، إلا سواءا بسواء ، وأمرنا أن نشتريَ الفضة بالذهب كيف شئنا ، ونشتريَ الذهب بالفضة كيف شئنا ، قال : فسأله رجل ، فقال : « **يدًا بيد** ؟ » فقال: هكذا سَمِعتُ. وأخرجه البخاري ومسلم. وأخرج النسائي إلى قوله : « **كيف شئنا** ».

381- Ebû Bekre anlatıyor:

"Hz. Peygamber birbirine eşit olmadıkça, gümüş karşılığında gümüş, altın karşılığında da altın satmayı yasakladı ve bize altın karşılığında gümüşü, gümüş karşılığında da altını istediğimiz gibi satın almamızı emir buyurdu."

(Ebû Bekre'nin bu sözü üzerine) bir adam kendisine;

"- Peşin mi?" diye sordu. O da;

"- Ben böyle işittim" cevabını verdi."[45]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buhârî** ve **Müslim** tahric etmişlerdir.

Hadîsin; **"...istediğimiz gibi"** ifâdesine kadar olan kısmını **Nesaî** de tahrîc etmiştir.[46]

---

[44] **Nevevî**, XI, 17-18; **Şevkânî**, V, 209; **Bilmen,** *Kamus*, VI, 92-94.

[45] **Buhârî** Buyû, 77, 81; **Müslim,** Müsâkat, 16/88.

[46] **Câmiu'l-Usûl**'ün diğer baskısında (Beyrut, 1980) bu hadîsten sonra Ebû Hureyre tarafından rivâyet edilen; **"Dinar dinar karşılığında, aralarında herhangi bir fazlalık olmaksızın; dirhem de dirhem karşılığında, aralarında herhangi bir**

٣٨٢- (م ط ـ عثمان بن عفان رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال - وفي رواية قال لي-: «لا تبيعوا الدينار بالدينارين، ولا الدرهم بالدرهمين». أخرجه مسلم والموطأ.

382- Osman b. Affân'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle –bir rivâyette bana- dedi:

"Bir dinârı iki dinâr, bir dirhemi de iki dirhem karşılığında satmayın!"[47]

İZAH

Dinar altın para, dirhem de gümüş para olduğuna göre, yukarıda geçen iki hadîs de, bu konunun diğer hadîsleri gibi, altının altın ile, gümüşün de gümüş ile satılmasının hükmünü açıklamaktadır. Konuya ilişkin tafsilât ise 372 ve 373 nolu hadislerin izahında verilmiştir.

٣٨٣- (ط ـ يحيى بن سعيد رحمه الله) قال : أَمَرَ رسول الله صلى الله عليه وسلم السَّعْدَيْنِ يوم خيبر أن يبيعا آنية من المغنم من ذهب أو فضة فباعا كلَّ ثلاثةٍ بأربعة عَيْنًا أو كلَّ أربعةٍ بثلاثة عينًا فقال لهما: «أَرْبَيْتُما فَرُدَّا». أخرجه الموطأ.

383- Yahya b. Saîd[48] anlatıyor:

---

fazlalık olmaksızın satılır" meâlinde bir hadîs yer almaktadır. Bu hadîs, **Müslim**, (Müsâkât, 15/85) ve **Muvatta**'da (Buyû; 16/29) tahric edilmiştir.

[47] **Müslim**, Müsâkât, 14/78; **Muvatta**, Buyû, 16/32.

[48] **Ebû Saîd, Yahya b. Saîd b. Kays en-Neccârî el-Ensarî el-Medenî**: ö. 143/760. Medîneli tâbiîlerdendir. Enes b. Mâlik, Sehl b. Huneyf ve Abdullah b. Âmir b. Rabîa'dan rivâyetleri vardır. Kendisinden İmâm Mâlik, Evzâî ve İbn İshak rivâyet etti. Zamanının **Medîne** âlimidir. Emevîler döneminde **Medîne** kadısı oldu. Sonra Halife **Mansur** onu **el-Hâşimiye** kadılığına getirdi. Hadis ve fıkıh âlimi idi. Güvenilirliği, dindarlığı, zühdü ve takvası ile meşhurdur. Ebû Hâtim onu Zührî'ye denk sayardı. Hadîsi ve ricâli iyi bilirdi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

"Rasûlullah (as.) Hayber'in fethi günü iki Sa'd'a (Sa'd b. Ebî Vakkas ile Sa'd b. Ubâde'ye) ganimet olarak ele geçirilen mallardan altın veya gümüş kapları satmalarını emretti. Onlar da her üç dinar –veya dirhem- ağırlığındaki kabı, sikke halindeki dört dinâr –veya dirhem- karşılığında, yahut her dört dinar –veya dirhem- ağırlığındaki kabı, sikke halindeki üç dinar –veya dirhem- karşılığında sattıklarında Rasûlullah (as.); **'fâizli muamele yaptınız** -sattıklarınızı- **geri alın!'** buyurdu."[49]

İZAH

Hadîsin metninde de görüldüğü üzere ifâde; **"Rasûlullah (as.) iki Sa'd'a ...emretti"** şeklindedir. **"iki Sa'd"** ifâdesi ile umumiyetle **Ensâr**'ın **Evs** koluna mensup olan **Sa'd b. Muâz** ile **Hazrec** koluna mensup olan **Sa'd b. Ubâde** kast olunursa da **Sa'd b. Muâz, Hayber**'in fethinden önce vefat etmiş bulunduğundan hadîste zikri geçen iki **Sa'd**'dan biri, **Sa'd b. Ebî Vakkas** olarak açıklanmıştır. Zira, **Fedâle b. Ubeyd**'den sahih bir isnâd ile yapılan bir rivâyetten, Rasûlullah'ın (as.) **Hayber**'de elde edilen ganimetlerin başına **Sa'd b. Ebî Vakkas** ile **Sa'd b. Ubâde**'yi tayin ettiği anlaşılmaktadır.

Hadîsin metninde bulunmadığı halde, tercümede iki tire işareti içerisinde verilen ifâdeler, hadîsin bulunduğu **Muvatta**'nın elimizdeki matbu nüshasından ilâve edilmiştir.

Bu hadîs, yetkilinin gerekli gördüğünde ganimet malını sattırıp parasını dağıtabileceğine delil sayılmıştır.

Hadîsin zâhiri, altın ve gümüş kap edinmenin cevâzını ifâde etmektedir; zira edinilmesi câiz olmayan şeyin satılması da câiz değildir.[50]

---

[49] **Muvatta**; Buyû, 16728.

[50] **Zürkânî**, IV, 222; **Bâcî**, *el-Münteka*, IV, 257-258; **İbnu'l-Esir**, *Câmi*, I, 559, Altın ve gümüş kap edinme ve kullanmamaya ilişkin olarak daha geniş bilgi için bkz., 178 nolu hadîsin izahı.

٣٨٤- (ط س ـ مجاهد بن جبر رحمه الله) قال: كنت مع ابن عمر فجاءه صائغ فقال: يا أبا عبد الرحمن إني أصُوغُ الذهب فأبيعه بالذهب بأكثر من وَزْنه، فأسْتَفْضِلُ قَدْرَ عَمَلِ يدي [في صَنْعَتِه] فنهاه عن ذلك فجعل الصائغ يُرَدِّدُ عليه المسألَةَ وابنُ عُمَرَ ينهاه حتى انتهى إلى باب المسجد أو إلى دابته، يُريدُ أن يركَبَها، فقال له - آخرَ ما قال- الدينار بالدينار، والدرهم بالدرهم، لا فضل بينهما هذا عَهْدُ نَبِيِّنَا إلينا وعهدُنا إليكم. أخرجه الموطأ. وأخرج النسائي المسندَ منه فقط، وجعله من مسند عمر.

384- Mücâhid b. Cebr[51] anlatıyor:

"Ben İbn Ömer'le birlikte bulunuyordum. Kendisine bir kuyumcu geldi ve;

"- Ey Ebû Abdurrahman![52] Ben altını işliyor ve bunu kendi ağırlığından daha fazla olan altınla satıyorum. Böylece elimin emeği kadar bir miktar ilâve ediyorum" dedi. İbn Ömer, onu bundan men etti. İbn Ömer mescidin kapısına veya binmek istediği hayvanın yanına gelinceye kadar kuyumcu aynı soruyu tekrar ediyor,o da olumsuz cevap veriyordu.. Nihayet İbn Ömer ona şunları söyledi:

"- Dinar dinar karşılığında, dirhem de dirhem karşılığında aralarında fazlalık olmaksızın satılır. Bu, bize Peygamber'imizin emridir, bizim size emrimiz de böyledir."[53]

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti **Muvatta** tahric etmiştir.

Nesâî ise, sadece **İbn Ömer**'e ait olan sözü nakletmiş, onu da **Hz. Ömer**'e nisbet eylemiştir

---

[51] **Ebû'l-Haccac, Mücahid b. Cebr el-Mahzûmî**: öl. 102/720. **Mekke** tâbiîlerindendir. Meşhur ulemadandır. Fakihti, kıraat âlimi idi. İbn Abbas ve İbn Ömer'i dinledi. Müfessirdi, özellikle İbn Abbas'ın tefsirini çok iyi bilirdi.

[52] **Ebû Abdirrahman, Abdullah b. Ömer**'in künyesidir. **Zürkânî**'nin verdiği bilgiye göre **İbn Ömer**'e soru soran kuyumcu da **Virdan er-Rûmî**'dir. Bkz., **Zürkânî**, IV, 224.

[53] **Muvatta**, Buyû, 16/31; **Nesaî**, Buyû, 46.

İZAH

Bu rivâyet, aynı cins maddelerin birbiriyle mübadelesinde itibârî değerlerinin, yani antika eşyalardaki hatıra değerinin süs eşyası veya tablo gibi şeylerdeki sanat ve işleme gibi değerlerin, dikkate alınmayacağını ifâde etmektedir. Örneğin bilezik, gerdanlık, küpe gibi altın ve gümüşten yapılmış süs eşyası, kendi cinsinden para veya külçe ile satıldığı zaman, bunlardaki emek ve işçilik masrafları hesaba katılmayacak, bu yüzden değişilen nesneler arasında miktar bakımından bir farklılık bulunmayacaktır. Akse halde fâiz gerçekleşmiş olacaktır. Emek ve işçiliğin de hesaba katılması istenirse, bunun bir başka cinsten para veya eşya ile alınıp satılması gerekmektedir.

٣٨٥- (ط س ــ عطاء بن يسار رحمه الله) قال: إنَّ معاويَةَ بن أبي سفيان باع سِقَايَةً من ذهب، أو وَرِق، بأكثر من وزنها، فقال أبو الدرداء: سمعتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ينهى عن مثل هذا، إلا مثلاً بمثل ، فقال له معاوية: ما أرى بمثل هذا بأسًا، فقال أبو الدرداء: مَنْ يَعْذِرُني من معاوية؟ أنا أخبره عن رسول الله صلى الله عليه وسلم، وهو يخبرني عن رأيه، لا أساكنك بأرضٍ أنت فيها ثم قدم أبو الدرداء على عمر بن الخطاب فذكر له ذلك فكتب عمر بن الخطاب إلى معاوية: أن لا تَبِعْ ذلكَ إلا مثلاً بمثلٍ وَزْنًا بوَزْنٍ. أخرجه الموطأ. وأخرج النسائي منه إلى قوله: مثلاً بمثل.

385- Atâ b. Yesâr anlatıyor:

"Muaviye b. Ebî Süfyân, altın veya gümüşten yapılmış bir su kabını kendi ağırlığından daha fazlasına satmıştı. Ebû'd-Derdâ kendisine;

"- Ben, bunların birbirine eşit (misli misline) olmadıkça Rasûlullah'm (as.) böyle yapılmasını yasakladığını işittim" deyince, Muâviye;

"- Ben, bunda bir sakınca görmüyorum" dedi. Bunun üzerine Ebû'd-Derdâ;

"- Muâviye'ye karşı bana yardımcı olacak yok mu? Ben Rasûlullah'ın, (as.) söylediğini naklediyorum, o bana kendi görüşünü söylüyor. Ben senin bulunduğun yerde yaşamam!" dedi, sonra (orayı terk ederek) Ömer b. el-Hattâb'ın yanına geldi, durumu kendisine anlattı. Ömer b. el-Hattâb da Muâviye'ye;

"- Bunu, misli misline ve eşit ağırlıkta olmadıkça satma!" diye yazdı."[54]

RİVÂYETLER

Hadîs **Muvatta** tahricetmiştir.

Rivâyetin "**misli misline**" kısmına kadarı **Nesaî**'de de bulunmaktadır.

İZAH

Şârihlerin ifâdelerine göre **Muâviye**'nin hadîste zikri geçen bu davranışı, Rasûlullah'ın (as.) sünnetine muhâlefet düşüncesinden değil, fazlalığı fâiz saymamasından kaynaklanabilir.[55] Nitekim, **Abdullah b. Abbas** ve **Abdullah b. Ömer**'den de, fazlılığın fâiz olmayacağına dair bir görüş nakledilmiştir. Ancak, daha sonra bu iki zatın bu görüşlerini terk ettikleri de ifâde edilmiştir.[56]

٣٨٦ - (ط ـــ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أن عمر بن الخطاب قال : لا تبيعوا الذهب بالذهب، إلا مثلاً بمثل، ولا تُشِفُّوا بعضها على بعض، ولا تبيعوا الوَرِق بالوَرِق، إلا مثلاً بمثل، ولا تُشِفُّوا بعضها على بعض، ولا تبيعوا الورِق بالذهب، أحدُهما غائبٌ والآخر ناجٍ، وإن استَنْظَرَكَ إلى أن يَلِجَ بَيتَهُ فلا تُنْظِرْهُ، إني أخافُ عليكم الرَّمَاء. والرَّمَاءُ : هو الرِّبا.

وفي رواية عن القاسم بن محمد قال : قال عمر بن الخطاب رضي الله عنه: الدينار بالدينار، والدرهم بالدرهم ، والصاع بالصاع ، ولا يُبَاعُ كالِئٌ بناجزٍ. أخرجه الموطأ.

---

[54] **Muvatta,** Buyû, 16/33; **Nesaî**, Buyû, 46.

[55] **Canan**, *Kütüb-i Sitte,* III, 111.

[56] Konya ilişkin açıklamalar için bkz., 373 nolu hadîsin izâhı.

386- Abdullah b. Ömer'den rivâyet oluduğuna göre; Ömer b. el-Hattâb şöyle demiştir:

"Altını altınla ancak eşit olarak (misli misline) satınız. Birine karşı diğerini fazla ödemeyiniz. Gümüşü gümüşle ancak eşit olarak (misli misline) satınız. Birine karşı diğerini fazla ödemeyiniz. Altınla gümüşü biri peşin diğeri veresi olarak da satmayınız. Hatta (müşteri, karşılığını getirmek üzere) evine gitmek için izin istese bile izin verme(yiniz). Zira ben sizin fâize düşmenizden korkuyorum."[57]

RİVÂYETLER

Kasım b. Muhammed'in yapılan bir rivâyette de Ömer b. el-Hattâb şunları söylemiştir:

"Dinar dinar ile, dirhem dirhem ile ve ölçek de ölçek ile (eşit olarak) satılır. Bunlardan biri peşin diğeri veresiye olarak satılmaz."

Hadîsi **Muvatta** tahric etti.

٣٨٧- (خ م س ـ أسامة بن زيد رضي الله عنهما) أن النبي صلى الله عليه وسلم قال : «الربا في النسيئة ». وفي رواية : « إنما الربا في النسيئة ».

وفي أخرى قال : « لا ربا فيما كان يدًا بيد ». أخرجه البخاري ومسلم والنسائي.

387- Üsâme b. Zeyd'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdular:

"Riba veresiye (nesîe) **olandadır."**[58]

RİVÂYETLER

Bir başka rivâyette ifade; **"Riba ancak veresiye** (nesîe) **olandadır"** şeklindedir.

Diğer bir rivâyette ise; **"peşin olanda riba yoktur"** diye geçmektedir.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Nesaî** tahric etmişlerdir.

---

[57] **Muvatta**, Buyû, 16/35, 36.

[58] **Buharî**, Buyû, 79; **Müslim**, Müsâkât, 18/101; **Nesaî**, Buyû, 50, 51.

İZAH

Bu konuya ilişkin farklı görüşler, yorumlar ve geniş açıklamalar daha önce geçen 373 numaralı hadîsin izahında zikredilmişti.

٣٨٨- (ت د س - ابن عمر رضي الله عنهما) قال : كنت أبيع الإبل بالبقيع ، فأبيعُ بالدنانير، فآخذُ مكانها الوَرِق ، وأبيع الوَرِق ، فآخذ مكانَها الدنانير ، فأتيتُ النبي صلى الله عليه وسلم، فوجدتُه خارجًا من بيت حَفْصَة ، فسألته عن ذلك ؟ فقال : « **لا بأسَ به بالقيمة** ». هذه رواية الترمذي ، وقال الترمذي : وقد روي موقوفًا على ابن عمر.

وفي رواية أبي داود قال : كنت أبيع الإبل بالبقيع ، فأبيعُ بالدنانير وآخذُ الدراهم ، وأبيعُ بالدراهم وآخذُ الدنانير ، آخذُ هذه من هذه، وأعْطِي هذه من هذه ، فأتيتُ النبي صلى الله عليه وسلم وهو في بيت حفصة ، فقلتُ: يا رسول الله رُوَيدَكَ أسْألك ، إني أبيع الإبل بالبقيع ، فأبيعُ بالدنانير ، وآخذ الدراهم ، وأبيع بالدراهم وآخذُ الدنانيرَ ، آخذ هذه من هذه ، وأعطي هذه من هذه، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**لا بأسَ أن تأخذها بسعر يومها، ما لم تفترقا وبينكما شيء**».

وفي أخرى له بمعناه، والأول أتم، ولم يذكر «**بسعر يومها**».

وأخرج النسائي نحوًا من هذه الروايات. وله في أخرى : أنه كان لا يرى بأسًا في قبض الدراهم من الدنانير ، والدنانير من الدراهم.

388- İbn Ömer anlatıyor:

"Bakî'[59] (pazarın)da deve alış-verişi yapardım. Bazen dinar ile satar, onun yerine gümüş para alırdım, Bazen de gümüş para ile satar onun yerine dinâr (altın para) alırdım. Hz. Peygamber'in (as.) yanına geldim, O'nu Hz. Hafsa'nın evinden çıkarken buldum ve bu meseleyi kendisine sordum.

"Kıymetiyle (eşit değerde) **olursa bunda bir sakınca yoktur"** buyurdu."[60]

---

[59] **Medîne**'de bir yer adıdır.

[60] **Ebû Dâvûd**, Buyû, 14/3354–55; **Tirmîzî**, Buyû, 12/1242; **Nesaî**, Buyû, 50-51.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî**'nindir. Yine **Tirmizî** bu hadîsin İbn Ömer'den mevkûf olarak da rivâyet edildiğini söylemiştir.

Ebû Davud'un rivâyetinde ise İbn Ömer şunları söylemiştir:

"Bakî' (pazarın)da deve alış-verişi yapardım. Bazen dinâr karşılığında satar onun yerine dirhem, bazen de dirhem karşılığında satar onun yerine dinâr alırdım. Yani birinin yerine diğerini alır, birinin yerine diğerini verirdim. Bir gün Rasûlullah'a (as.) geldim, kendisi Hafsa'nın evinde idi. O'na dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Müsade buyurursanız, size bir şey soracağım: Ben Bakî' (pazarın)da deve alış verişi yapıyorum. Bazen deveyi dinar karşılığında satıyor, onun yerine dirhem alıyorum, bazen de dirhem karşılığında satıyor, onun yerine dinar alıyorum. Yani birinin yerine diğerini alıyorum, birinin yerine de diğerini veriyorum."

Rasûlullah (as.);

"- (Müşteriyle) **aranızda** (henüz ödenmeyen) **bir şey varken ve birbirinizden ayrılmadan, o günün rayicine göre** (birinin yerine diğerini) **almanda bir sakınca yoktur"** buyurdu."

Yine **Ebû Davud'**da bu anlamda başka bir rivâyet daha vardır. Ancak yukarıdaki rivâyet daha tafsilatlıdır. Çünkü o rivâyette **"o günün rayicine göre"** ifâdesi yer almamaktadır.

Nesaî de bu rivâyetlere benzer rivâyetler tahric etmiştir.

Nesaî'nin başka bir rivâyetinde ise şöyle denmiştir:

"Hz. Peygamber, dinâr yerine dirhem, dirhem yerine de dinâr almada bir sakınca görmezdi."

İZAH

Görülüyor ki bu rivâyetler, akit yapılırken konuşulan para birimi yerine başka bir birimden ödeme yapılmasını mümkün kılmaktadır. İşte bu rivâyetleri dikkate alan ekseri âlimler de bunda bir sakınca görmemişlerdir. **İbn Mesud, İbn Abbâs, Saîd b. el-Müseyyeb** ve bir

görüşüne göre **Şâfiî**'nin bunu mekruh gördükleri rivâyet edilmişse de, onların bu görüşü, bu hadîse aykırı bulunmuştur.[61]

٣٨٩- (م ـــ **مَعمر بن عبد الله بن نافع** رضي الله عنه) أرسل غلامه بصاع قَمْحٍ ، فقال : بِعْهُ ، ثم اشْتَرِ به شعيرًا ، فذهب الغلام ، فأخذ صاعًا وزيادة بعض صاعٍ ، فلما جاء مَعْمَرًا أخبره بذلك ، فقال له معمرٌ : لِمَ فعلتَ ذلك ؟ انطلق فَرُدَّه ، ولا تأخذنَّ إلا مثلاً بمثل ، فإني كنتُ أسمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **الطعامُ بالطعام مثلاً بمثل** » وكان طعامُنا يومئذ الشعير ، قيل له : فإنه ليس بمثله ، قال : إني أخاف أن يُضَارِعَ. أخرجه مسلم.

389- Ma'mer b. Abdullah b. Nâfi'nin[62] anlattığına göre; kendisi, hizmetcisine bir ölçek buğday vererek pazara gönderir ve;

"- Bunu sat, parasıyla da arpa al!" der. Hizmetçi gider, onunla bir ölçekten fazla arpa alır. Döndüğünde durumu Ma'mer'e bildirir. Ma'mer;

"- Bunu neden yaptın? Git, bunu geri ver ve sakın eşit (misli misline) olmadıkça alma! Zira ben Rasûlullah'ın (as.); '**Yiyecek, yiyecek karşılığında eşit olarak** (misli misline) **satılır**' buyurduğunu işittim. O zaman bizim yiyeceğimiz arpa idi" der.

Kendisine;

"- Arpa, buğdayın misli (cinsi) değildir" denince de;

"- Ben yine de onun buğdaya benzemesinden (ikisinin aynı cins sayılmasından) korkarım" demiştir.[63]

İZAH

Nevevî'nin ifâdesine göre **İmam Mâlik**, bu hadîse dayanarak buğdayla arpanın aynı cinsten olduğunu ve birbiriyle mübadelesi

---

[61] **Tuhfetü'l Ahvezî** IV, 444.

[62] **Ma'mer b. Abdullah b. Nâfi' b. Nadle el-Kuraşî el-Adevî**: Sahabîdir. İlk Müslümanlardandır. İkinci **Habeşistan** hicretine katıldı. **Medîne**'ye geç hicret etti ve oraya yerleşti. Veda haccında Rasûlullah'ı (as.) traş etmişti. Hz. Peygamber'den 7 hadîs rivâyet etti. Kensinden Büsr b. Saîd ve Saîd b. el-Müseyyeb rivâyet ettiler. Rivâyetleri **Müslim, Tirmizî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[63] **Müslim**, Müsâkât, 18/93.

durumunda fazlalığın câiz olmayacağını söylemiştir. Ekseri müctehidler ise, bunların cinslerinin farklı bulunduğu ve aralarında fazlalığın câiz olacağı görüşündedirler. Bunlar, daha önce geçen 378 nolu hadîs ile **Ebû Davud** ve **Nesaî**'nin **Ubâde b. es-Sâmit**'ten rivâyet ettikler;: **"peşin olmak şartıyla buğdayı arpa karşılığında, arpa daha çok olduğu halde, satmada bir sakınca yoktur"**[64] hadîsini delil olarak kullanmışlardır. Bunlara göre, yukarıda zikri geçen **Ma'mer** hadîsi **Mâlik**'in görüşüne delil olacak nitelikte değildir. Zira o hadîste buğday ile arpanın aynı cins olduğu sarih değildir. Belki de **Ma'mer**, takvâsından dolayı ihtiyaten böyle bir alış-verişten çekinmiş olabilir.[65]

٣٩٠- (ط ـ مالك رحمه الله) بلغه أنَّ سليمان بن يسار قال: «فَنِيَ عَلَفُ حمارِ سعد بن أبي وقَّاص» فقال لغلامه: «خُذْ من حِنْطَةِ أهلك فابتع به شعيرًا، ولا تأخذْ إلا مثلَهُ».

أخرجه الموطأ.

390- İmam Mâlik'in rivâyetine göre Süleyman b. Yesâr şöyle demiştir:

"Sa'd b. Ebî Vakkas'ın eşeğinin yemi bitmişti. Hizmetçisine;

"- Âilenin yiyecek buğdayından bir miktar al, götür ve onunla arpa satın al! Sakın ölçüsünden (mislinden) fazla almayasın!" dedi.[66]

٣٩١- (ط ـ سليمان بن يسار رحمه الله) أن عبد الرحمن بن الأسود بن عبد يَغُوث فَنِيَ عَلَفُ دابته ، فقال لغلامه : خذ من حنطة أهلك طعامًا ، فابْتَعْ به شعيرًا ، ولا تأخذْ إلا مثله.

أخرجه الموطأ. قال مالك : وبلغني عن القاسم بن محمد عن ابن مُعَيْقيب مثله.

391- Süleyman b. Yesâr anlatıyor:

---

64 **Ebû Dâvûd**, Buyû, 12/3349; **Nesaî**, Buyû, 44.

65 **Nevevî**, XI, 20.

66 **Muvatta**; Buyû, 22/50.

"Abdurrahman b. el-Esved b. Abdiyeğûs'un[67] hayvanının yemi tükenmişti. Hiçmetcisine dedi ki:

"- Âilenin yiyecek buğdayından bir miktar al, götür, onunla arpa satın al! Yalnız, ölçüsünden (mislinden) daha fazla alma!"[68]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Muvatta** tahric etmiştir.

İmam Mâlik; "Buna benzer bir rivâyet de, bana, İbn Muaykîb'den naklen Kasım b. Muhammed yoluyla ulaşmıştır" demiştir.

٣٩٢- (ط ت د س – أبو عياش رضي الله عنه واسمه زيد) أنه سأل سعد بن أبي وقاص عن البيضاء بالسُّلْت ، فقال له سعدٌ : **أيَّتُهُمَا أفْضَلُ** ؟ قال : البيضاءُ ، فنهاه عن ذلك ، وقال سعد : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يُسْأَلُ عن اشتراء التمر بالرُّطَب ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **أيَنْقُصُ الرُّطَبُ إذا يَبِسَ** ؟ » قالوا : نعم ! فنهاه عن ذلك.

أخرجه الموطأ والترمذي وأبو داود والنسائي. وفي أخرى لأبي داود : أنه سمع سعدَ بن أبي وقاصٍ يقول : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع الرطب بالتمر نسيئةً.

وفي أخرى له عن مولى لبني مخزوم عن سعد عن النبي صلى الله عليه وسلم نحوه.

392- Ebû Ayyâş'tan[69] -ki ismi Zeyd'dir- rivâyet olunduğuna göre; bu zat, Sa'd b. Ebî Vakkas'a, arpa karşılığında buğday satın almanın hükmünü sorar. Sa'd;

---

[67] **Ebû Muhammed, Abdurrahman b. el-Esved b. Abdiyeğûs el-Kuraşî ez-Zührî el-Medenî**: Hz. Peygamber dönemine yetişmiş, ama O'nu görememişti. Bazıları onu küçük sahabîlerden sayarsa da, sahabî olduğu rivâyeti sahîh bulunmamıştır. Medîneli meşhur tâbiîlerden sayılır. Hz. Ömer, Hz. Âişe ve Ubeyy b. Kâ'b'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Ebû Seleme b. Abdurrahman ve Süleyman b. Yesâr rivâyet etti. Sikadır; hadîsi **Buharî, Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[68] **Muvatta**; Buyû, 22/51.

[69] **Ebû Ayyâş, Zeyd b. Ayyâş el-Mahzûmî el-Medenî**: Medîneli tâbiîlerdendir. Bazıları onu sahabîlerden sayar. Sa'd b. Ebî Vakkas'ı dinledi. Kendisinden

"- Hangisi daha kıymetlidir?" der. Ebû Ayyâş;

"- Buğday" diye cevap verince Sa'd, onu bundan men eder ve der ki:

"- Ben,Rasûlullah'a (as.), yaş hurma karşılığında kuru hurma almanın hükmü sorulduğunda, O'nun;

"- **Yaş hurma kuruyunca noksanlaşır mı?"** diye sorduğunu işittim. Ashâb;

"- Evet" deyince, Hz. Peygamber bunu yasakladı.[70]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Muvatta, Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesaî** tahrîc etmişlerdir.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Ebû Ayyâş, Sa'd b. Ebî Vakkas'ın şöyle dediğini işitmiştir:

"Rasûlullah (as.), yaş hurmayı, kuru hurma karşılığında veresiye olarak satmayı yasakladı."

Yine **Ebû Davud**'da, "Mahzûm oğullarının âzâdlılarından birinin Sa'd b. Ebî Vakkâs'tan, O'nun da Rasûlullah'tan (as.) yaptığı benzer bir rivâyet daha bulunmaktadır.

İZAH

Arpa ile buğdayın mübadelesi ile ilgili açıklama 385 nolu hadîsin izahında; yaş hurma karşılığında kuru hurma satmanın hükmü de daha önce geçen 295 numaralı hadîsin izahında yapılmıştı.

Burada şuna işaret etmemiz uygun olur: **Hattâbî**'nin de ifâde ettiği gibi, yukarıda geçen hadîste Rasûlullah'ın (as.) **"Yaş hurma kuruduğu zaman noksanlaşır mı?"** şeklinde sorması, hükmün illetine dikkati çekmek içindir.[71]

Abdullah b. Yezîd rivâyet etti. Hadîsi *Sünen*'lerde tahric edildi. Dârekutnî onun sika olduğunu, İbn Hazm ise meçhûl olduğunu söyler.

70 **Muvatta,** Buyû, 12/22; **Ebû Davud**, Buyû; 18/3359; **Tirmizî**, Buyû, 14/1225; **Nesaî**, Buyû; 36.

71 **Hattâbî**, III, 654-655.

الفرع الثاني

في الحيوان

2– HAYVANLAR

٣٩٣- (م ت د س ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) جاء عبدٌ فبايع رسولَ الله صلى الله عليه وسلم على الهجرة، ولم يَشْعُرْ أنه عبدٌ فجاء سيِّدُهُ يُريدُهُ فقال له النبي صلى الله عليه وسلم: «بعنيه»، فاشتراه بِعَبْدَيْنِ أسْوَدَيْنِ ثم لم يُبَايِعْ أحدًا بعدُ حتى يسألَ: «أعَبْدٌ هو؟». أخرجه مسلم والترمذي والنسائي. واختصره أبو داود فقال: إن النبي صلى الله عليه وسلم اشترى عبدًا بِعَبْدَيْنِ.

393- Câbir b. Abdullah anlatıyor:

"Bir köle gelip hicret etmek üzere Rasûlullah'a (as.) bîatta bulundu. Hz. Peygamber onun köle olduğunu anlamamıştı. Arkadan efendisi onu istemeye gelince, Hz. Peygamber;

"- Onu bana sat!" buyurdu ve köleyi iki siyah köle karşılığında satın aldı. Sonra da bir daha köle olup olmadığını sormadan kimseden bîat almadı.[72]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Müslim, Tirmizî** ve **Nesaî** rivâyet etmişlerdir.

Aynı hadîsi **Ebû Davud** da muhtasar olarak nakletmektedir. Onun ifâdesi şöyledir:

"Rasûlullah (as.) iki köle karşılığında bir köle satın aldı."

İZAH

Köle satışına ilişkin olan bu hadîsten anlaşıldığına göre, bu tür alış-verişlerde fazlalık fâizi gerçekleşmemektedir. Bundan dolayıdır ki alış-verişin peşin olması durumunda fazlalığın cevâzı ittifakla kabul edilmiştir. Alış-verişin veresiye olması durumu ise,

---

[72] **Müslim**, Müsâkât, 23/123; **Ebû Dâvûd**, Buyû, 17/3358; **Tirmizî**, Buyû, 36/1596; **Nesaî**, Buyû, 36.

tartışmalıdır. Biz bu tartışmaları hayvan satışına ilişkin olan bundan sonraki hadîslerin, izâhında vereceğiz. Ancak burada şuna işaret etmeliyiz ki, köle satışına ilişkin olan bu hadîsin, **İbnu'l-Esîr** tarafından bu başlık altında verilmesi, kölelerin de satışa konu olması ve bu hadîsin hayvan satışları için de delil olarak kullanılması dolayısıyla olmalıdırr.

٣٩٤- (د ــ **عبد الله بن عمرو بن العاص** رضي الله عنهما) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، أمَرَهُ أنْ يُجَهِّزَ جيْشًا ، فَنَفِدَتْ الإبلُ ، فأمره أنْ يأخُذَ على قلائص الصدقة ، فكان يأخُذُ البعير بالبعيرين إلى إبل الصدقة. أخرجه أبو داود.

394- Abdullah b. Amr b. el-Âs'ın anlattığına göre; "Rasûlullah (as.) kendisine bir ordu hazırlamasını emretmişti. Mevcut develer ordunun ihtiyacını karşılamıyordu. Bunun üzerine Hz. Peygamber ona, (ileride) hazine develerinden verilmek üzere deve satın almasını emretmiş; o da (ileride) hazine develerinden vermek üzere iki deve karşılığında bir deve satın almıştı."[73]

İZAH

Peşin olarak gerçekleştirilen hayvan satışlarında fazlalığın câiz olacağında görüş birliği etmiş olan fakihler, veresiye satışlarda ise ihtilafa düşmüşlerdir:

1- Bu ve benzer hadîslere dayanan **İmam Şâfiî** ve taraftarları, ister eşit miktarda olsun, isterse aralarında fazlalık bulunsun, hayvan hayvan karşılığında veresiye olarak satılabilir demişlerdir. **Nevevî** ve **Şevkânî** de bu görüşü ekseriyete nispet etmişlerdir.

2- **Ebû Hanîfe, Süfyan es-Sevrî,** bir rivâyete göre **Ahmed b. Hanbel** ve diğer bir kısım Kûfeli fakihler ise, hayvanın hayvan karşılığında veresiye olarak satılmasının câiz olmayacağı görüşündedirler. Bunlar görüşlerinde bu tür satışları yasaklayan **Câbir** ve **Semüre'**den rivâyet edilen 397-398 numaralı hadîsler ile bu

---

[73] **Ebû Davud**, Buyû, 16/3357.

anlamdaki diğer hadîslere dayanmışlardır. Yine bunlar, **İmam Şâfiî** ve taraftarlarının delil olarak kullandıkları bu hadîsin mensûh olduğunu söylemişlerdir.

Birinci görüş sahipleri ise bu hadîsleri te'lîfe çalışmışlardır: Onlara göre hayvan satışlarında veresiyeyi yasaklayan hadîslerdeki veresiyeden maksat; her iki tarafın, hayvanlarını daha sonra vermek üzere alış-veriş yapmalarıdır. Her iki tarafın da veresiye olması durumunda akdin sahih olmayacağın konusunda herhangi bir tartışma bulunmamaktadı.[74]

٣٩٥- (ط ـ **علي بن أبي طالب** رضي الله عنه) بَاعَ جَمَلاً لَهُ يُدْعَى عُصَيْفِيرًا بعشرين بعيرًا إلى أجل. أخرجه الموطأ

395- Ali b. Ebî Talib'in anlattığına göre; "kendisi, **Usayfîr** denilen devesini, yirmi deve karşılığında veresiye olarak satmıştır."[75]

٣٩٦- (خ ط ـ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) اشترى راحلة بأربعة أبعِرَة مضْمُونَة عليه ، يُوفيها صاحبَها بالرَّبذَة. أخرجه الموطأ ، وأخرجه البخاري في ترجمة باب.

396- Abdullah b. Ömer'in anlattığına göre, "kendisi, sahibine Rebeze'de[76] teslim etmek üzere, dört devesi karşılığında bir yük devesi satın almıştır."[77]

İZAH

Görülüyor ki bu iki hadîs de, 394 nolu hadîsin açıklamasında verdiğimiz **İmam Şâfiî**'nin görüşünü desteklemektedir.

---

[74] **Nevevî**, XI, 39; **Hattâbî**, III, 653; **Şevkânî**, V, 176; **Azîmâbâdî**, IX, 207-211.

[75] **Muvatta**; Buyû; 25/59.

[76] **Rebeze, Medîne** yakınlarında bir yer ismidir.

[77] **Buharî**, Buyû, 108; **Muvatta**, Buyû, 25/60.

٣٩٧- (ت - جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «لا يصلُح الحيوان اثْنَان بواحدٍ نَسيئةً ، ولا بأسَ به يدًا بيد ». أخرجه الترمذي.

397- Câbir b. Abdullah'ın rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"İki hayvan, bir hayvan karşılığında veresiye olarak satılamaz. Peşin olursa bunda bir sakınca yoktur."[78]

٣٩٨- (ت د س - سمرة بن جندب رضي الله عنه) قال : « نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع الحيوان بالحيوان نسيئة». أخرجه الترمذي وأبو داود ، والنسائي.

398- Semüre b. Cündüb anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), hayvanın hayvan karşılığında veresiye olarak satışını yasakladı."[79]

İZAH

394 numaralı hadîsin izâhında da ifâde olunduğu gibi, bu iki hadîs, hayvanın hayvan karşılığında veresiye olarak satışına cevâz vermeyen **Ebû Hanîfe** ve taraftarlarının delilleri arasında bulunmaktadır.

٣٩٩- (ط - ابن شهاب رحمه الله) أنَّ سعيد بن المسيب كان يقول: لا ربا في الحيوان ، و إن رسول الله صلى الله عليه وسلم إنما نهى في بيع الحيوان عن ثلاث : المضامين والملاقيح ، وحَبَلِ الْحَبَلَة ، فالمضامين: ما في بطون إناث الإبل، والملاقيح: ما في ظهور الجمال وحَبَل الحَبَلة: هو بيع الجزور إلى أن تُنتج الناقة ثم تُنتج التي في بطنها. أخرجه الموطأ.

399- İbn Şihâb anlatıyor:

---

[78] **Tirmizî**, Buyû, 2/1238.

[79] **Ebû Dâvûd**, Buyû 15/3356; **Tirmizî**, Buyû, 21/1237; **Nesaî**, Buyû, 65.

"Saîd b.el-Müseyyeb şöyle derdi:

"Hayvanlarda fâiz söz konusu değildir. Rasûlullah (as.) hayvan satışlarında üç şeyi yasaklamıştır: ***Medâmîn, Melâkîh*** ve ***Hablü'l-habele.***

Medâmîn: Dişi develerin karnındaki yavrulardır.

Melâkîh: Erkek develerin erlik sularıdır.

Hablü'l-habele ise; gebe devenin karnındaki yavrunun yavrusu oluncaya kadar bir süre ile deve satışı yapmaktır."[80]

İZAH

Hadîste yer alan "***Medâmîn***" ve "***Melâkîh***" kelimelerinin yukarıda geçen tefsirlerinin İmam Mâlik'e ait olduğunu söyliyen **İbnu'l-Esîr**, dilciler ve fakihler "**Medâmîn** " kelimesini erkek hayvanların erlik suları; "**Melâkîh**" kelimesini de, dişi develerin karnındaki yavrular şeklinde tevil etmişlerdir der.[81]

Hadîste yer alan bu konular ve bunlara ilişkin fıkhî açıklamalar, 318 numaralı hadîsin izahında geçmiştir.

٤٠٠- (خ ــ رافع بن خديج رضي الله عنه) اشترى بعيرًا ببعيرين ، فأعطاه أحدهما ، وقال: آتيك بالآخر غدًا رهوًا إن شاء الله. ذكره البخاري تعليقًا.

400- Rivâyete göre "Râfi b. Hadîc, iki deve karşılığında bir deve satın almış; birini (peşin) vermiş, diğerini de '**yarın sana, rahatlıkla getiririm inşâllâh'** demiştir."[82]

---

[80] **Muvatta**; Buyû, 26/63.

[81] Bkz., **İbnü'l-Esir**, ***Câmi***; I, 569; 399 nolu hadîsin şerhi.

[82] **Buharî**, Buyû, 108.

الفرع الثالث

في أحاديث متفرقة

3– MÜTEFERRİK (KONULARA) İLİŞKİN HADÎSLER

٤٠١- (ط ــ **مالك** رضي الله عنه) قال : بلغني أنَّ رجلاً أتى ابنَ عُمَرَ رضي الله عنه فقال : إني أسلفتُ رجُلاً سلَفًا، واشترطتُ عليه أفْضَلَ مما أسلَفْتُهُ ، فقال عبد الله ابن عمر : فذلك الربا ، قال: فكَيْفَ تأمرني يا أبا عبد الرحمن ؟ فقال عبد الله بن عمر : السلف على ثلاثة وُجوه : سَلَفٌ تُسْلفهُ تُريدُ به وَجْهَ الله ، فلَكَ وَجْهُ الله تعالى، وسَلَفٌ تُسْلفهُ تُريدُ به وجهَ صاحبك، فلك وجهُ صاحبك، وسلَفٌ تُسْلفُهُ لتأخُذَ خبيثًا بطيِّب ، فذلك الربا، قال : فكيف تأمرني يا أبا عبد الرحمن؟ قال : أرى أن تَشُقَّ الصَّحيفَة، فإن أعطاك مثلَ الذي أسَلَفْتَهُ قَبِلْتَهُ، وإن أعطاك دون الذي أسلفته فأخذتَه أُجِرْتَ ، وإن أعطاك أفضل مما أسلفته طيِّبَةً به نفسُهُ، فذلك شُكْرٌ شكَرَهُ لكَ، ولك أجرُ ما أنْظَرْتَهُ. أخرجه الموطأ.

401- İmam Mâlik anlatıyor:

"Bana haber verildiğine göre İbn Ömer'e bir adam gelerek;

"- Ben bir adama borç verdim, ama verdiğimden daha fazla vermesini şart koştum" der. Abdullah b. Ömer de;

"- Bu fâizdir" diye karşılık verir. Bunun üzerine adam;

"- Bana nasıl yapmamı emredersin, ey Ebû Abdurrahman?" deyince, Abdullah b. Ömer şu cevabı verir:

"- Borç verme üç şekilde olur:

1- Borç vardır, bunu vermekle Allah rızasını kazanmak istersin, bu durumda Allah'ın rızasını kazanırsın.

2- Borç vardır, bununla arkadaşını memnun etmek istersin, o zaman da arkadaşının gönlünü kazanmış olursun.

3- Borç vardır, bunu da helâl malla haram mal almak için verirsin ki, bu da fâizdir." Adam tekrar;

"- Ey Ebû Abdurrahman, bana nasıl yapmamı emredersin?" diye sorar. Bu sefer Abdullah b. Ömer şöyle cevap verir:

"- (Borç akdinin yazılı olduğu) sayfayı yırtmanı (yani şartı iptal etmeni) tavsiye ederim. Borç verdiğin şahıs, şayet sana verdiğin kadar öderse onu kabul edersin. Verdiğinden az verir de sen de kabul edersen sevap kazanırsın. Yok eğer kendi isteğiyle senin verdiğinden daha fazla verirse, bu da sana onun yapmış olduğu bir teşekkür olur. Ayrıca sana, ona süre tanımanın sevabı da vardır."[83]

İZAH

Bu hadîste borçlunun, alacaklıya kendiliğinden verdiği fazlalık fâiz olarak değerlendirilmemektedir. Hatta bu, yapılan bir iyiliğe karşı bir teşekkür ifâdesi olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayıdır ki ekseri müctehidler, şart koşulmaması veya âdet haline gelmmemesi şartı ile borçlunun, borçlandığı şeyden daha iyisini ve fazlasını ödemesini veya alacaklısına hediye vermesini câiz görmüşler ve sakıncalı bulmamışlardır. Ancak, verilecek fazlalık veya hediye şart koşulmuş olur veya borçlanmalarda bu tür şeyler âdet haline gelmiş bulunursa, o zaman bu haram hükmünü alır. Zira, bu durumda alacaklı bir menfâat karşılığı borç vermiş olur ki, bu da fâizli muâmele hükmüne girer.[84]

٤٠٢- (ط ـــ **مجاهد بن جبر** رحمه الله) أنّ ابنَ عمر رضي الله عنهما استلف دراهم ، فقضى صاحبَها خيرًا منها ، فأبى أن يأخذَها ، فقال : هذه خيرٌ من دراهمي ، فقال ابن عمر : قد علمتُ، ولكن نفسي بذلك طيِّبة. أخرجه الموطأ.

402- Mücâhid b. Cebr anlatıyor:

"Abdullah b. Ömer bir adamdan birkaç dirhem borç aldı, sonra sahibine bunların daha iyilerini ödedi. Adam almak istemedi ve;

"- Bunlar, benim dirhemlerimden daha iyi" dedi. İbn Ömer de;

"- Biliyorum, lâkin canım ancak böyle rahat edecek" diye cevap verdi.[85]

---

[83] **Muvatta**; Buyû, 44/92.

[84] **Zuhaylî**, IV, 724 vd.

[85] **Muvatta**; Buyû, 43/90.

٤٠٣- (ط ـ سالم) أنَّ ابن عمر رضي الله عنهما «سُئِلَ عن الرجل يكون له على الرجل الدَّيْنُ إلى أجَلٍ ، فيضَعُ عنه صاحبُ الحق ليُعجِّل الدَّيْنَ الذي هو عليه ، فكَرِهَ ذلك ابن عمر ، ونَهى عنه». أخرجه الموطأ.

403- Sâlim (b. Abdullah) anlatıyor:

"İbn Ömer'e, borcunu daha önce ödemesi için, bir kimsedeki vadeli alacağından indirim yapan adamın durumu sorulduğunda, İbn Ömer, bunu hoş görmedi ve yasakladı."[86]

İZAH

Görülüyor ki **İbn Ömer**, borcun vadesinin kısaltılması karşılığında miktarının azaltılmasını tecviz etmemiştir. **Ebû Hanîfe** ve **İmam Mâlik** de bu görüşü benimsemişlerdir. **Abdullah b. Abbas** ise buna cevâz vermiştir. **İmam Şâfiî**'den her iki görüş de nakledilmiştir.[87]

٤٠٤- (ط ـ عبيد أبي صالح مولى السفاح) قال : بعتُ بَزًّا لي من أهل دار نَخْلَة إلى أجلٍ، فأردتُ الخروج إلى الكوفة ، فعرضوا عليَّ أنْ أضعَ عنهم بعض الثمن ويَنْقُدُوني ، فسألتُ زيد بن ثابت ؟ فقال : لا آمُرَكَ أن تأكل هذا ولا تُوكِلَهُ. أخرجه الموطأ.

404- Seffâh'ın[88] âzâdlısı Ubeyd b. Ebî Sâlih[89] anlatıyor:

"Dâr-ı Nahle[90] ahalisine veresiye bir kumaş satmıştım. Oradan ayrılıp da Kûfe'ye gitmek istediğimde borçlular, borcu peşin ödeme

---

[86] **Muvatta;** Buyû, 39/82.

[87] **Bâcî**, *el-Müntekâ*, V; **Bilmen**, *Kamus*, VI, 102, **Canan**, III, 121.

[88] **Ebû'l-Abbas, Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib el-Hâşimî el-Kuraşî al-Abbasî**: ö. 136/753. İlk Abbasî halifesidir. Hz. Peygamber'in amcası Abbas'm soyundandır.

[89] **Ubeyd b. Ebî Salih**: Meçhûl râvîlerdendir. Bu rivâyetten başka bir yerde ismi geçmemektedir. İlk Abbasî halifesi Seffâh'ın âzâtlısıdır.

[90] **Dâr-ı Nahle: Medîne**'de manifaturacıların bulunduğu bir mahalledir.

karşılığında paranın bir kısmını düşürmemi teklif ettiler. Ben bunu Zeyd b. Sabit'e sordum. Bana;

"- Bunu ne senin yemeni, ne de (başkasına) yedirmeni emredememem" dedi."[91]

٤٠٥- *(أم يونس)* قالت : جاءت أمُّ ولدِ زيد بن أرقم إلى عائشة ، فقالت : بعتُ جارية من زيد بثمانمائة درهم إلى العطاء ، ثم اشتريتُها منه قبل حلول الأجل بستمائة ، وكنتُ شرطتُ عليه : أنك إنْ بعتَها فأنا أشتريها منك. فقالت لها عائشة : بئسما شريتِ ، وبئسما اشتريت ، أبلغي زيد بن أرقم أنه قد أبطل جهادَه مع رسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، إن لم يتُب منه، قالت : فما يصنع ؟ قالت : فتَلَتْ عائشة : { **فمن جاءه مَوْعِظَةٌ من ربِّه فانتهى فله ما سَلَف ، وأمرُه إلى الله ، ومن عادَ فأولئك أصحاب النار هم فيها خالدون** } [البقرة : ٢٧٥] فلم ينكر أحدٌ على عائشة ، والصحابةُ مُتوَفِّرونَ. ذكره رزين و لم أجده في الأصول.

405- Ümmü Yunus[92] anlatıyor:

"Zeyd b. Erkam'ın ümmü veledi (kendisinden çocuk dünyaya getirmiş câriyesi) Hz. Âişe'ye gelerek;

"- Atiyyelerin (müslümanlara hazineden yapılan yardımların) dağılma vaktine kadar Zeyd'e 800 dirheme bir câriye sattım. Sonra da, borcun vadesi dolmadan 600 dirheme onu geri satın aldım. Zaten, *'şayet onu satacak olursan, senden onu ben satın alacağım'* diye de şart koşmuştum" dedi. Hz. Âişe cevaben şunları söyledi:

"- Ne kötü satış yaptın ve ne kötü satın aldın! Zeyd b. Erkam'a, eğer yaptığından tövbe etmezse, Rasûlullah (as.) ile beraber yaptığı cihadlarını boşa çıkarmış olduğunu bildir!" Kadın;

---

[91] **Muvatta**; Buyû, 39/81.

[92] **Ümmü Yunus, Âliye bint Enfa'**: Ebû İshâk es-Sebîî'nin karısı ve Yunus b. İshak el-Hemedânî'nin annesidir. Hadîs rivâyeti açısından durumu ihtilaflıdır. **Dârektunî**, onun meçhul olduğunu, kendisiyle ihticâc edilemeyeceğini, rivâyetlerinin kabule şayan olmadığını söylemesine mukabil, **İbnu'l-Cevzî**, aksine bilinen, tanınan, kadri yüce bir kadın olduğunu ve **İbn Sa'd**'ın *Tabakat*'ında Hz. Âişe'den rivâyet edenler arasında zikredildiğini söyler.

"- Ne yapabilir?" diye sorunca, Hz. Âişe; *'Kime, Rabbinden bir öğüt gelir de (faizden) vazgeçerse, geçmişte olan kendisinindir ve işi Allah'a kalmıştır. Kim tekrar (faize) dönerse, işte onlar ateşliktir, orada devamlı kalırlar'*[93] âyetini okudu. Orada pek çok sahâbe bulunduğu halde kimse Hz. Âişe'ye karşı çıkmadı."

Rezîn'in tahric etmiş olduğu bu hadîsi asıl kaynaklarda bulamadım.[94]

İZAH

Bu rivâyette, **Hz. Âişe**'nin itirazına sebep olan iki nokta bulunmaktadır:

1- Satıcı, sattığı câriyeyi alıcının, yine kendisine satması şartını ileri sürmektedir. Bu şartla bir alış-veriş, **Hanefîler**'e göre fâsittir. Çünkü bu şart, taraflardan birine menfâat sağlamaktadır. Ayrıca bu, akdin gereği olmayan, akde uygun bulunmayan, şerîatte vârit olmayan ve insanların da örf haline getirmediği şartlardandır.[95]

2- Satıcı, veresiye sattığı bir şeyi, sattığı şahıstan daha düşük bir fiyatla peşin olarak satın almaktadır. Fıkıh litaretüründe bu tür satışa "*Bey'u'l-îne*" denilmektedir. Faizsiz ödünç para bulmak için bir çare olarak düşünülen bu satışın hükmü tartışmalıdır:

Şâfiîler, Zâhirîler ve **Hanefîler**'den **Ebû Yusuf** ve **İmam Muhammed** bu akdi geçerli sayarlar. Çünkü görünüş itibariyle bunu geçersiz sayacak bir durum yoktur. Akitte olan icap ve kabul, burada da sahih bir şekilde vardır. Kişilerin niyetlerini ise ancak Allah bilir. Onun için şahısların maksadı Allah'a havâle edilir, demişlerdir. Ancak bu müctehitlerden, **Ebû Yusuf** dışındakiler, böyle bir akdin **mekrûh** olduğunu söylerken, **Ebû Yusuf**, kerâhatsiz sahih kabul etmiştir.

Ebû Hanîfe, Mâlikîler ve **Hanbelîler** ise böyle bir satış sahih değil, fâsittir demişlerdir. Bunların delilleri, izahını yaptığımız hadîs ile "**sedd-i zerâî**" prensibidir. Bunlar şayet böyle bir akde müsade

---

[93] Bakara, 275.

[94] Benzer bir hadîs **Dârekutnî**'de bulunmaktadır. Bkz., III, 52.

[95] **Zuhaylî**, IV, 481; **Karaman**, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, II, 188.

verilirse, fâize giden yola kapı açılmış ve Allah'ın yasakladığı şeyin mübâh kılınması sonucu ortaya çıkmış olur diye düşünmüşlerdir.[96]

٤٠٦ - (زيد بن أسلم) قال : كان الربا الذي آذن الله فيه بالحرب لمن لم يتركه ، كان عند أهل الجاهلية على وجهين كان يكون للرجل على الرجلِ حَقٌّ إلى أجل ، فإذا حل الحق ، قال صاحب الحق : أتقضي أم تُرْبي ؟ فإذا قضاه أخذ منه ، وإلا طَوَاهُ إنْ كان مما يُكالُ أو يُوزَن ، أو يُذرَع أو يُعَدُّ، وإن كان نَسيئًا رفعه إلى الذي فوقه ، وأخَّرَ عنه إلى أجل أبعدَ منه. فلما جاء الإسلام أنزَلَ الله تعالى : { يا أيُّها الذينَ آمنُوا اتَّقُوا الله وذَرُوا ما بَقِيَ من الرِّبا ، إنْ كُنْتُم مُؤمنينَ } إلى قوله { وإنْ تُبْتُم فَلَكُم رُؤوسُ أمْوَالِكُم لا تَظْلِمُونَ ولا تُظْلَمُونَ ، وإنْ كانَ ذُو عُسْرَةٍ } يعني الذي عليه رأس المال { فَنَظِرَةٌ إلى مَيْسَرَةٍ ، وأنْ تَصَدَّقُوا } يعني برأس المال { خَيْرٌ لَكُم إنْ كُنْتُم تَعْلَمُونَ} [البقرة : ٢٧٨ــ٢٨٠]. ذكره رزين و لم أجده في الأصول.

406- Zeyd b. Eslem[97] anlatıyor:

"Yüce Allah'ın, onu terk etmeyenin, Allah ve Rasûlüne karşı harp ilân etmiş gibi olacağını bildirdiği, cahiliye dönemi halkının uyguladığı fâiz iki şekilde cereyan ederdi:

Bir şahsın, başkasında belirli bir süreye kadar olan alacağı bulunurdu. Alacağın vakti geldiğinde hak sahibi (borçluya);

"- Borcunu ödeyecek misin, yoksa arttıracak mısın?" diye sorardı. Şayet öderse, (hak sahibi) alırdı. Aksi takdirde;

1- Şayet mal ölçeklenen, tartılan, metreye vurulan veya sayılan şeylerden ise onu katlayarak artırırdı.

2- Eğer mal yaş hesabına göre değerlendirilen mallardan[98] ise, daha üst mertebeye tahvil ederdi. (Her iki halde) süreyi de daha geri

---

[96] Zuhaylî, IV, 467vd.

[97] **Ebû Üsâme, Zeyd b. Eslem el-Medenî**: ö. 136/753. Medîneli büyük tâbiîlerdendir. Babası Hz. Ömer'in âzâdlısı idi. Fakihtir. Mescid-i Nebî'de ders halkası vardı. İlmiyle âmildi. 200 kadar hadisi rivâyet edilmiştir.

[98] Elimizdeki nüshada bu ifâde "**Eğer veresiye ise**" şeklinde kaydedilmişse de, biz bunun bir matbaa hatası olduğunu düşünerek, **İbrahim Canan**'ın tercümesini

bir tarihe ertelerdi. İslâm gelince Allah Teâlâ şu âyetleri inzal buyurdu:

"Ey iman edenler; Allah'tan korkun! Eğer gerçekten inanıyorsanız, fâiz olarak artan miktarı almayın!..

Eğer tövbe edip fâizcilikten vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir. Böylece haksızlık etmezsiniz ve haksızlık da edilmezsiniz.

Eğer (borçlu) darlık içinde ise, bir kolaylığa ulaşıncaya kadar ona mühlet vermek gerekir. Eğer gerçekleri çok iyi anlayan kimselerden iseniz (borçlunun borcunu) sadaka saymak sizin için daha hayırlı bir iş olur."[99]

Bu rivâyeti **Rezîn** tahric etmiştir. Onu asıl kaynaklarda bulamadım.

---

yaptığı nüshadaki; **"Yaş hesabına göre değerlendirilen"** ifâdesini almayı uygun bulduk. Zira sözün akışı bu ifâdeye daha uygun düşmektedir.

[99] Bakara, 278, 280.

الباب الخامس

من كتاب البيع

في الخيار

E- MUHAYYERLİKLER

٤٠٧- *(خ م ط د س ت ــ عبد الله بن عمر* رضي الله عنهما) أنَّ النبي صلى الله عليه وسلم قال : « **إن المتبايعين بالخيار في بيعهما ما لم يتفرَّقا ، أو يكون البيعُ خيارًا** ».

قال نافع : فكان ابن عمر إذا اشترى شيئًا يُعْجِبُهُ فَارَق صاحبه.

وفي رواية قال: البيِّعان بالخيار ما لم يتفرقا أو يقول أحدهما للآخر: اخْتَرْ، وربما قال: أو يكون بيع خيار.

وفي أخرى قال: المتبايعان كل واحد منهما بالخيار على صاحبه ما لم يتفرقا إلا بيع الخيار.

وفي أخرى قال : إذا تبايعَ الرجلانِ فكلٌّ واحدٍ منهما بالخيار ، ما لم يتفرقا ، وكانا جميعًا ، أو يُخَيِّر أحدُهما الآخر ، فإن خير أحدهما الآخر ، فتبايعا على ذلك ، فقد وجب البيع ، وإن تفرقا بعد أن تبايعا ولم يترك واحدٌ منهما البيع ، فقد وجب البيعُ ، هذه روايات البخاري ومسلم.

ولمسلم : أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**كلُّ بَيِّعَيْن لا بيعَ بينهما حتى يَتفرَّقَا ، إلا بيع الخيار** ».

وللبخاري : قال ابن عمر: بعتُ من أمير المؤمنين عثمان مالاً بالوادي بمال له بخيبر ، فلما تبايعنا رجعتُ على عَقِبي ، حتى خرجتُ من بيته ، خَشْيَةَ أنْ يُرادَّني البيع ، وكانت السُّنَّةُ : أنَّ المتبايعين بالخيار ، حتى يتفرَّقا، فلما وَجَبَ بيعي وبيعُه، رأيتُ أنّي قد غَبَنْتُهُ بأني سُقْتُه إلى أرض ثمودَ بثلاثِ ليالٍ وساقني إلى المدينة بثلاث لَيَالٍ.

ولمسلم قال : إذا تبايع المتبايعان فكلُّ واحدٍ منهما بالخيار من بيعه ما لم يتفرقا ، أو يكون بَيْعُهما عن خيار فإذا كان بيعُهما عن خيارٍ فقد وَجَبَ ، زاد في أخرى : قال نافع :

فكان ابن عمر إذا بايع رجلاً ، فأرَادَ ألا يُقِيلَهُ ، قام فَمَشى هُنَيْهَةً ، ثم رجع. وأخرج الموطأ الرواية الثالثة.

وأخرج الترمذي قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول : « **البيِّعان بالخيار ما لم يتفرقا – أو قال : حتى يتفرقا – أو يختارا** ». قال نافعٌ : وكان ابنُ عمر إذا ابتاعَ بيعًا ، وهو قاعدٌ ، قامَ لِيَجِبَ له وأخرج أبو داود الرواية الثانية والثالثة. وأخرج النسائي الرواية الأولى ، والثانية، ولم يذكر قول نافع. والرابعة والخامسة والسابعة، ولم يذكر قول نافع أيضًا.

407- Abdullah b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Alan ve satan birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Ancak, alış-veriş muhayyerlik şartıyla yapılmışsa o başka!"

Nâfi şöyle dedi:

"İbn Ömer, hoşuna giden bir şey satın aldığı zaman, (muhayyerliğin olmaması için) satıcıdan hemen ayrılırdı."[1]

RİVÂYETLER

Hadîsin bir rivâyeti de şöyledir:

"Alan ve satan, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Ancak, biri diğerine ***'sen muhayyersin'*** **demişse,** -ekseri rivâyetlere göre alış-veriş muhayyerlik şartıyla yapılmışsa- **müstesnâ!"**

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Alıcı ile satıcı birbirinden ayrılmadıkça, her biri diğerine karşı muhayyerdir. Ancak, muhayyerlik şartıyla yapılan satış müstesnâ!"

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"İki kişi birbiriyle alış-veriş yaptıkları zaman, birbirinden ayrılmayıp henüz bir arada iken, her biri diğerine karşı muhayyerdir. Ancak, birinin diğerini muhayyer bırakması hâli müstesnâ. Eğer biri diğerini muhayyer bırakır da akdi bu şartla gerçekleştirirlerse, artık satış kesinleşir. Alış-verişi yaptıktan

---

[1] Buhârî, Buyû', 42-46; Müslim, Buyû', 10/43; Muvatta, Buyû', 38/79; Ebû Davud, Buyû', 53/3454; Tirmizî, Buyû', 26/1245; Nesaî, Buyû', 8.

sonra, ikisinden biri satıştan vazgeçmeden ayrılırlarsa satış yine kesinleşir."

Bu rivâyetler **Buhârî** ve **Müslim**'e aittir.

Müslim'in diğer bir rivâyetinde ise Hz. Peygamber (as.) şöyle buyurmuştur:

"Alış-veriş yapan kişiler birbirinden ayrılmadıkça, akit kesinleşmez. Ancak muhayyerlik şartıyla yapılan alış-veriş müstesnâ!"

Buhârî'nin bir rivâyetinde de İbn Ömer şöyle demiştir:

"Vâdideki[2] bir malımı, kendisinin Hayber'deki bir malı karşılığında müminlerin Emîri Hz. Osman'a satmıştım. Alış-verişi gerçekleştirince, akitten vazgeçeceği endişesiyle, hemen geri dönüp evinden ayrıldım. O zaman sünnet; **'Alan ve satan birbirlerinden ayrılıncaya kadar muhayyerdirler'** şeklinde idi. Alış-verişimiz kesinleşince gördüm ki, ben onu aldatmışım. Çünkü ben onu (Medîne'den uzaklaştırıp) üç gecelik bir mesafe olan Semûd arazisine[3] göndermiştim, o ise beni üç gecelik bir mesafe (yakınlaştırmak) ile Medîne'ye göndermişti."

Müslim'in başka bir rivâyeti de şöyledir:

"Alan ve satan, alış-verişi yaptıklarında, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Ancak, alış-verişlerinin muhayyerlik şartıyla yapılmış olması müstesnâdır. Eğer alış-verişleri, muhayyerlik şartı ile yapılmış (muhayyer olan da tercihini alış-verişin geçerli olması yönünde kullanmışsa, onlar birbirinden ayrılmamış olsalar bile) **alış-veriş kesinleşmiştir."**

Diğer bir rivâyette ise şu ilaveyi yapmıştır :

Nâfi şunları söylemitir :

---

[2] **Vâdî**: Araplarca bilinen bir yer adıdır. Hadîsin devamından buranın **Tebük**'e yakın bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Buranın **Medîne** yakınlarındaki **Vâdi'l-Kurâ**, olduğu da söylenmiştir. Ancak bu ihtimal zayıf görülmektedir. Çünkü **İbn Ömer** buranın **Medîne**'ye **Hayber**'den daha yakın olduğunu ihsas ettirmektedir.

[3] **Tebük** yakınlarında bir yerdir.

"İbn Ömer, bir insanla alış-veriş yapıp da bu akdi bozmamasını arzu ederse, hemen kalkıp azıcık yürür, sonra dönerdi."

Hadîsin yukarıda geçen üçüncü rivâyetini **Muvatta** da tahrîc etmiştir.

Tirmizî'nin rivâyetinde ise İbnu Ömer, Rasûlullah'dan (as.) şöyle duydum, der:

"Alıcı ve satıcı, birbirinden ayrılmadıkça- yahut birbirinden ayrılıcaya kadar- **veya** (muhayyerlik hakkını düşürüp) **alış-verişi tercih etmedikçe muhayyerdirler."**

Nâfi' demiştir ki:

"İbn Ömer otururken alış-veriş yaptığı zaman, alış-veriş kesinlik kazansın diye ayağa kalkardı."

İkinci ve üçüncü rivâyeti, **Ebû Davud** da tahric etmiştir.

Nesaî ise, 1, 2, 4, 5 ve 7. rivâyetleri tahric etimiş, ancak **Nâfi'**in sözünü zikretmemiştir.

İZAH

Hadîsteki **"Semûd yurdu"** tâbiri, **Salih** Peygamber'in ümmeti **Semûd** kavminin memleketine işâret etmektedir.

İbn Ömer'in, **Hz. Osman'**ı aldatması olayı ise, kandırma değil bir takdir meselesidir. **Hz. Osman'**ın aldığı arazi, sattığı araziden üç gece daha uzakta idi. **İbn Ömer'**in aldığı arazi ise, **Medîne'**ye daha yakındı. **İbn Ömer, Medîne'**yi çok sevdiği için, oraya yakın bir araziye sahip olmayı kazanç telâkki etmiştir.

Bu bölümde muhayyerlik konusu ile ilgili hadîsler yer almaktadır. **Muhayyerlik**, akdi yapan tarafların, yaptıkları akitten vazgeçme imkânına sahip olmaları anlamında kullanılan bir terimdir. Muhayyerliklerin, pek çok çeşidi bulunmaktadır. Ancak, buradaki hadislerde, meclis ve şart muhayyerliği üzerinde durulmuştur.

MECLİS MUHAYYERLİĞİ

Meclis muhayyerliği, icap ve kabul yapıldığı ve akit tamam olduğu halde, tarafların, akdin cereyan ettiği meclisi terk edip

birbirlerinden ayrılmadıkları sürece, her birine bu akitten dönme imkânı veren muhayyerliktir. **Şâfiîler**, ve **Hanbelîler**'le, **Nevevî**'nin ifâdesine göre sahâbe ve tabiûn müctehidlerinin ekseriyeti, meclis muhayyerliğini kabul etmişler ve akdi yapan şahısların, bedenen birbirinden ayrılmadıkça akitten vazgeçme hakkına sahip olduklarını söylemişlerdir.

Bunlarn delilleri şunlardır:

a) Yukarıda metni ve tercümesi verilen hadîsler.

b) **Beyhakî**'nin rivâyet ettiği, حتّى يَتفرّقا منْ مَكانهما; **"Bulundukları yerden ayrılıncaya kadar"**[4] hadîsi.

c) Yukarıda geçen ما لَمْ يَتفرّقا و كانا جَميعا; **"Ayrılmayıp beraber bulundukları müddetçe"** hadîsi, bedenen ayrılığı sarîh olarak ifâde etmektedir.

d) Kezâ, **"Satış yaptıktan sonra taraflardan biri akdi bozmadan birbirlerinden ayrılırlarsa, satış vâcib olur"** ifâdesinden maksat da bedenî ayrılıktır.

Buna karşılık **Hanefîler**, **Mâlikîler** ve diğer bir kısım fukaha, meclis muhayyerliğini kabul etmemişler, akdin icap ve kabul ile kesinleşeceğini söylemişlerdir. Bu ictihadın dayanağı da şunlardır:

a) وَأَشْهِدُوا إذا تَبايَعْتُمْ; : *"Alış-veriş yaptığınızda şâhit bulundurun."*[5]

Buna göre, eğer alanla satan ayrıldıktan sonra şâhit tutulsa, emre uyulmamış olur. Daha önce tutulsa, yerinde yapılmamış olur. Öyleyse meclis muhayyerliği yoktur.

b) أَوْفُوا بالْعُقُود; *"Akidlerinizi yerine getirin."*[6]

c) تِجارَةً عَنْ تَراضٍ منْكُمْ; *"...karşılıklı rızâ ile ticâret ..."*[7]

Bu âyet de alış-verişin tamamlanması için, sadece karşılıklı rızâyı yeterli görmektedir.

---

[4] **Sünenu'l-Kübrâ**, V, 271.

[5] Bakara, 282.

[6] Mâide, 1.

[7] Nisâ, 29.

d) لا ضَرَرَ وَ لا ضرار; **"Zarar vermek ve zararla mukabelede bulunmak yoktur."**[8] hadîsi de bunu te'yid eder. Zirâ akdi feshetme hakkını tanımak, diğerinin zararına göz yummak olur.

e) اَلْمُسْلِمُونَ عِنْدَ شُرُوطِهِمْ; **"Müslümanlar, şartlarına uyarlar."**[9] Akit yaptıktan sonra tercih hakkını tanımak ise, şartı bozar.

f) إذا اخْتَلَفَ الْبَيِّعانِ فالْقَوْلُ قَوْلُ الْبائِعِ; **"Alanla satan ihtilâfa düştüklerinde, söz, satanındır."**[10] Bu hadîse göre de meclis muhayyerliğinin olmaması gerekir. Zirâ hadîste ihtilâfın ne zaman olduğuna dair bir tafsilat yoktur.

Bu görüş sahipleri, meclis muhayyerliğini ifâde eden hadîsleri kabul etmekle beraber, bir kısmı bu hadîslerin mensûh olduğunu ileri sürmüş, bir kısmı da tevîl yoluna gitmişlerdir. Onlara göre, hadîsteki "**birbirinden ayrılmadıkça**" ifâdesinden maksat "**icap ve kabul ile akdi bitirmedikçe demektir, bedenen ayrılmak şart değildir.**[11]

İzahına çalıştığımız hadîste yer alan, "**ancak muhayyerlik şartıyla yapılan alış-veriş müstesnâ**" veya "**ancak alış-veriş muhayyerlik şartıyla yapılmışsa o başka**" şeklinde tercüme ettiğimiz ifâde bazı rivâyetlerde; "*illâ*" istisnâ edâtı ile kullanılırken, bazılarında yahut anlamına gelen "*ev*" edatı ile kullanılmıştır. Şârihler buradaki "*ev*" edâtının da "*illâ*" istisnâ edâtı anlamında kullanıldığını söylediklerinden tercüme de buna uygun olarak yapılmıştır.

Diğer taraftan, **"ancak muhayyerlik şartıyla yapılan alış-veriş müstesnâ"** ifâdesi de üç şekilde yorumlanmıştır:

---

[8] **Muvatta**, Akdiye, 31; **İbn Mâce**, Ahkâm, 17.

[9] **Buhârî**, İcâre, 14; **Tirmizî**, Ahkâm, 17; **Ebû Davud**, Akdiye, 12.

[10] **Muvatta**, Buyû', 38/80; **Tirmizî**, Buyû'; 43/1270; **Ebû Davud**, Buyû', 72/3511; **Nesaî**, Buyû',82.

[11] Bkz. **Nevevî**, X, 173 vd. ; el-**Mecmû'**, IX, 218-222; **Aynî**, XI, 225-232; **Karaman**, II, 86-87; **Zuhaylî**, IV, 250-251.

1- Buradaki muhayyerlikten maksat, akit tamamlandıktan sonra, fakat meclis henüz dağılmadan önceki muhayyerliktir. Bu yoruma göre, hadîste anlatılmak istenen şudur: Akdi yapanlar birbirinden ayrılıncaya (akit meclisi sona erinceye) kadar, akdi bozmak veya devam ettirmek konusunda muhayyerdirler. Ancak, icap ve kabulden sonra, fakat meclisten ayrılmadan önce, taraflardan birinin diğerini, veya ikisinin birbirini, akdi bozmak yahut devam ettirmek şıklarından birini tercihte serbest bırakması, onun da tercihini akdi devam ettirmekten yana kullanması durumunda bu muhayyerlik, (yani meclis muhayyerliği) son bulur. Bu durumda taraflar henüz birbirinden ayrılmamış olsalar da netice değişmez, artık akdi bozma hakları yoktur. **Nevevî**'nin ifadesine gore bu yorum, aralarında **Şâfiîler**'in de bulunduğu ekseri âlimlere aittir.

2- Buradaki muhayyerlikten maksat, şart muhayyerliğidir. Buna göre mana şöyledir: **"Alıcı ve satıcı birbirinden ayrılıncaya kadar muhayyerdirler; ancak, kendisinde şart muhayyerliği bulunan akit müstesnâdır."** Böyle bir akitte tarafların birbirinden ayrılmaları ile muhayyerlik hakları sona ermez, bu akitteki muhayyerlik, şart koşulan sürenin sonuna kadar devam eder.

3- Buradaki muhayyerlik, olmaması şart koşulan muhayyerliktir. Buna göre hadîs şöyle anlaşılmalıdır: **"Alıcı ve satıcı birbirinden ayrılmadıkça muhayyerdirler; ancak, tarafların meclis muhayyerlik hakkı bulunmamak şartıyla yapılan alış-veriş müstesnâ."** Bu durumda da yapılan akit derhal geçerlilik kazanır. Taraflar birbirinden ayrılmamış olsalar da akitten vazgeçemezler. Zira, meclis muhayyerliği haklarını koştukları şartla düşürmüşlerdir. Ancak, **Şâfiîler**, böyle bir şartla yapılan akdi sahih saymadıklarından, bu yorumu da uygun bulmamışlardır.[12]

2-ŞART MUHAYYERLİĞİ

Şart muhayyerliği, akdi yapan taraflara, yaptıkları akdi belli bir süre içerisinde feshetmek veya geçerli kılmak imkânı veren

---

[12] Bkz., **Nevevî**, X, 174; **Aynî**, XI, 226, 228.

muhayyerliktir. Örneğin, belli bir müddet içinde akdi bozmak veya kabul etmek üzere taraflardan birinin yahut ikisinin muhayyer olmaları şartıyla yapılan akitlerde "**şart muhayyerliği**" vardır.

Sevrî, İbn Şübrüme ve bazı **Zâhiriye** mezhebi mensupları, "**bunda ğarar vardır; akdîn sonucu meçhûle bağlanmaktadır. Akitte esas olan, yapılınca bağlayıcı olmasıdır...**" gibi gerekçelerle böyle bir muhayyerliğe karşı çıkmışlardır. Ancak ekseri müctehidler, konuya ilişkin hadîsler yanında[13] insanların buna olan ihtiyaçlarını da dikkate alarak şart muhayyerliğini câiz görmüşlerdir Zira bazı durumlarda akdin tarafları, akdi kesinleştirmeden önce düşünüp, danışmaya ihtiyaç duyabilirler. İşte şart muhayyerliği onlara bu imkânı sağlar.

Bu muhayyerliği câiz gören ekseri müctehidler, muhayyerlik süresinde görüş birliğine varamamışlardır:

Ebû Yusuf, Muhammed ve **Ahmed b. Hanbel**'e göre, ne kadar uzun olursa olsun, taraflar istedikleri kadar müddeti şart koşabilirler.

İmam Mâlik'e göre müddet, akit mevzûunun durumuna ve ihtiyaca göre takdir olunur; elbise ve kumaşta bir iki gün, evde bir aya kadar gibi...

Ebû Hanîfe, Züfer ve **Şâfiî**'ye göre ise her hâlükârda süre üç günü geçemez.[14]

3- DİĞER MUHAYYERLİK ÇEŞİTLERİ

Bu hadiste yer alan meclis ve şart muhayyerliğinden başka, muhayyerliğin diğer nevîleri şunlardır:

1- Hıyâr-ı Vasıf: Bir alış-verişte şart kılınan veya örfen bulunması gereken bir vasfın bulunmaması sebebiyle taraflardan birinin muhayyer olmasıdır. Sağılır diye satılan bir ineğin sütten kesilmiş olması gibi.

2- Hıyâr-ı rü'yet: Görülmeden yapılan bir alış-verişte, taraflardan biri için, onu gördüğünde muhayyer olmasıdır. Yani görmeden bir

---

[13] Bu hadîsler için bkz., **Buhârî**, Buyû, 19, 22, 42; **Müslim**,. Buyû, 10/ 43-47.

[14] **Karaman**, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, II, 285-286; **Zuhaylî**, IV, 254-257.

mal satın alanın, onu gördüğünde kabul veya reddetme hakkının bulunmasıdır.

3- Hıyâr-ı Ayb: Bir şeyde mevcut olan bir kusurdan dolayı muhayyer olmaktır. Buna gore, satılan malın kusurundan dolayı müşteri muhayyerdir.

4- Hıyâr-ı Tağrîr: Taraflardan birinin, diğer tarafı aldatarak yaptığı satıştan dolayı meydana gelen muhayyerliktir.[15]

٤٠٨- (خ م ت د س ــ حكيم بن حزام رضي الله عنه) أن رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال: « **البَيِّعَان بالخيار ما لم يفترقا – أو قال : حتى يتفرقا – فإن صَدَّقا وبيَّنا ، بُورِكَ لهما في بيعهما ، وإن كتما وكَذَبا ، مُحقت بَرَكَةُ بَيْعِهما** ». أخرجه الجماعة إلا الموطأ. وقال أبو داود: رواه همّامٌ ، فقال : « **حتى يتفرقا ، قال : أو يختار ثلاث مرارٍ** ».

408- Hakîm b. Hizâm, Rasûlullah'dan (as.) şöyle rivâyet eder:

"Alan ve satan birbirlerinden ayrılmadıkça -veya ayrılıncaya kadar dedi- **muhayyerdirler. Eğer doğru söyler ve her şeyi açıkça beyan ederlerse, alış-verişleri kendilerine bereketli kılınır. Eğer (kusuru) gizler ve yalan söylerlerse, alış-verişlerinin bereketi kaldırılır."**[16]

RİVÂYETLER

Bu rivâyeti, **Muvatta** dışındaki kaynaklarımızın tamamı tahric etmişlerdir.

Ebû Davud şöyle demiştir:

---

[15] Hadîsin şerhi ve muhayyerlik konusunda daha geniş bilgi almak için bkz., **Nevevî**, X, 173; **Tahâvî Şerhu Meâni'l-Âsâr**, IV, 12; **İbn Kudâme**, el-Muğnî, IV, 6; **Bâcî**, **el-Münteka**, V, 55; **İbn Hacer**, IV, 276; **Şevkânî,Neylu'l-Evtâr**, V, 208; **Aynî**, XI, 195; **Kastalânî**, IV, 126; **Avnu'l-Mabûd**, IX, 322; **Bezlu'l-Mechûd**, XV; 126; **el-İhtiyâr**, II, 12; **Bilmen, Kamus**, VI, 7.

[16] **Buhârî**, Buyû', 19 22, 42, 44, 46; **Müslim**, Buyû', 11/47; **Tirmizî**, Buyû', 26/1246; **Ebû Davud**, Buyû', 53/3459; **Nesaî**, Buyû', 4.

"Bunu Hemmâm[17] rivâyet etti ve üç kere; **'ayrılıncaya kadar veya tercihini kullanıncaya kadar...'** dedi."

İZAH

Alış-verişte malın övülmesi değil, durumunun beyânı esastır. Özellikle müşterinin fark edemeyeceği birtakım kusurları varsa, önce bunlar söylenmelidir. Bu durum, kazanca bereket getirir. Aksi ise bereketi yok eder.

İbnu't-Tîn, yukarıda geçen **Hemmâm**'ın rivâyetinin, diğer râvilerinkine muhalif olduğunu, dolayısıyla kabule şayan bulunmadığını söyler.[18]

٤٠٩- (د ت س ــ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **البيِّعان بالخيار ما لم يتفرقَا ، إلا أن تكون صفْقَةَ خيارٍ ، ولا يَحِلُّ أن يُفَارِقَ صاحبَهُ خشيةَ أن يَسْتَقيلَه**». أخرجه الترمذي وأبوداود والنسائي.

409- Abdullah b. Amr b. el-As'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Alanla satan, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler. Ancak, aralarında muhayyerlik anlaşması varsa, bu müstesnâ. Taraflardan birinin, karşı tarafın anlaşmayı bozacağı korkusuyla ondan ayrılması helâl değildir."[19]

İZAH

Tirmizî , bu hadîsin, alış-verişin kesinleşmesi için tarafların birbirlerinden bedenen ayrılmalarını şart koşan yani meclis

---

[17] **Ebû Abdullah, Hemmâm b. Yahya b. Dînâr el-Avzî el-Muhallemî el-Basrî**: ö. 164/780. Basralı muhaddislerdendir. Katâde, Ebû't-Teyyâh ve Sabit el-Bunânî'den rivâyetleri vardır. Kendisinden İbn Uleyye, Davud b. el-Muhabber ve Haccâc b. Minhâl rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[18] Bkz., **Aynî**, XI, 230.

[19] **Ebû Davud**, Buyû', 53/3456; **Tirmizî**, Buyû', 26/1247; **Nesaî**, Buyû', 11.

muhayyerliğini kabul eden ekseriyetin görüşünü desteklediğini söyler.[20]

٤١٠- (ت د ـــ **أبو هريرة** رضي الله عنه) أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «**البيِّعان بالخيار ما لم يفترقا**». هذه رواية الترمذي. ورواية أبي داود قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**لا يفترقنَّ اثنان إلا عن تراضٍ**».

410- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Alan ve satan, birbirinden ayrılmadıkça muhayyerdirler."[21]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Tirmizî**'ye aittir.[22]

Ebû Davud'un rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Alış-veriş yapan her iki taraf da akde râzı olmadıkça ayrılmasınlar."

İZAH

Alış-verişte alan aldığı mala, satan da aldığı ücrete râzı olmalıdır. Karşılıklı rızâ şarttır. Aksi halde taraflardan birinin zararı söz konusu olur ki, bu haramdır.

Bu hadîs de, meclis muhayyerliğine kâil olan ekseriyetin görüşünü teyit eder mahiyette bulunmuştur.[23]

٤١١- (ت ـــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم خيَّرَ أعرابيًّا بعد البيع. أخرجه الترمذي.

---

[20] Bkz., **Tirmizî**, Buyû, 26/1245 ve 1247 nolu hadîslerin açıklaması.

[21] **Ebû Davud**, Buyû', 53/3458, **Tirmizî**, Buyû', 37/1248.

[22] **Tirmizî**'nin elimizdeki matbu nüshasında bu hadîs; **"taraflar râzı olmadıkça alış-verişi bitirmesinler"** şeklindedir.

[23] **Tuhfetü'l- Ahvezî**, IV, 456.

411- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre; "Rasûlullah (as.), bir bedevîyi, alış-verişten sonra muhayyer bıraktı."[24]

İZAH

Bu hadîse göre Rasûlullah (as.), alış-veriş bittikten sonra, bedevîyi akdin kabul veya feshinde serbest bırakmıştır. **Tîbî**'ye göre, bu, **Ebû Hanîfe**'nin hıyâr-ı meclis olmadığı görüşünü te'yid eder. Çünkü meclis dağılmadan muhayyerlik hakkı bulunsaydı, Rasûlullah'ın (as.) onu muhayyer bırakmasının anlamı kalmazdı.[25]

Tîbî'nin görüşüne, bu hadîsin mutlak olduğu, **407** numara ile geçen hadîsin ise mukayyed olduğu, binâenaleyh bu durumda mutlak hadîsin mukayyed hadîse göre yorumlanması gerektiği şeklinde cevap verilmiştir.

٤١٢ - (ط ت ـ **عبد الله بن مسعود** رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **إذا اختَلَفَ البيِّعان ، فالقولُ قولُ البائع ، والمبتاعُ بالخيار** ».هذه رواية الترمذي.

وأخرجه الموطأ ، قال مالك : بلغه أنّ ابنَ مسعود كادَ يُحَدِّثُ أنّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **أيما بيِّعَيْن تَبَايعَا ، فالقولُ ما قال البائع ، أو يترادّان** ».

412- Abdullah b. Mes'ûd, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu, der:

"Alış-veriş yapanlar anlaşmazlığa düşerlerse, satanın sözü dikkate alınır. Müşteri ise muhayyer bırakılır."[26]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin rivâyetidir.

Aynı hadîsi **Muvatta** da tahrîc etmiştir. Mâlik; kendisine ulaşan habere göre, İbnu Mes'ûd, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu, tahdis ediyordu:

---

[24] **Tirmizî**, Buyû', 37/1249.

[25] **Mübârekfûrî**, IV, 454.

[26] **Muvatta**, Buyû', 38/80; **Tirmizî**, Buyû', 43/1270.

"Alan ve satan alış-veriş yaparlarken, söz satıcının sözüdür. Yahut bu alış-verişten vaz geçerler."

İZAH

Tirmizî, bu hadîsin mürsel olduğunu, râvî **Avn b. Abdullah**'ın **İbn Mes'ûd**'a yetişmediğini söyler. Ancak aynı hadîsi **Nesaî, Ebû Davud** ve **İbn Mâce** de tahric ederler.[27]

Bu hadîs, satıcı ile müşteri arasında, alış-verişle ilgili bir ihtilâf çıktığı zaman nasıl hareket edileceğini göstermektedir. Buna göre; alan ve satan, gerek para, gerek mal ve gerek bunlarla ilgili her türlü ahval ve şartlar konusunda ihtilâfa düştükleri ve ellerinde de şâhit, belge gibi herhangi bir delil bulunmadığı zaman yapılacak işlem, tarafların ya anlaşarak akdi bozmaları veya **Nesaî**'nin rivâyet ettiği bir hadîse göre yemin etmesi şartıyla[28] satıcının sözünün muteber sayılıp ona göre hareket edilmesi şeklinde olacaktır. Müşteri de, satıcının sözü doğrultusunda akdi kabul edip etmeme konusunda muhayyer bulunacaktır.

Burada şunu da belirtmeliyiz: "**Satıcıya yemin ettirip sözünü muteber saymak**" prensibi, bu konudaki bütün ihtilâflar için esas kabul edilmemiştir. Çünkü Hz. Peygamber'in "**delil getirmek davacıya, yemin de davalıya düşer**" şeklinde bir hadîsi daha mevcuttur. Bu hadîse göre, hangi çeşit dava olursa olsun, delil dava sahibinden, yemin de davalıdan istenecektir. Halbuki, izâhını yapmakta olduğumuz hadîs, davacı veya davalı olduğuna bakmaksızın, yeminin satıcıya, delilin de müşteriye gerektiğini ifâde ediyor. Buna göre, iki hadîs arasında, umum-husûs münasebeti mevcuttur ve aynı meseleye temas etmeleri cihetiyle de teâruz söz konusudur. Şöyle ki, malı satan davacı olsa, bu hadîslerden birine göre yemin etmesi, diğerine göre delil getirmesi gerekecektir. Şu halde, bu iki hadîsten biri, haricî şartlara bakılarak tercih edilip amelde esas alınacaktır.[29]

---

[27] Bkz., **Ebû Davud**, Buyû', 72/3511; **Nesaî**, Buyû', 82; **İbnu Mâce**, Ticârât, 19/2186.

[28] **Nesaî**, Buyû', 72.

[29] **Mübârekfürî**, IV, 4879-490.

Şayet ihtilafa konu olan mal helâk oldu ise; **Nehaî, Sevrî, Evzâî, Ebû Hanîfe** ve **Ebû Yusuf**'a göre, alıcının yeminli sözü ile hükmedilir. Bu durumda malın ya misli, ya da değeri iâde edilir.[30]

٤١٣ - (د ـ أبو الوضيء [عباد بن نسيب] رحمه الله) قال : غَزَوْنا غَزْوَةً لنا ، فَنَزَلْنا مَنزِلاً ، فباع صاحبٌ لنا فرسًا بغلام ، ثم أقاما بقيةَ يومِهما وليلتهما ، فلما أصبحنا من الغدِ حَضَرَ الرحيلُ ، فقام إلى فرسه يُسْرِجُه ، فندم ، فأتى الرجلَ وأخذه بالبيع ، فأبى الرجلُ أن يدفعَه إليه ، فقال: بيني وبينك أبو بَرْزَةَ ، صاحبُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأتيا أبا بَرْزَةَ في ناحية العسكر ، فقالا له هذه القصة ، قال : أتَرْضَيَان أنْ أقْضيَ بينكما بقضاء رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **البَيِّعان بالخيار ما لم يتفرقا** ».

قال هشام بن حَسَّان : حَدَّثَ جميلُ بنُ مُرَّةَ أنه قال : ما أراكُما افْتَرَقْتُما. أخرجه أبو داود.

413- Ebû'l-Vadî' Abbâd b. Nüseyb[31] anlatıyor:

"Biz bir gazve sırasında bir yerde konaklamıştık. Bir arkadaşımız, bir köleye karşılık bir at sattı. Sonra alanla satan o gün ve gece beklediler. Sabah olunca ordu harekete hazırlandı. O sırada (atın sahibi olan) adam kalktı, atına eğer vurmaya başladı. Bu alış-verişten pişman olmuştu ve öbür adama gidip akdi feshetmeyi teklif etti. Adam ise atı geri vermeyi reddetti ve;

"- Rasûlullah'ın (as.) sahâbesi Ebû Berze, aramızda hüküm versin!" dedi.

Ordunun (başka) bir tarafında bulunan Ebû Berze'ye gittiler, ona meseleyi anlattılar. Ebû Berze:

---

[30] Şerh için bkz., **Münteka**, V, 60; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 199; **Bezlu'l-Mechûd**, XV, 189.

[31] **Ebû'l-Vadî', Abbâd b. Nüseyb el-Kaysî**: Tâbiîlerdendir, künyesiyle meşhurdur. Hz. Ali ve Ebû Berze el-Eslemî'den rivâyeti vardır. Kendisinden Cemil b. Mürre rivâyet etti. Hz. Ali'nin polis müdürü idi. Sikadır; hadîsi **Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

"- Aranızda Rasûlullah'ın (as.) hükmü ile hükmetmeme razı mısınız? Rasûlullah (as.) **'Alan ve satan, birbirlerinden ayrılmadıkça muhayyerdirler'** buyurdu dedi "

Hişâm b. Hassân[32] der ki:

Cemil b. Mürre[33], Ebû Berze'nin şöyle dediğini tahdis etti:

"- Ben, sizin birbirinizden ayrıldığınızı düşünmüyorum."[34]

İZAH

Bu hadîs, hıyâr-ı meclisin sübûtunu göstermekte ve ayrılıştan maksadın da bedenî ayrılık olduğunu ifâde etmektedir. Ashâbdan **Ebû Berze** bu görüşün temsilcisidir. Ona göre meclis muhayyerliği şarttır ve bundan maksat da bedenen birbirinden ayrılmalarıdır.

Ebû Berze'ye karşı çıkanlar ise, bunun, **Ebû Berze**'nin kendi şahsî içtihâdı olduğunu söylerler.

Kaldı ki **Ebû Berze**, bedenen birbirinden ayrılmanın sınırını da son derece geniş tutmakta, aynı orduda bulunmayı bile ayrılış saymamakta, küllî bir ayrılışı düşünmektedir. Çünkü aradan bir gün ve gece geçtiği halde, bunu ayrılış saymamıştır. Halbuki bu süre zarfında akdi gerçekleştirenle en azından yemek-içmek, uyumak ve abdest bozmak gibi zarûrî ihtiyaçları için bir birinden bedenen ayrılmışlardır.

Ebû Berze'nin bu içtihâdı, meclis muhayyerliğine kail olan **İbn Ömer**'in rivâyet ve içtihâdına da ters düşmektedir.[35]

Burada şunu ifâde etmeliyiz ki, meclis muhayyerliğini kabul eden âlimlerin tamamı, bedenen birbirinden ayrılmanın sınırlarını belirleme konusunda aynı ölçüleri benimsemiş değillerdir. Kimi

---

[32] **Ebû Abdullah, Hişâm b. Hassân el-Ezdî el-Kurdûsî el-Basrî**: 99-147/717-764. Basralıdır. Hasan el-Basrî ve Atâ'yı dinledi, kendisinden Hammâd b. Zeyd, İbn Cüreyc ve Şu'be rivâyet etti. Hâfız muhaddislerdendir, sikadır. Ancak bazı evhamının olduğu rivâyet edilir. Hadîsi kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[33] **Cemil b. Mürre eş-Şeybânî el-Basrî**: Basralı râvîlerdendir. Ebû'l-Vadî' ve Muverrik el-İclî'den rivâyeti vardır. Kendisinden Hammâd b. Zeyd ve Hammâd b. Seleme rivâyet etti. Sikadır; hadîsi **Ebû Davud** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[34] **Ebû Davud**, Buyû', 53/3457.

[35] Daha geniş malumat için bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 226; **Bezlu'l-Mechûd**, XV, 129.

normal olarak birbirini işitemeyecek kadar ayrılmalarını ölçü olarak kabul ederken, kimisi örf ve âdete göre ayrılmanın gerçekleşmesini yeterli saymıştır.[36]

٤١٤ - (س) — سمرة بن جندب رضي الله عنه) أن رسول اللّه صلى الله عليه وسلم قال : «البيِّعان بالخيار حتى يتفرَّقا، ويأخذ كُلُّ واحد منهما من البيع ما هَوِيَ، ويتخايران ثلاثَ مرَّات».

وفي أخرى : « ما رضيَ صاحبُه أوْ هَوِيَ ». أخرجه النسائي.

414- Semüre b. Cündüb'ün rivâyetine göre Rasûlullah (as.);

"Alan ve satan ayrılıncaya veya her biri istediğini alıncaya kadar muhayyerdirler" buyurdu. Üç defa **"muhayyerdirler"** dedi.

Bir rivâyette de; **"Arkadaşı, râzı olduğu veya arzu ettiği şeyi alır"** buyurdu.[37]

İZAH

Câmiu'l-Usûl'un **Abdülkadir Arnavut** baskısında yukarıdaki ibâre **"ve alır"** şeklinde atıf vâvı ile kaydedilmiştir. Ancak gerek **M. Hâmid el-Fakî** baskısında ve gerek bizzat **Nesaî**'de **"veya"** şeklindedir. Biz de tercümeyi buna göre yaptık.

Bu cümlenin tam karşılığı şöyledir: **"Her biri arzu ettiğini alır."**

---

[36] **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 327; **Karaman**, *Mukayeseli, İslâm Hukuku*, II, 87-88.

[37] **Nesaî**, Buyû', 10.

الباب السادس
في الشفعة

F– ŞUF'A

٤١٥– (خ م ت د س ــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : «قَضَى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بالشُّفْعَة في كل ما لم يُقْسَم ، فإذا وقعت الحدودُ وصُرِفَت الطُّرُقُ فلا شُفْعَة». هذه رواية البخاري والترمذي وأبو داود.

وأخرجه مسلم ، وهذا لَفْظُهُ ، قال : «قَضَى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بالشُّفعة في كل شِرْكَةٍ لم تُقْسَم ، رَبْعَةٍ أو حائط ، لا يَحِلُّ له أن يبيعَ حتَّى يُؤذِنَ شَريكه ، فإنْ شاء أخذَ ، وإن شاء تركَ ، وإذا باع ولم يُؤذِنْهُ فهو حقٌّ به ».

وفي أخرى له قال: **«الشفعة في كل شِرْكٍ من أرضٍ ، أو رَبْعٍ أو حائط ، لا يصْلُح أنْ يَبيعَ حتى يَعْرِضَ على شريكه، فيأخُذَ أو يَدَعَ ، فإن أبى فشريكه أحق به ، حتى يُؤْذِنه ».**

وافقه أبو داود أيضًا على روايته الأولى. وأخرجه الترمذي أيضًا قال : **«مَنْ كان له شريكٌ في حائط ، فلا يبيع نصيبَهُ من ذلك حتى يَعْرِضَهُ على شريكه ».**

وفي أخرى للترمذي وأبي داود : أن رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم قال : **« الجارُ أحَقُّ بشُفْعَةِ جارِهِ ، يُنتظَرُ بها ، وإن كان غائبًا ، إذا كانَ طريقُهما واحدًا ».**

وفي أخرى للترمذي قال : **« جارُ الدار أحق بالدار »**. وأخرج النسائي روايتي مسلم.

وله في أخرى : **« أيُّكم كانتْ له أرضٌ ، أو نَخْلٌ ، فلا يَبِعْها حتى يَعْرِضَها على شريكه ».**

وله في أخرى : « قضى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بالشفعة والجوار ».

رأيتُ الْحُمَيْديَّ رحمه الله قد جعل هذا الحديث في كتابه الجمع بين الصحيحين من أفراد البخاري وأفراد مسلم ولم يذكره في المتفق عليه وما أعلم السببَ في ذلك، لعله قد عرف فيه ما لم نَعْرِفْهُ.

415- Câbir b. Abdullah anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) taksim edilmemiş her şeyde Şuf'a ile hükmetti. Sınırlar konup yollar açılınca, artık Şuf'a hakkına gerek görmedi."[1]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî, Tirmizî** ve **Ebû Davud**'undur.

Hadîsi **Müslim** de tahrîc etmiştir. Onun ifâdesi şöyledir:

"Rasûlullah (as.) ev-bahçe gibi, taksim olunmamış her ortaklıkta Şuf'a ile hükmetti. Bir kimsenin, ortağının iznini almadan satması helâl olmaz; ortağı dilerse alır, dilerse almaz. Onun iznini almadan satarsa, ortağını, satılan mala diğerlerinden daha fazla hak sahibi saydı."

Yine **Müslim**'e âit başka bir rivâyette Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Arazi, ev veya bahçe olsun, her ortaklıkta şuf'a vardır. İnsanın, ortağına teklif edip o da ya alıp yahut terk etmedikçe, satışı uygun değildir. Şayet bunu yapmaktan imtina ederse, kendisine haber verilinceye kadar, ortağı o mala başkalarından daha fazla hak sahibidir."

Müslim'in ilk rivâyetine **Ebû Davud** da iştirak etmiştir.

Bu rivâyet **Tirmizî**'de de yer almaktadır. Onun ifâdesi şöyledir:

"Bir bahçede ortağı bulunan kimse, buradaki kendine âit hisseyi, ortağına teklif etmedikçe (başkasına) **satamaz."**

Tirmizî ve **Ebû Davud**'a âit başka bir rivâyet de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Yollar bir olduğu takdirde, komşu komşunun şuf'asına herkesten fazla hak sahibidir. Taşrada (gâib) **olsa dahi beklenir.**"

Tirmizî'nin bir başka rivâyetinde şöyle buyurulmuştur:

"Evin komşusu, o eve herkesten fazla hak sahibidir."

Müslim'in iki rivâyetini **Nesaî** de tahric etmiştir.

---

[1] **Buhârî**, Şuf'a, 1; Buyû, 96, 97; Şerike, 8, 9; Hiyel, 14; **Müslim**, Müsâkât, 28/133; **Ebû Dâvûd**, Buyû, 75/3513-14; **Tirmizî**; Buyû, 71/1312; **Ahkâm**, 33/1370; **Nesaî**, Buyû; 80.

Nesaî'nin diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Hanginizin (ortak) **arazisi veya hurmalığı varsa, ortağına teklif etmedikçe onu** (başkasına) **satamaz."**

Nesaî'nin bir başka rivâyeti ise şöyledir:

"Rasûlullah (as.) Şuf'a ve komşuluk hakkı ile hükmetti"

Humeydî, ***el-Cem' beyne's-Sahîhayn*** adlı kitabında bu hadîsi, **Buhârî**'nin ve **Müslim**'in münferit rivâyetleri arasında göstermiş, ikisinin müşterek rivâyetleri arasında zikretmemiş, bunun sebebini de açıklamamıştır. Belki de kendisi, bizim bilmediğimiz bir duruma vakıftır.

İZAH

Görüldüğü üzere bu hadislerde şuf'anın hükmü açıklanmaktadır.

Şuf'a; lügat itibariyle katmak, çift yapmak anlamına gelen "*şefea*" fiilinden türemiş bir kelimedir.

Istılahta ise şöyle tarif edilir: "Satılan bir akarı (taşınmaz), satın alandan, maliyetine masrafları da ekleyerek, zorla da olsa alıp mülk edinme hakkıdır."

Mecelle ise şu tarifi vermektedir: **"Bir milk-i müşterayı** (satın alınan bir mülkü) **müşteriye her kaça mal oldu ise ol miktar ile temellük etmektir."**

Tariflere göre, meselâ; bir kimse evini, ortağı ve komşusu dışında birine satsa, ortağı veya komşusunun, satış bedelini ve komisyon, tapuya tescil gibi masrafları da ödeyerek satın alandan alma hakkı vardır. Bu hakkı kullanabilmesi için satın alanın rızası şart değildir.

Fukaha buna; ***Şuf'a hakkı***, hak sahibine; ***Şefî'***, satılan akara; ***Meşfû-i fîh***, **Şefî**'in mâlik olduğu ve bu hakkı sağlayan akara da; ***Meşfû-ı bîh*** derler.

Şuf'anın meşrûiyeti, konuya ilişkin hadîslere dayanır.

Hikmeti ise, satın alan yabancıdan gelmesi muhtemel zararı önlemektir. Ayrıca, hissesini satmayan ortağa, satanınkini de almak suretiyle akarın bütününe malik olma imkânı sağlanmış olmaktadır.[2]

Bu konuda rivâyet edilen hadîslere dayanan âlimler, şuf'anın meşrûluğunda müttefik olmakla birlikte, şuf'anın mevzûunda, yani şuf'a hakkına dayanılarak temellük edilen malların çeşidinde görüş ayrılığına düşmüşlerdir:

1- Ekseri müctehidler, yukarıda zikri geçen rivâyetlere dayanarak **Şuf'a**'nın sadece taşınmazda geçerli olduğuna hükmetmişlerdir. Bunlara göre şuf'anın mevzûu, arsa ve arazi demek olan akar ile bunun üzerinde bulunan bina ve ağaçlardır. Bina ve ağaçlar, arazi ile birlikte satıldığı zaman, araziye tabi olarak şuf'aya dahil edilir. Arazide ekili bulunan mahsûl de **Ebû Hanîfe** ve **Mâlik**'e göre şuf'aya dahildir. **Şâfiî** ve **Ahmed b. Hanbel** ise bunları şuf'aya dahil etmemişlerdir.

Şuf'anın, sadece akarda cari olduğuna kail bulunan ekseri âlimler, taksimi kabil olmayan akar konusunda görüş birliğine varamamışlardır.

Hanefîler ve **Sevrî**, bu tür akarda da şuf'anın cari olacağını söylerken; **Şâfiî** ve **Caferîler**, olmayacağına kaildirler. **Mâlikî** ve **Hanbelî** mezhebinde bir görüş de **Hanefîler**'in görüşü gibidir. Bu görüşün delili, **"Şuf'a bölünmeyen** (arazi)**dedir"** hadîsi ile bu çeşit akarda şuf'a hakkı tanınması halinde zararın daha büyük olacağı düşüncesidir. Bu tür arazide şuf'a hakkını kabul etmeyenler ise; **"Kuyuda şuf'a yoktur"** hadîsine[3] dayanmışlar; ayrıca bölünemeyen şeyde ortağın zararı söz konusu olmaz, zira müşteri onun bölünmesini isteyemez demişlerdir.

2- **Zâhirîler**, her türlü akarda olduğu gibi, menkul mallarda da şuf'a hakkı tanımışlardır. Bunlara göre, menkul eşyanın araziye bağlı olup olmaması, akar ile birlikte satılıp satılmaması da neticeyi değiştirmez. Bütün bu hallerde şartları bulununca şuf'a da söz

---

[2] **Zeydân**, **el-Medhal**, 264-65; **Karaman**, ***Mukayeseli İslâm Hukuku***, III, 92-93; **Nevevî**, XI, 45.

[3] Bkz., 421 numaralı hadîs.

konusu olur. **Ahmed b. Hanbel**'den yapılan bir rivâyet de bu görüşü desteklemektir. **Hanbelî** mezhebi âlimlerinden **İbnu'l-Kayyim** de bu görüşü müdafaa etmiştir. **Mâlikîler**'in, bütün menkul mallarda olmamakla beraber, gemilerde ve akardan ayrı olarak satılan ziraî mahsûllerde şuf'ayı kabul eden görüşleri de **Zâhirîler**'inkine yaklaşmaktadır. Bu görüşü savunanlar, şuf'anın hikmeti, ortaktan zararı gidermek olduğuna göre, bu zarar menkul mallar için de söz konusudur demişlerdir. Ayrıca bu görüşü destekleyen hadîsler de mevcuttur.[4] Asrımız âlimlerinden **Prof. Dr. Abdülkerim Zeydan** da bu görüşü tercih etmiştir.

Konuyla ilgili olarak fukahanın ihtilâf ettikleri hususlardan biri de Şuf'a hakkının sebebidir: **Hanefîler**, şuf'a hakkı için üç sebep kabul etmişlerdir. Bunlar sırası ile şöyledir:

a) Akarda ortaklık,

b) İrtifak haklarında ortaklık,

c) Bitişik komşuluk.

Hanefîler, akarda ortaklık yanında bitişik komşuya da şuf'a hakkı tanırken, yukarıda geçen **Câbir** hadîsinin **Ebû Davud** ve **Tirmizî**'deki bazı rivâyetleri ile bundan sonra gelen 416 ve 419 numaralı hadîslere dayanmışlar, böylece şuf'a hakkının sebebi olarak sadece ortaklıktan bahseden diğer hadîslerle komşuluk sebebine de yer vermiş olan bu hadîsleri birlikte işletmişlerdir.

Hanefîler dışındaki ekseri müctehitler ise, şuf'a hakkının sebebi olarak yalnızca akardaki ortaklığı kabul etmişlerdir. **Zâhirîler** buna, menkul mallardaki ortaklığı da eklemişlerdir. Bu görüşün delili de izahını yapmakta olduğumuz **Câbir** hadîsinin **Buharî** ve **Müslim**'de de yer alan ilk rivâyeti ile **Ebû Hureyre**'den rivâyet edilen 417 numaralı hadîstir. Bunlar, **Hanefîler**'in delil olarak kullandıkları hadîslerdeki ***"câr"***, yani "**komşu**" ifâdesini de "**ortak**"şeklinde te'vîle çalışmışlardır.

Bu rivâyetlerdeki; ***"şerîk"***, yani **"ortak"** umumî ifâdesini dikkate alan ekseri müctehidler, şuf'a hakkının, müslim-gayr-i müslim (zimmî); mükellef olan-olmayan; şehirli-köylü; hazır-gâib herkes için

---

[4] Bkz., 418 numaralı hadîs.

geçerli olduğunu söylemişlerdir. **Hasan el-Basrî** ve **Ahmed b. Hanbel** ise, müslümana karşı zimmîye şuf'a hakkı tanımazlar. **Şa'bî** buna, şehirde oturmayanlarla gâib olanları da ilâve etmiştir. **İbn Ebî Leylâ** ise, çocuğa bu hakkı tanımamıştır.

Şuf'a hakkı sahibinin, mal satılmadan önceki izni şuf'a hakkını düşürmez. O mal satıldıktan sonra bu haktan istifâde ederek o malı geri alabilir. **Hanefîler, Mâlikîler, Şâfiîler, Osman el-Bettî, İbn Ebî Leylâ** ve diğer bir kısım âlimlerin görüşleri böyledir. **Sevrî, Ebû Ubeyd** ve bir kısım hadîsçilere göre ise bu durumda şuf'a hakkı düşer. **Ahmed b. Hanbel**'den her iki görüş de nakledilmiştir.[5]

٤١٦ – (ت د ــ **أنس بن مالك وسمرة بن جندب** رضي الله عنهما) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « **جَارُ الدَّارِ أحقُّ بالدار.**» أخرجه الترمذي ، وفي رواية أبي داود عن سَمُرة قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم : «**جار الدار أحقُّ بدار الجار والأرض** ».

416- Enes b. Mâlik ve Semüre b. Cündüb'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a) şöyle buyurdular:

"Evin komşusu, o eve herkesten fazla hak sahibidir."[6]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Tirmizî**'ye aittir.

Ebû Davud'un yine Semüre'den yaptığı rivâyette ise Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Evin komşusu, komşu evine ve arazisine herkesten fazla hak sahibidir."

İZAH

Bir önceki hadîsin izâhında ifâde olunduğu gibi bu rivâyetler, komşuya şuf'a hakkı tanıyan **Hanefîler**'in delilleri arasında bulunmaktadır.

---

[5] Bu açıklamalar için bkz., **Nevevî**, XI, 46-47; **Hattâbî**, III, 786-789, **İbn Hacer**, IV, 360-361, **Aynî**, XII, 72-74; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 426-430, **Zeydân**, *el-Medhal*, 268-2698, **Karaman**, III, 95-96.

[6] **Ebû Davud**, Buyû, 75/3517; **Tirmizî**, Ahkâm, 31/1368.

٤١٧- (د ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم:
« إذا قُسِمَت الأرضُ وحُدِّدَتْ ، فلا شُفعَةَ فيها.» أخرجه أبو داود.

417- Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (a.s.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Arazi taksim edilip sınırları belirlendikten sonra, orada şuf'a hakkı yoktur."[7]

İZAH

Bu hadîs de, şuf'a hakkının sadece akardaki ortaklıktan doğduğu görüşünde olanların delillerindendir.

٤١٨- (ت ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) أن رسولَ اللّٰه صلى الله عليه وسلم قال: « الشريك شفيعٌ ، والشُّفعةُ في كل شيء ». أخرجه الترمذي.
قال: وقد رُوِي عن ابن أبي مُلَيْكَةَ عن النبي صلى الله عليه وسلم مرسلاً. وهو أصح.

418- Abdullah b. Abbas'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Ortak, şuf'a hakkı sahibidir ve her şeyde şuf'a vardır."[8]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Tirmizî** tahric etmiş ve şöyle demiştir: "Bu hadîs, İbn Ebî Müleyke[9] vasıtasıyla Hz. Peygamber'den mürsel olarak da rivâyet edilmiştir ve bu rivâyet daha sahîhtir."

---

[7] **Ebû Dâvûd**, Buyû, 75/3515.

[8] **Tirmizî**, Ahkâm, 34/1371.

[9] **Ebû Muhammed, Abdullah b. Ubeydullah b. Ebî Müleyke (Züheyr) et-Teymî el-Kuraşî el-Mekkî:** ö. 117/735. Tâbiîlerin meşhur âlimlerindendir. Mekkelidir. 80 kadar sahabiyi idrak etmiştir. İbn Zübeyr'in **Taif** kadısı idi. Sika muhaddislerdendir. Hz. Âişe, İbn Ömer ve İbn Abbas'tan rivâyet etmiştir. Kendisinden Humeyd et-Tavîl, Cerîr b. Hâzim ve Amr b. Dînâr rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

İZAH

Bu hadîs de, akar veya menkul bütün ortaklıklarda şuf'a hakkı tanıyan **Zâhirîler**'in delilleri arasında bulunmaktadır.

٤١٩- (خ د س ـ عمرو بن الشريد) قال : وقفتُ على سعد بن أبي وقّاص ، فجاء المِسْوَرُ بن مَخْرَمَة ، فوضع يدَهُ على إحدى مَنْكِبيَّ ، إذ جاء أبو رافع مولى النبي صلى الله عليه وسلم ، فقال: يا سعدُ ، ابْتعْ مِني بَيتِيَ في دارك ، فقال سعدٌ: والله ما أبتاعها ، فقال المِسْوَرُ : والله لَتَبْتاعَنّها، فقال سعدٌ : والله لا أزيد على أربعة آلاف مُنَجَّمَةً ، أو مقطَّعَةً. قال أبو رافع : لقد أُعطيتُ بها خمسمائة دينار ، ولولا أني سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «الجار أحق بصَقَبه» لما أعطيتُهَا بأربعة آلاف وأنا أُعْطَى بها خمسمائة دينار فأعطاها إياه ومنهم من قال: بيتًا

وفي رواية مختصرًا : « الجار أحَقُّ بصَقَبه». أخرجه البخاري.

وفي رواية أبي داود: سَمِعَ أبا رافع، سَمِعَ النبي صلى الله عليه وسلم يقول: «الجار أحق بصَقَبه». وأخرج النسائي المسند فقط.

419- Amr b. eş-Şerîd[10] anlatıyor:

"Sa'd b. Ebî Vakkas'ın yanında duruyordum. Misver b. Mahreme[11] geldi ve elini bir omuzuma koydu. Bu sırada Hz. Peygamber'in âzâdlısı Ebû Râfi de geldi ve;

---

[10] **Ebû'l-Velid, Amr b. eş-Şerîd b. Süveyd es-Sekafî et-Tâifî**: Mekkeli tâbiîlerdendir. Babası sahabîdir. Babasını, İbn Abbas'ı ve Sa'd b. Ebî Vakkas'ı dinlemiştir. Kendisinden Zührî ve İbrahim b. Meysere rivâyet etti. Sikadır; Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[11] **Ebû Abdurrahman, el-Misver b. Mahreme b. Nevfel ez-Zührî el-Kuraşî**: ö. 64/683. Sahabîdir. Abdurrahman b. Avf'ın kızkardeşi Şifa Hatun'un oğludur. Hicretten iki yıl sonra **Mekke**'de doğdu, sekizinci yılda **Medîne**'ye götürüldü. Fakih, âlim, fâzıl biriydi. Hz. Ömer, İbn Abbas ve dayısı Abdurrahman b. Avf'tan rivâyetleri vardır. Ondan Mervân b. el-Hakem, Urve b. Zübeyr ve Saîd b. el-Müseyyeb rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Hz. Osman'ın şehadetine kadar **Medîne**'den ayrılmadı. Sonra **Mekke**'ye yerleşti. **İfrikıye** fethine katılmıştı. Kâbe'de Hicr'de namaz kılarken Yezid b. Muâviye'nin ordusu tarafından Kâbe mancınıkla dövüldüğünde atılan bir taşla öldürüldü.

"- Yâ Sa'd! Senin hânen içerisinde bulunan odamı satın al!" diye teklifte bulundu. Sa'd da;

"- Vallahi onu satın alamam" dedi. Misver;

"- Vallahi sen onu almalısın!" diye ısrar etti. Bunun üzerine Sa'd;

"- O zaman taksitli veya peyderpey olmak üzere dört bin dirhemden fazla vermem!" dedi. Ebû Râfi de;

"- Onun için bana beşyüz dinar verildi. Eğer ben Rasûlullah'ın (as.); **'Komşu, komşu olduğu şeye herkesten çok hak sahibidir'** buyurduğunu işitmiş olmasaydım, beşyüz dinar verilmişken, ben onu sana dört bin dirheme vermezdim" dedi ve akabinde orayı Sa'd'a verdi."[12]

RİVÂYETLER

Bazı ravîler, "**odamı**" sözcüğü yerine "**bir oda**" ifâdesini kullanmışlardır.

Bir başka rivâyet de kısaca; **"Komşu, komşu olduğu şeye herkesten fazla hak sahibidir"** şeklindedir.

Bu rivâyet, **Buhârî**'nindir.

Ebû Davud'un rivâyeti de şöyledir: (Râvî, Amr b. Şerîd'in) Ebû Râfi'den işittiğine göre bu zat, Rasûlullah'ın (as.); **"Komşu, komşusu olduğu şeye herkesten fazla hak sahibidir"** buyurduğunu duymuştur."

Nesaî de, sadece Rasûlullah'a (as.) isnad edilen kısmı tahric etmiştir.

İZAH

Bu hadîs de komşuluğu şuf'a sebebi sayan **Hanefîler**'in delilleri arasında yer almaktadır.

---

[12] **Buharî**, Şuf'a, 2; **Ebû Dâvûd**, Buyû, 75/3516; **Nesâî**, Buyû, 109.

٤٢٠- (س ـ الشريد رضي الله عنه) أنَّ رجلاً قال: يا رسول الله أرْضِي لَيْس لأحدٍ فيها شَرِكَةٌ ولا قسمةٌ إلا الجوار فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «الجار أحقُّ بِسَقَبِهِ».

أخرجه النسائي.

420- eş-Şerîd[13] anlatıyor: "Bir adam Rasûlullah'a (as.);

"- Ey Allah'ın Rasulû; bir tarlam var, komşuluğun dışında, hiçbir kimsenin onda ne ortaklığı ve ne de hissesi bulunmaktadır" dedi. Hz. Peygamber de;

"- Komşu, komşusu olduğu şeye herkesten fazla hak sahibidir" buyurdu."[14]

İZAH

Bir önceki hadîs gibi bu hadîs de komşuluğun şuf'a sebebi olduğunu ifâde etmekte ve **Hanefîler**'in delilleri arasında bulunmaktadır.

٤٢١- (ط ـ عثمان بن عفان رضي الله عنه) قال : « إذا وقعت الحدود في الأرض فلا شُفْعَةَ فيها ، ولا شُفعة في بئرٍ ، ولا فَحْلِ النَّخْلِ». أخرجه الموطأ.

421- Osman b. Affân şöyle demiştir:

"Sınırları tayin edildiği zaman arazide şuf'a hakkı olmaz. Kuyuda şuf'a hakkı yoktur. Dişi hurmaların döllendirildiği erkek hurmada da şuf'a hakkı yoktur."[15]

İZAH

Bu rivâyet, taksimi mümkün olan akar ile taksimi mümkün olmayan akarı farklı hükümlere tabi kılmakta, bölünmesi mümkün

---

[13] Bir önceki hadîsin râvisi olan **Amr**'ın babasıdır. İsmi **eş-Şerîd b. Süveyd es-Sekafî**'dir. Rasûlullah'tan (as.) rivâyette bulunmuş meşhur bir sahâbîdir. Sakîf kabilesine mensuptur. Rivâyetleri Hicazlılar tarafından nakledilir.

[14] **Nesaî**, Buyû, 109.

[15] **Muvatta**, Şuf'a, 2/4.

olanlarda şuf'a hakkını kabul ederken, mümkün olmayanda şuf'a hakkı tanımamaktadır. Bu tür rivâyetleri de dikkate alan **Şâfiîler** ve **Caferîler** de bölünemeyen akarda şuf'a hakkı tanımamışlardır.

٤٢٢- (ط س ـ **سعيد بن المسيب وأبو سلمة بن عبد الرحمن** رحمهما الله) أنْ رسول الله صلى الله عليه وسلم: قَضَى بالشفعة فيما لم يُقْسَمْ بين الشركاء، فإذا وَقَعتِ الحدود بينهم؛ فلا شفعة فيه. أخرجه الموطأ ، وأخرجه النسائي عن أبي سلمة وحده.

422- Said b. el-Müseyyeb ve Ebû Seleme b. Abdurrahman'dan[16] rivâyet edildiğine göre;

"Rasûlullah (as.) ortaklar arasında taksim olunmamış (akarda) şuf'a (hakkının varlığı) ile; aralarında sınırlar tayin edilince de onda şuf'a yoktur diye hükmetti".[17]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Muvatta** tahric etmiştir

Aynı hadîsi **Nesaî** sadece Ebû Seleme'den tahric etmiştir.

İZAH

Bu hadîs de şuf'a sebebi olarak sadece akardaki ortaklığı ifâde etmekte, komşuluğun şuf'a sebebi olamayacağını bildirmektedir. Bu yüzden bu hadîs, **Hanefîler** dışındaki çoğunluğun delilleri arasında bulunmaktadır.

---

[16] **Ebû Seleme, (Abdullah) b. Abdurrahman b. Avf ez-Zührî el-Kuraşî el-Medenî**: ö. 94/712. Medîneli meşhur tâbiîlerdendir. Hz. Âişe, Hz. Osman ve Ebû Hureyre'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Zührî, Urve b. zübeyr ve Saîd el-Makburî rivâyet etti. Döneminde Kureyş'in en saygın kişilerindendir. Âbid ve zâhidi. Özellikle fıkıh alanında büyük şöhret sahibidir. **Medîne**'nin ünlü yedi fakîhinden biridir. Aynı zamanda çok hadis rivâyet etmiştir. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Medîne**'de vefat etti.

[17] **Muvatta**, Şuf'a, 1/1; **Nesaî**, Buyû, 109.

الباب السابع
في السَّلَم

G- SELEM

٤٢٣- (خ م ت د س ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : قَدِمَ رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة ، وهم يُسْلِفُون في التمر العامَ والعامَيْنِ ، فقال لهم : « مَنْ أسْلَفَ في تمر ، ففي كَيْلٍ مَعْلُومٍ ، أو وزْنٍ معلومٍ ، إلى أجَلٍ معلومٍ». وفي أخرى : « ووزن معلوم »

هذه رواية البخاري ومسلم. وفي رواية الترمذي مثله ، إلا أنه لم يذكر « العامَ والعامَين»، وقال: « ووَزْنٍ معلوم». وفي رواية أبي داود نحوه. وللبخاري في رواية نحوه، وقال : «السنتين والثلاث » وأخرجه النسائي وقال : « السنتين والثلاث ».

423- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) Medîne'ye geldiğinde Medineliler, selem suretiyle bir ve iki seneliğine hurma alış-verişi yaparlardı. Hz. Peygamber onlara dediki ki:

"Her kim hurmada selem yapacaksa, belli ölçüde yahut belli tartıda ve malum bir müddete kadar yapsın!"[1]

RİVÂYETLER

Bir başka rivâyette; "**yahut belli tartıda**" yerine "**ve belli tartıda**" ifâdesi kullanılmaktadır.

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'e aittir.

Tirmizî'nin rivâyeti de buna benzemektedir. Ancak o; "**bir ve iki seneliğine**" ifâdesini kullanmamaktadır; ayrıca "**yahut belli tartıda**" ifâdesi yerine de "**ve belli tartıda**" ifâdesine yer vermektedir.

Ebû Davud'un rivâyeti de bunun gibidir.

---

[1] **Buhârî**, Selem, 1, 2, 7; **Müslim** Müsâkât, 25/127; **Tirmizî**, Buyû, 70/1311.

Buhârî'nin, buna benzer bir rivâyetinde de (râvî); "**iki ve üç yıllığına**" (hurma alış-verişi yaparlardı) demektedir.

Hadîsi **Nesaî** de tahric etmiş, o da; "**iki ve üç seneliğine...**" ifâdesini kullanmıştır.

İZAH

Selem; akit esnasında mevcut olmayan bir malı, peşin bedel ile ve belli bir zaman içinde vücûda gelince müşteriye teslim etmek şartıyla satmaktadır.

Satın alana "**Müslim, rabbu's-selem**", satana "**müslem ileyh**", satılan mala da "**müslem fîh**" denir.[2]

Konuya ilişkin hadîslerde de görüldüğü üzere, bu ifâde yerine "***Selef***" kelimesi de kullanılmaktadır.

Tariften de anlaşıldığı gibi selem, mevcut olmayan bir malın satışından ibârettir ve "**olmayan satılmaz**" umumî kaidesine aykırıdır. Ancak ihtiyaca binâen hadîslerle sabit olduğu için bu umumî kaideden istisnâ edilerek ve bir takım kayıt ve şartlara bağlanarak câiz görülmüştür ki, **Hanefîler** bu istisnâ için "**istihsân**" adını verdikleri özel bir tabir kullanmışlardır.[3]

Gerek izahına çalıştığımız bu hadîste, gerekse bunun devamında gelen diğer bazı hadislerde "**selem**" ifâdesi yerine "**selef**" kelimesi kullanılmıştır. Vezinleri aynı olan bu iki kelimenin anlamları da aynıdır. **Maverdî**'nin ifâdesine göre "**selef**" Iraklılar; "**selem**" ise Hicazlılar tarafından kullanılmaktadır.

"**Selef**" kelimesi, "**karz**", yani "**fâizsiz ödünç**" anlamına da gelmektedir.

Bu hadîste her ne kadar **"Her kim hurmada selef yapacaksa"** şeklinde bir ifâde kullanılmışsa da, başka rivâyetlerde "**hurma**" kelimesi yerine ondan daha geniş kapsamlı olan "**şey**" kelimesi kullanıldığından âlimler, selem suretiyle alış-verişi sadece hurmaya mahsus kabul etmeyip, buğday, arpa vb. şeyleri de kapsadığına

---

[2] **Karaman**, II, 163.

[3] **Karaman**, II, 163; **Zeydan**, *el-Medhal*, 201.

hükmetmişlerdir. Nitekim, bu hadîsten hemen sonra gelen 424 nolu rivâyette de bu durum açıkça görülmektedir.

SELEMİN ŞARTLARI

1- Ölçmek, tartmak, saymak, metreye vurmak gibi bir vasıta ile malın miktarı belli olacaktır.

Zâhirî müctehidlerinden **İbn Hazm**, selemin sadece ölçülen ve tartılan şeylere mahsus olduğunu, bunların dışındakilerde selemin câiz olmadığını söylemiştir. Zira hadîslerde sadece bu ikisi geçmektedir.

Bu konuda **Hanefîler'**in ölçüsü şudur: Emsâli arasındaki farkı asgariye indirecek ölçüde tavsif ve tayini mümkün olan her şeyde selem câizdir. Ölçülen (mekîlât), tartılan (mevzûnât), metreyle ölçülen (mezrûât) ve sayı ile alınıp satılan (ma'dûdât) şeyler bu cümledendir. Yalnız sayı ile alınıp satılan şeylerde selemin câiz olması için müfredatı/herbiri arasında fazla fark bulunmamalıdır. Örneğin cevîz, yumurta gibi şeyler böyledir. Binâenaleyh, hayvan, inci, deri, kavun, karpuz, ayva, nar gibi müfredatı arasında büyük farklar bulunan şeyler arasında selem câiz değildir.

İmam Mâlik'e göre sayılarak satılan şeylerin müfredatı/herbiri farklı da olsa, tavsif edilerek belirlenmesi mümkün ise, selem akdine konu olabilir.

Aşağı–yukarı aynı büyüklükte olup, sayı ile satılan şeylerin miktarını sayı ile tespit mümkün olduğu gibi, ölçmek ve tartmak suretiyle de mümkündür. Örneğin, yumurta, ceviz gibi sayılan şeyler sayı ile belirlendiği gibi, ölçmek, tartmak suretiyle de belirlenebilir. **Şâfiî**'ye göre sayı ile satılan şeylerde selem, yalnız tartmak suretiyle belirlenirse sahihtir.

2- Malın cinsi, meselâ; buğday, yahut pirinç, veya hurma olduğu bilinmelidir.

3- Malın nevi /türü, meselâ; yağmur ile veya sulama ile meydana geldiği belirtilmiş olmalıdır.

4- Malın sıfatı /niteliği, meselâ; iyi, engin veya orta olduğu belirtilmiş olmalıdır.

5- Malın tayin ve tespiti mümkün bulunmalıdır. Parada bu mümkün olmadığı için selem câiz değildir; çünkü nakit, tayin ile muayyen hale gelmez.

6- Selem, malın teslimi bakımından vadeli olmalıdır. Malın teslim edileceği zaman da belirlenmelidir. Belirlenen süre ise **İmam Muhammed**'e göre bir aydan az olmamalıdır. Bundan az olursa selem câiz olmaz. **Hanefî** mezhebinde bu sürenin en az miktarının üç gün olduğunu söyleyenler bulunduğu gibi, bu hususta örfe bakılır diyenler de vardır.

Mâlikîler, bu sürenin asgari on beş gün olması gerektiğini söylemişlerdir.

Selem için böyle bir vadenin gerekli bulunduğunu ileri süren müctehitler, izâh ettiğimiz hadîsin "**belli bir vadeye kadar**" ifâdesine dayanmışlardır.

Selem için vadenin şart olmadığını söyleyen **Şâfiîler**, hadîsteki bu ifâde; "**eğer selem vadeli olursa bu vadenin zamanı tayin edilsin**" anlamına gelir demişlerdir.

7- Seleme konu olan malın, akit zamanından teslim zamanına kadar bölgede devamlı bulunması gerekir. Bu müddet içerisinde mal bazen bulunur, bazen bulunmazsa selem câiz olmaz. Bu görüş **Hanefîler**'e aittir. Ekseriyet bu şartı benimsememiş, vade geldiği zaman bulunma imkânını yeterli görmüştür. Bunlar, bu hadîsi müteâkiben gelen 424 numaralı hadîs ile istidlâlde bulunmuşlardır. **Hanefîler**'in gerekçesi ise satıcının, zamanı geldiğinde malı temin ve teslim etmesini garanti altında tutmaktır. Ayrıca, bu bölümde yer alan 426 ve 427 numaralı hadîsleri de delil olarak kullanmışlardır.

8- Nakil ve taşınmasında güçlük bulunan malın, **Ebû Hanîfe, Sevrî** ve **Şâfiî**'ye göre, teslim yeri tayin edilmelidir. **İmam Mâlik, Ebû Yusuf, Muhammed, Ahmed b. Hanbel, İshak** ve **Ebû Sevr**'e göre ise bu şart değildir. Teslim yerinin belirlenmemesi durumunda, akdin yapıldığı yer, aynı zamanda teslim yeri olarak da belirlenmiş olur. Bunlar, görüşlerine 424 numaralı hadîsi delil olarak göstermişlerdir.

9- **Re'sü'l-mal** olan bedel; cins, nevi / tür ve vasıf / nitelik olarak önceden belirlenmiş olmalıdır.

10- Bedel, akit meclisinde satıcı tarafından teslim alınmalıdır. Aksi halde, selem konusu olan mal da, bedel de borç olur ve borç ile borç mübâdele edilmiş duruma düşülür ki, Rasûlullah (as.) borç ile borcun mübâdelesini yasaklamıştır. **İmam Mâlik**, bedelin aynı olması halinde akit meclisinde teslimini şart koşmamış, "**deyn ile aynın mübâdelesi bu yasağın şumûlüne girmez**" demiştir.[4]

٤٢٤- (خ د س ـ محمد بن أبي المجالد رحمه الله) قال : اختلف عبد الله بن شَدَّاد بن الهاد، وأبو بُرْدَة في السَّلَف، فبعثوني إلى ابن أبي أوفى ، فسألته ، فقال : إنَّا كُنَّا نُسْلِفُ على عهد رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وأبي بكر وعمر في الحِنْطَة والشَّعير ، والزَّبيب والتمر ، وسألتُ ابنَ أبْزَى ، فقال مثل ذلك.

وفي أخرى فقال ابنُ أبي أوْفَى: إنَّا كنا نُسْلِفُ نَبيطَ أهلِ الشَّام في الحنطة والشعير والزبيب في كيلٍ معلوم إلى أجل معلوم قلتُ: إلى مَنْ كان أصْلُهُ عِنْدَه؟ فقال: ما كنا نسألهم عن ذلك. قال: ثم بعثاني إلى عبد الرحمن بن أبزى فسألته فقال: «كان أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم يُسْلِفُون على عهدرسول الله صلى الله عليه وسلم ولا نسألهم ، ألَهُم حَرْثٌ ، أم لا؟» هذه رواية البخاري.

وأخرج أبو داود الرواية الأولى ، وزاد فيها : « **إلى قومٍ ما هو عندهم** ».

وفي أخرى له قال: «غزونا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فكان يأتينا أنْبَاطٌ من أنباط الشام فنُسْلِفُهم في البُرِّ والزبيب سعْرًا معلومًا وأجلاً معلومًا» فقيل له: ممَّنْ له ذلك؟ قال: «ما كُنَّ نسألهم». وأخرج النسائي الأولى والثانية ، وزاد في الأولى « **إلى قومٍ ما عندهم** ».

424- Muhammed b. Ebî'l-Mücâlid[5] anlatıyor:

---

[4] **İbn Hacer**, IV, 355-357; **Aynî**, XII, 62–63; **Nevevî**, XI, 41-42; **Kamil MirasTecrîd,** VII, 4-8; **Bilmen**, *Kamus*, VI, 111–115; **Karaman**, II, 163-165.

[5] **Muhammed (Abdullah?) b. Ebî'l-Mücâlid el-Kûfî**: Kûfeli tâbiîlerdendir. Abdullah b. Ebî Evfâ'nın âzâdlısıdır. İsminin Abdullah olduğu da rivâyet edilmiştir. Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd ve Abndullah b. Ebî Evfâ'dan rivâyette bulunur. Kendisinden Şu'be ve Ebû İshak eş-Şeybânî rivâyet etti. On hadîs rivâyet etmiştir. Rivâyetleri **Buharî, Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir. Meşhur biri olmamakla birlikte sika kabul edilir.

"Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd[6] ile Ebû Bürde[7], selem konusunda ihtilâfa düştüler ve beni İbn Ebî Evfâ'ya gönderdiler. Ben de gidip meseleyi kendisine sordum. Şu karşılığı verdi:

"- Biz, Rasûlullah (as.) zamanında, Ebû Bekir ve Ömer devirlerinde buğday, arpa, kuru üzüm ve kuru hurmada selem yoluyla işlem yapardık."

Ben bu meseleyi İbn Ebzâ'ya[8] da sordum, o da bunun gibi bir cevap verdi."[9]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyet şöyledir:

"İbn Ebî Evfâ;

"- Biz Şam halkı zirâatçileriyle, belli bir ölçüde, belli bir vadeye kadar buğday, arpa ve kuru üzümde selem yoluyla işlem yapardık" diye cevap verince ben;

---

[6] **Ebû'l-Velid, Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd el-Leysî el-Medenî el-Kûfî**: ö. 83/702. Büyük tâbiîlerdendir. Babası sahabîdir. Hz. Peygamber döneminde doğdu. Annesi, Hz. Hamza'nın zevcesi idi. Hamza Uhud'da şehîde dilinde annesi Şeddâd b. el-Hâd ile evlendi ve bu evlilikten Abdullah dünyaya geldi. Annesi Hz. Peygamber'in zevcesi Meymûne'nin kızkardeşiydi. Hz. Âişe, İbn Mes'ûd, Muaz b. Cebel'den rivâyet eder. Kendisinden Şa'bî ve İbn Şübrüme rivâyet ederler. Sikadır; hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. Aslen Medîneli olmakla birlikte **Kûfe**'de ikamet etti, orada vefat etti.

[7] **Ebû Bürde, Âmir (Hâris) b. Abdullah b. Kays el-Eş'arî el-Kûfî**: ö. 104/721. Kûfeli meşhur tâbiîlerdendir. Ünlü sahabî Ebû Musa'l-Eş'arî'nin oğludur. Hz. Ali, Hz. Âişe ve babasından rivâyet etmiştir. Kendisinden Şa'bî, Âsım b. Küleyb ve Sabit el-Bünânî rivâyet etti. Döneminin fakîh ve müctehidlerindendi. Şureyh'ten sonra **Kûfe** kadılığı yaptı, sonra **Haccac** tarafından azledildi. Sikadır; rivâyetleri ittifaken huccet kabul edilir. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Kûfe**'de öldü.

[8] **Abdurrahman b. Ebzâ el-Huzâî el-Kûfî**: Hz. Peygamber dönemine yetiştiği ve O'nun arkasında namaz kıldığı rivâyet edilmekle birlikte sahabîliği konusunda ihtilaf vardır. Hz. Peygamber'den 12 hadîs rivâyet etmiştir. **Kûfe**'de ikamet etmiştir. Hz. Ali'nin **Horasan** valiliğini yaptı. **Sıffîn**'de Hz. Ali'nin yanında yer aldı. Kırâat imamı idi, ferâizi de iyi bilirdi. Rivâyetlerinin ekserisi Hz. Ömer ve Ubeyy b. Kâ'b'dandır. Kendisinden Şa'bî ve Abdurrahman b. Ebî Leylâ rivâyet etti. Sikadır. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[9] **Buhârî** Selem 2, 37; **Ebû Dâvûd**, Buyû, 57/3464; **Nesaî**, Buyû, 62.

"- Bunu, satılan malın aslı, mülk ve tasarrufunda bulunan kimse ile mi yapardınız?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"- Biz selem yaptığımız zirâatçilere bunu (malın aslına malik olup olmadıklarını) hiç sormazdık."

(İbn Ebî'l-Mücâlid sözlerine devamla): "Sonra onlar (Abdullah b. Şeddâd b. el-Hâd ve Ebû Bürde) beni Abdurrahman b. Ebzâ'ya gönderdiler. Ben de gidip bu meseleyi ona da sordum. O da şunları söyledi:

"- Rasûlullah'ın (as.) ashâbı, O'nun zamanında selem yoluyla alış-veriş yaparlardı, fakat biz selem akdi yaptığımız kimselere, bize verecek ekinleri var mıdır, yok mudur, diye sormazdık."

Bunlar **Buharî**'nin rivâyetleridir.

Birinci rivâyeti **Ebû Davud** da tahric etmiştir. O, şöyle bir ilâveye de yer vermiştir: "Biz, yanlarında o mal bulunmayan kimselerle (selem akdi yapardık.)"

Yine **Ebû Davud**'a âit olan başka bir rivâyette de (İbn Ebî Evfâ) şunları anlatmaktadır:

"- Biz, Rasûlullah (as.) ile gazvede bulunurken, Şam (Suriye) zirâatçilerinden bazıları bize gelirlerdi. Biz de kendileriyle, fiyat ve tarihi belli olmak üzere, selem yoluyla buğday ve kuru üzüm alış-verişi yapardık." Kendisine:

"- Bunu kimden alıp vereceğini sorar mıydınız?" diye sorulduğunda, şu karşılığı verdi:

"- Biz onlara bunu sormazdık."

Birinci ve ikinci rivâyeti **Nesaî** de tahric etmiş olup, ilk rivâyete şu ilâvede bulunmuştur: "Biz, yanlarında o mal bulunmayan kimselerle selem akdi yapardık."

İZAH

Bu hadîsin, hem selem konusu olan malın teslim yerinin belitilmesinin, hem de o malın akit zamanından teslim zamanına kadar bölgede devamlı bulunmasının şart olmadığına delil olarak kullanıldığını daha önce ifâde etmiştik.

٤٢٥ - (د ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «من سَلَّفَ في طَعَامٍ ، أو في شيءٍ ، فلا يَصْرِفه إلى غيره قبل أن يقبضه »

أخرجه أبو داود. إلا أن هذا لفظه : « مَنْ أسْلَفَ في شيءٍ فلا يصرفه إلى غيره »

والأولى ذكرها رزين.

425- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Kim selem yoluyla bir yiyecek maddesi veya başka bir şey satın alırsa, teslim almadan önce onu başkasına sarfetmesin (veya onu başkası ile değiştirmesin"[10]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Ebû Davud** tahrîc etmiştir. Ancak, onun ifâdesi şöyledir:

"Kim selem yoluyla bir şey satın alırsa (teslim almadan önce) **onu başkasına sarfetmesin** (veya onu başkası ile değiştirmesin.)"

İlk rivâyetin ifâdelerini **Rezîn** kaydetmiştir.

İZAH

Tercümeye de yansıtmaya çalıştığımız gibi bu hadîs iki şekilde yorumlanmıştır:

1- Bir kimse selem usûlüyle satın aldığı malda teslim almadan önce, satmak, hibe etmek, bir başkasına devretmek gibi bir tasarrufta bulunamaz. Bu yoruma göre hadîs, henüz teslim alınmamış malın satışını yasaklamaktadır ki, bu yasağı ifâde eden daha başka hadîsler de bulunmaktadır ve bunlar, daha önceki bölümlerde geçmişti. Bu hadîsleri dikkate alan ekseri müctehitler de böyle bir satışa cevâz vermemişlerdir. **İmam Mâlik** ise, yiyecek maddesi dışındaki malların teslim alınmadan önce satılmasını câiz görmüştür.[11]

---

[10] **Ebû Dâvûd**, Buyû, 59/3468.

[11] Konuya ilişkin tartışmlar için bkz., 274 nolu hadîsin izâhı.

2- Seleme konu olan mal, başka bir mal ile değiştirilemez. Yani satıcıdan o mal yerine başka bir mal alınamaz. Bu da iki şekilde düşünülebilir:

a) Taraflar, yaptıkları selem akdini bozmadan önce böyle bir yola gidebilirler ki,**İmam Şâfiî**'ye göre hadîste kastedilen mana da budur. Fakihler de bunun câiz olmadığını söylemişlerdir.

b) Taraflar, yaptıkları selem akdini, ikâle veya başka bir yolla bozduktan sonra alıcı, verdiği para karşılığında satıcıdan başka bir mal satın alabilir. **İmam Şâfiî**'ye göre bu durumda mal, tarafların akdi bozdukları mecliste, yani taraflar birbirlerinden ayrılmadan önce teslim edilirse câiz olur, aksi takdirde câiz olmaz. Çünkü bu, borcun başka bir borçla değiştirilmesi kabilindendir. Bu ise câiz değildir. **Ebû Hanîfe** ise, bu hadîsin zâhiri ve umumu ile amel ederek, hiçbir şekilde câiz olmaz, taraflar akdi bozunca, alıcı verdiği parayı geri alıp istediği yere sarfedebilir demiştir.[12]

٤٢٦- (خ ــ *أبو البختري* رحمه الله) قال : سألت ابنَ عمر عن السَّلَم في النخل ، فقال : نهى رسول الله صلى الله عليه وسلم عن بيع النَّخلِ حتى يصلح ، ونهى عن بيع الورقِ نسَاءً بناجز. وسألت ابن عباس عن السَّلَمِ في النخل ، فقال : نهى النبي صلى الله عليه وسلم عن بيع النخل حتى يؤكل منه ، أو يأكل منه حتى يُوزن.

وفي رواية قال: سألت ابن عمر عن السلم في النخل فقال: نهى عن بيع الثمر حتى يصْلُحَ، ونهى عن الذهب بالورِق نَساءا بناجزٍ ، وسألتُ ابن عباس ، فقال : نهى النبي صلى الله عليه وسلم... وذكر الحديث قال : قلت : ما يُوزنُ ؟ قال رجل عنده : حتى يُحْزَر.

426- Ebû'l-Buhterî anlatıyor:

"İbn Ömer'e (ağaçtaki) hurmanın selem yoluyla satılmasının hükmünü sordum, bana şu cevabı verdi:

---

[12] **Şevkânî**, V, 242; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 353, 360; **Haydar Hatipoğlu**,, VI, 319-321; **Hattâbî**, III, 744, dipnot, 2.

"- Rasûlullah (as.), salâhı zâhir oluncaya (yenmeye elverişli hale gelinceye) kadar hurmanın satılmasını, peşin (altın) karşılığında veresiye olarak gümüşün satılmasını yasakladı."

(Ağaçtaki) hurmanın selem usûlüyle satılmasının hükmünü İbn Abbas'a da sordum. O da şöyle karşılık verdi:

"- Rasûlullah (as.), yenilecek hale gelinceye, yahut (sahibi) ondan yeyinceye kadar ve tartılıncaya kadar hurma satışını yasakladı."[13]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette şunları söylemektedir:

"İbn Ömer'e (ağaçtaki) hurmanın selem usûlüyle satılmasının hükmünü sordum şu karşılığı verdi:

"- Rasûlullah (as.) salâhı zâhir oluncaya kadar meyve satışını, peşin gümüş karşılığında veresiye altın satışını yasakladı."

(Aynı soruyu) İbn Abbas'a da sordum, o da;

"- Hz. Peygamber ...yasakladı" diyerek aynı şeyleri söyledi. Ben;

"- Tartılacak olan nedir?" (yani, 'tartılıncaya kadar' ifâdesinden maksat nedir, zira ağaçtaki meyve tatılmaz) diye sordum. Yanında bulunan bir adam;

"- Tahminî bir ölçü konulabilecek bir duruma gelinceye kadar demektir" dedi.

İZAH

Hadîste geçen yemek, tartmak, tahminî ölçü koymak gibi ifâdelerin tamamı **"salâhı zâhir olmak"** ifâdesinden kinâye olarak kabul edilmiştir.[14]

Görüldüğü üzere hadîs, salâhı zâhir oluncaya, yani olgunluk belirtisi görülünceye kadar meyve satışını yasaklamaktadır.[15]

Yine bu hadis, 423 nolu hadisin izahıda da ifade olunduğu ginbi ,seleme konu olan malın, akit zamanından teslim zamanına kadar

---

[13] **Buhârî**, Selem, 3, 4.

[14] Bkz., **Aynî**, XII, 67.

[15] Konuya ilişkin başka hadîs ve açıklamalar için bkz., 285 nolu hadîsin izahı.

bölgede devamlı bulunmasını şart koşan **Hanefîler, Sevrî ve Evzâî** gibi Irak fukahasının delilleri arasında bulunmaktadır.

Kezâ **Mâlikîler**, olgunluk belirtisi görüldükten (salâhı zâhir olduktan) sonra olmak kaydıyla, muayyen hurmalığın hurmalarının veya muayyen bahçenin meyvelerinin seleme konu olabileceğine bu hadîsi delil olarak kullanmışlardır. Ancak, ekseri âlimler bu görüşü benimsememişler ve bu hadîsin böyle bir hükme dayanak, yapılamayacağını söylemişlerdir. Çoğunluğun görüşlerini teyit eden hadîsler de bulunmaktadır.[16]

٤٢٧- (ط د ــ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) قال : إنَّ رجلاً أسلَفَ في نخل ، فلم يُخرِجْ في تلك السنة شيئًا ، فاختصما إلى النبي صلى الله عليه وسلم ، فقال : « **بِمَ تَستَحِلُّ مالَهُ ؟ ارْدُدْ عليه مَالَهُ** » ، ثم قال : « **لا تُسْلِفُوا في النخلِ حتى يَبْدُوَ صلاحُه** ».

هذه رواية أبي داود.

وأخرجه الموطأ موقوفاً عليه ، قال : لا بأسَ أنْ يُسْلِفَ الرجلُ الرجلَ في الطعام الموصوف بِسعرٍ معلوم ، إلى أجلٍ مُسمّى، ما لم يكن ذلك في زَرْعٍ لَمْ يبدُ صلاحُهُ، أو ثمرٍ لم يبدُ صلاحُه، وأخرجه البخاري في ترجمة باب.

427- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Adamın biri, selem yoluyla bir hurmalığın (elde edilecek) mahsûlünü satın aldı. Ama o sene hiç mahsûl elde edemedi. (Satıcı ile anlaşmazlığa düşerek) Rasûlullah'ın (as.) huzurunda mahkemeştiler. Hz. Peygamber (hurmalığın sahibine);

"- Onun malını neye karşılık helâl sayıyorsun? Malını kendisine geri ver!" dedi. Sonra da;

"Salâhı zâhir oluncaya (yenmeye elverişli hale gelinceye) **kadar hurmada selem akdi yapmayın!"** buyurdu.[17]

---

[16] Bkz., **İbn Hacer**, IV, 358; **Aynî**, XII, 68; **Şevkânî**, V, 242.

[17] **Buhârî**, Selem, 7 (ta'likan); **Muvatta**; Buyû, 21/49; **Ebû Davud**, Buyû, 58/3467.

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir. Bunu **Muvatta** da İbn Ömer'e atfen, (mevkûf olarak) tahric etmiştir. Buna göre İbn Ömer demiştir ki:

"Birinin diğerine, kalitesi, fiyatı ve teslim zamanı belli olan gıda maddesini selem usûlüyle satmasında bir sakınca yoktur. Yeter ki (bu gıda maddesi) olgunlaşmamış başağındaki ekin veya olgunlaşmamış dalındaki hurma olmasın!"

Hadîsi, **Buhârî** de bir bab başlığında (senetsiz olarak) kaydetmiştir.

İZÂH:

Bu hadîs, hem **Hanefîler** ve hem de **Mâlikîler** tarafından delil olarak kullanılmıştır. **Hanefîler** bunu, seleme konu olan malın akit zamanından teslim zamanına kadar bölgede devamlı bulunması gerektiği konusunda delil sayarken[18] **Mâlikîler** belli bir bahçenin meyvelerinin selem yoluyla satılabileceğine delil kabul etmişlerdir.[19]

٤٢٨- (ط ــ *ابن عمر* رضي الله عنه) كان يقول : من أسلَفَ سَلَفًا فلا يَشترطْ إلا قضاءه. أخرجه الموطأ.

428- Rivayete göre İbn Ömer şöyle derdi:

"Her kim bir borç verirse, onu aynen ödemesi dışında bir şart ileri sürmesin!"[20]

٤٢٩- (ط ــ *مالك* رضي الله عنه) قال: « بلغني أنَّ عُمر سُئِلَ في رَجُلٍ أسلفَ طعامًا على أنْ يُعْطِيَهُ إيَّاهُ في بَلَدٍ آخرَ، فكَرِهَ ذلك عُمَرُ» ، وقال : « فأيْنَ كِراء الحمل ؟» أخرجه الموطأ.

---

[18] Bkz., 423 nolu hadîsin izâhı.

[19] Bkz., 426 nolu hadîsin izâhı.

[20] **Muvatta**; Buyû, 44/93.

429- İmam Mâlik anlatıyor:

"Bana ulaştığına göre Hz. Ömer'e, başka bir beldede kendisine ödemek üzere, birisine yiyecek borç veren bir adamın durumu sorulduğunda, Hz. Ömer bunu hoş görmedi ve;

"- Onun taşıma ücreti nerede?" dedi."[21]

İZAH

Burada borç verilen yiyecek maddesinin taşınma külfeti borçluya yüklendiği için, **Hz. Ömer** tarafından hoş karşılanmamış ve karşı çıkılmıştır. Diğer fakihler de bunun câiz olmadığında ittifak etmişlerdir. Çünkü bu, menfaat temin eden bir borç olmaktadır. Verilen borç karşılığında sağlanan menfaat ise fâiz kapsamına girmektedir.[22]

٤٣٠- (ط ـ **مالك** رضي الله عنه) بلغه أن ابنَ مَسْعودٍ رضي الله عنه كان يَقُولُ : مَنْ أسْلَفَ سَلَفًا فلا يَشْتَرِطْ أفْضَلَ منه ، وإن كانت قُبْضَةً من عَلَف فهو ربًا. أخرجه الموطأ.

430- İmam Mâlik'ten nakledildiğine göre, kendisine Abdullah b. Mesûd'un şöyle dediği ulaşmıştır:

"Her kim bir borç verirse, ondan daha fazlasını almayı şart koşmasın! Bir tutam ot bile olsa bu fazlalık ribadır."[23]

İZÂH:

Görüldüğü üzere bu hadis de yukarıda geçen iki hadis gibi aynı konuya temas etmekte ve verilen borç karşılığında elde edilen menfaatin çok önemsiz bir şey de olsa fâiz olacağını ifâde etmektedir. Ancak, bu menfaatin fâiz telakki edilebilmesi için, ya şart koşulmuş olması veya âdet halini almış bulunması gerekmektedir. Alacaklı tarafından şart koşulmadığı ve halk arasında teâmül olmadığı halde,

---

[21] **Muvatta;** Buyû, 44/91.

[22] **Zürkânî,** IV, 303.

[23] **Muvatta;** Buyû, 44/94.

borçlunun kendiliğinden alacaklısına vereceği fazlalık ve hediyeler bu hükme dahil sayılmamıştır.

الباب الثامن

في الإحتكار والتسعير

H- KARABORSACILIK VE FİYAT SINIRLAMASI

٤٣١- (م ت د ـ ابن المسيب رضي الله عنه) أنَّ مَعْمَرَ بْنَ أبي مَعْمَرٍ وقيل : ابنَ عبد الله ، أحَدَ بني عَدِيٍّ بن كعب رضي الله عنه قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « من احْتَكَرَ طَعامًا فَهُوَ خاطِئ » قيل لسعيد : فإنك تحتكر ، فقال: إنَّ مَعْمرًا - الذي كان يُحَدِّثُ بهذا الحديث - كان يَحْتَكِرُ. أخرجه مسلم والترمذي وأبو داود.

431- Rivayet e göre, İbnu'l-Müseyyeb:

'Ma'mer b. Ebî Ma'mer'in –bu zatın, Adiy b. Ka'b oğullarından ve İbn Abdullah olduğu söylenmiştir-:

"Rasûlullah (as.) :

"Yiyecek maddesinin[1] **ihtikârını yapan hatalıdır"** buyurdu.' Dediğini nakledince, Saîd (b. el-Müseyyeb'e);

"- Ama, sen de ihtikâr yapıyorsun!" denilmiş, o da;

"- Bu hadîsi rivâyet eden- Ma'mer de ihtikâr yapardı" karşılığını vermiştir.[2]

İZAH

İhtikâr; lügatte toplamak ve hapsetmek anlamına gelir.

Istılahtaki karşılığı ise; "insanların ihtiyaç duydukları bir şeyi, piyasada darlık ve kıtlığın baş göstermesini ve fiyatların yükselmesini bekleyerek stok edip saklamaktadır."

İhtikâr yapan kimseye "**muhtekir**" dendiği gibi, "*hiker*", yani "**madrabaz**" da denir. Bu şekilde saklanan mala da, "**haker ve mahkûr**" denir.

---

[1] **Müslim**'in elimizdeki matbu nüshasında "**yiyecek maddesi**" ifâdesi yoktur.

[2] **Müslim**, Musâkât, 26/129; **Tirmizî**, Buyû, 40/1267; **Ebû Dâvûd**, Buyû, 49/3447.

Bu ve benzeri hadîslere dayanan âlimler, ihtikârın haram olduğuna hükmetmişlerdir.[3]

İhtikârın hangi şeylerde olacağı konusu ise tartışmalıdır: Bu ve benzeri hadîslerdeki "**yiyecek maddesi**" kaydını dikkate alan bazı âlimler, ihtikârın ancak insanların ve hayvanların temel gıdaları olan yiyecek maddelerinde söz konusu olacağını söylemişlerdir. **İmam Muhammed, Şâfiîler** ve **Ahmed b. Hanbel**'in görüşü böyledir. Hadîsin râvîleri **Saîd b. el-Müseyyeb** ve **Ma'mer** de aynı görüşte olmalılar ki, hadîste onların da ihtikâr yaptıklarından söz edilmektedir. Onlar, bu hadise rağmen ihtikâr yapmayacaklarına göre, kendilerinin, yiyecek maddesi dışında olup yasak kapsamına girmediğini düşündükleri şeylerin stokunu yaptıkları anlaşılır.

Ebû Yusuf, İmam Mâlik ve **Sevrî**'ye göre ise ihtikâr, sadece temel gıda maddelerine mahsus değildir. Halka zarar veren her şeyde söz konusudur. Çünkü ihtikâr yasağında müessir olan husus, halka verilen zarardır. Bu zarar ise, sadece temel gıda maddelerinin stoku ile sınırlı değildir. Ayrıca, Hz.Peygamber'den "***taâm***", yani temel gıda maddesi kaydı ile sınırlanmamış hadîsler de rivâyet olunmuştur.[4]

Bu görüşü benimseyen **Şevkânî**'ye göre, bu konuda vârit olan hadîslerin zâhirine bakılırsa, her şeyde ihtikâr haramdır. Gıda maddeleri, hayvan yemleri ve diğer maddeler arasında bir fark yoktur. Bazı hadîslerde "**yiyecek maddeleri**" kaydı varsa da, diğer bazı hadîslerde bu kayıt yoktur. Yiyecek maddeleriyle kayıtlı bulunan hadîsler, bu mutlak hadîsleri kayıtlamaya elverişli değildir.

Burada şunu belirtmeliyiz ki, bir kimsenin kendi arazisinden elde ettiği mahsûlü satmayıp biriktirmesi ihtikâr olarak değerlendirilmemiştir. Kezâ bir tüccarın, uzak yerlerden satın aldığı şeyleri, kendi beldesine getirip saklaması da **Ebû Hanîfe**'ye göre ihtikâr olarak değerlendirilemez. Zira bu kimse, böyle uzak yerlerden eşya ve erzak getirmeye mecbur değildir. Fakat makbul

---

[3] **Hanefîler**'e göre haram olan ihtikârlar bulunduğu gibi, mekruh olan ihtikârlar da vardır. Bkz., **Bilmen**, *Kamus*, VI, 124-125.

[4] Bu hadîsler için bkz., **Şevkânî**, V, 233.

olan, insanların ihtiyacı bulunduğu takdirde, kendi ihtiyacından fazla olanı satmaktır.

Ebû Yusuf ise, bu konuda hocasından ayrılarak, bu yolla da ihtikâr meydana geleceğini savunmuştur.

Satılacak şeylerin ne kadar bir süreyle saklanması durumunda ihtikârın gerçekleşeceği konusu da tartışmalıdır. Aşağıda gelecek olan 437 numaralı hadîsi dikkate alan bir görüşe göre, bu süre kırk gündür. Diğer bir görüşe göre ise, en az bir aydır. Bundan daha az bir süre saklamakla ihtikâr meydana gelmez.

Tâcirler, gıda maddelerini satmak istemezlerse, **Ebû Hanîfe**'ye göre idareciler bunlara el koyarak zorla satamazlar. Zirâ akıllı, yükümlü ve hür olan kimseler hacr altına alınamazlar. **Ebû Yusuf, Muhammed** ve diğer ekseri âlimler ise satabilir, çünkü bu gibi kimselerin gerektiğinde hacri câizdir, demişlerdir.[5]

٤٣٢- (ط ـــ *مالك* رحمه الله) بلغه أن عمر كان يقول : لا حُكْرَةَ فِي سُوقِنَا ، لا يَعْمِدُ رِجالٌ بأيْدِيهم فُضُولٌ من أذهاب إلى رِزقٍ من أرزاق الله يَنزِلُ بساحتنا ، فَيَحْتَكِرُونَهُ علينا ، ولكن أيُّما جَالبٍ جَلَبَ على عَمُودِ كَبِدِه في الشتاء والصيف فذلك ضيفُ عمر ، فَلْيَبِعْ كيف شاء الله ، ولْيُمْسِكْ كيف شاء الله. أخرجه الموطأ.

432- İmam Mâlik'ten rivâyet olunduğuna göre, kendisine Hz. Ömer'in şöyle dediği ulaşmıştır:

"Bizim çarşımızda ihtikâr olamaz. Ellerinde fazla para bulunan bir kısım insanlar, Allah'ın kendi rızıklarından bizim beldemize gönderdiği bir rızka yönelip, bize karşı onun ihtikârını yapamazlar. Ancak, yaz-kış (demeden) güçlüklere katlanarak mal getiren herkes Ömer'in misafiridir. Allah'ın dilediği gibi satsın, dilediği gibi tutsun!"[6]

---

[5] **Nevevî**, XI, 43; **Merğînânî**, ***el-Hidâye***, IV, 93; **Bâcî**, V, 16; **İbn Kudâme**, ***el-Muğnî***, IV, 283; **Avnu'l-Ma'bûd** IX, 314; **Bilmen**, *Kamus*, VI, 123-124.

[6] **Muvatta**, Buyû, 24/56.

İZAH

"Güçlüklere katlanarak mal getiren..." diye tercüme ettiğimiz ifâdenin tam karşılığı; **"sırtında mal getiren..."** şeklindedir. Fakat bu ifâde, bu uğurda katlanılan zorluk ve meşakkati anlatmak için kullanıldığından, tercümede onu yansıtmayı uygun gördük.

Hz. Ömer'in bu tutumu, dışarıdan mal getirilmesini teşvik etmek, böylece ticârî faaliyetlerin artarak bolluk ve bereketin meydana gelmesini sağlamak için olmalıdır.

٤٣٣- (ط ــ مالك رحمه الله) بلغه أن عثمان بن عفان رضي الله عنه كان ينهى عن الحُكْرَة. أخرجه الموطأ.

433- Mâlik'e ulaşan bir rivâyete göre; "Hz. Osman da stokçuluğu (ihtikârı) yasaklardı."[7]

٤٣٤- (ط ــ ابن المسيب رضي الله عنه) أنَّ عمر بن الخطاب مرَّ بحَاطب بن أبي بَلْتَعَة، وهو يبيع زبيبًا له بالسوق فقال له عمر: إمَّا أن تزيدَ في السِّعر وإما أن تُرْفَع من سُوقنا. أخرجه الموطأ.

434- İbnu'l-Müseyyeb anlatıyor:

"Bir gün Ömer b. el-Hattâb, pazarda kuru üzüm satmakta olan Hâtıb b. Ebî Beltea'ya[8] uğramıştı. (Onun, üzümü ucuz fiyata sattığını görünce) kendisine dedi ki:

---

[7] **Muvatta**; Buyû, 24/58.

[8] **Ebû Muhammed, Hâtıb b. Ebî Beltea (Amr) el-Lahmî**: ö. 30/650. Sahabîdir. İlk müslümanlardandır. **Bedir** ve **Bîatu'r-rıdvan** ehlindendir. **Uhud**'da Hz. Peygamber'in dişini kıran Utbe b. Ebî Vakkas'ı öldürüp başını Rasûlullah'a (as.) götürmüştü. Benû Mustalik gazâsında müslümanlar susuz kaldıklarında onlara su kuyusu kazmıştı. Hicrî 6'da **Mukavkıs**'a elçi gönderilmiş, Hz. Peygamber'e Mâriye'yi getirmişti. Aslen Yemenlidir. **Mekke** fethi hazırlıklarına başlanınca, **Mekke**'de yaşayan yakınlarını korumak amacıyla Kureyş müşriklerine Rasûlullah'ın (as.) sefer hazırlığını haber vermişti. Hz. Peygamber onun dinde sebâtını ve samimiyetini bildiği için bu davranışını affetmişti. Sonra Hz.

"- Ya fiyatı yükseltirsin, ya da pazarımızdan (malını) kaldırırsın!"[9]

İZAH

Narh Koyma: Bu hadîs narh koymaya delil olarak görülmüştür.

Narh koymanın Arapça karşılığı "***tes'îr***"dir.

Tes'îr; devletin, fiyatları tespit, tayin ve tahdit etmesi demektir. Bundan sonra gelecek olan 435 ve 436 nolu hadîsleri de dikkate alan ekseri müctehidler, buna cevâz vermemişlerdir. Onlar bunu, yetki ve hürriyetlere müdahale saymışlardır. Zira insanlar, mallarında tasarrufta bulunmaya yetkilidir. Fiyat tahdidi ise buna müdahaledir. Devlet ise, bütün halkın yararına riâyet etmekle yükümlüdür. Alıcının yararına fiyatlara müdahele etmek, satıcının malını değerine satabilme hak ve yararına engel olur. Yetkililer hem alıcının, hem de satıcının yararını dikkate almak ve adilâne hareket etmek durumundadırlar. Diğer taraftan, mal sahibini rızası dışında satış yapmaya zorlamak, alım-satımda esas olan, tarafların karşılıklı rızaları prensibine de ters düşer.

Ayrıca şu da düşünülmelidir: Üreticinin malına belirli bir fiyat koymak, tüketicinin yararına gibi gözükse de netice itibariyle aleyhlerine de olabilir. Şöyle ki, mala bu şekilde müdahale, o malın üretimini düşürebilir ve piyasada darlıkların doğmasına sebep olabilir. Ticâret hayatına devamlı müdahale edilmesi uygun değildir.

Fiyat sınırlamasına gidilmediği takdirde, üretici ve satıcıların insafsızlık edip alıcıları kandırarak fâhiş fiyatla mal satma cihetine gidebilecekleri akla gelebilirse de, buna karşı denebilir ki; İslâm aldatmak, fâhiş fiyatla mal satmak ve ihtikâr yapmak gibi menfî tutum ve davranışları yasaklamak suretiyle bunu önleyecek tedbirleri almıştır.

İmam Mâlik, ekseriyetin bu düşüncesine katılmamış ve fiyat sınırlamasını câiz görmüştür. **Sâid b. el-Müseyyeb, Rabîa b.**

Peygamber'le birlikte **Mekke** fethine ve **Huneyn** savaşına katıldı. Son derece zeki biriydi. **Medîne**'de 65 yaşında vefat etti, cenazesini Hz. Osman kıldırdı.

[9] **Muvatta**; Buyû, 24/57.

Abdurrahman ve **Yahya b. Saîd el-Ensârî**'nin görüşleri de böyledir. Bu görüşün dayanağı "**kamu yararı**" prensibidir. Bunlara göre böyle hareket edilirse toplumun yararı gözetilmiş olur ve toplumun yararı ferdin yararından önce gelir. Çünkü toplumun yararı gözetilirse, zararın daha büyüğü önlenmiş olur. Satıcı bir veya birkaç kişidir, alıcı ise toplumdur. Satıcının istediği fiyata satış yapabilmesi, çoğu zaman karaborsacılığa yol açar. Bunun için bazı durumlarda eşyaya fiyat sınırlaması getirilmesi kaçınılmaz olur.

Ayrıca, izâhını yapmakta olduğumuz bu hadîs de bu görüşe delil olarak kullanılmıştır. Ancak burada bir kısmı rivâyet edilmiş olan bu hadîsin tamamı dikkate alındığında, buna pek imkân olmadığı görülür. **Beyhakî**'nin nakline göre hâdise şöyle olmuştur:

Hz. Ömer bir gün pazarı teftiş ederken, kuru üzüm satmakta olan **Hâtıb b. Ebî Beltea**'nın yanına gelir ve üzümü ucuz fiyata sattığını görünce;

"- **Tâif'ten üzüm yüklü bir kervanın gelmekte olduğunu haber aldım. Onlar senin fiyatına bakarak satış yapmaktan vazgeçebilirler. Bu sebeple ya fiyatını yükseltirsin veya üzümü alıp evine götürürsün. Orada onu kaça satarsan sat!**" der. Daha sonra, kendisini muhasebe eden **Hz. Ömer, Hâtıb**'ın evine gelir ve;

"- **Sana söylediklerim ne bir emirdir, ne de bir hüküm! Sadece halkın iyiliğini istediğim için söylediğim bir sözdür. Nerede ve nasıl istersen satabilirsin!**" der.[10]

Burada şunu da belirtmeliyiz ki, belki de bu görüşün tesiriyle, fıkıh kitaplarımızda fiyat sınırlamasının cevâzına dair hükümler yer almış ve; "şayet fahiş fiyatı önlemek için İslâm'ın öngördüğü tedbirler kâfi gelmez, erzak tâcirleri kendilerine vâki olan nasihat ve tenbihe rağmen bunları aşırı yüksek bir fiyatla satmaya devam ederler, idareciler de müslümanların haklarını korumak için narh koymaktan başka çare bulamazlarsa, görüş ve söz sahibi kimselerle

---

[10] Bkz., **Beyhakî**, I, 29.

istişare ederek narh koyabilir, bunda bir sakınca yoktur..." denmiştir.[11]

٤٣٥- (د ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) أنّ رجلاً جاء ، فقال : يا رسول الله ، سَعِّرْ لنا ، فقال : « بَلْ أدْعُو » ، ثم جاءه آخر ، فقال: يا رسول الله سَعِّرْ ، فقال: « بل الله يَخْفِضُ ويَرفع ، وإني لأرجو أن ألقى الله وليس لأحدٍ عندي مَظْلِمةٌ». أخرجه أبو داود.

435- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Hz. Peygamber'e bir adam gelerek;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; bizim için eşyanın fiyatını sınırlayınız!" dedi. Hz. Peygamber de;

"- Hayır! Fiyatları sınırlamayayım da (bolluk ihsan etmesi için) **Allah'a dua edeyim"** buyurdu. Sonra bir başkası gelerek;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, fiyatları sınırlayınız!" dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"- Hayır! Fiyatları düşürüp yükselten (rızkı bollaştırıp, daraltan) **Allah'tır. Ben, hiçbir kimseye zulmetmiş olmadan Allah'a kavuşmak istiyorum."**[12]

٤٣٦- (ت د ـــ أنس رضي الله عنه) أنّ الناس قالوا لرسول الله صلى الله عليه وسلم : يا رسول الله : غَلا السِّعْرُ ، فَسَعِّرْ لنا ، فقال : « إنّ الله هو المُسَعِّرُ، القابضُ، الباسطُ، الرازق وإني لأرجو أن ألقى الله وليس أحدٌ منكم يُطَالبني بِمَظْلَمَةٍ في دَمٍ ولا مَالٍ». أخرجه الترمذي وأبو داود.

436- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"İnsanlar Hz. Peygamber'e müracaat ederek;

---

[11] Şevkânî, V, 233; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 321; **M. Yusuf Musa**, *Fıkh-i İslâm Tarihi*, Terc. Ahmet Meylânî, İst., 1973, s. 164-165; **Bilmen**, *Kamus*, VI, 125-126; **Haydar Hatipoğlu**,VI, 184-185.

[12] **Ebû Davud**, Buyu, 50/3449.

"- Ey Allah'ın Rasûlü! Fiyatlar yükseldi, bizim için fiyatları belirleyip sınırlayınız!" dediler. Rasûlullah (as.) onlara şu cevabı verdi:

"- Şüphesiz ki fiyatları belirleyip sınırlayan, darlık veren, bolluk getiren, rızıklandıran hep Allah'tır. Ben ise hiç birinizin, ne bir can, ne de bir mal hususunda beni zulümle itham edeceği bir duruma düşmeden Allah'a kavuşmak istiyorum."[13]

İZAH

Bu iki hadîs-i şerîf de, otoriteler tarafından fiyatlara müdahale edilmesinin zulüm olduğunu ifâde etmektedir. 434 numaralı hadîsin izâhında, narh koyma konusunda da temas edildiği gibi, İslâm'ın ticaret anlayışında esas olan tarafların rızalarıdır. Fiyatlara müdahale, bu ilke ile bağdaşmaz. Bu sebepledir ki ekseri müctehitler, fiyatların belirlenip sınırlandırılmasına karşı çıkmışlardır.

٤٣٧- (عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) أن رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قال: **«مَن احتَكَرَ طعامًا أربَعينَ يَومًا يُريد به الغلاءَ فقد برئ من الله وبرئ الله منه»**. ذكره رزين و لم أجده.

437- Abdullar b. Ömer'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) buyurdular ki:

"Kim bir gıda maddesini pahalanması dileğiyle kırk gün stoklarsa, o, Allah'tan uzaklaşmıştır; Allah da ondan uzaklaşmıştır."[14]

İZAH

431 numaralı hadîsin izâhında, ihtikâr yasağını açıklarken ifâde edildiği üzere bu hadîsi dikkate alan bazı âlimler, ihtikârın meydana gelebilmesi için, stoku yapılan şeyin kırk gün bekletilmesi

---

[13] **Ebû Dâvûd**, Buyû, 51/3451; **Tirmizî**, Buyû, 73/1314.

[14] **Rezîn**'in tahric ettiğine işaret edilen bu hadîsi **Ahmed b. Hanbel**, *Müsned*, II, 33'te rivâyet etmiştir.

gerektiğine hükmetmişlerse de **Ali el-Kârî**, bunun belli bir süre tayini için yapılmış bir kayıtlama olmadığını, bununla stokçunun ihtikârı meslek haline getirdiğine işaret edildiğini söyler.

٤٣٨- (معاذ بن جبل رضي الله عنه) قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: «بِئسَ العبدُ المُحتَكِرُ ، إن أرخصَ الله الأسْعارَ حزنَ ، وإنْ أغلاها فَرِحَ ».

وفي رواية : «إنْ سَمِعَ بِرُخْصٍ سَاءَهُ ، وإن سمع بِغلاءٍ فَرِحَ ». ذكره رزين و لم أجده.

438- Muaz b. Cebel'den[15] rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"İhtikâr yapan insan ne kötüdür!.. Allah (bolluk ihsan edip) **fiyatları düşürürse üzülür,** (darlık verip) **yükseltirse sevinir."**[16]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette ifâde şöyledir: **"...ucuzladığını işitirse hoşuna gitmez, pahalandığını işitirse sevinir."**

Bu hadîsi **Rezîn** tahric etmiştir. Onu asıl kaynaklarda bulamadım.

٤٣٩- (أبو أمامة رضي الله عنه) أن رسول اللّه صلى الله عليه وسلم قال: «أهْلُ المدائن هُم الحُبساء في سبيل الله، فلا تحتكروا عليهم الأقوات ، ولا تُغلوا عليهم الأسعار ، فإنّ مَن احتكر عليهم طعامًا أربعين يومًا ، ثم تصدق به ، لم يكن له كفارة .» ذكره رزين و لم أجده.

---

[15] **Ebû Abdurrahman, Muâz b. Cebel el-Ensarî el-Hazrecî**: ö. 33/653. Medîneli meşhur sahabîlerdendir. 18 yaşında müslüman olmuştu. **Akabe** ehlindendir. **Bedir** ve sonraki bütün savaşlara katıldı. Hz. Peygamber tarafından **Yemen**'e kadı ve öğretmen olarak gönderildi. Hz. Ömer onu, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah'ın yerine Suriye Emîri yapmıştı. Vahiy kâtipliği de yapmıştır. Ashab içinde helal ve haramı en iyi bilen kişiydi. Hz. Peygamber ona; **"Ya Muâz, seni seviyorum"** diye hitap etmişti. Hz. Peygamber döneminde de fetva verirdi. Kendisinden Mesrûk, Ebû İdris el-Havlânî ve Amr b. Meymûn rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[16] **Rezîn**'in tahric ettiğine işaret edilen bu hadîs de **Mişkâtü'l-mesâbih**, no; 2897'de rivâyet edilmiştir.

439- Ebû Ümâme'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Şehirde yaşayanlar, Allah yolunda hapsolunmuş kimselerdir. Onların aleyhine gıda maddesi stoku yapmayın! Onların aleyhine fiyatları yükseltmeyin! Onların aleyhine bir gıda maddesini kırk gün stoklayan bir kimse, daha sonra bunun tamamını tasadduk etse, yine de bu, ona keffâret olmaz."[17]

٤٤٠- *(أبو هريرة ومعقل بن يسار* رضي الله عنهما) أن رسولَ اللّهِ صلى الله عليه وسلم قال: « **يُحشرُ الحَاكِرُون وقَتَلَةُ الألفُسِ في درجة ، ومَنْ دخل في شيء مِنْ سِعْرِ المسلمين يُغْلِيه عليهم ، كان حَقًا على الله أن يُعذّبه في مُعْظَمِ النّار يوم القيامة** .» ذكره رزين و لم أجده.

440- Ebû Hureyre ve Ma'kıl b. Yesâr'ın[18] rivâyetlerine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"İhtikâr yapanlarla cana kıyanlar aynı derecede haşrolunacaklardır. Kim, müslümanların fiyatlarına müdahale edip onların aleyhine yükseltirse, kıyâmet günü Allah'ın, ona ateşin en şiddetli yerinde azap etmesi bir borç olur."[19]

٤٤١- (**عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) أنَّ عمر رضي الله عنه قال: الجالبُ مَرزوقٌ، والمُحتَكِرُ مَحْرُومٌ ومن احْتَكَرَ على المسلمين طَعَامًا ضربه الله بالإفلاس والجُذام. ذكره رزين و لم أجده.

441- Abdullah b. Ömer'in rivâyetine göre, Hz. Ömer şöyle demiştir:

---

[17] Bu da **Rezîn** tarafından rivâyet edilmiştir.

[18] **Ebû Abdullah, Ma'kıl b. Yesâr b. Abdullah el-Müzenî**: ö. 61/681. Sahabîdir. Bîatu'r-Rıdvan ehlindendir. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'da ikâmet etti ve orada vefat etti. Kendisinden Hasan el-Basrî ve Muhammed b. Sîrîn rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[19] Bunu da **Rezîn** tahric etmiştir.

"Pazara mal süren rızıklandırılır, ihtikâr yapan ise mahrum bırakılır. Kim müslümanların aleyhine bir gıda maddesinin stokunu yaparsa, Allah onu iflasa ve cüzzâm hastalığına dûçâr eder."[20]

[20] Rezîn'in tahric ettiği ve asıl kaynaklarda yer almayan bu hadîsin benzer bir rivâyeti için bkz., **İbn Mâce**, Ticârât, 6/2153.

الباب التاسع

في الرَّدِّ با لعيب

İ- KUSUR SEBEBİYLE İÂDE

٤٤٢- (ت د س ـــ عائشة رضي الله عنها) قالت : إن رجلاً ابتاع غُلامًا ، فأقام عنده ما شاء الله أن يُقيمَ ، ثم وجدَ به عيبًا ، فخاصمَه إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فردَّه عليه. فقال الرجل: يا رسول الله ، قد استَغَلَّ غُلاَمي ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « **الخراجُ بالضَّمان.**»

هذه رواية أبي داود. وله في أخرى مختصرًا وللترمذي: أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم: قَضَى أنَّ الخراج بالضمان. وأخرجه النسائي أيضًا مختصرًا، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قضى: أن الخراج بالضمان، ونهى عن ربح ما لم يُضمن.

442- Hz. Âişe anlatıyor:

"Bir adam bir köle satın aldı. Köle bir müddet adamın yanında kaldı. Sonra adam kölede bir kusur tespit etti. Bunun üzerine meseleyi Rasûlullah'a (as.) arz etti. Rasûlullah (as.) da köleyi eski sahibine geri verdi. Adam;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; (yanında kaldığı sürece) kölemden istifâde etti" dedi ise de, Rasûlullah da (as.);

"- Menfaat, yükümlülük karşılığındadır" buyurdu."[1]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Ebû Davud**'a aittir.

Ebû Davud ve **Tirmizî**'ye âit olan muhtasar bir rivâyet de şöyledir:

---

[1] **Tirmizî**, Buyû, 53/1285; **Ebû Davud**, Buyû, 73/2508-510; **Nesaî**, Buyû, 15.

"Rasûlullah (as.) menfâatin yükümlülük karşılığında olduğuna hükmetti."

Bu rivâyeti **Nesaî** de muhtasar olarak şöyle tahric etmiştir:

"Rasûlullah (as.) menfâatin yükümlülük karşılığında olduğuna hükmetti ve tazmin yükümlülüğü bulunmayan şeyin menfâatini (talep etmeyi) yasakladı."

İZAH

Alış-verişte kusur sebebiyle malın iâdesi konusu, kitaplarımızın "**Muhayyerlikler**" bölümünde *"Hıyâru'l-ayb"*, yani "**kusur muhayyerliği"** başlığı altında incelenir. Ancak, musannif **İbnu'l-Esîr** bunu daha önce geçen muhayyerlikler kısmında vermeyip, ayrı bir bölüm olarak ele almayı tercih etmiştir.

Yukarıdaki hadîs iki hususu içermektedir:

1- Satış akdine konu olan malda bir kusurun bulunması durumunda malın eski sahibine geri verilmesi. Yukarıda da ifâde ettiğimiz gibi, fıkıh literatüründe buna *"hıyâru'l-ayb"*, yani **kusur muhayyerliği** denir ve bunun câiz olduğu tartışmasız kabul edilir.

2- Hadîste yer alan ikinci husus, kusurundan dolayı iâde edilen malın, müşterinin yanında iken sağladığı faydanın kime âit olacağıdır. Bu husus hadîste; "**menfâat yükümlülük karşılığındadır"** şeklinde tercüme ettiğimiz ***"el-harâcü bi'd-damân"*** ifâdesi ile açıklanmıştır.

Bu ifâde Hz. Peygamber'in ***cevâmiu'l-kelim,*** yani az sözle çok şey ifâde eden hadîslerinden sayılmış ve İslam Hukukunun temel prensipleri arasında yer almıştır.[2]

Ayrıca, menfâat temini için katlanılması gereken her yükümlülük için darb-ı mesel olmuş "**nimet külfete ve külfet nimete göredir**"[3] şeklindeki temel hukuk kurallarına mehaz teşkil etmiştir.

Hadîsteki *"**harâc**"* lafzı gelir, menfâat, istifâde anlamındadır.

*"**Daman**"* ise iki şekilde açıklanmıştır:

---

[2] Bkz., **Mecelle**, madde 85.

[3] Bkz., **Mecelle**, madde, 87, 88.

a) Külfet, masraf, örneğin; bir hayvanın bakım masrafı, bir taşınmazın tamir masrafı gibi şeylerdir.

b) Bir malın telef olmasından sorumlu bulunmak, gerektiğinde bedelini ödemeyi yüklenmek.

Hadîsten açıkça anlaşıldığı üzere, bir malın satın alındığı andan bir kusur nedeniyle geri verildiği ana kadar geçen süre içinde kendisinden elde edilen gelir ve menfâat müşteriye aittir. Zira bu süre içerisinde malın bakım masraflarını o üstlendiği gibi, bu zaman içinde telef olması durumunda zararını da o çekecektir.

Bu hükümde müttefik olan müctehitler, menfâatin kapsamında görüş ayrılığına düşmüşlerdir:

Hadîsin zâhirini dikkate alan **İmam Şâfiî**, bütün menfâatleri bu hüküm kapsamında mütalaa ederken, **İmam Mâlik**, menfâatleri aslî ve fer'î olmak üzere ikiye ayırmış; aslî menfâatlerin mal sahibine, fer'î menfâatlerin de müşteriye âit olacağını söylemiştir. Meselâ; bir kimse satın aldığı bir hayvandan süt, yün, yavru gibi gelir elde ettikten sonra, bu hayvanı satın almadan önceki bir kusurundan dolayı iâde edecek olsa, **İmam Şâfiî**'ye göre yavru da dahil olmak üzere bu hayvanın bütün gelirleri müşterinindir.

İmam Mâlik'e göre ise, burada fer'î gelir durumunda olan yün, süt gibi gelirler müşteriye âit olmakla birlikte, yavru gibi aslî olan gelirlerin annesiyle birlikte satıcıya verilmesi gerekir.

Hanefîler ise burada farklı bir yol izlemişlerdir. Onlara göre, hayvanın yavrulaması, ağacın meyve vermesi gibi, aslî bir menfâatin meydana gelmesi durumunda, mal kusurlu olduğu gerekçesiyle satıcısına iâde edilemez, ancak müşteri kusur sebebiyle malda meydana gelen değer farkını satıcıdan isteyebilir.[4]

---

[4] Bu açıklamalar için bkz., **Hattâbî**, III, 778; **İbn Rüşd**, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 203; **Şevkânî**, V, 226; **Bilmen**, *Kamus*, VI, 74, **Haydar Hatipoğlu**, *İbn Mâce Tercümesi*, VI, 239-240.

٤٤٣- (د ــ عقبة بن عامر رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «عُهْدَةُ الرقيق ثلاثة أيام». زاد في رواية : « إنْ وجد داءا في الثَّلاث لِيال رَدَّ بغير بيِّنة ، وإن وجد داءا بعد الثلاث كُلِّف البينةَ : أنه اشتراه وبه هذا الداء ». أخرجه أبو داود.

443- Ukbe b. Âmir'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kölenin garantisi üç gündür."[5]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyette şu ilâve bulunmaktadır:

"Şayet müşteri, üç gece içerisinde onda bir hastalık görürse, herhangi bir delil göstermeden köleyi geri verebilir. Üç günden sonra bir hastalık görecek oulusa, satın aldığında bu hastalığın onda mevcut olduğuna dair delil getirmesi istenir."[6]

Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Köle satışına dair olan bu hadîste geçen ve "**garanti**" diye tercüme ettiğimiz "*uhde*" kelimesi; ahd, emânet, zimmet, taahhüt ve sorumluluk manalarına gelen bir lafızdır. **Katâde**'ye nispet edilen ikinci rivâyetteki açıklamalardan kelimenin burada sorumluluk anlamına geldiği anlaşılmaktadır.

Bu konuda, kendisinden önceki bazı Medîneli fakihlerin görüşlerini de dikkate alan **İmâm Mâlik**, iki türlü sorumluluk (uhde) kabul etmiştir:

1- Yukarıda da geçtiği üzere üç günlük bir süre içerisindeki sorumluluk. Buna göre, satılan bir kölede, satıldığı andan itibâren üç gün içerisinde herhangi bir kusur meydana gelirse, o kusurun sorumluluğu satıcıya aittir. Müşteri bundan dolayı onu satana iâde edebilir.

---

[5] **Ebû Davud**, Buyû, 72/3506-7.

[6] **Ebû Davud**, bu ilâvenin **Katâde**'ye âit olduğunu söyler.

2- Bir yıl süreyle devam eden sorumluluk. Bu, sadece delilik, cüzzâm ve alaca hastalığına âit olan sorumluluktur. Buna göre, satılan kölede, satıştan sonra bir yıl içerisinde, bu üç hastalıktan biri meydana gelirse, sorumluluk satıcıya aittir.

Mâlik'in, **Muvatta**'daki ifâdelerinden ve **Hattâbî**'nin açıklamalarından anlaşıldığına göre bu sorumluluk mutlak akitler için söz konusudur. Şayet satıcı, köleyi, ondaki hiçbir kusurdan dolayı sorumluluk kabul etmemek şartıyla satarsa, bilerek gizlediği kusur müstesna, hiçbir kusurdan sorumlu olmaz.

Yine **Mâlik**'in ifâdesine göre böyle bir sorumluluk, sadece köle satışında söz konusudur.[7]

Hattâbî'nin ifâdesine göre **Şâfiî**, bu konuda kusuru dikkate alır. O'na göre şayet kusur, satış tarihi ile ihtilâf tarihi arasında geçen süre içerisinde çıkması mümkün ve muhtemel bir kusursa, yeminiyle birlikte satıcının sözü dikkate alınır. Bu süre içerisinde meydana gelmesi mümkün ve muhtemel olmayan bir kusursa, mal satıcıya geri verilir.

Diğer müctehidlerin ekserisi ise bu görüşlere katılmamışlar ve bu şekilde bir sorumluluk kabul etmemişlerdir. Onlar bunu, yerleşik usûle aykırı bulmuşlardır. Zira bütün müctehidler, satılan malın tesliminden sonra meydana gelen zararın alıcıya âit olduğunda ittifak halindedirler. Böyle kesin olan bir kaideden herhangi bir hükmü istisnâ etmek, ancak sahih bir şekilde sabit bulunan bir rivâyetle mümkündür. Halbuki bu konudaki hadîs zayıftır demişlerdir.[8]

---

[7] **İbn Rüşd, Mâlikî** mezhebine göre, bunun diğer bazı şeyleri de kapsadığını söyler. Bkz., **Bidâyetü'l-Müctehid**, II, 196.

[8] Bkz., **Muvatta**, Buyû, 3/3; **Hattâbî**, *Meâlim*, III, 776; **Bâcî**, *Münteka*; IV, 172 vd.; **İbn Rüşd**, *Bidâyetü'l-müctehid*, II, 196; **Avnu'l-Ma'bûd**, IX, 413–415.

٤٤٤- (ط ـ أبو سلمة بن عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنهما) أن عبدالرحمن بن عوف ، اشترى وليدة [من عاصم بن عديّ] ، فوجدها ذات زوج فردَّها. أخرجه الموطأ.

444- Ebû Seleme b. Abdurrahman b. Avf anlatıyor:

"Abdurrahman b. Avf (Âsım b. Adiy'den)[9] bir câriye satın almış, onun evli olduğunu öğrenince derhal geri vermişti."[10]

İZAH

Rivâyetten anlaşıldığına göre **Abdurrahman b. Avf,** câriyenin evli olmasını bir kusur olarak telâkki etmiş ve bundan dolayı onu sahibine geri vermiştir.

İmam Mâlik de köle ve câriye için evliliği, iâdeyi gerektiren bir kusur kabul etmiştir. Zira evlilik, onlara hizmet gördürmeyi kısıtlayan bir durumdur.

İmam Şâfiî ise, bunlar için evliliği bir kusur saymamıştır.[11]

٤٤٥- (ط ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) باع غلامًا بثمانمائة درهم. وباعه على البراءة ، فقال الذي ابتاعه لعبد الله بن عمر: بالغلام داءٌ لم تُسَمِّه لي، فاختصما إلى عثمان بن عفان، فقال الرجل: باعني عبدًا وبه داءٌ لم يُسَمِّه لي، فقال عبد الله : بعْتُه بالبراءة ، فقضى عثمان على عبد الله بن عمر أن يحلفَ له: لقد باعه وما به داءٌ يَعْلَمُهُ، فأبى عبدُ الله أن يحلفَ، وارتجع العبدَ، فصحَّ عنده، فباعه عبد الله بعد ذلك بألف وخمسمائة درهم. أخرجه الموطأ.

445- Abdullah b. Ömer'in anlattığına göre; "o, hiçbir kusurundan dolayı sorumlu olmamak şartıyla, sekiz yüz dirheme bir köle satar. Onu satın alan şahıs bilâhare kendisine;

"- Kölede bana söylemediğin bir hastalık var" der. Meseleyi Osman b. Affân'a götürürler. Adam;

---

[9] Parantez içerisindeki ilâve **Muvatta**'nın elimizdeki matbu nüshasında yoktur.

[10] **Muvatta**; Buyû, 6/7.

[11] **İbn Rüşd** *Bidâyetü'l-müctehid*. II, 191.

"- O bana, hastalığını söylemeden, kendisinde hastalık bulunan bir köle sattı" der.

Abdullah da;

"- Ben onu, hiçbir kusurundan sorumlu olmamak şartıyla sattım" diye söyler. Bunun üzerine Hz. Osman, Abdullah b. Ömer'in, köleyi sattığında, bildiği bir hastalığının olmadığına dair yemin etmesine hükmeder. Abdullah, yemin etmekten kaçınır ve köleyi geri alır. Köle onun yanında iyileşir, daha sonra Abdullah onu binbeş yüz dirheme satar."[12]

İZAH

Hadîsten anlaşılıyor ki, **Abdullah b. Ömer,** kusurundan sorumlu olmamak şartıyla yapılan alış-verişlerde, malın kusurundan satıcının sorumlu olmadığı görüşündedir. 443 numaralı hadîsin izâhında da ifâde olunduğu üzere, **İmam Mâlik** de bu görüşü benimsemiş ve bütün ayıplardan sorumlu olmamak kaydıyla yapılan alış-verişlerde müşteriye, kusurdan dolayı malı geri verme hakkı tanımamıştır.

Hanefîler de aynı görüştedirler.

Şâfiî'ye göre ise, bütün ayıplardan sorumlu olmamak şartıyla yapılan satış muteber değildir.[13]

---

[12] **Muvatta**; Buyû, 4/4.

[13] **Bilmen,** *Kamus,* VI, 77-78.

الباب العاشر

في بيع الشجر المثمر ، و مال العبد ، والجوائح

J- MEYVELİ AĞACIN SATIŞI, KÖLENİN MALI VE MALA GELEN MUSİBETLER

٤٤٦- (خ م ط ت د س ـــ عبد الله بن عمر رضي الله عنه) قال : سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: « **مَن ابْتَاعَ – وفي رواية : مَنْ بَاعَ – نَخلاً قد أُبِّرَتْ فَثَمَرَتُها للبائع ، إلا أن يَشْتَرِطَ المبتاع ، ومن ابتاع عبدًا فمالُهُ للذي باعه، إلا أن يشترط المبتاع** ».

هذه رواية مسلم والترمذي وأبي داود ، وأخرج البخاري المعنى الأول وحده.

وأخرج المعنَيَيْن الموطأ مُفرَّقًا ، وأخرجه الترمذي أيضًا وأبو داود مُفرَّقا من رواية أخرى، إلا أنهم جعلوا المعنى الثاني موقوفًا على عمر ، من رواية عبد الله ابنه عنه.

وأخرج النسائي رواية مسلم ، وله في أخرى ذكرُ النخل وحده.

446– Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Her kim döllendirilmiş[1] **bir hurmalık satın alırsa** –başka bir rivâyette, satarsa–, **bunun meyvesi satana aittir. Ancak satın alan, meyvenin de kendisinin olacağını şart koşarsa o başka. Her kim de bir köle satın alırsa, onun malı da satana aittir. Fakat satın alan malının da kendisinin olacağını şart koşarsa o hariç."**[2]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud**'a aittir.

---

[1] Döllendirme: Verimi artırmak için, erkek çiçeklerin dişi çiçeklere aşılanması şeklinde yapılan bir işlemdir.

[2] **Buhârî**, Buyû, 90, 92; Şirb, 17; Şurût, 2; **Müslim**, Buyû, 15/77; **Muvatta**; Buyû, 7; **Ebû Davud**, Buyû, 44/3433-34; **Tirmizî**, Buyû, 25/1244; **Nesaî**, Buyû, 75.

Buhârî de hadîsin sadece ilk bölümünü (hurmalıkla ilgili bölümü) rivâyet etmiştir.

Yine **Tirmizî** ve **Ebû Davud** ,bir başka rivâyetlerinde de hadîsin iki bölümünü ayrı ayrı tahric etmişlerdir. Ancak iki bölümü ayrı ayrı rivâyet edenler, ikinci bölümü Abdullah'ın, babası Ömer'den yaptığı (mevkûf) bir rivâyet olarak nakletmişlerdir.

Müslim'in rivâyetini **Nesaî** de tahric etmiş olup, yine ona âit başka bir rivâyette sadece hurma (ile ilgili kısım) yer almaktadır.

İZAH

Görüldüğü üzere hadîs iki bölümden oluşmaktadır.

Bunlardan birisi, başlıkta "**meyveli ağacın satışı**" şeklinde isimlendirilen meyveli hurmalığın satışına ilişkin bölümdür. Diğeri de kölenin malına ilişkin olan bölümdür. Bu son bölüm bir sonraki hadîste müstakil olarak ele alınacağından, burada sadece hurmalık satışına ilişkin açıklamalarda bulunulacaktır:

Bu hadîsin zâhirini dikkate alan bazı âlimler, döllendirilmiş bir hurmalık satıldığı zaman, eğer meyvelerin müşterinin olacağına dair bir şart ileri sürülmemişse, meyveler satana aittir. Olgunlaşıncaya kadar ağaçta bırakılır. Ağaçların sulanması ve bakımı satıcıya düşer. Müşteri de sulamak için izin ve yetecek kadar su vermekle yükümlüdür, demişlerdir. Bu görüş, **Mâlik, Şâfiî, Leys, Ahmed b. Hanbel** ve **İshak b. Râhûye**'ye aittir.

Döllendirilmeden satılan hurmalığın meyvesi ise müşteriye âit olacağında görüş birliği içerisinde bulunan adı geçen âlimler, bu durumda satıcının, meyvelerin kendisinin olmasını şart koşup koşamayacağında görüş ayrılığına düşmüşlerdir. **İmam Şâfiî** buna da cevâz verirken; **Mâlik**, meyvelerin satıcı için şart kılınmasını câiz görmemiştir.

Ebû Hanîfe ise, ister döllendirilmeden, isterse döllendirildikten sonra olsun, müşteri kendisi için şart koşmamışsa, meyve satıcıya aittir. Müşteri meyvelerin derhal toplanmasını isteyebilir. Olgunlaşmasını bekleme zorunda değildir. Şayet satıcı, meyve

olgunlaşıncaya kadar ağaç üzerinde kalmasını şart koşarsa bu satış fâsit olur, demiştir.

İbn Ebî Leylâ, döllendirilmeden önce veya sonra, müşteri için şart koşulsun veya koşulmasın, her hâlükârda meyvenin müşteriye âit olacağı görüşündedir.

Tahâvî ağaç üzerindeki hurmanın olgunlaşmadan satılabileceğine, bu hadîsi delil olarak kullanmıştır.[3] Zira bu hadîse göre, müşteri şart koşmadığı takdirde meyve satanın; şart koşarsa müşterinin olacaktır. Bu durumda müşteri, meyveyi de satın almış olmaktadır diye düşünmüştür.

Şunu da ifâde edelim ki, hadîste geçen hurma kaydı, bağlayıcı bir kayıt değil, ya hadîsin vürûduna sebep hurmalık olduğu veya **Arabistan**'da meyve bahçelerini çoğunlukla hurmalıklar teşkil ettiği için getirilmiş bir kayıttır. Dolayısıyla diğer meyve ağaçları ve meyveler hakkında da aynı hüküm geçerlidir.[4]

٤٤٧– (د ــ ***جابر بن عبد الله*** رضي الله عنهما) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «من باع عَبدًا وله مالٌ، فَمالُهُ للبائِع ، إلا أن يَشتَرِطَ المبتاع .» أخرجه أبو داود.

447- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim, malı olan bir köleyi satarsa, müşteri aksini şart koşmadıkça, onun malı da satıcınındır."[5]

İZAH

Bir önceki hadîsin ikinci bölümü ile bu hadîsi dikkate alan bazı âlimler, kölenin de mal sahibi olabileceğini söylemişlerdir. **İmam Mâlik** ile eski kavline göre **Şâfiî**, bunlardandır.

---

[3] Müctehidlerin, meyve satışına ilişkin görüşleri için bkz., 285 numaralı hadîsin izâhı.

[4] **Aynî**, XII, 11-12; **Nevevî**, X, 91.

[5] **Ebû Davud**, Buyû, 44/0,--5.

Ebû Hanîfe ve yeni kavline göre **Şâfiî** ise, köle mal sahibi olamaz, demişlerdir. Bu hadîsi de şöyle yorumlamışlardır:

Bu hadîste geçen kölenin malından maksat, kölenin elinde bulunan efendisinin malıdır. Bu mal köleye, kölenin mülkü olduğu için değil, o anda kölenin elinde bulunması ve kölenin istifâde ediyor olmasından dolayı nispet edilmiştir. Efendisi köleyi sattığı zaman, kölenin elinde bulunan bu mal, tekrar efendisine intikal eder, çünkü zaten kendi mülküdür. Ancak müşteri, o malın kendisinin olmasını şart koşarsa, bu da sahihtir. Bu durumda iki şeyi - biri köle, diğeri de kölenin elinde bulunan efendisinin malı– bir bedel karşılığında satmış olur ki, bu da câizdir.

Hattabî de, kölenin malına mâlik olunmasını ve elinden alınmasını, onun mal sahibi olamayacağına delil saymıştır. Bilindiği üzere; hadîse göre köle satıldığı zaman eğer müşteri, malının da kendisinin olmasını şart koşmamışsa malı satanın, şart koşmuşsa müşterinin olmaktadır. Her iki halde de mal köleden alınmakta ve ona mâlik olunmaktadır.[6]

٤٤٨- (م د س ـــ جابر رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «إنْ بِعْتَ من أخيك ثَمرًا فأصابَتْهُ جائحةٌ فَلاَ يَحِلُّ لَكَ أنْ تأخُذَ مِنْهُ شَيْئًا بِمَ تأخُذُ مَالَ أخيكَ بغير حق؟».

وفي رواية : أن النبي صلى الله عليه وسلم أمرَ بوضْعِ الْجَوَائِح. هذه رواية مسلم وأبي داود والنسائي. إلا أن أبا داود زاد في أول الرواية الثانية ، أن النبي صلى الله عليه وسلم نهى عن بيع السِّنين ، ووضَعَ الجوائحَ.

وفي أخرى للنسائي قال : من باعَ ثمرًا فأصابته جائحة ، فلا يأخذ من أخيه شيئًا ، عَلاَمَ يأكُلُ أحدُكُم مالَ أخيهِ المسلم؟

448- Câbir b. Abdullah, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet ediyor:

---

[6] **Hattâbî**, III, 714; **Nevevî**, X, 191-192; **Aynî**, XII, 12.

"Bir din kardeşine meyve satsan da o meyveye bir âfet isâbet etse, ondan bir şey alman sana helâl olmaz. Kardeşinin malını haksız yere nasıl alırsın?"[7]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de Câbir; "Rasûlullah (as.) âfetin yol açtığı zararın hesaptan düşülmesini emretti" demiştir.

Bu rivâyetler, **Müslim, Ebû Davud** ve **Nesaî**'ye aittir.

Ancak **Ebû Davud**, ikinci rivâyetin başına şu ilâvede bulunmuştur:

"Rasûlullah (as.) gelecek birkaç yılda hâsıl olacak mahsûlü satmayı yasakladı ve âfetin yol açtığı zararı hesaptan düştü."

Nesaî'nin bir başka rivâyetinde de Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Kim bir meyve satar ve sonra ona bir âfet gelirse, kardeşinden bir şey almasın. Sizden biri, müslüman kardeşinin malını ne diye yer?"

İZAH

Hadis, satılan meyvenin, dalından toplanıncaya kadar satının garantisinde olduğuna ve bunun herhangi semavi bir afete maruz kalması durumunda satıcının, müşteriden bunun karşılığını alamayacağına, şayet almışsa geri vereceğine delalet etmektedir.

Aralarında **Yahya b. Saîd el- Ensârî, Mâlik, Ahmed b. Hanbel** ve **Ebû Ubeyd**'in de bulunduğu Medineli fakihlerin çoğunluğu ve bir grup hadisçiler de, Satışa konu olan meyvenin, dalından toplanıncaya kadar satıcının garantisinde bulunduğuna; tabiî bir âfet sonucu helak olması durumunda zararı onun çekeceğine hükmetmişlerdir. Onlara göre, meyvenin müşteriye teslim edilmiş olsa da sonuç değişmez. **Şâfiî**'nin, Mezheb-i Kadîm denilen eski görüşü de böyledir. Bu görüşün delili izah etmekte olduğumuz bu hadistir. Ayrıca bunlar, ağaçların sulanması ve bakımının, sahibinin görevi olması sebebiyle ağaçtaki meyve de, manen onun elinde

---

[7] **Müslim**, Müsâkât, 3/4, 14, 17; **Ebû Davud**, Buyû, 24/3374; 60/3470; **Nesaî**, Buyû, 30.

sayılır ve teslimden önce telef olmuş gibi kabul edilir diye düşünmüşlerdir.

Ebû Hanîfe, Servî, yeni mezhebine göre **Şâfiî** ve diğer bazı Kûfe'li fakihlere göre ise, müşteri malı teslim almışsa zarar kendisine aittir. Teslim almadan önce bir afete maruz kalmışsa zarar satınındır. Malın tesliminden maksat ise müşteriyi mal ile baş başa bırakmaktır.

Bunlar da şu hadislere istinat etmişlerdir: Rivayete göre bir adam satın aldığı meyvenin helak olmasından dolayı sıkıntıya düşmüş ve ağır bir borç yükü altına girmiş. Hz. Peygamber (sav), borcunu ödemesi için **"ona sadaka verin"** buyurmuş. Halk ona sadaka vermişse de bu, onun borcunu kapatmaya yetmemiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onun alacaklılarına; **"bulduğunuzu alın, size bundan başka bir şey yoktur"** buyurmuştur. Bu hadis göstermektedir ki, Hz. Peygamber, tabii bir afet sonucu helak olan meyveden dolayı borçlunun, borcunu ortadan kaldırmamış ve satıcıdan da sattığı meyvenin parasını geri istememiştir. Başka bir rivayet de şöyledir: Bir gün Hz. Peygamber'in yanına bir kadın gelir ve *"oğlum falancadan meyve satın almıştı, meyve tabii bir afet sonucu helak oldu, ben satıcıdan oğlumun borcunu düşürmesini istedim . O da bunu yapmayacağına yemin etti"* der. Hz. Peygamber sadece; **"o filanca hayır yapmamaya yemin etmiş"** buyurur, başka da bir şey yapmaz. Bu hadis, tazmin sorumluluğunun müşteriye ait olduğnu gösterir. Şöyle ki, eğer bu sebeple paranın iadesi gerekli olsaydı Hz. Peygamber sadece bu sözle kalmaz, satıcıyı paryı geri vermeye icbar ederdi. Halbu ki, o bunu yapmamıştır.

İşte bu hadisler göstermektedir ki, Hz. Peygamber'in, İzah etmekte olduğumuz **Câbir** hadisindeki afetle zarar gören meyvenin karşılığının helal olmayacağını, dolaysıyla, âfete uğrayan meyvenin zararını, satıcının çekeceğini bildiren ifadeleri, henüz olgunlaşamamış meyvenin, toplanması şart koşulmadan satılması durumuna mahsusutur.[8] Nitekim, daha önce geçen 286 nolu **Enes** hadisi de bunu göstermektedir. O hadiste Hz. Peygamber,

---

[8] Olgulaşmanış meyvenin, toplanması şart koşulmadan, yani mutlak olarak satışına ise çoğunluk fukaha izin vermemiştir. Bkz. 285 nolu hadisin izahı.

olgunlaşmamış meyvenin satışını yasakladıktan sonra "Ne dersin, şayet Allah, (bir âfetle) meyveyi engellerse, kardeşinin malını neyin karşılığı olarak helal sayacaksı?" buyurmuştur.

Görülüyor ki, bu hadis, **Câbir** hadisinin mutlak ifadelerini kayıtlamış ve **Câbir** hadisindeki yasağın, henüz olgunlaşmamış meyveler hakkında olduğunu göstermiştir. Şunu da değerlendirmek gerekir: Müşteriyi mal ile baş başa bırakmak, onun, o malda tasarrufta bulunmasının caiz olduğunu gösterir, bu da zararın tazmin sorumluluğunun kendisine ait olamsını gerektirir. Ayrıca, şu da gözardı edilmemelidir: Şayet bu telef, bir şahıs tarafından gerçekleştirilecek olsa idi, bunu cerimesini, satıcı değil, müşteri çekecekti. İşte diğer telef hadiselerinde de durumun böyle olması gerekir.

Tabii bir afet sonucu meydana gelen telefin, satıcının garantisinde olduğunu söyleyenler, bu sorumluluk için meydana gelen telef miktarının ne kadar olduğu konusunda farklı düşünmüşlerdir. **İmam Malik**'e göre bu miktar üçte birle sınırlıdır üçte biri geçmeyen telef hadiselerinde satıcının tazmin sorumluluğu yoktur. **Mâlikî** mezhebi müctehitlerinden bazıları, buradaki üçte biri, satışa konu olan ürünün üçte birlik kısmı olarak yorumlarken; bazıları da, ürün değerinin üçte birilik kısmı olarak yorumlamışlamışlardır. Bu üçte birlik oran ise vasiyet, hastanın bağışı gibi tasarruflara kıyasen tesbit edilmiştir. Bilindiği üzere bu gibi tasarrularda, üçte biri geçen miktarlara dinde izin verilmemiştir. Mezheb-i kadîmine göre **Şâfiî**'nin görüşü ile **Ahmed b. Hanbel**'in bir görüşü de böyledir. **Ahmed b. Hanbel**'in diğer bir görüşüne göre ise bunun mitarı, alışılmış olup olmamasına göre belirlenir. Ürünün bir kısmını kuşun yemesi, rüzgarın dağıtması, yere dökülmesi gibi sebeplerle telef olması olağan kabul edilen miktara değil, bunu aşan telef miktarına itibar edilir. Bahsi geçen olağan şeyleri tabiî afet gibi değerlendirmek uygun değildir[9]

---

[9] Bkz. **İbn Rüşd,** II, 207-210; **İbn Kudâme,** IV, 215-217; **Şevkânî,** V, 188-189; **Avnu'l-Ma'bûd,** IX, 364-365; **Bezlü'l-Mechûd,** XVI, 148; **Davudoğlu;** VII, 4406-4407.

(ب) *"be" harfi:*

الكتاب الثالث

في البخل ، وذم المال

الكتاب الثالث

في البخل ، وذم المال

13- CİMRİLİĞİN VE MAL HIRSININ ZEMMİ

٤٤٩- (خ م — *الأحنف بن قيس* رضي الله عنه) قال : قَدِمْتُ المدينة ، فبينا أنا في حَلْقةٍ فيها مَلأٌ من قُريش ، إذْ جاء رجُلٌ أخْشَنُ الثياب ، أخشنُ الجسد ، أخشنُ الوجه ، فقام عليهم ، فقال : بَشِّرِ الكانزينَ بِرَضْفٍ يُحْمَى عليه ، في نار جهنم ، فيوضَعُ على حَلَمة ثَدْي أحَدِهم حتى يَخْرُجَ من نُغْضِ كَتِفِه ، ويُوضَعُ على نُغْضِ كَتِفِه حتى يخرجَ من حَلَمة ثديه ، يَتَزَلْزَلُ ، قال : فوضع القومُ رؤوسهم ، فما رأيت أحدًا منهم رجع إليه شيئًا ، قال: فأدْبَرَ ، فاتَّبعتُه ، حتى جلس إلى سارية ، فقلتُ: ما رأيت هؤلاء إلا كرهوا ما قلتَ لهم ، فقال : إن هؤلاء يعقلون شيئًا ، إنَّ خَليلي أبا القاسم صلى الله عليه وسلم دعاني فأجبتُه، فقال : « **أترى أُحُدًا** ؟ » فنظرتُ ما عليَّ من الشَّمْسِ، وأنا أظُنُّ أنَّهُ يَبْعَثُني في حاجة له ، فقلت : أراه ، فقال : « **ما يَسُرُّني أن لي مثله ذَهبًا أُنفقه كُلَّه ، إلا ثلاثة دنانير ، ثم هؤلاء يجمعون الدنيا ، لا يعقِلُون شيئًا** » قال : قلت : ما لك ولإخوانك من قريش لا تَعْتَرِيهم وتُصيبُ منهم ؟ قال: « **لا ، وربِّكَ ، لا أسألُهم عن دُنيا ، ولا أستفيهم عن دِين ، حتى ألْحَقَ بالله ورسوله**». هذا لفظ مسلم ، وهو عند البخاري بمعناه.

وفي رواية : أن الأحنف قال: كنت في نَفَرٍ من قريش ، فمرَّ أبو ذَرٍّ وهو يقول : بَشِّرِ الكانزين بكَيٍّ في ظُهُورهم ، يخرُجُ من جُنوبهم. وبَكَيٍّ من قِبَلِ أقفائهم يخرج من جِباههم ، ثم تنحَّى ، فقعد ، فقلتُ : من هذا ؟ قالوا : هذا أبو ذر. قال: فقمتُ إليه. فقلت : ما شَيْءٌ سَمِعْتُكَ تقول قُبَيْلُ ؟ قال: ما قلتُ إلا شيئًا سمِعْتُهُ من نبيِّهم صلى الله عليه وسلم ، قال : قُلتُ : ما تَقُولُ في هذا العطاء ؟ قال :خُذه ، فإن فيه اليوم مَعونةً ، فإذا كان ثمنًا لدينك فدعْهُ.

وفي أخرى بعض هذا المعنى قال : كنتُ أمشي مع النبي صلى الله عليه وسلم ، وهو ينظُرُ إلى أُحُدٍ ، فقال : ما أُحبُّ أن يكون لي ذهبًا تُمسي عليَّ ثالثةٌ وعندي منه شَيْءٌ.

وفي رواية : وعندي منه دينار ، إلا دينارًا أُرْصِدُهُ لِدَيْن ، إلا أن أقول به في عباد الله ، هكذا، حثا بين يديه ، وهكذا عن يمينه ، وهكذا عن شماله.

449- Ahnef b. Kays[1] anlatıyor:

"Medîne'ye geldiğimde, aralarında Kureyş'in ileri gelenlerinden bir gurubun da yer aldığı bir mecliste bulunurken kaba elbiseli, kaba yapılı ve sert yüzlü bir adam çıkageldi. Başlarına dikildi ve;

"Mal biriktirenleri; cehennem ateşinde kızdırılıp memelerinin uçlarından saplanarak kürek kemiklerinden çıkacak ve kürek kemiklerinden saplanarak memelerinin uçlarından çıkacak taşlarla müjdele!" dedi.

O toplulukta bulunanlar, başlarını eğdiler. İçlerinden hiçbirinin ona herhangi bir cevap verdiğini görmedim. Müteâkıben adam dönüp gitti. Ben de onu takip ettim. Nihâyet bir direğin dibine oturdu. Ben;

"- Bunların, senin kendilerine söylediklerinden hoşlanmadıklarını gördüm" dedim. Şu cevabı verdi:

"- Hakikaten bunlar, hiçbir şey idrak etmiyorlar. Bir keresinde dostum Ebû'l-Kasım beni çağırmıştı, yanına varınca bana;

"- Uhud'u görüyor musun?" dedi. Güneşin batmasına ne kadar kalmış diye baktım. Çünkü bir iş için beni oraya göndereceğini zannediyordum.

"- Görüyorum" dedim. Rasûlullah (as.) da buyurdular ki:

"- Bunun kadar altınımın olmasını, üç dinar dışındakinin tamamını Allah için infak etmekten başka bir maksatla istemem."

Sonra adam;

---

[1] **Ebû Bahr, el-Ahnef b. Kays b. Muâviye es-Sa'dî et-Temimî el-Basrî**: ö. 67/686. Basralı büyük tabiîlerdendir. Hz. Peygamber dönemine yetişti, ama O'nu göremedi. İsmi Dahhâk olduğu halde Ahnef diye maruftu. Hz. Ömer ve Hz. Ali'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Hasan el-Basrî ve Talk b. Habîb rivâyet etti. Yumuşak huylu, bilgili, fasîh, son derece zeki, akıllı ve hukemadan biriydi. Kabilesinin reisi idi. **Sıffîn**'de Hz. Ali'nin komutanlarındandı. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Kûfe**'de vefat etti. Cenazesini Mus'ab b. Zübeyr kıldırdı.

"- Bunlar ise dünyayı topluyorlar, ama hiçbir şey düşünmüyorlar!" dedi. Ben;

"- Seninle bu Kureyşli kardeşlerin arasında ne var ki, onların yanına uğramıyor, onlardan hiçbir şey almıyorsun?" diye sordum. O;

"- Rabbine yemin olsun ki, Allah'a ve Rasûlüne kavuşuncaya kadar ben onlardan ne dünyalık isterim, ne de kendilerine din namına bir şey sorarım!" dedi.[2]

RİVÂYETLER

Bu rivâyetin lafzı **Müslim**'e aittir.

Buhârî'de de aynı anlamda bir rivâyet olarak yer almaktadır.

Başka bir rivâyette Ahnef b. Kays şöyle anlatıyor:

"Kureyşli bir grup içinde bulunuyordum. Yanımıza Ebû Zer uğradı, şöyle diyordu:

"- *Mal biriktirenleri, sırtlarından vurulup, yanlarından çıkacak; kafaları tarafından vurulup, alınlarından çıkacak olan bir dağ ile müjdele!"*

Sonra Ebû Zer, bir tarafa çekilip oturdu. Ben (yanımdakilere);

"- Bu kimdir?" diye sordum.

"- Ebû Zer'dir" dediler. Bunun üzerine kalkıp yanına gittim:

"- Biraz önce söylediğini duyduğum şey nedir?" dedim. Ebû Zer;

"- Ben sadece Peygamberlerinden işittiğim şeyi söyledim" dedi. Ben;

"- Peki, şu, devletin verdiği tahsisat hakkında ne dersin?" diye sordum.

"- Onu al! Çünkü bu gün için onda bir yardım söz konusudur; ama şayet (bir gün) bu tahsisat dinin için bir bedel şeklini alırsa o zaman onu bırak!" dedi.

Yukarıdaki rivâyetlerle bazı noktalarda benzeşen bir başka rivâyette de Ebû Zer şöyle demiştir:

"Bir gün ben Rasûlullah (as.) ile yürüyordum. O, Uhud dağına bakıyordu. Şöyle buyurdu:

---

[2] **Buhârî**, Zekât, 4; İstikrâz, 3; Bed'u'l-halk, 6; İsti'zân, 30; Rikâk, 13, 14; **Müslim**, Zekât, 10/34.

"- Benim (bu dağ kadar) **altınım olsa, o altından yanımda bir şey bulunduğu halde üzerimden üçüncü gecenin geçmesini istemem."**

Başka bir rivâyette de şöyle denmektedir.

"Ondan yanımda, borç için koruyacağım tek dinardan başka, bir dinar dahi kalmayacak şekilde Allah'ın kullarına şöyle şöyle dağıtılmasını emrederdim" dedi ve elleriyle önüne, sağına, soluna dağıtma işareti yaptı."

İZAH

İlk rivâyette ismi belirtilmemiş olan zâtın, **Ebû Zer** olduğu ikinci rivâyetten anlaşılmaktadır. Rivâyette bu zâtın elbisesi, vücut ve yüzü hakkında aynı kelime, "***ahşen***", yani "**sert**" ifâdesi kullanılmıştır. Bu ifâde, **Ebû Zerr**'in kıyâfet ve mizacına uygun bulunmuştur. Çünkü o, ashâb arasında, zâhidâne yaşayışıyla ün salmış biridir.

Hadîsin zâhirine bakılırsa **Ebû Zer**, *"Altın ve gümüşü biriktirenler..."*[3] âyetinde kötülenen "***kenz***"in lügâtteki anlamını dikkate almış ve mal biriktirenlerin cehennemde kızdırılmış taşlarla dağlanacaklarını ifâde etmiştir.

"***Kenz***" lügâtte, zekâtı verilmiş olsun veya olmasın, biriktirilen mal demektir. **Ebû Zerr**'e göre, ihtiyaçtan fazla olan her şey '**kenz**'dir ve haramdır.[4] Ekseri âlimler ise, sadece zekâtı verilmeyen malı "**kenz**" sayarlar. Onlara göre, zekâtı verilen mal, az olsun, çok olsun kenz değildir ve helâldir. Nitekim sahâbelerden bir çoğunun da ticaretle meşgul olup büyük sermaye biriktirdikleri, zekâtını ödeyince buna "**kenz**" demeyip helâl saydıkları bilinmektedir.[5]

٤٥٠- (خ م ت س ـ **أبو ذر** رضي الله عنه) قال: انْتَهَيْتُ إلى النبي صلى الله عليه وسلم وهو جَالِسٌ في ظِلِّ الْكَعْبَةِ، فلما رآني قال: « **هُمُ الأخسرون ورَبِّ الْكَعْبَةِ**» قال:

---

[3] Tevbe, 34.

[4] **Nevevî**'nin ifâdesine göre, bu görüş, **Ebû Zerr**'in meşhur görüşüdür. Bu konuda farklı görüşler de bulunmaktadır.

[5] Bkz., **Nevevî**, VII, 77; **İbn Hacer**, XI, 225; **Aynî**, VIII, 265.

فجئتُ حتى جَلَسْتُ، فلم أتقارّ أن قُمتُ ، فقلتُ : يا رسول الله فداكَ أبي وأمي مَن هُمْ ؟
قال: «هُمُ الأكثرون أموالاً ، إلا من قال هكذا، وهكذا، وهكذا، - من بَيْن يديه - ومن خلفه وعن يمينه، وعن شماله - وقليلٌ ما هم ما من صاحب إبلٍ ولا بقرٍ ولا غنمٍ لا يُؤدِّي زكاتَها إلا جاءتْ يومَ القيامة أعظمَ ما كانت وأسمَنَه تَنطَحُه بقرُونِها وتَطؤه بأظلافها كلما نَفِدَت أُخراها عادت عليه أُولاها حتى يُقضى بين الناس.»

هذه رواية مسلم، وفرَّقه البخاري في موضعين. وأخرجه الترمذي والنسائي بطوله:
وفيه - بعد قوله: وقليلٌ ما هم - ثم قال : والذي نفسي بيده لا يَموتُ رجلٌ فيَدَعُ إبلاً ولا بقرًا لم يُؤدِّ زكاتَها.. وذكر الحديث.

450- Ebû Zer anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) Kâbe'nin gölgesinde otururken yanına geldim. Beni görünce:

"- Kâbe'nin Rabbine yemin olsun ki onlar zarardadır" buyurdu. Varıp yanına oturdum, fakat yerimde duramayıp hemen kalktım ve;

"- Yâ Rasûlallah (as.)! Anam babam sana fedâ olsun, onlar kimlerdir?" dedim. Buyurdular ki:

"- Onlar çok mal sahibi olanlardır. Ancak -önüne, arkasına, sağına ve soluna dağıtma işareti yaparak- **şöyle, şöyle ve şöyle yapanlar müstesnâdır, ama onlar ne kadar azdırlar!.. Şunu bilin ki; deve, sığır ve davar sahibi olup da zekâtını vermeyenlerin bu malları, kıyâmet gününde mümkün olduğunca iri ve besili bir hâle gelecek ve sahiplerinin karşısına çıkıp onları boynuzlarıyla süsecek, tırnaklarıyla tepeleyecektir. En sonuncusu da bunu yapıp, arkası kesilince, birincisi tekrar başlayacak... Bu hâl, insanlar arasındaki hesaplaşma bitinceye kadar devam edecektir."**[6]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim**'in rivâyetidir.

Buhârî, hadîsi iki kısma ayırıp iki ayrı yerde vermiştir.

---

[6] **Buharî**, Zekât, 43; Eymân, 3; **Müslim**, Zekât, 8/30; **Tirmizî**, Zekât, 1/617; **Nesaî**, Zekât, 2.

Tirmizî ve **Nesaî** de hadîsi mevcut uzunluğu ile tahric etmişlerdir. Bu rivâyette; **"onlar ne kadar da azdır!"** ifâdesinden sonra, Hz. Peygamber;

"Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, ölüp de geriye zekâtını ödemediği deve ve sığır bırakan hiçbir kimse yoktur ki..." buyurdu, diyerek hadîsin diğer kısmı aynen zikretti.

İZAH

Bu hadîs, ihtivâ ettiği bazı hükümler itibariyle önemli görülmüştür. Buna göre:

1- Hayır sayılan her şey için yapılan harcama sadakadır, her çeşit sadaka teşvik edilmiştir.

2- Teklif edilmeden yemin etmek câizdir. Hatta herhangi bir maslahat söz konusu ise müstehabdır.

3- Hz. Peygamber'in (as.), eliyle ön, arka, sağ ve sol taraflara dağıtır işareti yapması, herhangi bir taraftan mühim bir harcama ihtiyacı ortaya çıktığı zaman, derhal infâk etme gereğine işarettir.[7]

٤٥١- (د ــ **عبد الله بن عمر** رضي الله عنهما) قال: خطب رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: «**إيَّاكم والشُّحَّ، فإنما هَلَكَ من كان قَبلكُم بالشُّحِّ أمَرَهم بالبُخلِ فَبَخِلُوا [وأمرهم بالقَطِيعة فقَطعوا] وأمَرهم بالفُجُور فَفَجَرُوا**». أخرجه أبو داود.

451- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Bir gün Rasûlullah (as.) bize hitap ettiler ve şöyle buyurdular:

"Nefsin mal hırsından kaçının! Zira sizden öncekiler bu hırs yüzünden helâk oldular. Çünkü bu hırs onlara cimriliği emretmişti ve onlar da hemen cimrileşmişlerdi. [Sıla-i rahmi kesmeyi emretti, hemen kestiler.][8] **İsyanı emretti, onlar da hemen isyan ettiler."**[9]

---

[7] **Nevevî**, VII, 73-74; **Davudoğlu**, V, 327.

[8] Bu cümle, **Ebû Davud**'un elimizdeki matbu nüshasından ilâve edilmiştir.

[9] **Ebû Davud**, Zekât, 3/46, r. 1698.

İZAH

"**Nefsin mal hırsı**" şeklinde tercüme ettiğimiz kelimenin Arapçası "*şuhh*"dur.

Şuhh; nefsin cimrilik, eli sıkılık, hasîslik denilen hırs ve kıskançlık huyu demektir. Yine cimrilik denilen "*buhl*" bunun fiiliyattaki tezâhürüdür. Yani nefiste bir hırs olması sebebiyle "*şuhh*", fiilen engellemeye de "*buhl*" denir.

Âdet hâline gelmiş hırs ile cimrilik diye de tarif edilmiştir.

Bazıları da, insanın kendi elindekini kıskanmasına "*buhl*", herkesin elindekini kıskanmasına da "*şuhh*" demişlerdir.

Ebû Ömer ise "*şuhh*", kişinin kendi malını vermemesi değil, kendisinin olmayana göz dikmesidir, demiştir.

Bütün bu görüşleri değerlendiren **Âlûsî**, bundan maksat cimriliğin nihâî derecesi olmasıdır. Öyle ki, bu huy kendisinde bulunan kimse başkasının malında bile cimrilik eder. Başkasının cömertlik etmesini de istemez. Ondan bile canı sıkılır da yapmasın diye çalışır... Veya kendisinin olmayan şeylere göz diker, başkasında olmasını da gönlü hoş görmez, kıskanır...[10]

Bu hadîste pek çok fenalığın kaynağı ve geçmiş milletlerin helâk sebebi olarak gösterilen bu huy, Kur'ân-ı Kerîm'de de kötülenmiş ve bundan korunanların kurtuluşa ereceği ifâde buyurulmuştur. Konuya ilişkin âyet şöyledir:

"Her kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlardır, o kurtuluşa erenler..."[11]

Hadîste "**isyan**" diye tercüme ettiğimiz "*fücûr*" kelimesi de; yalan, zina ve doğruluktan ayrılma şeklinde de yorumlanmıştır.

Görülüyor ki, nefsin ihtirasına kapılan insan, bir çok kötülüğün kapısını açmış, pek çok hayır kapılarını da kapatmış olmaktadır.[12]

---

[10] **Elmalılı**, VIII, 4845.

[11] Haşr, 9.

[12] **Azîmâbâdî**, V, 115-116.

٤٥٢- (ت ـ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: « خَصْلَتَانِ لا تَجْتَمِعانِ في مُؤمنٍ : الْبُخْل ، وسوءُ الخُلُقِ ». أخرجه الترمذي.

452- Ebû Saîd el-Hudrî'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"İki huy vardır ki bunlar, bir mü'minde birleşmezler: Cimrilik ve kötü ahlâk."[13]

İZAH

Şârihlerin açıklamalarına göre, hadîste ifâde edilmek istenen, bu iki özelliğin mü'minde birleşmemesi gerektiğidir.

Türbeştî'nin açıklamalarına göre bundan masat, bu iki huyun çok ileri bir seviyede bir araya gelmeleridir. Öyle ki, kişi onlardan bir an bile olsa kendisini kurtaramaz. Üstelik bundan rahatsızlık da duymaz, hâlinden memnundur. Ama öyle insanlar da vardır ki, zaman zaman cimrilik gösterdikleri, kötü huylu oldukları söz konusu olabilir, ancak bundan üzülür, pişmanlık duyar ve bundan dolayı kendini ayıplar veya nefsi kendisini bir kısım cimrilik ve kötülüklere çağırdığı halde vicdanı buna karşı koyar ve bir iç mücadelesine girer. İşte böyle olan kimseler, bu hadîsin şümûlüne girmezler.[14]

٤٥٣- (خ م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) أن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : « لَوْ كان عندي أُحُدٌ ذَهَبًا ، لأَحْبَبْتُ أنْ لا تَأتيَ ثلاثٌ وعندي منه دينار، لَيْسَ شَيْئًا أُرْصِدُهُ في دَيْنٍ عليَّ، أجدُ من يَقْبَلُهُ ».

وفي رواية : « لَوْ كان عندي مثلُ أُحُدٍ ذَهَبًا ، لَسَرَّنِي أن لا يَمرَّ عليَّ ثَلاثُ لَيالٍ وعندي منه شيءٌ ، إلا شيئًا أُرْصِدُهُ لِدَيْنٍ ». أخرجه البخاري ومسلم.

---

[13] **Tirmizî**, Birr, 41/1963.

[14] **Mubârekfûrî**, IV, 97.

453- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Uhud dağı kadar altınım olsa, borcum için sakladığım ile kabul edecek birini bulmak için beklettiğim hariç, ondan yanımda tek bir dinar bile bulunduğu halde üç (gün) **geçmemesini isterdim."**[15]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyet de şöyledir:

"Uhud dağı kadar altınım olsa, borç için tuttuğum hariç, ondan yanımda bir parça bulunduğu halde üzerimden üç gece geçmemesi beni sevindirirdi."

٤٥٤- (د س — بهز بن حكيم رضي الله عنهما) عن أبيه عن جدّه قال: سمعتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم يقول: «**لا يأتي رجلٌ مولاه يسألُه من فضلٍ عندَهُ ، فيَمْنَعُهُ إيّاهُ ، إلا دُعِيَ له يومَ القيامَةِ شُجَاعٌ يَتَلَمَّظُ فَضْلَه الذي مَنَعَهُ**». أخرجه النسائي. وأخرجه أبو داود في جملة حديث يتضمن برِّ الوالدين ، وقد ذُكر في كتاب البرِّ.

454- Bihz b. Hakîm, babası yoluyla dedesinden[16] rivâyet ediyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Bir kimse, bir dostuna gelir, yanındaki ihtiyaç fazlası maldan ister, o da vermezse, vermediği o fazla malı kıyâmet günü onun için, yeyip yalanan, kel başlı[17] **bir yılan hâline getirilir** (ve bu suretle ona işkence edilir.)[18]

---

[15] **Buhârî**, İstikraz, 4; Rikâk, 95; Temennî, 2; **Müslim**, Zekât, 8/31.

[16] Bu zat, **Muâviye b. Hayede**'dir. **Azîmâbâdî**, *Avn*, XIV, 47.

[17] Arapça aslı **Akra'** olan "**kel başlı**" ifâdesi, hadîsin kaynağının elimizdeki matbu nüshasından ilâve edilmiştir.

[18] **Ebû Davud**, Edeb, 129/5139; **Nesaî**, Zekât, 70.

İZAH

"**Dost**" diye tercüme ettiğimiz kelimenin hadîsteki aslı "*mevlâ*"dır. Bu kelime, dost manası yanında akraba, köle azâd eden, azâd edilen köle karşılığında da kullanılır. Daha şümûllü olması münasebetiyle tercümede dost manasını tercih ettik.

٤٥٥- (ت ـ كعب بن عياض رضي الله عنه) قال : سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول : « إن لكلِّ أمةٍ فتنةً و وإن فتنةَ أمَّتي المالُ ». أخرجه الترمذي.

455- Kâ'b b. İyâd[19] anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu işittim:

"Her ümmetin bir fitnesi vardır. Benim ümmetimin fitnesi de maldır."[20]

İZAH

Hadîste geçen "**fitne**" kelimesi, sapıtma ve hakka isyân olarak açıklanmıştır.[21] Demek ki insanı hak yoldan ayıracak, isyana sevk edecek ve İslâm'dan uzaklaştıracak en mühim âmil, madde ve mal olmaktadır. Toplum hayatında, madde esâretine düşen insanların, mal uğruna çevirdikleri iğrenç dolaplar, madde uğruna her türlü değerlerini fedâ eden insanların her geçen gün çoğaldığı, zengin olmadan önce melek gibi olan bir çok kimsenin, herhangi bir vesileyle eline mal geçince nasıl sefâhate daldıkları, ayrıca İslâm düşmanı gizli ve açık komitelerin, mahallî ve beynelmilel teşkilâtların müslümanları ayartabilmek için en ziyâde maddeye dayandıkları, nice yakınlarımızın, bu vatan evlatlarının maddî menfâat sebebiyle dinden koptukları... dikkate alındığında, hadîste

---

[19] **Kâ'b b. İyâd el-Eş'arî**: Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Şam**'da ikâmet etmiştir. **Tirmizî**'de bir hadîsi tahric edilmiştir. Kendisinden Cübeyr b. Nüfeyr rivâyet etti.

[20] **Tirmizî**, Zühd, 26/2337.

[21] Bkz., **Mübârekfûrî**, VI, 630.

dile getirilen hususun, ne önemli bir gerçeğin ifâdesi olduğu kolayca anlaşılır.

İşaret etmek lâzımdır ki, İslâm temelde servet ve kuvvete karşı değildir. Bilâkis pek çok hadîs, müslümanı kazanmaya teşvik etmektedir. Dinimizin mühim bir parçasını teşkil eden zekât, sadaka gibi farz ve mendub ibâdetlerin yerine getirilmesi, cihâd vazifesinin başarıyla yürütülmesi, hep mala, mal sahibi olmaya bağlıdır. Kezâ; "**veren el, alan elden üstündür**", "**kuvvetli mümin, Allah nezdinde zayıf müminden daha hayırlı, daha üstün ve daha sevgilidir**", "**müttakî olana zenginliğin bir zararı yoktur**" gibi hadîsler ve; "*(Ey Müminler), **Allah'ın düşmanı ve sizin de düşmanlarınız olan ve bunların dışında Allah'ın bilip sizin bilmediğiniz düşmanları yıldırmak üzere onlara karşı gücünüzün yettiğince kuvvet ve savaş atları hazırlayın!***"[22] gibi âyetler, müslümanı çalışmaya, kuvvetli ve varlıklı olmaya teşvik ekmektedir.

Bu durumda, mal ve maddeyi kötüleyen ifâdelerin gayesi, diğer dünyevî ve uhrevî görevlerimizi unutacak bir şekilde kendimizi bunlara kaptırmayı, **Muhyiddin İbnu'l-A'râbî**'nin ifâdesiyle "**dinarı din yerine**" koymayı önlemek, kısacası her an uyanık olunmadığı takdirde, bunların ahlâkî ve dinî hayatımızda sebep olacağı sefâhat ve düşüklüklere karşı uyarmaktır. Bunu içindir ki, fıtraten maddeye karşı bir zaafiyet içerisinde bulunan insanı[23] yaratıcısı olan Allah da ikaz etmiş ve malın onun için bir fitne olduğunu ifâde buyurmuştur:

"Biliniz ki, mallarınız ve çocuklarınız birer fitne sebebidir. Büyük mükâfat Allah'ın katındadır."[24]

Şunu da unutmamak gerekir ki, bütün terakkî ve kalkınma hareketleri yoksulluk ve darlıktan doğduğu halde, duraklama ve gerileme hareketleri de doruk noktasına ulaşan bolluk ve zenginliğin getirdiği rehâvet ve sefâhatle başlamaktadır.[25]

---

[22] Enfâl, 60.

[23] Bkz., Âl-i İmrân, 14.

[24] Enfâl, 28; Teğâbun, 15.

[25] Açıklamalar için bkz., **Canan**, III, 169.

Şu halde gerek Kur'ân ve gerekse Hz. Peygamber'in mal hususundaki uyarılarını iyi değerlendirmek gerekir. Bu yapıldığı takdirde görülecektir ki, İslâm mala değil, maddenin esâreti altına girmeye karşıdır.

٤٥٦- (ت ـ ابن مسعود رضي الله عنه) قال: قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «لا تتّخذُوا الضَّيْعَةَ فترغَبُوا في الدنيا». أخرجه الترمذي.

456- İbn Mes'ûd, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet etti:

"Çiftlik edinmeyin; dünyaya meyledersiniz"[26]

İZAH

"**Çiftlik**" diye tercüme edilen kelimenin Arapça karşılığı "**day'a**"dır. Bu kelime, bağ-bahçe, köy, tarla gibi manalara gelmektedir. **İbnu'l-Esîr**; sanat, ticâret, ziraat gibi kişinin geçimini temin ettiği mesleğe "*Day'atür-racul*" dendiğini söyler. **Kâmus**'ta da, akar ve gelirli araziye "*day'a*" dendiği ifâde edilir. Netice itibariyle, kelimenin dünyalık anlamına geldiği, bunun da Hz. Peygamber tarafından hoş karşılanmadığı anlaşılmaktadır.

Ancak şunu ifâde etmeliyiz ki, bir önceki hadîsin izâhında da geçtiği üzere, hadîste yasaklanan husus, Allah'a ibâdetten ve âhiret işlerine yönelmekten alıkoyan dünyalık peşine düşmektir. Çünkü dünyaya aşırı ilgi insana görevlerini unutturur. Halbuki İslâm'da övgüye değer kişi, bu tür dünya meşgalelerine dalarak Allah'ı anmaktan geri kalmayan kimsedir: ***"Öyle kimseler vardır ki, onları ne bir ticâret, ne bir alış-veriş Allah'ı zikretmekten alıkoymaz!.."***[27]

٤٥٧- (م ت س ـ عبد الله بن الشخير رضي الله عنه) قال: أتيتُ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم وهو يقرأ: {أَلْهَاكُمُ التَّكَاثُرُ} فقال: «يقولُ ابنُ آدمَ: مالي، مالي، وهَلْ لَكَ يا

[26] **Tirmizî**, Zühd, 20/2329.

[27] Nûr, 37, Açıklamalar için bkz., **Mübârekfûrî**, - VI, 621.

ابن آدمَ مِنْ مَالكَ إلا ما أكلتَ فأفنيتَ أو لبستَ فأبليْتَ أو تصدَّقْتَ فأمْضَيْتَ». أخرجه مسلم والترمذي والنسائي.

457- Abdullah b. eş-Şıhhîr[28] anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) *'elhâkümü't-tekâsür'* sûresini okurken yanına geldim. Buyurdular ki:

"İnsanoğlu *'malım!.. malım!..'* der. Halbuki ey Âdemoğlu! Yeyip tükettiğin, giyip eskittiğin ve tasadduk edip gönderdiğinden başka kendinin olan neyin var?"[29]

٤٥٨- (م ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم :
«يقولُ العَبْدُ : مَالي ، مَالي ، وإنَّما له من مَاله ثَلاثٌ : ما أكَلَ فأفْنَى ، أو لَبِسَ فأبْلَى ، أو أعْطَى فاقْتَنَى ، وما سوى ذلك ، فَهوَ ذاهِبٌ وتارِكُهُ للنَّاسِ ». أخرجه مسلم.

458- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

"İnsan; *'Malım!.. Malım!..'* diyor. Halbuki, onun için malından sadece şu üç şey vardır: Yiyip tükettiği, giyip eskittiği, ihsan edip kazandırdığı. Bunların dışındakiler geçicidir ve insanlara bırakılmıştır."[30]

٤٥٩- (ت ـ أبو هريرة رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم:
«لُعِنَ عَبدُ الدِّينار، ولُعِنَ عَبدُ الدِّرْهَم». أخرجه الترمذي.

459- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Hz. Peygamber şöyle dedi:

---

[28] **Ebû Mutarrif, Abdullah b. eş-Şihhîr b. Avf el-Âmirî el-Huraşî el-Basrî:** Sahabîdir. Benû Âmir heyetiyle Hz. Peygamber'e gelip müslüman oldu. İbn Sa'd, Mekke fethi sırasında müslüman olduğunu söyler. Hz. Peygamber'den sonra **Basra**'da oturdu. Kendisinden oğulları Mutarrif, Yahya ve Hânî rivâyet etti. Rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi.

[29] **Müslim**, Zühd, 3; **Tirmizî** Tefsir, 102/3354; **Nesaî**, Vesâya, 1.

[30] **Müslim**, Zühd, 4.

"Dinara kul olan lânetlenmiştir, dirheme kul olan da lânetlenmiştir."[31]

İZAH

Biraz değişik olarak **Buharî** ve **İbn Mâce**'de de rivâyet edilmiş olan bu hadîs[32] para biriktirmeye aşırı rağbet ve hırs gösteren kimseleri kötülemekte ve onların, Allah'ın rahmetinden uzak kalacakları ifâde buyurulmaktadır. Hadîste hem lânetlemenin bulunması, hem de bu işi yapanların "**paranın kulu**" olarak nitelendirilmesi, işin korkunç âkıbetini göstermesi bakımından bir hayli manidardır.

Buradaki "***abd***", yani "**kul**" ifâdesi, kişinin paraya olan aşırı düşkünlüğü ve bu uğurda katlandığı zilletlerden mecâz olarak kullanılmıştır. Bütün mesâisini bir ibâdet aşkıyla para kazanmak, onu korumak ve ona hizmet etmek için harcayan kimse demektir.

Tîbî, "**kul**" kelimesinin kullanılması, dünya sevgisi ve arzularına dalan kimsenin, bir kurtuluş yolu bulamayan esir gibi olduğunu bildirmek içindir, der ve "**sahip**", "**mâlik**", "**cami**", yani toplayan, biriktiren kelimelerinin kullanılmamış olmasına dikkat çeker. Çünkü kötü olan, meşrû yoldan para kazanmak değildir. Kötü olan, dünya malına taparcasına düşkünlük göstermek, para sebebiyle Allah'ı unutmak ve isyana dalmaktır.

Hadîste sadece altın ve gümüşün zikredilmiş olması, dünya servetini bunların temsil etmesi sebebine bağlıdır. Dolayısıyla, her çeşit madde düşkünlüğü, buna dahil ve aynı hükme tâbidir.[33] Maksat malı kötülemek değil, ihtirasları itidâle, normale çevirmektir.

İlâhî dinlerin hepsi, insanları ebedî hayatı kazanmaya, dünyaya aşırı bağlanmamaya teşvik etmişlerdir. Ama bu, dünya ve âhiret hayatının birbirinden tamamen ayrı, hatta birbirinin zıddı iki âlem olduğu anlamına gelmez.. Dünya veya âhiretten birini tercih edip

---

[31] **Tirmizî**, Zühd, 42/2376.

[32] Bkz., **Buhârî**, Cihâd, 70; Rikâk, 10; **İbn Mâce**, Zühd, 8/4135.

[33] Açıklamalar için bkz., **İbn Hacer**, XI, 216; **Aynî**, XIV, 171; XXIII, 45; **Mubârekfûrî**, VII, 45.

diğerini dışlamak meşrû değildir. Zirâ Yüce Allah; **"dünya da, âhirette bizimdir"** buyurmaktadır.[34] Hz. Peygamber de aynı şeyi tekrarlamıştır.[35] Hatta bir hadîste kıyâmet koparken bile elimizdeki fidanı dikmemiz emredilmektedir.[36] Çünkü bu dünyada dikilen meyvelerin ürünü âhirette toplanacaktır.

Hâsılı dünya ve âhiret birbirinin devamı iki âlemdir. Âhirete dünyadan geçerek gidilir. Her iki hayatı ayrı düşünmek, insanı ifrat ve tefrite götürür. Bazılarını âhiret sevdasıyla dünyadan vazgeçmelerine, bazılarını da dünyaya ihtirasla sarılmalarına yol açar. Doğru olan, her ikisini adâlet ve itidâlle birleştirmektir. Dünya ve âhiret kelimeleri bile Kur'ân-ı Kerîm'de aynı sayıda geçmektedir.

İnsan, yaratılışı itibariyle muhteristir, menfaatine düşkündür. Bu düşkünlük onu dünyaya ihtirasla bağlar. Bu anlamda muhtelif âyetler vardır.[37] Hz. Peygamber bir taraftan; **"dünya câziptir; göz alıcı ve gönül çekicidir, tatlıdır"**[38] buyururken, diğer yandan; **"Âdemoğlu büyür, iki şey de onunla birlikte büyür: Mal sevgisi ve çok yaşama arzusu"**[39] demektedir. Âyet ve hadîslerde görülen dünya hayatını küçültücü ifâdeler, dünyanın âhiretle mukayesesine göredir; sadece âhiretin dünyaya göre daha kalıcı ve daha hayırlı olduğunu vurgulamaktadır. Bunlar aynı zamanda insanın ihtirasını ve dünyaya olan düşkünlüğünü dengelemek için de söylenmiştir. Ama ***"Dünyadan da nasibini unutma!"***[40] buyuran da Yüce Mevlâ'dır.

---

[34] Leyl, 13; Necm, 25.

[35] **Nesaî**, Fey', 1.

[36] **Müsned**, III, 91; **Feyzu'l-Kadîr**, III, 31.

[37] Bkz., Âli İmrân, 14; Kehf, 46; Hadîd, 20.

[38] **Buharî**, Zekât, 47, 50; Cihâd, 37; Humus, 19; Rikak, 7, 11; Vesâyâ, 9; **Müslim**, Zekât, 96, 122; **Tirmizî**, Zühd, 41; Kıyâmet, 29; **Dârimî**, Zekât, 20; Rikak, 37.

[39] **Buharî**, Rikak, 5; **Müslim**, Zekât, 114; **Tirmizî**, Zühd, 28; **İbn Mâce** Zühd, 27.

[40] Kasas, 77.

٤٦٠- (خ س ـ ابن مسعود رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: «**أيُّكُم مالُ وارثه أحبُّ إليه من ماله ؟** » قالوا : يا رسول الله ، ما منّا أحدٌ إلا ماله أحبُّ إليه ، قال: «**فإنَّ مَالَهُ ما قَدَّمَ، مالُ وَارِثِه ما أخَّرَ**». أخرجه البخاري والنسائي.

460- İbn Mes'ûd anlatıyor: Hz. Peygamber;

"- Hanginize, vârisinin malı, kendi malından daha sevimli gelir?" diye sordu. Ashâb;

"- Ey Allah'ın Rasûlü; aramızda kendi malı daha sevimli olmayan hiç kimse yoktur" dediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber (as.);

"- Öyleyse şunu iyi bilin ki, kişinin hayatta iken gönderdiği kendi malıdır, geriye bıraktığı ise vârislerinin malıdır" buyurdu.[41]

٤٦١- (ت س ـ أبو وائل رضي الله عنه) قال : جاء معاوية إلى أبي هاشم بن عُتْبَة - وهو مريضٌ يعوده - فوَجَدَهُ يَبْكي، فقال: يا خَالُ، ما يُبْكِيك ؟ أوَجَعٌ يُشْئِزُك ، أمْ حِرْص على الدنيا؟ قال: كَلّاً، ولكنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم عَهِدَ إلينا عَهْدًا لم آخُذ به، قال: وما ذلك؟ قال: سَمِعْتُهُ يقول: «**إنّما يَكْفي منْ جَمع المال خادمٌ، ومَركبٌ في سبيل الله، وأجدُني اليومَ قد جمعت**». هذه رواية الترمذي. وأخرجه النسائي عن أبي وائل عن سَمُرة بن سَهْم - رجل من قومه - قال: نزلتُ على أبي هاشم بن عُتْبَة - وهو طَعِينٌ - فأتاهُ معاوية يعودُه فبكى أبو هاشم... وذكر الحديث.

ورأيتُ قد زاد فيه رزين : فلما ماتَ حُصِّلَ ما خَلَّفَ ، فبلغَ ثلاثين درهمًا ، وحُسِبَتْ فيه القَصْعَةُ التي كان يَعْجِنُ فيها، وفيها كان يأكُلُ ، ولم أجد هذه الزيادة.

461- Ebû Vâil[42] anlatıyor:

---

[41] **Buhârî**, Rikâk, 12; **Nesaî**, Vesâyâ, 1.

[42] **Ebû Vâil, Şekîk b. Seleme el-Esedî el-Kûfî**: ö. 97/715. Muhadramundandır; cahiliyyet ve İslâm dönemini yaşamış, ama Hz. Peygamber'i görememişti. Bir rivâyete göre de hicretin ilk yılında dünyaya gelmişti. Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den rivâyetleri vardr. Özellikle Abdullah b. Mes'ûd'un en sadık öğrencisi idi. Abdullah'ın hadîslerini Kûfelilerin en iyi bileni idi. **Kûfe**'de ikamet etmiş,

"Bir gün Muâviye, hasta olan Ebû Hâşim b. Utbe'yi[43] ziyarete gelmişti. Kendisini ağlar buldu.

"- Dayıcığım, seni ağlatan nedir? Sana ızdırap veren bir ağrı mı, yoksa dünyaya karşı olan bir hırs mı?" diye sordu. Ebû Hâşim;

"- Asla! Lâkin Rasûlullah (as.) bize bir vasiyette bulunmuştu, onu yerine getiremedim" dedi. Muâviye;

"- Nedir o?" diye sordu. Ebû Hâşim;

"- Ben Rasûlullah'ın (as.) ***'Dünyalık olarak, bir binek yeterlidir'*** söylediğini duymuştum. Halbuki bu gün ben kendimi, bundan daha fazlasını biriktirmiş görüyorum" diye cevap verdi.[44]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Tirmizî**'ye aittir.

Aynı rivâyeti **Nesaî** de Ebû Vâil kanalıyla, onun kavminden biri olan- Semüre b. Sehm'den[45] şöyle nakletmiştir:

"Veba (taûn) hastalığına yakalanan Ebû Hâşim b. Utbe'nin yanına gitmiştim. Muâviye de onu ziyarete gelmişti. Ebû Hâşim ağladı..." Sonra hadîs, yukarıdaki gibi devam etmektedir.

Rezîn'in de bu rivâyete şu ilâvede bulunduğunu gördüm:

---

kendisinden çok hadis rivâyet edilmiştir. Ondan Asım b. Bedele, A'meş ve Mansur rivâyet ettiler. Sika ve huccet olduğunda ittifak vardr. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

43 **Ebû Hâşim b. Utbe b. Rabîa b. Abdişems b. Abdimenâf el-Kuraşî el-Abşemî**: Sahabîdir. İsminin Şeybe, Uteybe, Halid, Hâşim ve hişâm olduğuna dair muhtelif rivâyetler vardır. Muâviye'nin dayısı ve Mus'ab b. Umeyr'in anneden, Ebû Huzeyfe'nin de babadan kardeşidir. Fetih günü müslüman oldu. Bilahâre **Şam**'da yerleşti ve orada vefat etti. Salih, fâzıl biriydi. Kendisinden Şekîk b. Seleme rivâyet etti. Hadîsi **Tirmizî, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. Hz. Osman döneminde vefat etti.

44 **Tirmizî**, Zühd, 19/2328; **Nesaî**, Zînet, 119.

45 **Semüre b. Sehm el-Kuraşî el-Esedî**: Tâbiîlerdendir. Abdullah b. Mes'ûd ve Ebû Hâşim b. Utbe'den rivâyette bulunur. Kendisinden Şekîk b. Seleme rivâyet etti. Hadîsi **Tirmizî, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. İbn Hbbân onu ***Sikat***'ına almışsa da, Ali b. el-Medînî meçhûl olduğunu söyler. Muhaddisler nazarında rivâyetleri huccet değildir.

"Ebû Hâşim öldüğü zaman geride bıraktığı serveti hesaplandı, tamamı otuz dirheme ulaşıyordu. Bu hesaba, içinde hamur yoğurup yemek yediği çanak da dahil edilmişti."

Ancak, kaynaklarda bu ilâveye rastlayamadım.

(ب) "be" harfi:

الكتاب الرابع

في البنيان والعمارات

الكتاب الرابع

في البنيان والعمارات

14– BİNA VE İMÂRET

٤٦٢- (خ ـ عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قال: لقد رأيتُني مع رسول الله صلى الله عليه وسلم وقد بنيتُ بيتًا بيدَيَّ يُكِنُّني من المطرِ ويُظِلُّني من الشمس ما أعانني عليه أحدٌ من خلق الله.

وفي رواية : قال عمرو بن دينار : سمعتُ ابن عمر يقول : ما وضعْتُ لَبِنَةً على لَبِنَة مُنذُ قُبِضَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، قال سُفيان : فَذَكَرْتُهُ لبعض أهله ، فقال : والله لقد بَنى ، فقلتُ : لَعَلَّهُ قَبلُ. أخرجه البخاري.

462- Abdullah b. Ömer anlatıyor:

"Ben Rasûlullah (as.) zamanında, kendi elimle, beni yağmurdan koruyacak, güneşten gölgeleyecek bir ev yapmıştım. Onu yaparken Allah'ın yarattıklarından hiçbiri bana yardımda bulunmamıştı."[1]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyet şöyledir:

Amr b. Dinâr; İbn Ömer'in; "Rasûlullah'ın (as.) vefatından beri ise kerpiç üzerine kerpiç koymadım" dediğini işittim, diye rivâyet eder.

Süfyan der ki:

"İbn Ömer'in dediğini, onun âile fertlerinden birine söyledim. O ise;

"- Vallahi o (bir ev) yapmıştı" dedi: Ben de;

"- Belki de (bu sözü o evi yapmadan) önce söylemiştir" dedim.

Hadîsi **Buhârî** rivâyet etmiştir.

---

[1] **Buharî**, İsti'zân, 53.

İZAH

Görüldüğü üzere, **İbn Ömer**'in ikinci rivâyetteki sözü ile âile fertlerinden birinin verdiği bilgi arasında bir çelişki göze çarpmaktadır. Yine rivâyette geçtiği üzere hadîsin râvîsi **Süfyan**, iyi bir yorumla bu çelişkiyi ortadan kaldırmıştır.

Ayrıca **İbn Ömer**'in bu sözle, Rasûlullah'ın (as.) vefatından sonra, bizzat kendisinin hiçbir ev yapmadığını veya ihtiyacından fazla yapmadığını kastetmiş olması da ihtimal dahilinde görülmüştür.[2]

٤٦٣- (خ م ــ ***قيس بن أبي حازم*** رحمه الله) قال: دَخَلْنا على خبَّاب بن الأرَتِّ نعودُه و قد اكْتَوَى سبعَ كَيَّات ــ زاد بعض الرواة: في بطنه ــ فقال: إن أصحابَنا الذين سلفوا مَضَوْا و لم تنقُصْهم الدُّنيا و إنا أصبنا ما لا نجدُ له موضِعا إلا التُّراب و لو لا أن النبي صلى الله عليه وسلم نهانا أن ندعُوَ بالموت، لدَعوتُ به ثم أتيناه مرَّةً أخرى و هو يبني حائطاً له فقال: إن المسلم يُؤجَرُ في كلِّ شيء يُنْفِقُه إلا في شيء يجعلُه في هذا التراب. أخرجه البخاري و مسلم، واللفظ للبخاري.

463- Kays b. Ebî Hâzim anlatıyor:

"Hastalığından dolayı kendisini ziyâret etmek için Habbâb b. Eret'in[3] yanına gitmiştik. Vücuduna yedi yerden dağlama yapılmıştı. -Bazı râvîler karnına diye ilâve de bulunmuşlardır-. Bize dedi ki:

"- Bizden önceki arkadaşlarımız, dünya kendileri (nin faziletleri)nden hiçbir şey eksiltmeden bu âlemden göçüp gittiler. Biz ise, (bina yapmak için) şu toprağa yatırmaktan başka yer

---

[2] **İbn Hacer**, XI, 78; **Aynî**, XXII, 275.

[3] **Ebû Abdullah, Habbâb b. el-Eret b. Cendele et-Temimî:** ö. 37/657. Sahabîdir. Utbe b. Gazvan'ın âzâdlı kölesi idi. İlk müslümanlardan ve bu uğurda işkenceye maruz kalanlardandı. Müslümanlığını ilk açıklayan yedi kişiden biriydi. Aynı zamanda ilk muhacirlerdendi. **Bedir** ehlindendir. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'ye yerleşti ve orada vefat etti. **Kûfe**'de ilk ölen sahabîdir. Cenazesini Hz. Ali kıldırdı. Kendisinden 32 hadîs rivâyet edildi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Kendisinden Mesrûk, Ebû Vâil ve Kays b. Ebî Hâzim rivâyet ettiler.

bulamayacak kadar dünyalığa kavuştuk. Eğer Rasûlullah (as.), bize ölümü temenni etmeyi yasaklamış olmasaydı, onu temenni ederdim."

Sonra başka bir defa kendisine geldiğimizde –ki o sırada bir duvar yapıyordu- şunları söyledi:

"Şu toprağa yaptığı yatırım (yani bina) hariç, müslüman, harcadığı her şey için sevap kazanır."[4]

İZAH

Hadîste ismi geçen **Habbâb b. Eret**, en ağır işkencelere maruz kalan ilk müslümanlardandır.

Rivâyette, kendisi gibi ilk dönemin işkence ve sıkıntılarına maruz kalıp da daha sonraki refah ve bolluk devrelerine ulaşamadan ölmüş olan ashâbı gıpta ile anarak onların, hizmetlerinin karşılığının tamamının âhirete kaldığını, kendilerinin ise daha sonraki bolluk dönemlerine erişmekle, hizmetlerinin karşılığının bir kısmını sanki dünyada iken almış gibi olduklarını ifâde ediyor.

Hadîs, ölümü temenni etmenin câiz olmadığını göstermektedir. Hatta bazı âlimler bunu mekruh sayarken bazıları haram kabul etmişlerdir. Bu hükmün kaldırılmış olduğunu söyleyen âlimler de vardır.

Hadîsin zâhirine göre bina için yapılan harcama kişiye sevap kazandırmaz. Ancak bu hüküm, ihtiyaç dışı, gösteriş için yapılması durumuna mahsus kabul edildiğinden, zarurî ihtiyacı karşılamak için yapılan bina bu hükmün dışında tutulmuştur. Nitekim, 465 numara ile gelecek olan hadîste bu istisnâya işaret buyurulmuştur.[5]

٤٦٤- (ت ـ أنس رضي الله عنه) قال : قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « النَّفَقَةُ كُلُّها في سَبِيلِ الله إلا البِنَاءَ فلا خير فيه .» أخرجه الترمذي.

464- Enes'in rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

---

[4] **Buhârî**, Merdâ, 19; Daavât, 30; Rikâk, 7; Temennî, 6; **Müslim**, Zikir, 12/33.

[5] Açıklamalar için bkz., **İbn Hacer**, X, 108-110; **Aynî**, XXI, 226.

"(Meşrû) **bütün harcamalar, Allah yolundadır. Ancak bina için yapılan harcama müstesnâ, bunda hayır yoktur.**"[6]

İZAH

Bir önceki hadîsin açıklamasında da ifâde edildiği gibi, yapılması hoş karşılanmayan ve sevap kazandırmayan bina, ibâdet niyetiyle yapılmayan veya ihtiyaçtan fazla olan binalardır.[7] Nitekim, bir sonraki hadîste de buna işaret edilmiştir.

Sadedinde bulunduğumuz bu rivâyet, sened açısından zayıf bir hadîstir.

٤٦٥- (د ـــ *أنس* رضي الله عنه) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم خَرَجَ يَوْمًا ونحن مَعَهُ، فَرَأى قُبَّةً ، مُشْرِفَةً، فقال: «**مَا هَذِهِ ؟**» قال أصْحَابُهُ : هذه لفلانٍ - رجل من الأنصار - فسَكَتَ وحملها في نفسه، حتى لما جاء صاحِبُها ، سَلَّمَ عليه في الناس ، فأعرض عنه - صنع ذلك مرارًا - حتى عرف الرجلُ الغضبَ فيه ، والإعراض عنه ، فشكا ذلك إلى أصحابه ، فقال: والله ، إني لأُنكر رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ، قالوا : خرَجَ ، فرأى قُبّتكَ فرجعَ الرجلُ إلى قُبَّتِهِ فهَدَمَهَا حتى سوَّاها بالأرض فخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم ذَاتَ يومٍ ، فلم يَرَها قال: «**ما فعلَت القُبَّةُ؟**» قالوا: شكا إلينا صاحبُها إعراضَك عنه فأخبرناه فهدمها فقال : «**أمَا إنَّ كلَّ بناءٍ وبالٌ على صاحبِهِ ، إلاّ مالا، إلا مالا**». أخرجه أبو داود.

465- Enes anlatıyor:

"Bir gün Rasûlullah (as.) bizimle birlikte dışarı çıktı. (Gezinirken) yüksek bir kubbe (çatı) gördü:

"- Bu da ne?" diye sordu. Arkadaşları;

"- Bu, Ensârdan falancanındır" dediler. Hz. Peygamber sustu, ancak içinden buna kızmıştı. Bir süre sonra sahibi geldi, cemâatin arasında iken kendisine selâm verdi. Ama Rasûlullah (as.) yüzünü çevirdi. Bunu tekrar tekrar yapınca adam, Hz. Peygamber'in,

---

[6] **Tirmizî**, Sıfatü'l-Kıyâme, 40/2482.

[7] Bkz., **Mübârekfûrî**, VII, 184.

kendisine kızdığını ve bundan dolayı kendisinden yüz çevirdiğini anladı. Durumu arkadaşlarına açarak;

"- Vallahi, Rasûlullah'ın (as.) bana bakışını iyi görmüyorum" dedi. Arkadaşları;

"- Hz. Peygamber dışarı çıktığında senin kubbeni gördü" dediler. Adam hemen kubbesinin yanına döndü ve onu yıkıp yerle bir etti. Rasûlullah (as.) başka bir gün dışarı çıktığında o kubbeyi göremedi;

"- Kubbeye ne oldu?" diye sordu.

"- Sahibi, senin kendisinden yüz çevirmeni bize arz etti, biz de durumu kendisine anlattık. Bunun üzerine o da hemen gidip onu yıktı" dediler. O zaman Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Gerekli olmayan her bina sahibine vebâldir."[8]

٤٦٦- (ت د ـــ عبد الله بن عمرو بن العاص رضي الله عنهما) قال : «مَرَّ بي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم – وأنا أُطَيِّنُ حائطًا لي من خُصٍ – فقال : **ما هذا يا عبد الله** ؟ قلتُ : حائطًا أصْلحُهُ يا رسولَ الله ، قال : **الأمْرُ أيسَرُ من ذلكَ**.» أخرجه الترمذي.

وأخرجه أبو داود نحوه ، وقال: ونحنُ نُصْلحُ خُصًا لنا ، وقدْ وَهَى، فقال: ما أرى الأمرَ إلا أعْجَلَ من ذلك. وفي رواية أخرى لأبي داود نحوه ، وفيه : أنا وأمّي ، وفيه : الأمْرُ أسرعُ من ذلكَ.

466- Abdullah b. Amr b.el-Âs anlatıyor:

"Kamıştan yapılmış evimin bir duvarını çamurla sıvarken Rasûlullah (as.) yanıma geldi ve;

"- Bu ne, ey Abdullah?" dedi. Ben;

"- Bir duvar... Onu tamir ediyorum" dedim. Buyurdular ki:

"- Ecel, bu evden daha yakındır."[9]

---

[8] **Ebû Davud**, Edeb, 169/5237.

[9] **Ebû Dâvûd**, Edeb, 169/5235-36; **Tirmizî**, Zühd, 25/2336.

RİVÂYETLER

Hadîsi **Tirmizî** rivâyet etmiştir.

Aynı hadîsi **Ebû Davud** da benzer ifâdelerle nakletmiştir. (O rivâyetin bundan değişik olan ifâdeleri şunlardır):

"Abdullah;

"- Yıkılmaya yüz tutmuş kamıştan mamul evimizi tamir ediyoruz" dedi. Hz. Peygamber de;

"- Ben, ecelin, bun(un yıkılmasın)**dan daha çabuk geleceğini zannediyorum"** buyurdu.

Ebû Davud'un, buna benzer başka bir rivâyetinde de "...Abdullah;

"- Bana ve anneme âit bir duvar (sıvıyorum)" demiş, Hz. Peygamber de;

"- Ecel bu duvar(ın yıkılmasın)**dan daha çabuktur"** buyurdu.

İZAH

Hadîste geçen "***emr***" kelimesi "***ecel***" olarak yorumlandığı için[10] tercümede o ifâde kullanılmıştır. Burada anlatılmak istenen şu olmalıdır: Kısa dünya hayatında ne zaman geleceği belli olmayan ecel, insanı her an yakalayabilir. Binâenaleyh, âhireti ihmal edecek bir şekilde dünya meşgalelerine dalmamak gerekir. Aksi takdirde, ebedî olan âhiret yurduna hazırlıksız gitme tehlikesiyle karşı karşıya kalınabilir. Burada Hz. Peygamber'in amacı, insanı dünyadan uzaklaştırmak değil, ondaki aşırı dünya ihtirasını kırmaktır.

٤٦٧- (د ـــ دكين بن سعيد المزني رضي الله عنه) قال : « أتَيْنا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم – ، فسألناهُ الطَّعَامَ فقال : **يا عُمَرُ اذْهَبْ فاعْطِهِم ، فارْتَقَى بِنَا إلَى عِلِّيَّةٍ ، فأخرجَ المفتاحَ مِنْ حُجْزَتِهِ فَفَتَحَ** .» أخرجه أبو داود.

---

[10] Bkz., **Mübârekfûrî**, VI, 629; **Azîmâbâdî**, XIV, 149.

467- Dükeyn b. Saîd el-Müzenî[11] anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.) geldik ve O'ndan yiyecek istedik. Hz. Peygamber **Ömer**'e seslenerek;

"- Ey Ömer! Git, istediklerini onlara ver!" buyurdu. **Ömer** bizi yüksekçe bir odaya götürdü. Kuşağından[12] anahtar çıkarıp kapıyı açtı."[13]

٤٦٨- (خ م ت د ــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «**إذَا تَدَارأتُم** - وفي رواية - **تَشَاجَرْتم في الطّريقِ ، فاجْعَلُوهُ سَبْعَةَ أذْرُعٍ** ».

وفي أخرى : قالَ : قَضَى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إذا تَشَاجَرُوا في الطّريق : «**بِسَبْعَةِ أذْرُعٍ** ». أخرجه البخاري ومسلم والترمذي وأبو داود.

468- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Yol hususunda anlaşmazlığa düşerseniz –bir rivâyette ihtilâf ederseniz- **onu yedi zira genişliğinde yapın!"**[14]

RİVÂYETLER

Başka bir rivâyet şöyledir:

"İnsanlar yol hususunda anlaşmazlığa düştükleri zaman, Rasûlullah (as.) yedi zira genişliğinde olmasını hükmetti."

Hadîsi **Buharî, Müslim, Tirmizî** ve **Ebû Davud** trahric etti.

---

[11] **Dükeyn b. Saîd el-Has'amî el-Müzenî**: Sahabîdir. Hz. Peygamber'den sonra **Kûfe**'de ikâmet etmiştir. Bilinen tek hadisini **Ebû Davud** tahric etmiştir.

[12] "**Kuşak**" diye tercüme ettiğimiz bu kelime metinde "*hucze*" diye geçmektedir. Ancak bazı nüshalarda bunun yerine "*hücre*" kelimesi kullanılmaktadır. O takdirde de "**oda**" manasına gelir.

[13] **Ebû Davud**, Edeb, 170/5238.

[14] **Buharî** Mezâlim, 29; **Müslim**, Müsâkât, 31/143; **Ebû Davud** Akdiye, 31/3633; **Tirmizî**, Ahkâm, 20/1355.

İZAH

Zira' kelimesi; elin parmak uçlarından dirsek ucuna kadar olan kısmı için kullanılır. Bu kelimenin hadîste de bu manada kullanılmış olması muhtemel olduğu gibi, binalarda kullanılan belli bir ölçü birimi olan "**arşın**" manasında kullanılmış olması da muhtemel görülmüştür.

Şârihlerin beyanlarına göre; ana yollar için takdir edilmiş olan bu miktar, sınırlayıcı olmayıp ihtiyaçların rahatça karşılanması gereğine dayanmaktadır. Buna göre, ihtiyacı karşılayacak olan tâli ve hususî yolların bundan daha dar, ihtiyaç bulunduğu takdirde ana yolların da bundan daha geniş olmasına engel bir durum yoktur.

Ayrıca bu hadîs, Hz. Peygamber'in şehircilikle de ilgilenmiş olması bakımından önem arz etmektedir. O, pek çoğu bu gün belediyeleri ilgilendiren daha başka meselelerle de alakadar olmuştur.[15]

---

[15] Açıklamalar için bkz., **Nevevî**, XI, 51; **İbn Hacer**, V, 85; **Aynî**, XIII, 24; **Mübârekfûrî**, IV, 589.

ترجمة الأبواب التي في أولها باء و لم ترد في حرف الباء

(البيعة): في كتاب الإيمان.

(بدء الخلق): في خلق العالم.

(البول): في كتاب الطهارة.

(البُكاء): في كتاب الموت.

(بدء الوحي): في كتاب النبوة.

"BE" HARFİ İLE BAŞLADIĞI HALDE BU BÖLÜMDE YER ALMAYAN KONULARIN BULUNDUĞU YERLER

Konunun Adı:	Bulunduğu KİTAB:	Hadis No:
Bîat	İman	43
Bed'u'l-Halk	Halk	1.988
Bevl	Taharet	5.048
Bükâ (Ağlamak)	Mevt	8.560
Bed'u'l-Vahy :	Nübüvvet	8.844

بسم الله الرحمن الرحيم

حرف التاء

و فيه سبعة كتب:

كتلب التفسير ، كتاب تلاوة القرآن ، كتاب ترتيب القرآن ، كتاب التوبة ، كتاب التعبير، كتاب التفليس ، كتاب تمَنّي الموت.

(ت) *"te" harfi :*

(ت) "te" harfi :

الكتاب الأول

في تفسير القرآن ، و أسباب نزوله

وهو على نظم سور القرآن.

1. KİTAB: **TEFSİR:** **469-899**

الكتاب الأول

تفسير القرآن ، و أسباب نزوله

وهو على نظم سور القرآن.

15- TEFSİR

KUR'ÂN'IN TEFSİRİ VE NÜZÛL SEBEPLERİ
(Sûrelerin Sırasına Göre)

٤٦٩- (ت د - جُندب بن عبد الله رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**مَنْ قَالَ فِي كِتَابِ اللهِ عز وجل بِرأيه فأصابَ ، فقد أخطأ** ». أخرجه الترمذي وأبو داود ، وزاد رزين زيادة لم أجدْها في الأُصول ، « **ومن قالَ برأيه فأخطأ ، فقد كفر**».

469- Cündüb b. Abdullah[1] şöyle dedi :

"Yüce Allah'ın kitabı hakkında kendi reyi ile söz söyleyen biri, isabet etse bile yanılmıştır."[2]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi, **Tirmizî** ve **Ebû Davud** rivâyet etmişlerdir.

Rezîn'in şöyle bir ziyâdesi daha vardır ki, onu diğer kaynaklarda bulamadım: "Kendi reyi ile söz söyleyip hata eden küfretmiştir."

---

[1] **Ebû Abdullah, Cündüb b. Abdullah b. Süfyan el-Alakî el-Becelî el-Ahmesî**: ö. 70/689. Küçük sahabîlerdendir. Bazen dedesine nispet edilerek Cündüb b. Süfyan diye, bazen de Cündüb el-Hayr diye zikredilir. Hz. Peygamber'den sonra önce **Kûfe**'ye yerleşti, sonra oradan **Basra**'ya göçtü ve hayatının büyük kısmını orada geçirdi. Kendisinden İbn Sîrîn ve Hasan el-Basrî rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. 43 hadîsi bilinmektedir; bunların 7 tanesi muttefekun aleyh, 5 tanesi de Müslim'de tahric edilmiştir.

[2] **Ebû Davud**, İlim, 5/3652; **Tirmizî**, Tefsir, 1/2952.

İZAH

Bu rivâyetin senedindeki râvîlerden **Süheyl b. Ebî Hazm,** rivâyeti delil olarak kullanılamayan zayıf biridir. **Buharî, Ahmed b. Hanbel** ve **Ebû Hâtim** onu zayıf saymışlardır. Ancak bu meâlde nakledilen muhtelif rivâyetler birbirini te'yîd etmekte ve böylece belli bir kanâatin oluşmasına zemin teşkil etmektedir.

Reyle tefsir konusunda müellefimiz **İbnu'l-Esîr**'in gayet güzel bir değerlendirmesini burada özetleyerek vermek istiyoruz:

REY'LE TEFSİR

Müellefimizin beyanına göre, burada Kur'ân'ı reyle tefsir etmenin yasaklanmasından maksat, ya sadece rivâyetle iktifâ edilip istinbâtın terk edilmesi veya başka bir şeydir. Sadece Rasûlullah'tan (as.) rivâyet edilenlerle Kur'ân'ın tefsir edilebileceği iddiası, bâtıldır. Çünkü ashâb-ı kirâm da Kur'ân'ı tefsir etmişlerdir. Hem de farklı farklı tefsirler yapmışlardır. Bu konuda söyledikleri her söz, Rasûlullah'tan (as) duyduklarından ibâret değildi. Üstelik Hz. Peygamber (as.), **İbn Abbas**'a; **"Ya Rabbi, onu dinde fakîh yap ve ona te'vîli öğret!"** diye duâ etmişti. Eğer te'vîlden gâye, sadece Rasûlullah'tan (as.) duyulan hadîsler olsaydı, bu ifâdenin ne anlamı kalırdı? Öyleyse buradaki yasak, iki şekilde izâh edilebilir:

1- İnsanın herhangi bir konuda bir fikri olur, bir şeye arzusu ve meyli bulunur. Sonra da bu fikrinin sağlamlığını göstermek için Kur'ân'ı buna göre te'vîl eder. Eğer böyle bir fikri ve arzusu olmasaydı, Kur'ân'a o mânâyı veremeyecekti. Bu da çeşitli şekillerde tezâhür eder:

a) Bu durum, bazen bilerek olur. Meselâ; bir adam kendi bid'atına ve sapık görüşüne Kur'ân âyetleriyle delil getirir ve böylece bid'atının doğruluğunu iddia eder. Üstelik o, âyette böyle bir manâ ve gâye bulunmadığını da bilmektedir. Fakat o, hasmının aklını çelmeye ve zihnini karıştırmaya çalışmaktadır.

b) Bazen bilmeyerek olur. Meselâ; âyetin, çeşitli manâlara gelebilecek bir ibâresi bulunur. İnsanın anlayış ve zekâsı da, önceden sahip olduğu fikre uygun olan manâsına meyleder. Şahsî fikri ve arzusu ile âyetin bu tarafını tercih eder ve böylece onu kendi reyi ile

tefsir etmiş olur. Yani reyi onu, Kur'ân'ı bu şekilde tefsire sevk etmiş olur. Eğer böyle bir fikri olmasaydı, âyetin o manâsını tercih etmesi söz konusu olmayacaktı.

c) Bazen insanın temiz bir niyeti ve doğru bir gâyesi bulunur. Bu gâyesini ispat için de Kur'ân'dan delil bulmaya çalışır. Meselâ; katı kalplilikle mücâdeleye çağıran bir vâiz şu âyeti okur:

إذْهَبْ إلى فِرْعَوْنَ إنَّهُ طغى ; *"Firavun'a git, çünkü o azdı."*[3]

Bu âyeti okur ve kalbine işâret eder. Buradaki Firavun'dan maksadın "**kalp**" olduğunu imâ eder.

Bu usûl, sözlerini güzelleştirmek ve dinleyenin de arzu ve hevesini uyandırmak gâyesiyle birçok vâizin kullandığı bir yoldur. Gâye belki temizdir, doğrudur, ama böyle bir tefsir de yasaktır.

Bu usûlü bâtınîler, kötü gâyeler için kullanmışlardır. Onlar, insanları yanıltmak ve kendi bâtıl mezheplerine çekmek için bu metodu uygulamışlardır. Bu yolla onlar, Kur'ân'ı, asla delil olamayacağını bildikleri konularda dahi, kendi rey ve mezheplerine uygun bir şekle sokmuşlardır.

İşte bütün bunlar, rey'le tefsirin yasaklanan şekilleridir.

2- Kur'ân tefsirinin ikinci bir yolu da sadece Arapça bilgisi ile onu tefsire kalkışmaktır. Kur'ân'ın garîb lafızlarını, mübhem, mübdel ifâdelerini ve ihtisâr, hazf, izmâr, takdîm, te'hîr gibi hususlarını, nakle ve rivâyete hiç aldırmadan, sırf Arapça bilgisi ile tefsire çalışmaktır. Bu şekilde, sadece Arapça bilgisi ile ahkâm istinbâtına çalışan insan çok hata eder ve Kur'ân'ı reyle tefsir eden insanlar zümresine girer. Özellikle zâhirî tefsirde nakil ve rivâyet kaçınılmazdır. Böylelikle hatâ yapmaktan kurtulmuş oluruz. Ondan sonra artık anlayış, akıl ve istinbât sahası açılır. Sadece rivâyet ilmiyle anlaşılabilen garîb ibâreler, Kur'ân'da oldukça fazladır. Zâhiri sağlam bir şekilde halletmeden, bâtına ulaşmaya, künhüne vâkıf olmaya heves etmemelidir. Meselâ:

وآتَيْنَا ثَمُودَ النَّاقَةَ مُبْصِرَةً فَظَلَمُوا بِهَا ; ***"Biz Semûd'a açık bir mucize olarak o dişi deveyi verdik. Ama onlar, onu** (öldürmekle kendilerine)*

---

[3] Tâ-Hâ, 24.

zulmettiler"[4] âyetine sadece Arapça gözlüğü ile bakan biri zanneder ki, **"onlara kör olmayan, gören bir deve verildi"** Niçin zulmettiklerini kendilerine mi, yoksa başkalarına mı zulmettiklerini anlayamaz. İşte bu, hazif ve zamir halinde bırakmanın konusudur. Kur'ân'da bunun benzerleri oldukça çoktur.

Hadîs-i şerîfin yasakladığı tefsir, işte bu iki tefsir şeklidir. Yasaklanan reyle tefsirden maksat, budur. Bunların dışında insanın reyini de kullanarak Kur'ân'ı tefsir etmesi ise, yasak değildir.[5]

Beyhakî, "eğer sahîhse bu hadîs, bir müfessirin yapması gerekenlere işâret etmektedir" der. Buna göre o, önce Kur'ân'ın lafızlarının izâhı için dil ilmine başvurmalıdır. Sonra nâsih ve mensûhunu, esbâb-ı nüzûlunu bilmeli ve Kur'ân'ın nüzûlune şâhid olan ashâb-ı kirâmdan gelen haberleri araştırmalıdır.

Yüce Allah; ***"Biz sana Kur'ân'ı indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın; olur ki iyice düşünürler"***[6] buyurmaktadır. Eğer Allah ve Rasûlü tarafından bir açıklama yapılmışsa, bu, sonrakilerin önünü açmak için yeterlidir. Şayet bir açıklama yapılmamışsa, o zaman ilim adamlarının düşünmeleri, yapılan açıklamaları da göz önünde bulundurarak istidlâlde bulunmaları gerekir. İşte hadîsteki **"kendi reyi ile"** sözü, ilmin usûl ve furûunu bilmeyenleri kastetmektedir. Böyle biri isâbet etse bile, bilerek yapmadığı için değer ifâde etmez.

Mâverdî de; "eğer reyle her türlü istinbât ve istidlâl yasaklanmış olsaydı, Kur'ân'ın pek çok âyetinin gâyesi ve maksadı bilinemezdi" der.

Halbuki Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır:

لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنْبِطُونَهُ مِنْهُمْ ; *"Mü'minlerden, hüküm çıkarmaya gücü yetenler, elbette onu anlarlar."*[7]

Hülâsa edecek olursak, hadîs, hiçbir araştırma yapmadan sırf kendi fikrine ve arzusuna göre Kur'ân'ı tefsir edenleri

---

[4] İsrâ, 59.

[5] **Câmiu'l-Usûl**, II, 4-6.

[6] Nahl, 44.

[7] Nisâ, 83.

kastetmektedir. Gerekli her türlü ilmî müktesebâta ulaştıktan ve gereken araştırma ve inceleme de yapıldıktan sonra Kur'ân'ın reyle tefsir edilmesi yasaklanmış değildir.[8]

٤٧٠- (ت - **ابن عباس** رضي الله عنهما) قال : قال رسُول الله صلى الله عليه وسلم : «**من قال في القرآن بِغَيْرِ عِلمٍ فَلْيَتَبَوَّأْ مقعدَه من النَّارِ** ».

وفي رواية : أن النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال : « **اتَّقُوا الحديثَ عني إلا ما عَلِمْتُم ، فمن كَذَبَ عليَّ مُتعَمِّدا فَلْيَتَبَوَّأْ مَقعَده من النَّارِ ، وَمن قال في القرآن بِرأْيِه ، فليتَبَوَّأْ مقعده من النار**». أخرجه الترمذي.

470- İbn Abbas dedi ki;

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Kim, bilmediği halde Kur'ân-ı tefsir ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın."[9]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir :

"(Benim sözüm olduğunu) **bildikleriniz hariç, benden hadîs rivâyet etmekten sakının. Kim bana kasten yalan isnâd ederse, cehennemdeki yerine hazırlansın. Kim Kur'ân-ı kendi reyi ile tefsir ederse, cehennemdeki yerîne hazırlansın."**

Bunları **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Bu hadîs, bundan önceki hadîsi açıklamaktadır. Buna göre yasak olan, gereken ilmî ehliyete sahip olmadan Kur'ân'ı tefsir etmektir. İlim de ya mütevâtir gibi katî, ya haber-i vâhid gibi zannî, ya da dine mutabık aklî bir delildir.

---

[8] Hadîsin şerhi için bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, X, 85.

[9] **Tirmizî**, Tefsir, 1/2950, 2951.

Öyleyse yasaklanan tefsir, ilimsiz, bilmeden tefsir etmektir. Şüphesiz ki bile bile yanlış tefsir etmek, çok daha ağır bir cürmü ifâde eder.

İzahına çalıştığımız bu rivâyet de zayıftır; çünkü râvîlerden **Abdüla'lâ b. Âmir es-Sa'lebî, Ahmed b. Hanbel, Ebû Zur'a, İbn Adiyy** gibi muhaddisler nazarında zayıf biridir.

فاتحة الكتاب

1– FÂTİHA SÛRESİ

٤٧١– (ت – عدي بن حاتم رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال : «**المغضوب عليهم** : **اليهود** ، **والضالِّينَ** : **النَّصَارى** ».

هذا لفظ الترمذي ، وهو طرفٌ من حديث طويل يتضمَّنُ إسلامَ عَدِيِّ بن حاتم ، وهو مذكور في كتاب « **الفضائل** » من حرف « **الفاء** ».

471- Adiyy b. Hâtim'den rivâyet edildiğine göre Rasûsullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"(Fatiha sûresindeki) *'kendilerine gazâb edilenler'* (âyetinden maksat)[10], **Yahudilerdir.** ***'Sapıklar'*** **da Hıristiyânlardır."**[11]

RİVÂYETLER

Bu, **Tirmizî**'nin lafzıdır.

Bu hadîs, **Adîy b. Hâtim**'in müslüman oluşunu da ihtivâ eden uzun bir rivâyetin bir parçasıdır. Hadîsin tamamı **Kitâbu'l-Fedâil**'de gelecektir.[12]

---

[10] Fatiha, 7.

[11] **Tirmizî**, Tefsir, 2/2954.

[12] Bkz., hadîs no; 6662.

سورة البقرة

2- BAKARA SÛRESİ

٤٧٢- (خ م ت - أبو هريرة رضي الله عنه) قال : إن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال: « قيل لبني إسرائيل : { ادخُلُوا البَابَ سُجَّدا ، وقُولُوا : حطّةٌ ، نَغْفِرْ لَكُمْ خَطَايَاكُمْ } فبدَّلُوا ، فدَخلوا البابَ يَزْحَفونَ على اسْتاهِهم ، وقالوا : حَبَّةٌ في شَعْرَة ».

أخرجه البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي في قول الله تعالى : { ادْخُلُوا البَابَ سُجَّدا } قال: « دَخَلُوا مُتَزَحِّفِينَ عَلى أوراكِهِمْ: أي مُنْحَرِفِينَ».

قال: وبهذا الإسناد عن النبي صلى الله عليه وسلم : { فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَولا غيرَ الَّذي قِيلَ لَهُمْ} قال : قَالُوا : حَبَّةٌ في شَعْرَة.

472 - Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"İsrâil oğullarına (Beytü'l-Makdîs'in) **kapısından secdeler ederek girin ve *'hıtta'* deyin ki, günahlarınızı affedelim, dendi. Onlar bunu değiştirdiler.**[13] **Kapıdan kıçları üzere sürünerek girdiler ve** (*hıtta* yerine) ***habbe*, yani kılın içinde bir tâne, dediler."**[14]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Müslim'**indir.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Şehrin kapısından secde ederek girin, dendi. Onlar kabaları üzerine sürünerek, yani (aldıkları emirden) **inhiraf ederek girdiler."**

Tirmizî şöyle dedi:

---

[13] Bakara, 58.

[14] **Buhârî**, Enbiyâ, 27; Tefsir, 2/5; **Müslim**, Tefsir, 1; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2956.

Aynı isnâdla, Rasûlullah'ın (as.); *"O zâlimler sözü değiştirdiler, kendilerine söylenenden başka bir şekle soktular"*[15] âyeti hakkında şöyle buyurduğu rivâyet edilmiştir:

"Kılın içinde bir habbe, dediler."

İZAH

Âyette geçen *"hıtta"* kelimesi, bir rivâyete göre Arapça olmayıp aynen söylenmesi istenen bir kelimedir. Diğer bir rivâyete göre ise *"hatt"* mastarından türemiş olup, bir şeyi aşağıya çekmek, indirmek demektir. Mecâzen boyunlardaki vebâli indirmek karar ve duâsını ifâde etmektedir.[16]

Aynî, bu kelimeyi **İbn Abbas**'ın "**mağfiret**" diye, **İkrime**'nin de "**kelime-i tevhîd"** diye yorumladığını kaydeder. **Hasan el-Basrî**'nin de **"günahlarımızdan indirim"** manâsını verdiği rivâyet edilir.

Bu hadîsin **Buhârî** ve **Müslim**'deki rivâyetlerinde son cümle, حَبَّة فِي شَعرة ; **"kılın içinde bir habbe"** şeklindedir. **Tirmizî**'de ise, حَبَّة فِي شَعيرة ; "**arpada bir tane**" diye tespit edilmiştir. **İbn Hacer, Küşmîhenî** nüshasında da **Tirmizî**'deki gibi **"arpa..."** diye tespit edildiğini kaydeder.

"Secde ederek girin" cümlesi ise; kibir ve azgınlık yaparak değil, tevâzu ile, başınızı eğerek, secde-i şükrana kapanarak girin, demektir. Burada bilinen anlamı ile secde kastedilmemiştir.

Yahudi tabiatı ise, bütün bu emirlerle alay etmiştir. Secde yerine uylukları üzerine sürünmüşler, "**hıtta**" yerine "**habbe**" veya "**hınta**" demişler.

Girilmesi emredilen kapının yeri hakkında farklı görüşler var ise de, çoğunluk **Beytü'l-Makdis** olduğu kanâatindedir.

Meselenin özü şudur :

Onlar, Allah tarafından yapmaları istenen işe ve söylemeleri emredilen söze muhalefet ettiler. Secde yerine süründüler, **"hıtta"** yerine "**hınta**", yani **"buğday"** dediler veya **"arpada, kılda bir tane"**

---

[15] Bakara, 59.

[16] **Elmalılı**, I, 362.

diye eğlendiler. İlâhî emirlerle alay ettiler. Neticede, âyet-i kerîmenin devamında ifâde buyurulduğu üzere Allah'ın azâbı geldi. **Aynî**, onların tâûnla cezalandırıldığını ve bir saatte 70,000 kişinin öldüğünü kaydeder.[17]

٤٧٣- (ت - عامر بن ربيعة رضي الله عنه) قال : كنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في سفر في ليلة مُظْلِمة ، فلم نَدْرِ أين القبلة ؟ فصلى كلُّ رجلٍ منا على حياله ، فلما أصبحْنا ذكرنا ذلك لرسولِ الله صلى الله عليه وسلم ، فنزلت : {**فأينما تُوَلُّوا ، فَثَمَّ وجهُ الله**} [البقرة : ١١٥] أخرجه الترمذي.

473- Âmir b. Rabîa[18] şöyle dedi:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte karanlık bir gecede, seferde idik. Kıblenin ne tarafta olduğunu bilmiyorduk. Her birimiz, kendi yönüne doğru namaz kıldı. Sabah olunca bu durumu Rasûlullah'a (as.) anlattık. Bunun üzerine; ***'Nereye dönerseniz, Allah'ın yüzü oradadır'***[19] âyeti nâzil oldu."[20]

٤٧٤- (خ م ت - أنس بن مالك رضي الله عنه) أنَّ عمر بن الخطاب رضي الله عنه قال : يا رسول الله ، لو صلَّينا خلفَ المقام ؟ فنزلت : { **وَاتَّخِذُوا من مقام إبراهيمَ مُصلّى**} [البقرة : ١٢٥]. هذا طرفٌ من حديثٍ أخْرَجه البخاري ومسلم.

وَأَوَّلُ حديثِهما ، قال عمر : « **وافقت ربّي في ثلاث** » هذا أحدها.

---

[17] Hadîsin şerhi için bkz., **İbn Hacer**, IX, 194; **Aynî**, XV, 300.

[18] **Ebû Abdullah, Âmir b. Rabîa b. Kâ'b b. Malik el-Anezî el-Adevî:** ö. 35/655. Sahabîdir. İlk Müslümanlardandır; Hz. Ömer'den önce İslâm'a girmişti. Hz. Ömer âiesinin halîfi idi. İlk muhacirlerdendir; **Habeşistan** ve Medîne hicretlerine katılmıştı. **Bedir** ve daha sonra yapılan btün savaşlarda Hz. Peygamber'in yanında yer aldı. Hz. Osman **Medîne** dışına çıktığında, onu kendi yerine vekil bırakırdı. Kendisinden 22 hadîs rivâyet edildi; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[19] Bakara, 115.

[20] **Tirmizî**, Tefsir, 3/2957. Bu rivâyetin râvîlerinden **Eş'as b. es-Semmân** ile **Âsım b. Ubeydullah** hadîsçiler nazarında zayıftırlar, dolayısıyla bu hadîs de zayıftır.

والحديث مذكورٌ في فضائل عمر، في كتاب الفضائل من حرف الفاء، والذي أخرجه الترمذي: هو هذا القدر مُفرَداً، فيكون متفقا بينهم. وفي رواية أخرى للترمذي. قال: قال عمر ، قلت: يا رسولَ الله، لو اتخذتَ من مقامِ إبراهيمَ مُصَلّى؟ فنزلت.

474- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Ömer, Rasûlullah'a (as.) şöyle sordu:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, namazı makamın arkasında kılsak nasıl olur?"

Bunun üzerine; ***'İbrahim'in makamını namazgâh edinin'***[21] âyeti nâzil oldu."[22]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'in tahric ettiği hadîsin bir parçasıdır. Onun baş tarafı şöyledir:

Ömer dedi ki:

"- Benim fikrim üç şeyde Rabbimin âyetine tevâfuk etti. Bu, onlardan biridir."[23]

Tirmizî'nin rivâyetinde ise, sadece yukarıdaki husus vardır. Böylece bu konuda hepsi ittifak etmektedirler. **Tirmizî**'nin diğer bir rivâyetinde ise Hz. Ömer; Rasûlullah'a (as.) şöyle söyledim, der:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, İbrahim'in makamını namazgâh edinseniz..."

Bunun üzerine âyet nâzil oldu.

İZAH

"Makam-ı İbrahim": Hz.İbrahim'in **Kâbe**'yi inşa ederken veya insanları hacca dâvet ederken çıktığı taşın bulunduğu yerdir. Halen mevcuttur ve tavaf namazı burada kılınmaktadır.

---

[21] Bakara,125.

[22] **Buhârî**, Salât, 32; Tefsir, 2/9, 33/8; **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 2/24; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2959-2960.

[23] Bkz., hadîs no: 6449.

Müslim'in rivâyetine göre **Hz. Ömer**'in fikrinin âyetlerle tevâfuk ettiği üç konu; **Makam-ı İbrahim**, hicâb[24] ve **Bedir** esirleri[25] hakkındadır.

Ancak **Hz. Ömer**'in tevâfuku, sadece bu üç konudan ibâret değildir. Belki o, en önemlilerini hatırlatmıştır. Bu tevâfukun sayısını **İbn Hacer** 15'e, **Suyutî** 21'e çıkarır. İçkinin yasaklanması, münâfıkların cenâzelerinin kılmmaması gibi hususlar da, O'nun bu tür görüşlerindendir. **Suyûtî**'nin, günümüze kadar ulaşmış olan **"Katfu's-semer fi muvâfakâti seyyidinâ Ömer"** adlı eseri, münhasıran bu konuya dairdir.

Hz. Ömer'in sözleri, henüz âyet inmeden önce idi, âyet sonradan geldi. Buna rağmen **"Rabbim bana muvâfakât etti"** demeyip, **"ben Rabbime muvâfakât ettim"** demesi, onun ilmini ve Rabbine karşı edebini göstermektedir. O, benim fikrim, ezelî hükme uygun düştü, demek istemiştir.

Buradaki tevâfuktan gaye, **Hz. Ömer**'in önceden açıkladığı görüşlerinin bilâhare nâzil olan âyetlerin hükmüne uymasıdır.

Hz. Ömer'in, **Makam-ı İbrahim**'i namazgâh edinmesini istemesinin sebebi, muhtemelen bazı âyetlerdeki işâretlerdir:

قال إنّي جا علك للنّاس إماما. قالَ وَ منْ ذرّيّتي.

"Allah, İbrahim'e şöyle buyurdu: ***'Muhakkak ben seni, insanlara imam yapacağım.'*** **İbrahim,** ***'Rabbim, benim neslimi de imam yap'*** **dedi."**[26]

ثمّ أوْحيْنا إليْك أن اتّبع ملّة إبراهيم

"Ey Rasûlüm, sana ***'İbrahim'in dinine uy!'*** **diye vahyettik."**[27]

Hz. Ömer'in, **Hz. İbrahim**'i imam ve önder edinmenin, İslâm'ın da şiârı olduğunu bu âyetlerden anlamış olması muhtemeldir. Zâten **Kâbe** de O'na izâfe edilmiş ve **Makam-ı İbrahim**'de, **Hz. İbrahim**'in ayak izi bir hatıra olarak kalmıştır.

---

[24] Ahzâb, 53, 59.

[25] Enfâl, 68.

[26] Bakarâ, 124.

[27] Nahl, 123.

٤٧٥- (خ م ت س - **البراء بن عازب** رضي الله عنهما) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان أوَّل ما قدمَ المدينة نزل على أجداده - أو قال : أخواله - من الأنصار ، وأنَّهُ صلَّى قبَلَ بيْتِ المقدس ستَّةَ عشرَ شهرا ، أو سبعةَ عشر شهرا ، وكان يُعجبُهُ أن تكُونَ قبْلَتُهُ قبَلَ البيتِ ، وأنَّهُ صلَّى معه، فمرَّ على أهل مسجد وهم راكعون ، فقال : أشهدُ باللَّه لقد صلَّيتُ مع رسول اللَّه صلى الله عليه وسلم قبَلَ الكعبة ، فداروُا - كما هُم قبَلَ البيت - وكانت اليهودُ قد أعجَبَهُم ; إذ كان يُصلِّي قبَلَ بيت المقدس ، وأهلُ الكتاب ، فلمَا ولَّى وجهَه قبلَ البيت ، أنْكرُوا ذلك.

قال : وفي رواية : أنه ماتَ على القبْلَة - قبلَ أنْ تُحَوَّلَ - رجالٌ وقُتلُوا فلم ندْر ما نقول فيهم ؟ فأنزل الله عز وجل { **وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ** }. [البقرة : ١٤٣].

وفي أخرى : وكان رسول الله صلى الله عليه وسلم يُحبُّ أن يُوجَّهَ إلى الكعْبة ، فأنزل اللَّهُ عز وجل {**قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ**} فتوجَّهَ نحو الكعبة ، فقال السُّفَهاءُ - وهم اليهودُ - : { **ما ولاهم عن قبْلَتهم التي كانوا عليها ؟ قلْ : للَّه المشرقُ والمغربُ ، يهدي من يشاء إلى صراط مستقيم** } [البقرة: ١٤٢]. هذه رواية البخاري ومسلم.

وأخرجه الترمذي قال : لَمَّا قدمَ رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم المدينةَ ، صلَّى نحو بيت المقدس ستَّةَ - أو سبعةَ - عشرَ شهرا ، وكان رسولُ اللَّه صلى الله عليه وسلم يُحبُّ أَنْ يُوجَّهَ إلى الكعبة ، فأنزل الله تبارك وتعالى : { **قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا ، فولِّ وَجْهَكَ شَطْرَ المسجد الحرام** }فوُجِّه نحو الكعبة ، وكان يحبُّ ذلك ، فصلَّى رجلٌ معهُ العصرَ ، قال : ثم مرَّ على قومٍ من الأنصارِ وهم رُكوعٌ في صلاة العصرِ نحو بيْتِ المقدسِ. فقال : هو يشهدُ أنَّهُ صلى مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ، وأنه قد وُجِّهَ إلى الكعبة ، فانحرفوا وهم رُكوعٌ.

وأخرجه النسائي قال: قدمَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم المدينةَ فصلى نحو بيت المقدس ستَّةَ عشر شهرا ثمَّ إنَّه وُجِّهَ إلى الكعبة فمرَّ رجلٌ قد كانَ صلى مع النبي صلى الله عليه وسلم على قوم من الأنصار فقال: أشهدُ أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قد وُجِّه إلى الكعبة فانحرفوا إلى الكعبة.

475- el-Berâ' b. Âzib'den rivâyet edilmiştir:

"Rasûlullah (as.) **Medîne**'ye ilk geldiği zaman, Ensârdan atalarının -veya dayılarının dedi- yanına gitti. O, 16 veya 17 ay, **Beytü'l-Makdis**'e doğru namaz kıldı. Halbuki kendisi **Kâbe**'nin kıble olmasını arzu ediyordu. (Kâbe'ye doğru) kıldığı ilk namaz, ikindi namazıdır. Bu namazı O'nunla birlikte bir cemâat de kıldı. O'nunla birlikte namaz kılanlardan biri, oradan çıkıp mescide geldi. (Mescidde) insanlar rükû halinde idiler. Şöyle dedi:

"- Allah'a şehâdet ederim ki, ben, Rasûlullah'la (as.) birlikte Kâbe'ye doğru namaz kıldım."

Bunun üzerine insanlar, oldukları gibi **Kâbe**'ye doğru döndüler.

Rasûlullah'ın (as.) **Beytü'l-Makdis**'e doğru namaz kılması, Yahudilerin ve Ehl-i Kitâb'ın hoşuna gidiyordu. Yüzünü Kâbe'ye doğru çevirince bundan hoşlanmadılar."[28]

RİVÂYETLER

Rivâyetlerden birine göre râvî şöyle dedi:

"Kıble tahvîle uğramadan önce ölen veya öldürülen insanlar hakkında ne diyeceğimizi bilmiyorduk. Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Allah, sizin imanınızı zâyi edecek değildir."[29]

Diğer rivâyet ise şöyledir:

"Rasûlullah (as.) Kâbe'ye doğru dönmeyi arzu ediyordu. Bunun üzerine Yüce Allah; ***'Yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu şüphesiz görüyoruz'***[30] âyetini indirdi."

O da, **Kâbe**'ye doğru yöneldi.

"O zaman sefihler, -yani Yahudiler-; ***"Onları, yöneldikleri kıbleden çeviren nedir?"*** dediler. De ki: ***"Doğu da, batı da Allah'ındır. O, dilediğini doğru yola hidâyet buyurur."***[31]

Bu rivâyetler, **Buharî** ve **Müslim**'indir.

---

[28] **Buhârî**, İman, 30; Salât, 31; Tefsir, 2/12, 18; Ahbâru'l-Ahâd, 1; **Müslim**, Mesâcid, 2/12; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2962; **Nesâî**, Salât,22.

[29] Bakara, 143.

[30] Bakara, 144.

[31] Bakara, 142.

Tirmizî'nin rivâyet ise şöyledir:

"Rasûlullah (as.) **Medîne**'ye geldi, 16 veya 17 ay **Beytü'l-Makdis**'e doğru namaz kıldı. Halbuki kendisi **Kâbe**'ye yönelmeyi istiyordu. Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu şüphesiz görüyoruz. Seni, razı olacağın bir kıbleye döndüreceğiz. Şimdi yüzünü Mescid-i Haram tarafına doğru çevir!"[32]

Hz. Peygamber (as.) **Kâbe**'ye doğru döndü. O, zaten bunu arzu ediyordu. O'nunla birlikte bir adam da ikindi namazını birlikte kılmıştı."

Râvî şöyle devam etti:

"Bu adam Ensârdan bir gurubun yanına gitti. Onlar ikindi namazının rükûunda idiler. **Beytü'l-Makdis**'e yönelmişlerdi. Adam, Allah'a şehâdet ederek Rasûlullah'la (as.) beraber namaz kıldığını ve O'nun **Kâbe**'ye yöneldiğini söyledi. Onlar da rükûda oldukları halde yönlerini **Kâbe**'ye doğru değiştirdiler."

Nesâî'nin rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) **Medîne**'ye geldi. 16 ay **Beytü'l-Makdis**'e doğru namaz kıldı. Sonra (kıblesi) **Kâbe**'ye doğru çevrildi. Rasûlullah'la (as.) beraber namaz kılan bir adam, Ensârdan bir gurubun yanına gitti ve dedi ki:

"- Şehâdet ederim ki, Rasûlullah (as.) Kâbe'ye doğru döndürüldü."

Bunun üzerine Ensâr da yönlerini **Kâbe**'ye doğru çevirdiler."

İZAH

Hadîste görülen **"atalarının veya dayılarının"** şeklindeki tereddüt, râvî **Ebû İshak es-Sebîî**'den kaynaklanmaktadır. Kaldı ki, her iki ifâde de bir hakikati yansıtmaktadır. Hakikatte Ensâr, Rasûlullah'ın (as.) anne tarafından akrabalarıydı. Dedesi **Abdülmuttalîb**'in annesi **Selmâ binti Amr** onlardandı, **Neccâr** kabilesindendi. Hz. Peygamber (as.) hicret esnasında onlara misafir olmuştu.

---

[32] Bakara, 144.

Söz konusu kıblenin tahvil olayı, Receb ayında vukû bulmuştur.

Namazın farz edilişinden kıblenin tahviline kadar olan sürede müslümanlardan on kişi ölmüştü. **Mekke'**de: **Abdullah b. Şihâb ez-Zührî, el-Muttalib b. Ezher ez-Zührî, es-Sükrân b. Amr el-Âmirî. Habeş'**de: **Abdullah b. el-Hâris es-Sehmî, Amr b. Ümeyye el-Esedî, Hattâb b. el-Hâris el-Cumehî, Adîyy b. Nadle el-Adevî, Urve b. Abdüluzzâ el-Adevî, Medîne'**de Ensârdan **Es'ad b. Zürâre, el-Berâ b. Ma'rûr.**

Bu süre içinde öldürülen bir müslüman bilinmiyorsa da, şüphesiz bilinmemesi vukû bulmadığını göstermez.

Rasûlullah'ın (as.) önceleri Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kılması, hakkında vahiy gelmeyen konularda müşriklere muhalefet edip ilahî kitaba sahip olan ehl-i kitaba uymak prensibinden kaynaklanmıştır.

BAZI HÜKÜMLER

1- Hükümlerde nesh câizdir. Kıblenin tahvili, bunun en bâriz ispatıdır.

2- Haber-i vâhid makbûldür. Hadîste, kıblenin değiştiğini haber veren bir sahabînin haberiyle amel edilmiştir.

3- Namazda bulunan kimsenin, dışardan birinin sözüne kulak asması namazı bozmaz.

4- Amellere iman denebilir. Ayette **"İmanınızı zâyi etmez"** denmektedir. Burada **Mürcie'**ye reddiye vardır.

5- Hadîste, Rasûlullah'ın (as.) Allah katındaki kadri ve şerefi görülmektedir. Zira daha istemeden, Allah O'nun arzu ettiği şeyi veriyor.

6- Sahâbelerin dinlerini öğrenmedeki şevk ve arzuları ve bunu din kardeşlerine ulaştırmak konusundaki gayretleri de bariz bir şekilde görülmektedir.[33]

---

[33] Hadîsin şerhi için bkz., **Nevevî**, V, 9; **İbn. Hacer**, I, 134; **Aynî**, I, 241.

٤٧٦- (م د - أنس بن مالك رضي الله عنه) أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يصلِّي نحو بيت المقدس ، فنزلت : { قد نرى تقلُّبَ وجهكَ في السماء، فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً ترضاها ، فولِّ وجهَكَ شطرَ المسجدِ الحرام } فمرَّ رجلٌ من بني سَلِمة وهم ركوعٌ في صلاة الفجرِ قد صلَّوا ركعة ، فنادى: ألا إنَّ القِبْلَةَ قد حُوِّلت ، فمالوا كما هُم نحو القبلة. أخرجه مسلم ، وأخرجه أبو داود ، وقال : فيه نزلت الآيةُ ، فمرَّ رجلٌ من بني سَلَمَةَ ، وهم ركوعٌ في صلاة الفجر ، نحو بيت المقدس. فقال: ألا إنَّ القبلةَ قد حُوِّلت إلى الكعبة - مرَّتَيْنِ - قال : فمالوا كما هُم ركوعا إلى الكعبة.

476- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre; Rasûlullah (as.) **Beytü'l-Makdis'**e doğru namaz kılıyordu. Şu âyet nâzil oldu:

"Yüzünün göğe doğru çevrilip durduğunu görüyoruz. Seni, zâzı olacağın kıbleye doğru döndüreceğiz. Yüzünü Mescid-i Haram'a doğru çevir!"[34]

Benû Seleme'den bir adam, kabilesi sabah namazının rükûunda iken yanlarına gelmiş, henüz bir rekât kılmışlardı ki, şöyle dedi:

"- Haberiniz olsun, kıble değiştirildi."

Onlar da oldukları gibi **Kâbe'**ye doğru döndüler."[35]

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim'**in rivâyetidir.

Hadîsi **Ebû Davud** şöyle tahric etti:

"Bu konuda âyet indi. Benû Seleme'den bir adam, onlara uğradı. Onlar Beytü'l-Makdis'e doğru sabah namazını kılıyorlardı ve rükûda idiler. İki defa seslenerek şöyle dedi:

"- Haberiniz olsun, kıble Kâbe'ye doğru değiştirildi."

Râvî der ki:

"Onlar da rükûda bulundukları halde Kâbe'ye doğru döndüler."

---

[34] Bakara, 144.

[35] **Müslim**, Mesâcid, 2/15; **Ebû Davud**, Salât, 206/1045.

İZAH

Bu hadîste tahvil olayı sabah namazında olmuş gibi görünüyorsa da öyle değildir.

Önceki hadîste tahvil olayının ikindi zamanı cereyan ettiği açık olarak ifâde edilmektedir. Burada bahsedilen sabah namazı ise, **Kuba**'da kılınan namazdır. Mezkür sahabî, tahvil olayının ertesi sabahı **Kuba**'ya gitmişti, henüz tahvil haberi oraya ulaşmamıştı ve onlar da **Kudüs**'e doğru kılıyorlardı. Bu husus, **Müslim**'in rivâyet ettiği 479 nolu hadîste açıkça görülmektedir.

٤٧٧- (ت د - *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : لما وُجِّهَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم إلى الكعبة ، قالوا : يا رسول الله ، كيفَ بإخواننا الذي ماتوا وهم يصلُّون إلى بيت المقدس؟ فأنزل الله تبارك وتعالى : {وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ...} الآية ، أخرجه الترمذي وأبو داود.

477- İbn Abbas şöyle dedi:

Rasûlullah (as.) Kâbe'ye döndürülünce dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, daha önce Beytü'l-Makdis'e doğru namazlarını kılıp ölen kardeşlerimizin hâli nasıldır?"

Yüce Allah; ***"Allah, sizin imanlarınızı zâyi edecek değildir"***[36] âyetini indirdi.[37]

İZAH

Ayette geçen **"İman"** kelimesinden maksat, namazdır. Hadîsin izahı için 475 nolu hadîsin şerhine de bakınız.

٤٧٨- (خ ت - *أبو سعيد الخدري* رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «يجيءُ نوحٌ وأُمَّته ، فيقول اللّهُ : هل بَلَّغتَ ؟ فيقولُ : نعم ، أيْ رَبِّ ، فيقول لأمته : هل بلَّغكُمْ ؟ فيقولون : لا ، ما جاءنا من نبيٍّ ، فيقول لنوح : من يشهدُ لكَ؟

---

[36] Bakara,143.

[37] **Ebû Davud**, Sünnet, 16/4680; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2464.

فيقول : محمدٌ وأُمّتُهُ ، فنشهدُ أنَّهُ قد بَلَّغَ ، وهو قوله عز وجلّ : { وكذلكَ جعلناكُم أُمَّةً وسطا لتكونوا شهداءَ على الناسِ } [البقرة : ١٤٣] ». أخرجه البخاري والترمذي.

إلا أن في رواية الترمذي. فيقولون : « ما أتانا من نذير ، وما أتانا من أحد». وذكر الآية إلى آخرها – ثم قال : والوسطُ : العدْلُ.

واختصره الترمذي أيضا عن النبي صلى الله عليه وسلم في قوله : { وكذلكَ جعلناكُم أُمّةً وسطا} قال : عدلاً.

478- Ebû Said el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"(Kıyâmet günü) **Nuh** ve ümmeti gelir. Allah, ona şöyle der:

"- Tebliğ ettin mi?"

"- Evet, ya Rabbim."

Bu sefer Allah, ümmetine dönüp sorar:

"- O, size tebliğ etti mi?"

"- Hayır, bize hiçbir Peygamber gelmedi."

Allah, tekrar **Nuh**'a der ki:

"- Sana kim şâhitlik yapar?"

"- Muhammed ve ümmeti."

Biz de O'nun tebliğ ettiğine şâhitlik ederiz. Bu, Allah'ın; ***"işte böylece biz sizi, insanlar üzerine şâhitler olasınız diye âdil bir ümmet yaptık"***[38] sözünün gereğidir."[39]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi, **Buharî** ve **Tirmizî** tahric etmiştir.

Ancak **Tirmizî**'deki rivâyette insanlar şöyle derler:

"- Bize ne bir korkutucu ve ne de herhangi biri geldi."

Bu rivâyette âyeti sonuna kadar zikretti, sonra şöyle dedi:

"Vasat, âdil demektir."

---

[38] Bakara,143.

[39] **Buhârî**, Enbiyâ, 3; Tefsir, 2/13; İ'tisâm, 19; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2961.

Tirmizî, ayrıca bu hadîsi, ***"sizi vasat bir ümmet yaptık"*** âyeti ile muhtasar olarak da rivâyet etti ve **"âdil bir ümmet"** diye ekledi.

İZAH

Âyette geçen "**vasat**" kelimesi, hadîste "**âdil**" diye tefsir edilmiştir. Adaletle şâhitlik yapan ümmet, anlamındadır.

Ayrıca Arapça'da vasat, hayırlı demektir. Bir adam için, **"kabilesinde vasattır"** denince, onların eşrafından olduğu anlaşılır.

Bu kelime, müslümanların dinde orta yolu tuttuklarını, itidâlle hareket ettiklerini, Yahudi ve hıristiyanlar gibi azıp sapıtmadıklarını da ifâde eder.

Hadîs-i şerif, Muhammed ümmetinin, diğer peygamberlerle ümmetleri arasında kıyâmette cereyân edecek olan davalarda şâhitlik yapacağını bildiren âyeti te'yid etmektedir. Şüphesiz ki o ümmetler;

"- Biz daha önce yaşadık, Muhammed ümmeti bizi nerden bilecek?" diye itiraz edeceklerdir. Muhammed ümmeti de onlara;

"- Allah bize peygamber gönderdi. O'na kitap indirdi. Sizin haberleriniz o kitapta bize bildirilmiştir" karşılığını verecektir.[40]

٤٧٩- (خ م ط ت س - ابن عمر رضي الله عنهما) قال: بينما الناسُ بقباء، في صلاة الصُّبح، إذ جاءهم آتٍ ، فقال: إن النبي صلى الله عليه وسلم قد أُنزل عليه الليلةَ قُرآنٌ أُمرَ أن يستقبلَ القبلةَ ، فاستَقْبلُوهَا ، وكانت وجوههم إلى الشام، فاستدَاروا إلى الكعبة.

أخرجه الجماعة إلا أبا داود.

479- İbn Ömer şöyle dedi:

"İnsanlar **Kuba'**da sabah namazını kılarlarken, ansızın biri gelip dedi ki;

"- Hz. Peygamber'e (as.) bu gece Kur'ân indi. O'na kıbleye yönelmesi emredildi. Oraya doğru dönün!"

Onların yüzleri **Şam'**a yönelikti, **Kâbe'**ye doğru döndüler.[41]

---

[40] Şerh için bkz., **İbn Hacer**, IX, 25; **Aynî**, XV, 219.

٤٨٠- (*ط* - *ابن المسيب* رضي الله عنه) قال : صلى رسول الله صلى الله عليه وسلم بعد أن قدمَ المدينةَ ستَّة عشر شهرا نحو بيت المقدس ، ثم حُوِّلَتِ القبلَةُ قبْلَ بدْرٍ بشهرين. أخرجه الموطأ.

480- İbnu'l-Müseyyeb şöyle dedi:

"Rasulullah (as.) **Medîne**'ye geldikten sonra 16 ay Beytü'l-Makdis'e doğru namaz kıldı. Sonra **Bedir** savaşından iki ay önce kıble değiştirildi."[42]

٤٨١- (*خ م ط ت د س* - *عروة بن الزبير* رضي الله عنهما) قال: سألتُ عائشة رضي الله عنها، فقلتُ لها: أرأيتِ قول الله تعالى: **{إنَّ الصَّفا وَالمَرْوَةَ من شَعَائِرِ اللَّه فَمَن حجَّ البيت أَوِ اعتمَرَ فلا جناحَ عليه أنْ يطَّوَّفَ بهمَا}** [البقرة: ١٥٨] فوالله ما على أحد جناحٌ أن لا يطَّوَّفَ بالصَّفَا وَالمَرْوَة، قالت: بئسما قُلْتَ يا ابن أُختي، إن هذه لو كانت على ما أوَّلْتَهَا: كانت لا جناحَ عليه أن لا يطَّوَّفَ بهما ولكنها أُنزلت في الأنصار، كانوا قبل أن يُسلموا يُهلُّونَ لِمَنَاةَ الطَّاغية التي كانوا يعبدونها عند المُشَلَّل، وكان مَن أهلَّ لها يتحرَّجُ أنْ يطَّوَّفَ بالصَّفَا وَالمَرْوَة، فلما أسلَموا سألوا النبيَّ صلى الله عليه وسلم عن ذلك فقالوا: يا رسول الله، إنَّا كنَّا نتحرَّجُ أن نطَّوَّفَ بين الصَّفَا والمروة؟ فأنزلَ اللَّهُ عز وجل: **{إنَّ الصَّفَا وَالمَرْوَةَ من شَعَائِرِ اللَّه}**...الآية [البقرة: ١٥٨]، قالت عائشة رضي الله عنها: وقد سَنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم الطَّوافَ بينهما، فليس لأحدٍ أن يترك الطواف بينهما.

قال الزهري: فأخبرتُ أبا بكر بن عبد الرحمن ، فقال: إن هذا العلْم ما كنتُ سمعتُه، ولقد سمعتُ رجالا من أهل العلم يذكرون أنَّ الناس - إلا من ذكرتْ عائشةُ ممن كان يُهلُّ لمَنَاة - كانوا يطوفون كلُّهم بالصفا والمروة فلما ذكر الله الطَّوافَ بالبيت ولم يذكُر الصَّفَا والمروة في القرآن قالوا: يا رسول الله، كُنَّا نطُوف بالصفا والمروة ، وإن الله أنزل الطواف

[41] **Buhârî**, Salât, 32; Tefsir, 2/14, 16, 17, 20; Ahbâru'l-Ahâd, 1; **Müslim**, Mesâcid, 2/13; **Muvatta**, Kıble, 4/6, **Tirmizî**; Salât, 138/340; **Nesâî**, Kıble, 3.

[42] **Muvatta**, Kıble, 4/7.

بالبيت ، ولم يذكر الصفا ، فهل علينا من حرجٍ أن نطوّف بالصفا والمروة ؟ فأنزل الله تعالى : **{إنّ الصَّفَا وَالمَرْوَةَ من شعَائِرِ اللّهِ}** الآية... قال أبو بكر: فأسمعُ هذه الآية نزلت في الفريقين كليهما في الذين كانوا يتحرّجون أن يطوّفوا في الجاهلية بين الصفا والمروة والذين كانوا يطّوّفونَ ثم تحرَّجُوا أن يطوّفُوا بهما في الإسلام من أجل أن الله تعالى أمر بالطواف بالبيت ولم يذكر الصفا حتى ذكر ذلك بعد ما ذكر الطواف بالبيت.

وفي رواية : « إنّ الأنصار كانوا - قبل أن يُسْلِمُوا - هم وغسَّانُ يُهِلُّونَ لمَنَاةَ ، فَتَحَرَّجُوا أن يَطَّوَّفوا بين الصفا والمروة وكان ذلك سُنَّة في آبائهم من أحْرَمَ لمناةَ لم يطُفْ بين الصفا والمروة وإنهم سألوا النبي صلى الله عليه وسلم عن ذلك حين أسلموا فأنزل الله تعالى في ذلك **{إنّ الصَّفَا وَالمَرْوَةَ من شعَائِرِ اللّهِ}** وذكر إلى آخر الآية».

أخرجه البخاري ومسلم. ولهما رواياتٌ أُخر لهذا الحديث ، تجيء في كتاب الحج من حرف الحاء. وأخرجه الترمذي والنسائي بنحوٍ من الرواية الأولى ، وهذه أتمُّ. وأخرجه الموطأ وأبو داود نحوها، وفيه: وكانت مناة حذْوَ قُدَيدٍ، وكانوا يتحرَّجونَ أن يطوَّفوا بين الصَّفا والمروة... الحديث. وهذه الرواية قد أخرجها البخاري ومسلم ، وستردُ في كتاب الحج.

481- Urve b. ez-Zübeyr şöyle dedi:

Hz. Âişe'ye sordum, dedim ki:

"- Yüce Mevlânın, *'Safa ile Merve Allah'ın* (emri olan haccın) ***alâmetlerindendir. Kim hac veya umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret ederse, Safa ile Merve'yi tavaf etmesi ona günah değildir'***[43] âyeti hakkında ne dersin? Vallahi, Safa ile Merve'yi tavaf etmemesi kimseye günah değildir."

Hz. Âişe şu cevabı verdi:

"- Ne kötü söyledin ablamın oğlu! Eğer âyet senin te'vil ettiğin gibi olsaydı, ***'Safa ile Merve'yi tavaf etmemek., kimseye günah olmaz'*** şeklinde olurdu. Bu âyet Ensâr hakkında nâzil olmuştur. Onlar henüz müslüman olmadan önce, *Müşellel* adlı tepede ibâdet ettikleri azgın *Menât* için ihrama girerler, telbiye getirirlerdi. Onun

---

[43] Bakara, 158.

için ihrama girip telbiye getirenin Safa ile Merve'yi tavaf etmesini günah sayarlardı. Ama onlar müslüman olunca Rasûlullah'a (as.) bundan sordular;

"- Ey Allah'ın Rasûlü, biz Safa ile Merve arasını tavaf etmeyi günah sayardık..." dediler. Bunun üzerine Allah; ***'Safa ve Merve Allah'ın şeâirindendir'*** âyetini indirdi."

Hz. Âişe, şöyle devam etti:

"Rasûlullah (as.) Safa ile Merve arasındaki sa'y âdetini farz yaptı. Bu iki tepe arasındaki sa'yi terk etmek, kimseye helâl değildir."[44]

RİVÂYETLER

Zührî şöyle dedi:

"Bunu Ebû Bekr b. Abdurrahman (b. el-Hâris b. Hişâm'a)[45] haber verdim. O, dedi ki:

"- İşte benim işittiğim ilim, budur. Şüphesiz ben, ilim ehlinden birçok kişiyi dinledim. Onlar diyorlardı ki; insanlar, -Hz. Âişe'nin, Menât için ihrama girip telbiye ettiklerini bildirdiği kişiler hariç- Safa ile Merve arasını sa'y ediyorlardı. Allah, Kur'ân'da Kâbe'yi tavafı zikredip Safa ve Merve'yi zikretmeyince dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, biz Safa ile Merve arasını da sa'y ederdik. Allah ise Kâbe'yi tavaf (âyetini) indirdi, ama Safa'yı zikretmedi. Safa ile Merve'yi tavaf etmemizde bize günah var mı?"

Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Safa ile Merve, Allah'ın şeâirindendir..."

---

[44] **Buhârî**, Hac, 79; Umre, 10; Tefsir, 2/21, 53/3; **Müslim**, Hac, 43/259; **Muvatta**, Hac, 42/129; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2965; **Ebû Davud**, Menâsik, 56/1901; **Nesâî**, Hacc, 166.

[45] **Ebû Bekir b. Abdurrahman b. el-Hâris b. Hişâm el-Mahzûmî el-Kuraşî el-Medenî**: ö. 94/713. Medîneli tâbiîlerdendir. Hz. Âişe, Ammâr b. Yâsir ve Ebû Hureyre'den rivâyeti vardır. Kendisinden Zührî, el-Hakem b. Uteybe ve Şa'bî rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. İsmi ve künyesi aynıdır. Kureyş'in en saygın kişilerindendir. Meşhur ulemadandır. Medîneli fukaha-i seb'adandır. Sika muhaddislerdendir. İbâdetine olan düşkünlüğünden dolayı **"Kureyş'in râhibi"** lakabını almıştı. **Medîne**'de vefat etti. Ölmeden önce gözlerini kaybetmişti.

Ebû Bekr b. Abdurrahman şöyle söyledi:

"- Bu âyetin, Safa ile Merve'yi tavaf etmeyi günah sayan şu iki zümre hakkında nâzil olduğunu işittim:

1- Safa ile Merve arasında sa'y etmeyi, câhiliyet döneminde günah sayanlar,

2- Önceleri bu yerleri sa'y ettiği halde, sonra İslâm döneminde Yüce Allah Kâbe'yi tavafı emrettiği halde Safa'yı zikretmediği için orayı tavaf etmeyi günah sayanlar.

Nihâyet Allah, Kâbe'yi tavaf emrinden sonra Safa ve Merve'yi tavaf emrini de indirdi."

Diğer bir rivâyet de şöyledir:

"Henüz müslüman olmadan önce Ensâr -ve Gassânlılar- Menât için telbiye getirirler, **Safa** ile **Merve**'yi sa'y etmeyi günah sayarlardı. Bu onların atalarının âdeti idi: *'Kim Menât için ihrama girip telbiye getirirse, Safa ile Merve'yi tavaf etmesin!'* derlerdi. Müslüman oldukları zaman bunu Rasûlullah'a (as.) sordular. Yüce Allah bu hususta şu âyeti indirdi:

"Safa ile Merve, Allah'ın şeâirindendir..." ayeti sonuna kadar okudu.

Bunları **Buhârî** ve **Müslim** tahric ettiler.

Bu hadîsin, **Buhârî** ve **Müslim**'de başka bir vechi daha vardır. Bu rivâyet Kitâbu'l-Hâc'da gelecektir.

Bu hadîsin ilk rivâyetine uygun bir metnini, **Tirmizî** ve **Nesâî** de tahric etmiştir. Bu rivâyet daha geniştir.

Muvatta ve **Ebû Davud** da hadîsi benzer şekilde rivâyet ettiler. Bu rivâyette şöyle bir ziyâde vardır:

"Menât, Kudeyd'in hizasında idi. Onlar Safa ile Merve'yi sa'y etmeyi günah sayarlardı..."

Bu rivâyeti **Buhârî** ve **Müslim** de tahric etmişlerdir ki, ilerde Kitâbu'l-Hâc'da gelecektir.

İZAH

"Müşellel": Mekke ile **Medîne** arasında bir tepenin adıdır. Deniz kenarındadır. Bu tepenin deniz tarafında **Menât** adlı put dikili idi.[46]

"Kudeyd": Müşellel'e yakın ve onun deniz tarafında kalan bir yerdir. **Müşellel'**den oraya gidilir.[47]

"Menât": Müşellel'de **Amr b. Lühayy** tarafından dikilen bir putun adıdır.

Hadîsten anlaşıldığına göre **Urve**, âyet-i kerîmeden **Safa** ile **Merve** arasında sa'y etmenin vâcib olmadığı manâsını çıkarmıştır. Ona göre sa'yı terk etmekten dolayı bir şey gerekmez.

Fakat **Hz. Âişe,** âyette sa'yin murâd edildiğini, onun Ensâr hakkında nâzil olduğunu söylemiş ve böylece âyetin doğru anlaşılmasını sağlamıştır. Ona göre, eğer **Urve** haklı olsa idi, **"Tavaf etmemekte günah yoktur"** denmesi gerekirdi.

Hadîsin delâlet ettiği diğer hususlar hâc bahsinde gelecektir.

٤٨٢- (خ م ت - *عاصم بن سليمان الأحول* رحمه الله) قال : قُلتُ لأنسٍ : أكُنتُم تكْرهون السَّعْيَ بين الصَّفا والمروة؟ فقال : نعم ؛ لأنها كانت من شعائر الجاهلية ، حتى أنزل الله تعالى : **{ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ فمن حجَّ البيت أو اعْتَمَرَ فلا جناح عليه أن يطَّوَّفَ بِهِما }**.

وفي رواية قال : كانت الأنصار يكرهُونَ أن يطَّوَّفُوا بين الصَّفا والمروة ، حتى نزلت : **{ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ من شَعَائِرِ اللَّهِ }**. أخرجه البخاري ، ومسلم ، والترمذي.

482- Asım b. Süleyman el-Ahvel[48] şöyle dedi:

---

[46] **Mu'cemu'l-Büldân**, V, 136.

[47] **Mu'cemu'l-Büldân**, V, 313.

[48] **Ebû Abdurrahman, Asım b. Süleyman el-Ahvel el-Basrî**: ö. 142/760. Basralı tâbiîlerdendir. Enes b. Mâlik ve Safvân b. Muhariz'den rivâyetleri vardır. Kendisinden Süfyan es-Sevrî, Şu'be ve Hammâd b. Zeyd rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Hafız muhaddislerdendir. Sikadır.

"Enes'e dedim ki:

"- Siz Safa ile Merve arasında sa'y yapmayı mekruh mu görüyordunuz?"

"- Evet. Çünkü o, câhiliyet alâmetlerindendi. Tâ ki Allah, ***'Safa ile Merve Allah'ın** (emri olan haccın)* ***alâmetlerindendir. Kim hac veya umre niyetiyle Kâbe'yi ziyaret ederse, Safa ile Merve'yi de tavaf etmesi ona günah değildir'*** âyetini indirinceye kadar."[49]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Biz bu sa'yi câhiliyet âdeti sayardık. İslâm gelince ondan vazgeçtik. Yüce Allah da bu âyeti inzâl buyurdu."

Başka bir rivâyette şöyle dedi:

"Ensâr, **Safa** ile **Merve**'yi sa'y etmekten çekiniyordu. Nihayet, ***'Safa ile Merve Allah'ın** (emri olan haccın)* ***alâmetlerindendir'*** âyeti indi."

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti.

٤٨٣- (خ س - **مجاهد** رحمه الله) قال: سمعتُ ابن عبَّاس يقول: كان في بني إسرائيل القصاصُ، و لم تكن فيهم الدِّيَةُ، فقال الله عزَّ وجلَّ لهذه الأمَّة: **{كُتبَ عليكُمُ القصاصُ في القتْلَى الحُرُّ بالحُرِّ والعبدُ بالعبدِ والأنثَى بالأنثى فمن عُفِيَ لَهُ من أخيه- شَيْءٌ ، فاتّبَاعٌ بالمعْرُوفِ وأداءٌ إليه بإحسان}** فالعفو أن يطلُبَ هذا بمعْرُوف ، ويُؤدِّي هذا بإحْسان **{ذلك تخفيفٌ من ربِّكُمْ ورحمةٌ}** مما كُتِبَ على من كان قبلكم **{فمن اعْتدى بعد ذلك}** قَتَلَ بعد قَبول الدِّيَة. أخرجه البخاري ، والنسائي.

483- Mücâhid dedi ki:

"İbn Abbas'ın şöyle dediğini işittim:

Kendisinden 150 kadar hadîs rivâyet edilmiştir. **Kûfe**'de Hisbe memurluğu, **Medayin**'de kadılık yaptı. Zühd ve ibadetiyle şöhret bulmuştu.

[49] **Buhârî**, Hac, 80; Tefsir, 2/21; **Müslim**, Hac, 43/264; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2966.

"İsrâil oğullarında kısas vardı, ama onlarda diyet vermek yoktu. Yüce Allah, bu ümmete şu âyeti inzâl buyurdu:

"Öldürülen kişiler karşılığında size kısas farz kılındı. Hürre karşılık hür, köleye karşılık köle, kadına karşılık kadın kısas olunur. Öldüren,** (ölenin velisi olan din) **kardeşi tarafından bir şey karşılığında bağışlanırsa, artık o ma'rûfa uymalı, katil de onu güzelce ödemelidir."[50]

Âyetteki ***'bağışlama'***dan maksat, kasten öldürme olayında, maktûlün velisinin diyeti kabul etmesi (böylece kısası düşürmesidir). ***'Ma'rûfa uymak ve onu güzelce ödemek'***ten maksat da, velinin onu ma'rûf ölçüde istemesi (sıkıştırmaması), katilin de ona güzelce ödemesi (geciktirmemesidir). İşte bu, Rabbimiz tarafından bir hafifletme ve rahmettir. Bu hafifletme ve rahmet, sizden önce kısas farz olan ümmetlere göredir. (Çünkü onlarda diyet yoktu). ***'Bu bağışlama ve diyetten sonra kim tecâvüzde bulunursa ...'*** âyeti, yani diyeti kabul ettikten sonra, tekrar (katili veya bir yakınını) öldürürse, demektir."[51]

٤٨٤- (خ د س - ***عطاء*** رحمه الله) أنه سمع ابن عباس يقرأ : **{ وعلى الذين يُطَوَّقونَهُ فِديةٌ طَعامُ مِسكينٍ }** قال ابن عباس : ليستْ بمنسوخةٍ ، هي للشَّيخ الكبير والمرأةِ الكبيرةِ ، لا يستطيعانِ أن يصوما ، فيُطعمانِ مكانَ كُلِّ يومٍ مسكينا.

هذه رواية البخاري. وفي رواية أبي داود قال : **{ وعلى الذين يُطيقُونَهُ فديةٌ طعامُ مسكينٍ }** فكان من شاءَ منهم أن يفتديَ بطعامِ مسكينٍ افتدى ، وتمَّ له صومُه ، فقال الله تبارك وتعالى : **{فمن تطَوَّعَ خيرا فهُوَ خيرٌ لَهُ وأَن تصومُوا خيرٌ لكم}** ثم قال : **{ فمن شهِدَ منكم الشَّهرَ فليَصُمْهُ ، ومن كان مريضا أو على سفرٍ فعدَّةٌ من أيامٍ اخَر }**.

وفي أخرى له : أُثبِتَتْ لِلْحُبْلى والمُرضِعِ ، يعني الفديَةَ والإفطارَ.

---

[50] Bakara, 178.

[51] **Buhârî**, Tefsir, 2/24; Diyât, 8; **Nesâî**, Kesâme, 26.

وفي أخرى له: {وعلى الذين يُطيقُونَهُ فديةٌ طعامُ مسكين} قال: كانت رُخصة للشَّيخ الكبير والمرأة الكبيرة - وهما يُطيقان الصِّيامَ - أن يفطرا ، ويُطعمَا مكان كل يوم مسكينا،والحُبْلَى والمُرضع: إذا خافتَا - يَعني على أولادهما - أفطرتا وأطْعمتا.

وأخرجه النسائي قال : في قوله الله عزَّ وجلَّ { وعلى الذين يُطيقُونَهُ فديةٌ طعامُ مسكين} قال : يُطِيقونَه: يُكلَّفونه فديَةٌ طعامُ مسكين واحد، فمن تطوَّع، فزاد على مسكين آخرَ، ليست بمنسوخة ، فهو خير له {وأن تصوموا خير لكم} لا يرخص في هذا إلا للذي لا يُطيقُ الصِّيام أو مريضٍ لا يُشفى.

484- Atâ şöyle dedi:

"İbn Abbas'ın, âyet-i kerîmeyi, ***'Güçlük ve meşakkatle oruç tutanlara (bozup) bir fakiri doyuracak fidye vermeleri gerekir'***[52] şeklinde, "يُطَوَّقُونَ" (*yutavvakûne*) diye okuduğunu işittim."

İbn Abbas dedi ki:

"Bu âyet, oruç tutmaya gücü yetmeyen yaşlı erkek ve yaşlı kadının her gün için bir fakiri doyurması hakkındadır ve mensûh değildir."[53]

RİVÂYETLER

Bu, **Buhârî**'nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir: "وَعَلى الَّذينَ يُطيقُونَــهُ فدْيَــةٌ طَعَــامُ مِــسْكينٍ" ; ***"Oruca zorlukla dayananların bir fakiri doyuracak fidye vermeleri gerekir"*** âyeti (ne dayanarak), dileyen bir fakiri doyurarak fidyesini verir ve orucu tamam olurdu. Yüce Allah, bunun üzerine şöyle buyurdu:

"Kim gönül rızasıyla hayır işlerse, bu, kendisi için daha iyidir. Oruç tutmanız, sizin için daha hayırlıdır."

Sonra şöyle buyurdu:

---

[52] Bakara, 184.

[53] **Buhârî**, Tefsir, 2/25; **Ebû Davud**, Savm, 2/2316-2318; **Nesâî**, Siyâm, 63.

"... Kim Ramazan ayına yetişirse, oruç tutsun. Herkim hasta veya seyahatte olursa (tutamadığı günleri) *başka günlerde tutsun."*[54]

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti; **"Orucu bozmak ve fidye vermek, hâmile ve emzikli kadın için sâbit olmuştur"** şeklindedir.

Başka bir rivâyeti de şöyledir: *"Oruca zor dayananların, fidye olarak bir fakiri doyurmaları gerekir"* âyeti; oruca gücü yetse bile, yaşlı erkek ve kadının oruçlarını bozup her gün için bir fakiri doyurmaları hususunda bir ruhsattır. Kezâ bebeklerine zarar geleceğinden korkan hâmile ve emzikli kadınların da oruçlarını bozup fakiri doyurmaları için de ruhsattır."

Nesâî'nin rivâyeti ise şöyledir: *"Oruca zor dayananların, fidye olarak bir fakiri doyurmaları gerekir"* âyetindeki, *"yutîkûnehu"* kelimesi; oruca külfetle, zorlukla tahammül edenler demektir."

"Fakiri doyuracak fidye" ise, bir fakiri doyuracak miktarda fidyedir.

"Kim gönül rızasıyla hayır yaparsa" âyeti ise, başka bir fakiri doyurursa demektir. ve bu âyet mensûh değildir. Bu onun için daha hayırlıdır.

"Oruç tutmanız, sizin için (bozup fidye vermenizden) *daha hayırlıdır"* âyetinde, sadece oruca gücü yetmeyenlerle, şifâ bulması imkânsız hastalar için ruhsat verilmiştir."

İZAH

İbn Abbas, âyette geçen, "يُطِيقُونَهُ" ; *"yutîkûnehu"* ibâresini, "يُطَوَّقُونَهُ"; *"yutavvakûnehu"* şeklinde okumuştur ve **Nesâî**'deki rivâyette de bu lafız; **"edâsında zorlananlar, zorlukla tahammül edenler"** diye gâyet güzel bir şekilde tefsir edilmiştir.

Âyetin mensûh olup olmadığı konusu ise ihtilâflıdır.

"Yutîkûnehu" lafzı, hakikatte **"gücü yetenler"** demektir. İslâm'ın ilk dönemlerinde oruca gücü yettiği halde zorlananlar, hadîste ifâde

---

[54] Bakara, 185.

edildiği üzere fidye verirlerdi. Sonra ***"Sizden kim Ramazana yetişirse oruç tutsun"*** âyeti nâzil oldu ve önceki hükmü nesh etti.

Bu konu için 485 ve 487 nolu hadîslere de bakınız.

Başka bir görüş de şöyledir: **İf'âl** babının hemzesi, bazen izâle anlamına da gelir. Bu âyet, bunun örneğidir. O zaman cümle, "**oruca gücü yetmeyenler**" anlamına gelir.

Diğer bir gurup ise âyeti "***yutavvakûnehu***" kırâati ile okur ve bundan maksadın da; meşakkatle tahammül eden, zorlanan yaşlılara has olduğunu ve neshin de söz konusu olmadığını söyler.

Taberî, bu konudaki değişik görüşleri ve delillerini sıraladıktan sonra, "evlâ olan âyetin; ***'Sizden kim Ramazana yetişirse oruç tutsun!'*** âyetiyle nesh edilmiş olmasıdır" der.[55]

Kurtubî de karşılıklı delilleri serdettikten sonra, "buradaki neshin tahsîs anlamına alınabileceğini" kaydeder.[56]

٤٨٥- (خ م ت د س - سلمة بن الأكوع رضي الله عنه) قال: لما نزلت هذه الآية: {وعلى الذين يُطِيقُونَهُ فديةٌ طعامُ مسكينٍ} كان من أراد أن يُفطِر ويفتديَ حتّى نزلت الآية التي بعدها فنَسختها.

وفي رواية حتّى نزلت هذه الآية {فمن شهِد منكم الشَّهرَ فليصُمْهُ} أخرجه الجماعة إلا الموطأ.

485- Seleme b. el-Ekvâ'[57] şöyle der:

---

[55] **Taberî**, *Tefsir*, II, 132-142.

[56] **Kurtubî**, *Tefsir*, I, 286-289. Hadîsin Şerhi için bkz., **Aynî**, XVIII, 104.

[57] **Ebû Müslim, Seleme b. el-Ekva' el-Eslemî el-Medenî**: ö. 74/693. Meşhur sahabelerdendir. Cesur, kahraman bir kişiliğe sahipti. İyi bir okçuydu. **Biatu'r-Rıdvan** ehlindendir. Hz. Peygamber'den sonra **Rebze**'ye yerleşti, **Medîne**'de vefat etti. Hz. Peygamber'le yedi savaşa katıldı. Hz. Osman döneminde **İfrikiye**'de savaştı. Hz. Osman'ın öldülmesinden sonra **Medîne**'yi terk etti, **Rebze**'ye yerleşti; orada evlendi ve çocukları oldu. Sonra ölmeden birkaç gün önce tekrar **Medîne**'ye döndü. Kendisinden 77 hadîs rivâyet edildi. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

"Zor dayanabilenlerin bir fakiri doyuracak fidye vermeleri gerekir" âyeti nâzil olunca, isteyen orucunu bozar ve fidye verirdi. Nihayet ondan sonraki âyet geldi ve bu hükmü yürürlükten kaldırdı."[58]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette ibâre; "Nihâyet; *'Kim Ramazana yetişirse oruç tutsun'* âyeti nâzil oldu" şeklindedir.

Hadîsi **Muvatta** dışındaki bütün kaynaklar tahric etti.

٤٨٦- (خ - عبد الله بن عمر رضي الله عنهما) قرأ { فدية طعام مساكين} قال: هي منسوخة. أخرجه البخاري.

486- Abdullah b. Ömer, âyet-i kerîmeyi; *"Fakirleri doyuracak fidye"* şeklinde çoğul sigasıyle okudu ve *"Bu âyet mensûhtur"* dedi.[59]

٤٨٧- (خ س ــ عبد الرحمن بن أبي ليلى رحمه الله) عن أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم قالوا: نزل شهرُ رمضان ، فشقَّ عليهم ، فكان من أطعمَ كُلَّ يوم مسكينا ترَك الصَّومَ ، ممن يُطيقه ، ورُخِّص لهم في ذلك فنسختها {وأن تَصُومُوا خيرٌ لكم} فأمروا بالصَّوْم. أخرجه البخاري.

487- Abdurrahman b. Ebî Leylâ,[60] Hz. Muhammed'in ashabının şöyle söylediklerini rivâyet eder:

---

[58] **Buhârî**, Tefsir, 2/26; **Müslim**, Sıyâm, 25/149; **Tirmizî**, Savm, 75/798; **Ebû Davud**, Savm, 2/2315; **Nesâî**, Siyâm, 63.

[59] **Buhârî**, Tefsir, 2/26.

[60] **Ebû Muhammed, Abdurrahman b. Ebî Leylâ (Yesâr) el-Ensârî el-Kûfî:** ö. 82/701. Kûfeli tâbiûn fukahasındandır. Kur'an'ı Hz. Ali'den öğrendi. Döneminin saygıdeğer meşhur âlimlerindendi. Özellikle Kur'an ve tefsir alanındaki bilgisiyle ünlüydü. Enes b. Malik, İbn Ömer ve Berâ b. Âzib'den rivâyeti vardır. Kendisinden A'meş, Şa'bî ve Sabit el-Bünânî rivâyet etti. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

"Ramazan ayı âyeti nâzil oldu. Bu, müslümanlara zor geldi. Gücü yetenlerden her gün bir fakiri doyurabilen, orucu terk ediyordu. Bu hususta onlara ruhsat verilmişti. Sonra ***'Oruç tutmanız daha hayırlıdır'*** âyeti onu nesh etti. Artık müslümanlar oruç tutmakla emredildiler."[61]

İZAH

Bu hadîsi **Ebû Davud,** daha tafsilatlı olarak rivâyet etmektedir. Oradaki rivâyete göre önceleri müslümanlar her aydan üç gün oruç tutarlardı. Sonra bütün Ramazan ayı boyunca oruç tutmaları emri gelince, bu kadar uzun zaman oruç tutmaya alışık olmayan ashab-ı kirâma bu emir zor geldi. Önceleri oruç tutmayıp fidye vermek câizdi ve bu, bazı sahâbe tarafından uygulanıyordu. Nihâyet ***"Ramazana yetişen oruç tutsun!"*** âyeti geldi ve önceki uygulamayı yürürlükten kaldırdı. Önceki âyette geçen ruhsatı da sadece mazereti olanlara tahsis etti.[62]

٤٨٨- (ت د ـ *النعمان بن بشير* رضي الله عنهما) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**الدُّعاءُ : هو العبادة. وقرأ { ادْعُونِي أَستجبْ لكُمْ ، إنَّ الَّذينَ يستَكبِرُونَ عن عِبادَتِي سيدخُلونَ جَهنَّم داخِرينَ } [غافر : ٦٠]** فقال أصحابُهُ : أقريبٌ ربُّنا فنناجيه ، أم بعيد فنُناديه ؟ فنزلتْ **{ وإذا سألكَ عبادي عنِّي فإنِّي قريبٌ أجيبُ دعوةَ الداعِ إذا دعَانِ } [البقرة: ١٧٦]** ».الآية.

أخرجه الترمذي إلى قوله «**داخرين**». وأبو داود إلى قوله: «**أستجب لكم**» والباقي: ذكره رزين، ولم أجده في الأصول.

488- en-Nu'mân b. Beşir'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.);

"Duâ ibadettir" buyurdu ve şu âyeti okudu:

---

61 **Buhârî** Savm, 39; **Ebû Davud**, Salât, 27/506.

62 Hadîs için bkz., **Ebû Davud**, Salât, 27/506. Şerh için bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, II, 193; **Bezlu'l-Mechûd**, IV, 42.

"Bana duâ edin, kabul edeyim. Bana duâ etmeyen kibirliler, hor-hakir olarak cehenneme gireceklerdir."[63]

Ashab dedi ki:

"- Rabbimiz yakın mı; O'na içimizden münâcatta bulunalım. Uzak mı; yüksek sesle nidâ edelim?"

Bunun üzerine;

"Kullarım, sana benden suâl ederlerse, şüphesiz ki ben yakınım; duâ edenin duâsını kabul ederim" âyeti nâzil oldu.[64]

RİVÂYETLER

Tirmizî bu hadîsi, **Ğâfir** sûresindeki âyetin sonuna kadar kaydederek tahric etti.

Ebû Davud da aynı sûrenin **"...kabul ederim"** kısmına kadar olanını rivâyet etti.

Diğer kısmını ise **Rezîn** rivâyet etti ve bu kısmı diğer kaynaklarda bulamadım.

İZAH

Duâ: Hadîste ibâdetin duâya inhisâr ettirilmesi, duânın önemini göstermek için kullanılan bir mübâlağa ifâdesidir. Hakikatte duâ; tezellüldür, yalvarmak ve boyun eğmektir. Allah'ın huzurunda boyun eğmek ise, ibâdetin esası ve özüdür. Allah'a tazarrû ve niyâzda bulunmak, her şeyden yüz çevirip O'na yönelmek, bütün ümidini O'na bağlamak demektir. Allah'ın büyüklüğünü ve her şeye kadir olduğunu samimiyetle itiraf etmektir. Bütün ibâdetlerin esası ve özü de budur.

Âyette Allah'a duâ etmek, emredilmektedir. Buna göre duâ, ilâhî emirlerden biridir. Kibrinden ve gururundan duâya yanaşmayan; Allah'a boyun eğmeyen ve kulluğunu unutan insandır. Onun varacağı yer de cehennemdir.

Hadîsin, **Rezîn** tarafından rivâyet edilen ikinci kısmı ise **Bakara** sûresinin 186. âyetinin nüzûl sebebini ifâde etmektedir.[65]

---

[63] Gâfir, 60.

[64] **Ebû Davud**, Salât, 358/1479; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2969; 42/3247; Daavât, 1/3372.

٤٨٩- (خ ــ البراء بن عازب رضي الله عنه) قال : « لمّا نزل صومُ رمَضان ، كانوا لا يقرَبُونَ النساءَ رمضان كُلّه، وكان رجالٌ يخونون أنفسَهُم ، فأنزَلَ اللّهُ تعالى : { علمَ اللّهُ أنّكُم كُنتُم تَختانُونَ أنفُسَكُمْ فتابَ عَلَيْكُم وعفَا عَنكُمْ } [البقرة : ١٨٧] الآية ».

أخرجه البخاري.

489- el-Berâ' b. Âzib şöyle dedi:

"Ramazan orucu (ile ilgili âyet) nâzil olunca, müslümanlar bütün Ramazan boyunca hanımlarına yaklaşmıyorlardı. (Haramı işlemek suretiyle) bazı adamlar da kendilerine kötülük yapıyorlardı. O zaman yüce Mevlâ; ***'Allah, kendinize zulmettiğinizi bildi. Tövbenizi kabul etti ve sizi bağışladı'***[66] âyetini indirdi."[67]

İZAH

Bu hadîs, 490 ve 491 nolu hadîslerle birlikte mütalaa edilmelidir. Zaten aynı âyetin nüzûl sebebine temas etmektedirler.

Hadîste kullanılan **"bazı adamlar"** ifâdesinden maksat, **Hz. Ömer** ve **Kâ'b b. Mâlik**'tir. Kendilerine kötülük etmelerinin sebebi ise, yasak olduğu halde gece hanımlarına yaklaşmış olmalarıdır. Âyet-i kerîme ile Ramazan gecelerinde hanımlarına yaklaşmalarına ruhsat getirilmiştir. Bu itibarla **"kendinize kötülük etmek"** ibaresi, "**nefsinize güvenemeyeceğinizi bildi**" mefhumu ile birlikte anlaşılmalıdır.[68]

٤٩٠- (د ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : { يا أيّها الذين آمنوا كُتبَ عليكُمُ الصّيامُ كما كُتبَ علَى الذين من قَبْلكُمْ } [البقرة : ١٨٣] قال : وكان النّاسُ على عهدِ رسول الله صلّى الله عليه وسلم إذا صلّوا العَتَمَةَ حرُمَ عليهم الطعامُ والشرابُ

---

[65] Bkz., **Bezlu'l-Mechûd**, VII, 324.

[66] Bakara, 187.

[67].**Buhârî**, Tefsir, 2/27.

[68] Şerh için bkz., **İbn Hacer**, IX, 37; **Aynî**, XVIII, 107.

والنساءَ ، وصاموا إلى القابلة ، فاختانَ رجُلٌ نفسه فجامع امرأته وقد صلى العشاءَ و لم يُفطرْ ، فأراد الله أن يجعل ذلك يسرا لمنْ بقي ورخصة ومنفعة ، فقال : { عَلِمَ اللّه أنكم كُنتُمْ تَختَانُونَ أَنفُسَكُمْ – الآية } [البقرة : ١٨٧] فكان هذا مما نفع الله به الناسَ ، ورخص لهم ويسَّر. أخرجه أبو داود.

490- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

"Ey iman edenler, sizden öncekilere oruç farz kılındığı gibi size de farz kılındı"[69] âyeti nâzil oldu. Hz. Peygamber (as.) zamanında insanlar yatsıyı kılınca, yemek-içmeleri ve kadınlara yaklaşmaları haramdı. Oruçlarını ertesi akşama kadar tutarlardı. Bir adam kendine kötülük yaptı ve yatsıyı kıldığı halde karısı ile münasebette bulundu, ama orucunu bozmadı. Yüce Allah da, diğer mü'minler için bunu bir kolaylık, ruhsat ve menfaat kıldı. ***'Yüce Allah kendinize kötülük yaptığınızı bildi'***[70] buyurdu. Bu, Allah'ın insanlara sağladığı menfaat, ruhsat ve kolaylıktır."[71]

٤٩١- (خ ت د س — **البراء بن عازب** رضي الله عنه) قال : كان أصحاب محمد صلى الله عليه وسلم ، إذا كان الرجلُ صائما ، فحضرَ الإفطارُ ، فنامَ قبل أن يفطرَ ، لم يأكلْ ليلتهُ ولا يومهُ ، حتى يمسيَ ، وإن قيس بنَ صرْمةَ الأنصاري كانَ صائما ، فلما حضر الإفطارُ ، أتى امرأتهُ ، فقال : أعندكِ طعامٌ ؟ قالت : لا ، ولكن أنطلقُ فأطلبُ لك ، وكان يومَهُ يعملُ ، فغلبتهُ عينهُ، فجاءت امرأتهُ، فلما رأتهُ ، قالتْ : خيبَةً لكَ ، فلما انتصفَ النهارُ ، غُشيَ عليه ، فذُكر ذلك للنبي صلى الله عليه وسلم، فنزلت هذه الآية { **أُحلَّ لكم ليلةَ الصيامِ الرفَثُ إلى نسائكم** } [البقرة : ١٨٧] ففرحوا بها فرحا شديدا ، ونزلت {**وكلُوا واشربُوا حتى يتبيَّنَ لكم الخيطُ الأبيضُ من الخيطِ الأسود من الفجْرِ** }.

---

[69] Bakara, 183.

[70] Bakara, 186.

[71] **Ebû Davud**, Savm, 1/2313.

هذه رواية البخاري والترمذي. وزاد أبو داود بعد قوله : « غشي عليه » قال : « فكان يعملُ يومَهُ في أرضه ». وعنده : أنَّ اسم الرجُلِ « صِرْمةُ بنُ قيسٍ ».

وفي رواية النسائي : أن أحدهم : كان إذا نام قبلَ أنْ يتعشّى، لم يَحلّ له أن يأكلَ شيئا، ولا يشربَ ليلتَهُ ويومَه من الغد حتى تغرُبَ الشمسُ ، حتى نزلت هذه الآية {وكلوا واشربُوا حتى يتبيَّن لكم الخيطُ الأبيضُ من الخيط الأسود } قال : ونزلت في قيس بن عمرو ، أتى أهله وهو صائم بعد المغرب ، فقال هلْ من شيء ؟ فقالت امرأته: ما عندنا شيءٌ. وذكر الحديث.

491- el-Berâ b. Âzib şöyle dedi:

"Muhammed'in ashabından bir adam, oruçlu iken iftar vakti gelir de iftar etmeden uyursa, artık o gece ve gündüz akşam oluncaya kadar yemez-içmezdi. Kays b. Sırma el-Ensârî[72] oruçlu idi. İftar vakti gelince, hanımının yanına geldi ve;

"-Yiyecek bir şey var mı?" dedi. O da cevaben;

"- Yok, ama gidiyorum, sana bir şeyler yapacağım" dedi.

Kays, gündüzleri çalışırdı. (Akşam yorgunluktan) gözleri kapandı. Karısı geldi, onu uyur görünce, "Yazık oldu sana" dedi (ve uyandırmadı.) Ertesi gün öğle olunca Kays bayıldı. Bu olay Hz. Peygambere (as.) anlatıldı. Bunun üzerine şu âyet indi:

"Oruç (tutulan günlerin) gecesinde hanımlarınızla yatmanız size helâl kılındı."[73]

Müslümanlar bundan çok sevindiler. Sonra; ***'Fecrin beyaz ipliği siyah ipliğinden sizce seçilinceye kadar yeyin için...'*** âyeti geldi."[74]

---

[72] **Ebû Kays, Sırma b. Kays el-Ensârî el-Mazinî:** ö. 5/627. İsminin Kays b. Sırma, Sırma b. Kays veya Kays b. Amr olduğuna dair farklı rivâyetler vardır. Hakkında âyet (Bakara, 187) nâzil olan ashabdandır. İslâm'dan önce Hanif dinine mensuptu. Şairdi. Hz. Peygamber **Medîne**'ye gelince hemen Müslüman oldu. O sırada yaşı hayli ilerlemişti.

[73] Bakara, 187.

[74] **Buhârî**, Savm, 15; **Ebû Davud**, Savm,, 1/2314; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2968; **Nesâî**, Sıyâm, 29.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buharî** ve **Tirmizî**'nindir.

Ebû Davud'da "**bayıldı**" sözünden sonra; "o, gündüzleri kendi arazisinde çalışırdı" ilavesi vardır.

Orada adamın ismi de Sırma b. Kays olarak zikredilmektedir.

Nesâî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Onlardan biri yatsıyı kılmadan uyuyunca, o gece ve ertesi gün güneş batıncaya kadar bir şey yemesi ve içmesi helâl değildi. Nihâyet şu âyet nâzil oldu:

"Fecrin beyaz ipliği, siyah ipliğinden sizce seçilinceye kadar yeyin-için..."[75]

el-Berâ şöyle dedi:

"Bu âyet Kays b. Amr hakkında nâzil oldu. O, akşamdan sonra, oruçlu olduğu halde karısına gelmiş, "Bir şey var mı?" diye sormuş, karısı da, "Evimizde bir şey yok" demişti..."

İZAH

Bu hadîslerde hikâye edilen oruç şekli, İslâm'ın ilk dönemlerindeki oruçtur.

490 nolu hadîste, oruç yasağının başlangıcı olarak yatsı namazı, buradaki hadîste ise uyumak gösteriliyor. Rivâyetlerin ekserisi uyumak kaydını te'yid etmektedir. Yatsı namazı kaydı ise muhtemelen, o namazdan sonra hemen yatıldığı için, yine uyku murad edilerek söylenmiş bir ifâdedir. Nitekim ehl-i kitâb için de yasak, uykudan sonra başlardı. **İbrahim et-Teymî;** *"ilk dönemlerde müslümanlar da hıristiyanlar gibi yapar, uykudan sonra yemez-içmezlerdi"* der.

Hadîsin bir rivâyetinde, **"Hanımı onu uyandırdı, ama o Allah'a isyan etmek istemedi ve yemedi"** ibâresi yer alır.[76]

---

[75] Bakara, 187.

[76] **İbn Hacer**, IV, 627-629; **Aynî**, X, 289.

٤٩٢- (خ م ــ **سهل بن سعد** رضي الله عنه) قال :أنزلت { **وكلوا واشربُوا حتى يتبيَّن لكم الخيطُ الأبيضُ من الخيطِ الأسودِ**} ولم يترل { **من الفجْرِ**} فكان رجالٌ إذا أرادوا الصومَ ربطَ أحَدُهُمْ في رجْلَيْه الخيطَ الأبيضَ والخيطَ الأسودَ ولا يزالُ يأكلُ حتىَ يتبينَ له رِئيُهما فأنزل الله تعالى بعدُ {**مِنَ الفَجرِ**} فَعَلِمُوا أنَّهُ إنَّما يعني الليلَ والنَّهارَ. أخرجه البخاري، ومسلم.

492- Sehl b. Sa'd şöyle dedi:

"Beyaz iplik, siyah iplikten seçilinceye kadar yeyin-için..." âyeti gelmiş, *"fecirden..."* ibâresi henüz nâzil olmamıştı. İnsanlardan oruç tutmak isteyen biri, ayaklarına bir siyah, bıı de beyaz iplik bağlar ve bunlar birbirlerinden seçilinceye kadar yer-içerdi. Sonra Yüce Allah *"fecirden"* lafzını da inzâl buyurdu. O zaman anladılar ki, bundan maksat gece ile gündüzdür."[77]

İZAH

Bu rivâyete göre, âyetteki "**fecir**" kelimesi, sonradan nâzil olmuştur.

Bundan sonraki hadîslerde de görüleceği üzere **"beyaz iplik"** gündüzün aydınlığını, **"siyah iplik"** de gecenin karanlığını ifâde etmektedir.

Daha önce de geçtiği gibi İslâm'ın ilk dönemlerinde fecre kadar yemek yasaktı. Yatsıdan sonra oruç başlardı. Sonra bu hüküm nesh edilmiş, zorluktan kolaylığa doğru bir seyir takip edilmiştir.

Söz konusu **fecir** ise, ufukta beliren aydınlık hâli veya fecr-i sâdıktır.

Bu âyetin "**fecir**" lafzını ihtivâ etmeyen ilk şekliyle indiği sırada müslümanlar, ayaklarına siyah ve beyaz iplik bağlar, bunlar birbirinden seçilinceye kadar yiyip içerlerdi. Sonra "**fecir**" lafzı nâzil olunca, bu yanlış anlayış tashîh edilmiştir.

---

[77] **Buhârî**, Savm, 16; Tefsir, 2/28; **Müslim**, Savm, 8/34.

Âyetin bu iki nüzûlu arasında geçen süre, tam olarak belli değildir. Bir rivâyete göre bu süre bir yıldır. Orucun, hicrî ikinci yılda farz kılındığı bilinmesine rağmen, bundan sonra gelecek olan hadîste de görüleceği üzere, hicrî 9. yılda müslüman olan **Adiy**'in, hâla **"siyah iplik-beyaz iplik"** anlayışının devam ettiğini rivâyet etmesi, aradaki sürenin tayinindeki müşkili arttırmaktadır. Ancak bu müşkil, **Adiy**'in yeni müslüman olup dinî görevlerini öğrenince, âyette ifâde edilen siyah ve beyaz iplik denemesini kendi anlayışının neticesi olarak yaptığı, buradaki hadîste ifâde edilen sarahatten haberdar olmadığı şeklinde izâh edilmiştir.

Bazılarına göre de âyet, muttasıl olarak nâzil olmuştur.[78]

٤٩٣- (خ م ت د س ــ **عدي بن حاتم الطائي** رضي الله عنه) قال : نزلت **{ حتى يتبيَّن لكم الخيطُ الأبيضُ من الخيطِ الأسودِ }** ، عمدتُ إلى عقالٍ أسودَ، وإلى عقالٍ أبيضَ ، فجعلتُهما تحت وسادتي ، وجعَلْتُ أنظُرُ من اللّيل ، فلا يستبينُ لي ، فغدوتُ على رسول الله صلى الله عليه وسلم فذكرتُ ذلك له ، فقال : « **إنَّما ذلكَ سوادُ اللّيل وبياضُ النَّهارِ** ».

هذه رواية البخاري ومسلم وأبي داود. واختصر النسائي : أن عدي بن حاتم سأل رسول الله صلى الله عليه وسلم عن قوله تعالى: **{حتى يتبيَّن لكم الخيطُ الأبيضُ من الخيط الأسود من الفجر }** قال: «**هو سوادُ الليل وبياض النَّهار**»

وفي رواية الترمذي مختصرا مثله. وله في أخرى بطوله ، وفيه « فقال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم شيئا – لم يحفظْه سفيانُ – فقال : **إنَّما هو الليلُ ، والنَّهار** ».

وفي رواية البخاري ، قال : أخذ عَديٌّ عقالا أسودَ ، حتى كان بعضُ الليلِ نَظَرَ، فلم يَستَبينا ، فلما أصبحَ، قال لرسول الله صلى الله عليه وسلم : جعلتُ تحت وسادتي خيطا أبيضَ، وخيطا أسودَ، قال : « **إنَّ وسادك لعريضٌ ، أنْ كان الخيطُ الأبيضُ والخيطُ الأسودُ تحت وسادك** ».

---

[78] Hadîsin izahı için bkz., **Nevevî**, VII,200; **İbn Hacer**, IV, 632-635; **Aynî**, X, 292.

وفي أخرى له قال: قلتُ: يا رسول الله ما الخيطُ الأبيضُ من الخيطِ الأسودِ أهُما الخيطان ؟ قال: «إنكَ لعريضُ القفا ؛ أنْ أبصرتَ الخيطين» ثم قال: «لا ، بل هما سوادُ الليل وبياض النهار ».

493- Adiy b. Hâtim et-Tâî şöyle dedi:

"Beyaz iplik siyah iplikten seçilinceye kadar..." âyeti nâzil olunca bir siyah, bir de beyaz ip aldım. Onları yastığımın altına koydum. Geceleyin onlara bakıyor, ama seçemiyordum. Sabahleyin Rasûlullah'a (as.) gittim ve bunu O'na anlattım. Buyurdu ki:

"O ancak gecenin karanlığı ile gündüzün beyazlığıdır."[79]

RİVÂYETLER

Bu ibâre, **Buhârî, Müslim** ve **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Nesâî ise muhtasar olarak şöyle rivâyet eder:

"Adiy b. Hâtim, Rasûlullah'a (as.); *'Fecirden beyaz iplik siyah iplikten seçilinceye kadar...'* âyeti hakkında sordu. Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- O gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığıdır."

Tirmizî'nin de bunun gibi muhtasar bir rivâyeti vardır. Ayrıca uzunca bir rivâyeti daha vardır ki, orada şu farklılık yer alır:

"Rasûlullah (as.) bana bir şey söyledi, -râvî Ebû Süfyan onu ezberleyemedi-. Sonra şöyle buyurdu:

"- O ancak gece ve gündüzdür."

Buhârî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"**Adiy**, siyah ve beyaz birer iplik aldı. Sonra gece bir ara onlara baktı, ama onları seçemedi. Sabah olunca Rasûlullah'a (as.) dedi ki:

"- Yastığımın altına siyah ve beyaz birer iplik koydum..."

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Demek senin yastığın siyah ve beyaz ipliği altında saklayacak kadar genişmiş."

---

[79] **Buhârî**, Savm, 16, Tefsir, 2/28; **Müslim**, Siyâm, 8/33; **Ebû Davud**, Savm, 17/2349; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2970-2971, **Nesâî**, Sıyâm, 29.

Buhârî'nin başka bir rivâyeti de şöyledir:

Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.), ***'Beyaz iplik siyah iplikten...'*** **ne demektir? Onlar gerçek iki iplik midir?"**

"- Eğer o iki ipliği görebiliyorsan, demek senin kafan çok geniş!.." buyurdu, sonra şöyle dedi:

"- Aksine onlar gecenin karanlığı ile gündüzün aydınlığıdır."

İZAH

Önceki hadîste bazı müslümanların iplikleri ayaklarına bağladıkları, burada ise **Adiy**'in yastığının altına koyduğu ifâde ediliyor. Bu bir tenakuzu değil, bazılarının öyle, bazılarının da böyle yaptığını gösterir.

"Yastığın geniştir" cümlesi, **Hattâbî**'ye göre iki şekilde yorumlanır:

1- Senin uykun çok ve ağırdır.

2- İplikler belli oluncaya kadar yediğine göre senin gecen çok uzundur.

"Kafan geniştir" cümlesinin anlayışsızlığa delâlet ettiği söylenmişse de, çoğunluk bunu hoş görmemiştir. Onlara göre mâna "Gece ve gündüzü örten yastığın üzerinde uyuyan kafa da çok geniş olur!" Cümlenin siyâkı bu anlayışı doğrulamaktadır.

Yastığın iki iplik parçasını altında sakladığından dolayı **"çok geniş"** diye tavsif edilmesinin sebebi şudur:

O iki iplikten maksat, gece ve gündüzdür. Bir yastık, gece ve gündüzü bürüyecek kadar nasıl geniş olabilir? Kezâ bir kafa, gece ve gündüzü örtecek kadar büyük olabilir mi?[80]

٤٩٤- (خ م ـــ *البراء* **بن عازب** رضي الله عنهما) قال : نزلت هذه الآية فينا ، كانت الأنصار إذا حجُّوا فجاءوا لم يدخُلوا من قِبَلِ أبوابِ البُيوتِ ، فجاء رجلٌ من الأنصارِ

---

[80] Şerh için bkz., **Nevevî**, VII, 200; **İbn Hacer**, IV, 630-631; **Aynî**, X, 292; **Bezlu'l-Mechûd**, XI, 147.

فدخل من قِبَل بابه ، فكأنَّهُ عُيِّرَ بذلك فنزلت : { وليس البرُّ بأن تأتوا البُيوتَ من ظُهورِهَا ، ولكنَّ البرَّ مَنِ اتَّقى ، وائتُوا البُيوتَ من أبوابِهَا } [البقرة : ١٧٧].

وفي رواية قال: كانوا إذا أحرموا في الجاهلية أتوا البيت من ظهره، فأنزل الله {وليس البرُّ بأن تَأتوا البُيوتَ من ظُهورِهَا ولكنَّ البرَّ مَنِ اتَّقى وائتوا البُيوت من أَبوابِهَا}. أخرجه البخاري ومسلم.

494- el-Berâ b. Âzib şöyle dedi:

"Şu (aşağıdaki) âyet bizim hakkımızda nâzil oldu. Ensâr hac yapıp geldiklerinde, evlere kapılarından girmezlerdi. Ensârdan biri bir gün gelip eve kapıdan girdi. Nerde ise o, bu yüzden ayıplanacaktı. Bunun üzerine;

"Evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir. Fakat iyilik, haramlardan sakınanın iyiliğidir. Evlere kapılarından gelin!"[81] âyeti nâzil oldu.[82]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet de şu şekildedir:

"Câhiliyet döneminde insanlar ihrâmlı iken eve arkadan gelirlerdi. Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir. Fakat iyilik, haramlardan sakınanın iyiliğidir. Evlere kapılarından girin!"

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

٤٩٥- (خ ـ حذيفة بن اليمان رضي الله عنهما) قال : {وأنفقوا في سبيل الله وَلا تُلقُوا بأيديكُمْ إلى التهْلُكَة } [البقرة:١٩٥] قال : نزلت في النفقة. أخرجه البخاري.

495- Huzeyfe b. el-Yemân şöyle dedi:

---

[81] Bakara, 189

[82] **Buhârî**, Umre, 18; Tefsir, 2/29; **Müslim**, Tefsir, 1/23.

"Allah yolunda malınızı harcayın. (Harcamamak suretiyle) ***kendinizi tehlikeye atmayın!"***[83] âyeti, infak hakkında nâzil oldu.[84]

İZAH

"İnfak hakkında nâzil oldu" cümlesinden maksat, Allah yolunda infakı terk edenler hakkında nâzil oldu demektir. Buna göre Allah yolunda infakı terk eden, kendisini tehlikeye atmıştır.

٤٩٦- (ت د ــ **أسلم أبو عمران** رحمه الله) قال : « كُنَّا بمدينة الرُّوم ، فأخرجوا إلينا صَفًّا عظيما من الروم ، فخَرَجَ إليهم من المسلمينَ مِثْلُهم أو أكثرُ ، وعلى أهلِ مصرَ : عُقْبَةُ بن عامر، وعلى الجماعة : فضالة بن عبيد ،فحملَ رجل من المسلمين على صفِّ الرُّوم ، حتَّى دخل فيهم ، فصاحَ النَّاسُ ، وقالوا : سُبْحانَ الله ! يُلْقِي بيَده إلى التهْلُكة ؟! فقام أبو أيُّوب الأنصاري ، فقال : يا أيها النَّاس، إنكم لتؤوِّلون هذه الآية هذا التأويلَ ؟! وإنَّما نزلتْ هذه الآية فينا -معشر الأنصار -: لما أعزَّ اللهُ الإسلامَ، وكثر ناصروه ، فقال بعضنا لبعض سرا - دون رسول الله صلى الله عليه وسلم -: إنَّ أموالنا قد ضاعت، وإن اللَّهَ قد أعز الإسلامَ ، وكثر ناصروه فلو أقمنا في أموالنا ، فأصلحنا ما ضاع منها، فأنزل الله -تبارك وتعالى- على نبيه ، يردُّ علينا ما قلنا : **{وأنفقوا في سبيل اللّه ولا تُلْقُوا بأيديكُمْ إلى التهْلُكَة }** وكانت التهلكة : الإقامةُ على الأموال وإصلاحُها ، وترْكُنا الغزوَ ، فما زال أبو أيوب شاخصا في سبيل الله ، حتى دفن بأرض الرُّوم ».

هذه رواية الترمذي. وفي رواية أبي داود قال: «غزونا من المدينة نريدُ القسطنطينية، وعلى الجماعة عبد الرحمن بنُ خالد بن الوليد، والرومُ مُلصقُو ظهورهمْ بحائط المدينة، فحمل رجلٌ على العدوِّ، فقال الناس، مَهْ مَهْ، لا إله إلا الله يُلْقي بيديه إلى التَّهْلُكَة! فقال أبو أيوب: إنما أنزلت هذه الآية فينا -معشر الأنصار -لما نصر الله نبيَّه، وأظهر الإسلام، قُلْنا، هَلُمَّ نُقيم في أموالنا ونُصْلِحها ، فأنزل الله عزَّ وجلَّ **{ وأنفقوا في سبيل اللّه ولا تُلقوا بأيديكمْ إلى**

---

[83] Bakara, 195.

[84] **Buhârî**, Tefsir, 2/31.

التهْلُكَةِ } فالإلقاءُ بالأيدي إلى التَّهْلُكَةِ : أنْ نقيمَ في أموالنا ونصْلِحَها، وندَعَ الجهادَ ، قال أبو عمران : فلم يزلْ أبو أيوب يجاهدُ في سبيلِ الله حتى دُفِنَ بالقُسطنطينية».

496- Eslem Ebû İmrân[85] şöyle dedi:

"Biz Bizans şehrinde (İstanbul'da savaşıyor) idik. Karşımıza kalabalık bir Bizans ordusu çıkardılar. Onların karşısına müslümanlardan da onlar kadar veya daha kalabalık bir ordu çıktı. Mısırlıların başında Ukbe b. Âmir bulunuyordu. Cemâatın komutanı da Fedâle b. Ubeyd'di. Müslümanlardan bir asker Bizans ordusuna saldırdı, o kadar ki ordu saflarının arasına kadar girdi. İnsanlar bağırarak:

"- Sübhânellâh! Kendi eliyle kendini tehlikeye atıyor!" dediler.

Ebû Eyyûb el-Ensârî kalktı ve dedi ki:

"- Ey İnsanlar, sizler bu âyeti bu şekilde te'vil ediyorsunuz. Ama bu âyet, biz Ensâr hakkında nâzil olmuştur. Şöyle ki:

Allah İslâm'ı muzaffer kılıp yardımcıları çoğalınca birbirimize -Rasûlullah'tan (as.) habersiz- gizlice; 'Malımızı kaybettik, ama Allah İslâm'ı kuvvetlendirdi. İslâm'ın yardımcıları da çoğaldı. Artık malımıza sahip olup kaybolanları telâfi etsek!.." dedik. Bunun üzerine Yüce Allah da sözlerimizi geri çevirerek Peygamberine şu âyeti inzâl buyurdu:

"Allah yolunda malınızı harcayın. *(Harcamamak suretiyle)* ***kendinizi tehlikeye atmayın!"***

Tehlike; mala sarılmamız, onu geliştirip çoğaltmamız ve gazâyı terk etmemizdir."

(Râvî der ki): "Ebû Eyyûb, Allah yolunda cihâda devam etti, sonunda (şehid olup) Bizans toprağında defnedildi."[86]

---

[85] **Ebû İmrân, Eslem b. Yezid et-Tucibî el-Mısrî:** Mısırlı tâbiîlerdendir. Ebû Eyyub el-Ensârî, Ümmü Seleme ve Abdullah b. Amr b. As'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Yzîd b. Ebî Habîb ve Saîd b. Ebî Hilâl rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri **Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

[86] **Ebû Davud**, Cihâd, 23/2512; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2972.

RİVÂYETLER

Bu ibâre **Tirmizî'**nin rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

"Medîne'den İstanbul'a doğru savaşa çıktık. Ordunun başında Halid b. Velid'in oğlu Abdurrahman[87] vardı. Bizanslılar sırtlarını şehrin surlarına dayamışlardı. Bir adam düşmana saldırdı. İnsanlar şöyle söylendiler:

"- Bak! Bak! Lâ ilâhe illallah! Kendi kendini tehlikeye atıyor."

Ebû Eyyub dedi ki:

"- Bu âyet biz Ensâr hakkında indi. Allah, Peygamberine yardım edip İslâm'ı muzaffer kılınca; '*Gelin, mallarımızın başına geçelim, onları geliştirelim*' demiştik. Yüce Allah da; ***'Allah yolunda infâk ediniz, ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayınız'*** âyetini indirdi.

"Elleriyle kendini tehlikeye atmak"; mallarımızın başında durup onları düzene koymamız ve cihâdı terk etmemizdir."

Ebû İmrân dedi ki:

"Ebû Eyyûb Allah yolunda savaşmaya devam etti, sonunda (şehid olup) İstanbul'da defnedildi."

İZAH

Hadîs'te **Mısır'**dan gelen ordunun başında **Ukbe b. Âmir,** bütün ordunun başında da **Fedâle b. Ubeyd** bulunduğu ifâde edilmektedir. Bu hadîsin diğer bir rivâyetinde **Fedâle b. Ubeyd'**in **Suriye'**den gelen ordunun başında bulunduğu kaydedilmektedir. **Tirmizî'**de de orduya **Halid b. Velid'**in oğlu **Abdurrahman'**ın komuta ettiği rivâyet edilmektedir. Buna göre ordu komutanı, **Halid b. Velid'**in oğlu **Abdurrahman**, **Mısır'**dan gelen ordunun komutanı **Ukbe b. Âmir, Suriye'**den gelen ordunun komutanı da **Fedâle b. Ubeyd'**dir.

---

[87] **Abdurrahman b. Hâlid b. Velid el-Mahzûmî el-Kuraşî:** ö. 47/667. Tabiîlerdendir, babası sahabîdir. Meşhur komutan Hâlid b. Velid'in oğludur. Hz. Peygamber dönemine yetişmiş, ancak Rasûlullah'tan (as.) rivâyeti yoktur. Cesur, kahraman, faziletli ve cömert bir kişiliğe sahipti. **Sıffîn'**de Muâviye ile beraberdi. **Aymuş'**ta oturdu. Babası ile **Yermük** savaşına katıldı. Muâviye tarafından **Bizans'**a gönderilen orduya komuta etti.

Bu duruma göre bu savaşın hicrî 46 veya daha önce bir tarihte yapılmış olması lazımdır. Çünkü **Abdurrahman,** hicrî 46 veya 47 de vefat etmiştir. Muhakkıkın **Ahmed Muhammed Şâkir'**den naklen kaydettiğine göre bu savaş, **Ebû Eyyub el-Ensârî'**nin vefatı ile sonuçlanan savaş değildir. Hicrî 49 ve 52 tarihinde **Yezid b. Muâviye'**nin komutasındaki İslâm Ordusu, iki defa daha **İstanbul'**da savaşmıştır. **Ebû Eyyub,** hicrî 52'deki savaşta şehit düşmüştür. Bu savaşta **Ebû Eyyub,** şayet ölürse, düşman toprağına götürülüp defnedilmesini **Yezid'**e vasiyet etmişti. Neticede onun bu vasiyeti gerçekleşti.

٤٩٧- (خ م ط ت د س ـــ عبد الله بن معقل رضي الله عنهما) قال : قعدتُ إلى كعب بن عجرَةَ في هذا المسجد - يعني مسجد الكوفة - فسألْتُهُ عن « فدْية من صيام؟ فقال : حُملْتُ إلى النبي صلى الله عليه وسلم ، والقُمّلُ يتناثَرُ على وجهي، فقال : **ما كنتُ أُرَى أنّ الجَهْد بَلَغَ بِك هذا ؟ أمَا تجد شاة ؟** قلتُ : لا. قال : **صُمْ ثلاثة أيام واحلِقْ رأسَك** ، فنزلَتْ فيَّ خاصَّة وهي لكم عامة». أخرجه البخاري ومسلم الترمذي. وللبخاري ومسلم رواياتٌ أخر تردُ في كتاب الحجّ من حرف الحاء.

وأخرجه الموطأ وأبو داود والنسائي بمعناه ، وتردُ ألفاظُ رواياتهم هناك.

497- Abdullah b. Muğaffel[88] anlatıyor:

"Bu mescidde (Kûfe mescidi) Kâ'b b. Ucre'nin[89] yanına oturdum. Ona; *'Sizden kim hastalanır veya başından bir sıkıntısı olursa,*

---

[88] **Ebû Saîd, Abdullah b. Muğaffel el-Müzenî el-Basrî:** ö. 60/680. Sahabîdir, **Bîatu'r-Rıdvan** ehlindendir. Hz. Ömer'in **Basra'**ya öğretmen olarak gönderdiği on kişiden biridir. Ondan sonra hayatının kaan kısmını **Basra'**da geçirdi. **Tüster** fethine de katıldı. Babası da sahabî idi, **Mekke** fethinde vefat etmişti. Kendisinden 43 hadîs rivâyet edildi. Ondan Hasan el-Basrî, Saîd b. Cübeyr ve Sabit el-Bünânî rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Basra'**da vefat etti.

[89] **Ebû Muhammed, Kâ'b b. Ucre el-Ensârî es-Sâlimî el-Medenî:** ö. 52/672. Medîneli sahabîlerdendir, **Bîatu'r-Rıdvan** ehlindendir. Ubâde b. Sâmit vasıtasıyla müslüman olmuştu. Saçları bitlendiği ve rahatsızlandığı için umreyi tamamlayamaması üzerine hakkında fidye âyeti (Bakara, 196) nâzil olmuştu. Hz.

oruçtan yahut sadakadan yahut kurbandan bir fidye vermesi gerekir'[90] âyetini sordum. Şu cevabı verdi:

"- Yüzümde bitler gezindiği halde Rasûlullah'a (as.) götürüldüm. Bana şöyle buyurdu:

"- Çektiğin sıkıntının bu dereceyi bulacağını zannetmezdim. Bir koyun bulabilir misin?"

"- Hayır."

"- Öyleyse üç gün oruç tut ve başını tıraş et!"

(Abdullah der ki): "Bu âyet, özel olarak benim için nâzil oldu, ama genel olarak hepinize şâmildir."[91]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti.

Buhârî ve **Müslim**'in bu konuda daha başka rivâyetleri de vardır, ki onlar Kitâbu'l-Hâc'da gelecektir.

Kezâ **Muvatta, Ebû Davud** ve **Nesâî**'nin de bu meâldeki rivâyetleri yine orada gelecektir.

İZAH

Hadîste sözü edilen olay, **Hudeybiye**'de ve ihramlı iken cereyan etmiştir. **Kâ'b**, başından rahatsızdı; başına bitler ârız olmuştu. Hz. Peygamber de onun sıkıntısını görünce, ihrâmlı olduğu halde başını traş etmesini ve cezâ fidyesi olarak üç gün oruç tutmasını emreder. Buradaki cezâ, zarûreten dahi olsa vaktinden önce traş olup ihramdan çıkıldığı içindir. İhrâmlının uyması gereken bir yasağın ihlâlinden dolayıdır. Bu olay üzerine nâzil olan âyet-i kerîmeden de anlaşılacağı üzere, cezâ orucundan maksat, üç gün oruç tutmaktır.

Peygamber'den sonra **Kûfe**'de oturdu. **Medîne**'de vefat etti. Kendisinden 47 hadîs rivâyet edildi. Ondan Abdurrahman b. Ebî Leyla, Ebû Vâil ve Muhammed b. Sîrîn rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[90] Bakara, 196.

[91] **Buhârî**, Muhsar, 5-8; Meğâzî, 35; Tefsir, 2/32; Merdâ, 16; Tıb, 16; Keffâratu'l-Eymân, 1; **Müslim**, Hâc, 10/85; **Muvatta**, Hâc, 78/237; **Ebû Davud**, Menâsik, 43/1856-1861; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2973.

Sadaka ise, altı fakiri doyurmaktır. İmkânı olanın ise, koyun kurban etmesi gerekir.

٤٩٨- (خ د ـ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال كانت عُكاظُ، ومَجَنَّةُ، وذو المجاز: أسْواقا في الجاهليَّة ، فلمَّا كانَ الإسلام ، فكأنهم تأثَّموا أن يتجروا في المواسم ، فنزلت : { ليس عليكم جناحٌ أن تَبْتَغوا فضلا من رَبِّكُمْ في مواسم الحجِّ } قرأها ابن عباس هكذا [البقرة: ١٩٨]. وفي رواية: { أن تبتغوا في مواسم الحج فضلا من ربِّكُمْ}. أخرجه البخاري.

وفي رواية أبي داود ، أنه قرأ : { ليس عليكم جُناحٌ أن تَبْتَغوا فضلا من ربكم } قال : كانوا لا يتجرون بمنى ، فأمروا بالتجارة إذا أفاضوا من عرفات.

وفي أخرى له قال: إن الناس في أول الحجِّ كانوا يتبايعون بمنى وعرفة وسوق ذي المجاز وهي مواسِمُ الحجِّ فخافوا البيْعَ وهم حُرُمٌ فأنزل الله عزَّ وجلَّ {ليس عليكم جناحٌ أن تبتغوا فضلا من رَبِّكُمْ في مواسم الحجِّ} قال عطاء بن أبي رَباح فحدثني عبيد بن عُمير أنه كان يقرؤُها في المصحف.

498- Abdullah b. Abbas şöyle der:

"Ukaz, Mecenne ve Zülmecâz, câhiliyet döneminin panayırları idi. İslâm gelince (müslümanlar), hâc mevsimlerinde bu panayırlarda ticâret yapmayı günah sayıyorlardı. Bunun üzerine; ***'Hac mevsimlerinde Rabbinizin lütfundan** (ticâret ve rızık) **aramanız size günah değildir'***[92] âyeti nâzil oldu." [93]

RİVÂYETLER

Bu âyeti İbn Abbas, bu şekilde; ***"hâc mevsimlerinde"***[94] ibâresiyle okudu. Bu rivâyette ibâre, ***"Rabbinizin lütfundan hâc mevsimlerinde rızık aramanız"*** şeklindedir. Bunları **Buharî** tahric etti.

---

[92] Bakara,198.

[93] **Ebû Davud**, Menâsik, 7/1734.

[94] Bu ibâre şâz kırattır, Kur'ân-ı Kerim'de yoktur.

Ebû Davud'un rivâyetinde âyeti şöyle okuduğu tespit edilmiştir:

"Rabbinizin lütfunu aramanız size günah değildir."

Sonra şöyle dedi:

"Mü'minler Mina'da ticâret yapmazlardı. Arafat vakfesinden dağıldıklarında ticâret yapmakla emrolundular."

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"İnsanlar, câhiliyet döneminde[95] hac mevsimlerinde Mina, Arafat ve Zülmecâz çarşılarında alış-veriş yaparlardı. Sonra ihramlı bulundukları bir sırada alış-veriş yapmaktan korktular. Bunun üzerine yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Hac mevsimlerinde Rabbinizin lütfundan** (rızık) **aramanız size haram değildir."[96]

Atâ b. Ebî Rebâh şöyle dedi:

"Bana Ubeyd b. Umeyr[97] rivâyet etti ki, İbn Abbas ***"Hac mevsimlerinde"*** cümlesini (âyetin tefsiri olarak değil, bir Kur'ân lafzı olarak) Mushaf'dan okuyordu."

İZAH

Panayırlar: Câhiliyet döneminin panayırlarından biri olan **Ukâz**, **Aynî**'nin verdiği bilgiye göre, **Fîl** olayından 15 yıl sonra çarşı haline getirilmiş ve hicrî 129 yılına kadar bu özelliğini devam ettirmiştir. **Tâif**'e on mil mesâfededir. Câhiliyet panayırlarının en büyüğüdür. Araplar zilkade ayında orada panayır kurar, 20 gün orada kalır, sonra **Mecenne**'ye giderler, on gün orada kalır, sonra da **Zülmecâz**'a gider, sekiz gün de orada kalırlardı.[98]

---

[95] Bu ibâre, hadîste **"Haccın başlangıcında"** şeklindedir. **Ebû Davud** şârihi **Sehârenfurî**, bunu **"Câhiliyet zamanında"** diye açıklamıştır.

[96] Bakara, 198.

[97] **Ubeyd b. Umeyr b. Katâde el-Leysî el-Mekkî:** ö. 74/693. Mekkeli büyük tâbiîlerdendir. Rasûlullah'ın (as.) sağlığında dünyaya geldi. Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Âişe'den rivâyet etti. Kendisinden Amr b. Dînâr, Vehb b. Keysân ve İbn Ebî Müleyke rivâyet ettiler. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Sika olduğunda ittifak vardır. **Mekke** vaizi olarak görev yapmıştı. Fesahat ve belagatta döneminin önde gelenlerindendi.

[98] **Mu'cemu'l-Buldân**, IV, 142.

Mecenne; Mekke'nin altında **Asfar** dağına yakın bir yerdir. Zilkade'nin son on günü orada kalınır, sonra **Zülmecâz**'a gidilirdi.

Zülmecâz; Arafat yakınındadır. Câhiliyet döneminde burada sekiz gün kalınır, sonra **Mina**'ya gidilirdi.

Câhiliyet döneminde bu panayırlarda her türlü gayrı meşrû davranışlar icrâ edildiği için müslümanlar, özellikle hac günlerinde buralarda ticaret yapmanın günah olacağı endişesi ile sakınırlardı. Buralarda ticâret yapmanın günah olmadığını bildiren âyet-i kerîme, bunun üzerine nâzil oldu.

Bu âyetin meşhur olan kırâatinde **"Hâc mevsimlerinde"** ibâresi yer almamaktadır. **İbn Abbas** ise, âyeti bu ibâre ile birlikte okumuştur. Onun bu okuyuşu, şâz kırâatlerden ve âyetin tefsiri hükmünde sayılmıştır.[99]

٤٩٩- (خ د ــ عبد الله بن عباس رضي الله عنهما) قال : كان أهلُ اليَمَنِ يَحُجُّونَ ، فلا يَتَزَوَّدُونَ ، ويقولون : نحن المتوكّلونَ ، فإذا قَدِمُوا مَكّةَ سألُوا الناسَ ، فأنزل الله عز وجل : {**وتزوّدُوا فإن خير الزّادِ التّقوَى** } [البقرة : ١٩٧]. أخرجه البخاري، وأبو داود.

499- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

"Yemenliler hac yapar, ama beraberlerinde azık almazlardı. **"Biz mütevekkil insanlarız"** derlerdi. Fakat **Mekke**'ye geldiklerinde de insanlardan dilenirlerdi. Bunun üzerine Yüce Allah; *'Azık alın! Muhakkak ki en hayırlı azık, takvâdır'* âyetini indirdi."[100]

İZAH

İlk dönemlerde bazı insanlar hacca giderken hiç erzak almaz, tevekkülü yeterli rızık görürdü. Yukarıda geçen **Bakara** sûresinin 197. âyeti ise, tevekkülün rızık olmadığını söylemekte ve azık alınmasını emretmektedir. En hayırlı azık ise takvâdır. Takvâ da

---

[99] Hadîsin şerhi için bkz., **İbn Hacer**, III, 472; **Aynî**, X, 103; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 158; **Bezlu'l-Mechûd**, VIII, 313.

[100] **Buhârî**, Hâc, 6; **Ebû Davud**, Menâsik, 5/1731.

Allah'tan korkmaktır, O'nun emirlerine uymaktır. Gereken tedbirleri almadan tevekkülle yetinmek ise, Allah'ın emrine aykırı bir iştir.

Bu hadîs, dilenciliği de reddetmektedir. Âyet de bunu te'yid etmektedir. Zirâ âyetteki **"En hayırlı azık takvâdır"** cümlesinin manası şudur:

Azık alın! Dilenmek suretiyle insanlara eziyet etmekten ve günaha düşmekten sakının! Takvâyı bahane ederek dilencilik yapmayın! Yüce Allah; *"Yüzsüzlük edip insanlardan bir şey istemeyenler..."*[101] diyerek, dilencilik yapmayanları övmektedir.

Sonra dilencilikle tevekkül de olmaz. Tevekkül, hiç kimsenin yardımına sığınmamaktır. Buradaki ise tevekkül değil, başkasının sırtından geçinmektir.

Bununla birlikte tevekkülün hor görüldüğü de anlaşılmamalıdır. Aksine esbâba tevessülden sonra tevekkül elzemdir. Hoş olmayan, asalakça geçinmektir, insan olarak gereken tedbirlere başvurmamaktır.[102]

٥٠٠- (خ ــ *عبد الله بن عباس* رضي الله عنهما) قال كان يطُوفُ الرجلُ بالبيْت ما كانَ حلالا ، حتىّ يُهِلّ بالحجِّ ، فإذا ركِبَ إلى عرفَةَ ، فمن تيسَّرَ له هَدْيَةٌ من الإبل ، أو البقر ، أو الغنم ما تيسَّرَ له من ذلك ، أيَّ ذلك شاءَ ، غيرَ أنْ لم يَتيَسَّرْ له، فعليه ثلاثةُ أيامٍ في الحجِّ ، وذلك قبْلَ يوم عرفة ، فإن كانَ آخر يومٍ من الأيام الثلاثةِ يومَ عَرَفَة ، فلا جُناح عليه ، ثم لينطلقْ حتىّ يقفَ بعرفات من صلاة العصْرِ ، إلى أنْ يكونَ الظلامُ ، ثم لِيَدْفعُوا من عرفات فإذا أفَاضُوا منها ، حتىّ يَبْلغُوا جمْعا ، الّذِي يُتبَرَّرُ فيه ، ثم لِيَذْكرُوا اللّهَ كثيرا ، ويكثِرُوا من التَّكبيرِ والتهْليلِ ، قبلَ أنْ يُصبحُوا { ثُمَّ أفِيضُوا } فإنَّ النَّاسَ كانُوا يُفيضُونَ ، وقال الله عزوجل : { ثم أفيضوا من حيث أفاض الناسُ واستَغفِرُوا الله ، إن الله غفورٌ رحيم } [البقرة : ١٩٩] حتّى يرْموا الجمْرَةَ. أخرجه البخاري.

500- Abdullah b. Abbas şöyle dedi:

---

[101] Bakara, 273.

[102] Şerh için bkz., **Aynî**, IX, 138; **Avnu'l-Ma'bûd**, V, 155; **Bezlu'l-Mechûd**, VIII, 310.

"Bir adamın hac niyetiyle ihrâma girmeden Kâbe'yi tavâf etmesi helâl değildir. Arafat'a çıktığında hedy kurbanı olarak deve, sığır veya koyundan hangisi kolayına gelir, hangisini isterse onu kurban eder. Şayet kurban kesmek mümkün olmazsa, Arafa gününden önceki hac günlerinde üç gün oruç tutması gerekir. Eğer bu üç günün sonuncusu Arafa gününe tesadüf ederse, ona bir günah yoktur.

Sonra gitsin, ikindi namazı vaktinden karanlık çökünceye kadar Arafat'ta vakfe yapsın!

Sonra Arafat'tan hareket etsinler! Oradan dağıldıkları zaman, geceyi geçirecekleri yere (Müzdelife'ye) kadar gitsinler! Sonra sabaha girmeden önce, çokça tekbir ve tehlil getirsinler! Allah'ı çok zikretsinler!

Sonra oradan (Mina'ya doğru) hareket ediniz! Çünkü insanlar da oradan (Mina'ya) hareket ediyorlardı. Yüce Allah şöyle buyurdu:

"Sonra insanların döndüğü yerden siz de dönün! Allah'tan mağfiret dileyin! Şüphesiz Allah çok mağfiret edici, çok merhametlidir."[103]

Nihâyet en sonunda cemreyi atarlar."[104]

İZAH

Burada haccın safhaları anlatılmaktadır. İslâm, câhiliyette yapılan hacdan bazı şeyleri değiştirmiştir. Kureyş ve diğer bazı kabileler, kendilerini diğer insanlardan üstün gördükleri için **Arafat**'a kadar gitmeyip **Müzdelife**'de kalırlardı. Bunu da üstünlük alâmeti olarak yaparlardı. İşte âyet-i kerîme, onların kendilerine tanıdığı bu imtiyâzı kaldırmıştır.[105]

٥٠١- (د ـــ *أبو أمامة التيمي* رحمه الله) قال : كنتُ رجلا أكْري في هذا الوجه ، وكان الناسُ يقولون لي: إنه ليس لك حجٌّ فلقيتُ ابن عمر، قلتُ: أبا عبد الرحمن، إني رجل أكري في هذا الوجه، وإن ناسا يقولون: إنه ليس لك حجّ ، فقال ابنُ عمر: أليس تُحرِمُ

---

103 Bakara, 199.

104 **Buhârî**, Tefsir, 2/35.

105 Bkz., **İbn Hacer**, IX, 44; **Aynî**, XVIII, 113; **Kastalânî**, VII, 31.

وتُلبي، وتطوفُ بالبيت، وتفيض من عرفات، وترمي الجمارَ ، قلتُ : بلى ، قال : فإن لك حجّا ، جاء رجلٌ إلى النبي صلى الله عليه وسلم فسأله عنْ مثْلِ ما سألْتني ، فسكتَ رسولُ الله فلم يُجبْه حتى نزلت الآية : { **ليس عليكم جناحٌ أنْ تبتغوا فضلا من ربكم** } فأرسل إليه رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، وقرأها عليه ، وقال :« **لك حجٌّ**». أخرجه أبو داود.

501-Ebû Umâme et-Teymî[106] anlatıyor:

"Ben şu (hac) yolunda (hayvanımı) kiraya vererek insan taşıyan biri idim. İnsanlar bana;

"- Senin haccın olmuyor" diyorlardı. Bir gün İbn Ömer'e rastladım, dedim ki:

"- Ey Ebû Abdurrahman; ben şu (hac) yolunda (hayvanımı) ücretle kiraya veren biriyim. İnsanlar bana, *'Senin haccın olmuyor'* diyorlar."

"- İhrâma girip telbiye getirmiyor musun? Kâbeyi tavaf etmiyor musun?"

"- Evet."

"- Öyleyse senin haccın, hactır. Bir adam Hz. Peygamber'e (as) gelip aynen senin bana sorduğunu sormuştu. Rasûlullah (as.) sustu ona cevap vermedi, nihâyet ***'Hac'da Rabbinizin lütfundan talepte bulunmanız size günah değildir'***[107] âyeti geldi. Rasûlullah (as.) adama haber gönderip çağırdı, kendisine bu âyeti okudu ve;

"- Senin haccın, hactır" buyurdu.[108]

٥٠٢- (سعيد بن المسيب رحمه الله) قال : « **أقبلَ صهيبٌ مهاجرا من مكّة، فاتّبعه رجالٌ من قريشٍ ، فنزل عن راحلته ، وانتثلَ ما في كنانته ، وقال : والله، لا تصلُونَ إليّ أو أرميَ بكلِّ سهمٍ معي ، ثمّ أضربُ بسيفي ما بقي في يديَّ ، وإن شئتم دللْتُكم على مالِ**

---

[106] **Ebû Umâme et-Teymî el-Kûfî:** Kûfeli tabiîlerdendir. Abdullah b. Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden el-Alâ b. Müseyyeb ve Şube rivâyet etti. Sikadır; hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edildi.

[107] Bakara, 198.

[108] **Ebû Davud**, Menâsik, 7/1733.

دفنتُهُ بمكَةَ ، وخَلّيتُم سبيلي ، ففعلوا» ، فلما قدمَ المدينةَ على رسولِ الله صلى الله عليه وسلم نزلتْ : { ومن الناس من يشري نفسه ابتغاء مرضاة الله... } الآية ، فقال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : «رَبحَ البيعُ أبا يحيى» ، وتلا عليه الآية : [البقرة : ٢٠٧]. ذكره رزين، ولم أجده في الأصول.

502- Saîd b. el-Müseyyeb şöyle dedi:

"Suheyb[109], hicret niyetiyle Mekke'den çıktı. Kureyşliler onu takibe başladılar. Bunun üzerine Suheyb, devesinden indi, sadağındaki bütün okları çıkardı, sonra dedi ki:

"- Vallahi, bana asla zarar veremezsiniz! Önce yanımdaki bütün oklarımı atarım, sonra da elimde kalan kılıcımla vuruşurum. Ama eğer isterseniz, size Mekke'de sakladığım servetimin yerini söyleyebilirim. Mukabilinde siz de yolumu açarsınız."

Bu son şartta anlaştılar. Suheyb Medîne'ye gelince Rasûlullah'ın (as.) yanına gitti. O sırada şu âyet nâzil oldu: ***"İnsanlardan öylesi var ki, Allah'ın rızasını isteyerek kendini satın alır."***[110]

Hz. Peygamber (as.) de; **'Ebû Yahya kârlı bir alış-veriş yaptı'** buyurdu ve âyeti kendisine okudu."[111]

---

[109] **Ebû Yahya, Suheyb b. Sinan b. Malik (Halid?) en-Nemerî et-Teymî er-Rûmî:** ö. 38/658. Sahabîdir. Abdullah b. Cud'ân'ın âzâdlısıdır. Babası veya amcası, Kisrâ'nın **Übülle** valisi idi; kendisi küçükken Bizanslıların baskınında esir alınmıştı. Bu yüzden Rumlar arasından yetişmiş ve Rûmî nisbesi verilmişti. İlk müslümanlardandır; Ammâr b. Yâsir'le birlikte müslüman olmuştu. İslâm'ı kabul ettiği için işkenceye uğradı. **Mekke**'nin büyük zenginlerinden olmuştu; ama bütün servetini müşriklere bırakarak **Medîne**'ye hicret etti. Hakkında **"insanlar arasında öyleleri var ki, Allah** rızası **için kendi nefsini** satın **alır"** (Bakara, 207) âyeti nâzil olmuştu. **Bedir** dahil bütün savaşlarda Hz. Peygamber'in yanında yer aldı. Hz. Ömer vefat ederken, yeni halife seçilinceye kadar insanlara onun imamlık yapmasını vasiyet etmişti. **Medîne**'de vefat etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi; kendisinden İbn Müseyyeb ve Abdurrahman b. Ebî Leylâ rivâyet etti.

[110] Bakara, 207.

[111] Bu, **Rezîn**'in kaydedip kaynaklarda bulunmayan bir hadîstir. Buna yakın ifadelerle **İbn Kesîr**, I, 248; **Nübelâ**, II, 22-23; **İstîâb**, II, 729, 732; **İbn Sa'd**, III, 228, 229 ve **İsâbe,** III, 450'de de rivâyet edilmiştir

İZAH

Hadîste geçen âyet-i kerîme **Suheyb-i Rûmî** hakkında nâzil olmuştur. **Suheyb**, hicret için yola çıkmıştı. Kureyşlilerin kendisini takip ettiklerini anlayınca, devesinden indi, oklarını hazırladı savaş vaziyeti aldı ve dedi ki:

"- Bilirsiniz ki ben iyi ok atarım. Vallahi bana ulaşamazsınız. Bütün oklarımı atar, sonra da kılıcımla vuruşurum. Ancak ölürsem bana istediğinizi yapabilirsiniz."

Bunun üzerine **Mekke**'deki serveti karşılığında anlaşma yapıldı ve serbest bırakıldı.

İşte yukarıdaki âyet-i kerîme bu hâdise üzerine nâzil oldu.[112]

٥٠٣- (د س ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : لما نزل قوله تعالى : **{ولا تقربوا مالَ اليتيم إلا بالتي هي أحسنُ }** [الإسراء : ٣٤] وقولهُ : **{ إنّ الذين يأكلون أموال اليتامى ظلما إنما يأكلون في بطونهم نارا وسيصلونَ سعيرا }** [النساء : ١٠] انْطلقَ من كان عندهُ يتيم ، فعزلَ طعامَهُ من طعامه ، وشرابَهُ من شرابه ، فإذا فَضَل من طعامِ اليتيم وشرابه شيءٌ ، حُبِسَ له ، حتى يأكلهُ أو يَفسُدَ ، فاشتدَّ ذلك عليهم ، فذكروا ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم ، فأنزل اللّهُ تعالى : **{ ويسألونكَ عن اليتامى قُلْ : إصلاحٌ لهم خيرٌ وإن تُخالِطُوهم فإخوانكم }** [البقرة : ٢٢٠] **«فخلطوا طعامَهُمْ بطعامهم، وشرابَهُم بشرابهم »**. أخرجه أبو داود والنسائي.

503- İbn Abbas anlatıyor:

"Yetimin malına, rüşdüne erinceye kadar, en güzel olanından başka bir şekilde yaklaşmayın"[113] âyeti ile, *"Yetimlerin mallarını zulmen yiyenler, karınlarını ancak ateşle doldururlar ve yakında da alevli ateşe gireceklerdir"*[114] âyeti nâzil olunca, yanında yetim bulunanlar gidip yemeğini onların yiyeceğinden, içeceğini onların

---

[112] Bu konudaki rivâyetler için bkz., **Taberî**, II, 320; **Kurtubî**, III, 20; **İbn Kesîr**, I, 438.

[113] İsrâ, 34.

[114] Nisâ, 10.

içeceğinden ayırdı. Yetimin yiyecek ve içeceğinden bir şey arttığında, yetim onu yiyinceye veya bozuluncaya kadar bekletilirdi. Bu ise müslümanlara ağır geldi. Durumu gidip Rasûlullah'a (as.) anlattılar. Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Sana yetimlerin malından soruyorlar. De ki: Onların malını ıslah edip korumak daha hayırlıdır. Eğer onların** (yiyecek ve içeceğini, kendi yiyecek ve içeceğinize)* ***karıştırırsanız, artık onlar sizin kardeşlerinizdir."[115]

Bunun üzerine kendi yiyecek ve içeceklerini, onların yiyecek ve içecekleri ile karıştırdılar."[116]

٥٠٤- (خ ــ *نافع مولى ابن عمر* رضي الله عنهما) قال : « كان ابنُ عُمر إذا قرأ القرآنَ لم يتكلمْ حتى يفرُغَ منهُ ، فأخذتُ عليه يوما ، فقرأ سورة البقرة ، حتى انتهى إلى مكانٍ ، فقال : أتدري فيمَ أُنزلتْ ؟ قلتُ: لا ، قال : نزلت في كذا وكذا، ثم مضى ».

أخرجه البخاري.

504- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi şöyle dedi:

"İbn Ömer Kur'ân okurken, kırâatini bitirmeden konuşmazdı. Bir gün Bakara sûresini okurken onu dinledim. Bir âyete gelince dedi ki:

"- Bu âyetin neye dair nâzil olduğunu biliyor musun?"

"- Hayır."

"- Şu, şu konuda nâzil oldu" dedi, sonra da kırâate devam etti.[117]

İZAH

Hadîs'de **"bir âyete gelince"** diye müphem bırakılan âyet, **Bakara** sûresinin 223. âyetidir. Meâli şöyledir:

"Hanımlarınız, sizin tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz taraftan gelin!"

---

[115] Bakara, 220.

[116] **Ebû Davud**, Vesâyâ, 7/2871; **Nesâî**, Vesâyâ, 11.

[117] **Buhârî**, Tefsir, 2/39.

Yine müphem bırakılan bu âyetin delâlet ettiği hususu, **İbn Ömer** şöyle açıklar:

"Bu âyet, hanımlara arkadan yaklaşıp önden temas edenler hakkında nâzil olmuştur."

Yukarıda müphem olarak nakledilen hadîsin tamamını **Taberî**, **Tefsir**'inde kaydeder.[118] **İbn Hacer**[119] ve **Aynî**[120] de hadîsin diğer rivâyet tarîklerini geniş olarak verirler.

٥٠٥- (خ ـــ *نافع مولى ابن عمر* رضي الله عنهما) أنَّ ابنَ عمر قال : {**فائتُوا حرثكم أنّى شئتُمْ**} قال : يأتيها في... قال الحميدي : يعني في الفرج. أخرجه البخاري.

وفي رواية ذكرها رزين- ولم أجدها - قال : {**فائتوا حرثكم أنّى شئتُمْ**} ، يأتيها في الفرج ، إنْ شاء مُجَبِّيَة ، أو مُقْبِلَة ، أو مُدبِرَة ، غيرَ أنَّ ذلكَ في صِمامٍ واحدٍ.

505- İbn Ömer'in âzâdlısı Nâfi'den rivâyet edildiğine göre İbn Ömer şöyle dedi:

"Tarlanıza dilediğiniz yerden gelin!.." âyeti, ...hakkında nâzil oldu.[121]

RİVÂYETLER

Humeydî dedi ki:

"Yani ferc hakkında nâzil oldu."

Hadîsi **Buharî** tahric etti.

Rezîn'in kaydettiği, fakat diğer kaynaklarda bulunmayan bir rivâyet de şöyledir:

"Tarlanıza dilediğiniz yerden gelin" âyeti hakkında dedi ki:

"Ona fercden yaklaşır; ama isterse diz çökerek, yüz yüze veya arkadan gelebilir. Ancak şu kadar ki, temas hep aynı yerden yapılır."

---

[118] **Taberî**, II, 394.

[119] **İbn Hacer**, IX, 47.

[120] **Aynî**, XVIII, 116.

[121] **Buhârî**, Tefsir, 3/39.

İZAH

Buhârî'deki rivâyette bu âyetin ne hakkında nâzil olduğu boş bırakılmıştır. Bunun sebebi çeşitli şekillerde izah edilmiştir. **Muhammed b. Sahnûn,** bu hususta bir risâle kaleme almış, **Muhammed b. Şabân** da bir kitap te'lif etmiştir.

Humeydî ve **Rezîn**'in eserlerinde de, insanın hanımına ön veya arkadan yaklaşabileceği, ancak temasın mutlaka önden yapılması gerektiği tasrih edilmektedir.[122]

٥٠٦- (خ م ت د ـ جابر رضي الله عنه) قال : كانت اليهود تقول: إذا جامعها من ورائها جاء الولدُ أحوَلَ فنزلت {نساءكم حَرْثٌ لكمْ فائتوا حَرْثَكُم أنّى شئتم} أخرجه البخاري ومسلم وأبو داود. وأخرجه الترمذي قال: كانت اليهودُ تقولُ : مَنْ أتى امرأةً في قُبُلها من دُبُرها... وذكر الحديث.

506- Câbir şöyle dedi:

"Yahudiler, hanıma arkadan yaklaşıldığında çocuğun şaşı doğacağını iddia ediyorlardı. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

Hanımlarınız tarlanızdır, tarlanıza dilediğiniz yerden gelin."[123]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Ebû Davud** tahric etti.

Tirmizî'nin rivâyetinde şu ibâre yer alır:

"Yahudiler, kim hanımına arkadan gelip önden temas ederse..."

---

[122] Şerh için bkz., **İbn Hacer**, IX, 47-50; **Aynî**, XVIII, 116.

[123] **Buhârî**, Tefsir, 2/39; **Müslim**, Nikâh, 19/117; **Tirmizî**, Tefsir, 2/2978; **Ebû Davud**, Nikâh, 46/2163.

İZAH

Hadîste hanıma arkadan yaklaşınca doğacak çocuğun şaşı olacağından bahsedilmektedir. Bu da göstermektedir ki, arkadan yaklaşıldığında dahi temas, önden yapılmıştır. Çünkü ancak önden temas yapılırsa çocuk olur.

Ayet-i kerîme, Yahudilerin yanlış bir itikadını da ortaya koymaktadır.

٥٠٧- (ت ــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : جاء عمر إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال : يا رسولَ الله، هلكتُ ، قال : « وما أهلكَك ؟ » قال : حَوَّلتُ رَحْلي اللّيْلة، قال : فلم يَرُدَّ عليه شيئا ، قال : فأُوحِي إلى النبي صلى الله عليه وسلم هذه الآية :{ نساؤكم حرثٌ لكم ، فائتُوا حرثكم أنّى شِئتُمْ } أقْبِلْ ، وأدْبِرْ ، واتّقِ الدُّبرَ والحيضَةَ.

أخرجه الترمذي.

507- İbn Abbas anlatıyor :

"Hz. Ömer, Rasûlullah'a (as.) geldi ve şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, ben mahvoldum."

"- Seni mahveden nedir?"

"-Bu gece bineğimi ters çevirdim."

Rasûlullah (as.) cevap vermedi, bir müddet sonra kendisine şu âyet vahyedildi:

"Kadınlarınız tarlanızdır. Tarlanıza dilediğiniz yerden gelin."

(Yani) ister önden gel, ister arkadan gel, ama dübürden ve hayız halinde yaklaşmaktan sakın![124]

İZAH

"Bineğimi ters çevirdim" sözünden maksat, hanımını ters çevirmek, yani arkadan yaklaşıp önden temasta bulunmaktır.

---

[124] **Tirmizî**, Tefsir, 3/2980.

٥٠٨- (د ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال: إنَّ ابنَ عمرَ - واللَّهُ يغْفِرُ له - أوْهَمَ : إنَّمَا كان هذا الحيّ من الأنصار - وهم أهلُ وَثَن - مع هذا الحيِّ من يهودَ - وهم أهلُ كتاب - فكانوا يَرَوْنَ أنَّ لَهم فضْلا عليهم في العلم فكانوا يقتَدُونَ بكثير من فعلهم، وكان من أمرِ أهْلِ الكتاب: أن لا يأتوا النساء إلا على حَرْفٍ وذلك أستَرُ ما تكون المرأة، فكان هذا الحيُّ من الأنصارى قد أخذوا بذلك من فعلهم وكان هذا الحيُّ من قريش يَشرَحونَ النّساء شرحا منكرا، ويتلذّذونَ منهنَّ مُقبلات ومدْبرات، ومُستَلْقيات ، فلمّا قدم المهاجرون المدينة : تزوَّج رجلٌ منهن امرأة من الأنصار ، فذهب يصنَعُ بها ذلك ، فأنكرتْهُ عليه ، وقالت : إنَّا كنَّا نُؤتَى على حَرْفٍ ، فاصنعْ ذلك ، وإلا فاجتَنِبْني، حتّى شريَ أمْرُهُمَا ، فبلغَ ذلك رسولَ الله صلى الله عليه وسلم فأنزلَ الله عز وجل: {نساؤكم حرث لكم فأتوا حرثكم أنّى شئتم} أي: مُقبلاتٍ ومدْبرات ومُستَلْقيات، يعني بذلك موضعَ الولد. أخرجه أبو داود.

508- İbn Abbas şöyle dedi:

"İbn Ömer -Allah ona mağfiret eylesin!- yanıldı. (Câhiliyette) putperest olan Ensârın şu kolu, ehl-i kitâb olan Yahudilerle beraber (yaşıyorlar) ve Yahudilerin ilmen kendilerinden üstün olduklarına inanıyorlardı. Bu yüzden birçok işlerinde onlara uyarlardı. Ehl-i kitâbın işi de, hanımlara sadece tek taraftan (yüz yüze ve ön taraftan) gelmekti. Bu tarz, kadının en iyi örtüldüğü pozisyondu. Ensâr da bunu, onların tatbikatından almıştı. Kureyş ise, hanımları kötü bir şekilde açıp yayıyor; önden, arkadan ve sırt üstü yatırarak zevkleniyorlardı.

Muhacirler Medîne'ye gelince, bir Kureyşli, Ensârdan bir hanımla evlendi. Karısına Kureyş usûlü ile yaklaşmak istedi, kadın ise reddetti ve dedi ki:

"- Bize yalnız bir taraftan yaklaşılır. Sen de öyle yap. Aksi halde beni bırak!"

Aralarında iş kızışınca, mesele Rasûlullah'a (as.) intikal etti. Yüce Allah, bunun üzerine; *'Hanımlarınız tarlanızdır, tarlanıza*

dilediğiniz yerden gelin!' âyetini indirdi. Yani önden, arkadan, sırt üstü yatırarak... Ama teması, çocuğun (doğduğu) yerden yapın!"[125]

İZAH

"İbn Ömer yanıldı" ifâdesi, muhtemeldir ki, **İbn Ömer**'in mezkür âyeti, hanımlara arkadan temas edilebileceğine delâlet ettiğini söylediği şeklindeki bir haberin **İbn Abbas'**a ulaşmış olmasından dolayı kullanılmıştır. **İbn Abbas** da bu anlayışın hatalı olduğunu ifâde etmektedir.

Bu rivâyet, hanımlara arkadan teması kesin şekilde yasaklamakta, bunun haram olduğunu göstermektedir. **Nevevî**, bu meselede âlimlerin ittifâken bu görüşte olduklarını söyler.[126]

٥٠٩- (ت – *أم سلمة* رضي الله عنها) أنَّ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال في قوله تعالى : {نساؤكم حرث لكم فأتوا حرثكم أنَّى شئتُمْ } : « في صمامٍ واحدٍ ».

ويروى : « في سمامٍ واحد » بالسين. أخرجه الترمذي.

509- Ümmü Seleme'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.);

"Hanımlarınız tarlanızdır, tarlanıza dilediğiniz yerden gelin" âyeti hakkında şöyle buyurdu:

"Ama hep aynı delikten temas etmek şartıyla."[127]

٥١٠- (خ ط د – *عائشة* رضي الله عنها) قالت: « نزل قوله تعالى : { لا يُؤاخِذُكُم اللهُ باللَّغوِ في أيمانكم} [البقرة : ٢٢٥] في قول الرجُلِ : لا واللهِ ، وَبلى واللّهِ ». هذه رواية البخاري والموطأ.

وفي رواية أبي داود قال : اللَّغو في اليمين ، قالت عائشة : قال رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم: «هو قولُ الرجل في بيتهِ : كَلا واللهِ ، وبَلى واللهِ ». ورواه أيضا عنها موقوفا.

---

[125] **Ebû Davud**, Nikâh, 46/2164.

[126] Şerh için bkz., **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 204; **Bezlu'l-Mechûd**, X, 212.

[127] **Tirmizî**, Tefsir, 3/2979.

قال مالك في الموطأ: «أحسنُ ما سمعتُ في ذلك: أنَّ اللغْوَ: حلْفُ الإنسان على الشيء يَسْتيقنُ أنه كذلك ثم يوجد بخلافه، فلا كفّارة فيه، قال: والذي يحلفُ على الشيء وهو يعلم أنّه فيه آثمٌ كاذبٌ ليُرضيَ به أحدا، أو يَعْتَذرَ لمخلوق أو يقْتَطِعَ به مالا ، فهذا أعظم [من] أن تكون فيه كفارةٌ ، قال : وإنما الكفارةُ على من خلَفَ أن لا يَفْعَلَ الشيْءَ المباحَ لهُ فعْلُه، ثم يفعله ، أو أن يفعله ، ثم لا يفعله ، مثل أنْ حَلَفَ لا يبيعُ ثوْبَهُ بعَشَرَةِ دَرَاهِمَ ، ثُمَّ يبيعهُ بذلك ، أو يَحْلِفَ ليضْرِبَنَّ غُلامَهُ، ثم لا يضربه».

510- Hz. Âişe şöyle dedi:

"Allah sizi, yeminlerinizdeki yanılmadan dolayı sorumlu tutmaz"[128] âyeti, bir adamın 'Hayır vallahi!.. Evet vallahi!..' sözü üzerine nâzil oldu."[129]

RİVÂYETLER

Bu, **Buharî** ve **Muvatta**'nın rivâyetidir.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Yeminde yanılma hakkında Hz. Âişe, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu söyledi:

"O, bir insanın, evinde *'Hayır vallahi! Evet vallahi!'* demesidir."

Ebû Davud bu hadîsi, Hz. Âişe'den mevkûf olarak rivâyet eder.

Mâlik ise **Muvatta**'da şunları söyler:

"Bu konuda duyduklarımın en güzeli şudur:

"Yeminde lağiv; bir insanın, gerçekten öyle olduğuna inandığı bir şeye yemin etmesi, ama sonra aksinin doğru çıkması hâlidir. Bu durumda ona kefâret yoktur. Yalan ve günah olduğunu bildiği halde birini kandırmak veya birine mazur görünmek veya bir malı ele geçirmek için yemin eden insanın bu yemini, kefâretle ödenen yeminlerden çok daha büyüktür. Kefâret ancak mübah olan bir şeyi yapmamaya yemin ettiği halde sonra onu yapan veya (aynı şeyi) yapmaya yemin ettiği halde sonra onu yapmayan insan içindir.

---

[128] Bakara, 225.

[129] **Buhârî**, Tefsir, 5/8; Eymân, 1; **Muvatta**, Eymân, 5/9; **Ebû Davud**, Eymân, 7/3254.

Meselâ; elbisesini on dirheme satmayacağına yemin ettiği halde, sonra onu on dirheme satan veya kölesini döveceğine yemin ettiği halde, sonra onu dövmeyen insan gibi."[130]

٥١١- (د س – *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : في قوله تعالى : {**والمطلَّقاتُ يَتَرَبَّصْنَ بأنفسهِنَّ ثلاثةَ قُرُوء**} البقرة : ٢٢٨] الآية ، وذلك أن الرجل كان إذا طَلَّقَ امْرَأَتَهُ ، فهو أحق برجعتها وإن طلَّقها ثلاثا ، فَنُسِخَ ذلك ، فقال : {**الطَّلاقُ مَرَّتَانِ**} [البقرة : ٢٢٩] الآية. أخرجه أبو داود، وأخرجه النسائي نحوه.

511- İbn Abbas, Yüce Mevlânın;

"Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç âdet müddeti beklerler"[131] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Bu âyetin nüzûl sebebi şudur: Bir adam karısını boşadığında, üç talak vermiş olsa dahi, ona tekrar dönmek hakkına yine en çok kendisi sahipti. İşte bu hüküm nesh edildi ve ***'Talak ikidir'***[132] âyeti nâzil oldu.[133]

İZAH

İslâm'ın ilk dönemlerinde cârî olan uygulamaya göre, özellikle sıkıntıya düşürmek gâyesiyle kadınlar boşanır, âdet hâli geçtikten sonra tekrar alınır ve bu hal sürüp giderdi. **"Talak ikidir"** âyeti ile bu uygulama yürürlükten kaldırılmıştır.

٥١٢- (ط ت - *عروة بن الزبير* رضي الله عنهما) قال : كان الرجل إذا طلق امرأته ثم ارتجعها قَبْلَ أن تنقضيَ عِدَّتُها ، كان ذلك له وإن طلَّقها ألفَ مرة ، فَعَمَدَ رجُلٌ إلى امرأَته ، فَطَلَّقها حتى إذا شَارَفَتِ انقضاءَ عِدَّتِها ارتَجَعَهَا ، ثم قال: لا والله، لا آويك إليَّ ،ولا

---

[130] Yeminle ilgili geniş bilgi ilerde verilecektir.

[131] Bakara, 228.

[132] Bakara, 229.

[133] **Ebû Davud**, Talak, 10/2195; **Nesâî**, Talâk, 75.

تَحِلِّينَ أبدا ، فَأنزل الله { الطَّلاقُ مَرَّتانِ ، فإمساكٌ بمعروفٍ أو تسريحٌ بإحسانٍ } فاستقبلَ الناس الطلاق جديدا من ذلك : منْ كان طلّقَ أو لم يُطلّق. أخرجه الموطأ والترمذي.

512- Urve b. ez-Zübeyr şöyle dedi:

"Bir adam karısını boşadığı zaman, henüz iddetini tamamlamamışsa, yine ona dönebilirdi. İsterse bu şekilde bin talak vermiş olsun, bu onun hakkı idi. İşte yine bir adam karısını boşadı, sonra iddetinin bitmesi yaklaşınca, dönüp tekrar karısını aldı. Sonra tekrar boşadı ve karısına dedi ki:

"- Vallahi, bana dönmene engel olacağım. (Seni tekrar evime almayacağım. Ama iddetinin bitimi yaklaşınca seni tekrar alıp yine boşayacağım ve bu işi sürdürerek) sen de asla başkasıyla evlenemeyeceksin."

Bunun üzerine Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Boşama ikidir. Ondan sonra ya karısına dönüp onu iyilikle tutmak veya dönmeyip güzellikle serbest bırakmak vardır."[134]

Bunun üzerine o günden itibaren karısını boşayan ve boşamayan herkes eski âdetlerini bırakarak bu yeni emre göre hareket ettiler."[135]

İZAH

"Boşama ikidir" cümlesi, ric'î talaka işaret etmektedir. Aynı kadınla tekrar evlenebilmek, bir veya en çok iki talak verildiği takdirde mümkündür. Üçüncü defa talak verilirse, artık o kadınla evlenmek mümkün değildir.

"İyilikle tutmak", iki talak vermesine rağmen hanımını tekrar alırsa evlilik hukukunun bütün gereklerini yerine getirmesi mecbûriyetini ifâde etmektedir.

"Güzellikle serbest bırakmak" ise, kadını ne evli, ne bekâr bir şekilde askıda bırakmayıp zorluk çıkarmadan, kadını kötülemeden ve bütün malî sorumluluğunu edâ ederek boşamak demektir.

---

[134] Bakara, 229.

[135] **Muvatta**, Talak, 29/80; **Tirmizî**, Talak, 16/1192.

٥١٣- (خ ت د ـ معقل بن يسار رضي الله عنه) قال : كانت لي أختٌ تُخْطَبُ إليَّ ، وأمْنَعُها من النّاس ، فأتاني ابنُ عمٍّ لي، فأنكحتُها إيّاه (فاصطحبا ما شاء الله)، ثم طلّقها طلاقا له رجعة، ثم تركها حتّى انقضتْ عدّتها ، فلمّا خُطِبتْ إليّ أتاني يخطبها (مع الخُطّاب) فقلتُ له: (خطبت) إليّ فمنعتُها النّاس، وآثرتُك بها، فزوّجتُكها، ثم طلّقتها طلاقا لك رجعة، ثم تركتها حتى انقضت عدّتها، فلما خُطبت إليّ أتيتني تخطبها مع الخُطّاب؟! والله، لا أنكحتُكها أبدا، قال: ففيّ نزلت هذه الآية: {وإذا طلقتُمُ النساءَ فبلغْنَ أجلَهُنّ ، فلا تعضُلُوهنّ أن ينكحْنَ أزواجَهُنّ} الآية [البقرة : ٢٣٢] فكفّرتُ عن يميني وأنكحتها إيّاهُ. هذه رواية البخاري ، وأخرجه الترمذي وأبو داود نحوه بمعناه.

وفي أخرى للبخاري نحوه ، وفيها: فحمِيَ مَعْقِلٌ من ذلك أنفا وقال : خلا عنها، وهو يقدرُ عليها ، ثم يخطبها ، فحال بينه وبينها ،فأنزل الله هذه الآية ، فدعاه النبي صلى الله عليه وسلم فقرأ عليه ، فترَكَ الحَمِيَّةَ ، واستقاد لأمر الله عز وجل.

513- Ma'kıl b. Yesâr şöyle dedi:

"Benim bir kızkardeşim vardı.[136] Tâlipler onu benden istiyorlardı. (Ama ben evlenmesine mani oluyordum.)[137] Nihâyet amcamın oğlu geldi ve onunla evlendirdim. (Allah'ın dilediği kadar bir zaman beraber yaşadılar.) Sonra kızkardeşimi ric'î talakla boşadı ve iddeti bitinceye kadar onu terk etti. Sonra yine tâlipler gelmeye başlayınca, amcamın oğlu tekrar onu istemeye geldi. Ona dedim ki:

"- Kız kardeşime tâlipler gelmiş, ama kimseye vermemiş, seni tercih etmiş ve seninle evlendirmiştim. Sonra sen onu ric'î talakla boşadın ve iddeti tamamlanıncaya kadar onu terk ettin. Sonra yine tâlipler gelmeye başlayınca, tekrar gelip onu benden istiyorsun. Bu nasıl iştir?!.. Vallahi onu sana asla vermeyeceğim."

İşte bu olay üzerine şu âyet-i kerîme benim hakkımda nâzil oldu:

---

[136] Kadının ismi **Cümeyl**'dir. **Leylâ** ve **Fatma** olduğunu söyleyen rivâyetler de vardır. Evlendiği adam, **Ebû'd-Dahdâh b. Asım el-Kudâî**'dir.

[137] Parantez içindeki ifâdeler **Buhârî, Tirmizî** ve **Ebû Davud**'da yoktur. Muhtemelen **el-Humeydî**'nin ziyâdâtıdır.

"Kadınları (ric'î talakla) boşadığınızda, iddetlerini bitirdiler mi, meşrû bir şekilde anlaştıkları takdirde kendilerini kocalarına nikâhlamalarına mâni olmayın."[138]

Bu âyet üzerine yeminime kefâret verdim ve kız kardeşimi ona tekrar verdim."[139]

RİVÂYETLER

Bu ibâre, **Buhârî**'nin rivâyetidir.

Tirmizî ve **Ebû Davud** da aynı manâ ile hadîsi rivâyet ederler.

Buhârî'nin diğer bir rivâyetinde şu ifâdeler yer alır:

"Ma'kıl kızarak bu işi yapmaktan vazgeçti ve dedi ki:

"- Bırak onu!"

Halbuki kocasının, henüz iddeti bitmeden karısına dönmeye hakkı vardı. Bu sebeple onu istedi, ama Ma'kıl aralarına girdi. Bunun üzerine âyet nâzil oldu. Rasûlullah (as.) onu çağırdı, âyeti ona okudu. O da kızgınlığını bıraktı ve Yüce Allah'ın emrine boyun eğdi."

٥١٤- (خ ــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : في قوله تعالى : **{ فيما عَرَّضْتُم به من خِطْبَةِ النِّساءِ }** [البقرة : ٢٣٥] ، هو أنْ يقول : إنِّي أُريدُ التَّزوُّجَ ، [وإنَّ النِّساءَ لِمَنْ حاجَتِي] ، ولَوددْتُ أن يُيَسَّرَ لِي امرأةٌ صالحةٌ. أخرجه البخاري.

514- İbn Abbas;

"Kadınları nikâhlamaya niyet ettiğinizde, bunu işâret etmenizde günah yoktur"[140] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Bu, bir adamın; *'Ben evlenmek istiyorum'*, (Kadınlara ihtiyacım var)[141] **ve; *'Bana sâliha bir kadının nasip olmasını arzu ediyorum'* demesidir."**[142]

---

[138] Bakara, 232.

[139] **Buhârî**, Tefsir, 2/40; Nikâh, 37; Talak, 44; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2981; **Ebû Davud**, Nikâh, 21/2087.

[140] Bakara, 235.

[141] Bu cümle de **Buhârî**'de bulunmamaktadır.

٥١٥ - (خ م ت د س ـ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) أنَّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قال يوم الأحزاب - وفي رواية : يوم الخندق - : « مَلأَ اللَّهُ قُبُورَهُمْ وبُيُوتَهُمْ نَارًا ، كما شَغَلونَا عن الصلاةِ الوُسطى حتَّى غابت الشَّمسُ ».

وفي رواية : شغلونا عن الصلاة الوسطى : صلاة العصر ، وذكر نحوه.

وزاد في أخرى : ثم صلاها بين المغرب والعشاء.

هذه رواية البخاري ومسلم والترمذي ، ولأبي داود والنسائي نحوها.

515- Ali b. et-Tâlib'den rivâyet edildiğine göre, Hz. Peygamber (as.) Ahzâb günü -bir rivâyette Hendek günü- şöyle buyurdu:

"Güneş batıncaya kadar orta (ikindi) **namazını kılmaktan bizi nasıl meşgul ettilerse, Allah da onların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun."**[143]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette, **"Orta namazından, yani ikindi namazından bizi meşgul ettiler"** şeklinde bir açıklama vardır.

Diğer bir rivâyette de "Sonra ikindiyi, akşamla yatsı arasında kıldı" ziyâdesi yer alır.

Bunlar **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî**'nin rivâyetleridir. **Ebû Davud** ve **Nesaî**'nin rivâyetleri de bunun gibidir.

İZAH

"Orta namaz" tâbiri, **Bakara** sûresinin 238. âyetinde geçmektedir.

Orta namazdan maksat, cumhura göre ikindi namazıdır. Nitekim rivâyetlerin büyük çoğunluğu bu görüşü te'yid etmektedir. Bir günlük namaz dikkate alınırsa, bir günde kılınan beş namazın ortasındaki namaz ikindidir. Matematiksel açıdan bu hususta başka

---

[142] **Buhârî**, Nikâh, 35.

[143] **Buhârî**, Cihâd, 98; Meğâzî, 29; Tefsir, 2/42; Daavât, 58; **Müslim**, Mesâcid, 35/202, 36/205; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2984; **Ebû Davud**, Salât, 4/409; **Nesâî**, Salât, 14.

bir ihtimal söz konusu değildir. Ancak bu konuda farklı bazı görüşler de vardır.[144]

Hendek veya **Ahzâb** günü şeklindeki iki rivâyet, hakikatte bir ihtilâfı değil, sadece kelime farklılığını göstermektedir. Maksat, **Hendek** savaşıdır. **Ahzâb**, onun diğer bir adıdır. Çeşitli kabilelerden düşmanlar birleşerek müslümanlara saldırdıkları için bu ismi almıştır.

٥١٦- (م ــ ابن مسعود رضي الله عنه) قال : حَبَسَ المشركون رسولَ اللّه صلى الله عليه وسلم عن صلاة العصر حتى احْمَرَّت الشمس أو اصفرَّت ، فقال رسولُ صلى الله عليه وسلم : « شَغَلُونَا عن الصلاةِ الوُسطى : صلاة العصر ؛ ملأَ اللّهُ أجوافَهُمْ وقُبُورَهُم نارا ، أو حشا الله أجوافَهُم وقُبورهم نارا ». أخرجه مسلم.

516- İbn Mes'ûd şöyle der:

"Müşrikler, güneş kızarıncaya veya sararıncaya kadar Hz. Peygamber'i (meşgul ederek) ikindi namazını kılmaktan alıkoydular. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Orta namazdan, yani ikindi namazından bizi alıkoydular. Allah da onların karınlarını ve mezarlarını ateşle doldursun!"[145]

٥١٧- (ت ــ سمرة بن جندب وابن مسعود رضي الله عنهما) أنْ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم قال : «الصلاة : الصلاةُ الوُسطى صلاةُ العصر». أخرجه الترمذي.

517- Semüre b. Cündüb ve İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Orta namaz, ikindi namazıdır."[146]

---

144 Bu görüşler için bkz., **İbn Hacer**, IX, 54-55; **Aynî**, XVIII, 124.

145 **Müslim**, Mesâcid, 36/206.

146 **Tirmizî**, Salât, 19/181-182; Tefsir, 3/2983-2985.

٥١٨- (م ط د ت س ــ أبو يونس مولى عائشة رضي الله عنهما) قال : أمَرَتْني عائشة رضي الله عنها أن أكْتُبَ لها مُصْحَفا ، وقالت : إذا بَلَغْتَ هذه الآية فآذنّي {حافظوا على الصلوات والصلاة الوسطى} [البقرة :٢٣٨] قال فلمَّا بَلَغْتها آذَنْتُها ،فأمْلَتْ عَليّ حَافظوا على الصلوات والصلاة الوسطى ، وصلاة العصر وقوموا لله قانتين قالت عائشة : سمعتُها من رسول الله صلى الله عليه وسلم. أخرجه الجماعة إلا البخاري.

518- Hz. Âişe'nin âzâdlısı Ebû Yunus[147] şöyle anlatır:

"**Hz. Âişe** bana, kendisi için bir mushaf yazmamı emretti ve dedi ki;

***"Namazları ve orta namazını gözetin"*[148] âyetine geldiğin zaman bana haber ver!"**

Bu âyete gelince ona haber verdim. Bana âyeti; ***"Namazları, ve orta namazını,*** *(yani)* ***ikindi namazını gözetin ve Allah'a itaat ederek namaza durun"*** şeklinde yazdırdı. Sonra dedi ki:

"- Ben bunu Rasûlullah'tan (as.) duydum."[149]

٥١٩- (ط ــ عمرو بن رافع رحمه الله) أنَّه كان يكتبُ مُصْحفا لحفصة فقالت له : إذا انتهَيْتَ إلى حافظوا على الصلوات والصلاة الوسطى فآذنّي، فآذنتُها، فقالت: اكتُب والصلاة الوسطى، وصلاة العصر، وقومُوا لله قانتين أخرجه الموطأ.

519- Amr b. Râfi'[150], Hafsa'ya mushaf yazıyordu. Hafsa, ona;

---

[147] **Ebû Yunus**: Tâbiîlerdendir; Müslim onU Medîneli tâbiîlerin ilk tabakasından sayar. Hz. Âişe'nin âzâdlısıdır. Hz. Âişe'den rivâyeti vadır. Kendisinden Zeyd b. Elsem ve el-Ka'ka' b. Hakîm rvâyet etti. Hadîsi **Müslim, Ebû Davud, Tirmizî** ve **Nesaî**'de tahric edildi.

[148] Bakara, 238.

[149] **Müslim**, Mesâcid, 36/207; **Muvatta**, Salâtu'l-Cemâat, 8/25; **Ebû Davud**, Salât, 4/410; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2982; **Nesâî**, Salât, 14.

[150] **Amr b. Râfi' el-Müzenî el-Kuraşî el-Medenî:** Medîneli sika tâbiîlerdendir. Hz. Ömer'in âzâdlısıdır. Hz. Peygamber'in hanımlarına mushaf yazardı. Hafsa'dan rivâyeti vardır. Kendisinden İbn Ömer'in âzâdlısı Nafi ve Ebû Seleme b. Abdurrahman rivâyet etti.

"- Namazları ve orta namazını gözetin" âyetine gelince bana haber ver" dedi.

Oraya gelince kendisine haber verdim. O zaman şöyle dedi:

"- Orta namazı, (yani) ikindi namazını gözetin ve Allah'a itâat ederek namaza durun" **diye yaz!"**[151]

٥٢٠- (م ـ شقيق بن عقبة عن البراء بن عازب رضي الله عنه) قال : «نزلت هذه الآية حافظوا على الصلوات وصلاة العصر فقرأناها ماشاء الله ثم نسخها اللّهُ ، فنزلت : حافظوا على الصلوات والصلاة الوسطى فقال رجل - كان جالسا عند شقيق - له: فهي إذا صلاة العصر ؟ قال البراءُ : قد أخبرتُ كيف نزلت ، وكيف نسخها الله، والله أعلم ». أخرجه مسلم.

520- Şakîk b. Ukbe,[152] el-Berâ b. Âzib'den şöyle rivâyet eder:

"Namazları ve ikindi namazını gözetin" âyeti nâzil oldu. Allah'ın dilediği kadar bir zaman, âyeti bu şekilde okuduk. Sonra Allah onu nesh etti ve; *'Namazları ve orta namazını gözetin'* âyeti nâzil oldu."

Şakîk'in yanında oturan (Zâhir adında) biri, Berâ'ya şöyle der:

"- Öyleyse o, ikindi namazıdır."

Berâ, şu cevabı verir:

"- Ben, sana âyetin nasıl nâzil olduğunu ve nasıl nesh edildiğni haber verdim. En iyisini Allah bilir."[153]

٥٢١- (ط ت ـ مالك رضي الله عنه) بلغه أنّ عليّ بن أبي طالب وعبدَ الله ابن عبّاس رضي الله عنهم كانا يقولان : «الصلاةُ الوسْطى : صلاةُ الصبح ». أخرجه الموطأ ، وأخرجه الترمذي عن ابن عباس وابن عمر - تعليقا.

---

[151] **Muvatta**, Salâtu'l-Cemâat, 8/26.

[152] **Şekîk b. Ukbe el-Abdî el-Kûfî:** Kûfeli tâbiîlerdendir. Berâ' b. Âzib ve Kura b. el-Hâris'ten rivâyeti vardır. Kendisinden Esved b. Kays ve Fudayl b. Mersûk rivâyet etti. Müslim'de ikindi namazı hakkında bir hadîsi bulunmaktadır.

[153] **Müslim**, Mesâcid, 36/208.

521- Mâlik'e ulaşan bir habere göre Ali b. Ebî Tâlib ve Abdullah b. Abbas şöyle diyorlardı:

"Orta namaz, sabah namazıdır."[154]

٥٢٢- (ط ت د ـ زيد بن ثابت وعائشة رضي الله عنهما) قالا: «الصلاة الوسطى : صلاة العصر».

أخرجه الموطأ عن زيد ، والترمذي عنهما -تعليقا. وأخرجه أبو داود عن زيد قال : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يُصَلِّي الظهرَ بالهاجرَة ، ولم يكن يصلي صلاة أشدَّ على أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم منها ، فنزلت : **حافظوا على الصلوات والصلاة الوسطى** وقال : إنّ قَبْلها صلاتين ، وبعدها صلاتين.

522- Zeyd b. Sâbit ve Hz. Âişe' şöyle dediler:

"Orta namaz, ikindi namazıdır."[155]

RİVÂYETLER

Muvatta bunu sadece Zeyd'den tahric etti. **Tirmizî** de her ikisinden ta'lîkan zikretti.

Ebû Davud da Zeyd'den şöyle tahric eder:

"Rasûlullah (as.) öğle namazını güneşin en sıcak olduğu zamanda kılardı Hz. Peygamber'in ashâbına bundan daha zor gelen bir namaz yoktu. Bunun üzerine; ***'namazları ve orta namazı koruyun!'*** âyeti nâzil oldu. Bu orta namazdan önce iki, sonra da iki vakit namaz vardı."

İZAH

Bu hadîsin **Muvatta**'daki rivâyetinde, **Zeyd b. Sâbit**'ten nakledilen ifâde **"Orta namaz, öğle namazıdır"** şeklindedir. Diğer kaynaklardaki rivâyet de bunu te'yid eder.

---

[154] **Muvatta**, Salâtu'l-Cemâat, 8/28; **Tirmizî**, Salât, 19/182.

[155] **Muvatta**, Salâtu'l- Cemâat, 8/27; **Tirmizî**, Salât,19/182; **Ebû Davud**, Salât, 4/411.

Muvatta şerhi **Münteka'**da, **Zeyd b. Sâbit**'in bu sözü **Hz. Âişe'**den naklettiği ifâde edilir. Yukarıda da geçtiği üzere **Hz. Âişe,** **"Orta namaz"**dan maksadın, **"İkindi namazı"** olduğunu gâyet açık bir şekilde beyan etmektedir. Bu durumda **"öğle namazı"** kaydı ya hatalı bir rivâyettir veya bununla ikindi namazının kastedildiği şeklinde yorumlanmıştır.[156]

٥٢٣- (خ ـــ *ابن الزبير* رضي الله عنهما) قال : قلت لعثمان : هذه الآية التي في البقرة : **والَّذِينَ يُتَوفَّوْنَ مِنْكُمْ ويَذَرُونَ أزواجا** - إلى قوله - **غير إخراجٍ** قد نسخْتها الآيةُ الأخرى ، فلمَ تكتُبُها ، ؟ قال : تدعُها ، يا بن أخي ، لا أغيِّرُ شيئا [منه] من مكانه. أخرجه البخاري.

523- İbnu'z-Zübeyr şöyle dedi:

"Hz. Osman'a;

"- Bakara sûresindeki, ***'Sizden hanımlarını geride bırakarak vefat edenler, onların bir seneye kadar evlerinden çıkarılmayarak faydalandırılmalarını vârislerine vasiyet etsinler...'***[157] âyetini, öbür âyet nesh etmiştir. Niçin yine o âyeti yazdın?" diye sordum. Şu cevabı verdi:

"- Ey kardeşimin oğlu, ben Kur'ân'ın hiçbir âyetini yerinden oynatamam."[158]

İZAH

Abdullah b. Zübeyr, nesh edilen bir âyetin, Kur'ân'a girmemesi, yazılmaması gerektiğini zannettiği için **Hz. Osman'**a; **"Mensûh bir âyeti niye yazdın?"** diye sormuştur. Bilindiği üzere bazı âyetlerin hükmü mensûh, ama metni bakîdir. Bu âyet de onlardan biri kabul edilir.

---

[156] **Münteka,** I, 264.

[157] Bakara, 240.

[158] **Buhârî,** Tefsir, 2/45.

İslâm'ın ilk dönemlerinde, ölen erkeğin karısına mirastan pay verilmez, sadece bir yıllık iskân ve nafaka hakkı tanınırdı. Tabiatiyle bu dönem içinde kadının evlenmesi de mümkün olmazdı. Bu durumda iddet süresi de bir yıldı. İşte bu iki hüküm nesh edilmiştir.

Bir yıllık iddet süresi, **Bakara** sûresinin 234. âyeti ile dört ay on güne indirilmiş, bir yıllık iskân ve nafaka hakkı da nesh edilerek yerine mirastan hisse tayin edilmiştir.

Diğer bir görüşe göre burada nesih yoktur. Binâenaleyh kocası ölen bir kadın, süknâ ve nafakayı istemezse, iddeti dört ay on gün, şayet isterse yine bir yıldır.[159]

٥٢٤- (**د ــ** ***ابن عباس*** رضي الله عنهما) قال : نزل قوله تعالى : **لا إِكْرَاه فِي الدِّين** في الأنصار ، كانت تكونُ المرأةُ مقلاة ، فتجْعَل على نفسها إن عاشَ لها ولدٌ أن تُهَوِّدَهُ ، فلما أُجْلِيَتْ بنو النَّضير ، كان فيهم كثير من أبناء الأنصار، فقالوا: لا نَدَعُ أبناءنا ، فأنزل الله تعالى: **لا إكرَاه في الدِّين، قد تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الغَيِّ**. أخرجه أبو داود ، وقال : المقلاة : التي لا يعيش لها ولدٌ.

524- Abdullah b. Abbas anlatıyor:

"Yüce Allah'ın ***'dinde zorlama yoktur'*** âyeti, Ensâr hakkında nâzil olmuştur. Ensârdan, çocuğu yaşamayan bir kadın vardı. Eğer bir çocuğu yaşarsa, onu Yahudi yapacağını adamıştı. Yahudi Benû Nadîr kabilesi Medîne'den sürgün edilince, içlerinde birçok ensâr çocuğu da vardı. Ensâr;

"- Biz çocuklarımızı bırakmayız" dediler.

Bunun üzerine yüce Allah; ***'Dinde zorlama yoktur. İman ile küfür kesin olarak ortaya çıkmıştır'***[160] âyetini indirdi."[161]

---

[159] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 61; **Aynî**, XVIII, 121.

[160] Bakara, 256.

[161] **Ebû Davud**, Cihâd, 126/2682.

İZAH

Şu hususu özellikle kaydetmek gerekir ki, **"Dinde zorlama yoktur"** cümlesi, müfessirlerin hemen tamamı tarafından dine girişte zorlama yoktur şeklinde anlaşılmıştır. Dine girdikten sonra herkesin her istediğini yapabilmesi şeklinde bir serbestlik söz konusu değildir. Ancak neticesine katlanmak şartıyla herkes istediğini yapabilir.

Herkes istediğini yapmakta özgür olsa ve bundan dolayı da hesap vermek zorunda olmasaydı, hiçbir İslâmî müeyyidenin varlığına gerek kalmazdı. Müeyyide uygulanmaması, sadece İslâm'a girip girmemek konusundadır. İslâm'a girdikten sonra ya onun gereklerini yerine getirmek, ya da neticesine katlanmak gerekir. Nitekim bütün sistemlerde de hâkim olan ana prensip budur. Müeyyidesi olmayan hiçbir sistemin ayakta durması söz konusu olamaz. İslâm'ın da kendine göre bir müeyidesi mutlaka vardır. Müeyyide ise, bir ölçüde de olsa zorlamayı ifade eder.

Bu izah tarzı, şüphesiz bir zorlamayı ifâde etmektedir. Ama buradaki zorlamanın anlamı, insanın belli bir inancı kabule veya belli ibadetleri yapmaya mecbur etmek değil, her yaptığının karşılığını göreceği manasındadır. Eğer davranışlarıyla insanların hukukunu ihlâl etmişse, bunun dünyevî müeyyidesi ile karşılaşır. Allah'ın emirlerini ihlâl etmişse, o zaman da uhrevî müeyyide ile yüzyüze gelir. Meselâ kasten bir gün oruç bozan insan, ceza olarak altmış gün oruç tutmak zorundadır. Bunu tutarsa, o hatasının vebâlinden kurtulmuş olur. İşte burada bir zorlama unsuru göze çarpmaktadır, ama bu zorlama kişiyi uhrevî sorumluluktan kurtarma gayesini taşımaktadır. Nitekim insan bu orucu yine tutmazsa, kendisine yapacak bir şey yoktur. Ama o takdirde bunun hesabını mutlaka Allah'a verecek ve belki de ceza görecektir.

٥٢٥- (خ م ت ـ *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**نَحْنُ أَحَقُّ بالشَّكِّ من إبراهيم إذ قال : رَبِّ أرِنِي كيف تُحْيِي الموتَى ، قال : أَوَلَم تُؤْمِن ؟ قال : بَلى، ولكِن ليطْمَئِنَّ قَلبِي وَيَرْحَمُ اللهُ لُوطا ، لقد كان يأوِي إلى رُكْنٍ شديد**

، ولو لَبِثْتُ في السِّجْنِ طول ما لَبِثَ يوسفُ ، لأَجَبْتُ الدَّاعِيَ ». هذه رواية البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي ، قال : قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم- :« إن الكَرِيمَ بْنَ الكَرِيمِ بْنَ الكَرِيمِ : يوسف بنُ يعقوب بن إسحاق بن إبراهيم ، ولو لبثتُ في السِّجْنِ ما لبثَ ، ثم جاءني الرسولُ: أجبتُ »، ثم قرأ« {فَلَمَّا جاءه الرَّسُولُ ، قال : ارجعْ إلى ربك ، فاسأله ما بالُ النِّسوَةِ اللاتي قَطَّعْنَ أَيْدِيَهُنَّ} ؟ [يوسف : ٥٠] قال : ورحمة الله على لوط ، إنْ كان ليأوي إلى رُكْنٍ شديدٍ فما بعثَ الله من بَعْده نبيّا إلا في ثَرْوَة من قومه ».

525- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Biz şüphe etmeye İbrahim'den daha lâyığız. O, şöyle demişti:

"- Rabbim, ölüleri nasıl dirilttiğini bana göster. Allah; 'Yoksa inanmadın mı?' dedi. İbrahim de; 'Evet inandım, fakat kalbim tam mutmain olsun' dedi."[162]

Allah Lût'a da rahmet eylesin. *"O, sağlam bir rükne dayanıyordu."*[163]

Eğer ben, Yusuf'un kaldığı kadar uzun süre zindanda kalsaydım, (zindandan çıkarmaya gelen) **dâvetçiyi mutlaka kabul ederdim."**[164]

RİVÂYETLER

Bu, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetidir.

Tirmizî'nin rivâyetinde ise Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Kerîm'in oğlu kerîmin oğlu kerîm olan, Yusuf b. Yakub b. İshâk b. İbrahim'dir. Eğer onun kaldığı kadar zindanda kalsam,

---

162 Bakara, 260.

163 Hûd, 80.

164 **Buhârî**, Enbiyâ, 11, 15, 19; Tefsir, 2/46, 12/5; Ta'bir, 9; **Müslim** İman, 69/238; Fezâil, 41/152; **Tirmizî**, Tefsir, 13/3116.

sonra da (beni zindandan çıkarmak için) **kıralın elçisi gelseydi, derhal kabul ederdim."** Sonra şu âyeti okudu:

"Kendisini davet için kıralın elçisi gelince, Yusuf ona şöyle dedi: 'Efendine dön de, ona, ellerini kesen kadınların hâli neydi?' diye sor!"[165]

Hz. Peygamber (as.) şöyle devam etti:

"Lût'a Allah rahmet eylesin! Eğer sağlam bir rükne dayansaydı, Allah ondan sonra, her peygamberi kavminin zirvesinde gönderirdi."

İZAH

Bu hadîs-i şerif, üç ayrı peygamberle ilgili üç ayrı olaya işaret etmektedir:

1- Hz. İBRAHİM KISSASI

"Şüpheye, biz İbrahim'den daha lâyığız" cümlesinin delâleti konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür:

1- Bir görüşe göre âyetten maksat, biz ölülerin nasıl diriltileceğini görmeye ondan daha meraklıyız, demektir.

2- Allah'ın ölüleri dirilteceğine biz şüphe etmeyince, **İbrahim** hiç şüphe etmez. Peygamberler için şüphe söz konusu olsa, ben buna **İbrahim**'den daha lâyık olurdum. Ben şüphe etmediğime göre, O'nun da bu konuda şüphesi yoktur. Hz. Peygamber bu sözü ya tevâzuundan veya **Hz. İbrahim**'den daha üstün olduğunu bilmeden önce söylemiştir.

3- **Hz. İbrahim**'i müdâfaa için söylenmiştir. Çünkü mezkür âyet nâzil olunca, bazı müslümanlar; **"İbrahim şüphe etti, ama bizim peygamberimiz şüphe etmedi"** demişler, Rasûlullah (as.) da, **"Biz şüpheye O'ndan daha lâyığız"** diyerek **Hz. İbrahim**'i müdâfaaya çalışmış ve böyle konuşana da, **"eğer O'na söyleyeceğin bir şey varsa, bana söyle"** demek istemiştir.

4- Hz. Peygamber (as.) bu sözü ile kendini değil, ümmetini kastetmiştir.

---

[165] Yusuf, 50.

5- İsm-i tafdîl sîgası, bazen bir hususun iki unsurdan da nefyi anlamına gelir. **"Şeytan, ondan daha hayırlıdır"** sözü, ikisinde de hayır yoktur, demektir. Buna göre hadîs, ne ben şüphe ettim, ne de **İbrahim** şüphe etti demek olur.[166]

Kaldı ki, **Hz. İbrahim** dinî bir konuda şüpheye düştüğü için bu soruyu sormamıştır. Diriltmenin mâhiyetini, nasıl olacağını anlamak istemiştir. Şüphesiz ki iman etmek için, diriltmenin nasıl olacağını bilmek şart değildir. O, diriltmenin vâki olacağını biliyor ve iman ediyordu. Keyfiyetini de görerek öğrenmek, ilme'l-yakînden ayne'l-yakîne ulaşmak istemiştir. Elbetteki bir şeyi gözle görmek, nazarî bilgiden daha kuvvetlidir.

Hz. İbrahim'in Allah'a, ölüleri nasıl dirilttiğini sorması konusunda da çeşitli yorumlar yapılmıştır:

1- **Hz. İbrahim** bu suâli, peygamber olmadan önce sormuştu.

2- **Nemrut, Hz. İbrahim'**e **"Rabbin kimdir?"** diye sormuş, o da; **"Benim Rabbim öldüren ve diriltendir"** deyince, asla şüphe etmediği halde diriltmenin nasıl olacağını merak etmiş ve kalbi mutmain olsun diye sormuştu.

3- Suâlin manâsı, ölüleri nasıl dirilttiğini göster ki, sana duâ ettiğimde, duâmı kabul buyuracağını anlayayım, demektir.

Bu hususta daha farklı görüşler de ileri sürülmüştür.[167]

Bilindiği üzere ölüleri nasıl dirilttiğini göstermek için Yüce Allah, **Hz. İbrahim**'e dört çeşit kuş almasını, bunları dörder parçaya ayırmasını ve her parçasını bir dağa atmasını, sonra da onları çağırmasını emretmişti. **Hz. İbrahim** onları çağırınca, her birinin aynen eski hüviyetiyle kedisine doğru geldiğini görmüştü.

2- Hz. LUT KISSASI

Hz. Lût, Hz. İbrahim'in kardeşinin oğludur. O'nunla birlikte **Mısır**'a gitmiş, sonra **Şam**'a dönmüş, **Ürdün**'e gelmiş, **Sedum** şehrine yerleşmiş ve kendisine peygamberlik verilmişti. Ümmeti

---

[166] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 66.

[167] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 64-68; **Aynî**, XV, 266.

putperestti ve erkekler birbirleriyle cinsî münasebette bulunur, rezâletin her nev'ini irtikâb ederlerdi.

Hz. Lût'un sığındığı **"Sağlam rükün"**, yâni güçlü dayanak ve muhkem istinatgâhtan murat, bir görüşe göre Yüce Allah'tır.

Bir başka görüşe göre kabile ve aşîrettir. Yani size karşı koyabilmek için keşke benim de akrabalarım ve dostlarım olsaydı, demek istemiştir. **Hz. Lût,** peygamberlik yaptığı yerde, nesep itibariyle hiçbir yakını ve akrabası yoktu, tek başınaydı.

Bir üçüncü görüş de sağlam bir sığınak ve kaledir.[168]

Hz. Lût'un, **"Keşke ben de sağlam bir rükne sığınsaydım"** şeklindeki sözü, O'nun büyük bir ümitsizlik ve çaresizlik içinde bulunduğunu ifâde etmektedir. **Hz. Lût,** bu sözü, yakışıklı erkek kıyafetinde gelen dört meleğe kavminin sarkıntılık etmesini, bütün gayretine rağmen engelleyemeyince, çaresizlik hâlet-i rûhiyesi içinde söylemiştir. O'nun bu sözü, misafirlerine karşı bir nevi mâzeret beyânından ibarettir. Çünkü onları müdafaa, ancak güç-kuvvetle olur.

"Her peygamberi kavminin zirvesinde gönderirdi" cümlesi de, onu gerek nesep, gerek güç-kuvvet ve gerek zenginlik bakımından milletin en üstün kişisi yapardı, demektir.

3- Hz. YUSUF KISSASI

"Eğer ben Yusuf'un kaldığı kadar uzun bir süre zindanda kalsaydım, davetçiyi mutlaka kabul ederdim" cümlesinin anlamı da şudur:

Ben, mutlaka suçsuzluğumu ispata çalışmaz, zindandan çıkardım.

Bu söz, bir tenkid değil, takdirdir; **Hz. Yusuf**'un ne kadar sabırlı olduğunu ifâde etmektedir. Şüphesiz Rasûlullah'ın (as.) bu sözü, O'nun ne kadar mütevâzî bir tabiata sahip olduğunu da göstermektedir.

Hz. Yusuf olayı ise şöyledir:

---

[168] Bkz., **İbn Hacer**, VII, 71; **Aynî**, XV, 267.

Yedi buçuk yıl zindanda mahpus hayatı yaşayan **Hz. Yusuf**'a **Mısır** Melikinin elçisi gelip kendisini serbest bırakmak isteyince, bunu kabul etmemiş;

"Git, efendine sor!.. Şu ellerini doğrayan kadınların hâli ne olmuş?!.." diyerek haksız yere, zulmen hapsedildiğini ispat etmek istemiştir.

İşte bu hadîste zikri geçen üç peygamberin üçü de takdîr ve tebcîl hisleriyle dile getirilmişlerdir.[169]

٥٢٦- (خ ــ **عبيد بن عمير** رحمه الله) قال : قال عمرُ بن الخطاب يوما لأصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم: فيم تَرَوْنَ هذه الآيَة نزلت **{أيَوَدُّ أحَدكُمْ أنْ تكُونَ له جَنّةٌ من نخيلٍ وأعنابٍ}** [البقرة : ٢٦٦] قالوا : الله أعلم فغضبَ عمرُ فقال: قولوا : نعلمْ ، أو لا نعلمُ ، فقال ابنُ عباس : في نفسي منها شيءٌ يا أَميرَ المؤمنين ، قال عُمَرُ: يا بن أَخِي ، قُلْ ولا تَحْقِرْ نفسَكَ ، قال ابنُ عبّاسٍ : ضُرِبَتْ مَثلا لعملٍ ، قال عُمَرُ ، أيُّ عَملٍ ؟ قال ابن عباسٍ،لِعَمَلٍ ، قال عمرُ : لرجلٍ غنيّ يَعْمَلُ بطاعَةِ الله، ثم بَعَثَ الله عزَّ وجَلَّ له الشّيطانَ فَعمِلَ بالمَعَاصي حتّى أغْرَقَ أعْمَالَهُ . أخرجه البخاري.

526- Ubeyd b. Umeyr anlatıyor:

"Ömer b. el-Hattâb, bir gün Rasûlullah'ın (as.) ashabına şöyle dedi:

"- Sizden biri arzu eder mi ki; hurma ve üzüm bahçeleri olsun, ağaçları altından ırmaklar aksın ve orada her türlü meyveleri bulunsun, sonra da kendisine ihtiyarlık çöksün, güçsüz ve zayıf çocukları olsun ve sonra da o bahçelere ateşli bir bora gelsin, bahçeler yansın, harap olsun?!.."[170] âyeti, sizce hangi konuda nâzil olmuştur?"

"- En iyisini Allah bilir" dediler.

Hz. Ömer kızdı ve dedi ki:

---

[169] Şerh için bkz., **Nevevî**, I, 183; **İbn Hacer**, VI, 65 vdv; **Aynî**, XV, 265; **Kastalânî**, V, 362.

[170] Bakara, 266.

"- Ya biliyoruz, ya da bilmiyoruz, deyin."

İbn Abbas şöyle dedi:

"- Ey mü'minlerin Emîri, bende bu konuda bir şeyler var."

"- Öyleyse söyle, ey kardeşimin oğlu, kendini küçük görme."

"- Bu âyet, insanın ameli için getirilen bir temsildir."

"- Hangi amel?"

"- Amel, işte."

"- Bu, zengin bir adamın ameli konusundadır; o, Allah'a itâatle ömrünü geçiriyor, sonra Yüce Allah ona şeytanı gönderiyor, onun tahrikiyle isyankâr ameller yapıyor, nihayet Allah da (isyânı sebebiyle) onun amellerini yok ediyor."[171]

İZAH

Bu rivâyet, sâlih amel işleyen, ancak yaşlanıp salih amele en çok ihtiyacı olduğu dönemde isyana dalan insanlar hakkında getirilen bir temsildir. Bahçe sahibi insan, yaşlanıp kuvvetini kaybettiği sırada, çoluk-çocuğunun da kalabalıklaştığı ve üstelik her birinin küçük, güçsüz ve bakıma muhtaç oldukları bir dönemde sahip olduğu bahçesini , yegâne gelir kaynağını da kaybediyor. Hayata yeniden başlamak için ne gücü var, ne de zamanı!... İşte insan, isyankârlığı yüzünden, salih amellerini de kaybedebilir. Bunun için özellikle hayatın son dönemlerine doğru salih amel işlemeye daha çok gayret göstermelidir.

Bunun dışında hadîste iki husus daha göze çarpmaktadır. Biri **İbn Abbas**'ın zekâsı, küçüklüğüne rağmen birçoklarından üstün ilmî kabiliyete sahip olduğu, diğeri de salih amellerin masiyetle silineceğini söyleyen **Mu'tezile**'nin görüşüne delil oluşu.[172]

٥٢٧- (ت ــ *البراء بن عازب* رضي الله عنه) قال : في قوله تعالى : **{ولا تَيَمَّمُوا الخَبِيثَ منهُ تُنفقُونَ}** [البقرة : ٢٦٧] نزلت فينا -معشر الأنصار- كُنَّا أصحابَ نخل ، فكان الرجلُ يأتي من نَخْلِهِ على قدْرِ كَثْرَتِهِ وقِلَّتِهِ ، وكانَ الرجلُ يأتي بالقِنْوِ والقِنْوَيْنِ ، فيُعَلِّقُهُ في

---

[171] **Buhârî**, Tefsir, 2/47.

[172] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 62; **Aynî**, XVIII, 129.

المسجد ، وكانَ أهْلُ الصُّفّة ليس لهم طعامٌ ، فكانَ أحَدُهُمْ إذا جاعَ أتى القِنْوَ ، فضرَبه بعصاهُ، فسقطَ البُسْرُ والتمر ، فيأكلُ، وكان ناسٌ ممَّن لا يرغبُ في الخير ، يأتي الرجلُ بالقنو فيه الشيصُ والحشَفُ ، وبالقنْو قد انكسرَ ، فيُعلّقُهُ، فأنزل الله تبارك وتعالى : **يا أيُّها الَّذين آمَنوا أنفقوا من طَيِّبات مَا كَسَبْتُمْ وَممَّا أخْرَجْنَا لَكُم من الأرْض وَلا تَيَمَّمُوا الخَبيثَ منْهُ تُنفقُونَ ، وَلَسْتُمْ بآخذيه إلا أن تُغْمضُوا فيه** قال : لو أنَّ أحدكم أُهديَ إليه مثلُ ما أَعْطَى ، لم يأْخذه إلا على إغماضٍ ، أو حياء، قال : فكُنَّا بعد ذلك يأتي أَحَدُنا بصَالحِ ما عندهُ .

أخرجه الترمذي.

527- el-Berâ b. Âzib; *"Kötü şeyleri infaka kalkışmayın"* âyeti hakkında şöyle dedi:

"Bu âyet, biz ensâr hakkında nâzil olmuştur. Biz, hurma yetiştirirdik. Her insan, az ve çok oluşuna göre hurmasını getirirdi. Biri, bir veya iki salkım hurma getirip, onu mescide asardı. Suffa ehlinin de yiyeceği yoktu. Onlardan biri acıktığında, hurma salkımının altına gelir, değneği ile ona vururdu. Hurmanın yaş ve kurusundan (bir kısmı) düşer ve onları yerdi. Hayır yapmaya arzulu olmayan bazı insanlar da vardı ki, bunlardan biri en âdi ve olmamış salkımı, kırılmış bir salkımı getirip asardı. Bunun üzerine Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Ey iman edenler! Gerek kazancınızın ve gerek sizin için yerden çıkardıklarımızın iyilerinden infâk edin. Kendinizin göz yummadan alıcısı olmadığınız kötü şeyleri seçip infâka kalkışmayın."[173]

Rasûlullah (as.) da şöyle buyurdu:

"Sizden birine, verdiği şeyin benzeri hediye edilmiş olsa, onu ancak gözünü kapatarak veya (reddinden) **utandığı için alır."**

Berâ şöyle dedi:

"Bu âyet indikten sonra, her birimiz sahip olduğumuz şeylerin en iyisinden getirmeye başladık."[174]

---

173 Bakara, 267.

174 **Tirmizî**, Tefsir, 3/2987.

İZAH

Bu hadîs, gerek zekât ve gerek sadaka olsun malın kötü, âdi ve bozuk olanını seçip vermeyi yasaklamaktadır. Zaten âyet-i kerîme de aynı hususa delâlet etmektedir. Bu konuda ölçü, insanın, kendisini muhatabı yerine koymasıdır. Eğer aynı şey kendisine verilse, hoşlanmayacak idiyse, fakirlere de vermemelidir. Çöplüğe atılacak malları tasadduk etmek, herhalde bir hayır ve fazilet olmasa gerektir.

٥٢٨- (ت ـ ابن مسعود رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «إنَّ للشَّيْطان لَمَّة بابْنِ آدَمَ ، ولِلْمَلَك لَمَّة ، فأمَّا لَمَّةُ الشيطان ، فإيعادٌ بالشَّرِّ وتكذيبٌ بالحق ، وأمَّا لَمَّةُ الملَك ، فإيعادٌ بالخَير ، وتصديقٌ بالحق ، فمن وجد ذلك ، فلْيعْلَم أنه من الله ، فيحْمَدُ الله ، ومَن وجد الأخرى ، فَلْيَتَعَوَّذْ بالله من الشيطان الرجيم »، ثم قرأ : {الشَّيْطانُ يَعِدُكُمُ الفقْرَ ويَأمُرُكُمْ بالفحْشاء.... الآية}. [البقرة : ٢٦٨]. أخرجه الترمذي.

528- İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Muhakkak Âdemoğluna melek de, şeytan da hulûl eder. Şeytanın hulûlu, kötülüğe çağırmak ve hakkı yalanlamaktır. Meleğin işi ise hayra çağırmak ve hakkı tasdiktir. Kim içinde (hakka ve hayra çağıran) **bir ses duyarsa, bilsin ki o Allah'tandır; hemen Allah'a hamd etsin!.. Kim** (şerre ve inkâra çağıran) **öteki sesi duyarsa, taşlanan şeytandan Allah'a sığınsın!.."**

Sonra Hz. Peygamber; *"Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size kötülüğü emreder"*[175] âyetini okudu.[176]

İZAH

İnsan, iyiyi de kötüyü de, hem hayatın tabiî seyrinde bizzat müşâhede eder, hem de gerek melek ve gerek şeytanın ilkâ ettiği düşüncelerle vicdanında hisseder. Bu durumda insan, sadece

---

[175] Bakara, 268.

[176] Tirmizî, Tefsir, 3/2988.

kötülerin ve şeytanın taarruzuna müsâit bir hedef değil, iyilerin ve meleklerin de himâyesine mazhar bir canlıdır. İşte böyle bir ortamda aklı ve irâdesi, onu hakikate yöneltir. İçimizde hissettiklerimizin şeytandan mı, yoksa melekten mi geldiği konusunda da belirleyici bir ölçüye sahibiz. Eğer hakka ve hayra yöneltiyorsa bu, melektendir. Şayet kötülüğe, harama ve bâtıla teşvik ediyorsa, o da şeytanın tahriki ve saptırma gayretindedir.

٥٢٩- (خ ـ مروان الأصفر رحمه الله) عن رجل من أصحاب رسول الله - صلى الله عليه وسلم- وهو ابن عمر- قال : {وإن تُبْدُوا ما في أنفسكم أو تُخفوهُ يُحاسِبْكُم به اللّهُ فيغْفِرُ لمن يشاءُ ويعذبُ من يشاءُ ، واللّهُ على كلِّ شيء قديرٌ} [البقرة : ٢٨٤] إنها قد نسخت. وفي رواية : «نسختها الآية التي بعدها». أخرجه البخاري.

529- Mervân el-Asfar,[177] Rasûlullah'ın (as.) bir sahabesinden -ki o, İbn Ömer'dir- şu sözü rivâyet eder:

"İçinizde olan şeyi açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker; dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah her şeye kadirdir"[178] âyeti nesh edilmiştir."[179]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette; "Bu âyeti, daha sonraki âyet nesh etmiştir" ifâdesi yer alır. Hadîsi **Buharî** tahric etti.

---

[177] **Ebû Halef, Mervân el-Asfar el-Basrî**: İsminin Mervân b. Hakan olduğu rivâyet edilir. Basralı tâbiîlerdendir. Abdullah b. Ömer, Ebû Hureyre ve Enes b. Malik'ten rivâyetleri vardır. Kendisinden Halid el-Hazzâ, Şu'be ve Mübârek b. Fedâle rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri **Buharî, Müslim, Ebû Davud** ve **Tirmizî**'de tahric edildi.

[178] Bakara, 284.

[179] **Buhârî**, Tefsir, 2/54-55.

İZAH

Bununla ilgili olarak başka bir rivâyette **İbn Ömer**'e bu âyet sorulduğunda ağlamış. Bu durum **İbn Abbas**'a anlatılınca şöyle demiş:

"Bu âyet nâzil olunca **Muhammed**'in (as.) ashâbı çok sıkıldı. Dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, mahvolduk! Şüphesiz ki kalplerimiz, bizim ellerimizde değildir."

Şöyle buyurdu:

"- Siz, işittik ve itâat ettik, deyin"

Sonra dediler ki:

"Bu âyeti, *'Allah kimseyi gücünün yettiğinden fazlası ile mükellef tutmaz'* âyeti nesh etmiştir."

Hadîste, Rasûlullah'ın (as.) bir sahâbesinden, diye müphem bir ifâde kullanıldıktan sonra, o **İbn Ömer**'dir diye tasrih edilmektedir. Bu durum bazı tereddütlere yol açmıştır. Râvî **Mervân**'ın **İbn Ömer**'i önce unutmuşken sonra hatırlamış olması, şüphesiz ihtimal dahilindedir. Ancak az önce kaydettiğimiz rivâyette **İbn Ömer**'e bu âyet okununca korkudan ağladığı ifâde edilmektedir. Bu da **İbn Ömer**'in, bu âyetin hükmünün nesh edildiğini bilmediğini göstermektedir. **İbn Abbas**'a sorulunca meselenin mâhiyeti anlaşılıyor. Bu durumda hadîsin râvîsi, şayet gerçekten **İbn Ömer**'se, bu hadîsin, sahabînin mürseli olduğuna hükmetmek gerekir.

Diğer bir rivâyete göre âyette nesih değil, tahsîs vardır.

Aynî, İbn Ebi Hâtim'in **Tefsir**'inden naklen, bu âyeti **İbn Abbas**'ın şu şekilde yorumladığını da kaydeder:

"Bu âyet, hakikatte nesh edilmedi. Yüce Allah, mahşerde insanları toplayınca; ***'ben size nefsinizde gizlediğiniz ve meleklerin de muttalî olmadığı şeyleri bildiğimi haber vermiştim'*** buyurarak mü'minlere bu gizlenen şeyleri haber verir, sonra da onları bağışlar. Şüphecilere de içlerinde gizledikleri yalanları haber verir. Zaten âyetin devamında; ***'Allah dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder'*** denmesinin sebebi de budur."[180]

---

[180] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 67-68; **Aynî**, XVIII, 133.

٥٣٠- (ت ـــ السدي رحمه الله) قال : حدثني من سمع عليًا يقول : لما نزلت هذه الآية : (وإنْ تُبدوا ما في أنفسكمْ أو تُخفوهُ يحاسبكمْ به اللّهُ فيغفرُ لمنْ يشاءُ ويعذبُ من يشاءُ ، واللّهُ على كلّ شيءٍ قديرٌ). أحزنتنا قال : قُلنا ، يُحدِّثُ أحدُنا نفسهُ، فيُحاسبُ به ؟ لا يدْري ما يُغفرُ منهُ وما لا يغفرُ ؟ فنزلت هذه الآية بعدها فنسختْها (لا يُكلِّفُ اللّهُ نفسا إلا وسْعها ، لها ما كسبتْ و عليها ما اكتسبتْ} [البقرة : ٢٨٦]. أخرجه الترمذي.

530- es-Süddî[181] şöyle dedi:

"Bana Ali'yi dinleyen tahdis etti, o şöyle diyordu:

"İçinizde olanı açıklasanız da, saklasanız da Allah sizi onunla hesaba çeker; dilediğini bağışlar, dilediğine azap eder. Allah her şeye kadirdir" âyeti nâzil olunca, bu bizi çok üzdü. Dedik ki:

"Birimiz, içinden bir şey geçirecek de, bundan hesaba mı çekilecek? Hem neyin bağışlanıp, neyin bağışlanmayacağını da bilmiyoruz!.."

Arkasından bir sonraki; ***'Allah kimseyi, gücünün yettiğinden fazlası ile mükellef tutmaz. Herkesin kazandığı hayrın sevâbı kendine, yaptığı kötülüğün zararı da yine kendinedir'***âyeti geldi ve bunu nesh etti."[182]

٥٣١- (م ـــ أبو هريرة رضي الله عنه) قال: « لما نزلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم: {لله ما في السموات وما في الأرض وإن تُبدوا ما في أنفسكم أو تُخفوهُ

---

[181] **Ebû Muhammed, İsmail b. Abdurrahman b. Ebî Kerîme es-Süddî el-Kûfî el-A'ver**: ö. 127/744. Aslen **Hicaz**'lıdır, **Kûfe**'de ikâmet etmiştir. Büyük Süddî olarak bilinir. Meşhur müfessirdir. Tâbiûndandır. Enes b. Mâlik, Ebû Hureyre ve İbn Abbas'ı dinledi. Kendisinden Şu'be, Süfyan es-Sevrî ve Ebû Bekir b. Ayyâş rivâyet etti. Sika olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. İbn Mehdî ve İbn Maîn "**zayıf**" derken, İbn Hibbân, Ahmed b. Hanbel ve İclî "**sika**" olduğunu kaydederler. Cûzecânî ve Leys b. Süleym'e göre "**yalancıdır**". Ebû Zur'a da "**leyyin**" der. İbn Adiyy ve es-Sâcî "**sadûk**", Nesaî de "**salih**" olduğunu söyler. Yahya'l-Kattân onda beis olmadığını, Ebû Hâtim ve Taberî de hadîslerinin yazılabileceğini, ama huccet olmadığını belirtirler. Hakkında Şiîlik ithamı da bulunmaktadır.

[182] **Tirmizî**, Tefsir, 3/2990.

يحاسبكم به الله... الآية} [البقرة: ٢٨٤] اشتدَّ ذلك على أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم فأتوْا رسولَ الله صلى الله عليه وسلم ثمَّ بَرَكوا على الرُّكَب فقالوا: أيْ رسول الله كُلِّفْنا منَ الأعمال ما نطيقُ: الصلاة والصيام والجهاد والصدقة وقد أُنزلت عليك هذه الآية ولا نطيقها، قال رسول الله لله صلى الله عليه وسلم: «أتريدون أن تقولوا كما قال أهل الكتابين من قبلكم: سمعنا وعصينا؟ بل قولوا: سمعنا وأطعنا غُفرانكَ ربنا وإليكَ المصير» [قالوا: سمعنا وأطعنا غفرانك ربنا وإليك المصير] فلما اقترأها القومُ، وذلَّتْ بها ألسنتُهم أنزلَ اللّهُ في إثْرها (آمَنَ الرسولُ بما أُنزلَ إليه مِنْ رَبِّه والمُؤْمنونَ كُلٌّ آمن باللّه وملائكته وكتبه ورسله لا نفرقُ بين أحد من رُسُله، وقالوا: سمعْنا وأطعنا، غُفرانكَ ربنا وإليكَ المصير). فلما فعلوا ذلك: نسَخَها اللّهُ تعالى فأنزل الله عزَّ وجلَّ: (لا يُكلِّفُ اللّهُ نفسا إلا وُسْعَها، لها ما كسبتْ وعليها ما اكْتسَبَتْ ربنا لا تُؤاخذنا إنْ نسينا أو أخطانا)، قال: نعم ربَّنا (ولا تحمل علينا إصرا كما حملتَهُ على الذين من قبْلنا) قال: نعم ربنا (ولا تحمِّلنا ما لا طاقةَ لنا به) قال: نعم (واعفُ عنا واغفرْ لنا وارحمْنا أنتَ موْلانا فانصُرنا على القوم الكافرينَ) قال: نعم. أخرجه مسلم.

531- Ebû Hureyre anlatıyor:

"Hz. Peygamber'e (as.); ***'Göklerde ve yerde ne varsa hepsi Allah'ındır. İçinizde olan şeyi açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker'*** âyeti nâzil olunca, bu, Rasûlullah'ın (as.) ashabına çok ağır geldi. Rasûlullah'a (as.) gelip dizleri üzerine çöktüler ve dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; namaz, oruç, cihâd, sadaka (gibi) gücümüzün yettiği muâmelelerle mükellef kılınmıştık. Şimdi ise size şu âyet nâzil oldu. Buna gücümüz yetmez."

Rasûlullah (as.) şu cevabı verdi:

"- Sizden önceki iki ehl-i kitâb tâifesinin; *'İşittik, ama isyan ettik'* dedikleri gibi mi söylemek istiyorsunuz? Aksine; *'İşittik ve itâat ettik; ey Rabbimiz, mağfiretini isteriz, dönüşümüz ancak sanadır'* deyin!"

Ashâb, bunu okuyup dilleri de ona yatışınca, arkasından Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Peygamber ve mü'minler, Allah'tan O'na indirilene iman ettiler. Hepsi Allah'a Meleklerine, Kitaplarına, Peygamberlerine iman ettiler. 'Allah'ın Peygamberlerinden hiçbirini tefrik etmeyiz, işittik ve itâat ettik; ey Rabbimiz, mağfiretini isteriz, dönüşümüz ancak sanadır' dediler."[183]

Onlar bunu yapınca, Yüce Allah da önceki âyeti nesh etti ve şu âyeti inzâl buyurdu:

"Allah, hiç kimseye gücünün yetmeyeceği şeyi teklif etmez. Herkesin kazandığı hayrın sevâbı kendine, yaptığı kötülüğün zararı da yine kendinedir. Ey Rabbimiz, eğer unuttuk veya hatâ ettikse, bizi sorumlu tutma!.."

(Onlar bu duâyı yapınca) Yüce Allah;

"- Peki, kabul!" buyurdu. Tekrar:

"Ey Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi, bize de ağır yük yükleme!" dediler.

"- Peki, kabul" buyurdu.

"Ey Rabbimiz, bize gücümüzün yetmeyeceği şeyi de yükleme!"

"- Peki, kabul."

"Bizi affet, bizi bağışla, bize merhamet eyle! Sen mevlâmızsın, Kâfirlere karşı bize yardım ihsân eyle!"

"- Peki, kabul."[184]

İZAH

Şüphesiz ki, hiç kimse gönlüne hükmedemez. İnsanın aklına, söylenmesi bile doğru olmayan nice şeyler gelir. Bundan dolayıdır ki, gönüllerinden geçirdikleri şeyler yüzünden muâheze edilecekleri haberi, ashâb-ı kirâma çok ağır gelmişti.

Hz. Peygaber'e (as.) bu husustaki şikâyetlerini arz edenler, **Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Abdurrahman b. Avf** ve **Muâz b. Cebel**'dir. Rasûlullah (as.) onlara, görevlerinin isyân değil, imân ve itâat

---

[183] Bakara, 285.

[184] **Müslim**, İman, 57/199.

olduğunu hatırlatmış, buna rağmen yine de mağfiret dilemelerini emretmiştir. Aradan bir süre geçtikten ve müslümanlar da yatıştıktan sonra müteâkıp âyet gelerek söz konusu hükmü yürürlükten kaldırdı.

Bu âyette nesih veya tahsîs bulunduğu rivâyeti ile **İbn Abbas**'dan bu âyetin mensûh olduğu ve olmadığı şeklindeki iki rivâyet, daha önce 529 nolu hadîsin izâhında geçmişti. Ulemanın çoğunluğuna göre, nesih rivâyeti daha sahihtir.[185]

٥٣٢- (م ت ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : لما نزلتْ هذه الآية **(وإن تبدُوا ما في أنفسكم أو تُخفوهُ يحاسِبْكُم به اللّه)** دخل قُلُوبَهُم منها شيءٌ ، لم يَدْخُلْ قلوبَهُمْ من شيْء ، فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: « **قولوا : سمعنا وأطعنا وسلّمنا** »، قال : فألقى الله الإيمانَ في قُلوبهم ، فأنزل الله عز وجل : **{لا يُكلّفُ اللّهُ نفسا إلا وُسْعَهَا ، لها ما كسبَتْ وعليها ما اكْتَسَبَتْ ، ربنا لا تُؤاخِذنا إنْ نسينا أو أخطأنا قال : قد فعلتُ ربَّنا ولا تحملْ علينا إصرا كما حملتَه على الذين من قبلنا}** قال : قد فعلتُ **(واغفر لنا وارحمنا أنت مولانا)** قال : فعلتُ. أخرجه مسلم.

وفي رواية الترمذي مثلُه ، وقال : فأنزَلَ اللّهُ **{آمنَ الرَّسُولُ بما أُنزلَ إليه من ربِّه والمؤمِنُونَ..}** . الآية ، وزاد فيه : **(ولا تحمل علينا إصْرا كما حَمَلْتَه على الذين من قَبْلنا ربنا ولا تُحَمِّلْنا ما لا طاقَةَ لنا به واعْفُ عنَّا واغْفرْ لنا)**... الحديث.

532- İbn Abbas anlatıyor:

"İçinizde olanı ister açıklayın, ister gizleyin, Allah sizi onunla hesaba çeker" âyeti nâzil olunca, müslümanların gönlüne başka hiçbir şeyden dolayı gelmeyen bir korku düştü. Hz. Peygamber (as.) ;

"- İşittik, itâat ettik ve teslim olduk deyin!" buyurdu.

Allah, onların kalplerine imanı yerleştirdi ve sonra şu âyeti inzâl buyurdu:

---

[185] **Nevevî**, II, 145.

"Allah kimseyi gücünün yettiğinden fazlası ile mükellef tutmaz. Herkesin kazandığı hayrın sevâbı kendine, yaptığı kötülüğün günahı da yine kendinedir. Ey Rabbimiz, eğer unuttuk veya hatâ ettik ise, bizi muâheze etme!"

Bunun üzerine Allah;

"- Tamam, kabul ettim" buyurdu.

"Ey Rabbimiz, bizden öncekilere yüklediğin gibi, bize ağır yük yükleme!"

"- Tamam, kabul ettim."

"Bizi bağışla, bize merhamet buyur, sen Rabbimizsin!.."

"- Peki, kabul ettim."[186]

RİVÂYETLER

Bunu **Müslim** tahric etti.

Tirmizî'nin de buna benzer bir rivâyeti vardır. Bu rivâyette;

Allah; *"Peygamber ve mü'minler, Rabbinden O'na indirilene iman ettiler"* âyetini inzâl buyurdu. Şunu da ilâve etti:

"Bizden öncekilere yüklediğin gibi, bize ağır yük yükleme! Ey Rabbimiz, gücümüzün yetmediği şeyleri bize yükleme! Bizi affet, bizi bağışla..."

٥٣٣- (خ م ت د س ـــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**إنَّ اللهَ تعالى تجاوزَ لأُمَّتِي ما حدَّثَتْ به أنفُسَها ، ما لم يَعْمَلُوا به أَو يتكلَّمُوا** ».

وفي رواية « **ما وسْوَستْ به صُدُورها** ». أخرجه الجماعة إلا الموطأ.

ولفظُ أبي داود :« **إنَّ الله تجاوزَ لأُمَّتي ما لم تكلَّم به أو تعمَل به ، وما حدَّثتْ به أنفُسَها** ».

533- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Yüce Allah, dilleriyle söylemedikçe veya bilfiil yapmadıkça, ümmetimin gönüllerinden geçirdikleri şeyleri bağışlamıştır."[187]

---

[186] **Müslim**, İman, 57/200; **Tirmizî**, Tefsir, 3/2992.

RİVÂYETLER

Bir rivâyette ifâde, **"Kalplerinden geçen vesveseleri"** şeklindedir.

Bu hadîsi **Muvatta** dışındaki kaynaklar tahric etti.

Ebû Davud'un rivâyeti ise şöyledir:

"Şüphesiz Allah, ümmetimin içinden geçirdiği halde diliyle söylemediği veya gönlünden geçeni yapmadığı (kusurlarından) **vaz geçmiştir."**

İZAH

Vesvese: İnsanın gönlüne geliveren şüphedir. İnsan, gönlünden gelen bu şeylerden dolayı muâheze edilmemek için, onların kalpten gelip geçmeleri gerekir. Kalpte yerleşip kalmamaları, inanca dönüşmemeleri icabeder.

İnsanın, kendi istek ve irâdesi ile hâtırına getirip kalbinde kökleşmesine çalıştığı duygularda ısrar edilir ve kalpten atılmaya çalışılmazsa, yani kalben de azmedilirse, şüphesiz bu durum ilahî cezayı gerektirir. Zaten bu durumda düşünce, düşünce safhasını aşarak inanca dönüşür ve fiiliyata dökülür.

Hadîs, zihnî ve kalbî tahayyüllerin değil, kavlî ve amelî davranışların muâhezeye konu teşkil ettiğine delâlet etmektedir.

Hadîs ayrıca, **Muhammed** (as.) ümmetinin büyük değerini de göstermektedir. Çünkü söz konusu hususların bağışlanması keyfiyeti, **Muhammed** (as.) ümmetine hâstır. Önceki ümmetler, bundan da sorumlu idiler.

Hadîsin bir rivâyeti; "إِنَّ اللَّهَ تَجاوَزَ لِي عَنْ اُمَّتِـــي" ; *"Allah, benim için ümmetimin ...den vaz geçmiştir"* şeklindedir. Bu rivâyet, Rasûlullah'ın (as.) Allah katındaki değerinin büyüklüğünü gösterir.[188]

---

[187] **Buhârî**, Itk, 6; Talak, 11; Eymân, 15; **Müslim**, İman, 58/201; **Tirmizî**, Talak, 8/1183; **Ebû Davud**, Talak, 15/2209; **Nesâî**, Talak, 21.

[188] Hadîsin şerhi için bkz., **Nevevî**, II, 147; **İbn Hacer**, XIII, 404; **Aynî**, XIII, 88.

سورة آل عمران

3- ÂL-İ İMRÂN SÛRESİ

٥٣٤- (خ م ت د س ـ عائشة رضي الله عنها) قالت : تلا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم: {هُوَ الَّذي أنزَلَ عَلَيْكَ الكتابَ منه آياتٌ محكماتٌ} وقرأتْ إلى {ومَا يَذَّكَّرُ إلا أُولُو الألبابِ} [آل عمران: ٧] فقال :« فإذا رَأَيْتُمُ الَّذين يَتَّبِعُونَ ما تشابَهَ منه ، فأُولئك الذين سمَّى اللَّهُ فاحذَرُوهم ».

هذه رواية البخاري ومسلم وأبي داود. وفي رواية الترمذي قالت: سُئِلَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم وفيها «فإذا رأيتُمُوهُم فاعرِفوهُم» قالها مرَّتَيْنِ أو ثلاثاً.

534- Hz. Âişe şöyle der:

"Hz. Peygamber; *'Sana kitabı indiren O'dur. O'nun bir kısım âyetleri muhkemdir'*[189] âyetini sonuna kadar okudu. Sonra şöyle buyurdu:

"Kur'ân'ın müteşâbih âyetlerine uyanları görürseniz, bilin ki onlar, Allah'ın bu âyette haber verdiği kişilerdir. Onlardan sakının!"[190]

RİVÂYETLER

Bu ibâre, **Buhârî, Müslim** ve **Ebû Davud'**un rivâyetleridir.

Tirmizî'nin rivâyetinde ise şu farklılık vardır:

"Hz. Âişe dedi ki; "Rasûlullah'a (as.) soruldu, Hz. Peygamber şöyle buyurdu:

"Onları gördüğünüz zaman kendilerini tanıyın."

Bu sözü iki veya üç defa tekrar etti.

---

189 Al-i İmrân, 7.

190 **Buhârî**, Tefsir, 3/1; **Müslim**, İlim, 1/1; **Tirmizî**, Tefsir, 4/294; **Ebû Davud**, Sünnet, 2/4598.

İZAH

Muhkem; lügatta sağlam, metin demektir. **Istılahta** ise; lafzı ve kelimeleri, Allah'ın muradına delâlet hususunda her türlü şüpheden uzak olan ve O'nun maksadından başka bir manaya delâlet ihtimali bulunmayan âyettir.

Muhkemin zıddı müteşâbihtir. **Müteşâbih**; ibâresi, Allah'ın murâd ettiği manaya delâleti hususunda şüphe ve ihtimal bulunan âyettir.

Muhkem, son derece açık, vâzıh âyetlerdir. İfâdeleri kat'îdir, şüphe ve ihtimal söz konusu değildir. Bunlar Kur'ân'ın esasıdır. Nitekim âyette, ***"Ümmü'l-kitâb"*** ifâdesi kullanılır ki, **"Kur'ân'ın esası"** demektir. Binâenaleyh müteşâbihler, muhkem âyetlere ircâ edilir, medlûlleri muhkem âyetlerin delâletleriyle tayin edilir.

MÜTEŞABİHİN ÇEŞİTLERİ

Müteşâbihler ikiye ayrılır:

1- Hem lafzı, hem manası itibariyle müteşâbihtir. Bazı surelerin başlarında bulunan ve hurûf-u mukattaa denilen harfler, bunun en canlı örneğidir. Bunlar bir şifre mesâbesinde olup mana ve medlûlünü tayin etmek mümkün değildir.

2- Yalnız mana yönünden müteşâbihtir. Meselâ; ***"Allah'ın eli, onların elinin üstündedir"***[191] âyeti böyledir. Buradaki **"El"** lafzı müteşâbihtir. Bu kelimenin ve Kur'ân'da benzeri görülen müteşâbih kelimelerin sözlük manaları belli ise de, bunların Allah'a isnadı uygun düşmediğinden, medlüllerinin tayini de Allah'a havale edilir.

Selef ulemasının müteşâbih âyetler konusundaki görüşü budur; bunların hakiki mana ve medlûlünü Allah'a havâle etmektir. Nitekim onlar, Allah'ın sıfatlarına da böyle bakmışlardır. Bu sıfatların varlığını kabul etmişler, ancak keyfiyetini Allah'a havale etmişlerdir.

Fakat zamanla insanlar, müteşâbih âyetlere çok değişik manalar vermeye başlayınca, İslâm âlimleri de bunları muhkem âyetlere ircâ ederek onların mana ve medlûllerini tayine çalışmışlardır.

---

[191] Fetih,10.

Müteahhirin ulemasını bu işe sevk eden âmil de, yukarıdaki âyette geçen, *"Muteşâbihlerin te'vilini ancak Allah ve ilimde derinleşmiş kimseler bilir"* cümlesidir. Mütekaddimûn uleması, "وَالرَّاسِخُونَ" *"Ve ilimde derinleşmiş kimseler"* ifâdesindeki *"Vâv"* harfini istinâfiye kabul ederek cümle başı yapmışlar, dolayısıyla âyete **"Müteşâbihlerin te'vilini yalnız Allah bilir. Alimler ise, *'biz ona inandık, hepsi Rabbimiz tarafındandır'* dediler"** manasını vermişlerdir. Müteahhirûn uleması ise, bu *"vav"*ı atıf *"vav"*ı kabul ederek âyete; ***"Onların te'vîlini Allah ve ilimde derinleşmiş kimseler bilir"*** manasını vermişlerdir.

Müteahhirûn âlimlerinin bu ictihâdları, hem kötü niyetle yapılabilecek beyanların önünü almış, hem insan akıl ve zekâsına hareketlilik kazandırmış, hem de müteşâbihlerin mana ve medlûllerini tayin imkânı bulunmuştur.

Muhkem âyetler de birbirleriyle karşılaştırıldığında, aralarında ıtlâk-takyîd, umûm-husûs, takrîr-tefsîr, istisnâ-nesih gibi bazı farklar görülür. Bu bakımdan usûlcüler muhkemi; **zâhir, nass, müfesser** ve **hususi** manada muhkem diye derecelere ayırmışlardır.

Müteşâbihleri de yine dörde taksim etmişlerdir. Her iki dört derece de birbirlerinin mukabilidir: **Zâhir-hafî, nass-müşkil, müfesser-mücmel, muhkem-müteşâbih.**

İşte müteşâbihlerin izâh edilebilmesi için derin bir ilmî ehliyete ve âyetler arasındaki mukabele ve mukayeseyi yapabilecek bir melekeye sahip olmak gerekir.

Buhârî, bu hadîsin bâb başlığında **Mücâhid**'in şu sözünü kaydeder:

"Muhkem âyetler, helâl ve harama dair olanlardır. Müteşâbih âyetler ise, bazısı bazısını tasdik ve tefsir eden âyetlerdir."

Rasûlullah'ın (as.) **Hz. Âişe**'ye, müteşâbihlere uydukları için kendilerinden sakınmalarını emrettiği sapıklardan ilk zuhûr edeni, **İbn Abbas**'a göre Hâricîlerdir. Hâricîleri, Kaderiye, Mu'tezile ve Cehmiye takip etmiştir.[192]

---

[192] Şerh için bkz., **Nevevî**, XVI, 216; **İbn Hacer**, IX, 73-74; **Aynî**, XVIII, 138; **Avnu'l-Ma'bûd**, XII, 343; **Bezlu'l-Mechûd**, XVIII, 119; **Tecrîd-i Sarîh**, XI, 62.

٥٣٥- (خ ــ *سعيد بن جبير* رحمه الله) قال : قال رجلٌ لابن عبَّاسٍ : إني أجدُ في القرآن أشياءَ تختلفُ عليَّ ، قال : ما هُوَ ؟ قال : **{فلا أنسابَ بينهم يومئذ ولا يتساءلون}** [المؤمنون : ١٠١]، وقال : **{وأقبلَ بعضُهُمْ علَى بَعْضٍ يتساءلونَ}** [الصافات : ٢٧] ، وقال : **{ولا يكتمونَ اللَّهَ حديثا}** [النساء : ٢٤] ، وقال : **{واللَّه ربِّنا ما كُنَّا مُشْركينَ}** [الأنعام : ٢٣] ، وقد كتموا في هذه الآية، وفي [النازعات : ٢٧] **{أم السماءُ بناها ، رفعَ سمكها فسوَّاها وأغطش ليلها ، وأخرج ضُحاها ، والأرضَ بعد ذلك دَحاها}** فذكر خلقَ السماء قبلَ خلقِ الأرضِ ، ثم قال : **{أئنَّكم لتكفُرون بالذي خلق الأرضَ في يومين – إلي – طائعينَ}** [فصلت: ٩- ١١] فذكر في هذه خلْقَ الأرضِ قبلَ خلقِ السَّماءِ ، وقال : **{وكان اللَّهُ غفورا رحيما}** [الأحزاب :٥٠] وقال : **{وكان اللَّهُ عزيزا حكيما}** [الفتح : ١٩] وقال : **{وكان اللَّهُ سميعا بصيرا}** [النساء : ١٣٤] فكأنه كان ، ثمَّ مضى ، قال ابن عباس : فلا أنساب بينهم في النفخة الأولى ، يُنفخ في الصور ، فيصعقُ منْ في السموات ومَن في الأرض إلا من شاء اللهُ ، فلا أَنسابَ بينهم عند ذلك ، ولا يتساءلون ، ثم في النَّفخة الآخرة : أقبلَ بعضُهم على بعض يتساءلون ، وأما قوله : **{واللَّه ربِّنا ما كُنَّا مُشْركين ولا يكْتمونَ اللَّه حديثا}** ، فإنَّ الله يغفرُ لأهل الإخلاص ذنوبَهُمْ ، فيقولُ المُشْركُ، تعالَوْا نقولُ : ما كُنَّا مُشركين ، فيختِمُ اللَّهُ على أفواهِهِمْ ، فتنطقُ جوارحُهُمْ بأعمالهم، فعند ذلك عُرفَ أنَّ الله لا يُكتَمُ حديثا ، وعندهُ : **{ربما يودُّ الذينَ كفرُوا لوْ كانوا مسلمين}** وخلق الأرضَ في يومين ، ثُمَّ استوى إلى السماء ، فسواهن سبع سموات في يومين آخرين، ثم دحى الأرض ، أي : بسَطها، وأخرج منها الماء والمرعى، وخلق فيها الجبال والأشجارَ ، والآكام وما بينهما في يومين آخرين ، فذلك قوله: **{والأرض بعدَ ذلكَ دحَاها}** [النازعات: ٣٠] فخُلقت الأرضُ وما فيها من شيءٍ في أربعةِ أيامٍ،وخُلِقَت السَّمواتُ في يومَيْنِ ، وقولُه: **{وكان اللَّهُ غفورا رحيما}** سمَّى نفسهُ ذلك، أي: لم يزلْ، ولا يزالُ كذلكَ، وإن الله لم يُردْ شيئا إلا أصابَ به الذي أرادَ. وَيْحَكَ، فلا يختلفْ عليك القرآنُ، فإنَّ كُلا من عند الله. أخرجه البخاري.

535- Saîd b. Cübeyr[193] anlatıyor:

"Bir adam İbn Abbas'a şöyle dedi:

"- Ben Kur'ân'da öyle şeyler buluyorum ki, bunlar bana ihtilaflı (imiş gibi) görünüyor."

"- Nedir onlar?"

"- ***Bugün aralarında ne soy-sop vardır, ne de birbirini sormak...***"[194] âyeti ile, "***Onlar birbirlerini sorarlar***"[195] **âyeti.**

"***Allah'a hiçbir sözü gizleyemezler***"[196] âyeti ile, "***Rabbimiz Allah'a yemin ederiz ki, biz müşriklerden değildik***"[197] âyeti. Bu âyette onlar şirki gizliyorlar.

"***Göğü yaratmak... Allah onu bina etti, yüksekliğini yükseltti de, onu düzgün bir nizâma koydu. Gecesini karanlık yaptı, gündüzünü aydınlık. Bundan sonra yeryüzünü döşedi***"[198] âyeti. Bu âyette Allah, göğün yaratılışını, yerin yaratılışından önce zikretti. Sonra (başka bir âyette) buyurdu ki: "***Yeryüzünü iki günde yaratanı siz mi inkâr edecek ve O'na ortaklar nispet edeceksiniz? O, bütün âlemlerin Rabbidir. Allah, yeryüzünde sâbit dağlar ve bereketler yarattı. Yeryüzündekilerin rızkını da takdir etti. Soranlar için tam dört günde... Sonra buhar hâlinde olan göğü yaratmayı murâd etti de göğe ve yere, 'İkiniz de isteyerek veya istemeyerek gelin, ortaya çıkın'***

---

[193] **Ebû Abdullah, Saîd b. Cübeyr b. Hişâm el-Esedî el-Vâlibî el-Kûfî:** ö. 95/714. Kûfelidir. Tâbiîlerin önde gelenlerindendir. Haccac b. Yusuf tarafından zulmen şehid edilmiştir. Müfessirdir, kıraat âlimidir. Kur'an'ı İbn Abbas'dan almıştı. Mutlak olarak tâbiîlerin en âlimi kabul edilirdi. İbn Abbas, o varken kendisinden fetva istenmesini menetmişti. Son derece saygın, âbid ve zâhid biriydi. Abdulah b. Mes'ûd, Ebû Hureyre ve Enes b. Malik'ten rivâyetleri vardır. Kendisinden Amr b. Dînâr ve Eyyub Sahtiyânî rivâyet etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[194] Mü'minûn, 101.

[195] Saffât, 27.

[196] Nisâ, 42.

[197] En'âm, 23.

[198] Nâziât, 27-30.

dedi. Onlar da 'Biz isteyerek geldik' dediler.[199] Bu âyetlerde de yerin yaratılışını, göğün yaratılışından önce zikretmektedir.

"Allah affedici idi, merhametli idi"[200], *"Allah aziz ve hakimdi"*[201], *"Allah işitici ve görücü idi"*[202] âyetlerinde ise, sanki Allah önce böyle idi de sonra değil anlamı var."

İbn Abbas şöyle dedi:

"- Aralarında neseb yoktur" âyeti, sûra ilk üfürüldüğü ana dâirdir. O anda Allah'ın dilediği kişiler hariç, yerde ve gökte ne varsa hepsi ölür. O zaman aralarında neseb de olmaz, birbirlerini sormak da... Sonra sûra tekrar üfürüldüğünde insanlar, birbirlerini sorarlar.

"Vallahi, ey Rabbimiz, biz müşrik değildik" **âyeti ile** *"Allah'a hiçbir sözü gizleyemezler"* âyetine gelince; Yüce Allah, ihlâs ehlinin günahlarını bağışlar. Müşrik olan da arkadaşına; *'Gel, biz müşrik değildik, diyelim'* der. Bunun üzerine Allah, onların ağızlarını mühürler de diğer uzuvları, yaptıklarını dile getirirler. İşte o zaman anlaşılır ki, Allah'a hiçbir söz gizlenemez. O'nun katında; *"keşke müslüman olsaydılar, diye temenni edecekler."*[203]

Allah, yeryüzünü iki günde yarattı. Sonra göğe yöneldi ve diğer iki günde onları yedi gök hâlinde nizâma koydu. Sonra diğer iki günde de yeryüzünü döşedi, yani yaydı; oradan su ve otlak çıkardı, dağları, ağaçları, tepeleri ve bunların arasındakileri yarattı.

İşte *"Ondan sonra yeryüzünü döşedi"* âyetinin manası budur. Yer ve yeryüzünde olan şeylerin hepsi, dört günde, gökler de iki günde yaratılmıştır.

"Allah, affedici ve merhametli idi" âyetinde ise, Yüce Mevlâ, kendine bu isimleri vermiştir. Yani O böyle idi, böyledir ve böyle olacaktır. Allah, irâdesinin taalluk ettiği her şeyi gerçekleştirir.

---

[199] Fusilet, 9-11.

[200] Ahzâb, 5.

[201] Fetih, 19.

[202] Nisâ, 134.

[203] Hîcir, 2.

Yazık sana! Kur'ân, sana ihtilaflı görünmesin! Zirâ Kur'ân'ın bütün âyetleri Allah'tan gelmiştir."[204]

İZAH

Bu hadîste **İbn Abbas**'a dört soru sorulmaktadır. Bu soruları soran, **Nâfi b. Ezrak**'tır. Bu zât, bilâhare Hâricîlerden **Ezârika**'nın reisi olmuştur. Kendisi **Mekke'**de **İbn Abbas**'ın derslerine katılır, ona sorular sorar ve münakaşa ederdi. **Nâfi**, zâhirde birbirine zıt gibi görünen bazı âyetleri seçerek bu soruları sormuştur.

Yukarıda da görüldüğü üzere **İbn Abbas**, bu yanlış ve belki de maksatlı soruları, yine âyetlerle cevaplamıştır.

٥٣٦- (**د ـــ** ***ابن عباس*** رضي الله عنهم) قال : لما أصابَ رسولُ اللهِ صلى الله عليه وسلم قُريشا يومَ بدْرٍ ، وَقَدِمَ المدينَةَ ، جمعَ اليهودَ في سُوقِ بني قينُقَاعٍ . فقال : **يا معشر يهود ، أسلموا قبلَ أن يصيبكم مثلُ ما أصابَ قُريشا** ، قالوا : يا محمد ، لا يغرَّنكَ من نفسكَ أنْ قتلْتَ نفرا من قريشٍ كانوا أغمارا لا يعرفون القتالَ ، إنَّكَ لو قاتلتَنَا لعرفتَ أنَّا نحنُ الناسُ ، وأنَّكَ لم تلقَ مثلَنا ، فأنزلَ اللهُ تعالى في ذلك : **{قُلْ لِلَّذينَ كفروُا ستُغلَبُونَ إلى قوله : فئةٌ تقاتِلُ في سبيلِ الله، ببدْرٍ - وأُخرى كافِرةٌ}** [آل عمران: ١٢ ، ١٣]. أخرجه أبو داود.

536- İbn Abbas anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) Bedir'de Kureyş'le savaştıktan sonra Medîne'ye dönünce, Yahudileri Benû Kaynuka çarşısında topladı ve onlara şöyle dedi:

"- Ey Yahudiler! Kureyş'in başına gelenler sizin de başınıza gelmeden müslüman olunuz!"

"- Ya Muhammed! Savaşmayı bilmeyen câhil birkaç Kureyşliyi öldürdün diye böbürlenme! Eğer bizimle savaşsaydın, nasıl adamlar olduğumuzu görürdün! Sen henüz bizim gibilerin karşısına çıkmadın!"

Bunun üzerine yüce Allah;

---

[204] **Buhârî**, Tefsir, 41/1.

"O kâfirlere de ki; siz muhakkak mağlub olacaksınız ve topluca cehenneme sürükleneceksiniz. O cehennem ne kötü bir yerdir! Bedir'de karşılaşan iki birlik hakkında sizin için muhakkak bir ibret vardır. Bir birlik Allah yolunda çarpışıyor, diğeri ise kâfirdi..."[205] âyetini indirdi.[206]

İZAH

Rasûlullah (as.) **Medîne**'ye hicret ettikten sonra, ehl-i kitâb olan Yahudilerle sulh içinde yaşamayı denedi. Yahudiler ise zâhiren dost görünmekle birlikte, Rasûlullah'ın (as.) ve müslümanların aleyhinde her türlü faaliyetin bizzat içinde bulundular. Müslümanlara her fırsatta ihanet ettiler. Müşrikleri müslümanların aleyhine kışkırttılar. Hatta bizzat Hz. Peygamber'i (as.) hile ile öldürmeye bile teşebbüs ettiler.

İşte **Bedir**'de müşriklere karşı zafer kazanan Rasûlullah (as.), bu gücünü Yahudilere karşı da göstermek istemiş, onlara hakkı kabul etmelerini, aksi halde Kureyş'in başına gelen âkıbetin onlara da gelebileceğini hatırlatmış, gâyet uygun bir zamanlama ile siyasî ve askerî gücünü de göstermiştir.

Hz. Peygamber (as.) **Bedir** savaşından sonra Yahudilere karşı gâyet dikkatli ve enerjik bir siyâset takip etmiş, onları kendi hataları ve ihânetleri ile mahkûm etmiştir. Önce müslüman bir kadının başörtüsü sebebiyle çıkan bir hâdisede **Benû Kaynuka** Yahudileri, sonra Rasûlullah'a (as.) sûikast teşebbüsünde bulunan **Benû Nadîr** Yahudileri sürgün edilmiş, son olarak da **Hendek** savaşı sırasındaki ihânetleri sebebiyle **Benû Kurayza** Yahudileri ifnâ edilmiştir.

Böylece Hz. Peygamber (as.) **Medîne**'yi Yahudilerden temizlemiş, bilâhare **Hayber** zaferi ile de **Hicaz**'da Yahudi varlığına son vermiştir. Bu netice ile de, âyet-i kerîmede ifâde buyurulan husus, gerçekleşmiş oluyordu.

Bu hadîsin râvîlerinden **Zeyd b. Sâbit**'in âzâdlısı **Muhammed b. Ebî Muhammed** için **İbn Hibbân**'dan başka kimse sika dememiştir.

---

[205] Al-i İmrân, 12-13.

[206] **Ebû Davud**, Harâc, 22/3001.

٥٣٧- (ت ــ ابن مسعود رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « إنَّ لكلِّ نبي وُلاةً من النبيِّينَ، وإنَّ وليِّي أبي، وخليلُ ربِّي إبراهيمُ »، ثم قرأ {إنَّ أوْلَى النَّاسِ بِإبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا ، وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ} [آل عمران: ٦٨]. أخرجه الترمذي.

537- İbn Mes'ûd'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur.

"Muhakkak ki her Peygamber'in, diğer peygamberlerden bir velisi vardır. Benim velim de, atam ve Rabbimin dostu olan İbrahim'dir."

Sonra Hz. Peygamber; ***"Gerçekten İbrahim'e insanların en yakını,*** *(kendi döneminde)* ***ona bağlı olanlarla bu peygamber ve O'na iman edenlerdir. Allah, mü'minlerin velisidir"***[207] âyetini okudu.[208]

٥٣٨- (خ ــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : وآلُ عمران : المؤمنون من آل إبراهيم ، وآل عمران ، وآل ياسين، وآل محمد، يقول : {إن أولى الناس بإبراهيم للذين اتبعوه} ، وهم المؤمنون. أخرجه البخاري بغير إسناد.

538- İbn Abbas şöyle dedi:

"İmrân âilesi (âyetinden maksat), İbrahim'in, İmrân'ın, Yâsin'in ve Muhammed'in neslinden iman edenlerdir."

İbn Abbas, (buna delil olarak), Allah;

"Şüphesiz İbrahim'e insanların en yakını, O'na tâbi olanlardır"[209], ki onlar da mü'minlerdir" buyurdu, dedi.[210]

---

[207] Al-i İmrân, 68.

[208] **Tirmizî**, Tefsir, 4/2995.

[209] Al-i İmrân,68.

[210] **Buhârî**, Enbiyâ, 44.

İZAH

Buhârî'nin ta'lîkan kaydettiği bu rivâyette, umûm ifâdesi kullanılmış ise de husûs murad edilmiştir. Yâni bu âilelerden mü'min olanlar kastedilmiştir. **Al-i İmrân** sûresinde ifâde buyurulduğu üzere[211] Yüce Allah **Hz. Âdem**'i seçmişti. Çünkü onu kendi eliyle yaratmış, ona kendi ruhundan üflemiş, Melekleri secde ettirmiş ve onu cennete yerleştirmişti. **Hz. Nûh'u** da seçmişti; çünkü **Nûh**, insanlar puta tapmaya başladıklarında onlara gönderdiği ilk Rasûldü. **Hz. İbrahim**'i de seçmişti; çünkü son peygamber bu âiledendi. **İmrân** âilesini de seçmişti; çünkü **Hz. İsa** bu âiledendi.

"Âl-i Yâsin" sözü ile de **Hz. İlyâs**'ın murad edildiği rivâyet edilir. Bir kavle göre de **Hz. İdris**'tir.

"Âl-i İmrân"dan maksadın kim olduğu sarih değildir. Peygamberler tarihinde biri **Hz. Musa**'nın, diğeri **Hz. Meryem**'in babası olmak üzere iki **İmrân** vardır. **Musa**'nın da **Meryem** adında bir kızkardeşi vardı. **Buhârî**'nin, bâb başlığındaki telmihine bakarsak, bunun **Hz. Meryem**'in babası olan **İmrân** olması kuvvetle muhtemeldir.[212]

٥٣٩- (خ ـ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : تفسير قول المرأة الصّالحَة **{إنّي نذَرتُ لَكَ ما في بطني مُحَرَّرا}** [مريم : ٣٥] أي : خالصا للمسجد يخدُمُهُ. أخرجه البخاري في ترجمة باب.

539- İbn Abbas;

"Sâliha kadının (İmrân'ın zevcesinin): *"Karnımdakini hür olarak sana adadım"*[213] sözü hakkında şöyle dedi:

"Yâni, sadece mescide hizmet etmesi için."[214]

---

211 Al-i İmrân, 33.

212 Bkz., **Kurtubî**, IV, 63; **Aynî**, XVI, 22.

213 Al-i İmrân, 35.

214 **Buhârî**, Salât, 74.

İZAH

Buhârî'nin yine ta'lîkan kaydettiği bu hadîste sözü edilen **"Sâliha kadın"**, **İmrân**'ın zevcesi ve **Hz. Meryem**'in annesidir. İsmi **Hanne binti Fâkûz**'dur.

"Hür olarak" adamaktan maksat da; her türlü dünya meşguliyetlerinden uzak olarak sadece Allah'a ibâdet ve mescidlere hizmette bulunmaktır. Rivâyete göre **İmrân**'ın karısının, böyle bir adakta bulunmasının sebebi şudur:

İmrân'ın karısı ile **Zekeriyâ**'nın karısı kardeş idiler. **İmrân**'ın karısı, yaşlandığı halde hiç çocuğu olmamıştı. Bir gün bir ağacın altında otururken, bir kuşun, gagasıyla yavrusuna yiyecek verdiğini görür. İçinde, bir çocuk sahibi olmak için çok güçlü bir istek uyanır ve kendisine bir çocuk vermesi için Allah'a yalvarır. Eğer bir çocuğu olursa, onu Allah'a ibâdet ve mescidlere hizmete adayacağını söyler. Bir müddet sonra da **Hz. Meryem**'e hâmile kalır.[215]

٥٤٠- (خ ـ **ابن عباس** رضي الله عنهما) قال : {**إِذْ يلْقُونَ أَقْلامَهُمْ**} [آل عمران : ٤٤] ، اقتَرَعُوا فَجَرَتْ أَقْلامُهمْ مع الجِرْيَةِ، فعالَ قَلَمُ زكريّا الجِرْيَةَ. أخرجه البخاري في ترجمة باب من أبواب كتابه بغير إسناد.

540- İbn Abbas;

"Onlar kalemlerini atarlarken sen yanlarında değildin"[216] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Onlar, (Meryem'i kim himâyesine alacak diye) kur'a çekmek için kalemlerini suya attılar. (Akıntı bütün kalemleri götürdü.) Zekeriya'nın kalemi ise, suyun üstüne çıktı."[217]

---

[215] Bkz., **Taberî**, III, 235; **Kurtubî**, IV, 65.

[216] Al-i İmrân, 44.

[217] **Buhârî**, Şehâdât, 30.

İZAH

Yine ta'lîkan rivâyet edilen bu hadîste işâret edilen olayın aslı şudur:

Hz. Meryem'in annesi **Hanne**, çocuğunu doğurunca; *"Ya Rabbi, ben onu kız doğurdum, şüphesiz erkek kız gibi değildir"*[218] diyerek bir endişesini ızhâr etmişti. Az önce de söylendiği gibi, o, doğacak yavrusunu Allah'a ibâdet ve mescidlere hizmet için adamıştı. Kız çocuğunun ise, bu hizmetler için erkek gibi dayanıklı ve güçlü olamayacağı bir tarafa, âdet günlerinde mescidlere girmesi de mümkün değildir. **Hanne**, bu konuyu kavminin ileri gelenlerine açmış ve onlara bu çocuğu kimin tekeffül edeceğini sormuştu. **Hz. Zekeriyâ**;

"- O, benim baldızımın kızıdır, ben alayım" dedi ise de diğerleri;

"- O, bizim imamımızın kızıdır, sana veremeyiz" dediler.

Gerçekten **İmrân**, onlara imamlık yapıyordu.

Bunun üzerine kur'a çekmeye karar verdiler. Birçok müfessirin beyanına göre, **Ürdün** nehrinin kenarına gittiler ve **Tevrat**'ı yazdıkları kalemlerini suya attılar. Yapılan anlaşmaya göre, kimin kalemi suyun üstünde kalırsa **Meryem**'i o himâyesine alacaktı. Neticede su, **Zekeriya'**nın kalemi hariç, bütün kalemleri alıp götürünce, **Meryem** de **Zekeriyâ'**nın himâyesine girmiş oluyordu.

Bu rivâyetle, kur'a çekmenin meşrû olduğuna ve ihtilâf halinde bu yola başvurulabileceğine istidlâl edilmiştir.[219]

٥٤١- (خ ــ ابن عباس رضي الله عنه) قال : {إِنِّي مُتَوَفِّيكَ} أي مُميتُكَ . أخْرَجه البخاري في ترجمة باب.

541- İbn Abbas;

"Seni vefat ettireceğim"[220] âyeti hakkında şöyle dedi:

---

[218] Al-i İmrân, 36.

[219] Bkz., **Taberî**, III, 267; **Kurtubî**, IV, 86; **İbn Hacer**, V, 631; **Aynî**, XIII, 262.

[220] Al-i İmrân, 55.

"Yâni seni öldürecek olan benim."[221]

İZAH

Bu hadîs, **Buhârî**'nin bâb başlığında zikrettiği muallak metinlerden biridir.

Ayetteki ifâdenin "**öldüreceğim**" anlamına geldiği hususu, âlimler arasında ihtilaflıdır. Çoğunluk, bunu âyetin devamındaki, ***"Seni kendi katıma yükselteceğim"***, yâni yeryüzünden kaldıracağım manâsına hamletmişlerdir. **Hz. İsâ**'nın kıyâmete yakın yeryüzüne inip **Deccâl**'i öldüreceğini, muayyen bir süre sonra kendisinin de öleceğini ifâde eden hadîsler de bu görüşü te'yîd etmekte, O'nun ölmeden Allah katına yükseltildiği ve orada berhayat olduğu anlamını desteklemektedir.

Bazıları burada takdîm-te'hîr bulunduğunu, önce yükseltilip sonra öldürüldüğünü söyler. Bazıları da bunu "**Ölüm uykusu**" diye tefsir eder.[222]

Bu konuda **Muhammed Enver el-Keşmîrî,** ***Akîdetu'l-İslâm fî hayâtı İsâ Aleyhisselâm*** adı ile bir eser kaleme almıştır

٥٤٢- (س ـ *ابن عباس* رضي الله عنه) قال : كان رجلٌ من الأنصار أسلَمَ، ثم ارتدَّ، ولَحِقَ بالشِّرْكِ ، ثُمَّ ندم ، فأرسل إلى قومِه : سَلُوا لي رسولَ اللَّهِ - صلى الله عليه وسلم- هل لي من تَوبَة ؟ فنزلت : **{كَيْفَ يهدي اللَّهُ قوما كَفَرُوا بعد إيمانهم ؟ إلى قوله — غفورٌ رحيمٌ}** [آل عمران: ٨٦، ٨٩]. فأرسل إليه فأسلم ، أخرجه النسائي.

542- İbn Abbas şöyle anlatıyor:

"Ensârdan bir adam önce müslüman olmuş, sonra irtidâd edip şirke dönmüş, ama sonra bundan da pişman olmuştu. Kabilesine bir adam gönderip dedi ki:

"- Benim için Rasûlullah'a (as.) gidip sorun, acaba benim tövbem var mı?"

---

[221] **Buhârî**, Tefsir, 5/13.

[222] Bkz., **Taberî**, III, 289-293; **Kurtubî**, IV, 99-102.

Akrabaları da Hz. Peygamber'e (as.) gelip;

"- Onun için tövbe var mı?" diye sordular. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Kendilerine açık deliller gelmiş ve Peygamberin hak olduğuna şehâdet getirmişlerken, bu imanlarından sonra küfre sapan bir topluluğu Allah nasıl hidâyete erdirir? Allah, zâlimleri hidâyete ulaştırmaz. İşte onların cezası Allah'ın, Meleklerin ve bütün insanların lânetine uğramaktır. Onlar ebedî olarak bu azabın içinde olacaklardır. Kendilerinden ne azap hafifletilir, ne de onlara merhamet gözü ile bakılır... Ancak bundan sonra tövbe edip hâllerini düzeltenler müstesnâdır. Çünkü Allah, gerçekten bağışlayan, merhamet edendir."[223]

Bunun üzerine adama haber gönderildi, o da tekrar müslüman oldu."[224]

٥٤٣- (ت ــ ***أبو غالب*** رحمه الله) قال: رأى أبو أمامة رُؤسا مَنصُوبَة فقال أبو أمامةَ: كلابُ النّارِ، شرُّ قتلى تحت أديم السماءِ ،خيرُ قتلى مَنْ قَتَلُوهُ ثم قرأ **{يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وتَسْوَدُّ وُجُوهٌ إلى آخر الآية}** [آل عمران :١,٦] قلتُ لأبي أمامة: انتَ سَمِعْتَهُ من رسولِ اللّهِ صلى الله عليه وسلم؟ قال: لوْ لَمْ أَسْمَعْهُ إلا مرَّةً أو مرَّتين أو ثلاثا [أو أربعا] حتّى عدَّ سَبْعا ما حدَّثْتُكُمُوهُ. أخرَجَهُ الترمذي.

543- Ebû Galib[225] şöyle anlatıyor:

"Ebû Umâme, Şâm (mescidinin) basamakları üzerinde asılı başlar görmüştü. Dedi ki:

---

[223] Al-i İmrân, 86 - 89.

[224] **Nesâî**, Tahrîmu'd-Dem, 15.

[225] **Ebû Gâlib, Hazevver el-Bâhilî el-Basrî:** Basralı tâbiîlerdendir, ama **Isfahan**'a göçmüştür. Ebû Ümâme ve Enes b. Malik'ten rivâyeti vardır. Kendisinden İbn Uyeyne ve Hammâd b. Zeyd rivâyet etti. Rivâyetleri **Ebû Davud, Tirmizî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. Sikalığı tartışmalıdır. İbn Sa'd ve Nesaî "**zayıf**", Ebû Hâtim "**kavi değil**" derken Dârekutnî "**sika**", İbn Maîn ve İbn Uyeyne de "**salih**" olduğunu, İbn Adiy beis olmadığını, İbn Hibbân da sadece sikaların rivâyetlerine muvafık düşen hadîslerinin delil olacağını söyler.

"- Bunlar cehennem köpekleridir. Gök kubbe altında, öldürülenlerin en kötüleri bunlardır. Bunların öldürdüğü kişiler ise öldürülenlerin en hayırlılarıdır."

Sonra şu âyeti okudu:

"O gün bir takım yüzler ak, bazı yüzler de kara olacaktır. Yüzleri kara olanlara şöyle denecek: 'İman ettikten sonra tekrar küfre döndünüz öyle mi?! İşte şimdi küfrünüzün cezası olarak tadın azâbı!"[226]

Ebû Umâme'ye;

"- Sen bunu Rasûlullah'tan (as.) duydun mu?" diye sordum, şu cevabı verdi:

"- Bunu O'ndan bir, iki, üç -yediye kadar saydı- **defa işitmeseydim, size söylemezdim."**[227]

İZAH

Yüzleri ak ve kara olanların kimler olduğu konusunda farklı görüşler vardır. Yüzleri ak olanlardan murâdın; mü'minler, ehl-i sünnet olduğu; buna mukabil kara olanlardan maksadın da kâfirler, ehl-i kitâb ve ehl-i bid'at olduğu rivâyet edilmiştir. **Kurtubî**, bu husustaki görüşleri serdettikten sonra, ehl-i sünnetten ayrılıp dinde Allah'ın hoşlanmadığı bid'atlar ihdâs edenlerin, muhtemelen kara yüzlü kişiler olacaklarını söyler ve **Hâricî**, **Râfizî**, **Mu'tezilî** gibi fırkaları buna örnek gösterir.

Asılı görülen başlar, rivâyete göre **Hâricîler**'den idâm edilenlerin başları idi ve oraya ibret olsun diye asılmışlardı.[228]

٥٤٤- (ت ــ **بهز بن حكيم** رضي الله عنه) عن أبيه عن جده أنه سمع النبيّ صلى الله عليه وسلم يقول في قوله تعالى : **{كُنتم خيرَ أُمّةٍ أخرِجتْ للناس}** [آل عمران : ١١٠] قال:« **أنتم تُتمُّونَ سبعين أُمّةً ، أنتم خيرها ، وأكرمها على الله**». أخرجه الترمذي.

---

[226] Al-i İmrân, 106.

[227] **Tirmizî**, Tefsir, 4/3000.

[228] Bkz., **Taberî**, IV, 39; **Kurtubî**, IV, 166.

544- Bihz b. Hakîm'in, babası ve dedesi kanalıyla rivâyet ettiğine göre, dedesi;

"Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz"[229] âyeti hakkında Rasûlullah'tan (as.) şu sözü duymuş:

"Sizler, ümmetlerin sayısını yetmişe tamamlıyorsunuz. Bu ümmetlerin en hayırlısı ve Allah katında en mükerremi de sizlersiniz."[230]

٥٤٥ – (خ – ابن عباس رضي الله عنهما) قال : {كونوا ربَّانيِّينَ} [آل عمران: ٧٩] قال : حلماء فقهاء علماء ، أخرجه البخاري في ترجمة باب.

545- İbn Abbas; *"Rabbânîler olunuz"*[231] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Yâni halîmler, fakîhler ve âlimler olunuz."[232]

İZAH

Buhârî'nin ta'lîkan kaydettiği bu rivâyeti, **Hatîb Bağdâdî** ve **İbn Ebî Asım,** ayrı ayrı vasletmişlerdir.

Rabbânî kelimesi; Allah'a intisâb eden, insanların öğretimini ve terbiyesini üstlenen âlim, fâzıl insan demektir. Hadîsin devâmında **Buhârî,** bu kelimeyi; **"İnsanları terbiye eden, onlara ilmin küçüğünü büyüğünden önce öğreten kişi"** diye açıklar. Alim, âmil ve muallim olan insana da **Rabbânî** denir.

Câmiu'l-Usûl'un **M. H. Fakî** baskısında, **İbn Abbas**'ın sözü; "yâni hakîmler ve fakîhler olunuz" şeklindedir. **Buhârî**'de ise "halîmler ve fakihler" şeklindedir. **Buhârî**'nin bazı nüshalarında ise "hakîmler ve âlimler" diye geçer. **Hakîm**'in çoğulu olan **hukemâ;** eşyânın hakîkatini bilen ve hikmetli söz söyleyen insan demektir.

---

229 Al-i İmrân, 110.

230 **Tirmizî,** Tefsir, 4/3001.

231 Al-i İmrân, 79.

232 **Buhârî,** İlim, 10.

Halîm'in çoğulu olan **hulemâ** ise; olgun ve ağır başlı kişiler anlamına gelir.

Buhârî, "İlmin küçüğünü büyüğünden önce öğreten" cümlesiyle, bu kelimenin eğitim-öğretim manasına alınabileceğine ve ta'lîmde kolaydan zora, basitten mürekkebe doğru bir yol takib edilmesi gerektiğine işâret etmiştir.[233]

٥٤٦- (خ م ـــ جابر بن عبد الله رضي الله عنهما) قال : فينا نزَلتْ **{إذْ هَمَّتْ طائفتان منكم أن تفشلا والله وليُّهما}** [آل عمران : ١٢٢] قال : نحن الطّائفتان: بنو حارثة ، وبنُو سَلِمَةَ ، وما يسُرُّني أنها لم تنزل ، لقولِ الله واللهُ وليُّهما. أخرجه البخاري ومسلم.

546- Câbir b. Abdullah;

"Hani içinizden iki gurup, savaş korkusundan geri dönmeye niyetlenmişlerdi. Halbuki Allah, onların yardımcısı idi"[234] âyeti hakkında şöyle dedi:

"- Bu âyet, bizim hakkımızda nâzil oldu. Biz, Benû Seleme ve Benû Hârise diye iki guruptuk. Âyetteki ***'Allah onların yardımcısıdır'*** cümlesinden dolayı, bu âyetin gelmemesi, beni sevindirmezdi."[235]

İZAH

Benû Seleme, Hazrec'in, **Benû Hârise** de **Evs**'in kolu idiler. Her ikisi de Ensârdandır.

Âyet-i kerîme, **Uhud** savaşı ile ilgilidir. Hz. Peygamber (as.) **Uhud** savaşına çıkınca, münafıkların reisi **Abdullah b. Übeyy,** nifak çıkararak ordudan ayrılmış, adı geçen iki kabile de **İbn Übeyy'**e katılmaya karar vermişlerdi. Ama Allah, onları Rasûlullah'a (as.) muhalefetten korumuş ve Hz. Peygamber'le (as.) birlikte savaşa katılmalarını takdir buyurmuştu. İşte bu âyette Allah, onlara bunu

---

[233] Bkz., **İbn Hacer**, I, 218; **Aynî**, II, 43.

[234] Al-i İmrân, 122.

[235] **Buhârî**, Meğâzî, 18; Tefsir, 3/8.

hatırlatmakta, **Câbir b. Abdullah** da meseleye açıklık kazandırmaktadır.

Âyetin başında her ne kadar bir azar ve tekdîr görülüyorsa da, son cümlesi bu iki kabile için büyük bir şeref ve övünç vesilesidir. Nitekim **Câbir**, baştaki tekdîre rağmen son cümlesinden dolayı âyetin nüzûlünden sevinç duyduğunu söylemektedir.

٥٤٧- (خ ت س — ابن عمر رضي الله عنهما) قال: « كان النبيُّ صلى الله عليه وسلم يدْعو على صفوان بْنِ أُميَّة، وسُهيل بن عمرو ، والحارثِ بن هشام ، فنزلت: **{ليس لكَ من الأمرِ شيءٌ - إلى قوله - فإنَّهُم ظالمونَ}** [آل عمران : ١٢٨]. هذه رواية البخاري.

وفي رواية الترمذي قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم أُحد : « **اللَّهُمَّ العَنْ أبا سفيان، اللهمَّ العن الحارث بن هشام ، اللهم العن صفوان بن أُميَّة** » ، فنزلت : **{ليس لَكَ من الأمر شيءٌ أو يتوب عليهم أو يعذِّبهم}** فتابَ عليهم ، فأسلموا ، فحسنَ إسلامُهُم.

وفي رواية النسائي : أنه سمع رسول الله صلى الله عليه وسلم حين رفع رأسه من صلاة الصبح من الركعة الأخيرة - قال: « **اللهم العنْ فلانا وفلانا ، يدعو على أناس من المنافقين** »، فأنزل الله هذه الآية. وقد أخرج البخاري أيضا نحو رواية النسائي.

وفي أخرى للترمذي قال : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يدعو على أربعة نفرٍ ،فأنزل الله : **{ليس لك من الأمر شيءٌ}** إلى **{ظالمون}** فهداهم الله للإسلام.

547- İbn Ömer şöyle dedi:

"Hz. Peygamber (as.), Safvân b. Ümeyye[236], Süheyl b. Amr[237] ve Hâris b. Hişâm'a[238] bedduâ etmişti. Bunun üzerine; ***'Senin elinde bir***

---

[236] **Ebû Ümeyye, Safvan b. Ümeyye b. Halef el-Cumehî el-Kuraşî:** ö. 42/662. Sahabîdir. Önce Hz. Peygamber'in azılı düşmanlarındandı. Babası **Bedir**'de müşrikler safında öldürülmüştü. **Mekke** fethinde korkup kaçmış, akrabaları onun adına Rasûlullah'dan (as.) emân almışlardı. Hz. Peygamber, verdiği emânın göstergesi olarak ona ridasını göndermişti. Bunun üzerine Safvan gelmiş, düşünmek için iki ay süre istemiş, Hz. Peygamber ona dört ay süre vermişti. Henüz müşrik iken **Huneyn** ve **Taif** seferlerinde bulunmuş, Hz. Peygamber ona

şey yok; Allah ya onların tövbesini kabul eder veya zâlim oldukları için onlara azap eder'[239] âyeti nâzil oldu."[240]

RİVÂYETLER

Bu, **Buhârî**'nin rivâyetidir.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

---

ganimetten büyük pay vermişti. Neticede müslüman olmuş, hicret sevabını elde etmek için **Medîne**'ye hicret etmiş, ancak Rasûlullah (as.); **"fetihten sonra hicret yoktur"** buyurmuştu. Kureyş'in eşrafındandı. Son derece fasihti. Başlangıçta müellefe-i kulûbdan iken, bilâhare güzel bir İslâmî hayat yaşadı. **Mekke**'de vefat etti. Kendisinden 13 hadîs rivâyet edildi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[237] **Ebû Yezîd, Süheyl b. Amr b. Abdişems el-Kuraşî el-Âmirî**: ö. 18/639. Kureyş'in ileri gelenlerindendir. Çok iyi bir hatipti; hatta Kureyş'in hatibi olarak ün yapmıştı. **Bedir**'de esir alınmıştı; Hz. Ömer, Rasûlullah'a (as.) onun dişlerini sökmesini, böylece bir daha hatiplik yapamayacağını önermiş, ama Hz. Peygamber; "**bırak onu, belki bir gün kendisini öveceğin bir konumda olacaktır**" demişti. **Hudeybiye**'de yapılan anlaşmayı o hazırlamış ve Kureyş adına imzalamıştı. Bilâhere İslâm'a girdi. Hz. Peygamber vefat ettiğinde müslümanlar **Mekke**'de de şaşkınlığa düşmüşler, bazı kesimlerde İslâm'dan dönme tezahürleri belirmişti. İşte o anda Süheyl halka etkili bir konuşma yapmış; **"İslâm'a son giren, ama ilk ayrılan sizler olmayın!"** diyerek insanları teskin etmiş, önemli bir kargaşanın önüne geçmişti. İşte onun övgüye değer konumda olacağına dair Rasûlullah'ın (as.) Hz. Ömer'e söylediği söz bu olayda gerçekleşmişti.

[238] **Ebû'l-Muğîre, el-Hâris b. Hişâm b. el-Muğîre el-Mahzûmî**: ö. 18/639. Ebû Cehil'in kardeşidir. Câhiliye döneminin reislerindendir. **Bedir** ve **Uhud**'da müşrik ordusu saflarında yer aldı. **Mekke** fethinde müslüman olmuştu; Hz. Ali'nin kızkardeşi Ümmü Hânî kendisine emân vermişti. Müellefe-i kulûbdandı. Hz. Peygamber'le birlikte **Huneyn** seferine katılmış ve orada Rasûlullah (as.) ona ganimetten yüz deve vermişti. Hz. Peygamber'den sonra İslâm'ı gayet güzel yaşadı. Hz. Ömer döneminde cihâd niyetiyle **Şam**'a gitti; **Mekke**'den ayrılırken halk onu gözyaşlarıyla uğurlamıştı. O da; **"bu, Allah'a yolculuktur, yoksa kimseyi size tercih etmem"** diyerek gönül almıştı. **Yermük**'te savaştı. Ridde savaşlarına katıldı. **Ecnâdeyn**'de İslâm ordusunun sancaktarlığını yaptı. Cömertliğiyle meşhurdur. Aynı zamanda şâirdi. **Mekke**'de oturdu, **Şam**'da Amvâs veba salgınında öldü.

[239] Al-i İmrân,128.

[240] **Buhârî**, Meğâzî, 21; Tefsir, 3/9; İ'tisâm, 17; **Tirmizî**, Tefsir, 4/3004; **Nesâî**, İftitâh, 121.

"Rasûlullah (as.) Uhud günü şöyle dedi:

"Yâ Rabbi; Ebû Süfyân'a[241] lânet eyle! Yâ Rabbi; Hâris b. Hişâm'a lânet eyle! Yâ Rabbi; Safvân b. Ümeyye'ye lânet eyle!"

Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Senin elinde bir şey yok; Allah ya onların tövbesini kabul eder veya zâlim oldukları için onlara azap eder."

Neticede Allah, onların tövbelerini kabul buyurdu ve onlar da müslüman oldular, İslâmî hayatları da mükemmel oldu ve İslâm'ı gayet güzel yaşadılar."

Nesâî'nin rivâyetinde ise, "İbn Ömer, Rasûlullah'ın (as.), -sabah namazının son rekâtından başını kaldırdığında-; ***'Allahım, falana, falana lânet eyle!'*** diyerek münafıklardan birtakım insanlara bedduâ ettiğini işitti. Bunun üzerine Yüce Allah, bu âyeti indirdi."

Buhârî'nin, **Nesâî**'nin rivâyetine benzer bir rivâyeti daha vardır.

Tirmizî'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Rasûlullah (as.) dört kişiye bedduâ etti. Yüce Allah da şu âyeti indirdi:

"Senin elinde bir şey yok; Allah ya onların tövbesini kabul eder veya zâlim oldukları için onlara azap eder."

Yüce Allah da, onların müslüman olmalarına hidâyet buyurdu."

İZAH

Bu hadîs, yukarıda geçen âyetin nüzûl sebeplerinden birini göstermektedir. Diğer sebepler için Tefsir kitaplarına bakılmalıdır.

---

[241] **Ebû Süfyan, Sahr b. Harb b. Ümeyye el-Emevî el-Kuraşî**: ö. 31/651. Kureyş'in eşrafından, Arab'ın dâhilerindendi. Okur-yazardı. Dâru'n-Nedve'de Hz. Peygamber'in öldürülmesine karar verenlerdendi. **Bedir**'in intikamını almadan yıkanmayacağına yemin etmişti. **Uhud** ve **Hendek** savaşlarında Kureyş ordusunun komutanlığını yaptı. **Mekke** fethinde müslüman oldu. Müellefe-i kulûbdandı. **Huneyn** savaşına katılmış, Hz. Peygamber ona ganimetten yüz deve ile kırk ûkıyye gümüş pay vermişti. Oğulları Yezîd ve Muâviye'ye de **Huneyn**'de 100'er deve verilmişti. Kızı Ümmü Habîbe, Rasûlullah'ın (as.) zevcesi idi. **Tâif** muhasarasında bir gözünü, **Yermük** savaşında da diğer gözünü kaybetmişti. **Yermük**'te oğlu Yezîd'in komutasında savaşa katılmıştı. **Medine**'de öldü, cenazesini **Hz. Osman** kıldırdı.

"Senin elinde bir şey yok" cümlesi; onları ıslah etmek veya azap etmek senin elinden gelmez, anlamındadır.

Âyet-i kerîme, **Uhud** savaşı ile ilgilidir. Bilindiği üzere **Uhud** savaşında müslümanlar ve Hz. Peygamber (as.), çok tehlikeli ve kritik anlar geçirmişlerdi. İşte o sıkıntılı anlarda Rasûlullah (as.), kana boyanmış yüzünü Allah'a çevirerek **Ebû Süfyân, Safvân b. Ümeyye, Süheyl b. Amr** ve **Hâris b. Hişâm**'a ismen bedduâ etmişti. Kureyşli olan bu insanların her biri Hz. Peygamber'e (as.) karşı gösterdikleri şiddetli muhalefet ve düşmanlıklarıyla şöhrete ermişlerdir. Müslümanların karşılaştıkları her olayda, bu adamların izleri görülür.

Âyet-i kerîme ise, Rasûlullah'ın (as.) bedduâsını hoş karşılamamakta, bu hususta kendisini ikaz etmektedir. Hidâyet vermenin de, cezalandırmanın da sadece Allah'a ait olduğunu hatırlatmaktadır. Nitekim bu zevât da bilâhare müslüman olmuş ve mükemmel bir İslâmî hayat yaşamışlardır. Âyet-i kerîmenin, ***"senin elinde bir şey yok"*** ifâdesindeki manâ ve sırrı, biraz da bu netice ile anlamaya çalışmalıdır.[242]

٥٤٨- (ت د ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : نزلت هذه الآية : **{وما كان لنبيٍّ أنْ يغلَّ}** [آل عمران:١٦١] في قطيفة حمراء فُقِدَت يوم بدْرٍ،فقال بعض القوم : لعل رسول الله صلى الله عليه وسلم أخذها، فأنزل الله هذه الآية إلى آخرها. أخرجه الترمذي وأبو داود.

548- İbn Abbas şöyle dedi:

"Bir Peygamber'in hiyânet etmesi mümkün değildir"[243] âyeti, kırmızı bir kadife hakkında nâzil olmuştur. Bu kadife, **Bedir** günü kaybolmuş, bazı insanlar da; **'Belki onu Rasûlullah (as.) almıştır'** demişlerdi. Bunun üzerine Allah, bu âyeti indirdi."[244]

---

242 Bkz., **İbn Hacer**, VIII, 113; **Aynî**, XVII, 155.

243 Al-i İmrân, 161.

244 **Tirmizî**, Tefsir, 4/3009, **Ebû Davud**, Hurûf, 1/3971.

İZAH

Hadîste sözü edilen kadife, savaş ganimetlerindendi. **"Belki de onu Rasûlullah (as.) almıştır"** diye şüphe yayanlar, münâfıklardı. Yüce Allah âyet göndererek, Peygamber'ini (as.) her türlü hıyânetten tebrie etmiştir.

Kadifenin **Bedir** değil, **Uhud** ganimetleri arasından kaybolduğu da, rivâyet edilmektedir.

Tirmizî bu hadîsin hasen olduğunu söylemektedir. Bununla birlikte râvîlerden **Hasîf b. Abdurrahman el-Cezerî**, hafızası kötü ve hayatının sonlarında ihtilâta uğramış biridir.

٥٤٩- (خ ــ *ابن عباس* رضي الله عنه) قال : في قوله تعالى : **{إِنَّ النَّاسَ قد جمعوا لكُم فاخشَوْهُمْ فزَادَهُمْ إِيمَانا ، وقَالُوا حسبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الوَكِيلُ}** قالها إبراهيمُ حينَ أُلقيَ في النَّارِ ، وقالَها محمدٌ حين قال لهم الناس : **{إِنَّ النَّاسَ قد جَمَعُوا لَكُم}** [آل عمران : ١٧٣].

أخرجه البخاري.

549- İbn Abbas;

*"**Onlara, muhakkak insanlar size karşı ordu hazırladı, onlardan korkun, denilince, bu söz onların imanlarını arttırdı ve cevâben; 'Allah bize kâfidir, O ne güzel vekildir' dediler**"*[245] âyeti hakkında şöyle dedi:

"- Bu sözü Hz. İbrahim ateşe atıldığı zaman, Hz. Muhammed (as.) de insanlar kendisine; *'**Düşmanlarınız size karşı birleştiler**'* dedikleri zaman söylemişlerdir.[246]

İZAH

Hadîste görüldüğü üzere, "حَسْبُنَااللّٰهُ و نعْــمَ الْوَكِيــلُ" ; *"**Allah bana yeter, o ne güzel vekildir**"* cümlesini ilk defa **Hz. İbrahim** kullanmıştır. O, bu sözü her türlü maddî kuvvetlerden tecrîd edilmiş

---

245 Al-i İmrân, 173.

246 **Buhârî**, Tefsir, 3/13.

olarak tek başına düşmanları arasında kaldığı ve ne onlara karşı koyacak, ne de kendini koruyabilecek bir güce sahip olmadığı son derece nâmüsait bir ortamda söylemiştir. Kezâ, Hz. Peygamber (as.) de, **Ebû Süfyân**'ın büyük bir ordu ile müslümanların üzerine yürüdüğü haberi gelince aynı sözü tekrar etmiştir.

Bu söz, şüphe yok ki, manevî ve psikolojik alanda çok büyük ve müessir bir silahtır. İnsana, gerektiğinde tek başına dahi kalsa bütün dünyaya meydan okuyabilecek bir gücü kazandırmaktadır. Ona, en üstün ve en kudretli olduğu şuûrunu vermektedir. Çünkü o, en güçlü ve en kudretli olan Allah'a dayanmaktadır. Bütün gücünü-kuvvetini, kâinatı yoktan var eden ve idâre eden Yüce Allah'tan almaktadır. Bilir ki, Allah hakkı mağlûb etmez. Allah kimin yardımcısı olursa, dünya bir araya gelse bile onu yenemez.

İşte Allah'a dayanmak ve O'nu kendine yeterli görmek, en nâmüsait şartlarda bile olsa mü'mine, daima en üstün ve en güçlü olduğu şuurunu kazandırır.

٥٥٠- (خ م ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) أنَّ رجالا من المنافقين على هده رسول الله صلى الله عليه وسلم كانوا إذا خرجَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم إلى الغزْوِ تَخلَّفُوا عنه ، وفرِحُوا بمقعدهم خلافَ رسول الله صلى الله عليه وسلم فإذا قدمَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم اعتذروا إليه ، وحَلَفوا له ، وأَحبوا أن يُحْمدُوا بما لم يفعَلُوا ، فنزلت : **{لا تحسبنّ الذين يفرَحُونَ بما أتوْا ويُحبُّونَ أن يُحْمدُوا بما لم يفْعَلُوا...}** الآية [آل عمران:١٨٨] ؛ أخرجه البخاري ومسلم.

550- Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre; "Hz. Peygamber (as.) döneminde münâfıklardan bazıları, Rasûlullah (as.) gazâya gittiği zaman geri kalır ve Rasûlullah'a (as.) muhalefet ederek geride kalmaktan sevinç duyarlardı. Hz. Peygamber (as.) geri dönünce de O'na mazeret beyan ederler, yeminler ederler ve yapmadıkları şeylerle övülmekten hoşlanırlardı. Bunun üzerine;

"O yaptıklarına sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmekten hoşlanan kimseleri sakın azaptan kurtulmuş sanma! Onlar için çok acıklı bir azap vardır"[247] âyeti nâzil oldu."[248]

٥٥١- (خ م ت ــ حميد بن عبد الرحمن بن عوف رضي الله عنهما) أنَّ مرْوان قال لبوَّابه : اذهبْ يا رَافعُ إلى ابن عباسٍ ، فقلْ : لئن كان كلُّ امْرئ منَّا فَرحَ بما أتى ، وأحب أن يحمدَ بما لم يفعَلْ : مُعَذبا لنعَذَّبَنَّ أجْمَعُونَ ، فقالَ ابنُ عباسٍ : ما لكم ولهذه الآيه ؟ إنما نزلتْ هذه الآيةُ في أهل الكتاب ، ثم تلا ابنُ عباسٍ : **{وإذ أخذَ اللّهُ ميثاقَ الذين أُوتوا الكتاب لَتبيّننَّهُ للنّاسِ ، ولا تَكتُمُونَهُ فَنَبذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِم ، واشتَرَوْا بِهِ ثمنا قليلا ، فَبئسَمَا يَشتَرُونَ ، لا تَحْسَبَنَّ الذين يفرحُونَ بما أَتوْا ويُحبُّونَ أن يُحْمَدُوا بما لَمْ يفْعَلُوا}** [آل عمران : ١٨٧ ، ١٨٨] وقال ابنُ عباسٍ : سألَهُم النبيُّ صلى الله عليه وسلم عن شيءٍ، فكتَمُوهُ إيَّاهُ ، وأخبَرُوهُ بغيره ، فأرَوْهُ أنْ قد استَحْمَدُوا إليه بما أخبروه عنه فيما سألهم وفرحوا بما أتوا من كتمانهم إياه ما سألهم عنه. أخرجه البخاري، ومسلم، والترمذي.

551- Humeyd b. Abdurrahman b. Avf'dan[249] rivâyet edildiğine göre; "Mervân, hizmetçileri (nden biri)ne şöyle dedi:

"- Ey Râfi, git İbn Abbas'a de ki: Eğer yaptığı ile sevinen ve yapmadığı ile övülmekten hoşlanan herkes azap görecekse, mutlaka hepimiz azâba uğratılacağız demektir."

İbn Abbas;

"- Bu âyetten size ne? Bu âyet, ancak kitâb ehli hakkında nâzil oldu" diyerek şu âyeti okudu:

"Vaktiyle Allah, kendilerine kitâb verilenlerden; bu kitâbı mutlaka insanlara açıklayacaksınız, onu gizlemeyeceksiniz, diye söz

---

[247] Al-i İmrân,188.

[248] **Buhârî**, Tefsir, 3/16; **Müslim**, Sıfâtü'l-Münâfıkîn, 1/7.

[249] **Ebû Abdurrahman, Humeyd b. Abdurrahman b. Avf el-Kuraşî el-Medenî:** ö. 105/723. Medîneli büyük tâbiîlerdendir. Babası sahabîdir; sağlığında cennetle müjdelenen **Abdurahman b. Avf**'ın oğludur. Babasından, İbn Ömer ve İbn Abbas'tan rivâyetleri vardır. Kendisinden oğlu Abdurrahman, Zührî ve Katâde rivâyet etti. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edimiştir.

almıştı. Onlar ise bunu arkalarına attılar. Onu az bir değere değiştirdiler. Bu ne kötü bir alış-veriştir!.. O yaptıklarına sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmekten hoşlanan kimseleri sakın azaptan kurtulmuş sanma! Onlar için çok acıklı bir azap vardır."[250]

İbn Abbas şöyle devam etti:

"Rasûlullah (as.) onlara bir şey sormuş, onlar da gizleyip kendisine doğruyu haber vermemişler, başka bir şey söylemişlerdi. Kendilerine sorulan soruya verdikleri cevaptan dolayı övülmek istemişler, ama sorunun asıl cevâbını gizlediklerinden dolayı da sevinç duymuşlardı."[251]

İZAH

Bu rivâyet, âyet-i kerîmenin nüzûl sebeplerinden birine işaret etmektedir. Diğer bir sebeb-i nüzûlu de az önceki hadîste geçmişti.

Âyet-i kerîme, ehl-i kitâb olan Yahudiler hakkında nâzil olmuştur. **İbn Hacer**, Yahudilerden iki fırka hakkında nâzil olmuştur, diyerek bu iki rivâyeti cem eder.

Hadîste adı geçen **Mervân, Emevî** halifesi olan **Mervân b. Hakem**'dir. Ancak o sırada henüz **Medîne** vâlisi bulunuyordu.

Hadîs-i şerifte, Rasûlullah'ın (as.), Yahudilere sorduğu sorunun ne olduğu belirtilmemektedir. **İbn Hacer**, Rasûlullah'ın (as.), **Tevrat**'ta geçen kendi evsâfını sorduğunu kaydeder.[252]

٥٥٢–(**رافع بن خديج** رضي الله عنه) قال : إنّهُ كان هو وزيد بنُ ثابت عند مروان بن الحكم – وهو أمير المدينة – فقال لي مروان : في أيّ شيء نزلت هذه الآية: **{لا تحسبنّ الذين يفرحون بما أتوا ويُحبُّونَ أن يُحْمَدُوا بما لم يَفعلوا ؟}** قال: قلت : نزلت في ناسٍ من المنافقين ، كانوا إذا خرجَ رسولُ اللّهِ صلى الله عليه وسلم وأصحابُهُ إلى سفرٍ تخلّفوا عنهم ، فإذا قدِمَ اعتذروا إليه، وقالوا: ما حبَسَنَا عنك إلا السَّقَمُ، والشُّغْلُ، وَلَوَدِدْنا أنّا كنّا معكم

---

[250] Âl-i İmrân, 187- 188.

[251] **Buhârî**, Tefsir, 3/16; **Müslim**, Sıfâtu'l-Münâfikûrn, 1/8; **Tirmizî**., Tefsir, 4/3014.

[252] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 103.

فأنزل الله هذه الآية فيهم، فكانَّ مروان أنكرَ ذلك فقال: ما هذا هكذا ؟ فجزعَ رافعٌ من ذلك، فقال لزيد: أنشُدُكَ الله، ألم تعلم ما أقول ؟ فقال زيدٌ: نعم، فلما خرجنا من عند مروان. قال زيدٌ – وهو يمزَحُ – :أما تحمدني كما شهدتُ ذلك؟ فقال رافع: وأين هذا من هذا، أنْ شهدتَ بالحق ؟ قال زيد: حَمِدَ اللهُ على الحقِّ أهلَهُ. أخرجه...

552- Râfi' b. Hadîc'den rivâyet edildiğine göre; kendisi ve Zeyd b. Sâbit, Medîne vâlisi Mervân b. Hakem'in yanında idiler. Râfi', Mervân bana şunları söyledi, der:

*"- **Yaptıklarıyla sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmekten hoşlanan kimseleri sakın azaptan kurtulmuş sanma!"*** âyeti hangi şey için nâzil oldu?"

Dedim ki:

"- Münâfıklardan bazıları hakkında nâzil oldu. Onlar, Rasûlullah (as.) ve ashabı bir sefere çıktıkları zaman onlardan geri kalır, döndüklerinde de onlara mâzeret beyân ederlerdi: ***'Hastalık ve meşgûliyet bizi seninle gelmekten alıkoydu. Halbuki seninle beraber olmayı biz de çok arzu ediyorduk'*** derlerdi. İşte Allah, bu âyeti onlar hakkında inzâl buyurdu."

Mervân sanki bundan hoşlanmadı da,

"- Bu neden böyle?" dedi. O'nun tavrından Râfi'in canı sıkıldı ve Zeyd'e;

"- Allah adına sana soruyorum; benim söylediğimi sen de bilmiyor musun?" diye sordu. Zeyd;

"- Evet" dedi. Mervân'ın yanından çıkınca Zeyd gülerek;

"- Senin için şâhitlik yaptığımdan dolayı sen de şükretmiyor musun?" dedi. Râfi' ise;

"- Canım, âyetteki yapmadığı şeyle övülmekten hoşlanma nerede, buradaki hakikate şâhitlik ettiğinden dolayı hoşlanma nerede? Sen hakka şâhitlik yaptın" karşılığını verdi. Bunun üzerine Zeyd de hakka ve ehline hamd etti."[253]

---

[253] Müellifimizin kaynağını belirtmediği hadîs için bkz., **İbn Kesîr**, II, 173.

٥٥٣- (ابن عباس رضي الله عنهما) قال : مَا مِن بَرٍّ ولا فاجرٍ ، إلا والموت خيرٌ له ، ثم تلا {إنَّما نُملي لهم ليَزْدادُوا إثْماً} [آل عمران: ١٧٨] وتلا {وما عندَ اللّه خيرٌ للأبْرَارِ} [آل عمران : ١٩٨]. أخرجه...

553- İbn Abbas;

"Hiçbir itâatkâr ve günahkâr yoktur ki, ölüm onun için daha hayırlı olmasın!" dedi, sonra da; ***'Biz onlara, sırf günahlarını çoğaltsınlar diye mühlet veriyoruz'***[254] âyetini ile ***'itâatkâr kimseler için, Allah'ın katındaki nimetler daha hayırlıdır'***[255] âyetini okudu."[256]

İZAH

Şüphe yok ki ölüm, herkes için bir kurtuluştur. Mü'min için kurtuluştur; çünkü ebedî mutluluk diyarına bir an önce ulaşmak, ancak ölümle mümkündür. Çok uzun yaşamak, hem ebedî saâdete ulaşmayı geciktirir, hem de zaman içersinde bazı günahlar işleyerek uhrevî mutluluğu elde etmeyi zorlaştırabilir.

Kezâ günahkâr için de ölüm, kurtuluş ve hayırdır. Çünkü uzun yaşaması hâlinde günah üstüne günah işleyecek, neticede ebedî âlemde daha ağır bir şekilde cezâlandırılacaktır. Halbuki erken ölüm, onun daha az günâh işlemiş olması hasebiyle daha az bir cezâ ile kurtulmasına imkân verecektir.

Şüphesiz bunlar, insan hayatının normal seyri dikkate alınarak konulan ölçülerdir. Bazen bunların tersi de görülebilir. Yâni mü'minin, yaşadıkça daha çok hayır işlemesi ve daha büyük mükâfatlara hak kazanması, kezâ günahkârın da ilerde düzelip daha çok hayırlı ameller işlemesi de muhtemeldir. Ancak bu durum, hayatın genel seyrinin aksine, istisnâîdir.

---

[254] Al-i İmrân, 178.

[255] Al-i İmrân, 198. Hadîs için bkz., **Müstedrek**, II, 298.

[256] Müellifimizin kaynağına işaret etmediği hadîs için bkz., **Müstedrek**, II, 298.

٥٥٤- (ت ــ *أم سلمة* رضي الله عنها) قالت: قلت: يا رسولَ الله، لا أسمعُ الله تعالى ذكر النِّساء في الهِجْرَةِ بشيءٍ ؟ فأنزل الله تعالى : **{أني لا أُضِيعُ عمل عاملٍ منكم من ذكر أو أُنثى ، بعضُكم مِنْ بعْضٍ – إلى – واللّهُ عندهُ حسنُ الثوابِ}** [آل عمران : ١٩٥]. أخرجه الترمذي.

554- Ümmü Seleme şöyle der:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.); Yüce Allah'ın hicret konusunda kadınları herhangi bir şeyle zikrettiğini duymadım. (Niçin acaba?)" dedim. Yüce Mevlâ;

"Muhakkak ben, sizden erkek olsun kadın olsun iyilik yapan hiç kimsenin yaptığını zâyi etmem. Hepiniz birbirinizdensiniz. Hicret edip yurtlarından çıkarılanların, dinim uğrunda işkenceye marûz kalanların, savaşanların ve bu yolda öldürülenlerin günahlarını mutlaka affedeceğim. Onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Bunlar, onlara Allah katından bir mükâfattır. Mükâfatın en güzeli ise Allah katındadır"[257] âyetini indirdi."[258]

---

[257] Âl-i İmrân, 195.

[258] **Tirmizî**, Tefsir, 5/3023.

سورة النساء

4- NİSÂ SÛRESİ

٥٥٥- (خ م د س ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : إنَّ رجلا كانتْ له يتيمةٌ فنكحها ، وكان له عذْقُ نَخْلٍ ، فكانت شريكَتهُ فيه وفي ماله، فكانُ يمسكُهَا عليه، ولم يَكُنْ له من نفسه شيءٌ فنزلتْ **{وإنْ خفتمْ ألا تُقسطُوا في اليتامى}** [النساء: ٣].

وفي رواية: أنَّ عُرْوَةَ سأَلَها عن قوله تعالى: **{وإن خفْتُم ألاّ تُقسطُوا في اليتامي فانكحوا** - إلى قوله - **أوْ مَا مَلَكتْ أيمانُكمْ}** قالت: يا بنَ أُخْتي، هذه اليتيمةُ تكون في حجْرِ وليِّها فيرغَب في جمالها ومالها ويريد أن ينتقص صداقَها فنُهوا عن نكاحهن إلا أن تُضيق أن يُقْسِطوا لهن في إكمال الصَّداق، وأُمرُوا بنكاح مَن سواهُنَّ ، قالت عائشة: فاستفتى النّاسُ رسُولَ الله صلى الله عليه وسلم بعد ذلك فأنزل الله تعالى: **{ويستفتُونَكَ في النِّساء** - إلى - **وترغبون أنْ تنكحوهن}** فبيَّن الله لهم أنَّ اليتيمة إذا كانت ذاتَ جمالٍ ومالٍ رَغبُوا في نكاحها ، ولم يُلْحِقوها بسُنَّتها في إكمال الصَّداق ، وإذا كانت مرغوبا عنها في قلَّة المال والجمال، تركوها، والتمسوا غيرها من النساء، قالت: فكما يتركونها حين يرغبونَ عنها، ليس لهم أن ينكحوها إذا رَغبُوا فيها إلا أن يُقسطُوا لها، ويُعطُوها حقَّها الأَوْفى من الصداق.

وفي رواية نحوه ، وفيه قالت : يا ابن أُختي ، هي اليتيمة تكون في حُجْر وليها، تشاركه في ماله ، فيُعْجبُهُ مالُهَا وجمالُها ، ويريد أن يتزوَّجها بغير أن يُقسطَ في صداقها ،فيعْطيها مثلَ ما يُعْطيها غيرُهُ ، فنُهوا عن نكاحهن ، إلا أن يُقْسطُوا لهُنَّ ، ويَبْلُغوا بهن أعْلى سُنّتهنّ من الصداق.

وفيه قالت عائشة، والذي ذكر اللهُ : أنّهُ { **يُتْلى عليكم في الكتاب...**} الآية الأولى ، التي قال فيها: **{وإن خفتم ألا تقسطوا في اليتامى فانكحوا ما طابَ لكم}** قالت : وقول الله عز وجل في الآية الآخرة: **{وترغبون أن تنكحوهن}**: رغبة أحدهم عن يتيمته التي في حجْره

حين تكون قليلةَ المال فنُهوا أنْ ينكحوا ما رَغبُوا في مالها وجمالها من يتامى النساء، إلا بالقسط من أجل رغبتهم عنهن.

زاد في رواية آخرة : من أجل رغبتهم عنهن ، إذا كُنَّ قليلات المال والجمال.

وفي أُخرى عنها في قوله : { ويستفتونك في النساء ؟ قل : الله يُفْتيكُمْ فيهن...} إلى آخر الآية. قال : هي اليتيمة تكون في حجْر الرجل ، قد شَرِكَتْهُ في ماله ، فيرغب عنها أن يتزوجها ، ويكره أن يُزوِّجها غيرَه ، فيدخل عليه في ماله، فيَحْبِسُها ، فنهاهم الله عن ذلك.

هذه روايات البخاري ومسلم ، وأخرج أبو داود ، والنسائي أتمها.

وزاد أبو داود : قال يونس ، وقال ربيعة في قول الله : {وإن خفتم أن لا تُقسطُوا في اليتامى} قال : يقول : اتركوهُنَّ إن خفْتم ، فقد أحْلَلْتُ لكم أرْبعا.

555- Hz. Âişe anlatıyor:

"Bir adamın himâyesinde yetim bir kız vardı. Adam kızı kendine nikâhladı. Adamın hurma ağaçları vardı. Kız da bu ağaçlarda ve malında adamın ortağı idi. Adam da, kendi içinden gelen bir arzu ile değil de, sırf bu (maldan) dolayı kadını (nikâhında) tutuyordu. Bunun üzerine; ***'Yetim kızlar hakkında adâleti yerine getirememekten korkarsanız, hoşunuza giden diğer kadınlardan ikişer, üçer, dörder kadınla evlenin...'***[259] âyeti nâzil oldu."[260]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Urve, Hz. Âişe'ye; ***"Yetim kızlar hakkında adâleti yerine getiremeyeceğinizden korkarsanız, size helâl olan diğer kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâh edin. Eğer bu şekilde de adâleti yapamayacağınızdan korkarsanız, bir tane ile yetinin veya sahip olduğunuz câriyelerle iktifâ edin"*** âyetini sordu. Hz. Âişe şöyle dedi:

---

[259] Nisâ, 3.

[260] **Buhârî**, Şerike, 7; Vesâya, 21; Tefsir, 4/1, 23; Nikâh, 1, 17, 20, 37, 38, 44; Hiyel, 8; **Müslim**, Tefsir, 1/6; **Ebû Davud**, Nikâh, 13/2068; **Nesâî**, Nikâh, 66.

"- Ey ablamın oğlu! Âyetteki yetim kızdan maksat, velisinin korumasında bulunan, velisi de onun güzelliğine ve malına gönül vererek mehrini vermeden almak istediği kızdır. Mü'minler, mehirlerini tam olarak ödemedikçe onları kendilerine nikâhlamaktan men edildiler ve başka hanımları nikâhlamakla emrolundular."

Hz. Âişe şöyle devam etti:

"İnsanlar, bundan sonra Rasûlullah'a (as.) sordular. Şu âyet nâzil oldu:

"Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar. De ki: Onlara dâir fetvâyı size Allah veriyor: Kendilerine farz kılınan malı vermediğiniz ve nikâhlamayı da istemediğiniz yetim kızlar hakkında, size okunan bu kitapta âyetler vardır..."[261]

Yüce Allah beyan buyurdu ki; yetim kız güzel ve zengin olduğunda, veli onu kendine nikâhlamayı istiyor, ama gereği gibi mehri tam olarak vermiyorlardı. Buna karşılık güzel ve zengin olmadığı için (onunla evlenmek) istemezlerse, kendisini terk edip başka kadınlar arıyorlardı."

Hz. Âişe devamla der ki:

"İstemedikleri zaman onu nasıl terk ediyorlarsa, arzu ettikleri yetim kızları da ancak âdil bir şekilde nikâhlamaları ve hakları olan mehirlerini tam olarak vermeleri gerekir."

Buna benzer bir rivâyet de şöyledir:

Hz. Âişe şöyle dedi:

"- Ey ablamın oğlu! Âyetteki yetim kızdan maksat, velinin vesâyet ve velâyeti altında bulunup, malda velisine ortak olan öksüz kızdır. Yetim kızın malı ve güzelliği, velisinin hoşuna gider ve onunla evlenmek ister, fakat mehrinde adâlete riâyet etmek ve başkasının verdiği kadar mehir vermek istemez. İşte mü'minler, himâyeleri altında bulunan yetimlerin mehirlerini en yüksek miktara yükseltmeden ve adâleti yerine getirmeden onlarla evlenmekten men edildiler."

Aynı rivâyette Hz. Âişe şöyle devam eder:

---

[261] Nisâ, 127.

"Allah'ın Kur'ân'da; *'Size okunan bu kitapta âyetler vardır...'* diye işaret buyurduğu âyet, ilk olarak geçen *'Eğer yetim kızlar hakkında adâleti yerine getirememekten korkarsanız...'* âyetidir. Son âyetteki; *'Nikâhlamayı da istemediğiniz yetimler...'* cümlesinden maksat, bir velinin, himâyesi altında bulunan yetim kızın malı (ve güzelliği) az olduğu için onunla evlenmek istememesidir. Binâenaleyh böyleleri ile evlenmek istemediklerinden dolayı, malına ve güzelliğine gönül verdikleri yetim kızları da adâlete riâyet etmeden nikâhlamaktan men edildiler."

Diğer bir rivâyette, son cümlede geçen; "böyleleri ile evlenmek istemediklerinden dolayı" ifâdesinde, "malları ve güzellikleri az olduğu için" ziyâdesi yer alır.

"Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar..." âyeti hakkında yine Hz. Âişe'den gelen diğer bir rivâyette şöyle demiştir:

"O, bir erkeğin velâyetinde bulunup malında ona ortak olan yetim kızdır. Adam, kendisi onunla evlenmek istemiyor, ama kızı bir başkası ile evlendirerek başka bir şahsı malına ortak etmek de istemiyor. Bu yüzden onu (âdeta) hapsediyor (ne kendisi evleniyor, ne de bir başkası ile evlenmesine müsâde ediyor)du. Allah, mü'minleri bundan menetti."

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Ebû Davud ve **Nesâî**, daha geniş bir şekilde tahricde bulunmuşlardır.

Ebû Davud, şu ziyâdeyi yapar: Yunus (b. Yezid)[262] dedi ki:

"Rabia (er-Re'y)[263], *"Yetim kızlar hakkında adâlete riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız..."* âyeti hakkında şöyle dedi:

---

[262] **Ebû Yezîd, Yunus b. Yezîd el-Eylî:** ö. 159/776. Güvenilir râvîlerdendir. Zührî, Nâfi ve İkrime'den rivâyet eder. Kendisinden Abdullah b. Mübarek ve Leys b. Sa'd rivâyet etti. Özellikle Zührî'nin en güvenilir râvîlerindendir. Sika olmakla birlikte hafızası iyi değildi. Bu yüzden hadîslerini hep yazılı metinlerden rivâyet ederdi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. **Mısır**'da vefat etti.

[263] **Ebû Osman, Rabîa b. Ebî Abdurrahman (Ferrûh) et-Teymî el-Medenî:** ö. 136/753. Medîneli tâbiûn ulemasındandır, fakîhtir. Rabîatu'r-re'y diye meşhurdur. Müctehiddir, fıkıhtaki mahâretiyle ünlüdür. Hâfız

"Yüce Allah demek istiyor ki; eğer adâlete riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız bırakın onları! Ben size dört kadınla evlenmeyi helâl kıldım."

İZAH

Yukarıda, iki âyetin izahı ve nüzûl sebebi ile ilgili rivâyetler nakledilmiştir. Bu âyetlerden ilki, **Nisâ** sûresinde geçen; ***"Yetim kızlar hakkında adâleti yerine getirememekten korkarsanız..."*** şeklindeki 3. âyettir. Diğeri de yine **Nisâ** sûresinin; ***"Kadınlar hakkında senden fetvâ istiyorlar..."*** şeklindeki 127. âyetidir.

Bu rivâyetlerin hepsinde temas edilen ana konu, yetim kızlar ve onlara verilmesi gereken mehirdir. Rivâyetlerde iki çeşit yetim kızdan bahsedilmektedir:

1- Zengin ve güzel,

2- Fakir ve çirkin.

Bunlardan ilkinin velâyetini üstlenen veli, onunla evlenmeyi gönülden arzu eder. Çünkü kız hem zengin, hem de güzeldir. Ancak veli, bu güzelliklere konmakla yetinmeyip elindeki güç ve fırsatı kullanarak, kıza verilmesi gereken mehri de vermemek ister. İşte âyet-i kerîme ile getirilen husus, bu yanlışın düzeltilmesi istikametindedir. Veli, kızla evlenebilir, ancak o kızın emsâllerine verilen mehir miktarını en üst seviyede vermek şartıyla. Eğer buna yanaşmazsa, **Rabîa'**nın da dediği gibi, yeryüzünde kadın nesli tükenmiş değildir, kendisine başka kadınlar aramalıdır.

İkincisinin velâyetini üstlenen veli ise, onunla evlenmeyi arzu etmez. Çünkü kız hem fakir, hem de çirkindir. Veli, nasıl ki bununla evlenmek istememeyi kendisi için tabiî bir hak görüyorsa, birincilerle evlenmek istediğinde onların hakkı olan mehri en üst seviyede vermeyi de görev bilmelidir.

Burada **Nisâ** sûresinin 127. âyetindeki bir cümlenin tercümesi ile ilgili bir hususu da kaydetmemiz gerekir:

---

muhaddislerdendir, sikadır. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. İmâm Mâlik'in hocasıdır. Âbid ve zâhid biriydi. **Medîne**'de vefat etti.

"وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ" : Bu cümlenin görünür manâsı; **"Onlarla evlenmek istediğiniz..."** şeklindedir. Ancak bu âyette "**an**" veya "**fî**" harf-i cerrinin düşmüş olduğu hakkında iki rivâyet vardır. Şayet "**an**" harf-i cerrini takdir edecek olursak, manâ; **"Onlarla evlenmek istemediğiniz...."** şeklini alır[264].

Âyet, hem zengin ve güzel, hem de fakir ve çirkin kızın durumuna temas etmek istediğine göre, her iki harf-i cerri de burada düşünmek, daha uygun görünmektedir. Harf-i cerrin hazfedilmesi de, böyle şumûllü bir anlayışa imkân vermektedir. Bu durumda eğer kız zengin ve güzelse "**fî**" harf-i cerrini takdir ederek ilk manâyı, şayet fakir ve çirkinse "**an**" harf-i cerrini takdir ederek ikinci manâyı vermek gerekir.

Taberî'nin rivâyetine göre, câhiliyet döneminde bir yetime velâyet eden biri, eğer elbisesini onun üzerine atarsa, artık ebediyen kimse onunla evlenemezdi. Eğer kız güzel ve zenginse, onu alır ve malını da yerdi. Şayet kız çirkinse, ölünceye kadar başka biriyle evlenmesine izin vermez, öldüğünde de malına konardı[265].

Âyet-i kerîme, bu âdeti de kaldırmaktadır.

İlk âyetin zengin ve güzel kız hakkında, son âyetin de fakir ve çirkin kız hakkında nâzil olduğu da rivâyet edilmiştir. **Hz. Âişe**'nin yukarıda geçen sarîh ifâdesi de bunu te'yîd etmektedir.

"Adaletsizlikten korkmak..." âyetinin delâleti konusunda ilk akla gelen husus, kızın emsâllerine verilen mehrin mislini ona vermemek, bu suretle adâletsizlik yapmak, zulmetmektir.

Hadîsin **Buhârî**'deki bir rivâyetinde[266] **Hz. Âişe** şöyle der:

"O, bir adamın velâyetinde bulunan yetim bir kızdır ki, velisi, malından dolayı onunla evlenir, ama ona kötü muâmele eder, malında da âdil davranmaz. Bu durumda adam, kendisine helâl olan diğer hanımlardan ikişer, üçer, dörder kadınla evlensin..."[267]

---

[264] **Taberî**, V, 303.

[265] **Taberî**, V, 304.

[266] **Buhârî**, Nikâh, 20.

[267] Daha geniş bilgi için bkz., **İbn Hacer**, IX, 110; **Aynî**, XIII, 58; XVIII, 163; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 74; **Bezlu'l-Mechûd**, X, 51.

٥٥٦- (خ م ـ عائشة رضي الله عنها) في قوله: {ومن كان غنيّا فليستعفف، ومن كان فقيرا فليأكل بالمعروف} [النساء : ٦] ، إنّما نزلت في والي اليتيم إذا كان فقيرا : أنه يأكل منه مكان قيامه عليه بمعروف.

وفي رواية : أن يُصيبَ من ماله إذا كان محتاجا بقدر ماله بالمعروف. أخرجه البخاري ومسلم.

556- Hz. Âişe;

"...Veli zenginse, yetimin malına tenezzül etmesin, eğer fakirse meşrû ölçüde bir şey yesin!"[268] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Bu âyet, yetime velilik yapan insan hakkında nâzil olmuştur. Eğer fakirse, yetimi himâye edip baktığı için, onun malından meşrû ölçüde bir şey yer."[269]

RİVAYETLER :

Bir rivâyette şöyle demiştir:

"Eğer o, yetimlerin malına bakıyor ve kendisi de muhtaç ise, marûf ölçüde her birinin malından bir miktar alır."

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

٥٥٧- (خ ـ ابن عباس رضي الله عنهما) في قوله تعالى : {وإذا حضرَ القسْمَةَ أُولُوا القُرْبَى واليتامى والمساكينُ فارزُقوهم منه} [النساء : ٨] قال : هي مُحْكَمَةٌ ، وليست بمنسوخة.

و في رواية قال: إن ناسا يزعمون أن هذه الآية نسخت و لا والله ما نسخت و لكنها مما تهاون الناس بها، هما واليان: وال يرث، و ذلك الذي يرزق، و وال لا يرث و ذالك الذي يقول بالمعروف و يقول: لا أملك لك أن أعطيك، أخرجه البخاري.

---

[268] Nisâ, 6.

[269] **Buhârî**, Buyû, 5, 95; Vesâyâ, 22; Tefsir, 4/2; **Müslim**, Tefsir, 1/10.

557- İbn Abbas;

"Miras taksim edilirken, akraba, yetimler ve yoksullar hazır bulunuyorlarsa, onlara da bir şeyler verin..."[270] âyeti hakkında dedi ki:

"Bu âyet muhkemdir, nesh edilmemiştir."[271]

RİVAYETLER :

Diğer bir rivâyette İbn Abbas şöyle dedi:

"Bazı insanlar, bu âyetin mensûh olduğunu zannediyorlar. Hayır, vallahi o nesh edilmedi. Fakat bu âyet, insanların önemini idrâk edemediği âyetlerdendir. Terekede tasarrufta bulunan veli, iki kısımdır:

1- (Terekeye) vâris veli, ki o, maldan, başkasına da ikrâm edebilir.

2- (Mala) vâris olmayan veli, ki bu da, ma'rûfu söyler ve der ki: Bu maldan sana vermeye yetkili değilim."

Bunları **Buharî** tahric etti.

İZAH

Saîd b. el-Müseyyeb gibi bazı zevât, bu âyetin miras âyeti ile nesh edildiğini söylemişlerdir. **İbn Abbas** ise mensûh olmadığını söylemektedir. Buna göre, taksim esnasında hazır bulunanlara da bir şeyler verilir.

Hadîste, malda tasarruf hakkına sahip iki veliden bahsedilmektedir. Bunlardan ilki, aynı zamanda mirasçıdır ki, taksim esnasında orada bulunan insanlara da ikrâm olarak bir şeyler vermek yetkisini de hâizdir. Diğeri ise mirasçıların velisidir, dolayısıyla malda tasarruf hakkına sahiptir, ama mirasçı değildir. Binâenaleyh taksim esnasında hazır bulunanlara maldan bir şeyler vermek yetkisine sahip değildir. İşte yetimin malını gözeten veli, bu ikinciye misâldir[272].

---

[270] Nisâ, 8.

[271] **Buhârî**, Vesâyâ, 18; Tefsir, 4/3.

[272] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 114; **Aynî**, XIV, 54; XVIII, !66.

٥٥٨- (خ م ت د ـ جابر رضي الله عنه) قال : مرضْتُ ، فأتاني رسولُ الله صلى الله عليه وسلم يَعُودُني وأبو بكر، وهما ماشيان فوجداني أُغْميَ عليَّ ، فتوضأَ النبِّيُّ صلى الله عليه وسلم ثم صَبَّ وَضُوءه عليَّ ، فأفَقْتُ ، فإذا النبيُّ صلى الله عليه وسلم فقلتُ : يا رسول الله ،كيف أصنع في مالي ؟ كيف أقضي في مالي ؟ فلَمْ يُجبْني بشَيْء حتى نزلت آية الميراث.

وفي رواية : فعقلْتُ ، فقلت : لا يرثني إلا كَلالة ، فكيف الميراث ؟ فنزلت آية الفرائض.

وفي أخرى ، فنزلت : {يوصيكم الله في أولادكم} [النساء : ١١].

وفي أخرى ، فلم يرُدَّ عليَّ شيئا حتى نزلتْ آية الميراث {يستفتونك قُلِ اللهُ يفتيكم في الكلالة} [النساء:١٧٦]. هذه رواية البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي : فقلت : يا نبيَّ الله ، كيف أقسم مالي بين ولدي ؟ فلم يردَّ عليَّ، فنزلت {يوصيكم الله...} الآية.

وفي رواية مثل رواية البخاري ، وزاد فيها : وكان لي تسعُ أخوات ، حتى نزلت آية الميراث {يستفتونك قُلِ اللّهُ يفتيكم في الكلالة}.

وفي رواية أبي داود نحو الأولى ، وقال فيها : أُغْمي عليَّ ، فلم أُكَلِّمْهُ ، وقال في آخرها : فنزلت آية الميراث : {يستفتونك قُلِ اللهُ يفتيكم في الكلالة} مَن كان ليس له ولدٌ وله أخوات.

وفي أخرى قال : اشتكيتُ وعندي سبْعُ أخوات ، فدخلَ عليَّ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم فنفخ في وجهي، فأفقتُ ، فقلت : يارسول الله ، ألا أُوصي لأخواتي بالثلثين ؟ قال: أحْسِن ، قلتُ: بالشَّطْر ؟ قال : أحْسِنْ ، ثم خرج وتركني ، فقال : يا جابر ، لا أُراكَ مَيِّتا منْ وجَعك هذا ، وإنَّ الله قد أنزل ، فَبَيَّن الذي لأخواتك ، فجعل لهن الثلثَين، قال : فكان جابرٌ يقول : أُنزلتْ فيَّ هذه الآية { يستفتونك قُل الله يفتيكم في الكلالة}.

558- Câbir şöyle anlatıyor:

"Ben hastalanmıştım. Rasûlullah (as.) ve Hz. Ebû Bekir beni ziyârete geldiler. (Geldiklerinde) beni bayılmış buldular. Hz.

Peygamber (as.) abdest almış, abdest suyundan üzerime dökmüş, ben de hemen ayılmışım. Baktım ki, Rasûlullah (as.) karşımda duruyor. O'na:

"-Ey Allah'ın Rasûlü; malımda nasıl hareket edeyim, nasıl hükmedeyim?" diye sordum. Bana hiç cevap vermedi, nihâyet miras âyeti nâzil oldu.[273].

RİVAYETLER :

Diğer bir rivâyette Câbir şöyle dedi:

"Aklım başıma gelince dedim ki:

"- Kelâle'den başka kimse bana vâris değil, miras nasıl olacak?"

Bunun üzerine ferâiz âyeti nâzil oldu."

Diğer bir rivâyette; ***"Allah, çocuklarınızın mirastaki durumu hakkında size şöyle emrediyor..."***[274] âyeti nâzil oldu."

Başka bir rivâyette ise şöyle dedi:

"Bana hiç cevap vermedi, nihâyet miras âyeti, yâni; ***"Senden fetvâ istiyorlar, de ki: kelâle hakkında Allah size fetvâ veriyor"***[275] âyeti nâzil oldu."

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Tirmizî'nin rivâyeti de şöyledir:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.), malımı çocuklarıma nasıl taksim edeyim?" dedim. Hiç cevap vermedi, hemen sonra ***"Allah, çocuklarınızın mirastaki durumu hakkında size şöyle emrediyor..."*** âyeti indi.

Diğer bir rivâyet de, aynen **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyeti gibidir. Ancak şu ziyâde vardır:

"- Benim dokuz kız kardeşim var..." Nihâyet miras âyeti indi, yâni; ***"Senden fetvâ istiyorlar, de ki: kelâle hakkında Allah size fetvâ veriyor"*** âyeti nâzil oldu.

---

[273] **Buhârî**, Vudû', 44; Tefsir, 4/4; Merdâ, 5,15,21; Ferâiz, 1, 13; İ'tisâm, 8; **Müslim**, Ferâiz, 2/5; **Tirmizî**, Tefsir, 5/3015; **Ebû Davud**, Ferâiz, 2/2886, 3/2887,

[274] Nisâ, 4/11.

[275] Nisâ, 4/176.

Ebû Davud'un yukarıdaki ilk rivâyete benzer bir rivâyeti daha vardır. Bu rivâyette **Câbir** şöyle dedi:

"Bayılmışım, bu yüzden Rasûlullah'a (as.) ses veremedim."

Hadîsin sonunda da şöyle der:

"Nihâyet miras âyeti, yâni: ***'Senden fetvâ istiyorlar, de ki: kelâle hakkında Allah size fetvâ veriyor'*** âyeti nâzil oldu." **Kelâle**; çocuğu olmayan, ama kız kardeşleri olan adama denir.

Diğer bir rivâyette ise **Câbir** şöyle dedi:

"Rahatsızlandım. Benim himâyem altında yedi kız kardeşim vardı. Rasûlullah (as.) bana geldi, yüzüme üfledi, hemen ayılmışım. Dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlu (as.), kız kardeşlerime malımın üçte ikisini[276] vasiyet etmeyeyim mi?"

"- Kız kardeşlerine iyilik yap!"

"- Peki, yarısını?"

"- Kız kardeşlerine iyilikte bulun!"

Sonra beni bırakıp çıktı. Bu sırada dedi ki:

"- Ey Câbir, ben senin bu hastalıktan öleceğini sanmıyorum. Yüce Allah âyet indirdi ve kız kardeşlerinin hissesini beyân etti. Onlara üçte iki miras verdi."

Râvi der ki; Câbir şöyle diyordu:

"Bu âyet, yâni; ***'Senden fetvâ istiyorlar, de ki: kelâle hakkında Allah sana fetvâ veriyor'*** âyeti benim hakkımda nâzil oldu."

---

[276] **Ebû Davud**'un matbû nushalarında bu ibâre **"üçte biri"** şeklindedir. **Ebû Davud** şerhleri **Avnu'l-Ma'bûd** ve **Bezlu'l-Mechûd**'da işaret edildiğine göre bazı nüshalarda **"üçte iki"**, bazılarında **"üçte bir"** şeklinde rivâyet edilmiştir. **Sehârenfûrî**, bu ibarenin, elindeki **Ebû Davud** nüshalarının hepsinde üçte iki diye rivâyet edildiğini, **Ahmed b. Hanbel**'in de **Müsned**'de aynı rivâyeti benimsediğini kaydeder. Bunun da müşkil olduğunu ve iki şekilde izah edilebileceğini söyler:

1- Malının üçte ikisini kız kardeşlerime vasiyet edeyim.

2- Kız kardeşlerim adına fakirlere vasiyet edeyim.

İZAH

Kelâle; Anne-baba ve çocuğu olmadığı halde ölen kimsedir. Bu isim, böyle birine mirasçı olan kişi anlamında da kullanılır.

Son günlerinin yaklaştığını sanan **Câbir**'in, o sırada kendisine vâris olacak anne-babası hayatta olmadığı gibi çocukları da yoktu. En yakınları olarak yedi kız kardeşi hayatta idi.

Yukarıdaki rivâyetlerde, böyle birinin mirasının nasıl taksim edileceğine işaret edilmektedir.[277]

٥٥٩- (ت د ــ **جابر بن عبد الله** رضي الله عنه) قال : خرجنا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم حتى جئنا امرأة من الأنصار في الأسواف ، فجاءت المرأةُ بابنتين لها ، فقالت : يا رسولَ الله ، هاتان ابنتا ثابت بن قيس ، قُتِلَ معك يومَ أُحُد، وقد استفاءَ عمُّهما مالَهُما وميراثَهُما كُلَّهُ فَلم يدَعْ لهما مالا إلا أخذه ، فما ترى يا رسول الله ؟ فو الله لا يُنْكَحان أبدا إلا ولهما مالٌ !! قال : فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **يقضي الله في ذلك** ، قال : ونزلت سورة النساء **{يوصيكم الله في أولادكم...}** الآية ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **ادعوا لي المرأة وصاحبها، فقال لعمّهما أعطهما الثلثين ، وأعط أمهما الثُّمن ، وما بقي فلك**. هذه رواية أبي داود.

وأخرجه أيضا ، أنَّ امرأةَ سعد بن الربيع قالت : يا رسول الله ، إنَّ سَعْدا هلك وترك ابنتين.

وساق نحوه ، قال أبو داود : هذا هو الصواب.

وأخرجه الترمذي قال:جاءت امرأةُ سعد بن الربيع بابنتيها من سَعْد إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت : يا رسول الله،هاتان ابنتا سعد بن الربيع ، قُتِلَ أَبُوهما معك يوم أُحد شهيدا ، وإن عمَّهُما أخذ مالهما ، فلم يدَعْ لهما مالا ، ولا تُنْكَحان إلا ولهما مالٌ!! قال : **يقضي الله في ذلك** ، فنزلت آية الميراث ، فبعث رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى عمهما ، فقال : **أعط ابنتيْ سعْد الثلثين، وأعط أُمّهما الثُّمن ، وما بقي فهو لك**.

---

[277] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 486, 512; **Aynî**, XXIII, 229, 245; **Avnu'l-Ma'bûd**, VIII, 93; **Bezlu'l-Mechûd**, XIII, 157.

559- Câbir b.Abdullah anlatıyor:

"Rasûlullah'la (as.) birlikte çıktık, Esvâf (denilen Medîne hareminde) oturan ensârdan bir kadının yanına geldik. Kadın, iki kızını getirip dedi ki.

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.); bu ikisi, Uhud günü seninle (birlikte savaşırken) öldürülen Sâbit b. Kays'ın kızlarıdır. Amcaları bunların bütün mallarını ve miraslarını (câhiliyet döneminde olduğu gibi) aldı. Almadık hiçbir mal bırakmadı. Bu hususta ne buyurursunuz, ey Allah'ın Rasûlü? Vallahi, malları olmadan onlar asla evlenemezler."

Hz. Reygamber (as.);

"- Bu konuda hükmü Allah verir" buyurdu ve sonra **Nisâ** sûresindeki âyet nâzil oldu:

"Çocuklarınızın mirası hakkında Allah size şöyle emrediyor..."

Sonra Hz. Peygamber (as.);

"- Kadını ve arkadaşını (kızların amcasını) **bana çağırın!"** buyurdu. (Geldiklerinde) çocukların amcasına şöyle dedi:

"- Malın üçte ikisini kızlara, sekizde birini annelerine ver. Geriye kalan da senindir."[278]

RİVAYETLER:

Bu, **Ebû Davud**'un rivâyetidir.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde şu ifâde yer alır:

Sa'd b. er-Rabî'in hanımı dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.); Sa'd öldü, geride iki kız bıraktı."

Sonra hadîsi, yukarıdaki gibi sevk etti ve sonunda **Ebû Davud,** "Bu rivâyet daha sahihtir" dedi.

Tirmizî'nin rivâyeti ise şöyledir:

"Sa'd b. er-Rabî'in karısı, Sa'd'dan olan iki kızını Rasûlullah'a (as.)getirip dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.); bu ikisi Sa'd b. Rabî'in kızlarıdır. Babaları Uhud günü seninle birlikte savaşırken şehid düştü. Bunların amcası, mallarını ellerinden aldı, onlara hiç mal bırakmadı. Malları olmadan onlar asla evlenemezler."

---

[278] **Ebû Davud**, Ferâiz, 4/2891; Tirmizî, Ferâiz, 3/2092.

Rasûlullah (as.);

"- **Bu hususta hükmü Allah verir"** buyurdu. Sonra miras âyeti indi. Hz. Peygamber (kızların amcasına);

"- **Çocuklarına üçte iki, çocukların annesine sekizde bir hisse ver, kalanı da senindir"** buyurdu.

İZAH

Esvâf: **Medîne** haremine verilen isimdir. Bazı nüshalarda bu kelime **Esvâk** diye rivâyet edilmektedir ki, çarşı demektir.

Ebû Davud'un ilk rivâyetinde geçen, "Sâbit b. Kays'ın kızları idi" cümlesi, bizzat **Ebû Davud**'un da işaret ettiği gibi yanlıştır. Buradaki hata, râvî **Bişr b. el-Mufaddal**'dan kaynaklanmıştır. Bu kızlar **Sâbit b. Kays**'ın değil, **Sa'd b. Rabî**'in idi. **Sâbit, Yemâme** harbinde şehid düşmüştü. **Sa'd** ise, Hazrec kabilesindendi. Hz. Peygamber (as.) onu **Abdurrahman b. Avf** ile kardeş yapmıştı. **Uhud**'da şehid olunca, kardeşi, câhiliyet döneminde olduğu gibi kadınların mirastan hisseleri bulunmadığını sanarak malın tamamını almıştı. Neticede miras âyeti nâzil olmuş ve bu câhiliyet âdetini kaldırarak kadınlara da mirastan hisse verilmesini hükme bağlamıştır.

٥٦٠- (م ـــ *عبادة بن الصامت* رضي الله عنه) قال : كان نبي الله صلى الله عليه وسلم إذا أُنزلَ عليه كُرِبَ لذلك وتَرَبَّدَ وَجْهُهُ ، قال : فأُنزلَ عليه ذات يوم فَلَقِي كذلك ، فلما سُرِّيَ عنه ، قال : خُذُوا عَنِّي ، خُذوا عني ، فقد جعل الله لهن سبيلا ، البِكْرُ بالبِكر، جَلدُ مائةٍ ونفيُ سَنَةٍ ، والثَّيبُ بالثَّيبِ ، جَلدُ مائة والرجم. أخرجه مسلم.

560 -Ubâde b. es-Sâmit şöyle dedi:

"Allah'ın elçisi, vahiy geldiği zaman zorlanır, yüzünün rengi değişirdi. Bir gün yine O'na âyet indi, yine aynı duruma düştü. Bu hal kendisinden zâil olunca buyurdu ki:

"- **Gelin, benden alın, benden öğrenin! Allah** (zinâ eden) **kadınlar için bir yol tayin etmiştir. Bekâr bekârla** (zinâ ederse

cezâsı) **yüz değnek ve bir yıl sürgündür. Dul dulla** (zinâ yaparsa) **yüz değnek ve recim vardır.**"[279]

İZAH

"Allah onlar için bir yol tayin etmiştir" cümlesi, *"Ölüm canlarını alıncaya veya Allah kendilerine çıkar bir yol tayin edinceye kadar o kadınları evlerde tutun!"*[280] âyet-i kerîmesinde işaret edilen "**çıkar yol**"un ne olduğunu anlatmaktadır. Bu âyet, âlimlerden bir kısmına göre muhkem olup bu hadîs onu tefsir etmiştir. Bir kısım âlimler ise, **Nûr** sûresinin ilk âyeti ile nesh edildiğine kaildirler. Bir kısmı da **Nûr** sûresindeki âyetin bekârlar, bu âyetin de evliler hakkında nâzil olduğunu söylemişlerdir.

Zina eden bekâra yüz değnek, evliye de recm cezâsı verileceği konusu ittifakîdir, bu hususta ihtilâf yoktur. İhtilaflı olan mesele, bekârın sürgün edilip edilmeyeceğidir. **Şafiîler** dayaktan sonra bir yıl sürgün, **Hanefîler** ise, yalnız dayak cezâsının verileceğini, sürgün edilemeyeceğini söylerler. **Mâlik** ve **Evzâî** de sürgün cezâsının yalnız erkeklere uygulanabileceğini söyler.

Recm; bilindiği üzere taşlayarak öldürmektedir. Zinâ eden evliye, recmden sonra dayak cezâsının uygulanması hususu da ihtilaflıdır. **Hz. Ali, Hasan-ı Basrî, İshak b. Râhûye** ve bazı **Şafiîler**'e göre bu cezâların ikisi de tatbik edilir. **Cumhur** ise sadece recmi yeterli görür, hem recm ve hem de dayak hükmünün mensûh olduğunu söyler ve Rasûlullah'ın (as.) sadece recmettiğini bildiren hadîslerini delil kabul ederler.[281]

Recim cezasında aynı zamanda bir çeşit dayak da bulunduğuna göre, hadîslerde ondan sonra tekrar yine dayaktan söz edilmesi anlamsız gibi gözükmektedir. Üstelik recim, ölüm demektir. Bir insana öldükten sonra dayak atılması hiçbir şekilde meşrû değildir. Hele bunun dinî bir ceza gibi uygulanması düşünülemez. Eğer

---

[279] **Müslim**, Hudûd, 3/13. Müellif işaret etmemekle birlikte aynı hadîs, **Tirmizî**, Hudûd, 8/1434 ve **Ebû Davud**, Hudûd, 23/4415'de de rivâyet edilmektedir.

[280] Nisâ, 15.

[281] Bkz., **Nevevî**, XI, 188; **Bezlu"l-Mechûd**, XVII, 368.

hadîsteki recimden sonra dayak ifadesini sahih kabul edecek olursa, o zaman recimin, bilinen anlamıyla taşla öldürmekten başka bir ceza çeşidi olduğunu düşünmek gerekir.

٥٦١- (خ د ـ ابن عباس رضي الله عنهما) {يا أيها الذين آمنوا لا يَحِلُّ لكم أن ترثوا النِّسَاء كرها ولا تَعْضُلُوهُنَّ لتَذْهَبُوا بِبَعْضِ ما آتَيْتُمُوهُنَّ} [النساء : ١٩] قال : كانوا إذا ماتَ الرجلُ، كان أولياؤه أحقَّ بامرأته ، إن شاء بعضُهم تزوَّجها، وإن شاءوا زوَّجوها وإن شاءوا لم يزوِّجوها ، فهم أحقُّ بها من أَهْلها ، فنزلت هذه الآيةُ في ذلك. أخرجه البخاري وأبو داود.

وفي أخرى لأبي داود ، قال : {لا يحلُّ لكم أن ترثوا النساء كرها ، ولا تعضلوهُنَّ لتذهبوا ببعض ما آتيتموهن إلا أنْ يأتين بفاحشة مبيِّنة} وذلك أنَّ الرجل كان يرثُ امرأةَ ذي قرابته، فيعضلُها حتَّى تموتَ ، أو تَرُدَّ إليه صداقَها ، فأحكم الله عن ذلك ، ونهى عن ذلك.

561- İbn Abbas;

"Ey iman edenler, kadınlara zorla vâris olmanız size helâl değildir. Verdiğiniz mehrin bir kısmını kurtaracaksınız diye onların evlenmelerine de mâni olmayın"[282] âyeti hakkında öyle dedi:

"(Câhiliyyette) bir erkek ölünce, onun karısı üzerinde, en çok (erkeğin) akrabası hak ve söz sahibi olurlardı. Onlardan biri isterse, o kadınla evlenirdi. Akrabalar, kadını isterlerse bir başkasıyla evlendirirler, istemezlerse evlendirmezlerdi. Onlar, kadın üzerinde, kadının âilesinden daha çok hak sahibi idiler. İşte bu âyet, bu hususta nâzil oldu."[283]

---

[282] Nisâ, 19.

[283] **Buhârî**, Tefsir, 4/6; İkrâh, 5; **Ebû Davud**, Nikâh, 23/2089.

RİVAYETLER:

Bunu **Buharî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti ise şöyledir:

"Sizin zorla kadınlara vâris olmanız helâl değildir. Onlara verdiğiniz mehrin bir kısmını kurtaracaksınız diye evlenmelerine de mâni olmayın. Ancak açıkça fuhşiyâtı irtikâb ederlerse müstesna" âyeti hakkında İbn Abbas şöyle dedi:

"Bir adam, yakınlarından bir kadına vâris olur, o kadın ölünceye veya alacağı mehri kendisine verinceye kadar onu evlenmekten men ederdi. Allah bunu yasakladı ve bu hareketten insanları menetti."

İZAH

Câhiliyet âdetine göre bir erkek ölünce, erkeğin akrabaları, onun karısı üzerinde söz ve hak sahibi olurlardı. Kocası ölen kadın üzerine bir elbise atılır, böylece kimse ona tâlip olamazdı. Elbiseyi atan da, güzelse onunla evlenir, değilse ölünceye kadar evlenmesine mâni olur, ona âdeta bir hapis hayatı yaşatır ve ölünce de mirasına konardı. Kadın, eğer üzerine elbise atılmadan kaçıp âilesine sığınabilirse kurtulurdu.

Bazen da evleneceği erkekten alacağı mehri vermesi mukabilinde kadının evlenmesine izin verilirdi.

Rivâyete göre bu âyet, **Kebşe binti Maan**'ın kocası **Ebû Kays b. el-Eslet** ölünce, kocasının oğlunun kendisiyle evlenmek istemesi ve **Kebşe**'nin de Rasûlullah'a (as.) başvurması üzerine nâzil olmuştur.

İşte bu âyet, yukarıda anlatılan câhiliyet âdetlerini kaldırmakta ve kadına da bir insan olarak aslî şahsiyetini kazandırmaktadır. [284]

٥٦٢- (د ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال الله تعالى: **{ولا تأكلوا أموالكم بينكم بالباطل إلا أن تكون تجارة عن تراضٍ منكم}** [النساء: ٢٩] فكان الرجل يُحرَجُ أن يأكلَ عند أحدٍ من الناس بعد ما نزلت هذه الآية ، فنُسِخَ ذلك بالآية الأخرى التي في النور، فقال: **{ولا على أنفسكم أن تأكلوا من بيوتكم** – إلى قوله – **أشتاتا}** [النور: ٦١] فكان

---

[284] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 118; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 112; **Bezlu'l-Mechûd**, X, 95.

الرَّجل الغنيُّ يدعُو الرَّجُل من أهله إلى الطعام ، فيقولُ: إنِي لأحنَجُ أن آكلَ منه - والتَّجَنُّحُ : الحرَج - ويقولُ: المسكينُ أحقُّ به مني ، فأحِلَّ في ذلك أن يأكلوا مما ذكر اسمُ الله عليه، وأحِلَّ طعامُ أهل الكتاب. أخرجه أبو دارد

562- İbn Abbas, Yüce Mevlâ'nın;

"Mallarınızı aranızda bâtıl sebeplerle yemeyin, ancak karşılıklı rızâ ile yapılan ticâret müstesnâdır"[285] âyet-i kerîmesi hakkında şöyle dedi:

"Bu âyet nâzil olduktan sonra, artık bir adam günah olur endişesiyle insanlardan herhangi birinin evinde yemek yemekten çekinirdi. Bu âyet, **Nûr** sûresinin şu âyeti ile nesh edildi:

"Sizin (çocuklarınıza veya hanımlarınıza âit) evlerinizden veya babalarınızın evlerinden veya erkek kardeşlerinizin evlerinden veya kız kardeşlerinizin evlerinden veya amcalarınızın evlerinden veya halalarınızın evlerinden veya dayılarınızın evlerinden veya teyzelerinizin evlerinden veya anahtarına sahip olduğunuz evlerden yahut dostlarınızın evlerinden yemenizde size günah yoktur. Sizin topluca yahut ayrı ayrı yemenizde de bir günah yoktur."[286]

Zengin bir adam, yakınlarından birini yemeğe davet ettiğinde, davetli;

"- Ben bu yemeği günah sayarım, fakir bu yemeği yemeğe benden daha lâyıktır" derdi.

İşte bunun üzerine, besmele çekilen yemeği ve ehl-i kitâbın yemeğini yemek helâl kılındı."[287]

İZAH

"Malı bâtıl sebeplerle yemek" ifadesi, iki hususu akla getirmektedir:

---

[285] Nisâ, 29.

[286] Nûr, 61.

[287] **Ebû Davud**, Et'ıme, 6/3753.

1- Fâiz, hırsızlık, rüşvet, kumar ve benzeri sebeplerle başkasının malını yemektir.

2- İnsanın içki, isrâf ve sefâhatle kendi malını helâl ve meşrû olmayan bir şekilde harcayıp yemesidir.

"Anahtarına sahip olduğunuz evler" cümlesi ile, kâhya, vekil, çoban, kayyim gibi başkasının işinde çalışan kişiler murad edilmiştir.

٥٦٣- (ت ـ *أم سلمة* رضي الله عنها) قالت : قلتُ : يا رسولَ الله ، يغزو الرجالُ، ولا تغزو النساء ، وإنما لنا نصفُ الميراث؟ فأنزل الله تعالى : **{وَلاَ تَتَمَنَّوْا ما فضَّل الله به بَعضَكُم على بعضٍ}** [النساء:٣٢]. قال مجاهد : وأنزل فيها : **{ إنَّ المسلمين والمسلمات}** [الأحزاب : ٣٥] وكانت أمُّ سلمةَ أوَّل ظعينَة قَدِمت المدينة مهاجرة. أخرجه الترمذي ،وقال : هو مُرْسَلٌ.

563- Ümmü Seleme, Rasûlullah'a (as.) şöyle dedim, der:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.), erkekler gazâ yapar, kadınlar yapmazlar. Biz kadınlara miras (ta da erkeğin) yarı hissesi veriliyor..."

Bunun üzerine Yüce Allah; ***"Allah'ın bazınıza, diğerinden fazla verdiği şeyleri temenni etmeyin"***[288] âyetini indirdi.[289]

RİVÂYETLER

Mücâhid şöyle dedi:

"Bu hususta ***"müslüman erkekler ve müslüman kadınlar"*** diye başlayan âyet[290]nâzil oldu. Ümmü Seleme, Medîne'ye muhâcir olarak mahfe'de gelen ilk kadındır.

Hadîsi **Tirmizî** tahrîc etmiş ve mürsel olduğunu söylemiştir.

---

288 Nisâ, 32.

289 **Tirmizî**, Tefsir, 5/3022

290 Ahzâb, 35.

İZAH

Rivâyete göre **Ümmü Seleme**, erkekler gibi sevap almak için kadınlara da cihâda gitmelerine izin verilmesini ister. Bunun üzerine âyet nâzil olur ve bazı insanlara verilen fazlalıkların temennî edilmemesi emredilir. Çünkü bu fazlalık, başkaları için dert ve felâket sebebi olabilir. Bazı insanlara niçin fazla, bazılarına niçin az verdiğini ancak Allah bilir.

Kadınların bu talepleri üzerine nâzil olduğu rivâyet edilen **Ahzâb** sûresinin 35. âyeti de özellikle kadınları taltif gâyesine yöneliktir ve erkek-kadın herkesin yaptığı her tâat ve ibadetin karşılığını eksiksiz alacağını, bu hususta hiçbir ayırımın söz konusu olmadığını ifâde etmektedir.

٥٦٤- (خ د ــ ابن عباس رضي الله عنهما) **{وَلِكُلٍّ جَعَلْنَا مَوَالِيَ}** ورثة **{والَّذين عاقدت أيمانكم}** [النساء : ٣٣] كان المهاجرون لما قدِمُوا المدينَةَ يرثُ المهاجريُّ الأنصاريَّ ، دونَ ذَوِي رَحِمِهِ ، للأُخُوَّةِ التي آخَى رسول الله صلى الله عليه وسلم بينهم ، فلما نزلت : **{ولكل جعلنا موالي}**، نسختْها ثم قال : **{والذين عقَدَتْ أيمانُكُمْ}** إلا النَّصْرَ والرِّفادَةَ والنَّصِيحَةَ ، وقد ذَهبَ الميراثُ ، ويُوصِي له. أخرجه البخاري وأبو داود.

وفي أخرى لأبي داود قال **{والذين عَاقَدَتْ أيمانكم فآتوهم نصيبَهُم}** كان الرَّجُلُ يُحالِفُ الرَّجُلَ، ليس بينَهُما نَسَبٌ فيرثُ أحدُهما الآخر فنَسَخَ ذلك الأنفالُ فقال: **{وأولو الأرحام بعضهم أولى ببعضٍ}**.

564- İbn Abbas;

"Biz, anne-baba ve akrabanın geriye bıraktığı maldan herkesi mevâlî kıldık" [291] âyetindeki "**mevâlî**" tâbirini "**vârisler**" diye tefsir etti. Âyetin devamındaki; ***"Yeminlerinizin bağladığı kimselere de hisselerini verin"*** cümlesi hakkında da şöyle dedi:

"Muhacirler Medîne'ye geldiklerinde, -zevi'l-erhâmın dışında- da birbirlerine vâris oluyorlardı. Çünkü Rasûlullah (as.), aralarında

[291] Nisâ, 33.

kardeşlik tesis etmişti. *'Herkes için vârisler kıldık'* âyeti, bu uygulamayı nesh etti. Sonra *'Yeminlerinizin bağladığı kimseler...'* ifadesiyle, yardımı, desteği ve nasihati istisna etti. (Böylece kardeşlik tesisi ile) mirasçı olmak hükmü kalktı, ama ona vasiyet edebilir (hükmü kaldı)."[292]

RİVÂYETLER

Hadîsi **Buharî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti şöyledir:

"Yeminlerinizin bağladığı kişilere hisselerini verin" âyeti hakkında İbn Abbas şöyle dedi:

"Bir adam, aralarında neseb itibariyle yakınlık bulunmayan biri ile yeminleşip (sözleşir), böylece onlar birbirlerine vâris olurlardı. Bunu **Enfâl** sûresindeki; *'akrabalar, Allah'ın hükmüne göre, mirasta birbirlerine daha yakındırlar'*[293] âyeti nesh etmiştir.

İZAH

İslâm'dan önce Araplar arasında birbirlerine yardım etmek ve vâris olmak üzere anlaşma yapılır, neticede hangisi önce vefât ederse, diğeri ona vâris olurdu. Birbirlerinin cinâyet diyetlerini dahi öderler, karşılıklı menfaatlerini de sahiplenirlerdi. İslâm'ın ilk yıllarında da devam eden bu hüküm, bilâhare nesh edilmiş, ancak karşılıklı yardım ve destek kaldırılmamıştır.

Hanefîler, bu âyetin hakikatte mensûh olmadığına kaildirler. Onlara göre âyet, mirasta akrabayı, yeminle anlaşanlardan evlâ tutmakta, dolayısiyle akraba varken diğerlerine miras verilmesini nesh etmekte, buna mukabil akraba yoksa onlara da miras verilebileceğini göstermektedir. Yani **Hanefîler**, **"mevlâ'l-muvâlât"**ı kabul etmektediler.

Diğer mezheplerde ise vârisi olmayanın mirası, hazineye düşer.

Âyet-i kerîmede akrabanın, yeminleşenlerden **"daha yakın, daha evlâ olduğu"** ifâdesi kullanılmaktadır. Bu ifâdenin zâhiri

---

[292] **Buhârî**, Kefâlet, 2; Tefsir, 4/7; Ferâiz, 16; **Ebû Davud**, Ferâiz, 16/2921-2922.

[293] Enfâl, 75.

Hanefîler'i te'yid eder. Evlâ olanı bulunmayınca, daha az evlâ olan sıradaki yerini alır.[294]

٥٦٥-(د ــ *داود بن الحصين* رحمه الله) قال: كنتُ أَقْرَأُ على أم سعْد بنت الربيع – وكانت يتيمَة في حَجْر أبي بكر – فقرأتُ : {**والذين عاقدت أيمانكم**} فقال: لا تقرأ {**والذين عاقدت ايمانكم**} إنما نزلت في أبي بكرٍ وابنه عبد الرحمن ، حين أبى الإسلامَ ، فحلف أبو بكر أن لا يُورِّثَهُ ، فلما أسْلَمَ أمَرهُ الله أن يؤتيَه نصيبَه.

زاد في رواية : فما أسلم حتى حُمل على الإسلام بالسيف. أخرجه أبو داود.

565- Davud b. el-Husayn[295] şöyle dedi:

"Hz. Ebû Bekir'in himâyesinde bir yetim olan Rabî'in kızı Ümmü Sa'd'a[296] Kur'an okuyordum. Âyeti, ***'Yeminleştiğiniz***

---

[294] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 122; **Aynî**, XVIII, 118; **Avnu'l-Ma'bûd**, VIII, 135; **Bezlû'l-Mechûd**, XIII, 205.

[295] **Ebû Süleyman, Davud b. el-Husayn el-Emevî el-Medenî:** ö. 135/752. Medîneli muhaddislerdendir. Hz. Osman'ın oğlu Amr'ın âzâdlısıdır. İkrime ve Nâfi'den rivâyetleri vardır. Kendisinden İbn İshak ve Mâlik rivâyet etti. Fakihtir. Sika olup olmadığı konusunda farklı görüşler vardır. Yahya b. Maîn, İbn Hibbân, İbn Sa'd, el-İclî, ahmed b. Salih ve İbn Şahin "**sikadır**" derler. Nesaî de "**onda beis yoktur**" der. İbn Adiyy, kendisinden sika râvîler rivâyet ederse hadîsinin Salih olduğunu söyler. Ebû Davud da, onun kendi hocalarından yaptığı rivâyetlerin müstakim olduğunu, İkrime'den rivâyetinin ise münker olduğunu kaydeder. Ali b. el-Medînî de İkrime'den rivâyetlerinin münker olduğunu belirtir. Ebû Zur'a er-Râzî ise "**leyyindir**" der. İbn Uyeyne, onun rivâyetlerinden sakındıklarını belirtir. Ebû Hâtim, kavî olmadığını, eğer Mâlik ondan rivâyet etmiş olmasaydı rivâyetlerinin terk edilmesi gerektiğini söyler. Sâcî de münkeru'l-hadîs olduğunu ve haricîlikle müttehem olduğunu kaydeder. Hadîsleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir. **Medîne**'de vefat etti.

[296] **Ümmü Sa'd bint Sa'd b. er-Rabî el-Ensâriyye:** Hanım sahabîlerdendir. Kendisine Ümmü Sa'd bint er-Rabî de denir. Babası meşhur sahabî Sa'd b. er-Rabî, **Uhud** savaşında şehîd düştü. O sırada kendisi henüz dünyaya gelmemişti, babasının ölümünden birkaç ay sonra doğdu. Babası son nefesini verirken, doğacak çocuğunun bakımını Hz. Ebû Bekir'e vasiyet etmişti. İsminin Cemîle olduğu rivâyet edilir. Bilâhare Zeyd b. Sabit'le evlenmiş Hârice, Sa'd, Osman ve Süleyman adlı çocukları olmuştu. Hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edildi.

kimseler...' diye (*âkade* şeklinde, mufâale bâbından) okuyunca dedi ki:

*"- **Yeminleştiğiniz kimseler**"* diye (mufâale bâbından) okuma! Bu âyet, Hz. Ebû Bekr'in oğlu Abdurrahman, müslüman olmaktan kaçındığı zaman nâzil oldu; Hz. Ebû Bekir, ona miras bırakmayacağına yemin etmişti. Sonra müslüman olunca, Allah ona hissesini vermesini emretti."[297]

RİVÂYETLER

Bir rivâyette de şöyle bir ziyâde vardır:

"Abdurrahman, İslâm'ı kabule kılıçla zorlanana kadar müslüman olmadı." Hadîsi **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Burada muhtasar geçilen ibâre, **Ebû Davud**'da; ***"Yeminleştiğiniz..."* diye** (mufâale bâbından) **okuma! Fakat *'Yemininizin bağladığı'* diye** (sülâsiden) **oku!"** cümlesi de yer alır.

Hadîste sözü edilen **Abdurrahman, Hz. Ebû Bekir'**in en büyük oğludur. **Bedir'**de müşriklerle beraber bulunduğu, ancak İslâm'ın kesin zaferini görünce müslüman olduğu, hatta bir kavle göre **Mekke** fethinde İslâm'a girdiği, müslüman olduktan sonraki hayatının da çok mükemmel olduğu rivâyet edilir.

Bu hadîste bir kırâat farklılığına işaret edilmektedir. ***"akade"*** fiilinin mufâale bâbından değil, sülâsîden okunması istenmektedir. Mufâale bâbından okununca **"karşılıklı yeminleşmek"**; sülâsîden okununca da **"yemin etmek"** anlamına gelir.[298]

٥٦٦- (م ـــ *أنس بن مالك* رضي الله عنه) {إنَّ الله لا يَظْلِم مِثْقَالَ ذَرَّة وإنْ تكُ حسنة يضاعِفْها} [النساء:٤٠] قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : إن الله لا يظلم مؤمنا حسنة ، يُعطى بها في الدنيا ، ويُجزي بها في الآخرة ، وَأَمّا الكافر فيُطْعَمُ بحسنات ما

---

[297] **Ebû Davud**, Ferâiz, 16/2923.

[298] Bkz., **Avnu'l-Ma'bud**, VIII, 138.

عمل بها لله في الدنيا ، حتى إذا أفضى إلى الآخرة ، لم تكن له حسنة يجزى بها. أخرجه مسلم.

566- Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre;

"Şüphesiz ki Allah, zerre kadar zulmetmez. Eğer zerre kadar bir iyilik olursa, onun sevâbını kat kat artırır"[299] âyeti hakkında Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak Allah, bir mü'minin iyiliğini (zâyi ederek) **ona zulmetmez. Yaptığı her iyiliğin karşılığı ona hem dünyada verilir, hem de âhirette onunla mükâfatlandırılır. Kâfire ise, dünyada Allah için yapmış olduğu iyiliklerin karşılığı kendisine tattırılır, nihâyet mükâfat göreceği hiçbir iyiliği olmadığı halde âhirete gider."**[300]

İZAH

Bu hadîsin diğer bir rivâyetinde ; **"Kâfir bir iyilik yaptığı zaman karşılığı dünyada verilir. Mü'minin yaptığı iyiliğin karşılığını ise Allah, âhirette kendisine ödenmek üzere biriktirir ve dünyada da tâatından dolayı rızıklandırılır"** buyurulur.

Kâfir olarak ölen insanın, dünyada yaptığı hayır ve iyiliklerden dolayı âhirette hiçbir sevap ve mükâfat alamayacağında icmâ vardır. Bunların karşılığı, kendisine dünyada iken verilir. Mü'minin hayır ve iyilikleri ise âhirette de, dünyada da mükâfat görür. En küçük bir zulme marûz kalmaz, yani hiçbir iyiliğin mükâfatı eksik bırakılmaz, kâmilen, hatta fazla fazla verilir.

Buna karşılık kâfir, küfür hâlinde iken hayırlar yapar, sonra da müslüman olursa, eski hayırlarının karşılığını da görür.

Buna göre işin aslı imandır; imansız yapılan iyiliğin Allah katında değeri yoktur. Çünkü bütün iyilikleri değerlendirecek olan

---

[299] Nisâ, 40.

[300] **Müslim**, Sıfâtu'l-Münâfıkîn, 13/56.

Allah'tır. O'nun bir şeyi değerlendirmeye alması için, öncelikle kendisine inanılması gerekir.[301]

٥٦٧- (ط ـ مالك رضي الله عنه) بلغه ، أنّ عليّ بن أبي طالب رضي الله عنه قال في الحكَمَيْن اللّذين قال الله فيهما : {وإن خفتم شقاق بينهما فابعثوا حكما من أهْله وحكما من أهلها إن يُريدا إصلاحا يُوفّق اللّهُ بينهما ، إن الله كان عليما خبيرا} : إنّ إليهما الفُرقة بينهما والاجتماع. أخرجه الموطأ.

567- Mâlik'e ulaşan bir habere göre Ali b. Ebi Tâlib, Yüce Mevlâ'nın;

"Eğer karı-kocanın bozuşmasından korkarsanız, bir hakem erkeğin âilesinden, bir hakem de kadının âilesinden gönderin. Bunlar gerçekten barıştırmak isterlerse, Allah, aralarına uyum ve geçim verir. Allah her şeyi bilen ve her şeyden haberdar olandır"[302] âyetinde ifâde buyurduğu iki hakem hakkında şöyle dedi:

"Şüphesiz ki onların ayrılmaları veya birleşmeleri, bu iki hakemin vereceği hükme râcidir."[303]

İZAH

Mâlik'in belâgat tarîkıyle rivâyet ettiği bu hadîs hakkında büyük imam; "Bu konuda ilim erbabından işittiğim sözlerin en güzeli budur. Karı-kocanın birleşmeleri veya ayrılmaları konusunda iki hakemin sözleri muteberdir" der.

Her iki taraftan seçilen hakemlerin müslüman., âdil, anlayışlı ve hayrı murad eden kişiler olmaları gerekir. Bu kişileri sultan, eşler veya eşlerin velileri seçebilir. Her iki âileden birer kişinin seçilmesi, âile mahremiyetini dile düşürmemek için olduğu kadar, hakemin kendi âilesinden olan karı veya kocayı çok iyi tanıması sebebiyle en doğru ve en faydalı olan kararı vermek için öngörülmüştür. Bu

---

[301] Bkz., **Nevevî**, XVII, 149.

[302] Nisâ, 35.

[303] **Muvatta**, Talak, 26/72.

kararda eşlerin ve çocukların geleceklerini ve karşılıklı menfaatlerini en samîmi duygularla düşünmek gibi bir arzu da, şüphesiz rol oynar. Ama hakemin âileden olması bir vecibe değildir. Daha hayırlı bir neticenin istihsâline, onları dillere düşürmemeye yönelik bir uygulamadır.

Hadîste de ifâde edildiği üzere, gerek **Hz. Ali** ve gerek **İmâm Mâlik,** iki hakemin ayrılmak veya birleşmek konusunda ittifakla vereceği kararın esas alınması gerektiği kanâatindedirler.[304]

٥٦٨- (د ـ أبو حُرّة الرقاشي رضي الله عنه) عن عمه أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «**فإن خفتم نُشُوزَهُنّ فاهجُرُوهُنّ في المضاجع**». قال حماد: يعني النكاحَ.

أخرجه أبو داود.

568- Ebû Hurre er-Rakâşî,[305] amcasından naklen Rasûlulah'ın (as.) şu sözünü rivâyet eder:

"Eğer kadınların itâatsizliklerinden korkarsanız, onları yataklarda yalnız bırakın."[306]

Hammâd (b. Seleme) dedi ki:

"Yani teması terk edin!"[307]

İZAH

Nisâ sûresinde geçen bu âyetin meâli şöyledir:

"...Geçimsizliklerinden korktuğunuz kadınlara önce nasihat edin. *(Sonra uslanmazlarsa)* ***yataklarda kendilerini yalnız bırakın!***

---

[304] Bkz., **Münteka**, IV, 113.

[305] **Ebû Hurre, Hanîfe er-Rakâşî**: Basralı tâbiîlerdendir. Amcası sahabîdir. Amcasından rivâyeti vardır. Kendisinden Ali b. Zeyd b. Cüd'ân rivâyet etti. Amcasının adının Huzeym b. Hanîfe veya Ömer b. Hamza olduğu rivâyet edilir. Yahya b. Maîn ve Ebû Hâtim, onu zayıf görürler. Hadîsi **Ebû Davud**'da tahric edilmiştir.

[306] Nisâ, 34.

[307] **Ebû Davud**, Nikâh, 43/2145.

(Yine uslanmazlarsa) ***onları dövün! Size itâat ettikleri takdirde de, onları incitmeye bahâne aramayın!"***

Burada kadınlardan neş'et eden geçimsizliklerin halli için önce güzellikle nasihat etmek, bu fayda etmezse yatakları ayırmak, bu da fayda vermezse dövmek şeklinde üç kademeli bir yol tavsiye edilmektedir.

"Yatakta yalnız bırakmak" keyfiyeti, müfessirlerce farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bazılarına göre maksat, aynı yatakta yatmamaktır. Bazılarına göre aynı yatakta yatmak, ama sırtını dönmektir. Bazılarına göre de temasta bulunmamak veya temas etmek, ancak konuşmamak veya sert bir edâ ile konuşmaktır.

Şüphesiz ki, yatakları ayırmak, psikolojik bir mücâdele yöntemidir. Özellikle kadın ruhuna karşı müessir bir silahtır. Çünkü her kadın yaratılış itibariyle beğenilmek arzu ve ihtiyacındadır. Gönlünü, vücudunu ve yatağını paylaştığı hayat arkadaşının, kendisine ve yatağına bile yaklaşmak istemediğini görmesi, onun kendisine çeki-düzen vermesi için önemli bir sebep olarak görülebilir.[308]

İzahına çalıştığımız hadîsin râvîlerinden **Ali b. Zeyd b. Cüd'ân,** hadîsçiler nazarında zayıf biridir. Diğer râvî **Ebû Hurre**'nin güvenilirliği de tartışmalıdır. Bu yüzden hadîs zayıftır.

٥٦٩- (ت د ـــ ***علي بن أبي طالب*** رضي الله عنه) قال : صَنَعَ لنا ابنُ عوف طعاما ، فدَعانا فأكلنَا ، وسَقَانَا خَمْرا قَبْل أن تُحَرَّمَ ، فأَخَذَتْ مِنَّا ، وَحَضَرَت الصلاةُ ، فقدَّموني ، فقرأتُ : {**قُلْ يا أيُّها الكافرون ، لا أعبد ما تعبدون**} ونحن نَعْبُدُ ما تَعْبُدُون قال: فخَلَطْتُ فنزلت {**لا تقْرَبوا الصلاةَ وأنتُم سُكارى حَتَّى تَعلموا ما تقُولونَ**} [النساء: ٤٣] أخرجه الترمذي.

---

[308] Bkz., **Taberî**, V, 63; **Avnu'l-Ma'bûd**, VI, 183.

و أخرجه أبو داود "أن رجلا من الأنصار دعاه و عبد الرحمن بن عوف ، فسقاهما قبل أن تحرم الخمر ، فحضرت الصلاة ، فأمهم علي في المغرب ، فقرأ {قل يا أيها الكافرون} فخلط فيها ، فنزلت {لا تقربوا الصلاة و أنتم سكارى حتى تعلم ما تقولون}".

569- Ali b. Ebî Tâlib anlatıyor:

"Abdurrahman b. Avf,[309] yemek hazırlatıp bizi dâvet etti. Biz de (gidip) yedik. Bize şarap da ikrâm etti; bu iş, şarap henüz haram kılınmadan önce idi. Şarap bize tesir etti. O sırada namaz vakti gelmişti, beni imamlığa geçirdiler. Namazda *Kâfirûn* sûresini okuyordum. Sûreyi, ***'Sizin taptıklarınıza tapmam.. ve sizin taptığınıza biz de taparız...'*** şeklinde okudum. Sûreyi karıştırdım. Bunun üzerine; ***'sarhoş olduğunuzda, ne söylediğinizi bilecek hâle gelmeden namaza yaklaşmayın!'***[310] âyeti nâzil oldu."[311]

RİVAYETLER:

Bu rivâyet, **Tirmizî**'nindir.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Ensârdan bir adam Hz. Ali'yi ve Abdurrahman b. Avf'ı, şarap henüz haram kılınmadan önce davet edip onlara içirdi. O sırada namaz vakti gelmişti. Hz. Ali, akşam namazında onlara imamlık yaptı, *Kâfirûn* sûresini okudu, ama karıştırdı. Bunun üzerine;

---

[309] **Ebû Muhammed, Abdurrahman b. Avf b. Abdülhâris ez-Zührî el-Kuraşî:** ö. 32/652. Aşere-i mübeşşeredendir. Hz. Ebû Bekr'in delaletiyle müslüman oldu. Her iki **Habeş** hicretine ve Hz. Peygamber'in yaptığı bütün savaşlara katıldı. **Uhud**'da 20 kılıç yarası almıştı. Hz. Osman'ın halife seçiminde **Şura**'da görev aldı. Başlangıçta çok fakir biri iken ticaret yoluyla büyük bir servet kazanmıştı. Çok cömertti; bir günde otuz köle âzâd etmiş, bir kıtlık zamanında 700 develik erzakı tasadduk etmişti. Hz. Peygamber döneminde de malının yarısını bağışlamıştı. Daha sonra da kırk bin dinar tasadduk ettiği ve Allah yolunda 500 at bağışlayıp 500 süvariyi donattığı rivâyet edilir. **Medîne**'de vefat etti, **Bakî'**a defnedildi. Kendisinden 65 hadîs rivâyet edildi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[310] Nisâ, 43.

[311] **Tirmizî**, Tefsir, 5/3026; **Ebû Davud**, Eşribe, 1/3671.

'Sarhoşken, ne söylediğinizi bilecek hale gelmeden namaza yaklaşmayın' âyeti nâzil oldu."

٥٧٠- (ت ــ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) قال : ما في القرآن آية أحبُّ إليَّ من هذه الآية: {إنَّ الله لا يغفر ان يُشْرَكَ به ويغفرُ ما دونَ ذلك لمن يشاء} [النساء: ٤٨].
أخرجه الترمذي.

570- Ali b. Ebî Tâlib şöyle der:

"Kur'ân-ı Kerîm'de, ***'Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz. Bundan başka olan günahları dilediği kimseler için bağışlar'***[312] âyetinden daha çok hoşuma giden bir âyet yoktur."[313]

İZAH

Rivâyete göre bu âyet, ***"...Allah bütün günahları affeder"***[314] âyeti nâzil olunca müslümanların, müşriklerin durumu hakkında şüpheye düşmeleri üzerine gelmiştir.

İbn Ömer'den gelen bir rivâyete göre ashâb-ı kirâm, katilin, yetim malı yiyenin, yalan şahitlik yapanın ve sıla-i rahim yapmayanın mağfiret olunmayacağına inanırlarmış. Bu âyet nâzil olunca, büyük günah işleyenin durumunun Allah'ın irâdesine bağlı olduğuna; dilerse affedip, dilerse cezalandıracağına kanâat getirmişler.

Hz. Ali'yi sevindiren husus da, Allah'ın şirk hariç bütün günahları dilediği kişiler için bağışlaması keyfiyetidir. Hudutsuz merhamet sahibi olan Yüce Allah'ın, bu af ve bağışlamayı hepimiz için bol bol kullanmasını niyâz ederiz!

Bu âyet, büyük günahı şirk telâkki eden ve büyük günah işleyenin ebedî cehennemlik olduğuna kail olan **Haricîler**'i açıkça tekzib etmektedir.

---

[312] Nisâ, 48.

[313] **Tirmizî**, Tefsir, 5/3037.

[314] Zümer, 53.

Bu rivâyetin râvîlerinden **İbn Ebî Fâhite**'yi muhaddisler zayıf görmüşlerdir, dolayısıyla hadîs zayıftır.

٥٧١- (خ م ت د س ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : نزلت قوله تعالى {أطيعوا الله وأطيعوا الرسول وأولي الأمر منكم...} الآية ، [النساء:٥٩] ، في عبد الله بن حُذافة بن قيس بن عديّ السهمي ، إذ بعثه رسول الله صلى الله عليه وسلم في سرية. أخرجه الجماعة إلا الموطأ.

571- İbn Abbas şöyle dedi:

"Yüce Mevla'nın, ***'Allah'a itâat edin! Rasûle ve sizden olan idârecilere itâat edin!...'***[315] âyet-i kerîmesi, Hz. Peygamber (as.), Abdullah b. Huzâfe b. Kays b. Adîy es-Sehmî'yi[316] bir askerî birlikle yolladığı sırada, onun hakkında nâzil olmuştur."[317]

İZAH

Abdullah b. Huzâfe, Rasûlullah (as.) tarafından bir askerî birliğe komutan tayin edilerek yola çıkarılmış, askerlere de ona itâat etmeleri emredilmişti. Yolculuk esnasında **Abdullah** askerlere kızarak şöyle demiş:

"- Rasûlullah (as.) bana itâat etmenizi emir buyurmadı mı?"

"- Evet."

"- Öyleyse bana odun toplayın!"

Odunu toplamışlar. Sonra;

"- Ateş yakın!" diye emretmiş, yakmışlar. Sonra;

---

[315] Nisâ, 59.

[316] **Ebû Huzâfe, Abdulah b. Huzâfe b. Kays b. Adiyy el-Kuraşî es-Sehmî:** ö. 33/653. İlk müslümanlardan ve ilk muhacirlendendir. **Habeşistan'**a yapılan ikinci hicrete de katıldı. **Bedir** ehlindendir. Hz. Peygamber'in Kisra'ya gönderdiği elçisidir. **Mısır** fethine katıldı ve orada vefat etti. Çok az rivâyeti vardır. Hadîsi **Nesaî**'de tahric edilmiştir.

[317] **Buhârî**, Tefsir, 4/11; **Müslim**, İmâret, 8/31; **Tirmizî**, Cihâd, 3/1672; **Ebû Davud**, Cihâd, 96/2624; **Nesâî**, Bîat, 28.

"- **Bu ateşe girin!**" demiş. Bazıları girmek istemişse de diğerleri mani olmuşlar ve ateş sönünceye kadar beklemişler. Bu sırada **Abdullah**'ın öfkesi de geçmiş. Bu olay Rasûlullah'a (as.) ulaşınca;

"- **Eğer ateşe girselerdi kıyâmete kadar çıkamazlardı, itâat ancak meşrû işlerdedir**" buyurmuş.[318]

İşte bunun üzerine yukarıdaki âyet nâzil olmuştur. Âyetin tamamı meâlen şöyledir:

"Ey iman edenler; Allah'a itâat edin! Peygambere ve sizden olan idarecilere itâat edin! Eğer bir işte anlaşmazlığa düşerseniz, -şayet Allah'a ve âhiret gününe inanmışsanız- onu Allah'a ve Rasûlüne havâle edin. Böyle yapmanız daha hayırlı ve netice itibariyle daha güzeldir."

Burada âyetin nüzûl sebebi hakkında yukarıda kaydedilen rivâyet için şöyle bir itiraz vârittir: Eğer âyet, hâdiseden önce inmişse, itâati niçin **Abdullah**'a tahsis ediyor? Şayet olaydan sonra indiyse, askerlere neden; **"niçin itâat etmediniz?"** denilmemiş de, sadece; **"itâat ancak meşrû işlerdedir"** buyurulmuş?

Buna cevaben şöyle denilmiştir: Bu kıssadan maksat, âyetin devamındaki ***"..Eğer bir şeyde ihtilâfa düşerseniz, onu Allah'a ve Rasûlüne havâle edin"*** cümlesidir. Orada o askerlere gereken bu idi. Kendimizi ateşe atalım mı, atmayalım mı münakaşası değil, meseleyi Allah ve Rasûlüne, Allah ve Rasûlünün koydukları ölçülere havâle etmekti. Onlar işte bunu yapmadılar, âyet onun için indi.

İkinci bir husus **ulu'l-emr** konusudur. Bu husus çok farklı şekillerde tefsir edilmiştir. Özetleyecek olursak:

1- Maksat, idârecilerdir: **Ebû Hureyre, İbn Abbas** bu görüştedir.

2- Âlimler ve hayır-hasenât sahipleridir: **Câbir b. Abdullah, Hasan-ı Basrî** bu görüştedir.

3- Sahâbelerdir: **Mücâhid** bu görüştedir.

4- Hulefâ-i Râşidîn'dir: **Ebû Bekr el-Varrâk** bu görüştedir.

5- Bu söz, bütün idârecilere şâmildir: **Buhârî** bu görüştedir.

---

[318] Bkz., **Ebû Davud**, Cihâd, 96/2625.

Bütün İslâmî nasslarda olduğu gibi bu âyet-i kerîmenin hükmünü de umûma hamlederek belli bazı şart ve kayıtlarla bütün idârecilere, âlimlere, yöneticilere itâat etmenin gerekli olduğu görüşü en uygunu olsa gerektir. Çünkü İslâm, anarşi ve başıbozukluğu asla kabul etmeyen bir dindir. [319]

٥٧٢- رخ ـ *ابن عباس* رضي الله عنهما) **{وما لكم لا تُقَاتِلُونَ في سبيل الله والمستضعفين** - إلى قوله - **الظَّالِمِ أهْلُها}** [النساء : ٧٥] قال : كُنتُ أنا وأمّي من المستضعَفِينَ.

وفي رواية قال : تلا ابنُ عباسٍ **{إلا المستَضعَفِينَ من الرجالِ والنساءِ والوِلْدَانِ}** فقال : كنت أنا وأمي ممَّن عَذَرَ اللهُ ، أنا من الولدان ، وأمي من النساء. أخرجه البخاري.

572- İbn Abbas;

"Size ne oluyor ki; 'Ey Rabbimiz, bizi ahalisi zâlim olan şu memleketten çıkar!..' diye yalvaran zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar uğruna Allah yolunda savaşmıyorsunuz?"[320] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Ben ve annem zayıflardandık."[321]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette İbn Abbas, âyeti istisnâ edâtı ile; ***"Ey Rabbimiz, bizi halkı zalim olan şu memleketten çıkar... diye yalvaran zayıf erkekler, kadınlar ve çocuklar müstesnâ, sizlere ne oluyor ki Allah yolunda savaşmıyorsunuz?!"*** şeklinde okumuş, sonra şöyle demiş:

"Ben ve annem, Allah'ın mazûr gördüğü kimselerdendik. Ben (âyette savaştan istisnâ edilen) çocuklardan, annem de kadınlardandı."

---

[319] Bkz., **Nevevî**, XII, 222; **İbn Hacer**, IX, 128; **Aynî**, XVIII, 176; **Avnu'l-Ma'bûd**, VII, 288; **Bezlu'l-Mechûd**, XII, 133.

[320] Nisâ, 75.

[321] **Bûharî**, Tefsir, 4/14, 20; Cenaiz, 80

Hadîsi **Buharî** tahric etti.

İZAH

İbn Abbas'ın annesinin adı **Lübâbe binti'l-Hâris** olup Rasûlullah'ın (as.) hanımı **Hz. Meymune**'nin kızkardeşi idi. **Hz. Hatice'**den sonra ilk müslüman olan kadın **Lübâbe'**dir.

Bu hadîs, anne-babadan hangisi müslümansa çocuğun ona tabi olacağına delildir. Çünkü **Abbas** henüz müslüman değildi, ama oğlu **Abdullah** kendisini ve annesini âyette işaret edilen **"zayıflardan ve çocuklardan"** addetmiştir.[322]

٥٧٣- (*س ـــ ابن عباس* رضي الله عنه) أنَّ عبد الرحمن بن عوف وأصحابا له أتَوْا النبي صلى الله عليه وسلم بمكة . فقالوا : يا رسولَ الله ، إنَّا كُنَّا في عِزٍّ ، ونحنُ مُشرِكُونَ ، فلما آمنَّا صِرْنا أذلَّة، فقال : **إني أُمِرْتُ بالعفوِ ، فلا تُقَاتِلوا**، فلما حوَّلَه الله إلى المدينة أُمِرَ بالقتال ، فكَفُّوا ، فأنزل الله عز وجل **{ألم ترَ إلى الذين قِيلَ لَهُمْ : كُفُّوا أيديَكُمْ وأَقِيمُوا الصلاةَ إلى قوله : ولا تظلمون فتيلاً}** [النساء : ٧٧]. أخرجه النسائي.

573- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre; "Abdurrahman b. Avf ve bir kısım arkadaşları Mekke'de Rasûlullah'a (as.) gelip şöyle dediler:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, biz müşrik iken izzetli, itibarlı kişiler idik. Fakat iman edince zillete düştük, (savaş için izin ver)!"

Hz.Peygamber (as.) şöyle buyurdu:

"- Ben affetmekle emrolundum, binâenaleyh savaşmayın!"

Yüce Allah, Rasûlünün Medîne'ye gitmesine izin verince, Hz.Peygamber (as.) savaşmakla emrolundu. Bu sefer de müslümanlar yan çizdiler. Bunun üzerine;

"(Evvelce) kendilerine; 'Ellerinizi savaştan çekin, namazı kılın, zekâtı verin!' denilenlere bakmaz mısın? Şimdi onlara savaş farz kılınınca içlerinden bir gurup Allah'tan korkar gibi, hatta daha

---

[322] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 131; **Aynî**, XVIII, 178.

şiddetli bir korku ile insanlardan korkuyor. ve diyorlar ki: 'Ey Rabbimiz, bize bu savaşı niye farz kıldın? Ne olurdu, bizi yakın bir vakte kadar geri bırakaydın!...' Onlara de ki: Dünyanın zevki pek azdır. Âhiret ise müttâkîler için çok daha hayırlıdır. Kıl kadar haksızlığa da uğratılmazsınız"[323] âyeti nâzil oldu.[324]

İZAH

Bu âyet, cihâd henüz farz kılınmadan, mü'minlerin cihâd için izin istemeleri, fakat bilâhare farz kılınınca da cihâddan çekinmeleri üzerine nâzil olmuştur.

"Yakın bir vakte kadar tehir" cümlesinden maksat, evlerinde, rahat döşeklerinde ölünceye kadar cihâdın farz kılınmaması temennisidir.

Mekke döneminde uygulanan strateji, zulme sabırla karşı koymak şeklinde idi. Müslümanların mazlum ve mağdur görünmeleri, birçok gönülleri onlara doğru çekiyordu. Kaldı ki zaten zayıf oldukları için zulme karşı koymaya çalışmak, haklarında daha zecrî tedbirler alınmasına, hatta imhâ edilmelerine yol açabilir ve bu hareket de haklı görülebilirdi. Bu bakımdan uygulanan strateji, şartlara göre en uygun olanı idi. Zulme karşı sabır, müslümanların daha çok kaynaşmasına, birbirlerine bağlanmasına, daha güçlü bir imanla davaya sahip çıkmalarına, kemikleşmelerine de zemin hazırlıyordu,

Medîne döneminde ise, artık İslâm devleti teşekkül etmiş, **Mekke**'deki şartlar değişmiş, stratejik açıdan zulme kuvvet kullanarak karşı koymak imkân dahiline girmişti. Müslümanlar da yeterli derecede olgunlaşıp davalarıyla kenetlenmişlerdi. İşte o zaman cihâda izin verildi.

Fakat âyette de görüldüğü gibi insan tabiatı, bu sefer de cihâdın sıkıntılarından kurtulmanın yollarını aramaya başlamıştı. Halbuki daha önce niye cihad etmemize izin verilmiyor diye feverân ediyorlardı.

---

[323] Nisâ, 77.

[324] **Nesaî**, Cihad, 1.

٥٧٤- (د س ــ خارجة بن زيد رضي الله عنه) قال : سمعت زيد بن ثابت في هذا المكان يقول : أنزلت هذه الآية : {ومن يقتل مؤمنا متعمدا ، فجزاؤه جهنم خالدا فيها} [النساء: ٩٣] بعد التي في الفرقان {والذين لا يدعون مع الله إلها آخر، ولا يقتلون النفس التي حرم الله إلا بالحق} بستة أشهر. أخرجه البخاري وأبو داود والنسائي. وفي أخرى للنسائي : «بثمانية أشهر».

وفي أخرى له ، قال : لما نزلت ، أشفقنا منها ، فنزلت الآية التي في الفرقان : {والذين لا يدعون مع الله إلها آخر...} الآية ، [الفرقان:٦٨].

574- Hârice b. Zeyd şöyle dedi:

"Şu mekânda Zeyd b. Sâbit'in şöyle söylediğini işittim:

"Kim bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir"[325] âyeti, ***Furkan*** sûresindeki; ***"Allah'la beraber başka bir ilâha ibâdet etmezler, Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler..."***[326] âyetinden altı ay sonra nâzil oldu."[327]

RİVAYETLER:

Ebû Davud ve **Nesâî**'nin rivâyet ettiği bu hadîsin **Nesâî'**deki başka bir rivâyetinde **"Sekiz ay"** ifâdesi kullanılır.

Nesâî'nin diğer bir rivâyetinde ise şu ibâre yer alır:

"O (Nisâ sûresindeki) âyet, nâzil olunca çok korktuk, sonra *Furkan* sûresindeki âyet geldi."

İZAH

Burada bir müşkilât söz konusudur. Hadîsin ilk tarîkında **Nisâ** sûresindeki âyetin, **Furkan** sûresindeki âyetten altı veya sekiz ay sonra nâzil olduğu söylenmesine mukabil, **Nesâî'**nin bir rivâyetinde

---

[325] Nisâ, 93.

[326] Furkan, 68.

[327] **Ebû Davud**, Fiten, 6/4272; **Nesâî**, Tahrimu'd-Dem, 2.

Furkan sûresindeki âyetin daha sonra nâzil olduğu ifâde edilmektedir. İlk görüşü te'yid eden rivâyetler daha çoktur. Ancak ikinci görüşü de **Nesâî** rivâyet etmektedir. **İbn Hazm** de **Kitabu'n-Nâsih ve'l-Mensûh** adlı eserinde aynı görüşü sarahaten belirtmektedir. Her iki rivâyetin de aynı sahâbeden gelmiş olması, râvilerden birinde bir işitme hatâsı olabileceği ihtimalini akla getirmektedir.

٥٧٥- (خ م د س ــ **سعيد بن جبير** رحمه الله) قال : قلت لابن عباس : أَلِمَنْ قَتَلَ مؤمنا مُتَعَمِّدا من تَوْبَة ؟ قال : لا، فَتلوْتُ عليه هذه الآية التي في الفرقان **{والَّذينَ لا يدعون مع الله إلها آخر ، ولا يَقْتُلُونَ النَّفسَ التي حَرَّمَ الله إلا بالحَقِّ...}** إلى آخر الآية ، قال : هذه آية مكية ، نسختها آية مدنية**{ومن يقتل مؤمنا متعمدا فجزاؤه جهنم}**.

وفي رواية ، قال : اخْتَلَفَ أَهْلُ الكُوفَة في قَتْل المؤمن ، فرحَلْتُ فيه إلى ابن عبَّاس ، فقال : نزلت في آخر ما نزل ، ولم ينسخها شيء.

وفي أخرى قال ابن عباس: نزلت هذه الآية **{والَّذينَ لا يدعُونَ مع الله إلها آخر}** إلى قوله : **{مُهَانا}** فقال المشركون: وما يغني عنا الإسلامُ وقد عدلنا بالله، وقد قتلنا النَّفسَ التي حرَّم الله، وأتينا الفواحش فأنزل الله عز وجل **{إلا من تَابَ وآمن وعَمل عملا صالحا}** إلى آخر الآية [الفرقان: ٧٠].

زاد في رواية : فأمَّا من دخل في الإسلام وعَقَلَهُ ، ثم قتل ، فلا توبة له.

هذه روايات البخاري ومسلم ولهما روايات أُخرى بنحو هذه. وأخرجه أبو داود: أنَّ سعيد بن جبير سأل ابن عباس؟ فقال: لما نزلت الآية التي في الفرقان: وذكر الحديث نحو الرواية الأولى.

وله في أخرى : قال في هذه القصة : في الذين لا يدعون مع الله إلها آخرَ : أهل الشرك ، قال: ونزل **{يا عباديَ الذين أسرفوا على أنفسهم}** [الزمر : ٥٣].

وفي أخرى ، قال : **{ومن يقتل مؤمنا متعمّدا }** ما نسخها شيء.

وأخرجه النسائي مثل الرواية الأولى من روايات البخاري، ومسلم. وفي أخرى لهما وله ، قال سعيد: أمرني عبد الرحمن بن أبْزَى أنْ أسأل ابن عباس عن هاتين الآيتين ؟ **{ومن يقتل**

مؤمنا متعمدا فجزاؤه جهنم} فسألته ، فقال : لم ينسخها شيء ، وعن هذه الآية { والذين لا يدعون مع الله إلها آخر، ولا يقتلون النفس التي حرّم الله إلا بالحق} قال : نزلت في أهل الشرك.

575- Saîd b. Cübeyr şöyle der:

İbn Abbas'a dedim ki:

"- Bir mü'mini kasten öldürenin tövbesi var mıdır?"

"-Hayır."

Ona Furkan sûresindeki; ***"Onlar Allah'la beraber başka bir ilâha ibâdet etmezler, Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler..."*** âyetini okudum. Şöyle dedi:

"- Bu âyet, Mekke'de nâzil olmuştur. Medîne'de nâzil olan ***'Kim bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir!'*** âyeti onu nesh etmiştir."[328]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet şöyledir:

"Kûfeliler, bir mü'minin öldürülmesi konusunda ihtilâfa düştüler. Ben de gidip İbn Abbas'a sordum. Şöyle dedi:

"- Bu hususta nâzil olan âyetlerin sonuncusu inmiştir ve hiçbir şey de onu yürürlükten kaldırmamıştır."

Diğer bir rivâyette de İbn Abbas şöyle der:

"Onlar, Allah'la beraber başka bir ilâha ibâdet etmezler, Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler, zinâ etmezler. Kim bunları yaparsa günahının cezasını çeker. Kıyâmet gününde azâbı katmerleşir ve bu azap içersinde hor ve hakîr olarak ebedî kalır"[329] âyeti **Mekke**'de nâzil oldu."

Müşrikler dediler ki:

---

[328] **Buhârî**, Menâkıbu'l-Ensâr, 29; Tefsir, 4/17, 25/2-4; **Müslim**, Tefsir, 16/3; **Ebû Davud**, Fiten, 6/4273-4275; **Nesâî**, Tahrîmu'd-Dem, 2.

[329] Furkan, 68-69.

"- İslâm'dan bize ne fayda! Biz Allah'a ortak koştuk. Allah'ın haram kıldığı cana kıydık. Her türlü fuhşiyatı işledik."

Bunun üzerine şu âyet geldi:

"Ancak tövbe eden ve iman edip salih amel işleyenler müstesnâdır. Bunların kötülüklerini Allah iyiliğe çevirir. Allah çok bağışlayıcı ve çok merhametlidir"[330]

Bir rivâyette de şöyle bir ziyâde vardır:

"Kim İslâm'a girer ve onun hükümlerini öğrenir de sonra adam öldürürse, onun tövbesi yoktur."

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir. Onların bu meâlde başka rivâyetleri de vardır.

Bu hadîsi **Ebû Davud** da tahric etmiştir. Buna göre Saîd b. Cübeyr, İbn Abbas'a sormuş: "Furkan sûresindeki âyet nâzil olunca..." diye başlayarak hadîsi ilk rivâyete benzer şekilde tahdis eder.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Bu kıssada, ***"Onlar Allah'la beraber başka bir ilâha ibâdet etmezler..."*** âyeti nâzil olunca, müşrikler (**"Biz Allah'a ortak koştuk, fuhuş yaptık"** dediler). Bunun üzerine, ***"Ey kendilerine karşı haddi aşan kullarım, Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin!"***[331] âyeti nâzil oldu."

Ebû Davud'un diğer bir rivâyeti de; ***"Kim mü'mini kasten öldürürse..."*** âyetini hiçbir şey nesh etmedi, şeklindedir.

Nesâî'nin bir rivâyeti de **Buhârî** ve **Müslim**'in ilk rivâyeti gibidir. Buharî, Müslim ve Nesaî'nin başka bir rivâyetinde ise Saîd şöyle der:

"Abdurrahman b. Ebzâ, şu iki âyeti İbn Abbas'a sormamı istedi:

"Kim bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir."

Bu âyeti sordum;

---

[330] Furkan, 70.

[331] Zümer, 53.

"- Hiçbir şey onu nesh etmedi" dedi.

"Onlar Allah'a ortak koşmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar" âyeti için de;

"- Müşrikler için nâzil oldu" dedi.

İZAH

Önce, farklı görüşlere yol açan bu iki âyetin nüzûl sebebini kaydedelim:

İbn Abbas'tan gelen bir rivâyete göre; **Mikyes** (veya Makîs) **b. Subâbe el-Leysî,** kardeşi **Hişam**'ı, **Neccâr** oğulları mahallesinde ölü bulmuştu. **Mikyes**, durumu Rasûlullah'a (as.) arz etmiş, Hz. Peygamber (as.) de **Fihr** kabilesinden birini de yanına katarak onu **Neccâr** kabilesine göndermiş ve onlardan, biliyorlarsa katilini teslim etmelerini, bilmiyorlarsa diyetini ödemelerini istemişti. Onlar da katilini bilmediklerini söylemişler ve diyet olarak yüz deve vermişlerdi. Dönüşte **Mikyes**, develere tamah ederek yanındaki arkadaşını öldürmüş ve kendisi de irtidâd ederek **Mekke'**ye gitmişti.

İşte bunun üzerine ***"Kim bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir"*** âyeti nâzil olmuştur. Nitekim **Mikyes**, fetih yılında **Kâbe** örtüsüne sarılarak af dilediği halde affedilmemiş, öldürülmüştür.

Bununla birlikte bazı rivâyetlerde **Hişâm b. Subâbe'**nin, hicretin beşinci yılında **Müreysi** gazâsında, bazı rivâyetlerde de hicrî altıncı yılda **Zî Karad** veya **Mustalik** gazâsında düşman askeri zannedilerek yanlışlıkla öldürüldüğü kaydedilmektedir.[332]

Furkan sûresindeki âyetlerin nüzûl sebebi olarak rivâyet edilen olay ise şudur:

Yine **İbn Abbas'**tan gelen rivâyete göre; adam öldürüp zinâ eden müşrikler Rasûlullah'a (as.) gelip;

"- Bizim yaptığımız bunca kötülüğün kefâreti var mıdır?" diye sormuşlar, bunun üzerine de **Furkan** sûresindeki âyetler nâzil olmuştur.

---

[332] Bkz., **Usdu'l-Ğâbe**, V, 400, **İsâbe**, VI, 539.

Bu rivâyetlerden anlaşıldığına göre; **Nisa** sûresindeki âyet, hicrî 5. veya 6. yılda **Medîne'**de nâzil olmuş, buna mukabil **Furkan'**daki âyetler, **Buharî**'nin de tasrîh ettiği üzere **Mekke'**de, **Mekke** müşrikleri hakkında nâzil olmuştur. Buna göre 574 nolu hadîsin son rivâyetindeki ifâdeyi nakleden râvînin bir işitme hatası ihtimâli kuvvet kazanmaktadır.

KASTEN ADAM ÖLDÜRMEK

Yukarıda **İbn Abbas'**dan gelen rivâyetlerde görüldüğü üzere, ona göre, kasten adam öldüren ebedî cehennemliktir. Ancak kasten adam öldürenin uhrevî cezası konusunda hâkim olan görüş, **İbn Abbas**'a rağmen, ebedî cehennemlik olmadığı ve tövbesinin de makbul olduğudur. Kaldı ki **İbn Abbas, Furkan** sûresindeki âyetin müşrikler hakkında nâzil olduğunu söylemekte ve bu hususta sahîh rivâyetler de bulunmaktadır. Halbuki bu sûrede zinâ, adam öldürmek ve şirk gibi büyük günahların tövbe ve sâlih amelle hasenâta tebdil edileceği ifâde edilmektedir. Burada katil ve zânî bir müşrikin tövbesi kabul ediliyorsa, sadece katil olan bir mü'minin tövbesi niçin kabul edilmesin? Daha iyi anlaşılması için **Furkan** sûresindeki âyetleri meâlen tekrar kaydedelim:

"Rahmanın kulları Allah'la beraber başka bir ilâha ibâdet etmezler. Allah'ın haram kıldığı canı haksız yere öldürmezler, zinâ etmezler. Kim bunları yaparsa, günahının cezasına kavuşur. Kıyâmet günü de azâbı kat kat olur ve bu azap içinde hakîr olarak ebedî kalır. Ancak tövbe eden ve iman edip sâlih amel işleyenler müstesnâdır. Allah onların kötülüklerini iyiliğe çevirir. Allan çok bağışlayıcı ve çok merhametledir."[333]

Ayrıca ***"Allah kendisine ortak koşulmasını bağışlamaz, bunun dışındaki günahları dilediği kimselerden bağışlar"***[334] âyeti ile,

"Kim bir kötülük yapar, yahut kendine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, muhakkak ki Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhametli bulacaktır"[335] âyeti ve;

---

[333] Furkan, 68-70.

[334] Nisâ, 48.

"Muhakkak ki ben, tövbe eden, iman edip sâlih amel işleyen ve doğru yolu bulan kimseler için çok bağışlayıcıyım"[336] âyeti, ve nihayet **Sahîhayn**'da geçen ve yüz kişiyi öldüren insanın tövbesinin kabul edildiğini bildiren hadîs de bu fikri te'yid etmekte, katilin ebedî cehennemlik olmadığını ve tövbesinin de makbul olduğunu göstermektedir.

Hülâsa olarak **Nisâ**'daki âyetin mensûh değil muhkem kabul edildiğinde serdedilen görüşleri beş ana noktada toplamak mümkündür:

1- **Katilin tövbesi yoktur**: **İbn Abbas, Zeyd b. Sâbit, İbn Ömer, Ebû Hureyre, Hasan-ı Basrî** ve **Dahhak** bu görüştedirler.

2- **Katilin tövbesi makbuldür:** Cumhurun görüşü budur. **İbn Ömer** ve **Zeyd b. Sâbit**'ten, hatta **İbn Abbas**'dan da bu meâlde rivâyetler nakledilmiştir.

3- **Onun işi Allah'a kalmıştır, dilerse kabul eder, dilerse etmez: Hanefiler**'in çoğu bu görüşü benimser.

4- **Katilin hakiki cezası, âyette ifâde edilen cezadır:** Nitekim **İbn Abbas** ve **Ebû Hureyre**'den nakledilen bir hadîste, **"Eğer cezalandırılacaksa, cezası budur"** buyurulmuştur.

5- Ayette söz konusu olan ceza, adam öldürmeyi helal sayanlar içindir. Bu görüşü de **İkrime** ileri sürer.

Âyetin mensûh olduğu kabul edildiğinde ise, nâsihinin hangi âyet olduğu konusunda da farklı görüşler vardır:

1- Onu nesh eden **Furkan**'daki âyetlerdir. Ancak **Furkan**'daki âyetlerin **Mekkî** olduğu yukarıda geçmişti.

2- Nâsih; *"Allah kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz, bunun dışındaki günahları dilediği kimselerden bağışlar"* âyetidir.

Netice olarak helâl olduğuna inanmadığı halde adam öldüren, sonra da tövbe edip ıslah-ı nefs eden kimsenin kâfir ve ebedî cehennemlik olmadığını ve tövbesinin de makbul olduğunu, kendisine dinin öngördüğü kısas veya diyet cezası uygulandığı takdirde, inşallah uhrevî sorumluluktan da kurtulacağını zannederiz.

---

[335] Nisâ, 110.

[336] Tâ-Hâ, 82.

Bunun için 43 nolu hadîsin izahına da bakılmalıdır. Şayet ona dinin öngördüğü dünyevî cezası uygulanmadan ve tövbe etmeden de ölürse, durumu Allah'a kalmıştır.[337]

٥٧٦- (ت س ـــ ابن عباس رضي الله عنهما) سُئِل عَمَّنْ قَتَلَ مؤمنا متعمِّدا ، ثم تاب وآمن ، وعملَ صالحا ، ثم اهتدى ؟ فقال ابن عباس : فأنَّى له بالتوبة ؟ سمعتُ نبيَّكم صلى الله عليه وسلم يقول: «**يجيءُ المقتول متعلقا بالقاتل ، تشخُبُ أَوداجُهُ دما ، فيقول: أي رَبِّ، سَلْ هذا فيمَ قَتَلَني؟**» ثم قال: «**والله ،لقد أنزلها الله ، ثم ما نسخها**». هذه رواية النسائي.

وفي رواية له أيضا وللترمذي : أنَّ ابنَ عباس قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «**يجيء المقتول بالقاتل يوم القيامة ناصيتُه ورأسُه بيده ، وأوداجُهُ تشْخُبُ دما ، يقول: يا ربِّ ، قَتَلَني هذا ، حتى يدْنِيَهُ من العرشِ** ، قال : فذكروا لابن عبَّاسٍ التَّوْبَة ، فتَلا هذه الآية : {**وَمَن يقْتُلْ مؤمنا ، مُتَعَمِّدا**} . قال : ما نُسِخَتْ هذه الآية، ولا بُدِّلَتْ، وأنَّى له التوبة؟!».

576- İbn Abbas'a;

"Kasten bir mü'mini öldüren, sonra tövbe edip imana gelen ve doğru yolu bulan adamın durumu soruldu. Şu cevabı verdi:

"- Onun nasıl tövbesi olabilir?! Ben, Peygamberimizin şöyle dediğini işittim:

"Kıyâmet günü maktul, yaraları kan akıttığı halde katile yapışır ve (Allah'ın huzuruna) **gelip der ki:**

"- Ey Rabbim, bu adama sor beni niçin öldürmüş?!"

Hz. Peygamber (as.) sonra şöyle buyurmuş:

"Vallahi, Yüce Mevlâ o (Nisâ sûresindeki) **âyeti indirdi ve sonra da onu asla nesh etmedi."**[338]

RİVÂYETLER

Bu, **Nesâî**'nin rivâyetidir.

---

[337] Bkz., **Taberî**, V, 215; **Kurtubî**, V, 329; **Nevevî**, XVIII, 159; **İbn Hacer**, IX, 135, 439; **Aynî**, XVI, 306; XVIII, 181; XIX, 95; **Avnu'l-Ma'bûd**, XI, 355; **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 181.

[338] **Tirmizî**, Tefsir, 5/3029; **Nesâî**, Tahrimu'd-Dem, 2.

Tirmizî'nin ve **Nesâî**'nin diğer bir rivâyetine göre, İbn Abbas, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu nakleder:

"Kıyâmet günü maktul, boyun damarlarından kan fışkırdığı ve katilin başına ve alnına sarkan saçları da pençesinde olduğu halde katili (Allah'ın huzuruna) **getirir ve der ki:**

"- Ey Rabbim, beni bu adam öldürdü."

"(Böyle diye diye sürükleyerek) **onu Arşa kadar yaklaştırır."**

Ravî Amr b. Dinar dedi ki: İbn Abbas'a tövbeyi hatırlattıklarında da; *"Kim bir mü'mini kasten öldürürse..."* âyetini okudu ve;

"- Bu âyet nesh edilmedi, değiştirilmedi, onun nasıl tövbesi olabilir?!" dedi.

٥٧٧- (د ـ ابو مجلزٍ رحمه الله) في قوله تعالى: {ومنْ يقْتُلْ مؤمِنا مُتَعَمِّدا فجزاؤه جَهَنَّمُ} قال : هي جزاؤه ، فإن شاءَ الله أن يتجاوزَ عن جزائِه فَعَلَ. أخرجه أبو داود.

577- Ebû Miclez[339];

"Kim bir mü'mini kasten öldürürse, onun cezası, içinde ebedî kalmak üzere cehennemdir" âyeti hakkında şöyle dedi:

"Onun cezası budur. Ama Allah, onun cezasından vazgeçmeyi dilerse, şüphesiz O dilediğini yapar."[340]

İZAH

Buna göre Allah, ya hayatta iken ona tövbe nasip eder ve tövbesini kabul buyurur, veya adam tövbe etmeden ölür, ama Yüce Mevlâ yine engin lütfu ve keremi ile onu bağışlar. Çünkü Allah için hiçbir şeyi yapmak mecburiyeti yoktur, O itâatkârı mutlaka

---

[339] **Ebû Miclez, Lâhik b. Humeyd b. Şeybe es-Sedûsî el-Basrî:** ö. 110/728. Basralı tâbiîlerdendir; İbn Ömer, İbn Abbas ve Enes b. Mâlik'i dinledi. Kendisinden Katâde ve Süleyman et-Teymî rivâyet etti. Bir müddet **Merv**'de ikamet etti. Kûfe'de vefat etti. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi. Genelde sika kabul edilir, yalnız Yahya b. Maîn "**muztaribu'l-hadîstir**" der.

[340] **Ebû Davud**, Fiten, 6/4276.

mükâfatlandırmak zorunda olmadığı gibi günahkârı cezalandırmak zorunda da değildir.[341]

٥٧٨- (خ م ت د ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : لَقِيَ ناسٌ من المُسلمين رجلا في غُنَيْمَةٍ له ، فقال : السَّلام عليكم ، فأخذُوه فقتَلُوه ، وأَخذُوا تلك الغُنَيْمَة ، فنزلت : {ولا تقولُوا لمنْ ألْقى إليكُم السَّلَم لَسْتَ مؤمنا} وقرأها ابن عباس: السلامَ. هذا لفظ البخاري ومسلم.

ولفظ الترمذي قال: مَرَّ رجلٌ من بني سُلَيْم على نَفَرٍ من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم ومَعَهُ غَنَمٌ له فسَلَّمَ عليْهِم، فقالوا: ما سَلَّمَ عليكم إلا ليتَعَوَّذَ منكُم، فقاموا فقتَلُوه، وأخذوا غنمَهُ ، فأتوا بها رسولَ الله صلى الله عليه وسلم، فأنزل الله الآية.

وفي رواية أبي داود نحوٌ من لفظ البخاري ومسلم إلا أنه لم يذكر : وقرأ ابن عباس : السلام.

578- İbn Abbas şöyle dedi:

"Müslümanlardan birkaçı, küçük bir koyun sürüsü bulunan bir adama rastladılar. Adam;

"- Selâmün aleyküm" diye selâm verdi. Ama müslümanlar onu yakalayıp öldürdüler ve sürüsünü de aldılar. Bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"...Size selâm veren birine, 'sen mü'min değilsin' demeyin!.."[342]

İbn Abbas, âyetteki ***"es-seleme"*** lafzını ***"es-selâme"*** diye okudu."[343]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî** ve **Müslim**'in lafzıdır.

Tirmizî'nin lafzı ise şöyledir:

---

341 Bkz., **Bezlu'l-Mechûd**, XVII, 183.

342 Nisâ, 94.

343 **Buhârî**, Tefsir, 4/17; **Müslim**, Tefsir, 22; **Tirmizî**, Tefsir, 5/3030; **Ebû Davud**, Hurûf, 1/3974.

"Benû Süleym'den bir adam, Rasûlullah'ın (as.) ashabından bir gurup insana rastladı. Adamın yanında bir koyun sürüsü vardı. Adam onlara selâm verdi. Onlar da;

"- O, sizden korunmak için selâm verdi (mü'min olduğu için değil)" diyerek, tutup adamı öldürdüler, sürüsünü de aldılar. Sürüyü Hz. Peygamber'e (as.) getirdiler. Bunun üzerine Allah o âyeti indirdi."

Ebû Davud'un ise, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetine benzer bir rivâyeti vardır. Ancak bu rivâyette, "*es-Selâme* diye okudu" cümlesi yoktur.

İZAH

Bu hadîste, âyetteki bir lafzın iki kırâatine işaret edilmektedir. Bunlardan biri marûf olan selâmı ifâde etmekte, ***"Selem"*** diye okunan diğeri ise teslimiyet ve boyun eğmek manâsına gelmektedir. Burada müslümanların, müslüman olduğunu söyleyen birine saldırmamaları, ona mü'min olmadığı ithamında bulunmamaları, eğer savaşacaklarsa kesin olarak düşman olduğu bilinen kişilerle savaşmaları gerektiği ifâde edilmektedir Âyetin devamında ise müslümanlardaki saldırı arzusunun, dünyevî menfaatler düşüncesinden kaynaklandığına işaret edilmektedir.

Bir hadîs-i şerifte ifâde edildiği üzere Rasûlullah (as.) bir ordu veya seriyye gönderirken onlara şöyle derdi:

"Bir yerde bir mescid görür veya ezan sesi işitirseniz, orada kimseyi öldürmeyin."[344]

Tirmizî'nin rivâyetine göre öldürülüp sürüsü gasp edilen adam, **Süleym** kabilesine mensuptu.

Bu konuda nâzil olan âyetin tamamı meâlen şöyledir:

"Ey iman edenler! Allah yolunda cihada çıktığınızda, iyice araştırın. Size selâm veren birine, dünya hayatının geçici menfaatine göz dikerek 'Sen mü'min değilsin!' demeyin! Allah katında çok ganimetler vardır. İslâm'a ilk girdiğinizde siz de öyle idiniz. Ama Allah size imanı ve istikameti lütfetti. Onun için *(adam öldürmede*

[344] **Tirmizî**, Siyer, 2/1549.

acele etmeyin) ***iyice anlayın, araştırın. Muhakkak Allah yaptıklarınızdan haberdardır."***[345]

Bu âyetin nüzûl sebebi olarak başka olaylar da zikredilir.[346]

٥٧٩- (خ ـ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : قال النبي صلى الله عليه وسلم للمقداد : « **إذا كان رجلٌ مؤمن يُخفِي إيمانه مَعَ قَوْمٍ كفار فَأظْهَرَ إيمانَهُ ، فقَتَلْتَهُ ، فكذلك كنت أنت تُخفي إيمانك بمكة من قَبلُ**». أخرجه البخاري.

579- İbn Abbas'dan rivâyet edilmiştir:

"Hz.Peygamber (as.) Mikdad'a[347] dedi ki:

"Hakikatte mü'min olan bir adam, kâfir olan kavmi arasında imanını gizliyor, (seninle karşılaştığı zaman) **imanını açıklayınca da** (inanmayarak) **onu öldürüyorsun. Halbuki sen de bundan önce Mekke'de imanını gizliyordun."** [348]

İZAH

Hz.Peygamber (as.), aralarında **Mikdad'**ın da bulunduğu bir müfrezeyi sefere göndermişti. Müfreze cepheye vardığında düşmanın dağıldığını, yalnız zengin bir adamın, malının başında oturduğunu görürler. Adam müslümanları görünce, ***"Lâ ilâhe illallâh"*** demiş, fakat **Mikdad**, onun korkudan iman getirdiğine hükmederek adamı öldürmüştü. Döndüklerinde Rasûlullah (as.) **Mikdad'ı;**

---

[345] Nisa, 94.

[346] Bkz., **Kurtubî**, V, 338; **Aynî**, XVIII, 184.

[347] **Ebû'l-Esved, el-Mikdâd b. el-Esved el-Kindî:** ö. 33/653. Meşhur sahabîlerden ve ilk müslümanlardandır. **Mekke**'de müslümanlığını ilk açıklayan yedi kişiden biridir. **Habeşistan** ve **Medîne** hicretlerine katıldı. **Tirmizî**'de geçen bir hadîse göre; Allah'ın onu sevdiği ve Hz. Peygamber'e de sevmesini emrettiği dört kişiden biridir. **Bedir** ve daha sonra yapılan bütün savaşlara katılmıştı. **Bedir**'de Hz. Peygamber'e; **"biz Yahudilerin Hz. Musa'ya;** ***'sen ve Rabbin git savaş, biz burada sizi bekleyeceğiz'*** **dedikleri gibi demeyiz. Biz daima seninle beraberiz"** demişti. **Medîne**'de vefat etti.

[348] **Buhârî**, Diyât, 1.

***"Lâ ilâhe illallâh* diyen birini mi öldürdün? Yarın *Lâ ilâhe illahlâh*'ın hesabını nasıl vereceksin?"**diye azarlamıştı.

Diğer bir rivâyette ise kâtil **Mikdâd** değil, **Muhallim b. Cüsâme'**dir. O, affedilmesi için Rasûlullah'a (as.) başvurmuş, ancak Hz.Peygamber (as.) **"Senin için mağfiret yok!"** diyerek kovmuştu. Adam yedi gün sonra vefat etmiş, defnedildiğinde ise toprak kendisini kabul etmeyip dışarı atmış, durum Rasûlullah'a (as.) anlatılınca da şöyle buyurmuş:

"Toprak, bundan daha kötü nicelerini kabul etmiştir. Bunu kabul etmeyişinin sebebi ise, size ders vermek ve *Lâ ilâhe illallâh* sözünün önemini göstermektir."

Sonra cesedi, bir dağda, üzerine taş konulmak suretiyle defnedilmiştir.[349]

٥٨٠- (خ ت ـ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : **{لا يَسْتَوِي القَاعِدُونَ مِنَ المُؤْمِنِينَ}** [النساء : ٩٥] عَنْ بَدْرٍ والخارجون إليها. هذه رواية البخاري.

وزاد الترمذي : لما نزلت غزوةُ بدرٍ ، قال عبد الله بن جَحْشٍ ، وابن أُمِّ مكتومٍ: إِنَّا أعميَان يا رسولَ الله ، فهل لنا رُخصةٌ ؟ فنزلت: **{لا يستوي القاعدون من المؤمنين، غيرُ أولي الضررِ}** و **{فَضَّلَ الله المجاهدين على القاعدين درجة}** فهؤلاء القاعدون غير أولي الضَّرَرِ. **{وفضل الله المجاهدين علي القاعدين أجرا عظيما}** درجات منه على القاعدين من المؤمنين غير أولي الضرر.

580- İbn Abbas:

"Mü'minlerden geri kalanlarla... savaşanlar bir değildir"[350] âyeti hakkında şöyle dedi:

"Bundan maksat, **Bedir**'den geri kalanlar ile bu savaşa katılanlardır."[351]

---

[349] Bkz., **İbn Kesîr**, II, 364

[350] Nisâ, 95.

[351] **Buhârî**, Meğazî, 4; Tefsir, 4/18; **Tirmizî**, Tefsir, 5/3032.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî**'nindir.

Tirmizî'nin rivâyetinde şu fazlalık vardır:

"Bedir savaşı emri gelince Abd b. Cahş[352] ve İbn Ümmi Mektûm[353] şöyle dediler:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.), biz âmâyız, bizim için (harbe gitmemeğe) ruhsat var mı?"

İşte bunun üzerine: ***"Mü'minlerden mazereti olmaksızın savaştan geri kalanlarla Allah yolunda mallarıyla ve canlarıyla savaşanlar bir değildir. Allah, malları ve canlarıyla savaşanları, derece bakımından oturanlardan üstün tutmuştur"*** âyeti nâzil oldu. Bunlar, mazeretsiz olarak savaştan geri kalanlardır.

"...Allah, savaşanlara, oturanlardan çok büyük bir mükâfat vermiştir... Allah katında dereceler, mağfiret ve rahmet vardır..." Yani mazeretsiz olarak savaştan geri kalan mü'minlerden fazla olarak..."

---

352 **Ebû Ahmed, Abd b. Cahş b. Riâb el-Esedî:** ö. 20/640. Sahabîdir, ilk müslümanlardandır. Hz. Peygamber henüz Daru'l-Erkam'a girmeden önce İslâm'ı kabul etmişti. Meşhur sahabî Abdullah b. Cahş'ın kardeşi idi. Kardeşleri Abdullah ve Ubeydullah ile birlikte **Habeşistan**'a hicret etmişlerdi. Ubeydullah Hıristiyan oldu ve orada kaldı. Kendisi diğer kardeşiyle birlikte **Mekke**'ye geri döndü. Âmâ olan Abd b. Cahş, **Medine**'ye giden ilk hicret kafilesinin içinde yer aldı. Annesi, Hz. Peygamber'in halası ve Abdülmuttalib'in kızı Ümeyme idi. Kızkardeşi Zeyneb de Rasûlullah'ın (as.) zevcesi idi. Hz. Ömer döneminde vefat etti.

353 **Amr b. Ümmi Mektûm (Kays) b. Zâide el-Kuraşî el-Âmirî:** Sahabîdir. Hz. Hatice'nin dayısının oğludur. İlk müslümanlardandır. Âmâ idi; müslüman olmak için Rasûlullah'a (as.) gelmiş, ama Hz. Peygamber o sırada müşriklerin reisleriyle görüşme halinde olduğu için kendisine hemen cevap verememiş, bunun üzerine **Abese** sûresi nâzil olmuştu. Amr, Mus'ab b. Umeyr'le birlikte **Medîne**'ye ilk hicret edenlerdendir. Hz. Peygamber sefere çıktığında onu **Medîne**'de onüç kez kendi yerine vekil bırakmıştı. Aynı zamanda Hz. Peygamber'e müezzinlik yapardı. Rasûlullah'tan (as.) sonra **Kadisiye** savaşına katılmıştı. Kendisinden Abdullah b. Şeddâd ve Abdurrahman b. Ebî Leylâ rivâyet etti. Hadîsi **Ebû Davud, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi. **Medîne**'de vefat etti.

İZAH

Tirmizî'nin rivâyetinde **Abdullah b. Cahş** ile **İbn Ümmi Mektûm'**un Hz. Peygamber'e gelerek, âmâ oldukları için savaşa gitmekten affedilmelerini istedikleri kaydedilmektedir.

Burada **Abdullah b. Cahş**'la ilgili bir hata söz konusudur. Çünkü Rasûlullah'ın (as.) hanımı **Zeyneb bint Cahş**'ın üç kardeşi vardı: **Abd, Abdullah** ve **Ubeydullah.** Üçü de İslâm'a ilk girenlerden ve **Habeşistan** hicretine katılanlardır. Bunlardan âmâ olan **Abd**'dır, künyesi de Ebû Muhammed'dir. Onun **Habeş** hicretine gidip gitmediği de şüphelidir. **Ubeydullah Habeşistan'**da Hıristiyan olmuştu. **Abd** ve **Abdullah** ise **Medîne**'ye hicret etmişlerdi. İslâm'da ilk seriyye komutanı olan **Abdullah, Uhud'**da şehid edilmişti. Binâenaleyh hadîste Rasûlullah'a (as.) müracaatta bulunan **Abdullah b. Cahş** değil, kardeşi **Abd b. Cahş** olmalıdır.

Ayrıca hadîsin sonundaki **"Bunlar, mazeretsiz olarak savaştan geri kalanlardır"** cümlesinden sonraki kısım müdrec'dir; **İbn Cüreyc**'in sözüdür.[354]

٥٨١- (خ ت د س ــ *زيد بن ثابت* رضي الله عنه) أن رسول الله أَمْلى عَليَّ: { **لا يستوي القاعدُون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله** } فجاءه ابنُ أم مكتومٍ - وهو يُمِلُّها عَليَّ فقال : والله يا رسولَ الله ، لو أستطيعُ الجهادَ لجاهدتُ - وكان أعمى - فأنزل الله عز وجل على رسول الله صلى الله عليه وسلم وفخِذُهُ على فَخِذِي - فَثَقُلَتْ عَلَيَّ ، حتَّى خِفْتُ أن تُرَضَّ فَخِذِي ، ثُمَّ سُرِّيَ عنه ، فأنزل الله عز وجل : { **غيرَ أُولِي الضَّرَرِ** }. أخرجه البخاري والترمذي والنسائي.

وفي رواية أبي داود قال : كنتُ إلى جَنبِ رسول الله صلى الله عليه وسلم فَغَشِيَتْهُ السَّكينةُ ، فَوَقَعَتْ فَخِذُ رسولِ الله صلى الله عليه وسلم على فخذي ، فما وجدت ثقل شيء أثقل من فخذ رسول الله صلى الله عليه وسلم ، ثم سُرِّيَ عنه ، فقال لي : « **اكْتُبْ** »، فكَتَبْتُ في كَتِفٍ : { **لا يستَوِي القَاعدُونَ**...} إلى آخر الآية. فقام ابن أم مَكْتُومٍ - وكان

[354] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 139; **İsâbe**, IV, 35-37; VII, 6-7.

رجلا أعمى – لَمّا سمع فضيلة المجاهدين ، فقال : يا رسول الله ، فكيف بمن لا يستطيع الجهاد من المؤمنين؟ فلمَّا قَضَى كلامَه غَشِيَتْ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم السَّكينَةُ فوَقَعَتْ فَخِذُهُ على فخذي ووجدتُ من ثِقلها في المرة الثانية كما وجدتُ في المرة الأولى ثم سُرِّيَ عن رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: **اقرأ يا زيدُ** فقرأتُ: **{لا يستوي القاعدون من المؤمنين}** فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: **{غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ...}** الآية كلها، قال زيد: أنزلَها اللهُ وَحْدَها فَأَلْحَقَها: «والذي نفسي بيده، لكأنّي أنظرُ إلى مُلْحَقِها عِنْدَ صَدْعٍ في كَتِفٍ».

581- Zeyd b. Sâbit anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) bana, ***'Mü'minlerden geride oturanlarla... Allah yolunda savaşanlar bir değildir'*** âyetini okudu. Bana bu âyetleri okurken **İbn Ümmi Mektûm** geldi ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.); eğer savaşa gitmeğe gücüm yetseydi, mutlaka giderdim" dedi.

İbn Ümmi Mektûm âmâ idi.Bunun üzerine Yüce Allah, Rasûlüne âyet indirdi. O sırada Peygamberin (as.) dizi, benim dizimin üzerinde idi. Üzerime öyle bir ağırlık çöktü ki, ayağımın kırılacağından korktum. Sonra bu hal, zâil oldu. Allah; ***"...mâzereti olmaksızın..."*** âyetini indirdi.[355]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Buhârî, Müslim** ve **Nesâî**'nindir.

Ebû Davud'un rivâyetinde ise Zeyd şöyle dedi:

"Rasûlullah'ın (as.) yanında bulunuyordum. O'nu bir sekînet bürüdü. Uyluğu, benim uyluğumun üzerinde idi. Hiçbir şey bana, Hz. Peygamber'in (as.) uyluğunun (o andaki) ağırlığı kadar ağır gelmemişti. Sonra bu hal zâil oldu. Bana;

"- Yaz!" buyurdu. Ben de, bir kürek kemiği üzerine:

---

[355] **Buhârî**, Cihâd, 31; Tefsir, 4/18; **Tirmizî**, Tefsir, 5/3033; **Ebû Davud**, Cihâd, 20/2507; **Nesâî**, Cihâd, 4.

"Mü'minlerden oturanlarla Allah yolunda savaşanlar eşit değildir" âyetini sonuna kadar yazdım. Âmâ olan İbn Ümmi Mektûm, mücâhidlerin faziletini işitince kalktı ve;

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.); mü'minlerden cihâda gücü yetmeyenlerin durumu nedir?" diye sordu.

O, sözünü bitirince Rasûlullah'ı (as.) tekrar bir sekînet bürüdü. Uyluğu uyluğumun üzerinde idi. İlk seferinde olduğu gibi, ikinci seferde de onun şiddetli ağırlığını hissettim. Sonra Rasûlullah'tan (as.) vahiy kaldırıldı. Bana;

"- **Oku ya Zeyd!"** buyurdu. Ben de; *"Mü'minlerden oturanlarla... .eşit değildir"* âyetini okudum. Rasûlullah (as.), ***"mazereti olmaksızın"*** diye ekledi ve âyetin tamamını okudu.

Zeyd şöyle der:

"Allah, *'mazereti olmaksızın'* cümlesini, ayrıca tek başına indirdi. Sonra onu âyete ekledi.[356] Hayatım elinde olan Allah'a yemin ederim ki, kemiğin üzerine yazmış olduğum âyetin yerini hâla görür gibiyim."

İZAH

İbn Hacer; "Mazeretsiz olanların eşitlikten hariç tutulması; mazereti olduğu için savaşa gitmeyenlerle, savaşan mücâhitlerin eşit olduklarını ifâde eder. Çünkü ilk hüküm eşitsizliği ifâde ediyordu, bundan bazıları istisnâ edilince, zarûreten onların eşit olduğuna hükmetmek gerekir" der. Zaten mazeretinden dolayı savaşa gidemeyenlerin mücâhitlerle eşit tutulması, İslâm tabiatının gereğidir. Ancak burada niyetlerinin sadık olması gerekmektedir,

Bir hadîs-i şerifte şöyle buyurulmaktadır:

"Muhakkak Medîne'de öyle kişileri bıraktık ki, her gittiğimiz yerde, her katettiğimiz vâdide onlar da sizinle beraber (miş gibi sevap almakta) **dırlar Çünkü onları mazeretleri alıkoymuştur."**[357]

---

[356] **Ebû Davud**'un matbû nüshalarında bu cümle, **"Onu âyete ekledim"** şeklindedir.

[357] **Buhârî**, Cihâd, 35; Tefsîr, 4/18; **Müslim**, İmâret, 48/159; **Ebû Davud;** Cihâd, 20/2508; **İbn Mâce**, Cihâd, 6/2765.

Burada ihtilafa konu olan bir husus; âyette mücâhidler için önce *"Bir derece daha üstün"* denmesi, sonra da *"üstün dereceler"*den bahsedilmesidir. Muhtemeldir ki bir derece daha üstün olmaları, mazeretinden dolayı savaşa gidemiyenlere göredir. Mazeretsiz gitmeyenlere göre ise, birçok derece daha üstündürler.[358]

٥٨٢- (خ م ت س ـ البراء بن عازب رضي الله عنهما) قال : لما نزلت { لا يستوي القاعدون من المؤمنين } دعا رسولُ الله صلى الله عليه وسلم زيْدا ، فجاء بكَتِف ، وكتبها ، وشكا ابنُ أمِّ مكتوم ضرارته ، فنزلت { لا يستوي القاعدُونَ من المؤمنين غير أُولي الضرر }.

وفي أخرى قال : لما نزلت {لا يستوي القاعدون من المؤمنين} قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : « ادْعُوا فُلانا ، فجاءه ، ومعه الدواةُ واللوح أو الكتف ، فقال : اكتُبْ { لا يستوي القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله } وخَلْفَ النبيَّ صلى الله عليه وسلم ابنُ أمِّ مكتوم، فقال ، يا رسول الله ، أنا ضريرٌ ، فنزلت مكانها {لا يستوي القاعدون من المؤمنين غير أولي الضرر ، والمجاهدون في سبيل الله}. هذه رواية البخاري ومسلم.

وفي رواية الترمذي : أنّ رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: «ائتُوني بالكتف – أو اللوح-» فكَتَبَ { لا يستوي القاعدون من المؤمنين } وعمرو بنُ أمِّ مكتومٍ خلفَ ظهره ، فقال : هل لي رخصةٌ ؟ فنزلت {غير أُولي الضَّرَرِ}.

وفي أخرى له وللنسائي بنحوها ، قال : لما نزلت { لا يستوي القاعدون من المؤمنين } جاء عمرو بن أم مكتوم إلى النبي صلى الله عليه وسلم وكان ضَريرَ البَصَرِ - فقال : يا رسول الله ، ما تأمُرُني ؟ إني ضرير البصر!! فأنزل الله { غير أُولي الضَّرَرِ } فقال النبي صلى الله عليه وسلم : «ائتوني بالكتف والدواة ، أو اللوح والدواة ».

582- el-Berâ b. Âzib şöyle dedi:

---

[358] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 139; **Kastalânî**, VII, 93; **Avnu'l-Ma'bûd**, VII, 184; **Bezlu'l-Mechûd**, XI, 417.

"Mü'minlerden oturanlarla... eşit değildir" âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.) **Zeyd**'i çağırdı. **Zeyd** bir kürek kemiği getirdi ve âyeti oraya yazdı. **İbn Ümmi Mektûm** mazeretini ileri sürdü. Bunun üzerine; *"Mü'minlerden mazereti olmaksızın oturanlarla, Allah yolunda cihâd edenler müsâvi değildir"* âyeti indi.[359]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Berâ şöyle dedi:

"Mü'minlerden oturanlarla... eşit değildir" âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.);

"- **Bana falanı çağırın!**" buyurdu. O da geldi. Yanında da hokka, düz bir tahta veya kürek kemiği vardı. Hz.Peygamber (as.):

"- **Yaz!** dedi, *"mü'minlerden oturanlarla, Allah yolunda savaşanlar bir değildir."*

İbn Ümmi Mektûm, Rasûlullah'ın (as.) arkasında idi. Dedi ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.); ben âmâyım."

Aynı yerde şu vahiy geldi:

"Mü'minlerden mazereti olmaksızın oturanlarla, Allah yolunda savaşanlar eşit değildir."

Bunlar, **Buhârî** ve **Müslim**'in rivâyetleridir.

Tirmizî'nin rivâyetinde ise Rasûlullah'ın (as.); **"Bana kürek kemiği veya düz tahta getirin..."** dediği kaydedilir.

Bunlar gelince, *"Mü'minlerden oturanlarla... eşit değildir"* âyetinin yazılmasını (emretti). Amr b. Ümmi Mektûm, o sırada Rasûlullah'ın (as.) arkasında bulunuyordu:

"- Benim için bir ruhsat var mı?" diye sordu.

"...Mazereti olmaksızın..." lafzı nâzil oldu.

Nesâî ve **Tirmizî**'nin diğer bir rivâyeti de buna benzemektedir:

"Mü'minlerden oturanlar... eşit değildir" âyeti nâzil olunca, gözleri görmeyen Amr b. Ümmi Mektûm Rasûlullah'a (as.) gelip:

---

[359] **Buhârî**, Cihâd, 31; Tefsir, 4/18; Fedâilu'l-Kur'ân, 4; **Müslim**, İmâret, 40/1898; **Tirmizî**, Cihâd, 1/1670; Tefsir, 5/3031.

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.); bana ne emrediyorsun? Ben, gözleri görmeyen biriyim" dedi.

Bunun üzerine Yüce Allah; *"...Mazereti olmaksızın..."* âyetini indirdi.

Hz. Peygamber (as.):

"- Bana kürek kemiği ve hokka veya düz tahta ve hokka getirin!" buyurdu.

٥٨٣- (خ ـ *محمد بن عبد الرحمن* [وهو أبو الأسود من تّبع التابعين] رحمه الله)

قال: قُطِعَ على أهل المدينةِ بَعْثٌ فاكْتُتِبْتُ فيه،فلقيتُ عِكْرِمةَ موْلى ابن عباسٍ فأخبرتُهُ فنهاني عن ذلك أشدّ النهي ثم قال: أخبرني ابنُ عباسٍ رضي الله عنهما أنّ ناسا من المسلمين كانوا مع المشركين، يُكَثِّرُونَ سوادَ المشركِينَ على عهد رسولِ الله صلى الله عليه وسلم: يأتي السَّهْمُ يُرْمَى به فيُصيبُ أحَدَهُمْ فيقتُله أو يُضْرَبُ فيُقتَلُ فأنزل اللهُ **{إنّ الذين توَفّاهُم الملائكةُ ظالمِي أنفُسِهِم...}** [النساء: ٩٧] أخرجه البخاري

583- Tebeu't-Tâbiî'nden olan Ebû'l-Esved Muhammed b. Abdurrahman[360] şöyle dedi:

"Medînelilerden bir ordu hazırlanması kararlaştırılmış, ben de orduya yazılmıştım. **İbn Abbas**'ın âzâdlısı İkrime'ye[361] rastladım.

---

[360] **Ebû'l-Esved, Muhammed b. Abdurrahman b. Nevfel el-Kuraşî el-Esedî el-Medenî:** 132/749. Medînelidir. Dedesi Nevfel **Habeşistan** hicretine katılan sahabîlerdendir. Babası da küçük sahabîlerdendir. Babası ölürklen onu Urve b. Zübeyr'e vasiyet ettiği için Urve'nin yetimi diye bilinir. Urve'den ve Salim b. Abdullah'dan rivâyeti vardır. Kendisinden Zührî, Şu'be ve Malik gibi büyük muhaddisler rivâyet etti. **Mısır**'da ikâmet etmiştir. Sikadır; rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[361] **İkrime b. Ebû Cehil el-Kuraşî el-Mahzûmî el-Mekkî:** ö. 13/634. Sahabîdir. Kureyş'in meşhur süvarisi idi. Kendisi ve babası Hz. Peygamber'e aşırı düşmanlık gösteriyorlardı. **Mekke** fethinde **Yemen**'e kaçtı. Karısı onu alıp Hz. Peygamber'e getirdi. Hz. Peygamber onu; **"Merhaba, muhacir süvari!"** diye selamlamıştı (bkz., hadîs no:4860). Daha sonra da Hevâzin kabilesinin zekâtlarını toplamakla görevlendirmişti. Bunun üzerine İkrime müslüman oldu ve İslâm'ı da gâyet güzel yaşadı. **Yermük** savaşında vefat etti, bu savaşta yetmiş küsür yara almıştı. Ecnâdeyn svaşında vefat ettiği de rivâyet edilir. İkrime'nin hatırına

Durumu ona anlattım. Beni bundan şiddetle menetti., sonra da şöyle dedi:

"Bana İbn Abbas haber vermiştir:

"Rasûlullah (as.) döneminde bir kısım müslümanlar, müşriklerle beraberdiler ve böylece onların sayılarını çoğaltmış oluyorlardı. (Bedir harbinde müşriklere) ok atılıyor, atılan ok da (düşman ordusunda bulunan) müslümanlardan birine isabet edip onu öldürdüğü oluyordu. Yahut kılıçla öldürülüyorlardı. Bunun üzerine Yüce Allah;

"Kendilerine zulmeden kişilere, melekler canlarını aldıklarında şöyle derler: 'Ne işte idiniz?' Onlar da, 'Biz Mekke'de zayıftık' derler. Bu sefer melekler; 'Allah'ın arzı geniş değil miydi? Siz de hicret etseydiniz ya!' derler. İşte onların gidecekleri yer cehennemdir. O, ne kötü dönüş yeridir"[362] âyetini indirdi.[363]

İZAH

Aynî'nin, **Vâhidî**'den naklen beyanına göre, bu âyet Mekkeli bazı müslümanlar hakkında nâzil olmuştur. Onlar, müslüman olduklarını söylüyor, ama hicret etmiyorlardı. Zâhirde iman etmiş görünüyorlar, hakikatte ise nifaklarını gizliyorlardı. **Bedir** harbinde de müşrik ordusuna katılıp müslümanlarla savaşmışlardı. Fakat melekler, suratlarına vurarak onları öldürmüştü. Bu kişilerden bazıları şunlardır:

Velid b. Velid b. Muğîre, Kays b. Velid b. Muğîre, Ebû Kays b. Fakîh b. Muğîre, Velid b. Utbe, Amr b. Ümeyye, Alâ b. Ümeyye.

Ölüm meleği, bunlara, canlarını alırken veya cehenneme sürüklenirlerken **"Ne işte idiniz?", Niye bu zülmü irtikâb ettiniz?"** diye sorar. Onlar da âyette geçen cevapları verirler.

---

müslümanlar, babası Ebû Cehil hakkında kötü söz söylemezlerdi. Hadîsi **Tirmizî**'de tahric edildi.

362 Nisâ, 97.

363 **Buhârî**, Tefsir, 4/19; Fiten, 12.

Hadîste zikredilen olay, **Abdullah b. Zübeyr**'in halifeliği sırasında cereyan etmiştir. Hazırlanan ordu da Suriyelilerle savaşmak gâyesini güdüyordu.

Burada **İkrime**'nin, Rasûlullah (as.) dönemindeki bir hadîseyi örnek göstermesi, hazırlanan ordunun müşrik olduğu kanâatinde bulunduğunu ifâde etmez. Belki o, müslümanlarla savaşmaktan şiddetle sakınıyor ve bu düşüncesini biraz da mübâlağalı bir şekilde dile getiriyordu. Müslümanlarla savaşan gurupların ve orduların kalabalıklaşmasını istemiyordu. Ona göre, kalpleriyle müşriklerin yanında olmadıkları halde onların sayılarını çoğaltan insanları Allah zemmetmiştir! "Sen de aynı fikirde olmasan da, bu ordunun sayısını çoğaltma! Çünkü onlar Allah yolunda savaşmıyorlar!" demek istemiştir.[364]

Bu hadîs-i şerif, her dönemde yaşayan müslümanlar için çok önemli bir ölçü getirmektedir: Müslümanların birlik, bütünlük ve dayanışma içersinde olmaları, merkezî bir güç ve kuvvet sergilemeleri gerektiği!.. **Mekke** fethine kadar hicret farz iken ondan sonra kaldırılmasının başka bir anlamı yoktur.

٥٨٤- (خ ـ ابن عباس رضي الله عنهما) { إن كان بكم أذى من مَطَرٍ أو كنتم مرضى} [النساء : ١٠٢] قال عبد الرحمن بن عوف : وكان جريحا. أخرجه البخاري.

584- İbn Abbas;

"Eğer yağmurdan size bir sıkıntı gelirse veya hasta olursanız. silahlarınızı bırakmanızda size günah yoktur"[365] "ayeti hakkında şöyle dedi:

"Abdurrahman b. Avf, yaralanmıştı (onun üzerine nâzil oldu)."[366]

---

[364] Bkz., **İbn Hacer**, IX, 141; **Aynî**, XVIII, 187; XXIV, 195.

[365] Nisâ,102.

[366] **Buhârî**,Tefsir, 4/22.

İZAH

Meselenin anlaşılması için âyet-i kerîmenin konu ile ilgili kısmını meâlen kaydedelim:

"...Kâfirler arzu ederler ki, silahlarınızdan ve eşyalarınızdan gâfil bulunasınız da size ansızın bir baskın yapsalar!.. Eğer yağmurdan dolayı size bir sıkıntı gelirse veya hasta olursanız silahlarınızı bırakmanızda üzerinize günah yoktur. Bununla beraber ihtiyat tedbirini alın!..."

Savaş anında namazın nasıl kılınacağını bildiren bu âyet-i kerîmede öncelikle düşmandan gaflette olunmaması, silahların terk edilmemesi emredilmiş, bu emir genel olduğu için de her türlü ahval ve şartlarda tatbiki istenmiş, ancak bu durumun çeşitli sıkıntılara yol açması üzerine, bu hallerde silahları bırakmanın günah olmadığı vahiyle beyan buyurulmuştur. Hadîste işaret edilen sıkıntı da **Abdurrahman b. Avf**'ın yaralanması ve yaralı iken silah taşımasının zorluğudur.

Âyet-i kerîme, bir taraftan savaş anında dahi namazın kılınmasını emrederek namaz ibadetinin önemini ifâde etmekte, diğer taraftan da namaz kılınırken dahi düşmana karşı her türlü emniyet tedbirinin alınmasını, gâfil bulunulmamasını emretmektedir.

٥٨٥- (م ت د س ــ *يعلى بن أمية* رضي الله عنه) قال : قُلت لعمر بن الخطاب **{فليس عليكم جناحٌ أن تقْصُروا من الصلاةِ إن خِفتُم أن يَفتِنَكم الذين كفروا }** فقد أمِنَ النَّاسُ ؟ فقال : عجبتُ مما عجِبتَ منه ، فسألتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم عن ذلك ؟ فقال : « **صدَقةٌ تَصَدَّقَ الله بها عليكم ، فاقبلوا صدَقَته** ». أخرجه الجماعة إلا البخاري والموطأ. وأول حديث أبي داود قال: قلت لعمر: إقْصارُ النّاسِ الصلاةَ اليومَ؟ وإنما قال الله... وذكر الحديث.

585-Ya'lâ b. Ümeyye[367] anlatıyor:

"Ömer b. Hattâb'a şöyle dedim:

"- Allah; *'Seferde kafirlerin size kötülük yapmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızda size günah yoktur'*[368] buyuruyor. (Ama bugün) insanlar emniyet içindedirler. (Yine de namazı kısaltıyorlar)."

Hz. Ömer şu cevabı verdi:

"- Ben de senin hayret ettiğin şeye hayret etmiş ve bunu Rasûlullah'a (as.) sormuştum. O şöyle buyurmuştu:

"- O bir bağıştır. Allah onu size bağışladı. Siz de Allah'ın bağışını kabul edin."[369]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi, **Buhârî** ve **Muvatta** hariç, kütüb-ü sitte imamları rivâyet etmişlerdir.

Ebû Davud'un rivâyetinde hadîsin baş tarafı şöyledir:

"Ömer'e dedim ki:

"- İnsanlar bugün de namazı kısaltıyorlar, halbuki Allah şöyle buyurdu..." diyerek hadîsi sevk eder.

İZAH

Bu hadîs, korku ve sıkıntı olmasa dahi yolculuk esnasında namazların kısaltılması gerektiği konusunda **Hanefî** fukahasının delilidir. Allah'ın sadakasını kabul etmek farzdır. Kul, bu sadakaya

---

[367] **Ya'la b. Ümeyye (Münye) b. Ebî Ubeyde et-Temimî el-Mekkî:** ö. 40/660 ds. Sahabîdir. Fetih günü Müslüman oldu. **Taif, Huneyn** ve **Tebük** seferlerine katıldı. Çok cömertti. Hz. Peygamber'den sonra **Mekke**'de fetva verirdi. Hz. Ebû Bekir zamanında Hulvan, Hz. Ömer döneminde **Necran,** Hz. Osman döneminde **Cened** valiliği yaptı. **Cemel** vakasında Hz. Âişe ile, **Sıffîn**'de Hz. Ali ile beraberdi. Kendisinden 28 hadîs rivâyet edildi. Rivâyetleri kütüb-ü sittede tahric edildi.

[368] Nisâ, 101.

[369] **Müslim**, Salâtü'l-Müsâfirîn, 1/4; **Tirmizî**, Tefsir, 4/3034; **Ebû Davud**, Salât, 270/1199; **Nesâî**, Taksîru's-Salât, 1.

her zaman muhtaçtır. Aksi halde kendini müstağnî görmüş olur. Kaldı ki sadakanın reddi, vereni de üzer.

Buna göre yolculuk esnasında namazı kısaltmanın sebebi korku ve meşakkat değil, bizzat yolculuğun kendisidir.

٥٨٦- (س ـ [أمية بن] عبد الله بن خالد بن أسيد رحمه الله) أنه قال لابن عمر: كيف تقصُرُ الصلاةَ ؟ وإنما قال الله عز وجل : { **فليس عليكم جناح أنْ تقصروا من الصلاة إن خِفْتُمْ** } فقال ابن عمر : يا ابن أخي ، إن رسولَ الله صلى الله عليه وسلم أتانا ونحن ضُلالٌ فعلَّمَنا ، فكان فيما علمنا : أنَّ رسول الله صلى الله عليه وسلم أَمَرنا أنْ نُصَلِّيَ ركعتين في السَّفَرِ. أخرجه النسائي.

586- Ümeyye b. Abdullah b. Hâlid b. Esîd,[370] İbn Ömer'e:

"- Yüce Allah; *'**Eğer kâfirlerin kötülüğünden korkarsanız, namazı kısaltmanızda size günah yoktur**'* buyurduğu halde, (bugün) namazı nasıl kısaltırsın?" diye sordu.

İbn Ömer şöyle dedi:

"- Ey kardeşimin oğlu, şüphesiz ki Rasûlullah (as.) bize, sapıklık içinde bulunduğumuz bir dönemde geldi ve bizlere (hakikati) öğretti. (O'ndan) öğrendiğimiz şeylerden biri de şudur: O bize seferde namazı iki rekât kılmamızı emretti."[371]

İZAH

Bu hadîs, elimizdeki **Nesâî** nüshalarında şu şekildedir:

"**Umeyye, İbn Ömer**'e;

"- Vakit namazları ve korku namazı Kur'an'da var, fakat sefer namazını Kur'an'da bulamıyoruz" der. **İbn Ömer** de şu cevabı verir:

---

[370] **Ümeyye b. Abdullah b. Halid b. Esîd el-Kuraşî el-Emevî**: ö. 87/706. Tabiîlerdendir. İbn Ömer'den rivâyeti vardır. Kendisinden Zührî ve Mühelleb b. Ebî Sufra rivâyet etti. Abdülmelik b. Mervân'ın **Horasan** Emîri idi. Sikadır; hadîsi **Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edilmiştir.

[371] **Nesâî**, Taksîru's-Salât,1.

"- Ey kardeşimin oğlu, bizler hiç bir şeyi bilmezken Yüce Allah bizlere Muhammed'i gönderdi. Biz, Muhammed'in yaptığını gördüğümüz şeyleri yaparız."

Muhtemeldir ki muellifin yukarıda kaydettiği rivâyet, **Nesâî**'nin **Sünenu'l-Kübrâ'**sından alınmıştır. Rivâyetler arasındaki farklılık buradan neş'et etmiştir.

٥٨٧- (ت ــ قتادة بن النعمان رضي الله عنه) قال كان أهل بيت منّا يقال لهم: بنو أُبَيْرِق: بِشْرٌ وبَشِير ومُبَشِّرٌ ، وكان بشير رجلا منافقا ، يقول الشِّعْرَ يَهْجُو به أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم، ثم يَنْحَلُهُ بعض العرب، ثم يقول: قال فلان كذا وكذا ، قال فلان كذا وكذا ، فإذا سمع أصحابُ رسول الله صلى الله عليه وسلم ذلك الشِّعْرَ ، قالوا : والله، ما يقول هذا الشِّعْرَ إلا هذا الخَبِيثُ - أو كما قال الرجل - وقالوا : ابنُ الأُبَيْرِق قالها : وكانوا أهلَ بيت حاجة وفاقة في الجاهلية والإسلام، وكان النَّاسُ إنما طعامهم بالمدينة التمرُ والشَّعيرُ ، وكان الرجلُ إذا كان له يَسارٌ فقدمت ضافطةٌ من الدَّرمَك، ابتاع الرجلُ منها ، فخصَّ بها نفسه ، وأما العيالُ : فإنما طعامهم التمرُ والشعيرُ.

فقدمت ضافطَةٌ من الشام ، فابتاع عَمِّي رفاعَةُ بنُ زيد حِمْلا من الدَّرمك ، فجعله في مَشْرَبة له، وفي المشربة سلاحٌ : دِرْعٌ وسيف ، فعُدي عليه من تحت البيت فَنُقِبَت المشربةُ ، وأُخِذَ الطعام والسلاح ، فلما أصبح أتاني عَمِّي رِفاعَةُ ، فقال : يا بن أخي ، إنه قد عُدِيَ علينا في ليلتنا هذه ، فنُقِبَتْ مَشرَبَتُنا ، وذُهِبَ بطعامنا وسلاحنا ، قال : فتحَسَّسْنَا في الدار ، وسألنا، فقيل لنا : قد رأينا بني أُبيرق استوقدوا في هذه الليلة ، ولا نرى فيما نرى إلا على بعض طعامكم ، قال :

وكان بنو أُبيرق قالوا ونحن نسأل في الدَّار: والله ما نري صاحبكم إلا لَبيدَ ابنَ سَهْلٍ رجل منّا له صلاحٌ وإسلامٌ فلمّا سمع لبيدٌ اخترط سيفَه: وقال: أنا أسرق؟ فوالله ليخالطنّكم هذا السيف أو لَتُبَيِّنُنَّ هذه السرقة قالوا: إليك عنا أيها الرجل، فما أنت بصاحبها فسألنا في الدار حتى لم نَشُكَّ أنهم أصحابها فقال لي عمي: يا ابن أخي لو أتيتَ رسول الله صلى الله عليه وسلم فذكرتَ ذلك لَهُ ؟ قال قتادة : فأتيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم فقلتُ: إن أهل

بيت منّا، أهلَ جفاء عمَدُوا إلى عمي رفاعة بن زيد فنقّبوا مَشْرَبة له، وأخذوا سلاحه وطعامه، فليَرُدُّوا علينا سلاحنا، فأمَّا الطعام فلا حاجة لنا فيه.

فقال النبيُّ صلى الله عليه وسلم: **سآمرُ في ذلك**. فلما سمعَ بَنو أُبيْرقَ أتَوْا رجلا منهم، يقال له: أُسَيْد بن عروة فكلّموه في ذلك، واجتمع في ذلك أناسٌ من أهل الدار فقالوا: يارسول الله، إن قتادة بن النعمان وعمَّهُ عمدا إلى أهل بيت منّا أهلِ إسلام وصلاحٍ يرمونهم بالسرقةِ من غير بيّنةٍ ولا ثَبتٍ.

قال قتادة : فأتيتُ رسول الله صلى الله عليه وسلم فكلّمته ، فقال : **عمدتَ إلى أهل بيت ذُكرَ منهم إسلامٌ وصلاحٌ ، ترميهم بالسرقة من غير ثبت ولا بينة** ؟ قال : فرجعت ، ولودِدْتُ أنِّي خرجت من بعض مالي ، ولم أكلِّم رسولَ الله صلى الله عليه وسلم في ذلك ، فأتاني عمي رفاعةُ ، فقال: يا ابن أخي ، ما صنعتَ ؟ فأخبرتُه بما قال لي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ، فقال : اللّهُ المستعانُ ، فلم نَلْبَثْ أن نزل القرآنُ { **إنَّا أنزلنا إليْكَ الكتابَ بالحقِّ لتحكُمَ بينَ النَّاسِ بما أراكَ اللّهُ ، ولا تَكنْ للخائنينَ خصيما**} بني أُبيْرق { **واستغفر الله** } مما قلت لقتادة { **إنَّ الله كان غفورا رحيما ، ولا تُجادلْ عن الَّذين يَختانُون أنفُسَهُمْ ، إنَّ الله لا يُحبُّ مَنْ كان خوَّانا أثيما، يستخفُونَ منَ النَّاسِ ولا يَستخفُونَ منَ اللّه وَهوَ معَهم، إذْ يُبيِّتُونَ ما لا يَرْضى من القول، وكان الله بما يعملون محيطا ، هاأنتُمْ هؤلاء جادَلْتُمْ عَنهُم في الحَياةِ الدُّنيا. فمنْ يُجادلُ اللَّهَ عَنْهُمْ يوْمَ القيامَة ، أمْ مَن يكون عَليْهِم وكيلا ؟ ومن يعْمَلْ سُوءا أو يظْلِمْ نَفْسَهُ ، ثُمَّ يستغفر الله يجد اللَّهَ غفورا رحيما** } أي : لو استغفروا الله لغفرَ لهم {**ومن يكسبْ إثما فإنّما يكْسبُهُ على نَفْسه ، وكان الله عليما حكيما ، ومَنْ يَكْسبْ خطيئة أو إثْما ، ثُمَّ يَرْمِ به بريئا فقد احْتَمَلَ بُهتَانا وإثْما مبينا** } قولهم للبيد { **ولَوْلا فضْلُ اللَّه عَلَيْكَ ورَحْمَتُهُ لَهمَّتْ طَائفَةٌ منْهُم أن يُضلُّوكَ ، وما يُضلُّونَ إلا أَنفُسَهُمْ ، وما يَضرُّونَكَ منْ شيء وأنزلَ الله عليكَ الكتابَ والحكمةَ ، وعلَّمك ما لم تَكُنْ تعْلَمُ وكان فَضْلُ اللّه عَلَيْكَ عظيما ، لا خيرَ في كثيرٍ من نجواهم إلا من أمرَ بصَدَقَة أوْ معْرُوف أَوْ إصلاحٍ بين النّاس ، ومنْ يفْعلْ ذَلك ابتغاءَ مَرْضاة الله فَسوفَ نؤْتيه أجرا عظيما**} [النساء : ١٠٤- ١١٣] ، فلّما نزل القرآن أُتي رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بالسلاح ، فَرَدَّهُ إلى

رفاعة ، قال قتادة : لما أتيتُ عمّي بالسلاح - وكان شيخا قد عسا ، أو عشا - الشك من أبي عيسى - في الجاهلية ، وكنت أرى إسلامه مدخولا.

فلما أتيته قال لي : يا ابن أخي ، هو في سبيل الله - فعرفتُ أنّ إسلامه كان صحيحا - فلما نزل القرآن لحق بُشَيْرٌ بالمشركين فنزل على سُلافة بنت سعد بن سُمَيَّة ، فأنزل الله { ومن يُشاقِق الرَّسُولَ مِنْ بَعْدِ ما تبيَّنَ لَهُ الهُدَى وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ المُؤْمِنِينَ ، نُوَلِّه ما تولَّى ، ونُصْلِه جَهَنَّمَ وَسَاءتْ مَصيرا ، إنّ الله لا يغفرُ أن يُشْرَكَ به ويغفرُ مَا دُونَ ذلكَ لمَنْ يَشَاء ، وَمَنْ يُشْرِكْ بالله فقدْ ضَلَّ ضَلالا بعيدا } [النساء: ١١٥ ، ١١٦] ، فلمّا نزل على سُلافة ، رماها حسّانُ بن ثابت بأبيات من شعر ، فأخذَتْ رَحْلَهُ فوَضَعَتْهُ على رأسها ، ثم خرجت به فرمت به في الأبطح ، ثم قالت: أهْدَيْتَ إليَّ شِعْرَ حسّان ، ما كنتَ تأتيني بخير.أخرجه الترمذي.

587- Katâde b. en-Nu'mân[372] anlatıyor:

"Bizde Übeyrik oğulları âilesinden Bişr[373], Büşeyr[374] ve Mübeşşir[375] adlı üç kişi vardı. Büşeyr münâfıktı; şiir şöyler,

---

[372] **Ebû Osman, Katâde b. en-Numan b. Zeyd ez-Zaferî el-Ensârî**: ö. 23/643. Sahabîdir. **Akabe** biatında bulunmuş, **Bedir** ve sonraki bütün savaşlara katılmıştır. Ebû Saîd el-Hudrî'nin anneden kardeşidir. **Uhud** savaşında gözü yanağına düşmüş, onu alıp Hz. Peygamber'e getirmiş, O da gözünü eliyle yerine koymuştu. Ünlü komutandı. **Medîne**'de vefat etti. Onu kabrine Hz. Ömer indirdi. Kendisinden 7 hadîs rivâyet edildi. Rivâyetleri **Buharî, Tirmizî, Nesaî** ve **İbn Mâce**'de tahric edildi.

[373] **Bişr b. Übeyrik (el-Hâris) b. Amr b. Hârise el-Ensârî ez-Zaferî:** Sahabîdir. Asıl ismi Bişr b. el-Hâris'tir. Kendisi ve kardeşleri Büşeyr ve mübeşşir **Uhud** savaşına katılmışlardı. Bişr ve Mübeşşir'in samimi müslüman olmalarına karşılık, Büşeyr'in münafık olduğu, sahabîleri hicvettiği, hırsızlık yaptığı ve bilâhare de irtidat ettiği rivâyet edilir.

[374] **Büşeyr b. Übeyrik (el-Hâris) b. Amr ez-Zaferî el-Ensârî:** Önce İslâm'ı kabul ederek sahabîler arasına katılmış, Hz. Peygamber'le birlikte **Uhud** savaşına iştirak etmişti. Münâfık şairlerdendi. **Uhud**'da Rifâa b. Zeyd'in zırhını çalmıştı. Müslümanları hicvederdi. Yaptıklarından korkup **Mekke**'ye kaçmış, sonra da hicretin dördüncü yılında irtidat etmişti.

Rasûlullah'ın (as.) ashâbını hicvederdi. Sonra bu şiiri Araplardan birine nispet ederek;

"- Falan şöyle şöyle dedi, falancı şöyle şöyle dedi" derdi. Rasûlullah'ın (as.) ashâbı bu şiiri duyduklarında:

"- Vallahi bu şiiri şu habîsten başkası söylememiştir. -Veya bu şiir o adamın şiiri gibidir-" derlerdi. Sonunda;

"- Onu mutlaka İbnu'l-Übeyrik söylemiştir" derlerdi.

Râvi der ki:

"Bunlar câhiliyette de, İslâm'da da fakir ve muhtaç bir âile idi. O devirde Medîne'de insanların yiyeceği hurma ve arpadan ibaretti. Eğer bir insan zenginse, Şâm'dan has un satanlar geldiğinde ondan alır ve onu sadece kendisi yerdi. Çoluk-çocuğuna[376] gelince, onların yiyeceği yine hurma ve arpa idi.

Yine bir gün Şam'dan bir kervân geldi. Amcam Rifâa b. Zeyd[377], bir yük has un satın aldı ve onu kendi odasına koydu. Odada aynı zamanda silah, zırh ve kılıç da vardı. Bir gece odaya tecâvüz edildi, odanın tavanı delinerek içerdeki erzak ve silah alındı. Sabah olunca amcam Rifâa bana geldi, dedi ki:

"- Ey kardeşimin oğlu, bu gece bize tecâvüz edildi, odamız delindi, silahlarımız ve erzakımız alındı."

Katâde şöyle der:

"Evi ve etrafı araştırıp soruşturduk. Bize denildi ki:

"- Bu gece Übeyrik oğullarının ateş yaktıklarını gördük. Anladığımız kadarıyla sizin bir kısım erzakınızdan dolayı bu ateş yakıldı."

Mahallede soruşturma yaparken Übeyrik oğulları da;

---

[375] **Mübeşşir b. Übeyrik (el-Hâris) b. Amr ez-Zaferî el-Ensârî:** Sahabîdir. **Uhud** ehlindendir. Kardeşi Büşeyr münâfıktı, ama kendisi iyi bir müslümandı. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

[376] Metinde geçen **"Iyâl"** kelimesi, çoluk- çocuk anlamına geldiği gibi, fakir insan anlamına da gelmektedir.

[377] **Rifâa b. Zeyd b. Âmir el-Ensârî ez-Zaferî:** Sahabîdir. Katâde b. en-Numan'ın amcasıdır. Übeyrik oğulları tarafından silahı ve erzakı çalman kişidir. Hakkında âyet (Nisâ, 107) nâzil olmuştu.

"- Vallahi bizce aradığınız adam, dostunuz Lebîd b. Sehl'den[378] başkası değildir" dediler.

Oysa Lebid bizdendi, müslüman ve sâlih bir zattı. Lebîd bunu duyunca kılıcını sıyırdı ve:

"- Ben çaldım öyle mi?! Vallahi ya bu hırsızlığı (kimin yaptığını) mutlaka açıklarsınız, yahut da bu kılıcı mutlaka boynunuza dolarım" dedi. Bunun üzerine de;

"- Git be adam! Sen kim, hırsızlık kim?" dediler.

Etrafta o kadar araştırıp soruşturduk ki, artık bu işi onların yaptığı hususunda hiç şüphemiz kalmadı. Amcam bana dedi ki:

"- Ey kardeşimin oğlu, sen Rasûlullah'a (as.) gidip bunu kendisine anlatsan!.."

Katâde şöyle devam eder:

Rasûlullah'a (as.) gittim ve dedim ki:

"- Bizden, zâlim bir âile, amcam Rifâa b. Zeyd'in (evine) tecâvüz ettiler, odasını deldiler, silahını ve erzakını çaldılar. Erzaka ihtiyacımız yok, ama bâri silahımızı geri versin!"

Rasûlullah (as.);

"- Bu hususta gereken emri vereceğim" buyurdu.

Übeyrik oğulları bunu duyunca, Useyd b. Urve[379] adındaki adamlarına gittiler, bu meseleyi onunla konuştular. Mahalle halkından bazıları da bu hususta toplandılar ve dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.), muhakkak Katâde b. Nu'mân ve amcası, bizim dindar ve sâlih olan âilemize kafayı taktılar. Hiçbir delil ve ispat olmadan hırsızlıkla itham ediyorlar."

Katâde; "Rasûlullah'a (as.) gittim, konuştum, bana;

"- Müslüman ve sâlih olduğu söylenen bir âileye kafayı takıp, delil ve ispat olmadan onları hırsızlıkla mı suçluyorsun?" dedi. Bunun üzerine döndüm ve; "Keşke bir kısım malım gitseydi de, bu

---

[378] **Lebîd b. Sehl b. el-Hâris el-Ensârî ez-Zaferî:** Sahabîdir. Übeyrik oğullarının yaptıkları hırsızlığı kendisine isnad ettikleri kişidir. Halbuki o masum biriydi. Samimi ve iyi bir mü'mindi. Onun masum olduğu âyetle te'yîd edildi.

[379] **Useyd b. Urve b. Sevâd el-Ensârî:** Übeyrik oğullarından olup ashab içinde münâfıklıkla itham edilenlerdendir. Mantıklı, güzel sözlü, zarif biriydi.

hususta Rasûlullah'la (as.) konuşmasaydım" dedim. Sonra amcam Rifâa bana gelip;

"- Ey kardeşimin oğlu, ne yaptın?" diye sordu.

Ben de Rasûlullah'ın (as.) söylediklerini ona anlattım. O, sadece;

"- **Allah yardımcıdır"** dedi. Çok geçmeden de Kur'ân nâzil oldu:

"Biz sana Kitâbı, insanlar arasında Allah'ın sana gösterdiği şekilde hüküm veresin diye hak olarak indirdik. Hâinlere *(yani Übeyrik oğullarına)* ***yardımcı olma!"***

"(Katâde'ye söylediğin sözden dolayı) ***Allah'tan mağfiret dile! Şüphesiz Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir."***

"Kendilerine hâinlik edenlerden taraf mücâdeleye kalkışma! Çünkü Allah günahkâr hâinleri sevmez."

"İnsanlardan utanarak hâinliği gizlerler ama, Allah'tan gizleyemezler. Allah, râzı olmayacağı sözü geceleyin uydurup düzdükleri zaman da onlarla beraberdi. Allah'ın ilmi, bütün yaptıklarını kuşatıcıdır."

"İşte siz. öyle kimselersiniz ki, dünya hayatı uğrunda o hâinlerden yana mücâdele ediyorsunuz. Kıyâmet günü onlara azap edilirken, onlar için Allah'a karşı kim mücadele edecek? Veya onlara kim vekil olacak?"

"Kim bir kötülük yapar veya nefsine zulmeder de sonra Allah'tan mağfiret dilerse, Allah'ı çok bağışlayıcı ve çok merhametli bulur. *(Yâni onlar Allah'tan mağfiret dilerse, Allah yine de onları mağfiret buyuracaktır)*

"Kim bir günah işlerse, onu ancak kendi aleyhine işlemiş olur. Allah her şeyi bilendir, hükmünde hikmet sahibidir."

"Kim bir hata ve günah yapar da, sonra onu bir suçsuza atarsa, muhakkak ki o, iftirâ ve açık günah yüklenmiş olur. *(Lebid'e iftirâ ettiklerinden dolayı)."*

"Eğer Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, onlardan bir gurup seni sapıtmaya azmetmişti. Ama onlar, kendilerinden başkasını saptıramazlar ve sana hiçbir şeyden dolayı zarar veremezler. Çünkü Allah sana Kur'an'ı ve hikmeti indirdi ve önceden bilmediklerini sana öğretti. Allah'ın senin üzerindeki lütfu ve ihsanı çok büyüktür."

"Onların fısıldaşmalarının çoğunda hayır yoktur. Ancak sadaka vermeyi veya bir iyilik etmeyi, yahut insanların arasını düzeltmeyi emredenler müstesnâ. Kim, Allah'ın rızâsını arayarak bu işleri yaparsa, biz ona büyük mükâfat vereceğiz."[380]

Bu âyetler nâzil olunca, (çalınan) silahlar Rasûlullah'a getirildi, Hz. Peygamber (as.) de onları Rifâa'ya verdi."

Katâde şöyle devam eder:

"Silahı amcama getirdim. Amcam, câhiliyyet döneminde gözleri zayıflamış, veya yaşı ilerlemiş -buradaki tereddüt ifâdesi râvî Ebû İsâ'dan gelmektedir- biri idi. Ben, amcamın müslümanlığını şüpheli buluyordum. Yanına varınca bana dedi ki:

"- Ey kardeşimin oğlu, bu silahı Allah yolunda (kullanılmak üzere) bağışladım."

O zaman, müslümanlığının gerçek olduğunu anladım.

Kur'ân âyetleri nâzil olunca Büşeyr, müşriklere katıldı. Sa'd b. Sümeyye'nin kızı Sülâfe'nin[381] evine gitti. Bunun üzerine de şu âyetler nâzil oldu.

"Kim ki, kendisine doğru yol açıkça belli olduktan sonra, Rasûl'e aykırı hareketlerde bulunur ve mü'minlerin yolundan başkasına uyarsa, onu, döndüğü sapıklıkta bırakırız. Âhirette de kendisini cehenneme koyarız. Orası ne kötü bir mekândır!"

"Muhakkak Allah, kendisine şirk koşulmasını bağışlamaz. Bundan başkasını dilediği kişiden mağfiret buyurur. Kim Allah'a şirk koşarsa, o, çok uzak bir sapıklığa düşmüştür."[382]

Büşeyr, Sülâfe'nin evine sığınınca, Hassân b. Sâbit[383], birkaç beyitle kadını hicvetti. Bunun üzerine kadın, Büşeyr'in bohçasını

---

[380] Nisâ, 105-114.

[381] **Ümmü Müsâfi', Sülâfe bint Sa'd b. Sümeyye (Sehl, Süheyl, Şehîd?)**: Talha b. Ebî Talha'nın zevcesidir. Çocukları **Uhud**'da öldürüldü. Sülâfe, çocuğunu öldüren Âsım b. Sabit'in kafasını getirene yüz deve vereceğini vaat etmiş, ayrıca onun kafatası ile şarap içeceğine yemin etmişti. **Recî** mevkiinde müşrikler tarafından şehid edilen Âsım'ın kafasını Sülâfe'ye götürmek ve vaat edilen yüz deveyi almak istemişlerse de, arıların saldırısı üzerine cesedine yaklaşamamışlardı.

[382] Nisâ, 115-116.

aldı, başına koydu, sonra evden çıkıp onu sel yatağına fırlattı. Sonra şöyle dedi:

"- Bana Hassân'ın hicviyesinden başka hiçbir hayır getirmedin. Defol!"[384]

İZAH

Usûl âlimleri, bu rivâyette geçen ilk âyet-i kerîmeden, Rasûlullah'ın (as.) ictihâdla hüküm verdiğine istidlâl etmişlerdir. Zira âyette; *"...İnsanlar arasında hükmedesin..."* diye buyurulmaktadır.

Bu rivâyet, çeşitli hukukî tasarruflara ışık tutmaktadır. Önce insanlar arasında adâletle hükmetmek emredilmekte ve hâinlerin himâye edilmemesi istenmektedir. Onların himâye ve koruma altına alınmamasına mukabil, ıslâh-ı nefs etmeleri için fırsat tanınması, onlar için mağfiret talep edilmesi de emredilmektedir. Âyetlerin devamında şu hukukî ölçüleri de görüyoruz:

Herkes yaptığı kötülüğün cezasını kendisi çeker. Suçsuz insanlara iftirâ atmak, çok büyük bir günahtır. Nihâyet vicdanî bir ölçü olarak da, bazı şeylerin insanlardan gizlenebileceği, ama Allah'tan gizlenemeyeceği hatırlatılmaktadır.

Burada iki husus daha dikkati çekmektedir:

1- Hz. Peygamber'e (as.) aykırı harekette bulunmak sapıklıktır ve bu yol insanı cehenneme götürür.

2- Mü'minlerin yolundan başkasına uymak da sapıklıktır.

---

[383] **Ebû Abdurrahman, Hassân b. Sâbit b. el-Münzir b. Harâm el-Ensârî el-Hazrecî:** ö. 54/674. Medîneli sahabîlerdendir. Rasûlullah'ın (as.) şâiri olarak şöhret yapmıştır. Annesi de sahabîdir, ismi Furay'a bint Hâlid'dir. Kendisi, Rasûlullah'ın (as.) medhine mazhar olmuştur. Şiirleriyle müşrikleri, İslâm'a ve Rasûlullah'a (as.) saldıranları hicvederdi. Hatta Hz. Peygamber, onun için mescidde bir kürsü yaptırmıştı. Hassân da oraya çıkıp Rasûlullah'ı (as.) hicvedenleri hicvederdi. Çok iyi bir şâirdi, ancak korkak bir tabiata sahipti, bu yüzden hiçbir savaşa katılmadı. **Divan**'ı matbudur. Ölmeden önce gözlerini kaybetmişti. Ölüm tarihi hakkında farklı rivâyetler vardır. Hadîsleri **Tirmizî** hariç kütüb-ü sittede tahric edilmiştir.

[384] **Tirmizî**, Tefsir, 5/3036.

Bu son cümle, mü'minlerin hatâ üzerine icmâ etmeyeceklerini, ancak hakta ve doğruda birleşeceklerini, ifâde etmektedir. Buna göre icmâ, huccettir ve ona muhâlefet doğru değildir.

Rivâyet edilen olayda Rasûlullah'ın (as.) emrine ve mü'minlerin yoluna aykırı harekette bulunan kişinin dünyevî âkıbeti ve uhrevî neticesi de görülmektedir.

Burada dikkati çeken bir husus da **Übeyrik** oğullarını misâfir eden **Sülâfe** adındaki kadının, sırf **Hassân**'ın hicvetmesinden[385] dolayı onları kovmasıdır. Şiir ve hitâbetin o dönemde bile insanlar üzerinde ne derece müessir bir rol oynadığı burada gâyet açık bir şekilde görülmektedir. Bu tesir, her dönemde görülmüştür. Günümüzde şiir, konferans, kitap, makale, televizyon, radyo ve her türlü kitle iletişim araçlarının insanlar üzerindeki gücü ve tesiri, her zamankinden daha açıktır. Bu yüzdendir ki Rasûlullah'ın (as.) şâiri diye marûf olan **Hassân**'a Hz. Peygamber müşrikleri hicvetmesini emretmiş ve şiirlerinin düşmanlar üzerinde kılıçtan daha müessir olduğunu söylemişti.

٥٨٨- (م ت ــ *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال: لما نزلت: **{مَنْ يَعْمَلْ سُوءا يُجز بِهِ}** [النساء: ١٢٣] بَلَغتْ مِنَ المسلمين مَبْلغا شديدا، قال رسولُ الله صلى الله عليه وسلم : **«قَارِبُوا وَسَدِدوا ، ففي كلِّ ما يُصَابُ بِهِ المُسلمُ كفارةٌ، حتَّى النَّكْبةُ يُنْكبُها، وَالشَّوْكَةُ يُشَاكُهَا»**. أخرجه مسلم.

وفي رواية الترمذي مثلُهُ ، وفيه : شَقَّ ذلك على المسلمين ، فشَكَوْا ذلك إلى رسولِ الله صلى الله عليه وسلم... الحديث.

588- Ebû Hureyre şöyle dedi:

"Kim bir kötülük yaparsa, onunla cezalandırılır"[386] âyeti nâzil olunca, bu hüküm müslümanlara çok ağır geldi. Bunun üzerine Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

---

[385] Bu hicviye için bkz., **Divân-ı Hassân b. Sâbit**, s., 158.

[386] Nisâ, 123.

"Orta yolu tutun! Doğru olun! Müslümanların başına gelen her türlü sıkıntıda (günahlarına) **kefâret vardır. Hatta her sıyrıkta ve batan her dikende bile..."**[387]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Müslim** rivâyet etmiştir.

Tirmizî'nin de benzer bir rivâyeti vardır. Bu rivâyette ibâre; "Bu, müslümanlara ağır geldi ve Rasûlullah'a (as.) bundan şikâyet ettiler" diye devam eder.

İZAH

Âyet, herkes yaptığı her hatanın cezasını çeker hükmünü ihtivâ etmektedir. Ancak insan bilerek ve bilmeyerek her an hatâ yapan varlıktır. Her hatadan dolayı cezâ çekecekse, insan böyle bir hayat tarzını kaldıramaz. Nitekim bu sıkıntıyı ashâb-ı kirâm da hissetmiş, Rasûlullah (as.) da onları rahatlatmıştır.

Birçok yollarla rivâyet edilen bu hadîse göre; insanın başına gelen her türlü hastalık, her çeşit ağrı-sızı, her nevi sıkıntı ve eziyet, üzüntü ve keder, belâ ve musîbet, hatta bir diken batmasının verdiği elem bile onun günahlarına kefâret olur. Hatta bazı sahîh rivâyetlerde, bunlardan dolayı **"...bir günahın silinip bir sevâbın yazılacağı..."** ifâde buyurulmaktadır. Nitekim bir âyet-i kerîmede de şöyle buyurulur:

"Onların Allah yolunda çektikleri bir susuzluk, bir yorgunluk, bir açlık, kâfirleri kızdıracak bir yeri çiğnemeleri ve düşmana karşı bir zafer elde etmeleri ile kendilerine mutlaka sâlih bir amel yazılır. Muhakkak ki Allah güzel iş yapanların mükâfatını zâyi etmez."[388]

Ancak burada bir şey dikkatimizi çekmektedir. Rasûlullah (as.) bu neticeyi elde etmek için öncelikle orta yolu; her türlü ifrât ve tefritten uzak bir istikameti ve doğruluğu, dürüstlüğü, samimiyeti, doğru yolu bulma gayretini emretmektedir.

---

[387] **Müslim**, Birr, 14/52; **Tirmizî**, Tefsir, 5/3038.

[388] Tövbe, 120.

Bu hadîs, ashâb-ı kirâmın dinî nassları anlamadaki kabiliyetini ve günahlar karşısındaki titizlik ve hassâsiyetini de göstermektedir.

٥٨٩- (ت ـ *أبو بكر الصديق* رضي الله عنه) قال : كنتُ عند رسول الله صلى الله عليه وسلم فنزل {**من يعمَلْ سُوءا يُجزَ به ولا يجدْ له منْ دون الله وليا ولا نصيرا** } فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **يا أبا بكر ، الا أُقرئك آية أنزلت عليَّ** ؟ » قلتُ : بَلى يا رسول الله ، قال: فأقرأنيها ، فلا أعلمُ إلا أنّي وجدت في ظهري انقصاما ، فتمطّيتُ لها ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم « **ما شأنك يا أبا بكر** ؟ » قُلْتُ : يا رسول الله بأبي أنت وأُمي ، وأيُّنا لم يَعْمَلْ سُوءا ؟ وإنَّا لَمجْزِيُّون بما عَمِلْنا ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **أما أنت يا أبا بكر والمؤمنون فتجزون بذلك في الدنيا ، حتى تلْقوُا الله وليس لكم ذنوبٌ ، وأما الآخرون فيجتمع ذلك لهم حتى يجْزَوا به يوم القيامة**». أخرجه الترمذي ، وقال: في إسناده مقالٌ وتضعيفٌ.

589- Ebû Bekr es-Sıddîk anlatıyor:

"Rasûlullah'ın (as.) yanında bulunuyordum. ***'Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalanır. O, kendisine Allah'tan başka ne bir dost bulabilir, ne de bir yardımcı!...'***[389] âyeti nâzil oldu. Hz. Peygamber (as.) dedi ki:

"- Yâ Ebû Bekir, bana nâzil olan âyeti sana okutayım mı?"

"- Buyur, ey Allah'ın Rasûlü" dedim.

Hz. Peygamber âyeti bana okuttu, sanki belimin koptuğunu hissettim ve bu yüzden gerindim. Rasûlullah (as.);

"- Neyin var, Ebû Bekir?" dedi. Dedim ki:

"- Anam-babam sana fedâ olsun, ey Allah'ın Rasûlü (as.)! Hangimiz kötülük yapmayız? Demek bütün yaptıklarımızdan dolayı mutlaka cezalandırılacağız!"

Buyurdu ki:

"- Yâ Ebû Bekir, sen ve mü'minler dünyada cezalandırılacaksınız. Sonunda hiçbir günahınız olmadığı halde

---

[389] Nisa, 123.

Allah'a kavuşacaksınız. Diğerlerine gelince, bütün yaptıkları toplanır da, nihâyet kıyâmet günü cezâları toptan verilir.[390]

٥٩٠- (ت ــ علي بن زيد رحمه الله) عن أمية ، أنها سألت عائشة عن قول الله تبارك وتعالى:{ إن تبدوا ما في أنفسكم أو تخفوه يحاسبكم به الله } [البقرة: ٢٨٤] وعن قوله تعالى:{ من يعمل سوءا يجز به } فقالت:ما سألني أحد منذ سألت رسول الله صلى الله عليه وسلم ، فقال:«هذه معاتبة الله العبد فيما يصيبه من الحمى والنكبة،حتى البضاعة يضعها في كم قميصه ،فيفقدها ، فيفزع لها ،حتى إن العبد ليخرج من ذنوبه،كما يخرج التبر الأحمر من الكير ». أخرجه الترمذي.

590- Ali b. Zeyd'in[391], Ümeyye'den[392] rivâyet ettiğine göre, Ümeyye, Hz. Âişe'ye Yüce Mevlâ'nın;

"İçinizdekini açıklasanız da, gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker"[393] âyeti ile, ***"kim kötü bir iş yaparsa , onunla cezalanır"*** âyetini sordu. Hz. Âişe dedi ki:

---

[390] **Tirmizî**, Tefsir, 5/3039. **Tirmizî;** "Bu hadîsin isnâdı hakkında bazı sözler söylendiğini ve hadîsin zayıf olduğunu ileri sürdüklerini" kaydeder. Seneddeki râvîlerden **Musa b. Ubeyde** zayıftır. Ayrıca **İbn Sibâ**'ın âzâdlısı diye de meçhul bir râvî vardır.

[391] **Ebû'l-Hasan, Ali b. Zeyd b. Abdullah b. Cud'ân el-Kuraşî et-Teymî el-Basrî:** ö. 131/748. Tâbiîlerdendir. Asıl ismi Abdullah b. Zeyd b. Abdullah b. Züheyr b. Abdullah b. Cud'ân idi; dedesinin dedesine nispet edilerek şöhret buldu. Aslen Mekkelidir. Ama **Basra**'ya yerleşti. Enes b. Mâlik'i dinlemiştir. Kendisinden Süfyan es-Sevrî ve Şu'be rivâyet etti. Doğuştan âmâ idi. Şiîliğe meyyaldi. Geniş ilmine rağmen hafızası güçlü değildi. Yahya b. Maîn huccet olomadığını söyler. Ebû Zur'a "**kavî değildir**" derken, Ebû Hâtim de "**hadîsleri yazılır, ama delil olmaz, zira hafızası sağlam biri değildir**" der. Rivâyetleri **Buharî** hariç kütüb-ü sittede tahric edildi.

[392] **Ümmü Muhammed, Ümeyye bint Abdullah**: Hanım tâbiîlerdendir. Hz. Âişe'den rivâyeti vardır. Kendisinden üvey oğlu Ali b. Zeyd b. Cud'ân rivâyet etti. İsminin Ümeyne olduğu da söylenmiştir. Hadîsi **Tirmizî**'de tahric edildi.

[393] Bakara, 284.

"- Rasûlullah'a (as.) sorduğum andan itibaren şu ana kadar kimse bunu benden sormamıştı. Rasûlullah (as.) buyurmuştu:

"Bu âyet; Allah'ın, kulunu, başına gelen bir hastalıktan, bir sıyrıktan, hatta gömleğinin cebine koyduğu basit bir eşyasını kaybedip üzülmesinden dolayı dünyada cezalandırmasıdır. Böylece kul, ham altının körükle yakılıp temizlendiği gibi günahlarından temizlenir.[394]

٥٩١- (د ــ *عائشة* رضي الله عنها) قالت : قُلتُ: يا رسولَ اللهِ إنّي لأعلمُ أشَدَّ آية في كتابِ اللهِ- عز وجل-قولَ الله تعالى:{ **من يعمل سُوءا يجزَ به** } فقال : « **أما علمت يا عائشةُ ، أنّ المسلم تُصيبُهُ النَّكْبَةُ أَو الشَّوكَةُ ، فيحاسَبُ ، أو يكافأ بأسوإ أعماله ، ومن حُوسِبَ عُذِّبْ** ؟ » قالت: أليس يقول الله عز وجل {**فسوفَ يُحاسَبُ حسابا يسيرا** } [الانشقاق: ٨] قال: « **ذاكُمُ العرْضُ يا عائشة، ومن نُوقِشَ الحسابَ عُذِّبَ**». أخرجه أبو داود. وقد أخرج أيضا قصة الحساب البخاريُّ ومسلم وهي مذكورة في كتاب القيامة من حرف القاف.

591- Hz. Âişe şöyle dedi: Rasûlullah'a (as.) dedim ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.); muhakkak ben, yüce Allah'ın, Kur'an-ı Kerim'deki en şiddetli âyetini biliyorum: ***"Kim kötü bir iş yaparsa onunla cezalanır."***

Hz. Peygamber (as.) şöyle buyurdu:

"- Yâ Âişe, bilmez misin ki mü'minin başına gelen bir belâ veya parmağına batan bir diken bile kötü ameline karşılık olur. Kim hesaba çekilirse azap olunur."

"- Ama yüce Allah, *'Kolay bir hesap ile hesaba çekilecek'*[395] buyurmuyor mu?"

"- O, arzdır ey Âişe; kimin hesabı münakaşa edilirse, o azap olunur.[396]

---

[394] **Tirmizî**, Tefsir, 3/2991. Hadîsin izahı için 529 ve müteâkip hadîslere ve izahlarına bakınız.

[395] İnşikâk, 8.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Ebû Davud**'undur.

"Hesaba çekilme" kıssasını **Buhârî** ve **Müslim** de rivâyet etmişlerdir. Bu konu ilerde Kitâbu'l-Kıyâmet'de gelecektir.

İZAH

Câmiu'l-Usûl'de *"fe yuhâsebu ev yükâfeu"* şeklinde geçen ibâre, **Ebû Davud** ve şerhlerinde sadece *"fe yükâfî"* diye kaydedilmektedir. Biz de tercümeyi buna göre yaptık.

Hadîste geçen "**arz**"; mahşerde amellerin Allah'a arz olunmasıdır. Bu kolaydır, çünkü o anda sadece arz vardır, muhâkeme ve muhasebe yoktur.

Belâ ve hastalığın kefâret olduğu günahlar, şüphesiz küçük günahlardır. Büyük günahlar, tövbeyi gerektirir.

Hasan-ı Basrî, Her nevi kötülüğe karşı ceza verileceği ifâde edilen âyetin kâfirler hakkında olduğunu söyler ve âyetin devamında gelen ***"....kendisine Allah'tan başka ne bir dost bulabilir, ne de bir yardımcı..."*** cümlesini bu görüşüne delil gösterir. Dostu ve yardımcısı olmayanın kâfirler olduğunu, mü'minin ise hem dostunun ve hem de yardımcısının var olduğunu ifâde eder.

Buna karşılık **İbn Abbas** ve diğer bazı âlimler, bu âyetin kötülük işleyen herkes hakkında umumî bir hüküm getirdiğini söylerler.[397]

٥٩٢- (ت ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال: خشيتْ سَودَةُ أنْ يُطلّقها رسول الله صلى الله عليه وسلم فقالت: لا تُطلّقني، وأمسِكْني، واجعلْ يومي لعائشة ففعل فنزلت { **فلا جناحَ عليهما أن يُصْلحا بينهما صُلحا والصُّلحُ خيرٌ** [النساء ١٢٧] فما اصطلحا عليه من شيءٍ فهو جائزٌ. أخرجه الترمذي.

592-İbn Abbas şöyle der:

---

[396] **Ebû Davud**, Cenâiz, 3/3093.

[397] Bkz., **Avnu'l-Ma'bud**, VIII, 355.

"Sevde, Rasûlullah'ın (as.) kendisini boşamasından korktu da dedi ki:

"- Beni boşama, nikâhında tut. (Buna karşılık) benim nöbet günümü Âişe'ye ayır."

Hz. Peygamber (as.) de öyle yaptı. Bunun üzerine şu âyet geldi:

"Karı-kocanın aralarını bir anlaşma ile düzeltmelerinde onlara günah yoktur. Sulh, en hayırlısıdır."[398]

İbn Abbas dedi ki:

"Karı-koca, herhangi bir şeyde anlaşmaya varırlarsa, bu câizdir.[399]

İZAH

Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için âyetin baş tarafını da meâlen kaydedelim:

"Eğer bir kadın, kocasının geçimsizliğinden veya yüz çevirmesinden endişe ediyorsa, aralarını anlaşma ile düzeltmelerinde onlara günah yoktur. Sulh, en hayırlısıdır..."

Sevde ihtiyarladığı ve Rasûlullah'ın (as.) da kendisini boşayacağından endişe ettiği için, kıyâmette Rasûlullah'ın (as.) hanımları arasında haşrolmak arzusunu da ızhâr ederek O'ndan, kendisini nikâhında tutmasını, buna karşılık da nöbet günlerini **Hz. Âişe**'ye tahsis etmesini ister. Âyet de böyle bir anlaşmaya cevaz vermekte ve sulhun, ayrılıktan hayırlı olduğunu söylemektedir. Bu hâdise, genel olarak karı-koca arasında meydana gelecek olan hâdiselerin hükme bağlanması için bir vesile kılınmıştır.

Âyette, geçen ve "**geçimsizlik**" diye tercüme ettiğimiz ***"nüşûz"*** kelimesi, bir erkeğin karısına evlilik hukukundan doğan haklarını ve kocalık mükellefiyetini gerektiği gibi yerine getirmemesini ifâde eder. İşte böyle durumlarda karşılıklı bir takım fedakârlıklarda bulunarak sulh yapmaları en hayırlı yoldur.

Bu rivâyetin râvîlerinden **Süleyman b. Muâz**, hafızası kötü biri olarak bilinmektedir. Diğer râvî **Simâk** ise sadûk olmakla birlikte

---

[398] Nisâ, 128.

[399] **Tirmizî**, Tefsir, 5/3040.

İkrime'den rivâyeti muztarib görülmüştür, bunu da **İkrime**'den rivâyet etmektedir. Bu itibarla hadîs zayıftır.

سورة المائدة

5- MÂİDE SÛRESİ

٥٩٣- (خ م ت س ـ **طارق بن شهاب** رحمه الله) قال : قالت اليهود لعمر رضي الله عنه إِنَّكُمْ تقرءونَ آية لو نزلتْ فينا لاتخذناها عيدا ، فقال عمر : إني لأعْلَمُ حيثُ أُنزلتْ، وأينَ أُنزلت ، وأينَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم حين أُنزلت : يومَ عرفة وإنا-والله- بعرفة. قال سفيان : وأشكُّ: كان يومَ الجمع أم لا **{اليَوْمَ أكْمَلْتُ لَكُم دِينَكُمْ}** [المائدة : ٣].

وفي رواية قال : جاء رجلٌ من اليهود إلى عمر بن الخطاب ، فقال : يا أميرَ المؤمنين ، آيةٌ في كتابكم تقرءونها ، لو علينا نزلتْ - مَعْشَرَ اليهود - لاتخذنا ذلك اليومَ عيدا ، قال : فأيُّ آية ؟ قال: **{اليَوْمَ أكْمَلْتُ لَكُم دِينَكُمْ وأتممتُ عليكم نعمتي، ورضيتُ لكم الإسلامَ دينا }**، فقال عمر: إِنِّي لأعْلَمُ اليومَ الذي نزَلتْ فيه ، والمكانَ الذي نزلت فيه: نزلت على رسول الله صلى الله عليه وسلم بعرفات، في يوم جمعة. أخرجه الجماعة إلا الموطأ وأبا داود.

593- Tarık b. Şihâb anlatıyor:

"Yahudiler, Hz. Ömer'e;

"- Siz öyle bir âyeti okuyorsunuz ki, eğer bize nâzil olsaydı, o günü bayram yapardık" dediler. Hz. Ömer dedi ki:

"- Şüphesiz ben onun ne zaman ve nerede nâzil olduğunu, onun nuzûlü sırasında Rasûlullah'ın (as.) nerede bulunduğunu biliyorum. O, Arafa günü (nâzil oldu). Vallahi biz de Arafat'ta idik."

Süfyan der ki:

"O günün Cuma mı, yoksa başka bir gün mü olduğundan şüpheliyim."

Söz konusu âyet: *"...Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim..."*[400] âyetidir."[401]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette şöyle denir:

"Yahudilerden bir adam, Ömer b. el-Hattâb'a geldi ve dedi ki:

"- Ey mü'minlerin Emîri, sizin kitâbınızda okuduğunuz bir âyet var; eğer o âyet, biz Yahudi milletine nâzil olsaydı o günü bayram yapardık."

"- Hangi âyettir o?"

***"- Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim"* âyeti.**

Hz. Ömer şöyle der:

"- Ben bu âyetin nâzil olduğu günü ve nâzil olduğu mekânı şüphesiz biliyorum. Bu âyet, Rasûlullah'a (as.) Arafat'ta ve Cuma günü nâzil oldu."

Hadîs **Muvatta** ve **Ebû Davud** hariç **Kütüb-ü Sitte**'de tahric edilmiştir.

İZAH

Hadîsin bir rivâyetinde her ne kadar **Süfyan-ı Sevrî,** âyetin nâzil olduğu günün Cuma mı, yoksa başka bir gün mü olduğundan şüphe ettiğini söylüyorsa da, diğer rivâyetlerde Cuma günü nâzil olduğu kesin bir ifâde ile belirtilmektedir.

Yahudinin, **"...Biz o günü bayram yapardık..."** sözüne **Hz. Ömer'**in verdiği cevap, ilk nazarda tam uygun düşmüyor gibi görünmektedir. Çünkü **Hz. Ömer,** ona âyetin nâzil olduğu günü bildiğini söylemekle yetinmektedir. Ama o, Cumaya rastlayan **Arafa** günü, söz konusu âyetin nâzil olduğunu belirtmekle, zaten iki bayramın bir arada kutlandığına işâret etmiştir. Böylece **Hz. Ömer,** söz konusu günü unutmadıklarını ifâde etmiş olmaktadır. Hatta o

---

[400] Maide, 3.

[401] **Buhârî,** İman, 33; Meğâzî, 77; Tefsir, 5/2; İ'tisâm, 1; **Müslim,** Tefsir, 3; **Tirmizî,** Tefsir, 6/3043; **Nesâî,** Hac, 196; İman, 18.

günü, zamanını, mekânını ve Rasûlullah'ın (as.) durumunu dahi bildiğini eklemiştir.

Hz. Ömer'le görüşen Yahudi, **Taberî, Taberânî** ve **Müsedded**'in rivâyetlerine göre **Kâ'bu'l-Ahbar**'dır.

Gerçekten bu âyet-i kerîme, ilahî dinlerin İslâm ile kemâle ulaştığını göstermektedir. Artık başka bir din ve başka bir Peygamber gelmeyecektir. Bu dinin hükümleri, hakkı, doğruyu, adâleti, en güzeli ve en mükemmeli göstermektedir. Bu dini getiren Hz. Muhammed (as.) de en mükemmel dinin mübelliğidir.

İşte müslümanlar da en mükemmel dine inanmak ve en üstün Peygambere ümmet olmak gibi bir şerefe sahiptirler. Üstelik bu husus, bizzat yüce yaratıcı tarafından beyân buyurulmaktadır. Bu ilâhî beyanın nâzil olduğu gün, müslümanlar için, gerçekten bayram olarak kutlanmaya değer çok mutlu bir andır.[402]

٥٩٤- (ت ــ ابن عباس رضي الله عنهما) قرأ : { الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُم دِينَكُمْ وأتممتُ عليكم نعمتي ، ورضيتُ لكم الإسلامَ دينا } وعنده يهوديٌّ فقال : لو نزلتْ هذه الآية علينا لاتَّخذْناها عيدا ، فقال ابنُ عباس : « فإنها نزلت يوم عيدين : في يوم جمعة ، ويوم عرفة ». أخرجه الترمذي.

594- İbn Abbas;

"Bugün size dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak İslâm'ı seçtim" âyetini okudu. Yanında bulunan Yahudiler dediler ki:

"- Eğer bu âyet bize nâzil olsaydı o (günü) bayram yapardık."

İbn Abbas şöyle dedi:

"- O âyet, iki bayram gününde nâzil oldu; Cuma günü ve Arafa günü."[403]

---

[402] Bkz., **İbn Hacer**, I, 143; **Aynî**, I, 265.

[403] **Tirmizî**, Tefsir, 6/3044.

İZAH

"Cuma günü ve Arafa günü" ifâdesi, iki ayrı zamanı değil, Cuma'ya rastlayan Arafa gününü ifâde etmektedir. Böylece o mutlu günde bir değil, iki bayram birleşmiş olmaktadır.

٥٩٥- (د س ـــ *ابن عباس* رضي الله عنه) قال : **{ إنما جزاء الذين يُحارِبُونَ الله وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الأرضِ فسادا : أنْ يُقتَّلوا او يُصَلَّبوا، أو تُقَطَّعَ أيديهِم وَأرْجُلُهُمْ من خلاف ، او يُنفَوْا منَ الأرضِ ذلكَ لَهُمْ خزيٌ في الدُّنيا ، ولَهم في الآخرةِ عذابٌ عظيم ، إلا الَّذِينَ تابُوا مِنْ قَبْلِ أَن تقْدِرُوا عليْهِمْ فاعْلَمُوا أَنَّ الله غفورٌ رحيمٌ}** [المائدة: ٣٢ ، ٣٣]
نزلت هذه الآية في المشركين، فمن تابَ منهم قبلَ أن يُقدَرَ عليه لم يَمنعهُ ذلك أنْ يُقام فيه الحد الذي أصابه. أخرجه أبو داود والنسائي.

595- İbn Abbas şöyle dedi:

"Allah ve Rasûlüne karşı savaşa kalkışanlarla yeryüzünde fesat çıkaranların cezâsı; ancak öldürülmeleri veya asılmaları veya el ve ayaklarının çaprazvârî kesilmesi, yahut da bulundukları yerden sürgün edilmeleridir. Bu cezâ, onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Âhirette de onlara büyük bir azap vardır.

Ancak, yakalanmazdan önce tövbe edenler... Bilin ki Allah çok bağışlayıcı, çok merhamet edicidir."[404]

Bu âyetler, müşrikler hakkında nâzil olmuştur. Yakalanmadan önce onlardan kim tövbe ederse, onun bu tövbesi, kendisine gereken cezânın verilmesine engel değildi."[405]

İZAH

Bu âyetin nüzûlüne sebep teşkil eden olay şudur:

Ukl ve **Ureyne** kabilelerinden birkaç kişi **Medîne**'ye geldiler. Ancak **Medîne**'nin havasına dayanamayıp hastalandılar. Rasûlullah (as.) onlara bir sürü ve **Yesâr** adında bir de çoban vererek, birlikte

---

[404] Maide, 33-34.

[405] **Ebû Davud**, Hudud, 3/4372; **Nesâî**, Tahrimu'd-Dem, 7.

çöle açılmalarını, develerin sütünden ve sidiğinden içmelerini, süt ve sidiğin hastalıklarına iyi geleceğini tavsiye etti. Yanlarına kattığı çoban **Yesâr**, bizzat Hz. Peygamber'in (as.) âzâtlısı idi.

Onlar da Rasûlullah'ın (as.) bu tavsiyesine uyarak **Medîne**'den çıktılar. Bir müddet sonra da gerçekten iyileştiler. Fakat iyileşince irtidâd edip Hz. Peygamber'in (as.) çobanını öldürdüler ve sürüyü de gasp ettiler. Adamlar, çobanın el ve ayaklarını kesmişler, gözlerine de diken batırmışlardı.

Bunu duyan Hz. Peygamber (as.), **Kürz b. Câbir el-Fihrî** komutasında yirmi kişilik bir müfreze gönderip onları yakalattı. Ellerini ve ayaklarını çaprazvâri kestirdi, gözlerine mil çektirdi ve ölünceye kadar güneşte bıraktı.

Bu olay, hicrî 6. yılda vukû buldu ve işte bu olay üzerine yukarıdaki âyetler nâzil oldu.

Bu âyetlerin müşrikler ve ehl-i kitâb hakkında nâzil olduğu da rivâyet edilmiştir. Ancak hükmün, âyette geçen cürmü işleyen herkesi ilgilendirmesi herhalde evlâ olan görüş olmalıdır.

Âyet-i kerîmede iki suçtan bahsedilmektedir:

1- Allah'a ve Rasûlüne karşı savaşanlar: Bu ifâde Allah ve Rasûlünün dostlarına savaş açmak veya Allah ve Rasûlünün emirlerine karşı gelmek diye tefsir edilmiştir.

2- Yeryüzünde fesat çıkarmak: Bu da anarşi, katil, soygun, terör, gasp, yol kesicilik, ekonomik tahribat... şeklinde yorumlanabilir.

İşte bu iki zümre hakkında öngörülen cezâ, âyet-i kerîmede ifâde edilmektedir. Ancak bu cezâların birtakım atıflarla birbirine bağlanması, bazı farklı hükümlerin çıkarılmasına imkân vermektedir.

Bir görüşe göre devlet reisi, yukarıda zikredilen dört cezâdan, yâni katil, idam, el ve ayakların çaprazvâri kesilmesi veya sürgün cezâlarından birini vermekte muhayyerdir. Hangisini toplumun menfâat ve maslahatına daha muvâfık bulursa onu tatbik eder. **Saîd b. Müseyyeb, Mücâhid, Atâ, Hasan-ı Basrî, İbrahim en-Nehaî** ve **Dahhâk** bu görüştedirler. Delilleri ise, âyetteki atıf harfini muhayyerliğe hamletmeleridir.

Cumhurun benimsediği diğer görüşe göre ise, devlet reisi bu konuda muhayyer değildir. Uygulanacak hüküm, şöyle bir sıralama takip eder:

a) Eğer bu yol kesen şakîler, adamı yalnız öldürmüşler, malını almamışlarsa, kısâsen öldürülürler.

b) Şayet hem öldürür, hem de malını alırlarsa, kendileri de öldürülür, fazla olarak teşhir ve ibret için de asılırlar.

c) Eğer adamı öldürmeyip sadece malını almışlarsa, sağ el ve sol ayakları çaprazvâri kesilir.

d- Eğer insanları yalnız korkutmakla iktifâ etmişlerse, kendilerine sürgün cezâsı tatbik edilir. Bu sürgün cezâsı da ülke dışına çıkarmak, bulunduğu şehrin dışına çıkarmak veya hapis cezâsı ile izah edilmiştir.

Bu cezâlar, maktûlun velisi tarafından af edilme ihtimali ve imkânı bulunan kısas vb. cezâlar olmayıp had cezâsıdır. Yâni mutlaka tatbiki gerekir.

Âyetin devamında gelen *"yakalanmadan önce tövbe edenler..."* istisnâsı ise, Allah hakkına mahsustur. Yani bunlar, yakalanmadan önce tövbe edip ıslah-ı nefs ederlerse, onları öldürmek vâcib olmaz. Zirâ tövbeleri, katlin vücûbunu ıskat eder. Şu kadar var ki, tövbenin kul hakkına tesiri yoktur, kul hakkını ıskat edemez. Maktûlün velileri dava ederlerse, yine kısas yapılır.

Yakalandıktan sonraki tövbenin ise, neticeye hiç tesiri olmaz. Bu, tıpkı yeis hâlindeki imana benzer.

Bazıları bu istisnânın müşrikler hakkında geçerli olduğu, müslümanlara mutlaka had cezâsının uygulanması gerektiği, tövbesinin kendisi ile Allah arasındaki bir mesele olduğu görüşündedir. **İbn Abbas, İkrime, Hasan-ı Basrî, Mücâhid** ve **Katâde** bu görüştedirler. İzâhına çalıştığımız hadîs, bu görüşün delilidir.

Bu âyet-i kerîme, memlekette âsâyişi sağlamak, dâhilî nizâm ve intizâmı, huzur ve emniyeti, bilhassa seyahat emniyetini temin etmek açısından fevkalâde önemlidir. Esasen cinâyete göre cezâ ne kadar uygun olur, suç ile cezâ arasında ne kadar âdil bir münasebet bulunursa, suç işleme oranı o kadar azalır. Gereken cezânın

uygulanması, hem zâlimin, hem de mazlûmun menfâatinedir. Zâlim, cezânın ağırlığını görerek suç işlemeye cür'et edemez, böylece suçun karşılığı olan ağır cezâdan da kurtulmuş olur. Mazlum da zulme uğramaktan kurtulmuş olur. Bu da dâhilî âsâyiş ve nizâmı temin eder.[406]

٥٩٦- (م د ـ البراء بن عازب رضي الله عنهما) قال : مُرَّ على النبي صلى الله عليه وسلم بيهودي ، محمَّما مجلوداً، فدعاهم صلى الله عليه وسلم ، فقال : «هكذا تجدون حدَّ الزاني في كتابكم؟» قالوا : نعم. فدعا رجلا من علمائهم ، فقال : «أنشدُكَ بالله الذي أنزل التوراةَ على موسى ، أهكذا تجدون حدَّ الزاني في كتابكم »؟ قال : لا ، ولولا أنكَ نَشَدتَني بهذا لم أُخبِرْك ، نَجده الرجمَ ، ولكنه كثُرَ في أشرافنا ، فكنَّا إذا أخذنا الشريفَ تركناه ، وإذا أخذنا الضعيفَ أقمنا عليه الحدَّ ، فقلنا : تعالَوْا فَلْنجتمعْ على شيء نقيمُهُ على الشريفِ والوَضيع ، فَجَعلْنا التَّحْميم والجلدَ مكان الرَّجم ، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « اللَّهم إنِّي أولُ من أحيَا أمْرَكَ إذْ أمَاتُوهُ ، فأَمرَ به فَرُجِمَ »، فأنزل الله عز وجل : { يا أيُّها الرَّسُولُ لا يحزنكَ الذين يُسَارِعُونَ في الكُفْرِ منَ الَّذينَ قالُوا : آمَنَّا بأفْوَاهِهِمْ ، ولم تؤمنْ قُلوبُهُمْ ، ومنَ الَّذينَ هادُوا سَمَّاعُونَ للْكَذب سَمَّاعُون لقَوْمٍ آخرِينَ ، لم يأتوكَ يُحرِّفُون الكَلمَ منْ بَعْد مَوَاضعه يقُولُون إنْ أوتيتُمْ هذا فَخُذُوهُ} [المائدة: ٤١] يقول: ائتوا محمداً، فإنْ أمركُمْ بالتَّحْميم والجلد فخذوه، وإن أفتاكم بالرَّجْم فاحذروا، فأنزل الله تبارك وتعالى: {ومن لم يَحْكُم بما أنزلَ الله فأُولَئكَ هُمُ الكَافِرُونَ - ومَنْ لَم يَحْكُمْ بما أنزلَ الله فأُولَئك هُمُ الظَّالمُونَ - ومن لم يَحكم بما أنزل الله فأُولَئكَ هُمُ الفَاسقُونَ} في الكفَّار كلُها.

هذه رواية مسلم. وفي رواية أبي داود مثلُهُ ، وقال في آخرها : فأنزلَ الله : { يا أيُّها الرَّسُولُ لا يحْزُنكَ الَّذينَ يسارعُونَ في الكفرِ } - إلى قوله - { يقولونَ : إنْ أُوتيتمْ هذَا فخذوه ، وإن لم تُؤتَوْهُ فاحْذَرُوا} إلى قوله جل ثناؤه {ومن لم يَحْكُم بما أنزل الله فأُولَئكَ هُمُ الكَافِرُونَ } في اليهود إلى قوله : {ومَنْ لَم يَحكُمْ بما أنزلَ الله فأُولَئكَ هُمُ الظَّالمُونَ } في

[406] Bkz., **Taberî**, VI, 205-225; **İbn Kesîr**, II, 554-562; **Avn**, XII, 29; **Bezl**, XVII, 311.

اليهود، إلى قوله - {ومَن لم يَحْكم بما أنزل الله فأُولَئكَ هُمُ الفَاسِقُونَ} قال: هي في الكفار كُلها ، يعني: هذه الآي.

596- el-Berâ b. Âzib şöyle dedi:

"Rasûlullah'a (as.), yüzü boyanmış ve dayak vurulmuş bir Yahudi getirildi. Hz. Peygamber (as.) Yahudiyi çağırıp;

"- Siz kitabınızda zinâ edenin bu şekilde cezâlandırılacağını mı görüyorsunuz?" dedi.

"- Evet" dediler.

O zaman onların âlimlerinden birini çağırdı ve dedi ki;

"- Tevrat'ı Musa'ya indiren Allah adına sana soruyorum; kitabınızda zinâ edenin cezâsını böyle mi buluyorsunuz?"

"- Hayır! Eğer sen bana böyle bir yemin vermeseydin, onu sana söyleyemezdim. Biz Tevrat'ta recim cezâsını görüyoruz. Fakat zinâ fiili, eşrafımız arasında çok yayıldı. Eşraftan birini (zinadan dolayı) yakaladığımızda onu (recmetmeyip serbest) bırakıyor, zayıf birini yakaladığımızda da ona cezâ veriyorduk. Aramızda; *'Gelin, eşrâftan birine de, zayıfa da tatbik edebileceğimiz bir cezâda birleşelim'* dedik. Neticede recm yerine sopa ve yüzü karaya boyama cezâsını koyduk."

Bunun üzerine Hz. Peygamber (as.):

"- Ey Allahım! Senin emrini onlar öldürdüklerinde, o emri ilk defa ben diriltiyorum" dedi ve Yahudinin recmedilmesini emretti. Yüce Allah da şu âyeti indirdi:

"Ey Peygamber; kalpleriyle inanmadıkları halde ağızlarıyla **'inandık'** *diyen (Yahudiler)den küfürde yarışanlar, seni mahzun etmesin. Onlar durmadan yalan dinleyenler ve sana gelmeyen başka bir kavim için casusluk edenlerdir. Onlar, kelimeleri sonradan yerlerinden değiştirirler;* **'Eğer size bu** (şekilde bir fetvâ) **verilirse onu kabul edin, verilmezse sakının!'** *derler."* [407]

(Yahudi) şöyle demişti:

---

[407] Mâide, 41.

"Muhammed'e gidin; eğer sopa ve yüz karartma cezâsını emrederse kabul edin. Recm cezâsını emrederse (kabul etmeyin)."

Bunun üzerine de Yüce Allah şu âyeti indirdi:

"Kim Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse, işte onlar kafirdirler. Kim Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmezse, onlar zâlimdirler... Kim Allah'ın indirdiği hükümlere hükmetmezse, onlar fâsıktırlar..."[408]

(Bu âyetler), bütün kâfirler hakkında nâzil olmuştur."[409]

RİVÂYETLER

Bu rivâyet **Müslim'**indir.

Ebû Davud'un buna benzer bir rivâyeti vardır. Bu rivâyetin sonu şöyledir:

"Yüce Allah; ***"Ey Peygamber, küfürde yarışanlar seni mahzun etmesin!"*** âyetinin, ***"Eğer size bu (fetvâ) verilirse onu alın, verilmezse ondan sakının!"*** cümlesine kadar olan kısmı ile, ***"Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyenler kâfirdirler"*** âyetini Yahudiler hakkında indirdi. ***"Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyenler zâlimdirler"*** âyeti de Yahudiler hakkında inmiştir. ***"Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyenler fâsıktırlar"*** âyeti de indirilmiştir.

Berâ dedi ki:

"Bu âyet, bütün kâfirler hakkında inmiştir."

İZAH

Hadîste sözü edilen Yahudi âlimi, **Abdullah b. Selâm**'dır. **Benû Kaynuka** kabilesine mensup olan **Abdullah**, Rasûlullah'ın (as.) mübarek yüzünü görür görmez; **"Bu yüz, yalancı yüzü olamaz!"** diyerek gönlüne İslâm sevgisi düşen biriydi. Ensâra büyük yardımları dokunmuş, Hz. Peygamber (as.) tarafından cennetle müjdelenmiş, hicrî 43 yılında vefat etmiştir. [410]

---

[408] Mâide, 44-47.

[409] **Müslim**, Hudud, 6/28; **Ebû Davud**, Hudud, 26/4448

[410] **İsâbe**, IV, 118; **Usud**, III, 264.

Ebû Davud şerhlerinde söz konusu âlimin **Abdullah b. Sûriyâ** olduğu kaydedilir. Bu zât hakkında, müslüman olduğu, ancak sonradan irtidâd ettiği ve *"...Ey Peygamber, küfürde yarışanlar seni mahzun etmesin!"* âyetinin onun hakkında nâzil olduğu rivâyet edilir.[411]

YAHUDİLERİN TEVRAT'I TAHRİFİ

Rivâyete göre **İbn Sûriyâ,** Hz. Peygamber'e (as.);

"- Yahudiler, senin Peygamber olduğunu şüphesiz biliyorlar, ama kıskandıkları için sana iman etmiyorlar" demiş. O, imanını diliyle ikrâr etmiş, ama kalben kendisi de inanmamıştı. Nitekim âyette de; *"...kalpleriyle inanmadıkları halde ağızlarıyla inandık diyenler..."* diye buyurulur. Ancak **Müslim**'in rivâyetinde ise[412] Rasûlullah'ın (as.);

"- Siz zâninin cezâsını Tevrat'ta böyle mi buluyorsunuz?" sorusuna,

"- Evet" cevabını alınca;

"- Getirin Tevrat'ı!" buyurmuş. Bir Yahudi de **Tevrat**'ı getirmiş, recm âyetini eliyle kapatıp üstünü ve alt tarafını okumuş. Orada bulunan **Abdullah b. Selâm ;**

"- Emredin de, elini oradan kaldırsın!" demiş. Elini kaldırınca da recm âyeti ortaya çıkmış. İşte orada recm âyetini kapatan **Abdullah b. Sûrîyâ'**dır.

Bu rivâyet, Yahudilerin **Tevrat**'ı nasıl tarif ettiklerini açık bir şekilde göstermektedir.

GAYRİ MÜSLİM ZÂNÎNİN CEZASI

Hadîste Rasûlullah'ın (as.) zânîyi recmettirmesi dikkate alınarak bazı âlimler, muhsan iken zinâ edenin recmedilmesi için müslüman olmasının şart olmadığını söylemişlerdir. **Şâfiî, Ahmed b. Hanbel** ve **Ebû Yusuf** bu görüştedirler.

---

[411] **İsâbe**, IV, 143.

[412] **Müslim**, Hudûd, 6/26.

Malikî ve **Hanefîler**'in çoğunluğu ise, recm cezâsının tatbiki için zâninin müslüman olmasını şart görürler. Onlara göre Rasûlullah (as.) mezkür Yahudiyi **Tevrat**'ın hükmüne göre recmettirmiştir

GAYRİ MÜSLİMLERİN MUHAKEMESİ

Burada ortaya çıkan diğer bir mesele de, kâfirlerin İslâm mahkemelerine başvurmaları halinde, İslâm'ın hükmüne göre mi, yoksa kendi kanunlarına göre mi hüküm verileceği konusudur. Bu husus, âlimler arasında ihtilaflıdır. Üç ana görüş vardır:

1- İslâm ahkâmına göre hükmedilir: **Zühri, Ömer b. Abdülaziz** ve **Hanefiler** bu görüştedirler. **Şâfiî**'nin bir kavli de böyledir.

2- Hâkim muhayyerdir, isterse İslâm'a göre hükmeder, isterse davayı reddeder. **Mâlik, Atâ, Şabî** ve **İbrahim en-Nehaî** bu görüştedir. **Şâfiî**'nin bir kavli de bu istikamettedir.

3- Hukuk, muâmelat ve mirasta kendi kanunlarına göre hükmedilir. Eğer İslâm'ın hükmünü arzu ederlerse, o zaman aralarında Allah'ın kitabı ile hükmedilir. Bu görüş de **Zühri**'den nakledilmiştir.[413]

٥٩٧- (د ـــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : **{ومن لم يحكم بما أنزل الله فأولئك هم الكافرون}** إلى قوله : **{الفاسقون}** ؛ هذه الآيات الثلاث نزلت في اليهود خاصة : قريظة، والنضير. أخرجه أبو داود.

597- İbn Abbas şöyle dedi:

"Allah'ın indirdiği hükümlerle hükmetmeyenler kâfirdirler... zâlimdirler... fâsıktırlar..." Bu üç âyet, özellikle Kurayza ve Nadîr Yahudileri hakkında nâzil olmuştur."[414]

---

[413] Bkz., **Taberî**, VI, 231; **İbn Kesîr**, II, 572; **Avn**, XII, 134; **Bezl**, XVII, 408.

[414] **Ebû Davud**, Akdiye, 2/3576.

İZAH

Buradaki *"kâfir, zâlim ve fâsık"* lafızlarının delâleti konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.

"Kâfir" lafzının, recm âyetini gizleyen, böylece Allah'ın hükmünü tahrif eden Yahudiler hakkında, **Tevrat**'taki kısas ahkâmını ihtivâ eden âyetin devamında gelen *"zâlim"* lafzının ise, **Medîne**'li **Kurayza** ve **Nadîr** Yahudileri hakkında nâzil olduğu ileri sürülür. Çünkü cahiliyyette **Nadîr** kabilesi, **Kurayza**'dan kuvvetli idi ve onları yenerdi. Bu yüzden **Nadîr** kabilesinden bir Yahudi, **Kurayza**'dan birini öldürdüğünde kısas edilmez, yüz vesak hurma diyet verilmekle yetinilirdi. Ancak **Kurayza**'dan biri, **Nadîr** kabilesinden birini öldürse derhal kısas edilirdi. Eğer fidye ödeyerek kurtulmak istese, 200 vesak hurma vermek zorundaydı. Böylece onlar, Allah'ın adâletini değiştirerek zulme sapmışlardı.

"Arkadan Meryem oğlu İsa'yı gönderdik..." âyetinin devamında gelen "**fâsık**" lafzı da, önceki hadîste ifâde edildiği üzere ilâhî ahkâma muhalif hareket eden ve küfran-ı nimette bulunan herkes hakkındadır.

Şüphesiz ki bu âyetler, Allah'ın hükümlerini tahrif edenlere yönelik çok ağır bir tehdittir. Âyetlerin siyâk ve sibâkına baktığımızda, bu hükmün ehl-i kitâba delâlet ettiği görüşü ağırlık kazanır. Ancak onların yaptıklarını yapan, yâni Allah'ın indirdiği hükümleri tahrif eden, reddeden, inkâr eden insanların da bu âyetlerin şumûlüne girdiklerine şüphe yoktur. Yalnız red ve tahrif gâyesi olmaksızın, günah-ı kebâiri îrtikab eden insanları bu hükme dâhil etmemek gerekir. Çünkü onların tekfir edilmesi câiz değildir.[415]

٥٩٨- (د ـ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : كان قُرَيْظَةُ والنضيرُ: - وكان النضير أشرفَ من قريظة - فكان إذا قَتَلَ رجل من قريظة رجلا من النضير: قُتِلَ به ، وإذا قتلَ رجلٌ من النضير رجلا من قريظة ، فُودِيَ بمائةِ وَسْقٍ منْ تَمرٍ، فلما بُعثَ النبيُّ صلى الله عليه وسلم: قَتَلَ رجلٌ من النضير رجلا من قريظة، فقالوا: ادفَعُوهُ إلينا نقْتُلْهُ ، فقالوا: بيننا وبينكم

---

415 Bkz., **Taberî**, VI, 252; **Avn**, IX, 491; **Durru'l-Mensûr**, II, 286.

النبي صلى الله عليه وسلم، فأتوه ، فنزلت: { وإن حكمت فاحكم بينهم بالقسط } [المائدة : ٤٢] والقسط : النفسُ بالنفس ، ثم نزلت { أفحكم الجاهلية يبغون ؟ } [المائدة : ٥٠].
هذه رواية أبي داود والنسائي.

ولأبي داود قال: {فإن جاءوك فاحكم بينهم أو أعرض عنهم} [المائدة: ٤٢] فنسخت قال: {فاحكم بينهم بما أنزل الله}.

وفي أخرى لهما قال : لما نزلت هذه الآية { فإن جاءوك فاحكم بينهم أو أعرض عنهم ، وإن تعرض عنهم فلن يضروك شيئا ، وإن حكمت فاحكم بينهم بالقسط ، إن الله يحب المقسطين } قال: كان بنو النضير إذا قتلوا من بني قريظة أدّوا نصف الدية وإذا قتل بنو قريظة من بني النضير أدّوا إليهم الدية كاملة ، فسوّى رسولُ الله صلى الله عليه وسلم بينهم.

598- İbn Abbas şöyle dedi:

"Kurayza ve Nadîr (Yahudilerden iki kabileydi.) Nadîr, Kurayza'dan daha üstün idi. Kurayza'dan bir adam, Nadîr'den birini öldürse, kısas olarak kendisi de öldürülürdü. Ama Nadîr'den biri, Kurayza'dan bir adamı öldürse, yüz vesak hurma fidye ödenirdi. Hz. Peygamber (as.) gönderilince, yine Nadîr'den bir adam, Kurayzalı birini öldürmüştü. Kurayza;

"- Katili bize verin, onu kısasen öldüreceğiz" dediler. Nadîr de;

"- Aramızda Peygamber hakemlik yapsın!" dediler. Rasûlulluah'a (as.) geldiler. Bunun üzerine;

"Eğer hükmedersen, aralarında adâletle hükmet!"[416] âyeti nâzil oldu.

(İbn Abbas şöyle dedi): "Adâlet; cana karşı candır."

Sonra; ***"Yoksa hâla câhiliyet devrinin hükmünü mü istiyorlar?"***[417] âyeti nâzil oldu."[418]

---

[416] Mâide, 42.

[417] Mâide, 50.

[418] **Ebû Davud**, Akdiye, 10/3591; Diyât,1/4494; **Nesâî**, Kasâme, 7.

RİVÂYETLER

Bu, **Ebû Davud** ve **Nesâî**'nin rivâyetleridir.

Ebû Davud'un rivâyetinde şöyle bir ifâde de yer alır:

"Eğer sana gelirlerse, ister aralarında hükmet, ister onlardan yüz çevir!"[419] âyetini, *"Allah'ın indirdiği hükümlerle aralarında hükmet!"*[420] âyeti nesh etmiştir."

Ebû Davud ve **Nesâî**'nin diğer bir rivâyeti de şöyledir:

"Benû Nadîr, Benû Kurayza'dan, birini öldürdüklerinde yarım diyet öder, Benû Kurayza Benû Nadîr'den birini öldürdüklerinde ise tam diyet öderlerdi. ***"Eğer sana gelirlerse ister aralarında hükmet, ister onlardan yüz çevir. Eğer yüz çevirirsen, sana hiçbir zarar veremezler. Şayet hükmedersen, aralarında adâletle hüküm ver! Çünkü Allah, âdil olanları sever"*** âyetinin nâzil olması üzerine Rasûlullah (as.) aralarındaki diyeti eşit hâle getirdi."

İZAH

Hadîs-i şerif, yine Yahudiler arasında görülen adâletsiz bir uygulamayı göstermektedir. Bu uygulama, Yahudilerin, Allah'ın kitabını nasıl tahrif ettiklerini gösteren başka bir örnektir. Onlar ilahî adâleti, herkese eşit tatbik edilen bir hak ve hakikat ölçüsü olmaktan çıkarıp kuvvetlinin lehine çalışan ve zayıfı ezen bir mekanizma haline getirmişlerdi.

Kurayza Yahudilerinin; **"katili bize verin, onu kısas edeceğiz"** şeklindeki sözleri, kısasın **Tevrat**'ta var olduğunu gösteren açık bir beyandır. Nitekim bu olay üzerine nâzil olan âyet-i kerîmede de kısas, adâlet olarak gösterilmekte, aksi ise câhiliyet devrinin zulmü olarak tanıtılmaktadır.

Mâide sûresinin 42. ve 48. âyetlerinin izahı için 596 nolu hadîsin şerhine bakınız.

Öldürme fiiline fidye olarak zikredilen "**vesak**", bir ağırlık birimidir; 60 sa' da, ortalama 1000 kg.dır.[421]

---

[419] Mâide, 42,

[420] Mâide, 48.

[421] Bkz., **Avn**, IX, 5067; XII, 204; **Bezl**, XV, 266; XVIII, 3.

٥٩٩ - (ت ــ عائشة رضي الله عنها) قالت : كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يُحْرَسُ ليلاً ، حتى نزل { والله يعصمك من النّاس } [المائدة : ٦٧] فأخرج رسولُ الله صلى الله عليه وسلم رأسه من القبّة ، فقال لهم : «يا أيُّها النّاسُ ، انصرفوا ، فقد عصمني الله ». أخرجه الترمذي.

599- Hz. Âişe anlatıyor:

"Rasûlullah (as.) için geceleyin nöbet beklenirdi. *'Allah seni insanlardan korur'*[422] âyeti nâzil olunca, Hz. Peygamber (as.) hücreden başını çıkarıp nöbetçilere şöyle dedi:

"- Ey insanlar, dağılın! Muhakkak Allah beni koruyacaktır."[423]

İZAH

Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında iki rivâyet vardır:

1- Rasûlulah (as.) bir seyahat esnasında, veya **Zâtü'r-Rıkâ** vak'asında verilen molada, bir ağacın altında dinleniyordu. Bir bedevî, elindeki kılıcıyla ansızın Hz. Peygamber'i (as.) bastırdı ve;

"- Seni benim elimden kim kurtaracak?" diye tehdit etti. Hz. Peygamber de gâyet emin ve rahat bir edâ ile;

"- Allah!" diye cevap verdi.

O anda adam sarsılır, elinden kılıcı düşer. İşte bu hâdise üzerine yukarıdaki âyet nâzil oldu.

2- Diğer bir rivâyete göre ise Hz. Peygamber (as.), Kureyş'in bir kötülük yapacağından korkuyordu. Yüce Mevlâ; *"Allah seni insanlardan korur"* buyurarak, onun korkusunu emniyete çevirdi.[424]

Bu âyeti bütün olarak ele aldığımızda her dâva adamına, her mübelliğe ışık tutan bir yönünü görmek mümkün olur:

"Ey Peygamber! Sen, Rabbinden sana indirileni tebliğ et! Eğer bunu yapmazsan, Peygamberliğini tebliğ etmiş olamazsın. Allah

---

[422] Mâide, 67.

[423] **Tirmizî**, Tefsir, 6/3046.

[424] **Taberî**, VI, 308; **İbn Kesîr**, II, 610.

seni insanlardan korur. Muhakkak Allah, kâfirleri hidâyete erdirmez."[425]

Âyeti bütün olarak düşündüğümüzde şöyle de yorumlanabilir:

Ey Peygamber! Sen Allah emrini tebliğ et! Görevini yap! Ben seni korurum. Düşmanlarına karşı sana yardım ederim. Seni muzaffer kılarım. Sana kimse bir şey yapamaz. Sen hiç korkma! Üzülme! Sadece görevini yap, gerisini bize bırak!

Her ne kadar âyetin nüzûl sebebi zikredilen olay ise de, her devre ve her müslüman dava adamına hitap eden yönünü tespit açısından böyle bir yorum, yanlış olmasa gerektir.

٦٠٠- (ت ــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) أنّ رجلا أتى النبيّ صلى الله عليه وسلم ، فقال: يا رسول الله ، إني إذا أصبْتُ اللحمَ انتشرْتُ للنساء ، وأخذَتني شهوَتي فحَرّمتُ عليّ اللحْمَ ، فأنزل الله تعالى :{ **يأيها الذين آمنوا لا تُحرّمُوا طَيِّبات ما أحلّ الله لكم ، ولا تعتدوا إنّ الله لا يحب المعتدين وكلوا مما رزقكم الله حلالا طيبا**} [المائدة: ٨٦، ٨٧].

أخرجه الترمذي.

600- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre, bir adam Hz. Peygamber'e (as.) gelip şöyle der:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.); ben et yediğim zaman kadınlara karşı kendime hâkim olamıyorum. Şehvetim bana galebe çalıyor. Bu yüzden eti kendime haram ettim."

Yüce Allah;

"Ey iman edenler, Allah'ın size helâl kıldığı temiz nimetleri kendinize haram etmeyin. Aşırı da gitmeyin. Çünkü Allah, aşırı gidenleri sevmez. Allah'ın size rızık olarak verdiği nimetlerden helâl ve hoş olarak yeyin!"[426] âyetini indirdi.[427]

---

[425] Mâide, 67.

[426] Mâide, 87-88

[427] **Tirmizî**, Tefsir, 6/3049.

İZAH

Bu hadîs, mezkür âyetin nüzûl sebeplerinden birine işaret etmektedir.

Diğer rivâyetlerde ise ashâbdan bazılarının, ibâdet gâyesiyle lezzetli yemekler yemedikleri, evlenmedikleri, hatta hanımlara yaklaşmayıp kendilerini hadım etmek istedikleri, dünyayı terk edip zâhidâne bir hayata heveslendikleri, devamlı oruç tutup bütün geceyi ibâdetle geçirdikleri ve bu yüzden mezkûr âyetin nâzil olduğu kaydedilir.

Hz. Peygamber (as.), ashâbından gelen bu türlü talepleri kesinlikle reddetmiş ve onlara kendini örnek göstermiştir. O, evlenmişti. Bazen oruç tutar, bazen tutmazdı. Bazı geceler ibâdet eder, bazen etmezdi. Güzel yemekleri ve dünyevî lezzetleri de kendine haram etmezdi. Zâhidâne bir hayat da yaşamamıştır. Rasûlullah (as.) bütün bunlardan sonra da şöyle söylerdi:

"Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, o benden değildir."[428]

Kütüb-ü Sitte'de on yedi yerde zikredilen bir hadîste de Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

"Muhakkak ki vücûdunun sende hakkı vardır. Gözünün sende hakkı vardır. Nefsinin sende hakkı vardır. Hanımının sende hakkı vardır. Çocuğunun sende hakkı vardır. Âilenin sende hakkı vardır. Arkadaşının sende hakkı vardır. Misafirinin sende hakkı vardır. Rabbinin de sende hakkı vardır. Her hak sahibine hakkını ver!"[429]

Görülüyor ki, harama düşerim endişesiyle bazı dünyevî nimetleri ve lezzetleri terk etmek, Peygamber'in (as.) sünnetine aykırıdır. İslâm'ın genel prensipleri ile de bağdaşmaz. Çünkü İslâm, sosyal bir dindir. İnsan için gönderilen bir sistemdir. Hükümlerinde son derece realisttir. İnsanı hayal âleminde yaşatmaz. Yaşanan hayatı ihmâl etmez. İslâm, müslümanın, kavgalı, gürültülü, çeşitli haramların kol gezdiği hayatın içine girmesini, ama yine de pırıl

---

[428] **Buhârî**, Nikâh, 1; **Müslim**, Nikâh, 5; Nesâî, Nikâh, 4.

[429] **Buhârî**, Savm, 51, 54, 55; Nikâh, 89; Edeb, 84, 86; Teheccüd, 20; **Müslim**, Sıyam, 182, 183, 186, 193; **Tirmizî**, Zühd, 63; Savm, 45; **Ebû Davud**, Savm, 57; Tatavvu, 27; **Nesâî**, Sıyam, 76; **Dârimî**, Nikâh, 3.

pırıl, tertemiz kalmasını arzu eder. Allah, dünyayı bütün güzellikleriyle inanan insan için yaratmıştır. Binâenaleyh müslüman bu güzellikleri, bu nimetleri reddetmeyip kabul etmelidir.

Ancak âyet-i kerîmede de ifâde buyurulduğu üzere aşırı da gitmemelidir. Bu aşırılık ifâdesini iki şekilde düşünmek, herhalde yanlış olmayacaktır:

1- Tamamen zevk ve sefâya dalıp gitmemek, yâni ifrata kaçmamak, Allah'ın nimetini O'na hamd ve şükür vesilesi olarak değerlendirmek.

2- Şerhini yaptığımız hadîsten de anlaşılacağı üzere bu nimetleri ve dünyevî lezzetleri tamamen terk etmemek, yâni tefrite sapmamak, zira bu da bir aşırılıktır.

Öyleyse müslüman, ifrât ve tefritten uzak, dünyevî nimet ve lezzetlere sırtını dönmeyen, ama kulluğunu ve şükrünü de unutmayan mutedil bir insan olmalıdır.[430]

٦٠١ - (م ت ـ *ابن مسعود* رضي الله عنه) قال : لما نزلت : **{ ليس على الذين آمنوا وعملوا الصالحات جُناحٌ فيما طَعِمُوا...}** الآية [المائدة : ٩٣] قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **قيل لي: أنت منهم** ». هذه رواية مسلم.

وفي رواية الترمذي قال عبد الله: لما نزلت: - وقرأ الآية - قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**أنت منهم**».

601- İbn Mes'ud şöyle der:

"İman edip sâlih amel işleyenlere... önceden tattıkları şeylerden dolayı günah yoktur"[431] âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.) bana şöyle buyurdu:

"Bana, senin de onlardan olduğun söylendi."[432]

---

[430] Bkz., **Taberî**, VII, 8; **İbn Kesîr**, II, 626.

[431] Mâide, 93.

[432] **Müslim**, Fedâil's-Sahâbe, 22/109; **Tirmizî**, Tefsir, 6/3053.

RİVÂYETLER

Bu, **Müslim**'in rivâyetidir.

Tirmizî'nin rivâyetinde ibâre; Abdullah b. Mes'ud; "Bu âyet nâzil olunca, Hz. Peygamber; **'Sen onlardansın'** dedi," şeklindedir.

İZAH

Yukarıdaki âyet-i kerîme, içkinin yasaklandığını bildiren âyetin devamıdır. Bundan sonra gelen rivâyetlerden de anlaşılacağı gibi **Tirmizî**'nin bu bâb'da rivâyet ettiği hadîslerde sarahaten belirtildiği üzere içkiyi yasaklayan âyet nâzil olunca, ashâb-ı kirâm, daha önce onu içen ve ölen insanların âkıbetini sormuşlar, bunun üzerine; ***"Önceden tattıkları şeylerden dolayı günah yoktur"*** hükmü nâzil olmuştur. Nitekim daha önce de kıble tahvil edilmeden **Beytü'l-Makdis**'e doğru namaz kılan insanlar hakkında da; ***"Allah sizin imanlarınızı zâyi edici değildir"***[433] âyeti nâzil olmuştu.

٦٠٢ – (ت ـــ *البراء بن عازب* رضي الله عنهما) قال: مات رجلٌ من أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم قبل أن تحرَّمَ الخمرُ ، فلما حُرِّمت الخمر ،قال رجالٌ : كيف بأصحابنا وقد ماتوا يشربون الخمر؟ فنزلت: **{ليس على الذين آمنوا وعملوا الصالحات جناحٌ فيما طَعِموا ، إذا ما اتَّقوا وآمنوا وعملوا الصالحات }** [المائدة: ٩٤]. أخرجه الترمذي.

602- el-Berâ b. Âzib anlatıyor:

"Şarap haram kılınmadan önce Peygamber'in (as.) ashâbından bazıları ölmüşlerdi. Şarap haram kılınınca insanlar dediler ki:

"- Şarap içtikleri dönemde ölen arkadaşlarımızın durumu nedir acaba?"

Bunun üzerine: ***"İman edip sâlih amel işleyenlere, bundan sonra sakındıkları ve iman edip sâlih amel işlemeye devam ettikleri***

---

[433] Bakara, 143.

takdirde, önceden yedikleri şeylerden dolayı günah yoktur"[434] âyeti nâzil olmuştu.[435]

٦٠٣- (ت ــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال: قالوا: يا رسول الله، أرأيت الذين ماتوا وهم يشربون الخمر،لما نزل تحريم الخمر؟ فنزلت: { ليس على الذين آمنوا وعملوا الصالحات جناحٌ فيما طَعموا ، إذا ما اتَّقوْا وآمنوا وعملوا الصالحات}. أخرجه الترمذي.

603- İbn Abbas'dan rivâyet edildiğine göre, şarabı haram kılan âyet nâzil olunca insanlar şöyle dediler:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, şarap içtikleri halde ölenler hakkında ne dersiniz?"

Bunun üzerine;

"İman edip sâlih amel işleyenlere, bundan sonra da sakındıkları, imana ve sâlih amel işlemeye devam ettikleri takdirde, önceden yedikleri şeylerden dolayı günah yoktur"[436] âyeti nâzil oldu.

٦٠٤- (د ــ ابن عباس رضي الله عنه) قال : { يا أيُّها الذين آمنوا لا تقربوا الصلاة وأنتم سُكارَى ، حتى تعلموا ما تقولون } (النساء : ٤٣) و { يسألونك عن الخمر والميسر قل فيهما إثْمٌ كبير ومنافع للناس } (البقرة : ٢١٩) نسختها التي في المائدة {إنما الخمر والميسر والأنصابُ والأزلام رِجْسٌ من عمل الشيطان ، فاجتنبوه لعلكم تفلحون } (المائدة : ٩٠). أخرجه أبو داود.

604- İbn Abbas şöyle dedi:

"Ey iman edenler; sarhoşken, ne söylediğinizi bilmeden namaza yaklaşmayın!"[437] âyeti ile ***"Sana şarap ve kumardan soruyorlar, de ki; bunlarda hem büyük günah ve hem de insanlara bazı faydalar***

---

[434] Mâide, 94.

[435] **Tirmizî**, Tefsir, 6/3051.

[436] **Tirmizî**, Tefsir, 6/3052.

[437] Nisâ, 43.

vardır"[438] âyetini, **Mâide** sûresindeki *"Şarap, kumar, ibâdet için dikilen putlar ve fal okları, şeytanın amelinden birer pisliktir. Bunlardan sakının ki, kurtulasınız"*[439] âyeti nesh etmiştir.[440]

İZAH

Buradaki nesih keyfiyeti, içkinin kesin olarak yasaklanmış olması hasebiyledir. Bilindiği üzere bu konuda üç âyet nâzil olmuş; ilkinde hem büyük günah ve hem de bazı ticârî faydaları dile getirilmiş, ikincisinde sarhoşken namaza yaklaşılmaması emredilmiş, sair zamanlar hakkında bir şey söylenmemiş, üçüncüsünde ise her zaman ve mekânda içkiden sakınılması ve hiçbir şekilde ondan istifâde edilmemesi emredilmiş, böylece önceki âyetlerde getirilen hükümler yürürlükten kaldırılmıştır.[441]

٦٠٥- (**ت د س** ـ **عمر بن الخطاب** رضي الله عنهما) أنه قال : اللهم بيِّن لنا في الخمر بيانَ شفاء ، فنزلت التي في البقرة : **{يسألونك عن الخمر والميسر قل فيهما إثْمٌ كبير ومنافع للناس...}** الآية فدُعِيَ عمر ، فقُرِئت عليه ، فقال : « **اللهم بيِّن لنا في الخمر بيان شفاء** ». فنزلت التي في النساء **{ يا أيها الذين آمنوا لا تقربوا الصلاة وأنتم سُكارَى ، حتى تعلموا ما تقولون}** فدُعِيَ عمرُ ، فقرئت عليه ، فقال : **اللهم بين لنا في الخمر بيان شفاء** ، فنزلت التي في المائدة **{ إنما يريدُ الشيطانُ أن يُوقع بينكم العداوةَ والبغضاءَ في الخمر والميسر ويَصُدَّكُم عن ذكر اللّه وعن الصلاة ، فهل أنتم منتهون }** (المائدة : ٩١) فدُعي عمر فقُرِئَتْ عليه ، فقال : انتهينا ، انتهينا. أخرجه الترمذي ، وأبو داود ، والنسائي.

إلا أن أبا داود زاد بعد قوله : **{ وأنتم سكارى }** : فكان منادي رسول الله صلى الله عليه وسلم، إذا أقيمت الصلاة ينادي : **ألا لا يَقْرَبَنَّ الصلاةَ سكرانٌ**. وعنده : «**انتهينا** »، مرة واحدة.

---

[438] Bakara, 219.

[439] Mâide, 90.

[440] **Ebû Davud**, Eşrribe, 1/3672.

[441] Bkz., **Avn**, X, 108; **Bezl**, XVII, 7.

605- Ömer b. el-Hattâb;

"Allah'ım, bize şarap hakkında içimizi rahatlatacak bir açıklama gönder!" diye duâ etti, bunun üzerine şu âyet nâzil oldu:

"Sana şarap ve kumardan soruyorlar. De ki; onlarda hem büyük bir günah, hem de insanlar için bazı menfâatler vardır."[442]

Bu âyet inince Hz. Ömer çağırıldı ve âyet kendisine okundu. Hz. Ömer tekrar;

"Allah'ım; bize şarap hakkında içimizi rahatlatacak bir açıklama gönder!" diye duâ etti. Bu sefer Nisâ sûresindeki âyet nâzil oldu:

"Ey iman edenler; sarhoşken, ne söylediğinizi bilmezken namaza yaklaşmayın!"[443]

Tekrar Hz. Ömer çağırıldı, âyet kendisine okundu, ama o yine aynı duâyı tekrarladı:

"Allah'ım, bize şarap hakkında içimizi rahatlatacak bir açıklama gönder!" Bunun üzerine Mâide suresindeki âyet nâzil oldu:

"Muhakkak şeytan, şarap ve kumarda aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazı kılmaktan alıkoymak ister. Artık vazgeçtiniz değil mi?"[444]

Hz. Ömer yine çağırıldı, kendisine bu âyet okundu. O zaman şöyle dedi:

"Vazgeçtik Allah'ım, vazgeçtik!.."[445]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Tirmizî, Ebû Davud** ve **Nesâî** rivâyet etti.

Ancak **Ebû Davud**'un rivâyetinde **"...sarhoşken..."** ifâdesinden sonra şu ziyâde yer alır:

"Namaza duruldüğunda Rasûlullah'ın (as.) münâdisi; **'Dikkat edin! Sarhoşlar namaza yaklaşmasınlar!'** diye seslenirdi."

---

[442] Bakara, 219.

[443] Nisâ, 43.

[444] Mâide, 91.

[445] **Tirmizî**, Tefsir, 6/3050; **Ebû Davud**, Eşribe, 1/3670; **Nesâî**, Eşribe, 1.

İZAH

Görüldüğü üzere ilk âyette içki ve kumar tamamen yasaklanmamakta, birtakım faydaları dile getirilmektedir. Muhtemeldir ki bu faydalar, daha çok ticârî menfâatlerdir.

İkinci âyette ise içki, sadece namaz esnasında yasaklanmakta, diğer zamanlarda ise mübahlık özelliğini korumaktadır.

Üçüncü âyet, bu konudaki nihâî hükmü getirmektedir.

Bu olay, İslâm'ın, insanların eğitimi ve ıslâhı konusunda uyguladığı tedrîc metoduna, alıştırarak ve sevdirerek neticeye ulaşma mantığına son derece güzel bir örnektir.

٦٠٢ - (خ م ت ـ *أنس بن مالك* رضي الله عنه) قال : خَطَبَ رسولُ الله صلى الله عليه وسلم خُطْبَة ما سمعتُ مثلَها قطُّ ، فقال :« **لو تعلمون ما أعلمُ لضحكتم قليلا ، ولبَكَيْتُمْ كثيرا** » ، قال: فَغَطَّى أصحابُ رسول الله صلى الله عليه وسلم وجوههم ، ولهم خنين ، فقال رجل : من أبي ؟ قال: **فلان** ، فنزلت هذه الآية { **لا تسألوا عن أشياء إن تُبْدَ لكم تسُؤكم** } (المائدة : ١٠١).

وفي رواية أخرى أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم خرج حين زاغت الشمسُ ، فصلى الظُّهْرَ ، فقام على المنبر فذكر الساعةَ ، وذكَرَ أنَّ فيها أُمُورا عظاما ، ثم قال : « **من أحبَّ أن يسألَ عن شيء فلْيَسألْ ، فلا تسألوني عن شيء إلا أخبرْتُكم ما دمتُ في مقامي** » ، فأكثَرَ الناسُ البكاءَ ، وأكثر أن يقول : **سلُوا**. فقام عبدُ الله بنُ حُذافةَ السَّهْميُّ ، فقال : مَن أبي ؟ فقال : **أبوكَ حُذافةُ** ، ثم أكْثَرَ أنْ يقول : **سَلُوني** ، فبَرَكَ عمرُ على رُكبتيه ، فقال : رضينا باللّه ربّا ، وبالإسلام دينا ، وبمحمد نبيّا ، فَسَكَتَ ثم قال: **عُرِضَتْ عليَّ الجنةُ والنارُ آنفا في عُرْضِ هذا الحائط فلم أرَ كاليوم في الخير والشرّ** قال ابن شهاب: فأخبرني عُبَيْدُ الله بنُ عبد الله بن عُتْبَةَ قال : قالت أم عبد الله بنُ حُذَافة لعبد الله بْن حُذَافة: ما سمعتُ قطُّ أعقَّ منك، أمِنْتَ أن تكون أُمُّكَ قارفتْ بعضَ ما يُقارفُ أهل الجاهلية فتَفضَحَها على أعين الناس؟ فقال عبد الله بن حذافة: لو ألحقني بعبد أسودَ لَلحقتُهُ.

وفي أخرى قال : بلغ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم عن أصحابه شيءٌ ، فخطبَ ، فقال:« **عُرِضَتْ عليّ الجنةُ ، فلم أرَ كاليوم في الخير والشرّ ولو تعلمون ما أعلم لضحكتم قليلا ولبكيتم كثيرا**، قال: فما أتى على أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم يومٌ أشدُّ منه ، قال : غطّوا رءوسهم ولهم خنينٌ» ، ثم ذكر قيامَ عمر وقولَه، وقولَ الرجل: مَنْ أبي؟ ونزولَ الآية.

وفي أخرى قال : سألوا النبي صلى الله عليه وسلم حتّى أحْفَوْهُ في المسألة ، فصَعد ذاتَ يوم المنبرَ ، فقال : **لا تسألوني عن شيء إلا بيّنْتُهُ لكم** ، فلما سمعوا ذلك أرَمُّوا ورَهِبُوا أن يكون بين يديْ أمْرٍ قد حَضَرَ ، قال أَنس : فجعلتُ أنْظُرُ يمينا وشمالا ، فإذا كلُّ رجلٍ لافٌّ رأسَهُ في ثوبه يَبْكي ، فأنشأ رجل كان إذا لاحَى يُدْعَى إلى غير أبيه فقال : يا نبيَّ الله ، مَنْ أبي ؟ قال : **أبوك حُذافةُ** ، ثم أنشأ عمر ، فقال: رضينا بالله ربّا، وبالإسلام دينا، وبمحمد رسولا، نعوذُ بالله من الفتن، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «**ما رأيتُ في الخير والشر كاليوم قطُّ إني صُوِّرتْ لي الجنةُ والنارُ حتى رأيتُهما دون الحائط**».

قال قتادة : يُذكرُ هذا الحديثُ عند هذه الآية { **لا تسألوا عن أشياء إنْ تُبْدَ لكم تَسُؤْكُمْ**}.

أخرجه البخاري ومسلم. وأخرج الترمذي منه طَرفا يسيرا ،قال : قال رجل : يا رسولَ الله ، منْ أبي ؟ قال: **أبوك فلان**، فنزلت: {**يا أيُّها الذين آمنوا لا تسألوا عن أشياء إنْ تُبْدَ لكم تَسُؤْكُمْ**}.

606- Enes b. Mâlik anlatıyor:

"Rasûlullah (as.), bir benzerini asla işitmediğim bir hutbe okudu, buyurdu ki:

"Eğer sizler, benim bildiklerimi bilseydiniz, çok az güler, pek çok ağlardınız."

Enes şöyle der:

"Bunun üzerine Rasûlullah'ın (as.) ashâbı, yüzlerini örttüler, inlemeğe, hıçkırmaya başladılar. Adamın biri:

"- Babam kim?" diye sordu. Cevâben:

"- Falancı" dedi. Bunun üzerine;

"Açıklandığında fenanıza gidecek şeylerden sormayın!"[446] âyeti nâzil oldu."[447]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyet ise şöyledir:

"Hz. Peygamber (as.), güneş zevâli geçtiği sırada mescide gidip öğle namazını kıldı. Minbere çıktı, kıyâmeti hatırlattı. Kıyâmette meydana gelecek büyük olayları anlattı. Sonra şöyle dedi:

"Kim bir şey sormak istiyorsa sorsun. Bu makamda bulunduğum sürece bana soracağınız her şeyden mutlaka size haber vereceğim."

(Bu hitâbe üzerine) insanlar çok ağladı. Rasûlullah (as.) da; **"Sorun!"** diye ısrarla tekrar etti. Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî dedi ki:

"- Babam kim?"

"- Baban Huzâfe'dir"

Sonra yine; **"Bana sorun!"** diye ısrar etti. Hz. Ömer, dizleri üzerine doğruldu ve;

"- Biz, Râb olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, Peygamber olarak da Muhammed'e razı olduk" dedi.

Hz.Peygamber (as.) önce sustu, sonra şöyle dedi:

"- Bana şu duvarın üzerinde az önce cennet ve cehennem gösterildi. Hayır ve şer konusunda bugünkü gibisini görmedim."

İbn Şihâb der ki: Bana Ubeydullah b. Abdullah b. Utbe haber verdi ki, Abdullah b. Huzâfe'nin annesi, Abdullah b. Huzâfe'ye şöyle dedi:

"- Ben senden daha âsî bir evlat asla işitmedim. Câhiliyet kadınlarının yaptıkları bazı şeyleri ananın da yapmış olmasından ve bu suâlinle bütün insanların gözleri önünde ananın rezil-rüsvay edilmesinden korkmadın mı? Bundan nasıl emin olabildin?"

---

[446] Mâide, 101.

[447] **Buhârî**, Tefsir, 5/12; Rikak, 27; İ'tisâm, 3; **Müslim**, Fezâil, 37/134; **Tirmizî**, Tefsir, 6/3055.

Abdullah b. Huzâfe şöyle dedi:

"- Vallahi Rasûlullah (as.) beni siyah bir köleye nispet etseydi, kesinlikle onu baba diye kabul ederdim."

Diğer bir rivâyet ise şöyledir:

"Rasûlullah'a (as.) ashâbından bazı haberler ulaştı. Önce bir hutbe okudu, sonra dedi ki:

"- Bana cennet ve cehennem arz olundu. Hayır ve şer konusunda bugünkü gibisini görmedim. Şayet benim bildiklerimi bilseydiniz, çok az güler, pek çok ağlardınız..."

Enes şöyle der:

"Hz. Peygamber'in (as.) ashâbına bundan daha ağır bir gün gelmedi. Ashâb başlarını örttüler, hıçkırmaya başladılar."

Râvî, sonra Hz.. Ömer'in sözünü, adamın "Babam kimdir?" sorusunu ve âyetin nuzûlünu anlattı.

Başka bir rivâyette şöyle denir:

"Hz. Peygamber'e (as.) aşırı derecede soru sordular. Bir gün minbere çıktı ve dedi ki:

"- Bana soracağınız her şeyi, mutlaka size beyan edeceğim."

İnsanlar bunu duyunca, başlarına bir tehlikenin gelmekte olduğundan korkarak sustular.

Enes der ki:

"Sağa sola baktım, gördüm ki herkes başını elbisesine sokmuş ağlıyor. Derken biriyle münakaşa ettiğinde babasından başkasına nispet edilen bir adam söz aldı:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.), benim babam kim?"

"- Senin baban Huzâfe'dir."

Sonra Hz. Ömer söz aldı ve dedi ki:

"- Biz Râb olarak Allah'a, din olarak İslâm'a, Rasûl olarak da Muhammed'e râzı olduk. Fitnelerden Allah'a sığınırız."

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Hayır ve şer konusunda asla bugünkü gibisini görmedim. Bana cennet ve cehennem tasvir edildi, hatta onları şu duvarın üzerinde gördüm."

Katâde şöyle der:

"Bu hadîs, *'Açıklandığında fenanıza gidecek şeylerden sormayın!'* âyetiyle birlikte zikredilir."

Bu hadîsi **Buhârî** ve **Müslim** rivâyet ettiler.

Tirmizî de hadîsin bir bölümünü rivâyet eder. Bu rivâyette, bir adam;

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.), baban kim?" diye sorar. Hz. Peygamber (as.) :

"- Senin baban, falancıdır" der.

Bunun üzerine; ***"Ey iman edenler, açıklandığında fenanıza gidecek şeylerden sormayın!"*** âyeti nâzil oldu.

İZAH

Hadîsin bazı tarîklerinde, **"Baban falancıdır"** diye geçen müphem ifâdeler, diğer rivâyetlerdeki, **"Baban Huzâfe'dir"** cümlesi tasrih etmektedir.

Hz. Peygamber'in (as.), son derece müessir olduğu söylenen ve ashâb-ı kirâmı ağlatan hutbesi, kıyâmette meydana gelecek olan korkunç olayları ihtivâ ediyordu. Bu korkunç haberler, ashâbın ağlaşmasına sebep olmuştu. Onları ağlatan diğer bir sebep de Hz. Peygamber'in kızgınlığı ve bu yüzden başlarına ilâhî bir felaketin geleceği endişesidir.

Hz. Peygamber'i (as.) kızdıran olay ise, kendisine olur-olmaz her şeyi sormaya teşebbüs etmeleri ve bu meyanda münafıkların da Rasûlullah'ı (as.) âciz bırakacak bazı suâlleri hazırladıklarını işitmiş olmasıdır.

"Hayır ve şer konusunda bugünkü gibisini görmedim" cümlesinden maksat şudur:

Ben bugün, cennet ve cehennemi gördüm. Cennette gördüğüm hayırdan daha çok hayrı ve cehennemde gördüğüm şerden daha çok şerri bundan önce asla görmüş değildim. Eğer benim gördüklerimi siz de görseydiniz, korkudan çok az güler, pek çok ağlardınız.

Abdullah b. Huzâfe'nin o anda **"Babam kim?"** diye sormasının sebebini ise, kiminle küçük bir münakaşa etse, hemen babasından başkasına nispet edilerek ayıplanmasıdır. **Abdullah**, bu fırsattan

istifâde ederek gerçek babasının kim olduğu hakkında Rasûlullah'tan (as.) kesin bilgi almak ve böylece bu ithamdan kurtulmak istemişti.

Burada annesinin **Abdullah**'ı azarlaması üzerine söylediği; **"Rasûlullah (as.) beni siyah bir köleye nispet etseydi, mutlaka onu baba tanırdım"** cümlesinde Rasûlullah'a (as.) karşı gösterdiği kesin iman ve bağlılık şuûru her türlü takdirin üstündedir.

Hz. Peygamber'e (as.) cennet ve cehennemin gösterilmesi, onların yaratılmış olduklarını ve bugün de mevcut bulunduklarını ifâde eder. Ancak bunun bir temsil, tasvir ve canlandırma olduğu düşünülürse, cennet ve cehennemin yaratılmış oldukları ve hâlen mevcut bulundukları konusunda bu rivâyeti delil göstermek, çok uygun gözükmemektedir.

Hz. Peygamber'in cenneti ve cehennemi duvarda görmesi, **Gazalî**'ye göre duvarda hissetmesi şeklinde olmuştur. **Şah Veliyyullah Dehlevî** ise bunun **"Misâl âlemi"**nde olduğunu söyler. Bazılarına göre de Hz. Peygamber duvarda gerçekten cenneti ve cehennemi görmüştür.

Hz. Ömer'in söylediği fevkalâde yerinde ve güzel cümle ise, Rasûlullah'ın (as.) öfkesini yatıştırmak, teskin etmek içindir. O, bu sözle Allah ve Rasûlünden gelen her emre râzı olduklarını, İslâm'ın hiçbir hükmüne karşı olmadıklarını, meydana gelen hâtaların kasıtlı olmayıp insan olmanın tabiî sonucu olduğunu, imanlarının asla değişmediğini ifâde etmek istemişti.

ÇOK SORU SORMAK

Burada üzerinde durulması gereken önemli bir konu da, Rasûlullah'a (as.) çok soru sorulması meselesidir. Bu konuya daha önce 4 numaralı hadîsin izahında da temas edilmişti.

Hz. Peygamber (as.) çok soru sorulmasından hoşlanmazdı. Sorulan her soruya cevap verileceğinden dolayı, bu cevapların bütün müslümanları bağlayıcı olacağını, bunun ise tatbikatta sıkıntılar doğuracağını düşünürdü. Şayet bağlayıcı bir hüküm olmazsa, rahat hareket etme imkânı söz konusu idi. Bu yüzden, bilhassa vukûa gelmeyen olaylar hakkında sorulan farazî sorulardan son derece

rahatsız olurdu. Çünkü bu sorular, müslümanlara yeni bir takım sorumluluklar yükleyecekti. Hatta bir hadîs-i şerifte şöyle buyurmuştu:

إنَّ أعْظَمَ الْمُسْلمِينَ فِي الْمُسْلمِينَ جُرْمًا مَنْ سَأَلَ عَنْ شَيْءٍ لَمْ يُحَرَّمْ عَلي الْمُسْلمِينَ فَحُرِّمَ عَلَيْهِمْ مِنْ أجْلِ مَسْئَلَتِه

"Müslümanlar hakkında, onların en büyük günah işleyeni, müslümanlara haram kılınmayan bir şeyden suâl edip, bu sorusundan dolayı o şeyin haram kılınmasına sebep olan kimsedir."[448]

Hâkim'in **Ebû'd-Derdâ'**dan naklettiği sahih bir hadîste de şöyle buyurulur:

ما أحَلَّ اللّهُ فِي كتابِه فَهُوَ حَلالٌ وما حَرَّمَ فَهُوَ حَرامٌ، وما سَكَتَ عَنْهُ فَهُوَ عفْوٌ. فاقْبَلُوا مِنَ اللّه عافِيَتَهُ، فإنَّ اللّهَ لَمْ يَكُنْ يَنْسي شَيْئاً. ثُمَّ تَلا هذه الآيَةَ: وَما كانَ رَبُّكَ نَسِيًا.

"Allah'ın kitabında helâl kıldığı şeyler helâl, haram kıldığı şeyler haramdır. Sükût ettiği şeyler ise lütfudur. Allah'ın lütfunu kabul edin. Çünkü Allah hiçbir şeyi unutmuş (da söylememiş) **değildir."**

Sonra Hz. Peygamber *"Senin Rabbin unutmuş değildir"*[449] âyetini okudu:

Dârekutnî'nin rivâyet ettiği diğer bir hadîs de şöyledir:

إنَّ اللّهَ فَرَضَ فَرائِضَ، فَلا تُضَيِّعُوها، وَ حَدَّ حُدُوداً فلا تَعْتَدُوها، و سَكَتَ عَنْ أشْياء رَحْمَةً لَكُمْ غَيْرَ نِسْيانٍ فَلا تَبْحَثُوا عَنْها.

"Yüce Allah farzları açıklamıştır, onları zâyi etmeyin. Hadleri de koymuştur, onlara da tecâvüz etmeyin. Bazı şeyler için ise, bir şey söylemeyip susmuştur. Ancak bu, unuttuğu için değil, size merhamet (ve kolaylık) içindir. Bunları kurcalamaya heveslenmeyin."

---

[448] **Buhârî**, İ'tisâm, 3, **Müslim**, Fezâil, 37/132.

[449] Meryem, 64.

Kaldı ki verilen cevap, âyet-i kerîmede "açıklandığında fenanıza gidecek şeyler" diye ifâde edildiği üzere bizzat soranın da hoşuna gitmeyebilir. İnsan arzu edip beklediğini değil, hiç beklemediği bir cevabı alabilir. Meselâ; birinin, **"Ben âhirette nerde olacağım?!"** sorusuna, **"Cehennemde"** cevabı verilmiştir.[450]

Sonra devamlı sorular sorarak Rasûlullah'ı (as.) bunaltmak da yasaktır. Çünkü bu bir eziyet ve meşakkattir. Yüce Allah şöyle buyurur:

إنَّ الَّذينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَ رَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيا وَالآخِرَةِ وَاَعَدَّ لَهُمْ عَذاباً مُهِيناً

"Muhakkak Allah ve Rasûlüne eziyet verenleri, Allah dünyada ve âhirette lânetlemiştir. Onlar için hor ve hakir edici bir azap hazırlamıştır."[451]

Tevbe süresinde de şöyle buyurulur:

وَ مِنْهُمُ الَّذينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ يَقُولُونَ هُوَ اُذُنٌ ..... وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذابٌ أليم.

"Onlardan öyleleri vardır ki, Peygamber'i incitirler ve; **'O, her söyleneni dinleyen bir kulaktır'** *derler... Allah'ın Rasûlüne eziyet verenlere çok acıklı bir azap vardır."*[452]

Çok soru sorma yasağının bir sebebi de zorlamaya, inatlaşmaya yol açmasıdır. Münâfıkların yaptığı gibi, hiç gereği olmadığı halde çeşitli sorularla zora sokmak, küçük düşürmek gâyesini taşımasıdır. Tabiatiyle zaman içinde bu hal, insanlar arasında mücadeleye, husûmete, hatta düşmanlığa kadar varabilir.

Şu da var ki, soru kapısı devamlı açık bırakılırsa, bunun sonu gelmez. İnsan aklının ve bilgisinin ihâta edemeyeceği şeyler de müzakere konusu olur. Meselâ, gayba âit konular, kıyâmetin ne zaman kopacağı, rûhun mâhiyeti vb. gibi.. Bunlar nakle dayalı konular olduğu için, müzakeresi sadece şüphe ve tereddüdü arttırır.

---

[450] **Buhârî**, İ'tisâm, 3.

[451] Ahzâb, 57.

[452] Tevbe, 61.

Hatta hadîste de ifâde edildiği üzere sora sora iş, **"Mahlûkatı Allah yarattı, peki Allah'ı kim yarattı?"** derecesine kadar varabilir.

İşte bütün bunlardan dolayıdır ki, sahâbe-i kirâm, Hz. Peygamber'e (as.) toplam olarak sadece 13 soru sorduğunu ve hepsinin cevabının da Kur'ân'da yer aldığını **İbn Abbas** ifâde eder.[453]

Bunun dışında, gerektiğinde çeşitli problemlerin halli için, öğrenmek gâyesiyle soru sormak yasak değil, aksine Kur'ân emridir:

فاسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لا تَعْلَمُونَ.

"Eğer bilmiyorsanız, âlimlere sorunuz."[454]

Yalnız burada iyi niyet, dinini öğrenmek arzusu ve Allah'ın emrini yerine getirmek gâyesi esastır.

Şunu da kaydetmek gerekir ki soru sorma yasağı, vahiy nâzil olduğu dönemler için önem ifâde etmektedir. Çünkü sorulan soru, daha ağır bir ilahî hükmün nuzûlüne sebep teşkil edebilirdi. Şüphesiz ki vahiy sona erdikten, Hz. Peygamber (as.) ebediyete intikal ettikten sonra bu mahzur ortadan kalkmıştır.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Kur'ân-ı Kerîm'de hükümlerin genel prensipler halinde bırakılıp teferruata inilmemesi, İslâm dinine, her devrin ve zamanın ihtiyacına cevap verebilecek bir hareketlilik ve kabiliyet kazandırmış, onu katılıktan ve dondurulmuş olmaktan kurtarmıştır.[455]

٦٠٧- (خ ـ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال: كان قومٌ يَسْألُونَ رسولَ الله صلى الله عليه وسلم استهزاء فيقول الرجل: من أبي؟ ويقولُ الرجلُ تَضِلُّ ناقَتُهُ: أين ناقتي؟ فأنزل اللّهُ تعالى فيهم هذه الآية {**يا أيها الذين آمنوا لا تسألوا عن أشياء إنْ تُبْدَ لكم تَسُؤْكُمْ**..} الآية كلها. أخرجه البخاري.

---

[453] **Dârimî**, I, 51.

[454] Nahl, 43.

[455] Bkz., **Taberî**, VII, 80; **Nevevî**, XV, 110; **İbn Kesîr**, II, 659; **İbn Hacer**, IX, 165; XV, 194 vdv; **Kastalanî**, VII, 110; X, 308.

607- İbn Abbas şöyle der:

"Bazıları alay ederek Rasûlullah'a (as.) soru soruyorlardı. Adamın biri:

"- Babam kimdir?" diye sordu.

Bir başkası devesini kaybetmiş;

"- Devem nerede?" diye sormuştu.

Yüce Allah bunlar hakkında;

"Ey iman edenler, açıklandığında fenanıza gidecek şeylerden sormayın. Eğer Kur'ân indirilirken sorarsanız onlar size açılır, meydana çıkar. Allah şimdiye kadar ki sorularınızı bağışladı. Allah çok bağışlayıcıdır, halîmdir" âyetini indirdi."[456]

٦٠٨- (خ م ــ *أبو موسى الأشعري* رضي الله عنه) قال : سئل النبي صلى الله عليه وسلم عن أشياء كَرِهَها ، فلما أُكْثِرَ عليه غَضِبَ، ثم قال للناس : **سلوني عما شئتم** ، فقال رجل : من أبي؟ فقال : **أبوك حُذافةُ** ، فقام آخر ، فقال : يا رسولَ اللّه ، مَنْ أبي ؟ قال: **أبوك سالمٌ مولى شيبةَ** ، فلما رأى عمرُ بن الخطاب ما في وجه رسول الله صلى الله عليه وسلم من الغضبِ ، قال : يا رسول الله، إنّا نتوبُ إلى اللّه عز وجل. أخرجه البخاري، ومسلم.

608- Ebû Musa'l-Eşarî anlatıyor:

"Rasûlullah'a (as.) bazı şeyler soruldu, ama bu sorulardan hoşnud olmadı. Kendisine ısrar edilince de kızdı. Sonra insanlara şöyle dedi:

"- Benden istediğiniz şeyi sorun!"

Bir adam dedi ki:

"- Babam kim?!"

"- Baban Huzâfe'dir."

Bir başkası kalktı:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.), benim babam kim?" dedi.

"- Senin baban, Şeybe'nin âzâdlısı Sâlim'dir."

---

456 **Buhârî**, Tefsir, 5/12.

Ömer b. el-Hattâb, Rasûlullah'ın (as.) yüzündeki kızgınlığı görünce şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.), bizler Azîz ve Celîl olan Allah'a tövbe ederiz."[457]

İZAH

Hz. Peygamber'e ilk soruyu soran zat, **Abdullah b. Huzâfe el-Kuraşî es-Sehmî**'dir. İkinci soruyu soran da, **Şeybe b. Rabîa**'nın âzâdlısı **Sa'd b. Sâlim**'dir. Her ikisi de sahabîdirler.

٦٠٩- (خ م ــ *سعيد بن المسيب* رحمه الله) قال : البَحِيرَةُ : التي يُمنعُ دَرُّها للطّواغيت ، فلا يَحْلِبُهَا أحدٌ من الناس، والسائبة : كانوا يُسَيِّبونها لآلهتهم ، لا يُحمَل عليها شيء ، وقال : قال أبو هريرة -رضي الله عنه- : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : **«رأيتُ عمر وابن عامر الخزاعي يَجُرُّ قُصْبَهُ في النّار ،وكان أولَ من سَيَّبَ السوائب »**. والوصيلة : الناقةُ البكر تُبَكِّرُ في أول نِتاجِ الإبل بأُنثى ، ثم تُثَنِّي بعدُ بأُنثي ، وكانوا يسيّبونها لطواغيتهم إن وصَلَتْ إحداهما بالأخرى ، ليس بينهما ذَكَر ، والحام : فحلُ الإبل يَضْرِبُ الضِّرابَ المعدود ، فإذا قضَى ضِرابَهُ ، وَدَعُوه للطّواغيت، وأعْفَوْه من الحمل ، فلم يُحْمَل عليه شيءٌ ، وسمَّوْهُ الحاميَ.

وفي رواية: قال أبو هريرة: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : « **رأيتُ عمرو بنَ لُحَيٍّ بن قَمَعَةَ بن خِندِفٍ ، أخا بني كعبٍ ، وهو يَجُرُّ قُصْبَهُ في النار** ».

وفي أخرى مثله ، وقال « **أبو خزاعة** ». أخرجه البخاري ،ومسلم

609- Saîd b. el-Müseyyeb anlatıyor:

"***Bahîra;*** sütü putlara adanan devedir ki, insanlardan hiçbiri onu sağamazdı. ***Sâibe*** de; ilâhlara adanıp serbest bırakılan devedir ki, ona hiçbir şey yüklenmezdi. Ebû Hureyre, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

---

[457] **Buhârî**, İlim, 28; İ'tisâm, 3; **Müslim**, Fedâil, 37/138.

"Ben, Amr b. Âmir el-Huzâî'yi, cehennemde barsaklarını sürükleyerek (dolaşırken) **gördüm; zira o, develeri ilâhlara ilk adayan adamdır."**

Vasîle; ilk doğum yaptığında dişi doğuran genç devedir. Ardından ikinci dişi yavruyu doğurur. Araplar, aralarında hiç erkek yavru olmadan iki dişiden biri, diğer dişiye ulaşınca, o deveyi putları için serbest bırakırlardı.

Hâm ise; dişi deveyi birçok sayıda dölleyen döl hayvanıdır. Döllemeleri bitirdiği zaman, onu da putları için terk ederler, yük taşımaktan muaf tutarlardı. Artık ona hiç bir şey yüklenemezdi. Kendisine **"el-Hâmî",** yani sırtını yükten koruyan adını verirlerdi."[458]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette Ebû Hureyre'den Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğu nakledilir:

"Benû Kâ'b'ın kardeşi Amr b. Luhey b. Kamaa b. Hindif'i, cehennemde barsaklarını sürüklerken gördüm."

Buna benzer diğer bir rivâyette "Benû Kâ'b'ın kardeşi" yerine, "Huzâa'nın babası' denir.

Hadîsi **Buharî** ve **Müslim** tahric etti.

İZAH

Bu hadîste, câhiliyet döneminde putlar için yapılan bazı adaklardan bahsedilmektedir:

1- SÂİBE

Putlar için yapılan bir adak çeşididir. Bu tabir, başıboş bırakılan, bir daha hiçbir işte çalıştırılmayan develer için kullanılır. Böyle bir deve istediği yerde otlar, istediği sudan içer, kimse ona binemez ve yük vuramazdı. Araplar bir hastalıktan şifâ bulmak veya bir yolculuktan sağ-sâlim dönmek gibi hususlar için sâibe adağı yaparlardı. Bazıları, yavrusunun yavrusunu gören devenin de **sâibe**

---

[458] **Buhârî**, Menâkıb, 9; Tefsir,5/13; **Müslim**, Cennet, 13/51.

muâmelesi gördüğünü söyler. Hepsi dişi olmak üzere on batın doğuran devenin de **sâibe** sayıldığı rivâyet edilir.[459]

2-BAHÎRA

Sütü putlara adanan devedir. Artık kimse onun sütünden faydalanamazdı. Araplar, deve beş batın doğurur ve son yavrusu da dişi olursa, hayvanın kulağını yarıp salıverirlerdi. Ondan sonra bu deveden de faydalanılamazdı. Bazıları, on batın doğuranın **Bahîra** sayıldığını, böyle hayvanın etini de yalnız erkeklerin yeyip kadınların yiyemeyeceğini söyler. Bir kavle göre de **Sâibe**'nin dişi olan yavrusudur.[460]

3-VASÎLE

Bunun bir tarifini yukarıda **Saîd b. el-Müseyyeb** yapmıştı. Üst üste on batın doğuran deveye de **Vasîle** denir. Yedi batın dişi ikizler doğuran koyun veya keçi, yedincisini erkek ve dişi olarak yine ikiz doğurursa artık **"Dişi yavru erkek kardeşine ulaştı"** diyerek hayvana **Vasîle** adını verip salarlardı. Bazılarına göre **Vasîle** , sadece koyun kısmına mahsustur. Bu durumda yedinci batında dişi doğurursa sahibine, erkek doğurursa putlara tahsis ve kurban edilirdi. Erkekli dişili ikiz doğurursa, o erkeği putlar için kurban etmezler ve hayvana **Vasîle** derlerdi. Bazıları şöyle der: **Vasîle**; bir yıl erkek, ikinci yıl dişi doğuran koyundur. Dişiye riâyeten o erkeği kurban etmezlerdi. Eğer ikinci yıl da erkek doğurursa, putları için kurban ederlerdi.[461]

4- HÂM

Sulbünden on batın döl alınan devedir. Bu tür develerden istifâde edilmesi de haram sayılırdı. İstediği yerde otlar, istediği

---

[459] **Lisânu'l-Arab**, II, 250; **Kamus Tercemesi**, I, 308.

[460] **Lisânu'l-Arab**, I, 164; **Kamus Tercemesi**, II, 142.

[461] **Lisânu'l-Arab**, III, 937; **Kamus Tercemesi**, IV, 139.

sudan içerdi. Böyle devlerin de kulağına bir işaret konup salıverilirdi. [462]

5-AMR B. LUHAY

Hz. İbrahim'in dinini ilk defa tahrif eden, **Arabistan**'da putlara ibâdet âdetini ilk defa koyan adamdır. Nesebi konusunda çok farklı görüşler serdedilmiştir. **Huzâa** kabilesinin atası ve reisi olduğu görüşü yaygındır. **Amr b. Âmir b. Luhay** diye de tesmiye edilir. Bu zat, **Mekke**'de **Kâbe**'nin **Hicâbet** görevini üstlenmiş iken **Şâm**'a yaptığı bir seyahatte **Belka** vâdisinde insanların putlara ibâdet ettiklerini görmüş, bunlardan **Hübel** adlı putu **Mekke**'ye getirmiş ve **Mekke**'de puta tapma âdetini ilk defa ortaya koymuş, hayvanları ilâhlara adama âdetini de o ihdâs etmiş.[463]

Bu hadîsin burada zikredilmesinin sebebi, **Mâide** sûresinin 103. âyeti ile olan ilgisidir. Âyet şudur:

مَا جَعَلَ اللّٰهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللّٰهِ الْكَذِبَ وَاَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ.

"Allah ne Bahîra'yı, ne Sâibe'yi, ne Vasîle'yi ve ne de Hâm'ı helâl kılmıştır. Fakat küfredenler, Allah'a yalan uydururlar. Onların çoğunun akılları ermez."

Hz. Peygamber'in (as.) cennet ve cehennemi görme olayı ise, diğer rivâyetlerde belirtildiğine göre **Husûf** ve **Küsûf** namazı kılarken vukû bulmuştur.[464]

---

[462]**Lisânû'l-Arab**, I, 732; **Kamus Tercemesi**, IV, 930.

[463] Bkz., **Bidâye**, II, 147; **Lubâb**, I, 439; **İbn Hacer**, VI, 399; **A'lâm**, V, 257; **Putlar Kitabı**, 27, 29, 49, 51.

[464] Bkz., **Taberî**, VII, 86; **İbn Kesîr**, II, 663; **İbn Hacer**, VI, 399; VIII, 212; **Aynî**, XVI, 90; XVIII, 215.

٦١٠- (خ ـ عائشة رضي الله عنها) قالت: قال رسول الله صلى الله عليه و سلم:
« رأيت جهنم يحطم بعضها بعضا ، و رأيت عمرا يجر قصبه في النار ، و هو أول من سيب السوائب.» أخرجه البخاري.

610- Hz. Âişe'den, Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğu rivâyet edilir:

"Cehennemi gördüm, birbirini kırıyordu. Amr'ı da gördüm, cehennemde barsaklarını sürükleyerek (dolaşıyordu). **O, Sâibe'yi** (ilâhlara) **ilk adayan adamdır."**[465]

٦١١- (خ ـ ابن مسعود رضي الله عنه) إنّ أهل الإسلام لا يسيِّبون وإن أهل الجاهليَّة كانوا يُسيِّبون. أخرجه البخاري.

611- İbn Mes'ud'dan rivâyet edildiğine göre; "Ehl-i İslâm (hayvanları) başıboş bırakmaz, câhiliyet ehli ise serbest bırakırlardı."[466]

İZAH

İbn Hacer'in kaydettiğine göre bu hadîs, tamamını **Ebû Bekr el-İsmâîlî**'nin tahric ettiği hadîsin bir parçasıdır. Buna göre **Abdullah b. Mes'ûd**'a bir adam gelip;

"- Ben Sâibe olarak bir köle âzâd etmiştim, ama öldü ve geriye de mal bıraktı, fakat mirasçı bırakmadı" deyince, **İbn Mes'ûd** yukarıdaki cevabı verir. Diğer bir rivâyette de;

"- Sen onun veliyy-i nimetisin, binâenaleyh mirası da senindir. Ama günah olacağından korkarsan, biz alır Beytülmâl'e koyarız" ziyâdesi yer alır.

---

[465] **Buhârî**, Tefsir, 5/13.

[466] **Buhârî**, Ferâiz, 20.

Görüldüğü üzere **"Sâibe"** kelimesi burada köle için kullanılmıştır. Efendi, kölesine **"Sen sâibesin"** dediği zaman hür olur ve onun üzerinde velâ hakkı hiç kimse için söz konusu olmazdı.

Sâibe olan kölenin mirasının kime verileceği konusu ihtilaflıdır.

İmâm Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve bazı **Küfeliler**, velâsının, âzâd edene âit olduğunu söylerken, diğer bazı âlimler de bütün müslümanlara âit olmak üzere **Beytülmâl**'e konulmasını öngörürler. **Hz. Ömer, Ömer b. Abdülaziz, İmâm Mâlik, Rabîa** bu görüştedirler.

Sadedinde bulunduğumuz hadîs, ilk görüşün delilidir.

"Velâ Hakkı"; âzâd edenin, âzâd ettiği kölenin mirasında hak sahibi olmasıdır. Bu hakkın satışı veya başkasına hibe edilmesi câiz görülmemiştir.[467]

٦١٢- (خ ت د ـــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : خرج رجلٌ من بني سَهْم مع تميم الداريِّ ، وعديِّ بن بدَّاء ، فمات السهميُّ بأرضٍ ليس بها مسلمٌ ، فلما قدمَا بتركته ، فقدوا جاما من فِضَّةٍ مُخَوَّصا بذهب ، فأحْلَفَهُما رسولُ الله صلى الله عليه وسلم ثم وُجِدَ الجَامُ بمكة ، فقالوا: ابتَعْناه من تميمٍ وعدي بن بدَّاءٍ ، فقام رُجلان من أوليائه فحلفا : لشهادتُنا أحقُّ من شهادتهما ، وأنَّ الجامَ لصاحبهم ، قال: وفيهم نزلت هذه الآية: **{يا أيُّها الذين آمنوا شهادةُ بينِكم ، إذا حضَرَ أحدَكُم الموتُ}** (المائدة : ١٠٦) . أخرجه البخاري ، والترمذي ، وأبو داود.

612- İbn Abbas anlatıyor:

"Benû Sehm'den bir adam, Temîm ed-Dârî[468] ve Adiy b. Beddâ[469] ile birlikte (sefere) çıktı. Sehm kabilesinden olan adam, hiçbir

---

[467] Bkz., **İbn Hacer**, XIII, 531; **Aynî**, XXIII, 253.

[468] **Ebû Rukıyye, Temîm b. Evs b. Hârîce ed-Dârî:** ö. 40/660. Meşhur sahabîlerdendir. Hicrî 9. yılda müslüman oldu. Daha önce Hıristiyandı. **Temîm** kabilesi heyeti ile Hz. Peygamber'e gelip İslâm'a girmişti. Önce **Medîne**'de ikâmet etti, Hz. Osman'ın şehadetinden sonra **Kudüs**'e yerleşti ve orada vefat etti. İbadete düşkünlüğü ile maruftur. Sadece cemaate giderken giymek üzere 1000 dinara bir elbise satın almıştı. **Sahîhayn**'da 18 rivâyeti vardır. Kendisinden

müslümanın bulunmadığı yerde öldü. Arkadaşları eşyalarını getirdiklerinde altın yaldızlı gümüş bir tası kaybettiler. Hz. Peygamber (as.) onların ikisine de yemin verdi. Sonra tas Mekke'de bulundu. Yanındakiler;

"- Biz onu Temim'den ve Adiy b. Beddâ'dan satın aldık" dediler. Bunun üzerine ölen Sehmli adamın dostlarından iki kişi kalkıp yemin ettiler ve;

"- Muhakkak ki bizim şahitliğimiz, o ikisinin şahitliğinden daha evlâdır" dediler ve tasın, arkadaşlarına ait olduğunu söylediler.

İbn Abbas der ki: İşte, ***"Ey iman edenler, sizden birinize ölüm geldiğinde, vasiyet vaktinde içinizden âdil iki kişiyi, yahut yolculukta iken ölüm musibeti başınıza gelmişse, sizden olmayan iki kişiyi şâhit tutun..."***[470] âyeti, onlar hakkında nâzil oldu.[471]

İZAH

Sehm kabilesinden olup vefat eden adamın ismi bir rivâyete göre, bundan sonraki hadîste ismi geçen **Büdeyl b. Ebî Meryem es-Sehmî** idi. Amr b. el-Âs'ın âzâdlısı olduğu da rivâyet edilir. Kendisi müslümandı. **Temîm** ve **Adiy** ise, o sırada henüz hıristiyan idiler.

Bu seyahatte Sehmli zât ölmüş, vefat anında da malını âilesine vermelerini arkadaşlarına vasiyet etmişti. Âilesi, altın yaldızlı gümüş kabı, eşyalar arasında göremeyince Rasûlullah'a (as.) baş vurdu. **Ebû Davud**'da tasrih edildiği üzere Hz. Peygamber (as.) **Temim** ve **Adiy**'e yemin ettirdi. Ancak sonradan kap ortaya çıkınca, bunun **Büdeyl**'e ait olduğuna **Amr b. el-Âs** ve **el-Muttalib b. Ebî Vedâa**

Enes b. Malik, Ebû Hureyre ve Şehr b. Havşeb rivâyet ettiler. Hadîsleri kütüb-ü sitede tahric edildi.

[469] **Adiy b. Beddâ':** Sahabîdir. Bir rivâyete göre Temîm ed-Dârî'in anne bir kardeşi idi. İkisi de başlangıçta Hıristiyan idiler, sonra İslâm'a girdiler.

[470] Mâide, 106.

[471] **Buhârî**, Vesâyâ, 35; **Ebû Davud**, Akdıye, 19/3606; **Tirmizî**, Tefsir, 6/3058.

yemin ederler. Olay, daha mufassal olarak aşağıda **Tirmizî** tarafından rivâyet edilmiştir.[472]

٦١٣- (ت ـــ *ابن عباس* رضي الله عنه) قال: عن تميم الداري في هذه الآية: **{يا أيها الذين آمنوا شهادةُ بينكم إذا حضَر أحدَكُمُ الموتُ}** قال: بَرِئَ الناسُ منها غيري وغير عَدي بن بدَّاء وكانا نصرانيَّيْن يختلفان إلى الشام قبل الإسلام لتجارتهما وقدم عليهما مولى لبني سهمٍ يقال له: بُدَيل بن أبي مريم بتجارةٍ، ومعه جامٌ من فضةٍ، يريد به الملك، وهو عُظْمُ تجارته، فمرض، فأوصى به إليهما، وأمر أن يُبْلغا ما ترك أهلَه، قال تميم: فلما مات أخذنا ذلك الجامَ، فبعناه بألف درهمٍ، ثم اقتسمناه أنا وعدي بن بدَّاء، فلما قَدمنا إلى أهله، دفعنا إليهم ما كان معنا، ففقدوا الجام، فسألونا عنه؟ فقلنا: ما ترك غير هذا، وما دفع إلينا غيره، قال تميم: فلما أسلمتُ بعد قُدوم رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة، تأثَّمتُ من ذلك، فأتيْتُ أهلَه فأخبرتُهم الخبرَ، وأدَّيْتُ إليهم خمسمائة درهم، وأخبرتُهم أنَّ عند صاحبي مثْلَها فأتوْا به رسولَ الله صلى الله عليه وسلم فسألهم البَيِّنة فلم يجدوا فأمرهم أن يستحلفُوهُ بما يَعْظُمُ به على أَهل دينه. فحلف فأنزل اللّه: **{يأيها الذين آمنوا شهادةُ بينكم إذا حضَر أحدَكُمُ الموتُ}** إلى قوله **{أو يخافوا أن تُردَّ أيمانٌ بعد أيمانهم}** فقام عمرو بن العاص، ورجلٌ آخر، فحلفا، فنُزِعَتِ الخمسمائة درهم من عدي بن بدَّاء. أخرجه الترمذي، وقال: إنه غريب، وليس إسناده بصحيح.

613- İbn Abbas;

"Ey iman edenler, sizden birinize ölüm geldiğinde, vasiyet vaktinde içinizden iki âdil kişiyi şahit tutun..." âyeti hakkında Temim ed-Dârî'nin şu sözünü nakleder:

"Bu hususta benden ve Adiy b. Beddâ'dan başka -her ikisi de hıristiyan idiler ve İslâm'dan önce ticâret gâyesiyle Şam'a gidip gelirlerdi- herkes berâat etmiştir."

---

[472] Bkz., **İbn Hacer**, VI, 72-75; **Aynî**, XIV, 75; **Kastalanî**, V, 30; **Avnu'l-Ma'bûd**, X, 16; **Bezlu'l-Mechûd**, XV, 287.

Temim'in söylediğine göre; Büdeyl b. Ebi Meryem[473] adında Benû Sehm'in âzâtlısı olan bir adam, ticaret gayesiyle onlara gider. Yanında gümüş bir kap bulunmaktadır, onu krala satmak istiyordu. Ticaret malının büyük kısmı, bu kaptan ibaretti. Sonra adam hastalandı. Kabı onlara vasiyet etti. Eşyalarını da âilesine ulaştırmalarını istedi.

Temim şöyle devam etti:

"Adam ölünce bu kabı aldık; bin dirheme sattık. Sonra ben ve Adiy b. Beddâ bu parayı paylaştık. Âilesine geldiğimiz zaman, adamın yanımızda bulunan eşyalarını onlara teslim ettik. Gümüş kabı bulamayınca (durumu) bize sordular. Biz de;

"- Bize yalnız bunları bıraktı, başka bir şey vermedi" dedik.

Hz. Peygamber (as.) Medîne'ye geldikten sonra, ben de müslüman olunca, bunun günah olacağından korktum. Adamın âilesine gittim ve meseleyi onlara anlattım. Kendilerine de beş yüz dirhemi iâde ettim. Bu kadar bir paranın da arkadaşımda bulunduğunu söyledim. Onu Rasûlullah'a (as.) götürdüler. Hz. Peygamber (as.) onlardan delil istedi ise de bulamadılar. Bunun üzerine Rasûlullah (as), onlara, adamdan kendi dinine göre saygı duyduğu bir yemini yapmasını istemelerini emreder. Adam da istenen yemini yapar. Bunun üzerine Allah, şu âyeti indirdi:

"Ey iman edenler, sizden birinize ölüm geldiğinde, vasiyet vaktinde içinizden âdil iki kişiyi, yahut yolculukta iken ölüm musibeti başınıza gelmişse sizden olmayan iki kişiyi şâhit tutun. Eğer sizden olmayan şahitlerden şüphelenirseniz, namazdan sonra onları tutarsınız ve Allah'a şöyle yemin ederler: 'Akraba bile olsa yeminimizi hiçbir karşılıkla değişmeyiz. Allah'ın emri olan şâhitliği gizlemeyiz. Eğer gizlersek, muhakkak günahkârlardan oluruz.'

Eğer iki şâhit, haksız olarak o malı ele geçirirlerse, o zaman mirasçılardan haksızlığa uğramış iki kişi bunların yerine geçer, ki bunlar şâhit olmaya daha lâyıktırlar. Bunlar Allah'a şöyle yemin ederler: 'Bizim şâhitliğimiz, o iki kişinin şâhitliğinden daha

---

[473] **Büdeyl b. Ebî Meryem:** Sahabidir.

doğrudur. Biz hakka tecâvüz etmedik. Eğer hakka tecâvüz etseydik, şüphesiz zâlimlerden olurduk.'

Bu yeminin mirasçılara bırakılması, şâhitliği, olduğu gibi yerine getirmelerine veya yaptıkları yeminden sonra yeminlerinin reddedilmesinden korkmalarına en yakın bir çaredir..."[474]

Bunun üzerine Amr b. el-Âs ve bir başka adam, kalkıp yemin ettiler ve Adiy b. Beddâ'dan 500 dirhem geri alındı."[475]

İZAH

Bu hadîsi rivâyet eden **Tirmizî**, hadîsin garîb olduğunu ve isnâdının sahih olmadığını kaydeder. Sebebi de râvîlerden **Ebû'n-Nadr'**ın metrûk olmasıdır. Ancak hadîsin, bundan başka tarîkleri de vardır.

Yukarıdaki âyet, bazılarına göre mensûhtur. Bu görüş **İbn Abbas** ve **İbrahim en-Nehaî'**den rivâyet edilir. Ancak İslâm alimlerinin çoğunluğu, mensûh değil, muhkem olduğu görüşündedir. Bu âyetin i'râbı, manası ve hükmü itibariyle Kur'ân-ı Kerîm'in müşkil âyetlerinden biri olduğu söylenmiştir.

"Sizden iki âdil şâhit" cümlesinden maksat; müslümanlardan veya bir görüşe göre vasiyet edenin âilesinden iki kişidir.

"Sizden olmayan iki kişi"den murad ise; gayr-i müslimlerden veya diğer kavle göre de vasiyet edenin kabilesinden olmayan iki insandır.

"Yolculukta ve ölüm halinde bulunduğunuzda" ifâdesi, müslümanların bulunmadığı bu durumlarda, zimmîlerin şâhitliklerinin câiz olduğunu tazammun etmektedir. Bu uygulamanın **Küfe**'de **Ebû Musa'l-Eş'arî** tarafından tatbik edildiği sahih rivâyetlerde mervîdir. Üç mezhep imamı buna cevâz verirken, sadece **Ahmed b.Hanbel**, zimmîlerin şâhitliklerini câiz görmez.

---

[474] Mâide, 106-108.

[475] **Tirmizî**, Tefsir, 6/3059.

Şâhide yemin verilmesi ise, şüphe halinde söz konusudur. Yalan söyledikleri tebeyyün ederse, ölünün vârislerinden iki kişi yemin ederler.

"Namazdan sonra" cümlesinden maksat, ikindi namazıdır. Zira davalar, daha çok ikindi namazından sonra görüşülüp hükme bağlanırdı. Bir başka görüş de, bundan maksat, gayr-i müslim şâhitlerin kendi dinlerine göre duâ ve ibâdetlerini yaptıktan sonra yeminle şâhitlik etmeleridir. Çünkü ibâdet saatleri, insanın Allah'a en yakın olduğu ve doğru söyleme ihtimalinin en çok söz konusu olduğu zamandır.[476]

٦١٤- (ت ـ عمار بن ياسر رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: «أنزلت المائدة من السماء خبزا ولحما ،وأمروا أن لا يخونوا ولا يدخروا لغد فخانوا، وادّخروا ورفعوا لغدٍ ،فمسخوا قردة وخنازيز» أخرجه الترمذي ، وقال : وقد روي عن عمار بن ياسر من غير طريق موقوفا.

614- Ammâr b. Yâsir'den[477] rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Gökten (Hz. İsa'ya) **et ve ekmek sofrası indirildi. Onlara, ihânet etmemeleri ve ertesi gün için azık saklamamaları da emredildi. Fakat onlar ihânet ettiler ve ertesi gün için yiyecek bir**

---

[476] Bkz., **Kurtubî**, VI, 346; **İbn Kesîr**, II, 670; **Elmalılı**, II, 1829.

[477] **Ebû'l-Yakzân, Ammâr b. Yesâr el-Ansî:** ö. 37/657. Kendisi, babası ve annesi sahabîdirler. Babası Yâsir **Yemen**'den gelip **Mekke**'ye yerleşmişti. Annesi Sümeyye, Ebû Huzeyfe'nin âzâdlı câriyesi idi. Ammâr ile annesi ve babası, ilk müslümanlardan, **Mekke**'de işkenceye maruz kalanlardan ve İslâm'ı ilk açıklayanlardandır. Annesi Sümeyye'yi Ebû Cehil işkence ile öldürmüştü; o İslâm'da ilk şehîd olan kişidir. **Medîne** hicretine katılmış, iki kıbleye karşı da namaz kılmıştır. **Bedir** dahil bütün savaşlarda yer almıştır. **Sıffîn**'de **Hz. Ali** ile beraberdi ve bu savaşta öldürüldü. Hz. Peygamber'in ona "**seni bağîler öldürecek**" dediği bilinmektedir. Kendisinden 62 hadîs rivâyet edildi. Hakkında Rasûlullah'ın (as.) sitayişkâr sözleri vardır. Hadîsleri kütüb-ü sitede tahric edilmiştir.

şeyler kaldırıp sakladılar. Bunun üzerine maymun ve domuz sûretlerine çevrildiler."[478]

RİVÂYETLER

Bu hadîsi **Tirmizî** tahric etti ve dedi ki:

"Bu rivâyet başka bir tarîkle, Ammâr b. Yâsir'den mevkûf olarak da nakledilmiştir."

İZAH

Bu hadîs de garîbdir. Çünkü merfû rivâyeti, yalnız **Hasan b. Kazea**'dan gelmektedir. Diğer tarîklerin hepsi mevkuftur.

Hadîs, **Mâide** sûresine, bu ismi veren sofra hâdisesini açıklamaktadır. Hadîsin işâret ettiği **"Gök sofrası"** hâdisesini beyan eden âyet-i kerîmeleri kaydedersek, mesele daha kolay anlaşılır:

"Havâriler; **'Ey Meryem oğlu İsa, Rabbin bize gökten bir sofra indirebilir mi?'** *demişlerdi. O da;* **'Eğer mü'minseniz Allah'tan korkun!'** *demişti. Onlar da;* **'Biz istiyoruz ki ondan yiyelim, böylece kalplerimiz mutmain olsun da senin bize doğru söylediğini anlayalım ve ona şehâdet edenlerden olalım'** *dediler."*

Meryem oğlu İsa şöyle yalvardı: **'Allah'ım, bize gökten bir sofra indir ki o, bizim hem evvelimiz, hem âhirimiz için bir bayram ve kudretinden bir nişâne olsun... Bizleri rızıklandır. Şüphesiz sen, rızık verenlerin en hayırlısısın.'**

Allah şöyle buyurdu: 'Ben, sofrayı size elbette indiririm. Fakat ondan sonra içinizden her kim nankörlük ederse, ona, âlemlerden hiç kimseye yapmadığım şekilde azap ederim."[479]

İşte yukarıdaki hadîs, **Hz. İsa**'dan istenen **"Gök sofrası"** mucizesinin neticesini ifâde etmektedir.

Sofranın nâzil olup olmadığı konusundaki farklı görüşler için Tefsir kitaplarına bakılmalıdır.

---

[478] **Tirmizî**, Tefsir, 6/3061.

[479] Mâde, 112-115.

سورة الأنعام

6- EN'ÂM SÛRESİ

٦١٥- (ت ـ علي بن أبي طالب رضي الله عنه) أنّ أبا جهل قال للنبي صلى الله عليه وسلم: إنا لا نُكذّبك ولكن نكذّبُ بما جئت به ، فأنزل الله فيهم: { فإنّهم لا يُكذّبونك، ولكنّ الظالمين بآيات الله يَجْحَدُونَ } (الأنعام : ٣٢). أخرجه الترمذي من طريقين.

615- Ali b. Ebi Tâlib'den rivâyet edildiğine göre; Ebû Cehil[480], Hz. Peygamber'e (as.) şöyle dedi:

"- Şüphesiz biz seni yalanlamıyoruz, ancak biz senin (Allah'tan) **getirdiğin** (âyetleri) **yalanlıyoruz."**

Bunun üzerine Allah;

"Şüphesiz onlar sana yalancı demiyorlar, fakat o zâlimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar"[481] âyetini indirdi."[482]

---

[480] **Ebû Cehil, Amr b. Hişâm b. el-Muğîre el-Kuraşî el-Mahzûmî**: 2/624. Künyesi Ebû'l-Hakem iken Hz. Peygamber ona cehaletin babası anlamında Ebû Cehil lakabnını taktı ve bu isimle meşhur oldu. Azılı İslâm düşmanıdır; İslâm'a karşı düzenlenen her türlü komplonun başında yer aldı. Benû Mahzûm kabilesinin reisiydi ve kendi kabilesine mensup olmayan birinin peygamberliğini hazmedemeyerek inanılmaz bir düşmanlık sergiledi. İslâm'ı kabul edenlere akıl almaz işkenceler uyguladı. **Sümeyye**'yi ve kocasının işkence ile öldürdü. Kâbe'de secde yapan Rasûlullah'ın (as.) başına deve işkembeleri yığdı. Hz. Peygamber'i öldürme kararının alınmasını sağladı. Müslümanlara karşı uygulanan sosyal ve ekonomik boykotun baş aktörü idi. Hakkında pek çok âyet nâzil oldu. **Bedir** savaşında **Muaz** ve **Muavviz** kardeşler tarafından yaralanmış, **İbn Mes'ûd** da başını kesmişti. Cesedi kör bir kuyuya atıldı. 570'de **Mekke**'de doğan **Ebû Cehil**'in oğlu **İkrime, Mekke** fethi sırasında müslüman olmuştu.

[481] En'âm, 32.

[482] **Tirmizî**, Tefsir, 7/3064.

İZAH

"Seni yalanlamıyoruz" cümlesi; senin yalan söylemediğini hepimiz biliyoruz, ne kadar emin ve güvenilir biri olduğunu görüyoruz demektir.

Bu âyetin nüzûl sebebi hakkında gelen dört rivâyetten üçü **Ebû Cehil**, biri de **Hâris b. Âmir**'le ilgilidir. Rivâyetlerin hepsi, Rasûlullah'ın (as.) emin ve güvenilir oluşu ile alâkalıdır. Hz. Peygamber'in (as.) şahsiyeti hakkında düşmanın bu itirafı, hiç şüphesiz büyük önem ifâde eder.

Bu âyet, aynı zamanda Rasûlullah (as.) için Allah'tan gelen bir tesellidir. Âyet-i kerîme; ***"Onların söylediklerinden dolayı üzüldüğünü biliyoruz"*** cümlesi ile başlamakta, ***"Senden önce de nice Peygamberler yalanlandı. Onlar sabrettiler. Hatta eziyet edildiler, sonunda zaferimiz onlara geldi..."*** diye devam etmektedir.

"Onlar seni yalanlamıyorlar" cümlesinin tefsiri hakkında şunlar söylenmiştir:

1- Onlar herhangi bir delille seni yalanlamıyorlar, inat olsun diye yalanlıyorlar.

2- Senin doğru biri olduğunu bildikleri için sana yalancı diyemiyorlar, ama getirdiğin dini yalanlıyorlar.

3- Düşmanlık duygusuyla seni açıktan yalanlıyorlar, ama içlerinden yalanlayamıyorlar.

4- Kalpleriyle sana yalancı diyemiyorlar, çünkü senin emin biri olduğunu biliyorlar.

Rasûlulah'ın (as.) Peygamber olmadan önce de **Muhammedü'l-Emîn** ismini taşıdığı ve bu vasfını hayatının sonuna kadar koruduğu bilinmektedir.

İbn Kesîr'in rivâyetine göre bir gün **Ebû Cehil** Hz. Peygamber'le tokalaşmış, bir Kureyşlinin;

"- Bu dinsizle mi tokalaştın?" diye sorması üzerine şu cevabı vermiş:

"- Vallahi ben kesinlikle biliyorum ki, o Peygamberdir. Fakat biz, Abdi Menâf oğullarına nasıl tâbi olabiliriz?"

Aynı **Ebû Cehil, Ahnes**'in;

"- Şu anda bizi kimse duymuyor, Allah aşkına söyle, Muhammed doğru mu söylüyor, yoksa yalancı biri mi?" sorusuna:

"- Yazık sana! Vallahi Muhammed doğru söylüyor. Muhammed asla yalan söylemez. Fakat Kusay oğulları Livâ'yı , Sikaye'yi, Hicâbet'i, Nübüvvet'i alırsa diğer Kureyşlilere ne kalacak?" diye cevap vermişti.

Onlar Rasûlullah'ın (as.) şahsiyeti ve doğruluğu hakkında asla şüphe etmiyorlardı. Hatta onu dinlemekten büyük zevk alırlardı. Yine **İbn Kesîr**'in kaydettiğine göre, **Ebû Süfyan** ve **Ahnes b. Şüreyk** birbirlerinden habersiz geceleyin Peygamber'in (as.) evinin kenarına gelip O'nun Kur'ân okumasını gizlice dinlemişler, sabahleyin dağılırlarken birbirlerini görünce utanmışlar, Kureyş gençleri duyarsa neticenin iyi olmayacağını söyleyerek bir daha gelmemeyi kararlaştırmışlar, ama dayanamayıp aynı sahneyi ard arda üç gece tekrarlamışlar.

Böyle olaylar ve itiraflar, müşriklerin, Hz. Peygamber'in (as.) doğru söylediğini, emin ve güvenilir biri olduğunu bildiklerini, ama çeşitli hesaplarla bunu itirafa yanaşmadıklarını göstermektedir. Bu olaylar üzerine gelen âyet-i kerîme de, müşriklerin bu tavrına işâret etmekte, Hz. Peygamber'i (as.) teselli etmekte, üzülmemesini söylemekte ve sabrı tavsiye etmektedir.[483]

٦١٦- (م ــ ***سعد بن أبي وقاص*** رضي الله عنه) قال : كُنَّا مع النَّبيِّ صلى الله عليه وسلم سِتَّةَ نفرٍ ، فقال المشركون للنبي صلى الله عليه وسلم : اطْرُدْ هؤلاءِ لا يَجْتَرِئون علينا ، قال : وكنتُ أنا وابْن مسعودٍ ورجل من هُذَيْل وبلالٌ ورَجُلان - لستُ أُسَمِّيهما - فوَقَعَ في نفس رسول الله صلى الله عليه وسلم ما شاء الله أن يقعَ ، فحدَّث نفسَه ، فأنزل الله : **{ ولا تَطْرُدِ الَّذينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بالغَدَاةِ والعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ}**. (الأنعام : ٥٢). أخرجه مسلم.

616- Sa'd b. Ebî Vakkas[484] şöyle dedi:

---

[483] Bkz., **Taberî**, VII, 180; **İbn Kesîr**, III, 17.

[484] **Ebû İshak, Sa'd b. Ebî Vakkas el-Kuraşî**: ö. 55/675. Sahabîdir, cennetle müjdelenen on kişiden biridir. Hz. Ebû Bekir'in delaletiyle 17 yaşında müslüman

"Biz altı kişi, Hz. Peygamber'le (as.) beraberdik. Müşrikler, Rasûlullah'a (as.):

"- Şunları yanından kov! Bize karşı bir cür'ette bulunmasınlar" dediler.

Sa'd şöyle devam eder:

"O sırada Hz. Peygamber'in (as.) yanında ben, İbn Mes'ûd, Hüzeyl kabilesinden bir adam, Bilâl ve isimlerini bilemediğim iki kişi bulunuyorduk. Rasûlullah'ın (as.) gönlünde, Allah'ın olmasını dilediği şey hâsıl oldu ve kendi kendine konuştu. Allah, hemen;

"Rabbinin rızasını dileyerek sabah ve akşam O'na duâ edenleri huzurundan kovma!"[485] âyetini indirdi."[486]

İZAH

Müşrikler, çeşitli vesilelerle Hz. Peygamber'le (as.) görüşüp konuşurlardı. Ancak en mûtedilleri bile fakir ve zayıf insanlarla, kölelerle aynı yerde oturmazlar, onları kendilerine yakıştıramazlardı. Onlarla aynı mecliste bulunmayı kibirlerine yediremezlerdi. İlk dönemlerde müslümanların çoğunluğunu da fakir ve zayıflarla köleler teşkil ediyordu.

İşte müşrikler, Rasûlullah'a (as.), eğer onları huzuruna almazsa daha sık yanına geleceklerini söylediler. Bunu da muhtelif vesilelerle dile getirdiler. Yukarıdaki hadîste bunlardan biri rivâyet edilmektedir.

Bazı rivâyetlerde Hz. Peygamber'in (as.), Kureyş liderlerinin müslüman olmalarını çok istediği için, içinde müşriklerin bu tekliflerini kabul etme arzusu uyandığı kaydedilmektedir. Nitekim bu hadîste de, **"Rasûlullah'ın (as.) gönlünde, Allah'ın olmasını**

---

oldu. Allah yolunda ilk oku atan kişidir. Hz. Peygamber'le birlikte bütün savaşlara katıldı. Kendisine **"İslâm'ın süvarisi"** denirdi. Hz. Ömer ve Hz. Osman dönemlerinde **Kûfe Emîri** idi. Hz. Osman'ın halife seçiminde Şûra üyeliği de yapmıştı. **Kadisiye**'de Başkomutandı. **Irak** ve **Medayin** fatihidir. **Medîne**'de vefat etti, **Bakî**'a defnedildi. Aşere-i mübeşşereden en son vefat edenidir. Kendisinden 271 hadîs rivâyet edildi. Hadîsleri kütüb-ü sitede tahric edildi.

[485] En'am, 52.

[486] **Müslim**, Fedâilu's-Sahâbe, 5/46.

dilediği şey hâsıl oldu" cümlesiyle, muhtemelen bu hususa işaret edilmektedir. Hatta bu konuda yazılı bir sözleşme yapmak üzere **Hz. Ali'**yi çağırdığı, o sırada da yukarıdaki âyetin nâzil olduğu rivâyet edilir.

Âyet-i kerîme, bu isteği reddetmekle insanlar arasındaki ayırımı da reddetmiş, herkesin insan olarak eşit olduğu prensibini bir kere daha teyid etmiş oluyordu. Âyetin devamı şöyledir:

"...Onların hesabı seni, senin hesabın onları ilgilendirmez. Şayet onları kovarsan, zâlimlerden olursun."

Âyet-i kerîmede geçen, ***"Sabah akşam duâ edenler"*** cümlesindeki duâ; namaz, zikir, Kur'ân öğrenmek, Allah'a ibâdet ve duâ etmek diye farklı şekillerde yorumlanmıştır.[487]

٦١٧ - (ت ــ *سعد بن أبي وقاص* رضي الله عنه) في هذه الآية : **{ قُلْ : هو القادر على أن يبعثَ عليكم عذابا من فوقكم أو من تحت أرجلكم }** (الأنعام : ٦٥) فقال النَّبيُّ صلى الله عليه وسلم: « **أمَا إنَّها لكائنة ، ولم يأتِ تأويلُها بعدُ** ». أخرجه الترمذي.

617- Sa'd b Ebî Vakkas;

"De ki: Allah size üstünüzden veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeğe... kadirdir"[488] âyeti hakkında Hz. Peygamber'in (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Bilin ki bu, mutlaka olacaktır, ama te'vili henüz gelmemiştir."[489]

İZAH

Âyetteki; ***"Üstünüzden... altınızdan..."*** cümlesi hakkında iki görüş vardır:

---

[487] Bkz., **Taberî**, VII, 200; **Kurtubî**, VI, 431; **İbn Kesîr**, III, 26.

[488] En'am, 65.

[489] **Tirmizî**, Tefsir, 7/3068.

1- Bundan maksat, ilâhî âfetlerdir. Gökten taş yağması, tufan, şiddetli rüzgar, bazı kavimlerin yere geçirilmesi gibi Kur'ân-ı Kerîm'de de ifâde edilen ilâhî cezâlardır.

2- İnsanların, insanlar vasıtasıyla cezâlandırılmasıdır. **"Üstten"** gelen azap, idârecilerin zâlimâne idâreleri, **"alttan"** gelen de ayak takımının isyân, ihânet ve çapulculuğudur.

Rasûlullah'ın (as.); **"Bu mutlaka olacaktır, ancak henüz izahı gelmemiştir, ilerde gelecektir"** cümlesi hayli dikkat çekicidir. Bununla neyin murad edildiğini kesin olarak tespit etmek, şüphesiz ki çok zordur. Bununla, müteâkip asırlarda görülen idârecilerin zulmü ve ayak takımının sebep olduğu terör ve çapulculuk kastedilmiş olabilir mi? Bu durumun, o dönemlerde de, kısmen de olsa var olduğu bilinmektedir.

Yoksa acaba bunun, müteâkıp asırlarda özellikle silah sanayii alanında meydana gelecek olan gelişmelere bir işaret olması düşünülebilir mi? Bilhassa günümüzde ulaşılan ve insanlığı bir anda helâk edecek derecede kuvvetli olan her türlü nükleer silahlar, üstten ve alttan belâ yağdıracak güçte değil midir?[490]

Bu hadîsin râvîlerinden **Ebû Bekr b. Abdullah b. Ebî Meryem** hadîsçiler nazarında zayıftır.

٦١٨- (خ ت ــ *جابر بن عبد الله* رضي الله عنهما) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : لما نزلت : { **قُلْ هو القادر على أن يبعثَ عليكم عذابا من فوقكم أو من تحت أرجلكم** } قال : أعوذ بوجهك { **أو من تحت أرجلكم** } قال : **أعوذ بوجهك** ، قال: فلما نزلت : { **أو يَلبِسَكم شِيَعا ، ويُذيقَ بعضكم باسَ بعضٍ** } قال رسول الله صلى الله عليه وسلمْ : « **هاتان أهوَن** ، **أو أيسرُ** ».

أخرجه البخاري. وفي رواية الترمذي : « **هاتان أهْوَن** ، **أو هاتان أيسرُ** ».

618- Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edildiğine göre;

---

490 Bkz., **Taberî**, VII, 219; **Zâdu'l-Mesir**, III, 58; **Kurtubî**, VII, 9; **İbn Kesîr**, III, 35.

"De ki: Allah size üstünüzden bir azap göndermeğe kadirdir" âyeti nâzil olunca, Rasûlullah (as.);

"Zâtına sığınıyorum, Rabbim!" demiş,

"Veya ayaklarınızın altından bir azap göndermeğe kadirdir..." cümlesinde de yine;

"Zâtına sığınıyorum, Rabbim!" buyurmuş.

"Sizi birbirinize karıştırmaya veya bazınıza diğerlerinin kuvvetini tattırmaya da kadirdir"[491] âyeti gelince de;

"Bu ikisi daha hafiftir, yahut daha kolaydır" buyurmuş.[492]

RİVÂYETLER

Tirmizî'nin rivâyetinde bu son cümle, **"Bu ikisi daha ehven, yahut bu ikisi daha kolaydır"** şeklindedir.

İZAH

Burada izaha muhtaç iki cümle vardır:

"Sizi birbirinize karıştırmak": Tefrikaya düşürmek, arzu ve istekleri farklı hale getirerek ittifakı bozmak, toplumu parçalamak demektir.

"Bazınıza, diğerlerinin kuvvetini tattırmak": Bu ifâde, tefrika neticesinde meydana gelecek çatışmalarda çekilen acılara, dökülen kanlara işâret etmektedir.

Bu âyetten kimlerin murad edildiği hakkındaki görüşleri üç ana noktada toplamak mümkündür:

1- **İbn Abbas, Ubey b. Kâ'b, Katâde** ve **Ebû'l-Âliye**'ye göre, maksat müslümanlardır. Bunlara göre birbirine karışmak ve kuvvetin acısını tatmak, Rasûlullah'ın (as.) vefatından 25 sene sonra gerçekleşti. Diğer iki azap nev'i; yani insanları yere batırmak ve üzerlerine gökten taş yağdırmak cezâsı da mutlaka gelecektir.[493]

---

[491] En'âm, 65.

[492] **Buhârî**, Tefsir, 6/2; İ'tisâm, 11; Tevhid, 16; **Tirmizî**, Tefsir, 7/3065.

[493] **Müsned**, V, 135.

2- Üstten ve alttan gelen azap müşrikler için, birbirine karışmak ve kuvvetin acısını tatmak cezâsı da müslümanlar içindir. **Hasan-ı Basrî** böyle der, şu hadîsi de buna delil gösterir:

"Ben Rabbimden üç şey istedim, ikisini verdi, birini vermedi: Sizden önceki ümmetleri cezâlandırdığı gibi sizleri cezâlandırmamasını istedim, kabul buyurdu. Sizi ortadan kaldıracak bir düşmanı başınıza musallat etmesini istedim, kabul buyurdu. Sizi birbirinize karıştırmamasını ve bazınıza diğerlerinin kuvvetinin acısını tattırmamasını istedim, kabul etmedi.[494]

3- **Taberî**'nin benimsediği görüşe göre âyet, müşrikler için bir tehdittir. Hz. Peygamber'in (as.) son iki azap şeklini daha hafif görmesi, insanların davranışlarına bağlı bulunduğu için olmalıdır. Bunlar, insanlar tarafından tedbir almak, kontrol edebilmek imkânı bulunan olaylardır. Sonra hiç şüphe yok ki Allah'ın cezâsı, umumidir, herkese şâmildir. İnsanların birbirlerine zararı ise, o nispette geniş değildir. Ayrıca ilâhî cezâ, şüphesiz insanların yol açtığı zarardan çok daha şiddetli olur.[495]

٦١٩- (خ م ت ــ *ابن مسعود* رضي الله عنه) لما نزلت { **الذين آمنوا ولم يلبسوا إيمانَهُمْ بظلم** } [الأنعام : ٨٢] شَقَّ ذلك على المسلمين ، وقالوا : أيُّنا لا يَظْلِمُ نَفْسَهُ ؟ فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم :« **ليس ذلك ، إنَّما هو الشِّركُ ، ألم تسمَعُوا قولَ لقمان لابنه** » : { **يا بُنَيَّ لا تُشْرِكْ بالله ، إنَّ الشِّرْكَ لظُلْمٌ عظيم** } [لقمان : ١٣].

وفي أخرى : « **ليس هو كما تظُنُّون ، إنما هو كما قال لقمان لابنه** ».

وفي أخرى : « **ألم تسْمَعُوا قولَ العَبْدِ الصالح** ». أخرجه البخاري ، ومسلم ، والترمذي.

619- İbn Mes'ûd anlatıyor:

---

[494] **Müslim**, Fiten, 5/19; **Tirmizî**, Fiten, 14/2175-2176; **Ebû Davud**, Fiten, 1/4552; **Müsned**, V, 240, 278, 284. Çeşitli varyantları için bkz., **İbn Kesîr**, III, 35-40.

[495] Bkz., **Taberî**, VII, 219; **Kurtubî**, VII, 9; **İbn Kesîr**, III, 35; **İbn Hacer**, IX, 178.

"İman eden ve imanlarını zulme bulaştırmayanlar, işte emin olmak onların hakkıdır ve onlar, hidâyet bulmuşlardır"[496] âyeti nâzil olunca, bu hüküm müslümanlara ağır geldi. Dediler ki:

"- Hangimiz kendine zulmedip (günah işlemez) ki?"

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"- Bu, o zulüm değildir. Ancak o, şirktir. Lokman'ın[497]**, oğluna söylediği;** ***'Yavrucuğum, Allah'a ortak koşma! Çünkü şirk, çok büyük bir zulümdür'***[498] **sözünü duymadınız mı?"**[499]

RİVÂYETLER

Hadîsin diğer bir rivâyetinde Hz. Peygamber (as.) şöyle buyurmuştur:

"O, sizin zannettiğiniz gibi değildir. Ancak o, Lokman'ın, oğluna söylediği gibidir."

Diğer bir rivâyette de; **"Sâlih kulun sözünü duymadınız mı?"** buyurmuş.

Hadîsi **Buharî, Müslim** ve **Tirmizî** tahric etti.

İZAH

Zulm'ün: tecâvüz, hak yemek, günah işlemek gibi pek çok anlamı vardır. Hatta ilk akla gelen anlamı da bunlardır. Bir anlamı da şirktir. Şirk, şüphesiz zulmün en büyüğüdür. Ancak zulüm denince, hemen şirk akla gelmez. Zulüm lafzı mutlak olarak kullanıldığında, şirkin dışında kalan günahlar akla gelir. Bu kelimeye

---

[496] En'âm, 82.

[497] **Lokman b. Âd (Âdiyâ, Bâûr?) el-Hakîm**: Kur'ân-ı Kerîm'de kendisine hikmet verildiği bildirilen kişidir. Peygamber olduğu da rivâyet edilmiştir. Kur'ân'da Lokman adıyla bir de sûre bulunmaktadır. Allah onu örnek bir şahsiyet olarak övmektedir. Âd kavminin helâkinden sonra yaşadığı ve Me'rib Seddi'ni onun yaptırdığı rivâyet edilir. İnsanlık tarihinde hikmetli sözleriyle meşhurdur. Hayatı ve yaşadığı dönem hakkında hayli farklı rivâyetler bulunmaktadır

[498] Lokman, 13.

[499] **Buhârî**, İman, 23; Tefsir, 31/1; Enbiyâ, 8, 41; İstitâbe, 1, 9; **Müslim**, İman, 56/197; **Tirmizî**, Tefsir, 7/367.

şirk manasının verilmesi ise, ancak mukayyed kullanılması ile, yani tahsis edilip belirtilmesi ile mümkündür.

Hadîste sahâbe-i kirâm, zulmün, mutlak anlamda kullanıldığını zannettikleri için rahatsızlık duymuşlardır. Rasûlullah'ın (as.) tavzihi ile onların bu rahatsızlıkları izâle edilmiştir. Buna göre **"İmanı zulme karıştırmak"**tan maksat, şirk, küfür ve nifakla imanı iptal etmektir.

BAZI HÜKÜMLER

1- Günahlar küfür değildir, insanı kâfir yapmaz.

2- Söz, bazen zâhir anlamının dışında bir manaya hamledilir.

3- Hususi olduğuna delil bulununcaya kadar, sözün hükmü umuma hamledilir.

4- Bazen umumî ifâdeden, hususî hüküm murad edilebilir.

5- Müfesser, mücmele tercih edilir.[500]

٦٢٠ -- (ت د س ـــ *ابن عباس* رضي الله عنهما) قال : أتى ناسٌ النبيَّ صلى الله عليه وسلم، فقالوا: يا رسول الله ، أنأكلُ ما نقتلُ و لا نأكل ما يقتلُ اللّهُ ؟ فأنزل الله **{فكُلوا ممَّا ذُكِرَ اسمُ اللَّه عَلَيْهِ إن كُنتم بآياته مُؤمنينَ ، وما لكمْ ألاّ تأكلُوا ممَّا لم يُذكر اسمُ اللَّه عليه وقد فَصَّل لكُمْ ما حَرَّمَ عَلَيْكمْ إلا ما اضطرِرْتمْ إلَيْه ، وإنَّ كثيرا لَيُضلُّون بأهْوَائِهمْ بغَيْر علْمٍ ، إنَّ ربّك هُوَ أعلَمُ بالْمُعْتَدين ، وذَرُوا ظَاهِرَ الإثْم وبَاطِنَه ، إنَّ الذين يَكسِبُون الإثْمَ سيُجْزَوْنَ بما كانُوا يَقْتَرِفُونَ ، ولا تأكُلوا مِمَّا لم يُذْكر اسْمُ اللّه عليه ، وإنَّهُ لَفِسْقٌ ، وإنَّ الشياطِينَ لَيُوحُونَ إلى أوْلِيائِهِمْ لِيُجادِلُوكُمْ ، وإنْ أطَعْتمُوهُمْ إنكُمْ لمشْركونَ}** (الأنعام : ١١٨ ١٢١،). هذه رواية الترمذي.

وفي رواية أبي داود : جاءت اليهود إلى النبي صلى الله عليه وسلم ، فقالوا : نأكلُ مما قتلْنَا، ولا نأكل ما قَتلَ اللّه؟ فنزلت **{ولا تأكُلوا ممَّا لم يُذْكرِ اسْمُ اللّه عليه}** (الأنعام: ١٢١) إلى آخر الآية.

---

[500] Bkz., **Taberî**, VII, 254; **Nevevî**, II, 143; **İbn Hacer**, I, 125-126; **Aynî**, I, 213.

وفي أخرى له: في قوله:{وإنَّ الشياطينَ لَيُوحُونَ إلى أوْلِيائِهِمْ لِيُجادِلُوكُمْ} (الأنعام: ١٢١) قال : يقولون : ما ذَبحَ اللّه - يعنون الميتَة - لم لا تأكلونه؟ فأنزل اللّه {وإنْ أطعْتُمُوهُمْ إنكُمْ لمشْرِكُونَ} ثم نزل : {ولا تأكلوا ممَّا لم يُذكرِ اسْمُ اللّه عليه}.

وفي رواية أخرى قال: { فكُلوا ممَّا ذُكرَ اسمُ اللّه عَلَيْه } { ولا تأكُلوا ممَّا لم يُذْكر اسْمُ اللّه عليه }. فنُسِخَ ، واسْتُثْنِي من ذلك ، فقال: {وطعامُ الذين أوتوا الكتاب حلٌّ لكم ، وطعامُكم حلٌّ لهم } [المائدة : آية٥].

وفي رواية النسائي : في قوله : { ولاَ تأكُلوا ممَّا لم يُذْكرِ اسْمُ اللّه عليه } قال: خاصَمهمُ المشْرِكون ، فقالوا : ما ذَبحَ اللّه لا تأكلُونه وما ذبحتُم أنتم أكلتُمُوه ؟.

620- İbn Abbas anlatıyor:

"İnsanlar, Hz. Peygamber'e (as.) gelip dediler ki:

"- Ey Allah'ın Rasûlü (as.), biz, kendimizin öldürdüğü hayvanı yiyeceğiz de, Allah'ın öldürdüğü hayvanı (meyteyi) yemeyecek miyiz?"

Bunun üzerine Yüce Allah;

"Eğer Allah'ın âyetlerine inanan mü'minlerseniz, üzerine Allah'ın adı anılan hayvandan yeyin. Nâçar kalanlarınız müstesnâ! O, size neleri haram kıldığını ayrı ayrı belirtmişken, üzerine Allah'ın adı anılan hayvanlardan niçin yemeyesiniz? Hakikatte birçokları, hiç bilmeden, sırf kendi nefsî arzularıyla insanları sapıklığa düşürüyorlar. Muhakkak ki senin Rabbin, haddi aşanları en iyi bilendir.

Günahın gizlisini de, âşikâr olanını da bırakın. Çünkü günah işleyenler, yaptıklarının cezâsını mutlaka çekeceklerdir.

"Üzerine Allah'ın ismi anılmayan hayvanlardan yemeyin. Çünkü o, fısktır. Doğrusu şeytanlar, sizinle mücâdele etmeleri için, kendi dostlarına telkinde bulunurlar. Eğer siz onlara itâat ederseniz, muhakkak ki sizler de müşrik olursunuz[501]" âyetlerini indirdi.[502]

---

[501] En'âm, 118-121.

[502] **Tirmizî**, Tefsir, 7/3069; **Ebû Davud**, Dahâyâ, 13/2817-2819; **Nesâî**, Dahâyâ, 40.

RİVÂYETLER

Bu rivâyet, **Tirmizî'**nindir.

Ebû Davud'un rivâyeti şöyledir:

"Yahudiler Hz. Peygamber'e (as) gelip;

"- Kendi öldürdüğümüzü yiyoruz, Allah'ın öldürdüğünü yemeyecek miyiz?" diye sordular. Bunun üzerine, ***"...Allah'ın ismi anılmayan hayvanlardan yemeyin!"*** âyeti nâzil oldu.

Ebû Davud'un diğer bir rivâyetinde de; ***"...Doğrusu şeytanlar, sizinle mücâdele etmeleri için kendi dostlarına telkinde bulunurlar"*** âyeti hakkında râvî şöyle der:

"Onlar;

"- Allah'ın kestiği, yani ölmüş hayvanı niçin yemiyorsunuz?" dediler. Yüce Allah; ***"Eğer siz onlara itâat ederseniz, muhakkak ki siz de müşrik olursunuz"*** âyetini indirdi. Sonra da ***"Üzerine Allah'ın ismi anılmayan hayvanlardan yemeyin!"*** âyeti nâzil oldu.

Ebû Davud'un başka bir rivâyetinde ise şöyle denir:

"Üzerine Allah'ın ismi anılan hayvanlardan yeyin!"[503] âyeti ile ***"Üzerine Allah'ın ismi anılmayan hayvanlardan yemeyin!"***[504] âyeti (geldi). Sonra nesh edildi. (Yani) bundan, ***"Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helâl, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir"***[505] âyetindeki hüküm istisnâ edildi.

Nesâî'nin, ***"Üzerine Allah'ın ismi anılmayan hayvanlardan yemeyin"*** âyeti hakkındaki rivâyeti şöyledir:

"Müşrikler, müslümanlarla münakaşa ettiler, dediler ki:

"- Allah'ın boğazladığını yemiyorsunuz da, kendinizin boğazladığını niye yiyorsunuz?.."

---

[503] En'âm, 118.

[504] En'âm, 121.

[505] Mâide, 5.

İZAH

Tirmizî bu hadîsin hasen olduğunu söylemiştir. Ancak hadîsin râvîlerinden **Atâ b. es-Sâib**'in, hayatının sonlarına doğru aklı karışmıştır. Ondan rivâyet eden **Ziyâd b. Abdullah el-Bekkâî** de rivâyette gevşek biridir. **Ebû Davud**'un isnâdındaki **Simâk** ise, kendisi saduk olmakla birlikte **İkrime**'den rivâyeti muztarib görülmüştür. **Nesaî**'nin rivâyeti ise hasendir. Farklı senedlerde bazı kusurlar görülmekte ise de rivâyetler birbirini kuvvetlendirmektedir, bu itibarla **Tirmizî**'nin de belirttiği gibi hadîs hasendir.

HAYVAN KESMENİN ŞER'Î ÖLÇÜSÜ

İslâm'da kesilen hayvanların yenilebilmesi için, kesim esnasında mutlaka **Besmele** çekilmesi gerekir. **Besmele** çekilmeden, yani Allah'ın adını anmadan kesilen hayvanların yenilmesi konusunda üç görüş ortaya çıkmıştır:

1- **Kesinlikle yenilmez:** Besmele ister kasten, ister unutarak terk edilmiş olsun fark etmez. Bu görüş **İbn Ömer, Nâfî, Şa'bî, Muhammed b Sîrîn**'den rivâyet edilmiştir. **Mâlik** ve **Ahmed b. Hanbel**'den de bu istikamette rivâyetler gelmiştir. **Ebû Sevr** ile **Davud-ı Zâhirî** de aynı görüştedir.

Delilleri:

a) Yukarıda geçen **En'âm** sûresinin 121. âyetidir. Bu âyette mutlak olarak **Besmele** çekilmeyen hayvanların yenilmemesi emredilmektedir. Âyette geçen *"Çünkü o fısktır"* cümlesi de, bu hükmü te'yid eden ayrı bir delildir. Buradaki zamir, ya onu yemeye veya besmelesiz kesilen hayvana râcidir. Her iki durum da yenilmemesine delil teşkil eder.

b) ***"...Terbiye edilmiş hayvanların, sizin için tuttuklarından yeyin ve üzerine Allah'ın adını anın!..."***[506]

c) Hz. Peygamber'in (as.) şu hadîsi:

إذا أرْسَلْتَ كَلْبَكَ وَ سَمَّيْتَ فَكُلْ.

---

[506] Mâide, 4.

"Köpeğini ava saldığın ve Allah'ın adını andığında, ondan ye!"[507]

d) Muttefekun aleyh olan şu hadîs:

ماانهر الدّم وذكر إسمُ اللّه فكلوا.

"...Hayvandan kan akar ve üzerine Allah'ın adı anılırsa, ondan yeyin!"[508]

e) Rasûlullah'ın (as.) cinlere söylediği rivâyet edilen şu söz:

لَكُمْ كُل عظْمٍ ذُكرَ إسْمُ اللّه عليْه.

"Üzerine Allah'ın adı anılan her kemik, sizin azığınızdır."[509]

2- Kesilen hayvanın etinin yenilebilmesi için besmele şart değildir, ancak müstahaptır; kasten veya unutarak terk edilse bir şey gerekmez: Şâfîîler'in görüşü budur. **Ahmed b. Hanbel, Mâlik** ve **Evzâî**'den de aynı görüş rivâyet edilmiştir. Sahâbeden **İbn Abbas, Ebû Hureyre,** tâbiûndan da **Atâ b. Ebî Rebâh** aynı görüşü benimserler.

Delilleri:

a) Yukarıda geçen *"Üzerine Allah anılmayan hayvanı yemeyin, çünkü o fısktır"* âyeti. Bu âyet, Allah'tan gayrısı için kurban edilen hayvanlara işâret etmektedir. Nitekim *"...Allah'tan başkası adına kesildiğinden dolayı fısk olan hayvan..."*[510] âyeti de bu hususu te'yid eder. **Atâ b. Ebî Rebâh;** *"Üzerine Allah'ın adı anılmayan hayvanı yemeyin!"* âyetinden maksat, Kureyşlilerin ve Mesûcîlerin, putları için kestikleri kurbanlardır" der ve "**Mü'min, Müslim**" lafızlarının, zaten Allah'ın ismi olduğunu söyler.

Bu görüşü benimseyenlere göre; *"Çünkü o fısktır"* cümlesindeki "**Vav**" harfi atıf değil, vâv-ı hâliyedir. Yani **"Fısk olduğu halde**

---

[507] **Buhârî**, Zebâih, 2, 8; **Müslim**, Sayd, 1/1-5.

[508] **Buhârî**, Zebâih, 15, 18, 23; **Müslim**, Edâhî, 4/20.

[509] **Müslim**, Salât, 33/150.

[510] En'âm, 145.

yemeyin" demektir. Fısk olması da, Allah'tan başkası adına kesilmesi ile olur.

b) Şu hadîs-i şerif:

ذَبِيحَةُ الْمُسْلِمِ حَلاَلٌ ذَكَرَ إِسْمَ اللّه أوْلَمْ يَذْكُرْ. إنَّهُ إنْ ذَكَرَ لَمْ يَذْكُرْ الاَّ إسْمَ اللّه.

"Allah'ın ismini ister ansın, ister anmasın müslümanın kestiği helâldir. Şayet o, bir şey zikredecekse, Allah'ın isminden başkasını zikretmez."[511]

Bu hadîs, **Salt es-Sedûsî**'den mürsel olarak rivâyet edilmiştir. Salt, güvenilir râvîlerdendir, **İbn Hibbân** onu **Kitâbu's-Sikat**'da zikretmiştir.

c) **İbn Abbas**'dan rivâyet edilen şu söz:

إذا ذَبَحَ الْمُسْلِمُ وَلَمْ يَذْكُرْ إسْمَ اللّه فَلْيَأْكُلْ. فإنَّ الْمُسْلِمَ فيهِ إسْمٌ منْ أسْماءِ اللّه.

"Bir müslüman, Allah'ın ismini zikretmeden hayvan keserse, onu yesin! Çünkü müslümanda, mutlaka Allah'ın isimlerinden bir isim vardır."[512]

d) **Hz.Âişe,** Rasûlullah'a (as.), kendisine et getirdiklerini, ama hayvanı keserken **Besmele** çekip çekmediklerini bilmediğini, bu durumda ne yapması gerektiğini sorunca, Hz. Peygamber (as.) şu cevabı verdi:

سَمُّوا اللّهَ وكُلُوا. ; **"Allah'ın adını anın ve yeyin!"**[513]

Eğer **Besmele** şartı olsaydı, Rasûlullah (as.), keserken besmele çekilip çekilmediğini kesin olarak öğrenmeden yemelerine müsaade etmezdi.

---

[511] **Beyhakî**, IX, 240.

[512] **Dârekutnî**, IV, 269.

[513] **Ebû Davud**, Edâhî, 19/2829; **Beyhakî**, IX, 239.

3- **Besmele kasten terk edilirse yenmez, ama unutarak terk edilirse zarar vermez**: **Hanefîler**'in kavli budur. **Mâlikî** ve **Hanbelî** mezheblerinin meşhur olan görüşü de budur. Aynı görüş, **Hz. Ali, İbn Abbas, İbnu'l-Müseyyeb, Atâ, Tavus, Hasan-ı Basrî, İbn Ebî Leylâ, İshak b. Râhûye**'den de rivâyet edilmiştir. **Şa'bî** ve **İbn Sîrîn** de besmelenin unutarak terkini sadece mekruh görürler.

Delilleri:

a) **"Allah ümmetimden hatadan, unutmadan ve zorlanmadan dolayı sorumluluğu kaldırmıştır"**[514] hadîsi.

b) **En'âm** sûresinin 121. âyet-i kerîmesinin zâhiri, her ne kadar **besmele** çekilmeden kesilen hayvanı yemenin haram olduğunu ifâde ediyorsa da, âyetin delâleti unutarak terk edileni değil, kasten terk edileni kapsamaktadır. Besmeleyi kasten terk eden, âyete muhâlefet etmiş olur.

c)Rasûlullah'ın (as.) şu hadîsi:

الْمُسْلِمُ يَكْفِيهِ اسْمُهُ إِنْ نَسِيَ أَنْ يُسَمِّيَ حِينَ يَذْبَح فَلْيَذْكُرْ اسْمَ للهِ وَلْيَأْكُلْهُ.

"Müslümana ismi yeterlidir; hayvanı keserken Besmele çekmeyi unutursa (yerken) **Allah'ı ansın ve yesin!"**[515]

Bu görüş, ihtiyât açısından da tatbike en elverişli olanıdır.

Bu âyette söz konusu olan diğer bir husus da, hadîste ifâde edildiği üzere, âyetin kısmen veya tamamen nesh edilmesi meselesidir. Bu hususta iki görüş rivâyet edilmiştir:

1- Çoğunluğun görüşüne göre âyet muhkemdir, hiçbir hükmü nesh edilmemiştir.

2- **Mekhûl**'den rivâyet edilen görüşe göre Yüce Allah önce ***"Üzerine Allah'ın adı anılmayan hayvanı yemeyin!"*** buyurmuş, sonra müslümanlara merhamet ederek ***"Bugün artık temiz şeylerle ehl-i kitabın yiyeceği size helâl kılındı. Sizin yiyeceğiniz de onlara***

---

[514] **İbn Mâce**, Talak, 16/2043.

[515] **Darekutnî**, IV, 269; **Beyhakî**, IX, 239.

helâl kılındı"[516] âyetiyle, önceki âyetin mutlak hükmünü nesh etmiştir.

İzâhına çalıştığımız hadîs de, nesih iddiasını doğrulamaktadır.

Ancak her iki görüş arasında önemli bir farklılık yoktur. Allah, **Besmele** çekilmeyen hayvanın yenmesini yine haram olarak bıraktı, yalnız ehl-i kitabın kestiklerini helâl kıldı. Buradaki neshi, tahsîs diye anlarsak, ihtilaf ortadan kalkar.[517]

٦٢١- (خ ـــ *ابن عباس* رضي اللّه عنهما) قال : إذا سَرَّكَ أن تَعْلَمَ جهلَ العرب، فاقْرأ ما فوقَ الثلاثين ومائة من سورة الأنعام { **قد خَسِرَ الذي قتلوا أولادهم سَفَهاً بغير علم وحَرَّموا مَا رَزَقَهُمُ اللّه افتراء على اللّه قد ضَلُّوا وما كانوا مُهْتَدِينَ** }. أخرجه البخاري.

621- İbn Abbas şöyle der:

"Arabın câhiliyetini bilmek seni sevindirirse, **En'âm** sûresinin 130. âyetinin üst tarafını oku:

"Bilgisizlik yüzünden çocuklarını budalaca öldürenler ve Allah'ın kendilerine verdiği rızkı Allah'a iftirâ ederek haram sayanlar, muhakkak ki hüsrana uğramıştır. Onlar şüphesiz ki sapmışlar ve doğru yolu da bulamamışlardır"[518] (En'âm,140).

İZAH

İbn Abbas'dan gelen bir rivâyete göre bu âyet, kız çocuklarını canlı canlı toprağa gömen **Rabîa** ve **Mudar** kabileleri hakkında nâzil oldu. **Katâde**; câhiliyet Araplarından sadece **Benû Kinâne**'nin bu çirkin fiili irtikâb etmediklerini söyler.

KIZLARI TOPRAĞA GÖMMEK

Câhiliyet dönemi Araplarından bir kısmı, kız çocuklarını açlık korkusuyla toprağa gömerlerken, bir kısmı onların sokağa düşmesini

---

[516] Mâide, 5.

[517] Bkz., **Taberî**, VIII, 11; **Cessâs**, IV, 170; **İbn Kesîr**, III, 87; **Avnu'-Ma'bûd**, VIII, 12; **Bezlu'l-Mechûd**, XIII, 48.

[518] **Buhârî**, Menâkıb, 12.

önlemeyi, yâni himâye etmeyi düşünür ve bu yüzden toprağa gömer, diğer bir kısım da meleklerin, Allah'ın kızları olduğunu söyleyerek onların yanına göndermek iddiâsıyla toprağa gömerdi. Diğer bir kısım da bir kız çocuğa sahip olmanın verdiği utanç sebebiyle toprağa gömerdi.

Kız çocuklarını canlı canlı toprağa gömmek, câhiliyet döneminin en belirgin hususiyetlerinden biridir. Yukarıdaki hadîste de buna işâret edilmektedir. **Dârimî**'nin rivâyet ettiği şu sahne, fevkalâde çarpıcıdır:

"Bir gün Rasûlullah'ın (as.) yanına bir adam gelip şöyle der:

"- Ey Allah'ın Rasûlü; biz câhiliyette putlara tapar, çocuklarımızı öldürürdük. Benim bir kızım vardı; yanıma çağırdığımda sevinerek gelirdi. Bir gün onu yine çağırdım, sevinerek yanıma geldi. Onu evimizin civarında kazdığım bir kuyuya götürdüm. Elinden tutup kuyuya attım. Onun son duyduğum sözleri:

"Babacığım!.. Babacığım!..." feryatları idi.

Bu sözleri sükûnetle dinleyen Rasûlullah (as.) ağlamaya başladı, o kadar ağladı ki, göz yaşları sakalını ıslatmıştı."[519]

Hz. Peygamber'in (as.) bu tür insanları terbiye etmekle ömür tükettiğini görüp sonunda ulaştığı neticeye de dikkat edince, yaptığı işin ne derece muazzam ve asla ulaşılamaz bir mâhiyet taşıdığı anlaşılır.

İşte câhiliyet Arapları, hem çocuklarını öldürmek ve hem de helâl rızıkları kendilerine haram etmek suretiyle dünyada hüsrâna, büyük zarara uğramışlardı. Ancak Allah'a yalan ve iftirâ isnâd etmeleri sebebiyle âhiretteki hüsranları çok daha büyük olacaktır.

Câhiliye Arapları, öz yavrularını canlı canlı toprağa gömmelerinden ayrı olarak, Allah'ın kendilerine helâl kıldığı rızıkları **Bahîra** adıyla, **Sâibe**, **Vasîle**, ve **Hâm** adıyla haram sayarlardı. Bir taraftan da çocuklarını açlık korkusuyla öldürdüklerini söylerlerdi! Şüphesiz bu, bir tenâkuzdu.[520]

---

519 **Dârimî**, I, 3.

520 Bkz., **Taberî**, VIII, 50; **Kurtubî**, VII, 96; **İbn Kesîr**, III, 109; **Aynî**, XV, 92.

٦٢٢- (ت ـ ابن مسعود رضي الله عنه) قال : من سرّه أنْ ينظرَ إلى الصحيفة التي عليها خاتَمُ مُحمَّد صلى الله عليه وسلم ، فليقرأ هؤلاء الآيات : { قُلْ تعالَوْا أتْلُ ما حَرَّمَ ربُّكُمْ علَيْكم ألاَّ تُشرِكوا به شيئا وبالوالدَيْن إحْسَانا ، ولا تقْتُلوا أوْلادَكم مِنْ إملاق نَحْنُ نَرْزُقُكُمْ وإيَّاهم ، ولا تقرَبُوا الفَوَاحِشَ ما ظَهَرَ منْها ومَا بَطَنَ ، ولا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حرَّمَ اللّه إلا بالحقّ ، ذلكمْ وصَّاكمْ به لعَلَّكم تَعْقلون ،ولا تقرَبُوا مَالَ اليتيم إلا بالتي هي أحْسَنُ حتّى يَبْلُغَ أشُدَّهُ ، وأوْفُوا الكَيْلَ ، والميزانَ بالقسْط ، لا نُكَلّفُ نفْسا إلا وُسعَها ، وإذا قُلْتُم فاعْدلوا ، ولَوْ كان ذَا قُرْبَى ، وبعَهْد اللّه أوْفُوا ، ذلكم وصَّاكُمْ به لَعَلَّكم تَذكَّرُونَ ، وأنَّ هذا صراطي مُسْتقيما ، فاتَّبِعُوهُ ولا تتّبعُوا السُّبُلَ فتفرّقَ بكُمْ عنْ سبيله ، ذلكُمْ وصَّاكُمْ به لعَلَّكُمْ تتّقُون } (الأنعام : ١٥١ ، ١٥٦). أخرجه الترمذي.

622- İbn Mes'ûd şöyle dedi:

"Üzerinde Hz. Muhammed'in mührü bulunan sahifeye bakmak kimin hoşuna giderse, şu âyetleri okusun:

"De ki: Gelin, size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri okuyayım: Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın, anne-babaya iyilik edin, fakirlik yüzünden çocuklarınızı öldürmeyin. Size de, onlara da rızkı biz veririz. Kötülüklerin açığına da gizlisine de yanaşmayın. Allah'ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymayın. İşte Allah, aklınızı kullanmanız için size bunları tavsiye etti.

Yetimin malına, büluğa erinceye kadar, malını en güzel bir şekilde koruyup çoğaltmak hizmetinden başka bir suretle yaklaşmayın. Ölçeği ve tartıyı âdil kullanın. Biz, kimseye gücünün yettiğinden fazlasını teklif etmeyiz. Konuştuğunuz zaman, akrabanız bile olsa, âdil olun. Allah'a olan ahdinize vefâ gösterin. İşte Allah, düşünesiniz diye bunları size tavsiye etti.

İşte bu, benim dosdoğru yolumdur; hepiniz ona uyun. Başka yollara gitmeyin ki, sizi O'nun yolundan saptırıp dağıtmasınlar. İşte Allah, kötülüklerden sakınmanız için bunları size tavsiye etti."[521]

---

[521] **Tirmizî,** Tefsir, 7/3070.

İZAH

Önceki hadîste geçen âyette Yüce Allah, câhiliye Araplarınm helâl rızıkları, cehâletleri yüzünden kendilerine haram kıldıklarını ifâde buyurduktan sonra, yukarıda tercümeleri verilen **En'âm** sûresinin 151-153. âyetlerinde, asıl kendilerine haram kılınan şeylerin neler olduğunu açıklamaktadır. Bunlar da;

1- Allah'a şirk koşmak.

2- Anne-babaya âsi olmak,

3- Açlık korkusuyla çocukları öldürmek.

4- Gizli ve açık kötülük yapmak.

5- Allah'ın haram kıldığı cana kıymak.

6- Yetim malına dokunmak.

7- Ölçü ve tartıda âdil davranmamak.

8- Akraba dahi olsa, hüküm ve şâhitlikte âdil ve doğru olmamak.

9- Ahde vefâ göstermemek.

İşte Allah'ın istediği dosdoğru yol budur. Allah'ın beyan buyurduğu şeylerden başkasına uymak ise sapıklıktır, dalâlettir.[522]

٦٢٣ - (م ت ـــ *ابو هريرة* رضي الله عنه) أنَّ رسولَ اللَّه صلى الله عليه وسلم قال : **«ثلاثٌ إذا خَرجنَ لا ينفَعُ نفسا إيمانُها لم تكن آمنتْ من قبلُ : طُلوعُ الشمْسِ من مغربِها،والدَّجَّالُ ، ودابَّةُ الأرض »**. أخرجه مسلم ، والترمذي.

623- Ebû Hureyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Üç şey ortaya çıktığı zaman, daha önce iman etmemiş olan insana, ondan sonra iman etmesi faydası vermez;

1- Güneşin batıdan doğması.

2- Deccâl'in hurucu

3- Dâbbetu'l-Arz."[523]

---

[522] Bkz., **Taberî**, VIII, 81; **Kurtubî**, VII, 130; **İbn Kesîr**, III, 120.

[523] **Müslim**, İman, 72/249; **Tirmizî**, Tefsir, 7/3072.

İZAH

Burada zikri geçen üç husus, kıyâmetin büyük alâmetlerindendir. Bu hadîs, **En'âm** sûresinin 158. âyetine işaret etmektedir. Âyetin meali şöyledir:

"Onlar kendilerine meleklerin gelmesinden, yahut Rabbinin gelmesinden veyahut da Rabbinin alâmetlerinin gelmesinden başka bir şey beklemiyorlar. Rabbinin alâmetleri geldiği gün, evvelce iman etmemiş, veya imanında bir hayır kazanmamış olan kimseye, o gün imana gelmek hiçbir fayda vermez. De ki: "Gözetleyip bekleyin! Biz de bekliyoruz!"

Aşağıdaki hadîste de görüleceği üzere, âyette beklenmesine işaret edilen şey; güneşin batıdan doğmasıdır. Veya bu hadîste ifâde edildiği üzere güneşin batıdan doğması, **Deccâl**'in hurucu ve **Dâbbetü'l-Arz**'dır.[524]

Bu hususta Rasûlullah'tan (as.) gelen rivâyetlere dikkat edildiğinde burada işâret edilen hususun, güneşin batıdan doğması olduğu ihtimâli ağırlık kazanır. Çünkü iman etmenin hiç kimseye fayda vermediği an, işte o andır. Âhirete ve kıyâmete inanmayan insanın, kıyâmetin koptuğunu görünce iman etmesinin hiçbir kıymeti yoktur.

Âyette, *"Meleklerin gelmesi"* cümlesinden maksat, **Azrail**'in canlarını almak için gelmesi; ***"Rabbinin gelmesi"*** cümlesinden maksat da, Allah'ın azabının gelmesidir.

Yani onlar, ya can gırtlağa dayandığında imana gelecekler, ya ilâhî azabın üzerlerine yağdığını gördüklerinde iman edecekler, veya ömrü vefâ eden de kıyâmetin koptuğunu görünce imana gelecektir. Ama her üç halde de imanın hiçbir önemi yoktur, artık iş işten geçmiştir.[525]

---

[524] **Dâbbetü'l-Arz** için 745 nolu hadîse de bkz.

[525] Bkz., **Taberî**, VIII, 96; **Kurtubî**, VII, 144; **Nevevî**, II, 194; **İbn Kesîr**, III, 130.

٦٢٤- (ت ــ أبو سعيد الخدري رضي الله عنه) عن النبي صلى الله عليه وسلم في قوله : {أوْ يأتي بعضُ آيات ربّك} (الأنعام : ١٥٨) قال : « طُلُوعُ الشَّمْسِ من مغربها».
أخرجه الترمذي.

624- Ebû Saîd el-Hudrî;

"...Onlar, kendilerine Rablerinin âyetleri gelsin diye bekliyorlar"[526] âyeti hakkında Rasûlullah'ın (as.) şöyle buyurduğunu rivâyet eder:

"Bu, güneşin batıdan doğmasıdır."[527]

İZAH

Bu hadîsin senedindeki râvîlerden **Atıyye el-Avfî** zayıf biridir. Bunu ondan rivâyet eden **İbn Ebî Leylâ** da hafızası kötü biri olarak bilinmektedir. Bu itibarla hadîs zayıftır. Ancak gerek bundan önce geçen **Ebû Hureyre** rivâyeti ve gerek bu meâldeki diğer rivâyetler bunu destekler niteliktedirler.

سورة الأعراف

7- A'RÂF SÛRESİ

٦٢٥- (م س ــ ابن عباس رضي الله عنهما) قال : كانت المرأة تطوفُ بالبيتِ وهي عُرْيانَة، فتقولُ: من يُعيرُني تطْوَافا ؟ تَجْعَلُهُ على فرجها ، وتقولُ :

اليومَ يَبدُو بعضُهُ أو كُلُّهُ وما بَدَا منه فَلا أُحلُّهُ

فنزلت هذه الآية { خذوا زينتكم عند كُلِّ مسجد} (الأعراف: ٣١) أخرجه مسلم ، والنسائي.

625- İbn Abbas anlatıyor:

---

[526] En'âm, 158.

[527] **Tirmizî**, Tefsir, 7/3071.

"(Cahiliyette) bir kadın, Kâbe'yi çıplak olarak tavaf ediyor ve şöyle diyordu:

"- Kim bana ödünç olarak bir (hums) elbisesi verir?"

Onu avret mahalline koyar ve şöyle söylerdi:

"- Bugün onun (avret mahallinin) bir kısmı veya hepsi görünüyor. Onun görünen kısmını, ben helâl etmiyorum."

Bunun üzerine; ***"Her mescide geldiğinizde güzel elbiselerinizi giyinin!"***[528] âyeti nâzil oldu.[529]

İZAH

"Titvâf": Kadınların tavaf esnasında giydikleri elbisenin adıdır.

ARAPLARIN DİNÎ ASÂLET İDDİASI

Mekke'nin en güçlü kabilesi olan **Kureyş**, kendilerini diğer insanlardan farklı görürldü. **Hz. İbrahim**'in ahfâdı ve **Kâbe**'nin sahibi olduklarını söyleyerek diğer insanlardan daha şerefli ve daha dinî bütün olduklarını iddia ederlerdi. Bu yüzden hac ibâdeti esnasında diğer insanlardan ayrılırlar, onlarla beraber **Arafat**'ta vakfe yapmazlardı. Kendilerine "**Hums**" adını verirlerdi. "**Hamâset**" mastarından gelen bu kelime, dini bütün, dinine kuvvetle bağlı manasına gelen bir dinî asalet ünvanı idi. Bunların giydiği elbiseler de, kendileri gibi asîl ve günahsız sayılırdı.

Zührî'nin de te'yiden belirttiği üzere câhiliye Arapları, dinî asâlet ünvânına sahip olan ve kendilerine **"Hums"** adı verilen **Kureyş** ve dostları müstesnâ, **Kâbe**'yi çıplak olarak tavaf ederlerdi. Kendi elbiseleriyle tavaf edemezlerdi. Bu elbiseler içinde günah işlediklerini söyleyerek onunla tavafı câiz görmezlerdi. "**Hums**" sayılan **Kureyş** kabilesinden veya **Kureyş**'in dostu olan kabile efradından ödünç bir elbise bulabilirse, onunla tavafı yapar, bulamazsa üzerinde bulunan elbiseleri de çıkarıp çıplak olarak tavaf ederlerdi. Çıkardıkları elbiseyi de bir daha alıp giymezler, ayaklarıyla çiğneyip eskitirlerdi. Buna "**Lekâ**" elbisesi, yâni **"atılmış elbise"** derlerdi.

---

[528] A'raf, 31.

[529] **Müslim**, Tefsir, 2/25; **Nesâî**, Menâsik, 160.

Taberî, İbn Abbas'dan naklen, kadınların gece, erkeklerin gündüz tavaf ettiklerini rivâyet eder.

Kurtubî, hadîste işâret edilen kadının, **Dubâa binti Âmir b. Kurt** olduğunu söyler.

İşte yukarıdaki âyet-i kerîme, bu câhiliyet âdetini ortadan kaldırmaktadır. Âyet-i kerîme her ne kadar **Kâbe'**deki tavafı hedef almakta ise de, hükmü umum ifâde eder, özellikle namaz gibi her nevi ibâdeti içine alır. İbâdet esnasında, bilhassa cemâate gidildiğinde, **Cuma** ve **Bayram** günlerinde, hatta daha geniş düşünülürse, insanlar arasına çıkıldığı zaman en güzel elbiselerini giyinmek ve güzel kokular sürünmek gerekir.[530]

٦٢٦- (ت ــ *انس بن مالك* رضي الله عنه) أنّ النبيَّ صلى الله عليه وسلم قرأ هذه الآية **{فلما تَجَلَّى ربه للجبل جعله دَكّا}** (الأَعراف : ١٤٣) قال حماد : هكذا ، وأمسك سليمان بطرف إبهامه على أنملة إصبعِه اليمنى قال : فساخ الجبلُ **{وخرَّ موسى صَعِقا}**. أخرجه الترمذي.

626- Enes b. Mâlik'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber; ***"...Rabbi o dağa tecelli edince, onu yerle bir etti..."***[531] âyetini okudu.

Râvî **Süleyman** (b. Harb) işaret parmağını, sağ parmağının baş kısmına değdirdi ve Hammâd (b. Seleme)[532]; "Şu kadarcık kaldı" dedi diye parmağını gösterdi.

---

[530] Bkz., **İbn Hişâm**, I, 212; **Taberî**, VIII, 159; **Nevevî**, VIII, 162; **Kurtubî**, VII, 189; **İbn Kesîr**, III, 158.

[531] A'râf, 143.

[532] **Ebû Seleme, Hammâd b. Seleme b. Dînâr er-Rabaî el-Basrî:** ö. 167/784. Basralıdır, meşhur tâbiûn imamlarındandır. Sikadır, çok hadîs rivâyet etmiştir. Sünnete ve ibâdete düşkünlüğü ile tanınır. Aynı zamanda fakîh ve edîb idi. İlk nahivcilerden ve kırâat imamlarındandı. Döneminde **Basra**'nın önde gelen ilmî otoritesi sayılırdı. Hıfzından rivâyet ederdi. Ancak evhâmı ve garîb rivâyetleri vardı. Yaşlanınca hafızası bozuldu, bu yüzden **Buharî** onun hadîsini terk etti.

Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Dağ toprağa gömüldü ve Musa da bayılarak yere düştü."[533]

İZAH

Hadîste adı geçen **Süleyman b. Harb, Hammâd b. Seleme**'nin talebesidir ve bu hadîsi ondan rivâyet etmiştir.

Bu rivâyet, Allah ile **Hz. Musa** arasında **Tûr** dağında geçen bir olayı hatırlatmaktadır. Allah, **Hz. Musa**'ya vasıtasız konuşunca, bunun engin zevkiyle mest olan **Hz. Musa,** Allah'ı görmek de istemiş, fakat Yüce Mevlâ; ***"Beni asla göremezsin, ancak şu dağa bak, eğer dağ yerinde durursa beni de görürsün"*** buyurmuş. Cenâb-ı Hak dağa tecelli edince, dağ yıkılmış, hurdahaş olmuş, ancak çok küçük bir nişâne kalmış. **Hz. Musa** da bu tecelliye dayanamayarak düşüp bayılmış.

Hz. Musa, dağdaki tecelliye bile dayanamadığına göre, Allah'ın zatî tecellisine hiç dayanamazdı. Öyleyse bu âlemde Allah'ı görmeye tahammül edilemez.

Diğer bur husus da, Allah'ın dağa tecellisi onu paramparça ettiğine göre, tam ve mutlak bir tecelli bütün dünyayı helâk etmeye yeter.[534]

٦٢٧- (ت ط د ــ مسلم بن يسار الجهني رحمه الله) أنَّ عمر بن الخطاب رضي الله عنه سئل عن قوله تعالى : **{وإذ أخذ ربك من بني آدم من ظهورهم ذرياتهم...}** الآية (الأعراف : ١٧٢) قال : سُئل عنها رسول الله صلى الله عليه وسلم ؟ فقال : «**إن اللّه تبارك وتعالى خلق آدمَ ، ثم مسح ظهرهُ بيمينه ، فاستخرج منه ذرية ، فقال : خلقتُ هؤلاء للجنة ،وبعمل أهل الجنة يعملون، ثم مسَحَ ظهره ، فاستخرج منه ذرية، فقال : خَلَقتُ هؤلاء للنار،وبعمل أهل النار يعملون** ، فقال رجل : يا رسول اللّه ، ففيمَ العملُ؟ فقال

Âbid ve zâhid biriydi. Bid'atçılara karşı çok şiddetle karşı koyardı. **"es-Sünen"** adlı bir eseri bilinmektedir. **Basra**'da cemâate namaz kıldırırken vefat etti.

533 **Tirmizî**, Tefsir, 8/3074.

534 Bkz., **Taberî**, IX, 49; **Kurtubî**, VII, 278; **İbn Kesîr**, III, 217; **Elmalılı**, III, 2277.

رسول الله صلى الله عليه وسلم : إن الله إذا خَلَقَ العبد للجنّة ، استعمله بعمل أهل الجنة حتى يموتَ على عملٍ من أعمال أهلِ الجنة، فيدخلَهُ به الجنة ، وإذا خلق العبْدَ للنّار ، استعمله بعمل أهل النّار ، حتّى يموت على عملٍ من أعمال أهل النّار ، فيُدْخلَهُ به النّار.»

أخرجه الموطأ ، والترمذي ، وأبو داود.

627- Müslim b. Yesâr el-Cühenî'den rivâyet edildiğine göre; Ömer b. Hattab'a;

"Hani Rabbin, Âdemoğullarının sulblerinden zürriyetlerini çıkarıp onları kendilerine karşı şâhit tutarak **'Ben sizin Rabbiniz değil miyim?'** *buyurmuştu"*[535] âyeti soruldu. Hz. Ömer şöyle dedi:

"- Bu âyetten Rasûlullah'a (as.) da sorulmuş, şu cevabı vermişti:

"Yüce Allah, Âdemi yarattı. Sonra kudret eli ile sırtını sıvazladı. Oradan Âdem'in zürriyetini çıkardı, buyurdu ki:

"Şunları cennet için yarattım. Onlar, cennet ehlinin amelini yaparlar."

Sonra tekrar Âdem'in sırtını sıvazladı. Oradan Âdem'in bir neslini daha çıkardı ve şöyle buyurdu:

"Bunları da cehennem için yarattım, onlar cehennem ehlinin amellerini yaparlar."

Bir adam şöyle dedi:

"- Ey Allah'ın Rasûlü, o zaman amelin ne anlamı kaldı?"

Buyurdu ki:

"- Allah bir kulu cennetlik yaratınca, ona cennet ehlinin amelini işletir. Sonunda insan, cennet ehlinin amellerinden bir amel üzere can verir. Allah da bu sebeple onu cennete sokar. Bir kulu cehennem için yarattığında ise, ona cehennem ehlinin amelini işletir. Sonunda o da cehennem ehlinin amellerinden bir amel üzere ölür. Bu sebeple Allah onu cehenneme sokar.[536]

---

[535] A'râf, 172.

[536] **Muvatta**, Kader, ½; **Tirmizî**, Tefsir, 8/3075; **Ebû Davud**, Sünnet, 17/4703.

İZAH

Bu hadîs, bu tarîkle munkatı'dır. Çünkü râvî **Müslim b. Yesâr**, bunu **Hz. Ömer**'den rivâyet etmiştir. Kendisi her ne kadar sika kabul edilmiş ise de **Hz. Ömer**'i görmemiştir. Fakat hadîs, muhtelif vecihlerle sahih olarak rivâyet edilmiştir.

Âyette zikredilen insanlardan söz alma olayının **Arafat** vâdisinde, **Mekke** ile **Tâif** arasında, dünya semasında ve **Hindistan**'da vukû bulduğuna dair muhtelif rivâyetler vardır. Ancak bu rivâyetlerin gerçeklik ihtimâli hayli azdır.

Hadîste Allah'a nisbet edilen **"el"** gibi uzuvların, **"sırtını sıvazlamak"** gibi fiillerin mâhiyeti, müteşâbih konulardandır.

"Öyleyse amel etmenin ne anlamı var?" sorusunu soran kişinin kim olduğu kesin olarak bilinememektedir. **Müslim**'in rivâyet ettiği buna benzer bir hadîste, böyle bir soruyu Rasûlullah'a (as.) **Sürâka b. Mâlik** sormuştu. **Müsedded**'in **Müsned**'inde rivâyet edilen yine böyle bir hadîste aynı soruyu **İmrân b. Husayn** sormuştu.

Bu hadîste söz konusu edilen cennetlik ve cehennemliklerin önceden bilinmesi meselesi, **Kelâm** ilminin en müşkil ve en çok tartışılan konularından biridir. Bu mesele daha çok **Kelâm** kitaplarından araştırılmalıdır.

Şu kadarını söyleyelim ki, Allah dünyayı herkese mekân kılmış, cennetlik olsun cehennemlik olsun herkese eşit şartlarda yaşama imkânı vermiştir. Dünyayı onlar için bir imtihan ocağı haline getirmiştir. Teklif ve sorumluluk prensibini koymuştur. Sık sık Peygamberler göndermek suretiyle bunu onlara tekrar tekrar hatırlatmıştır. Sonunda hesap günü gelince de iyi ile kötüyü birbirinden ayıracak, iyiyi vadettiği cennete, kötüyü de haber verdiği cehenneme koyacaktır.

"Öyleyse amel etmenin ne anlamı var?" sorusunda kulluk görevlerini terk etmek manası vardır. Ancak Rasûlullah (as.) buna iltifat etmemiştir. Hz. Peygamber (as.), Allah'ın insanlar hakkındaki gaybî ilminden bazı noktaları haber vermiştir. Burada iki husus vardır: Biri bâtınî, yani Allah'ın ezelî ilmindeki hikmet ve değişmezlik, diğeri de zâhirî, yani kulluğun gerektirdiği görevlerdir.

Elest bezmi diye bilinen, Allah'ın insanlardan ezelde almış olduğu sözün konusu, hiç şüphesiz ki tevhîddir. Yani Allah'ın varlığı ve birliği inancıdır. Nitekim yukarıdaki âyette de bu husus tasrîh edilmektedir. **Elest bezminin** ve verilen sözün şekli ve mâhiyeti, bilgimizin dışındadır. Ancak varlığına inanırız. Bunun gâyesi ise, Allah'ı tanımayanların, hesap gününde mazeret göstermelerini engellemektir. O gün onlara ezelde verdikleri sözde niçin durmadıkları sorulacaktır.

Yukarıdaki âyet-i kerîmeye göre küçükken ölen, ezelde Allah'a vermiş olduğu söz üzerine ölmüş kabul edilir. Buna göre o, cennetliktir. Bu hüküm gayr-ı müslim çocuklar için de söz konusudur.[537]

٦٢٨ - (ت ـ *أبو هريرة* رضي الله عنه) قال : قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : «لما خلق الله آدم مسح ظهره، فسقط من ظهره كل نسمة هو خالقها من ذريته إلى يوم القيامة ، وجعل بين عيني كل إنسان منهم وبيصا من نور، ثم عرضهم على آدم ، فقال : أي ربّ ، مَنْ هؤلاء ؟ قال: ذريتك ، فرأى رجلا منهم فأعجبه وبيصُ ما بين عينيه ، قال : أي ربّ ، من هذا ؟ قال : داود. فقال : يارب ، كم جعلت عُمُره ؟ قال: ستين سنة ، قال : ربّ ، زده من عمري أربعين سنة، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم : فلما انقضى عمرُ آدم إلا أربعينَ ، جاءه مَلَك الموت، فقال آدمُ: أوَ لم يبق من عمري أربعين سنة ؟ قال : أوَلَمْ تُعْطها ابنَك داود ؟ فجحَدَ آدمُ ، فجحدت ذريته، ونسي آدم، فأكل من الشجرة فنسيتْ ذريته ، وخطِئ فخطئتْ ذريته ». أخرجه الترمذي.

628- Ebû Hureyre'nin rivâyetine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurmuştur:

"Allah Âdem'i yarattığı zaman, sırtını sıvazladı. Onun neslinden, Allah'ın kıyâmete kadar yaratacağı her canlı, sırtından

---

[537] Bkz., **Taberî**, IX, 110; **Kurtubî**, VII, 314; **İbn Kesîr**, III, 245; **Münteka**, VII, 202; **Zürkanî**, V, 231; **Elmalılı**, III, 2323.

düştü. Düşen her insanın iki gözünün arasına bir pırıltı koydu. Sonra onları Âdem'e gösterdi. Âdem:

"- Ey Rabbim, kim bunlar?" dedi. Allah;

"- Senin zürriyetindir" buyurdu. Bunlar arasında, gözlerinin arasındaki nuru görüp hoşlandığı birini göstererek;

"- Ya Rabbi, bu kim?" dedi.

"- Davud."

"- Ya Rabbi, O'na ne kadar ömür verdin?"

"- Altmış yıl."

"- Ya Rabbi, benim ömrümden ona kırk yıl daha ekle."

Hz. Peygamber (as.) şöyle devam etti:

"Son kırk yılı hariç, Hz. Âdem'in ömrü tamamlanınca, kendisine ölüm meleği geldi. Âdem ona dedi ki:

"- Kırk yıl daha ömrüm kalmadı mı?"

"- Onu oğlun Davud'a vermemiş miydin?"

Âdem inkâr etti. Zürriyeti de inkâr etmektedir. Âdem unuttu ve (yasak) **ağaçtan yedi, zürriyeti de unutmaktadır. Âdem hata etti, zürriyeti de hata etmektedir.**[538]

İZAH

Hz. Adem'in inkâr etmesi, eskiyi unuttuğundan dolayı olmalıdır. Yoksa bir Peygamber'in, herhangi bir hakikati veya verdiği bir sözü inkâr etmesi câiz değildir. Bu hadîs, bizden önceki ümmetlerin hayat ve ölüm meselesindeki şartlarının, bizim şartlarımızdan çok farklı olduğunu göstermektedir.

٦٢٩- (ت ــ **سمرة بن جندب** رضي الله عنه) قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: **لما حَمَلَتْ حَوَّاءُ، طافَ بها إبليسُ، وكان لا يعيش لها ولد، فقال: سَمِّيه عبدَ الحارث،فسمَّتهُ ،فعاش** ، وكان ذلك من وَحْي الشيطان وأمْرِه. أخرجه الترمذي.

---

[538] Tirmizî, Tefsir, 8/3076.

629- Semüre b. Cündüb'ün söylediğine göre Rasûlullah (as.) şöyle buyurdu:

"Havva hâmile kalınca, İblis onun etrafında dolaştı. Havva'nın çocuğu yaşamıyordu. İblis; *'Çocuğuna Abdülhâris ismini ver'* dedi. Bu ismi verdi ve çocuğu yaşadı. Bu ona şeytanın telkini ve emri idi."[539]

İZAH

Bu hadîs, **A'raf** sûresinin 189. ve 190. âyetlerinin tefsiri sadedinde rivâyet edilmiştir. Bu âyetler meâlen şöyledir:

"Sizi bir candan yaratan ve ondan da gönlü sükûn bulsun diye eşini yaratan O'dur. Eşine yaklaşınca hâmile kaldı. Hâmilelik bir müddet hafif geçti. Gebeliği ağırlaşınca, karı-koca, Rableri olan Allah'a şöyle duâ ettiler: Eğer bize sâlih *(bir çocuk)* ***verirsen, muhakkak biz şükredenlerden olacağız.***

Allah onlara sâlih bir çocuk verince, çocuğun ismi konusunda Allah'a ortaklar koşmaya başladılar. Allah, onların ileri sürdükleri ortaklardan münezzehtir."

Buradaki ***"sâlih"*** lafzından maksat, çocuktur. Bu lafız, **"hayırlı bir evlat"** anlamına gelebileceği gibi, "**uzuvları tam, akıl ve tedbiri yerinde biri"** manasına da gelir.

Âyette geçen **"Allah'a ortak koşma"** cümlesi, hadîs-i şerifte de ifâde edildiği üzere, çocuğu **"Abdullah"** ve benzerleri gibi Allah'a izâfeten isimler verilmesi gerekirken, başkalarına izâfeten verilen isimlere işâret etmektedir. **İbn Abbas,** şeytanın gökte **Hâris** ismi ile bilindiğini söyler. Bu bilgi bize, şeytanın kulu anlamına gelen **"Abdülhâris"** isminin niçin reddedildiğini göstermektedir.[540]

Tirmizî bu hadîsin hasen-garîb olduğunu ve onu sadece **Ömer b. İbrahim**'in **Katâde**'den rivâyeti olarak bildiklerini söylemektedir. **Ömer b. İbrahim,** rivâyeti delil olarak kabul edilmeyen biridir. Ayrıca bu rivâyetin merfû değil mevkûf olduğu, **Semüre**'nin kendi sözü olduğu da rivâyet edilmektedir. Bu rivâyeti nakledenlerden biri

---

[539] **Tirmizî**, Tefsir, 8/3077.

[540] Bkz., **Taberî**, IX, 143; **Kurtubî**, VII, 337; **İbn Kesîr**, III, 263.

olan **Hasan-ı Basrî**, âyetin **Âdem** ve **Havva** ile ilgili olmadığını, Yahudilerle Hıristiyanlara işaret ettiğini söylemektedir. İlk Peygamber olan **Hz. Âdem**'in Allah'a şirk koşmuş olabileceğini düşünmek, hiçbir şekilde makûl olmaz. Dolayısıyla âyeti **Âdem** ve **Havva** ile irtibatlandırmak doğru değildir. Müfessir **İbn Kesîr** de bu rivâyeti doğru bulmamaktadır.

٦٣٠-(خ م ــ *ابن الزبير* رضي الله عنهما) قال : ما نزلت { **خذ العفوَ وأمُرْ بالعُرْفِ ، وأعرض عن الجاهلين** } (الأعراف : ١٩٩) إلا في أخلاق الناس. وفي رواية قال: أمَرَ اللهُ نَبِيَّهُ صلى الله عليه وسلم أنْ يأخذ العفو من أخلاق الناس. أخرجه البخاري، وأبو داود.

630- İbnu'z-Zübeyr şöyle der:

"Af yolunu tut, iyiliği emret, câhillerden yüz çevir!"[541] âyeti, insanların ahlâkı konusundan başka bir şey için nâzil olmadı."[542]

RİVÂYETLER

Diğer bir rivâyette ise şöyle der:

"Allah, Peygamber'ine, insanların ahlâkından *'affı'* alıp benimsemesini emretti." Hadîsi **Buharî** ve **Ebû Davud** tahric etti.

İZAH

Allah, **A'râf** sûresinin sonlarında, müşriklerin sapık ve yanlış itikatlarını, ahlâksızlıklarını zikrettikten sonra, Peygamberine bağışlamayı, kolaylaştırmayı ve câhillerden yüz çevirmeyi emretmektedir.

Âyet-i kerîmede geçen *"Affı al"* cümlesindeki *"af"* kelimesi üç şekilde tefsir edilmiştir:

1- Maksat, insanların ahlâkıdır. Yani ahlâkî kusurlarını bağışla, insanların ahlâk ve davranışlarından mümkün olanı al, onlara katı

---

[541] A'raf, 199.

[542] **Buhârî**, Tefsir, 7/5; **Ebû Davud**, Edeb, 5/4787.

davranma, kolaylık göster, katı davranırsan aralarında düşmanlık peydâ olur.

2- Bundan murâd, maldır. Yani gerek zekât ve gerek sadaka alacağın zaman halka zorluk verme. Onları sıkıntıya düşürme. İnsanların ihtiyaçlarından fazla olanı al.

3- Bu âyet özellikle müşriklere işâret etmektedir. Yani müşriklere karşı affedici ol, onlara sert ve katı davranma.

Taberî, bunlardan ilk tefsirin, en uygun görüş olduğunu söyler.

Yüce Allah, bu âyetle, Peygamberine birtakım ahlâkî hasletler öğretmektedir. O'na, insanlarla olan münasebetlerinde daima kolaylaştırıcı ve müsamahakâr olmasını, katı davranmamasını, her zaman iyi ve doğru olanı, ma'rûfu emretmesini, câhillere aldırış etmemesini emretmektedir.

Abdullah b. Zübeyr'in de ifâde ettiği gibi, Yüce Allah bu âyeti, insanların ahlâkî hasletlerini ıslah etmekten başka bir şey için indirmemiştir. **Cafer-i Sâdık**, bu âyetin, güzel ahlâkın en üstün vasıflarını içine aldığını, bu vasıfları daha güzel belirten bir başka âyetin Kur'ân'da mevcut olmadığını söyler.

Taberî'nin kaydettiğine göre, Rasûlullah (as.) **Cibril**'e bu âyetin ne anlama geldiğini sormuş, **Cibril** şu cevabı vermiş:

إنَّ اللّهَ تعالي يَأمُرُكَ أنْ تعْفُوَ عمَّنْ ظَلَمَكَ وتُعْطِي مَنْ حَرَمَك وَ تَصِلَ مَنْ قَطَعَكَ.

"Allah sana zulmedeni bağışlamanı, seni mahrum edene vermeni ve senden ilgiyi kesene sıla yapmanı emrediyor."

İbn Hacer şöyle der:

"İnsanî kuvvetler aklî, şehevî ve gadabî olmak üzere üçtür. Ahlâkın da hikmet, iffet ve şecâat olmak üzere üç ana vasfı vardır.

1- Aklî kuvvetlerin ahlâkî vasfı, hikmettir; *'ma'rûfu emretmek'* buraya girer.

2- Şehevî kuvvetlerin ahlâkî vasfı ise iffettir; âyette geçen *'af'* buraya girer.

3- Gadabî kuvvetlerin ahlâkî vasfı da şecâattir; *'câhillere aldırış etmemek'* de buraya girer."[543]

[543] Bkz., **Taberî**, IX, 153; **Kurtubî**, VII, 344; **İbn Kesîr**, III, 267; **İbn Hacer**, IX, 181; **Aynî**, XVIII, 243.